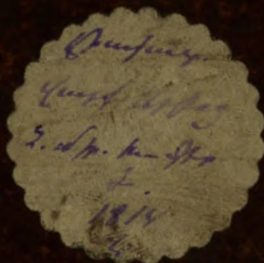
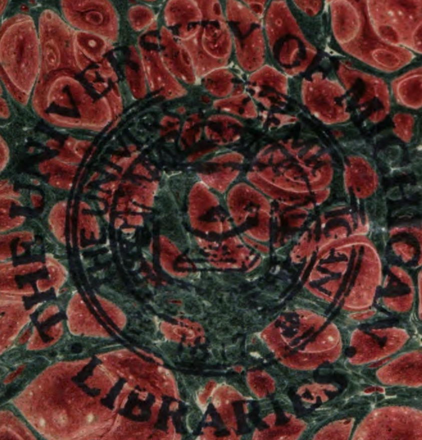
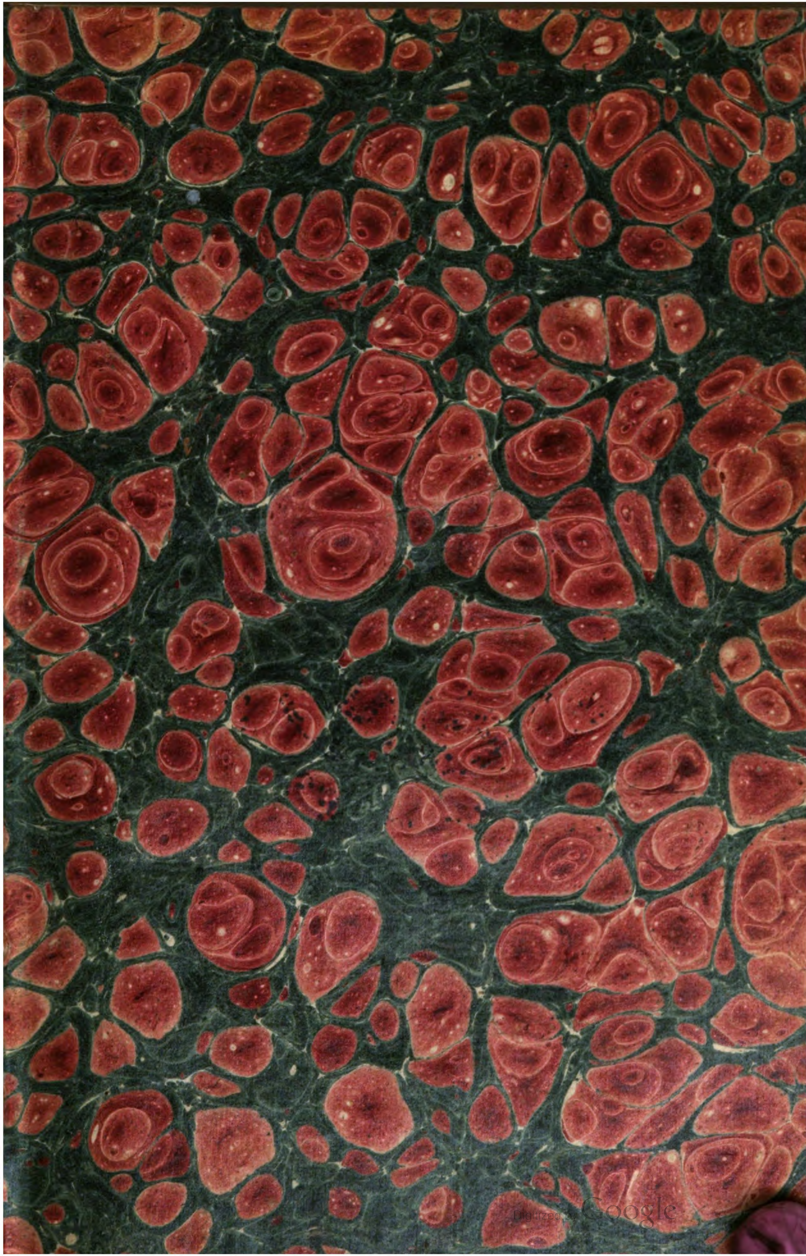

THE UNIVERSITY OF MICHIGAN LIBRARIES

263

ԼԻԱԿԱՏԱՐ ՎԱՐՔ

ԵՒ ՎԿԱՅԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ

ՍՐԲՈՑ

Որք կան 'ի հին Տօնացուցի Եկեղեցւոյ Հայաստանեայց ։

Յօրինեալ վաւերական բանիւք ճառընտրաց մերոց և այլոց ազգաց, համառօտ ծանօթութեամբք ։

'Ի Հ. Մկրտիչ վարդապետէ Աւգերեան, յաշակերտութենէ մեծին Մխիթարայ Աբբայհօր ։

Հրամանաւ Տն Տն Ստեփաննոսի Ագոնց՝ Աբբայի և Արքեպիսկոպոսի ։

Արդեամբք ծախիւք Մանուկ Աղայի կարնեցւոյ մահտեսի Ածատուրեան ։

ՀԱՏՈՐ Ժ ։

Որ ինչ Յիշատակաց 'ի կիսոյ և անդր ։

'Ի [illegible] Յակոբայ մծբնայ հայրապետէ՝ մինչեւ Բարսեղ և ցեփրեմ ։

1814 · 'Ի ՎԵՆԵՏԻԿ · ՌՄԿԳ ։

'Ի Վանս Սրբոյն Ղազարու ։

Սբ. Յակոբ Մծբնայ Հայրապետ:

S. Jacobus Epiſcop. Niſiben.

P. Antonio Novelli del. — Fabio Berardi Scul. Ven.ª

ՎԱՐՔ ՍՐԲՈՅՆ

Յակոբայ Մծբնայ Հայրապետի. Է նմին և սրբյն Մարուգէի Ճգնաւորի. (և երկրորդ գումն տօնի քարեկամի նց սրբյն մեղեսի կմ մեղիտոսի եպսի պարսից)։

Հ. դեկտ. 15։ Յ. ծն. յունվար. 15. և հոկտ. 31։ Լ. յուլիս. 15։ Ա. ապրիլ. յունիսի. 13։ Պ. փետր. յունիսի. 18։ Ճառընտիր. Ա. երես ոչզ = ճէ։ և նոյն Ճառընտր. Բ. ոլա = ոծը։ և Դ. ոխ = ոհը։ Բոլլանդեանն ժողովեր. 'ի Դ. հատ. յուլ. էջ. 28 = 44։ Թէոդորետոս 'ի Փիլոթէոս. և 'ի պատմ. եկեղ։ Ասեմանի. հտ. ա. 17 = 24։ Գործք սրբյն յակ. մծբ։ Նարեկ. 'ի ներբ. նը։ Ճառակն։ Խսրըքն։ Բոստանոց։ Օ ենոք. Լէ։ (1)

ՄԵԾՆ 'Ի ԼՈՒՍԱՒՈՐՍ եկեղեցւոյ՝ համանման նը լուսաւորչին մերոյ և ազգակիցն նը, երանելի նը հայրապետն Յակոբ՝ մականուանեալն Օծօն, ըստ այլոց՝ իմաստուն և մեծ, եր 'ի պարթեւական ազգէ՝ հօրաքեռորդի մեծին գրիգորի, այս է որդի խոսրովու-

 հեայ

հեայ քեռն անակայ ։

Արդ յորժամ բնաջինջ եղև անակ պարթև ա̄մ տամբ իւրով վ̄ն դաւելոյ զխոսրով արքայ Հայոց զՀայրն տրդատայ , ապա մանուկն գրիգոր 'ի ձեռն դայեկաց փախստեայ անկանէր 'ի կեսարիա կապադովկացւոց , նոյնպէս և Համացեղն նորին յակոբ անդր ածաւ , և անդ սնաւ 'ի Հաւատս և 'ի վարս բարեպաշտութե̄ առ դայեկին ։ Իսկ միւս այլ մանուկ սուրէն անուն՝ եղբայր լուսաւորչին 'ի ձեռն մանկաբարձաց 'ի պարս տարեալ լինի , և սնանի 'ի ձեռս խոստովանուհեայ մօր յակոբայ ։ յորմէ կարծիք եղեն առ նախնիս , թէ սուրէն իցէ եղբայր յակոբայ , կամ թէ յակոբ իցէ եղբայր լուսաւորչին ։ Իսկ անուն Հօրն յակոբայ ասի լինել տիրան որդի Ջուանշիրի՝ թագաւոր լեալ Հեփթաղաց , և սպանեալ 'ի պատերազմի յարքայէն լփնաց ռեդայ կամ առեդայ ։

Էր և քոյր մի յակոբայ սակդէն անուն՝ երեց. Հասակաւ ։ որ ապրեցաւ Ճ̄Է ամս 'ի կեսարիա, և իբրև աճեաց յակոբ փոքր մի , բռնադատեաց զնա քոյր իւր՝ տանել 'ի պարս ։ ուր և ամուսնացեալ սակդենեայ՝ ծնաւ ասեն զՀրաչեայ , որ և Հաչէ ։ և ապա սուրէն ասի թէ ուրեալ յերկիրն ձենաց և դարբանդայ , նոյնպէս և Հրաչէն 'ի մէջ սկիւթացւոց կամ գթաց ։ Իսկ յակոբ յորբունս Հասեալ՝ ոչ կամեցաւ կալ յարքունիս պարսից , այլ ըստ գեղեցիկ սննդեանն 'ի մանկութե̄՝ ա̄ծային պատուիրանացն Հաւ. տարեալ , եթող զազգականս իւր

և

և զանձն պատրաստմունս Տէր, և ամէ ամենայն ան-
մայր և օտար 'ի վ[եր]այ երկրի՝ ընտրեաց զվարս
միայնութե. Նմին իրի դէմ եդեալ 'ի կողմանս
ասորեստանեայց և միջագետաց աշխարհաց՝ ա-
ռանձնացաւ 'ի լերինս և յանապատս՝ անծա-
նօթ 'ի մարդկանէ, ոչ ինչ հեռի 'ի Մծբնայ
քաղաքէ. ուստի եղև կարծել Թէոդորետա
ւի՝ թէ ծագումն իսկ սորին իցէ 'ի Մծբնայ ։
Յորմէ և մեր իջել գրեաց այսպէս. * սորին յա-
կոբ էր յազգէ սորին գրիգորի, ծնեալ և սնեալ
'ի քաղաքին Մծբնայ յերկրին ասորւոց 'ի միջա-
գետս. զոր շինեաց սանատրուկ որդեայն հա-
յոց ։ Այլ ուղիղ ևս երկրորդէ զինի. * էր
սա հօրքուեր որդի սորին գրիգորի հայոց լու-
սաւորչի. և անուն հօր սորա տիրան, և մօրն
խոսրովուհի. և սնեալ 'ի Մծբին քաղաքի, և
ուսեալ առ հաւատարիմ վրդի, և վարժեալ
ասորի դպրութ ։ (2)

Յայս վայր առանձնութե ազգին՝ զոր նշանակէ
Ճառընտիրն Է զենոբայ, և այլոց մատենագ-
րաց հայոց և ասորւոց. այլ յայսմ հետևէ միա-
բանեն և յոյնք՝ սկիզբն առնելով վարուց սորին
յանապատաբնակութե. Ը որում և ճառըն-
տիրք մեր՝ որ զհետ երթան գրոյն թէոդո-
րետոսի եպիսկոպոսին կիւրոյ, բանիւ նոյն այսպէս
սատորագրեն զսկիզբն միայնութե սորին.

Մեծն յակոբ նախ զմիայնակեցութ յանձն
իւր ընկալեալ էր, և յանապատի միայն լինել
կայր, և 'ի գլուխս բարձրագոյն լերանց էր
բնակութի նորա. գարունն և ամառն և աշունն՝
անյարկ կայր, միայն հովանի զանտառաւն ու-

նելով, կամ զերկնից յարկածածկոյթ. բայց ՚ի ձմեռնային ժամանակին բնակութիւն նոր յայրս միումեր՝ իբրև ՚ի խուղ փոքրիկ։ Նաև կերակուր նոր ոչ ՚ի վաստակոց սերմանելոց և տընկելոց, այլ յինքնաբոյս տնկոց. քանզի ժողովէր զպտուղ ծառոց վայրի և զբանջարս, և այնու շատանայր, հրաժարեալ ՚ի սպառւարութենէ հրոյ։ Նաև հանդերձ նոր այծեա խաշըրս, և վերարկուս այծեա. զի աւելորդ վարկանէր զասուեղէնս.

Նաև այնպէս ճնշեալ զմարմինն խստամբերութեամբ՝ հոգւով պարարէր. և զմտացն տեսութիւն սրբեալ՝ հոգւոյն այ լինէր հայելի մաքուր, զի առաքելոյն՝ զփառսն տն իբրև ընդհայելի տեսեալ, և ՚ի նոյն պատկեր կերպարանեալ փառաց ՚ի փառս՝ որպէս ՚ի տն հոգւոյ. և այնպէս հանապազորդեան աղօթիւք՝ ածամերձ ընտանութիւն ստացեալ, զոր ինչ խնդրէր յայ՝ անյապաղ տայր նմա։ Ուստի և զլինելոցն մարգարէաբար յառաջագոյն տեսանէր. և ընդունէր զօրութիւն շնորհաց սքանչելագործութեան ՚ի հոգւոյն այ։ Այսոքիկ զի յունաց. այլ լուիցուք և զոր գրէ մեծ Ճառընտիրն մեր յազգային աւանդութեանց.

Ո՞վ բովանդակեսցէ զխստամբերութիւն առն այ պատմել. զի յորժամ ՚ի կատարեալ հասակին ամբարեցաւ, մարմին գոլով՝ անմարմին վարկանի. տեսիլ երևեաց նմա որպէս հրեշտակի՝ պայծառ և շնորհալի, և ցամաքեալ. վն զի յորմէ հետէ ՚ի յունաց Ջրին. մնաւ՝ լցեալ զնծային իմաստիւք, ուխտ եղեալ էր զի ձե-

ռամբ

ուամբ դայեկաց՝ ոչ ծնողաց, զուխտակա-
նացն կարգ պահել անսայթաքք. զի ոչ եա-
ռ յանձն ճաշակել ինչ՝ որ ը̅ հուր անցանէր,
այլ՝ ընդղովք և պտղովք շատանայր. և 'ի վ̅ր
գրաստու ոչ նստել, այլ բոկոտն ը̅ պողոտայ
կենցաղոյս անցանէր : Եւ ազգամամբ ո̅ք հոգ-
ւոյն յուղղի անկեալ՝ գայր հասանէր մօտ 'ի
քաղաքն Մծբին 'ի վանս ուրեք. անդ յարե-
ցաւ 'ի հայրն վանաց 'ի ն̅ք այրն Մ՝արուգէ
կոչեցեալ (ը̅ այլոց՝ մարգելլոս կ̅մ մարկեղոս
աբբայ). և նա էր հոգեւոր, և ունէր հա-
գի մարգարէութե. և ապա իբրև ամոլք
լծեալք 'ի լուծ խաչին ք̅ի՝ առ սակաւ սակաւ
արօրադրեցին զազգն մերձակայ, որ 'ի մի-
ջագետս հայոց և ասորւոց և 'ի սահմանս ա-
սորեստանի. և հաշտեցաւ անուն սրբութե-
նց, և համբաւ ձգնողական հանդիսին :
Յայսմ վայրի արդեօք անցին այն անցք հա-
լածանաց, զոր գրեն բազումք՝ թէ առ կայ-
սերութ̅բ մաքսիմինոսի կ̅մ մաքսիմիանոսի ս̅ր̅ն
յակոբ եղև մի 'ի թուոյ խոստովանողաց.
զորմէ ո̅ր ի̅ե̅լ ը̅արձակ բանիւ գրէ այսպէս
զկնի ձեռնադրութե ս̅ր̅յն յեպ̅սու̅ի. *Գռայլին
և մերձենայլին 'ի նա ոմանք 'ի կռապաշտից,
և լսելին քաղցրաբարբառ բանից ն̅ր, և դառ-
նայլին 'ի հաւատս ճշմարիտս. ստանայր ա-
նուն բարի ս̅ր̅ն յակոբ. և լինէր յորժամ տա-
նէին զնահատակս 'ի տեղի կատարման, եր-
թայր ը̅ նոս բազում համարձակութ̅. և տայր
զանձն իւր 'ի վիշտս և 'ի նեղութիս վ̅ս նոցա.
մերձենայր առ ս̅ս, և քաջալերէր և ողջու-
նէր

ներ զնա։ Այս բաղձանօք անդադար խորհէին զի նոր չարիս ժողովրդեան կատարածութեան. մինչ զի 'ի մահ մատնեցին զնա յատեան դատաւորաց. բայց յերկնաւոր շնորհացն պահեալ լինէր, մինչև դադարեաց հալածանն 'ի քրիստոնէից ‖ (3).

Արդ՝ եթէ յառաջ է զեկուցումն իցէ կոչեալ սորա զայսպիսի անցս, մարթի լինել ժամանակ հալածանաց առիթ նմա առնել առանձնութեան. զի թերևս 'ի յղուիլ հաւատացելոց առ ժամանակ մի, եւ և միաբանեալ մանկանց մատուցեր, յանձնեալ առանձնացեալ իցէ խորհուրդ յանապատ երանելին յակոբ. (որպ և աշակերտ նորա ասէ եփրեմ ասորի զնմէ). Թող զի և 'ի փառաց մարդկան փախուցեալ և զհանդարտութիւն ընտրեալ՝ միայն ընդ միայնոյ ցանկայր լինել ընդ այ, առնելով զանձն յամ աշխատութեան մարմնոյ, և 'ի կրթութեան հոգւոյ. զոր այսպէս սկսանի նկարագրել [illegible]. Մն կերակրոյ ոչ էր նմա փոյթ, այլ խոտաբուտ կենօք և պտղովք շատանայր. և զայն ոչ լիապէս, այլ՝ կարօտութ. և մինչ հանդերձից՝ միայն այծեաց. և հերք գլխոյ նր թաղեալ կային. մինչ զի ոսկանց անծանօթից որք 'ի խնելոց փոխեալ երևէր. և որ անհատ էր շող յարերգականէ, այնպէս անդադար սաղմոսէր զտիւ և զգիշեր. և միայն նր զերգերն կային հանապազ ընդ բանակս սերոբէից, և անկն մտացն անթօթափելի 'ի գիտմանցն քնի։ Այս [illegible] անհատական էին խորհուրդք նորա յայյ, մինչև բանակք զինուց պաշարեալ կային, և

և ոչ զտանէին պարապ մերձենալ 'ի նա :
Այլ ստացաւ նորոգի մարգարէութեան (4) . և վարք նորա էր հանդերձ վկայական 'ի կատարս լերանց և 'ի ծերպս ներքագոյն վիմաց : Նա պատեսեալ այ զահագին Ճգնութիւն նր և զանխնայութիւն նր մարմնոյն, և զչարչարանսն որովք հանապազամեռ լինէր, յանկարծ վայրի՝ յերեւաց տապոյ և ցրտոյ՝ ամպ հովանի առնէր նմա, և ներքին մխիթարութ֊ սփոփէր զմիտս նր : Բայց նա 'ի կարգ աղօթից խորոց այսպէս ասէր .

Մ'ի ած՝ ամենայնւոյս, ամենակալ՝ մի իշխանութի, անկարօտ ամի և յամի . և զարմանք զարմանալեաց է, զի զամ գոյս յոչնչէ բաղկացուցեր . միթէ գոյ ած բաց 'ի քէն՝ հզօր և փրկիչ, ազատարար, քաւիչ, բժշկապետ, անոխակալ, բարի և խնամածու, ոչ միայն արդարոց, այլ և մեղաւորաց, և ամ գոյից . և որ մեծն է՝ և ցաւակից, մինչև մեռանել մեղաւորաց . և անկարօտդ՝ բաժակի մոյ ջրոյ կարօտեալ եղեր 'ի մերայս խաչին, և փչ ող մատոյց . և ոչ այսչափ միայն, այլև փոխանակ այնմ՝ քեզ, որ ովկիանոս ծովուն արարող ես, լեղի և քացախ մատուցին : Ո՜վ զու անհաս մեծութի, և ծառայն փանաքի ապստամբեաց զքեզ . զու անմահանելի արեգակն, և ձորձ արկին զանարգաց զգլխովդ . զու յառաջ քան զեզանուտ արարածոցս Ճանաչօղ ամի մի եդ միոջէ, և խաչահանունքն աճէին, մարգարէից յո՛ ող է . որ եհարն զքեզ . զու արձակիչ կապելոց յանձծից ,

ծից, և ոտք քո արձակ՝ զոր ծով ոչ կարաց
թանալ կմ՚ սուզանել, աՀաւասիկ բեւեռել
յանօրինաց Հրէից. Դու զկողն ադամայ ա-
ռեալ՝ կին ստեղծեր, և աՀա 'ի կող քո խո-
ցումն առեր. և դարձեալ զխոցողն՝ թողութե̃
արժանաւորեցեր, զի ետես 'ի փորուածէն
զարծային զլոյսն՝ որ վարագուրաւ մարմնոյդ
էր ծածկեալ. դարձեալ յասունս պատառեալս,
և պարգև լինիս ոտք մաՀապարտ 'ի պիղատո-
սէ 'ի քո Հողոյն: Դու ա̃ծ գոլով մշտնջենա-
ւոր՝ և այնչափ Համբերես մեզ զմեզ փրկագոր-
ծելոյ, մինչև 'ի մաՀ խաչի՝ անպարտականդ-
մաՀու՝ տալով զանձն քո: Եւ Տէր՝ որ մեղօքս
եմ պարտաւորեալ, չտաս թոյլ զանձն իմ 'ի
կատար լերանց սատանամանեօք սպանանել.
այլ ողորմիս սպանողիս Հոգւոյ իմոյ, և ամպ
ջերմախառն Հովանի առնես. մի խնայեր Տէր,
զի Հակառակ է մարմինս Հոգւոյս, և Հանող
'ի քէն, և Հակառակ քոյին բարերարութեդ:
Մինչդեռ զայս աղօթս մատուցանէր սբ̃ն
յակոբ 'ի կատարս լերանց՝ երևեցաւ նմա
Տէր, և Հրեշտակք նր̃ ը̃ նմա. որք ողջագու-
րէին զնա պարանոցն երանելոյն, և ասէին.
ով երջանիկ խնայեա՛, քանզի մարմին է, և
ոչինչ է մեղուցեալ. և մեք աղաչեմք զՏ̃ր վ̃ն
քո սբ̃դ տ̃յ: Եւ ասէ Տ̃ր ցն̃ս. աՀաւասիկ
տեսանէ՞ք անմարմին Հրեշտակք զմարմնա-
ւորս, որ 'ի գութ էած զիս ա̃ծ մարդոյ: Եւ
ցյակոբ ասէ. և աՀա խնդրուածք քո կատա-
րեալ լինիցին առ իս՝ որդեա՛կ իմ սիրելի: Եւ
ասէ սբ̃ն յակոբ. ոչ խնայեցից 'ի սպանող

մար-

մարմինս , մինչև ելից 'ի կենցաղոյս . և ոչ յագեցայց հացիւ և ջրով յաւուրս իմ : Բայց չէին զարմանք , թէ դու առնես հրաշս մեծա մեծս , զի մծ ես . այն է սքանչելիք՝ թէ մեղուցելոյս ողորմիս : Ապա վերանայր մտքն յերկինս հանդերձ հրեշտակացն գնդիւն , և երկուս հրեշտակս պահապանս հրամայէր կալ սրբոյն յանկողնայ . զոր յետոյ կոստանդիանոսն ետես բարեպաշտ թգրն :

Իսկ սրբոյն յակոբ ընդ մեկնիլ մտն յարտասուս եղեալ 'ի կատար լերինն գոչէր ձայնիւ ցընծուն և կարօտանաց . մինչև յանհագին ձայնէ ողբոցն զազանք և թռչունք անդ հաւեալ՝ պշուցեալ աչօք 'ի սրբն հայէին : Այլ նա ձեռօքն հրամայէր գնալ յիւրաքանչիւր տեղիս . և ասէր ցանձն իւր . վայ քեզ և եղուկ կարդամ վն անասնոցն , զի նք զաստուածն բնութե պահեն , և դու փոխարկեալ այլանդակիս ամ բարտաւանութբ . յո՞ր խաւար երթալոց ես . և այլ ևս ընդ փառաթարութե սրբամաքուր անձինն մատուցանէր . և այսպէս աղերսէր մն . Տր յն օգնեա՛ որբացելոյս , զի դու համբարձար առ հայր , ո՞վ օգնեսցէ ինձ : Ո՛վ այժմ լուաւ օձն և այլ զմխիթարական բանս քո առ իս , և սպասէ ինձ՝ ոխք նախատակեղծիցն . զի մարմին ունիմ , և թագուում զէնս գտանէ 'ի սա կորստեան . որ և զբաղումս 'ի սրբցն անմասն եհան 'ի վասատակացն , և դեռ ևս պատերազմի : Այս արդ մր իմ՝ զարհուրեալ դողամ 'ի նենգից նր . վն զի ուր ես սկսեալ պահեմ զանձն իմ տաճար մյդ իմոյ , և նա կա-

մի

նէր զնա ։ Սա բարձրեալ անձամբ խոնարհեցոյց զնո նէ չարիս ժողովուրդ կռապաշտութեան . մինչ զի 'ի մահ մատնեցին զնա յատեան դատաւորաց, բայց յերկնաւոր շնորհացն պահեալ լինէր , մինչև դադարեաց հալածանս 'ի քրիստոնէից || (3) ։

Որդ՝ եթէ յառաջ Է զեպիսկոպոսութիւն իւր կոչեալ սմին զայսպիսի անցս՝, մարթի լինել ժամանակ հալածանաց առիթ նմա առաւել առանձնութե . զի թերևս 'ի ցրուիլ հաւատացելոց առ ժամանակ մի , եւ և միաբանից վանացն մերուզեալ , յանձնեալ առանձնացեալ իցէ խորշս յանապատ երանելի յակոբ . (որ և աշակերտ նորա ասեն եփրեմ ասորի զինի) . Թո՛ղ զի և 'ի փառաց մարդկան փախուցեալ և զհանդարտութիւն ընտրեալ՝ միայն Է միայն ցանկայր լինել Է այ , առնելով զանձն յամ աշխատութիւն մարմնոյ , և 'ի կրթանս հոգւոյ . զոր այսուհետ սկսանիմ նկարագրել ճառընտրին Վս կերակրոյ ոչ էր նմա փոյթ , այլ խոտաբուտ կենօք և պտղովք շատանայր . և զայն ոչ լիապէս , այլ՝ կարօտութ . և զմի հանդերձից՝ միայն այծեաս . և հերք գլխոյ նո թաղկեալ կային . մինչ զի սմանց անծանօթից որ 'ի խելաց փոխեալ երևէր . և որ անհաւատ է շող յարբերականէ , այնպէս անյայտ տաղմանէր զտիւ և զգիշեր . և միոց նո զեզերբն կային հանապազ ընդ բանակս սերովբէից , և անձն մտացն անթօթափելի 'ի գիմացն քնոյ ։ Սա անխնչաք անհատակիան էին խորհուրդք նորա յայ , մինչև բանակք դիւաց պաշարեալ կային , և

և ոչ դատանէին պարապ մերձենալ 'ի նա ։
Այլ առաւել նմանի մարգարէութե (4) . և վասն
նորա էր համդէս վկայական՝ 'ի կատարս լե-
րանց և 'ի ծերպս նեղագոյն վիմաց ։ Ապա
տեսեալ նոյ զարհաւատքն ձգնութիւն նր և զանձ-
նուայութի նր մարմնոյն, և զչարչարանսն՝ որովք
համապատանեալ լինէր ,յանյարկ վայրի՝ յե-
րեսաց տապոյ և ցրտոյ՝ ամպ հովանի առնէր
նմա , և ներքին մխիթարութ սփոփէր զանձն
նր ։ Նայց նա 'ի կարգ աղօթից իւրոց այս-
պէս առնէր .

Ո՜վ տէր՝ ամենայնյս , ամենակալ՝ մի իշխա-
նութե , անկարօտ տէր և յուղ . և զարմանք
զարմանալեաց է , զի զմեզ գոյս յոչնչէ բաղ-
կացուցեր . մեթե զո՜յ տէր բաց 'ի քէն՝ հզօր
և փրկիչ , ազատարար , քաւիչ , բժշկապետ ,
անոխակալ , բարի և խնամածու , ոչ միայն
արդարոց , այլ և մեղաւորաց , և տէր գոյից .
և որ մեծն է՝ և ցաւակից , մինչև մեռար
վասն մեղաւորաց . և անկարօտդ՝ բաժակի
միոյ ջրոյ կարօտեալ եղեր 'ի վերայ խաչին ,
և ոչ որ մատոյց . և ոչ այսչափ միայն , այլ և
փոխանակ այնմ՝ քեզ , որ ակնկալեանս ծա-
ռայն արարող ես , լեղի և քացախ մատու-
ցին ։ Ով զու անհաս մեծութիւն , և ծառային
փանաքի ապստամբեաց զքեզ . զու անմահանե-
լի արեգական , և ձորձ արկեր զանարատ զգլ-
խովդ . զու յառաջ քան զերգանունի տարար-
ծոցս ձանաչող տէր մի եմ միոյջէ , և խաչա-
հանուէքն ամէին , մարգարէսոց յո՝ ով է որ ե-
հարն զքեզ . զու արծակեր կապեալց յանձն-
ծից ,

ծից , և ուր քո արձակ՝ զոր ծով ոչ կարաց
թանալ կամ սուզանել , ահաւասիկ բևեռել
յանօրինաց հրէից ։ Դու զկողն ադամայ ա-
ռեալ՝ կին ստեղծեր , և ահա 'ի կող քո խո-
ցումն առեր ։ և դարձեալ զխոցօղն՝ թողութե
արժանաւորեցեր , զի ետես 'ի փորուածէն
զա̃ծային զլոյսն՝ որ վարագուրաւ մարմնոյդ
էր ծածկել ։ դարձեալ յասուէրս պատառիս ,
և պարգև լինիս ոչ մահապարտ 'ի պիղատո-
սէ 'ի քո հօղոյն ։ Դու ա̃ծ գոլով մշտնջենա-
ւոր՝ և այնչափ համբերես վ̃ն զմեզ փրկագոր-
ծելոյ , մինչև 'ի մահ խաչի՝ անպարտականդ
մահու՝ տալով զանձն քո ։ Դու իսկ՝ որ մեղօք
եմ պարտաւորեալ , չտաս թոյլ զանձն իմ 'ի
կատար լերանց սատանամանեօք սպանանել ։
այլ ողորմիս սպանողիս հոգւոյ իմոյ , և ամպ
ջերմախառն հովանի առնես ։ մի խնայեր Տ̃ր ,
զի հակառակ է մարմինս հոգւոյս , և հանօղ
'ի քէն , և հակառակ քոյին բարերարութեդ ։
Մինչդեռ զայս աղօթս մատուցանէր ս̃րբն
յակոբ 'ի կատարս լերանց՝ երևեցաւ նմա
Տ̃ր , և հրեշտակք ն̃ր ը̃ նմա ։ որք ողջագու-
րեցին զն̃ա պարանոցն երանելոյն , և ասէին ։
ով երջանիկ խնայեա , քանզի մարմին է , և
ոչինչ է մեղուցեալ ։ և մեք աղաչեմք զՏ̃ր վ̃ն
քո ս̃րբդ ծ̃ոյ ։ Նա ասէ Տ̃ր ցն̃ա ։ ահաւասիկ
տեսանէ՞ք անմարմինք հրեշտակք զմարմնա-
ւորս , որ 'ի գութ եած զիս ա̃մ մարդոյ ։ Նա
ցյակոբ ասէ ։ և ահա խնդրուածք քո կատա-
րեալ լինիցին առ իս՝ որդեակ իմ սիրելի ։ Նա
ասէ ս̃րբն յակոբ ։ ոչ խնայեցից 'ի սպանօղ

մար

մարմինս , մինչև ելից 'ի կենցաղոյս ․ և ոչ յագեցայց հացիւ և ջրով յաւուրս իմ ։ Բայց չիք զարմանք , թէ դու աննես հրաշս մեծամեծս , զի տէր ես ․ այն է սքանչելիք՝ թէ մեղուցելոյս ողորմիս ։ Ապա վերանայր տէրն յերկնից հանդերձ հրեշտակացն գնդիւն , և երկուս հրեշտակս պահապանս հրամայէր կալ 'ընդ սրբոյն յակոբայ ․ զոր յետոյ կոստանդիանոսն ետես բարեպաշտ թգ՟րն ։

Իսկ սրբոյն յակոբ ընդ մեկնիլ տն յարտասուս եղեալ 'ի կատար լերինն գոչէր ձայնիւ ցրնծուէ և կարօտանաց ․ մինչև յահագին ձայնէ ողբոցն գազանք և թռչունք անդ հաւսէլ՝ պշուցեալ աչօք 'ի սրբն հայէին ։ Այլ նա ձեռօքն հրամայէր գնալ յիւրաքանչիւր տեղիս ․ և ասէր ցանձն իւր ․ վայ քեզ և եղուկ կարդամ մեր անաստոցն , զի նք զսահման բնութե պահեն , և դու փոխարկեր այլանդակիս ամ բարտաւանութ ․ յոր խաւար երթալոց ես ․ և այլ ևս բզմ վատթարութ սրբամաքուր անձինն մատուցանէր ․ և այսպէս աղերսէր տն ․ Տր յն օգնեա՛ որբացելոյս , զի դու համբարձար առ հայր , ո՛վ օգնեացէ ինձ ։ Ո՛ ի այժմ լուեալ օձն նայր զմխիթարական բանս քո առ իս , և սպասէ ինձ՝ ոճ նախաստեղծիցն ․ զի մարմին ունիմ , և բազում զէնս գտանէ 'ի սա կորստեան ․ որ և զբազումս 'ի սրբցն անմասն եհան 'ի վաստակոցն , և դեւևս պատերազմի ։ Այս արդ տէր իմ՝ զարհուրեալ դողամ 'ի նեստից նր ․ մր զի ուր ես սկսեալ պահեմ զանձն իմ տաձար տոյժ իմոյ , և նա կա-

մի

մի աւազականի՝ զոր օրինակ զաղամ։ Օգնեա՛ ինձ Տէր, և առաքեա՛ զՀոգիդ քո Տէր, զոր օրինակ յառաքելական եկեղեցւոյ Հրով ճշմարտիդ՝ արբոյց զՀուրն սասանկիչ ախտից, և ըստ բանին քում՝ ոչ ևս եկին յինէ, զի մեռաւ ախտն՝ որ 'ի ինձ. և արդ Տէր բարերար՝ մի՛ գնասցէ Հոգիդ քո Տէր յինէն, մինչև գամ առ քեզ. զի անապակ մնասցէ պատմուճան նոր առաքինաւոյն, և ակն օծին Թագաւորի մի՛ անկցէ զիս. և շնորհեա՛ զպատուիրանս քո յանգ հանել. և այսպէս տուր ինձ զօրութիւն միշտ անուանել քո Տէր իմ յիս քո. և ես զի՞նչ տաց արիտուր, բայց զբաժանիկն Ճգնողական արքայից, և անուանն քում փառս մատուցից՝ այժմ և յաւիտեանս յաւիտենից։

Նաև խնամարհեցուցեր զերանելին մարմինն՝ ծնունդ կրկնեալ և գոՀանայր զՏէր, զոր բայց աչօք եսես։ Սա Հրեշտակին՝ որ տուճաւ նմա յայտնաբար, մատուցեր քաղցր ձայնիւ ասէր. երանելի՛ք յականս՝ այսպէս ասէ Տէր, կատարեալ կացցեն խնդրուածք աղօթից քոց. և յայսմ հետէ նշանագործ լիցիս. և տացի քեզ շնորհք առաքելական. և կեանք քո Է Հրեշտակս. և Հրապարակք գիրքացն անհետ կարիցեն 'ի քէն։ Օհ այս լուեալ 'ի Հրեշտակէն սրբին յականդ՝ գոՀանայ մատուցանէր ամենակալի երրորդութեան. և կայր զժամանակն ձմերայնոյ աղօթանքիդ և անկերպակուր՝ մինչև գայր 'ի կէտ գարնանայնին, նմանեալ մեծի մարգարէին մովսէսի՝ որ Ճգնեալ առընկալաւ ընդ պատուադրական Տէրն։ Բանալի և զսա կարգէր այնու

նաւահանգիստ մեր լինել պաշտպանութեան. աղաղակ
'ի պարծանս փառաւորութեան անուանն իւրոյ։
Նա յարուցեալ անդ զհրեշտակն նոյ, զայս իմանալ
'ի լերանէ անտի՝ զհեմ եդեալ երթայ 'ի սահմանս
մծղնէից քաղաքին 'ի վանս սոցին մարդաւանէի, որ
եր մնայինացեալ յայլոց ուրեմն։ Նոյն սատրիք
ձայն առնելով ժողովելոցն 'ի մի սոցին յանկարծ՝
կարգ առն Քրիստոսի լինելոցն. նոյն նա անց-
ցեալ զնոյն լուսոյն մինչեւ 'ի ներքս զետեղին՝
որ կոչի անօթութիւն. յայնժամ ձայնելով առ
ջինականսն՝ որ յայն կողմն զետեղին այդպէս զօրա-
ծեցին՝ քաղցրութեամբ բարբառով. ով այդե-
զործք ուրախնար ցուցանեն հասն զետեղս։ Նոյն
ինքն աւետեաց զզգացմանց կերպարանին՝ այսպէս ասացեալ
զնա աստեղին. Քրիստոսի անդ եւ զաւ, զնոյն 'ի
մերձակայ ջուրցն։

Յայնժամ հանեալ սոցին զաղաղակազանեալս, նա-
ւակ արարեալ զայն՝ անց 'ի մի զետեղն. այս
առաջին նշանակաւորութիւն. եւ արար զինչ. եւ
թաթաւեալ զաղաղակողականս 'ի ջրանցս, բա-
ռնան 'ի ջրանէ ջուրցն ծառոյ երկնատանս որ
մանկանցն. եւ տեսողացն յիմարեալ՝ ինչ ոչ
զարմանալն, եւ ոչ ծանուցանն զայլոց նոյ։ Նոյն եւ
զնոսա 'ի վկայութիւն նոյ. որովայն եւ, եւ ասէ.
զի՞նչ է այդ, զոր գործէք. եւ նոյ խաղ կա-
լեալ՝ ասէին ցնա. փոխ է՝ նմանն այդպիսին
ինքն։ Նոյն նա ասէ. կայցէ փոխ, մինչեւ գոյ-
ցէ մեր այդպիսի. եւ ասացին որպէս եղեւ փոխա-
րէր. եւ էր բանն սոցին յանկարծայ մեռոց այդպիսի
ոյն փոխեցեալ առանց արդարոյ. բայց ասելով
որպիսին նոյն ընտրութիւն աստուածութեան լի-

նելին

Նէլին մն նշանաց ։

Իսկ երանելին յուղղի անկեալ՝ հանդիպեցաւ
նախ միայնակեցի ումեմն, որ և անուն նորա
յակոբ. և դադարեաց առ նմա աւուրս քա-
ռասուն. զի այր քաջ ճգնող էր. և ապա գայ
յողջոյն սբ̃յն Մարուգէի. և առնէ առ նմա
այլ ևս աւուրս ։ Իսկ 'ի լինել բանից 'ի մէջ-
նց̃՝ պատմեաց սբ̃ն Մարուգէ, թէ բնակիչք
կողմանցս այսոցիկ թէպէտև բազում մա-
սամբ եկեալ են 'ի հաւատս, այլ կան 'ի նոսա
և նշանակք անհաւատութ̃ն. մինչև ոմանց
ծաղր առնել զգիրս սբ̃ս, և առաւել զանցս
Ջրհեղեղի և զպատմութ̃ն նոյեան տապանի՝ որ
օրինակ էր սբ̃յ խաչին. ք̃զի ասեն իսկ, թէ
անգիտելի է և տեղին՝ ուր կառուցեալ կայ
տապանն. ոմանք 'ի լեառն կորդուաց ասեն,
և այլք 'ի լեառն մասիս՝ որ յայրարատեան
գաւառին ։

Յայնժամ հրաժարեալ սբ̃յն յակոբայ 'ի սբ̃յն
Մարուգէէ՝ ճգնողական անձամբն յուղղի ան-
կանէր 'ի նշանախաչ տապանն, գտանել և
բերել մասն 'ի նոյեան տապանէ առ ամոլա-
կիցն իւր ։ Իսկ ոտք ոչ մատանէր 'ի գործ ա̃յ ա-
ռանց հրեշտակաց՝ որ սպասաւորէին նմա,
առաջնորդութ̃ նոցին գայր հասանէր մինչև
յայրարատ գաւառ. այլ չեղև նմա ելանել
'ի լեառն մասիս ։ Որ իբրև վաստակեալ նիր-
հեաց յոտն մասեաց, խնայեաց տ̃ր 'ի սիրե-
լին իւր 'ի սբ̃ն յակոբա. և արգել զնա ելա-
նել 'ի կատար լերինն՝ ուր տապանն տառնա-
պատ կառուցեալ կայր. այլ հանեալ հրեշ-
տակին

տակէն մասն 'ի տապանէն՝ գնէր ընդ մնացոր
ս̄րյն յանկովեայ, ուր ննջէր. և իբրև զար-
թեաւ, 'ի միտ եկաւ զխորհուրդն. և գո-
հանայր զա̄յ. և յարուցեալ դառնայր զճա-
նապարհ իւր ուրախութ̄՝ հանդերձ օրհնութ̄
փայտիւն, որ էր կերպացեալ 'ի կերպ խաչի :
Զայս գրէ ճոխագոյն և Բուզանդ յոյն. և
'ի Հռովմայեցւոց վկայագիրն հերոնիմեան
և բեդայեան՝ այլովքն հանդերձ : (5)
Իսկ եղև 'ի մերձենալ նց̄ 'ի գիւղն արտամետ՝
որ յառն մնացեալ, (ձ̄թ յայսմաւուրաց՝ 'ի տայք
գաւառի) ետես աղբիւր յանցս ճանապար-
հին. և անդ հոյլք լուացողացն՝ աղջկունք
և կանայք. որ ոչ պատկառեցան 'ի ս̄ր̄յն, և
ոչ ծածկեցին զոտունս իւրեանց, այլ արհա-
մարհեալ զնովաւ՝ յանհոգս կային անամաչ.
և ոմանք ևս այպանէին զայրն ա̄յ : Իսկ ս̄րն
անէծ զաղբիւրն, և առ ժամայն ցամաքե-
ցաւ. և զհերս աղջկանցն փոխեաց 'ի սպի-
տակութի՝ ո̄չ զպառաւելոց : Զայս պատմեն
միաբան՝ բաց 'ի Ճառընտրաց մերոց և 'ի վար-
դապետաց, նաև յոյնք, և լատինք և ասո-
րիք. և յանուանէ՝ Թէոդորետոս Ժմկակից
Թարգմանչաց մերոց, և Թէոդորոս վերծա-
նող փոքր մի զկնի : Այլ որ մեծն է՝ հեղի-
նակն Ճառընտրին մերոյ մեծի, եթէ վկայա-
ւէրն Գրիգոր, և եթէ այլ ոք հնագոյն, 'ի
վ̄ր բերէ, թէ *դեռևս կայ նշանն ('ի գիւղն
յայն). զոր և մեր իսկ տեսեալ է զնա (զի
զծնունդս ն̄ց նոյնպէս սպիտակահերս). և
ասի (ասէ) 'ի պատմութե̄ն՝ զոր յառօրեաց մեծ

ջանիւք զամի, եթէ յորժամ զհրաշան արար, նշան տապանին 'ի ձեռին իւրում էր ։ Այս ապա բազմութիւն ժողովոյն տեսանէ զսքանչելիսն՝ զոր արար, անկան յառաջ նորա. և նա հանեալ խաչ՝ օրհնեաց աղբիւրն. բայց զհերաղջկանցն ոչ բժշկեաց՝ 'ի յիշատակ մեղաց նոց ։ Այս դիպի գրել Ձաւարընտրիւն. * Նա ասանիկ և յառն մանեաց աղբիւր բղխեալ կայ. և եկեղեցի յիւր անուան կոչեցեալ (Տէր յակոբ) մինչև ցայսօր ժամանակի ։

Ապա եկեալ հասանէ սրբոյն յակոբայ յերկիրն տոհմեալ 'ի քաղաքն Մծբին, մատուցանէր սրբոյն մարուգէր զխնդրելի մասն 'ի տապանէն 'ի ձև խաչի. և մարուգէր տեսեալ յայտ խնդալի լինէր. առեալ դնէր 'ի վ[եր]այ աչացն և համբուրէր զնա. և հայցէր փրկիլ 'ի հեղեղէ հրոյն՝ որ 'ի գալստեանն ն[որ]ա. և ասէր առ աստուածախօսն. դու կարապետ ես այսմ գալստեան, և նաւակ անցուցանելոյ զարս զարման 'ի վ[եր]այ ծովացեալ հրեղէն գետոյն ա- նծն բոլորից ։

Այս ապա օրհնեաց զարժանին զՏ[է]րն յակոբ՝ այսպէս ասելով. Տ[է]ր ընկալցի զաշխատութիւ- քո, և օրհնեսցէ ես 'ի տանէ ա[ստուծո]յ մերմէ. և եդին պատուով առ Տ[է]ր տեղեացն. և փառաւորէին զԱ[ստուա]ծ միաբան աստուածախնդրութիւն և յերկարաձիգ աղօթիւք. Այս այլ ևս հրաշափառագոյն նշան գործեցաւ 'ի քաղաքին 'ի ձեռն սրբոյն յակոբայ, և 'ի ձեռն մասինն՝ որ 'ի տապանէն շնորհեցաւ ։

Այր մի նախանձ առեալ ընդ մծբին քաղաքին՝ էր.

երթեալ առ արքային պարսից՝ ասէ․ լցեալ է երկիրն աստուծոյ քրիստոնէիւք, և աւագ ոչ գոյ, ոչ զօրք և ոչ զօրավար․ և զ․քա․ անյաղթ թագաւորիդ արհամարհեն, և'ի հռովմայեցիս անդրր ձեռան տան։ Այս իբրև լուաւ շապուհ արքայ, ժողովեալ զզօրս պարսից՝ գայր հասանէր աշխարհին բագրևանդ յերկիրն աստուծոյ, և զմծբին քաղաք պատեալ պաշարէր․ և սբն յակովբ 'ի քաղաքին, և նշանս տապանին առ իւր ։ Այս վտանգեցաւ քաղաքն․ քանզի շուրջանապատայր անձեալ պարսից զջուր գետոյն (որ կոչիւր միւգդոն) զքաղաքաւն՝ տկարացուցին զմի կողմն պարսպին, և ահա մերձ էր 'ի կործանումն․ և զօրք քաղաքին երթային անկանէին առ ոտս սրբոյն յակովբայ, և ասէին․ Տէր սրբ Այ օգնեա մեզ․ զի եհաս առ հասարակ կոտորակումն յանօրէն զօրացն պարսից ։ Յակոբ նր սուսեալ զաշխարհին աղէտսն և զջերմնջերմ արտասուսն և զաղօթսն և պհաւատսն, յայտնեցեալ էառ զՏր նշանն՝ որ 'ի տապանէն․ և քաղաքն ամ պշուցեալ 'ի նա հայէին․ և ելեալ կայր 'ի վր պարսպին հանդէպ զօրացն, և դնէր Էրդէմ լուսանշայլ երեսացն զնշանն․ և լուռ և անշարժ շրթամբք՝ արտասուօք հանդերձ հայցէր յԱյ փրկել յանօրինաց զքաղաքն․ զի և դուշխան բազմամբոխ ժողովրդոցն՝ ողայոց և երիտասարդաց փղձկէր զօրրա սրբյն յակոբայ ։

Այս ահա նշան աշխարհին երևէր արքային պարսից․ տեսանէր զԴրն յակովբ ոտք թգւոր ահաւոր, և զնոյաւ բազմաւի այլուսծիոյ․ զի

զօրք երկնից եկեալ էին յօգնականութիւն նմա ։ Այս կոչեալ արքայի զայրն՝ որ առաջնորդեաց զնա գալ՝ ի քաղաքն յայն, ասէր ․ այր դու զիա՞րդ խաբեցեր զիս՝ ասելով, եթէ ոչ գոյ անդ աւագ և ոչ զօրք ․ ահա տեսանեմ աստ թագաւոր, և երկոտասան հազար հեծելոց շուրջ զնովաւ ․ զիս կամեցար մատնել յերկրէ, ես զքեզ բարձից ․ և հրամայեաց սրով սպանանել առաջի զօրացն ։

Յայնժամ պաշարեալ պարսից՝ ի խորհուրդս իւրեանց՝ զելս իրացն ոչ գտանէին ․ և անկաւ խռովութիւն ՚ի բանակս նց ․ և սբ̃յն իմացեալ զհրաշսն ա̃յ, և խնայեալ ՚ի մարդիկն, զի մի՛ ՚ի փանել զթշնամիս՝ անկցին յերկոցունց կողմանց, խնդրեաց յա̃յ ասելով՝ ՚ի վ̃ր պարսից զպիծակս ձիաստանեաց ․ և առ ժամայն հասեալ ամպ հողմ թանձր ՚ի վերայ բանակին խառնիճ պիծակաց և բոռ և գաւեխ և մեղուք՝ զձիս կապրնկեց առնէին, և զհեծեալս հեռի սուրհանդակս կացուցանէին ․ և այնպէս մարդապուրծ յերկիր բերեանց անկանէին թշ̃րն և զօրք իւր ։ Այս տեսեալ քաղաքացւոց զանպատում աքանչելիսն՝ փառս տային ա̃յ ․ և յայնմ հետէ զսբ̃ն յակոբ իբրև զփրկիչ փառաւորէին, և որպէս հաստատուն ունէին ՚ի մէջի իւրեանց ։ Զայս պատմէ և Թէոդորետոս Ճոխագոյն՝ իբրև զկնիք ժամանակաց եղեալ յեպսուԹ սբ̃յն յակոբայ՝ յաւուրս կոստանդեայ կայսեր ․ այլ Ճառընտիրն յառաջ ք̃ զեպսուԹին Ճառէ, Թէպէտ և ոչ հայրապետ կոչելով զյակոբ ։ (6)

Սպ

Սոյն և զգրուածս Հարանց սրբոյն յայտնապէս յա-
ռաջադրեալ ասէ լինել քան զհետեւութիւն՝ բա-
նիւքս այսորիւք ։ Յակոբ և Մարութէ ամոլք
հաւատոյ՝ համապատասխանք ճգնաւորեալք՝
տային քաջալերութիւն միմեանց վասն քրիստոնէական
կրօնիցն ։ և անուանս քաջութեան նոցա հռչակէր ընդ
ամենայն երկիր առ հեռաւորս և առ մերձաւորս ։
ուր նոքա որ ամոլքն կային յայրին խոստովանե-
րութեան և կարգաւ հրեշտակաց ։ Իսկ սոյն յա-
կամք պարապեալ իմաստասիրելոյ զգիրս ՚ի
հնոց պատմութեանց ընդ յաստուածաշունչ տառից՝ մա-
տեան յօրինէր Հարանց ։ որ յանուն նորա զգօն
կոչեցեալ, ընդ զարթուցիչ յաստուածային իմաստու-
թեան և յաստուածպաշտութիւն՝ աստուածամերձ առնել և մեր-
ձակայ զոհարթնոց ։ և զայս այսպէս նախ քան
զքահանայն տրտաձառեաց առ արժանա-
ւորսն և առ յանդգնունս ։ Սոյն և զկնի մօտ ՚ի
վախճան սրբոյն գրէ, թէ սրբոյն արիստակէս
(ուր այլք իմանան վրթանէս, և այլք զհայր
նոցա զգրիգոր) հարազատ նորա առաքեաց առ
նա և խնդրեաց զօրինակ գրոցն, զոր ինքնա-
խօս արարեալ էր նա՝ զգօն կոչեցեալ ։(7)

Մեծ Ճառընտիրն մեր զանց առնէ յիշել
զայն հրաշս, զոր գրէ Թէոդորոս նախ քան
զհետեւութիւն սրբոյն յակոբայ ։ յորմէ առեալ երկ-
րորդեն և այլ Ճառընտիրք մեր այսպէս ։ Իբր-
թեալ սրբոյն ՚ի սահմանս պարսից՝ տեսանէ
դատաւոր մի ՚ի քաղաքի ուրեմն (ըստ յայսմա-
ւուրաց՝ ՚ի մանուկերս աշտանեաց, որ այժմ
կոչի քարապաշտ), որ առնէր դատաստան ա-
նիրաւութեան ընդ առնելոյ բամբիշ երկուց եղ-

բարց. կամեցաւ յանդիմանել զգործ նորա. անհեծ զմեհն՝ որ էր հանդէպ նր. և յանկարծակի անկեալ փշրեցաւ առաջի նր. և անկաւ առ հ 'ի մէջ ամենեցուն՝ որ անդէն կային. և դատաւորն իբրև եսես, եհան զդատաստանն յուղիղ: Այս այսու՝ մեծ իւրում նմանել լինէր սէրն յանկոյ. որ ոչն անհեծ զխաչահանուանն, այլ զթզենին՝ չբերել այնու հետև պտուղ, և այսու ուսոյց զաշակերտսն. և սէրն յանկումը ոչ անհեծ զդատաւորն անիրաւութե, այլ 'ի փշրել մեհին՝ յիրաւունս դարձոյց: Սմին նման գեղեցիկ խորհրդածէ. Թէոդորետոս և 'ի մէջ այլոց պատահմանց՝ զոր 'ի մէջ եած սէրն 'ի խրատ, և ոչ 'ի կորուստ մերձաւորաց. Այս զկնի այսր հրաշից 'ի մէջ բերէ 'ի կարճոյ
զկոչումն նր յեպիսկոպոսութի, ասելով.

Արդ այսպիսեօք նշանաւոր գտեալ, և սիրելի ամենեցուն, և համբաւել առ ամենեսին, վերաձգի 'ի քահանայապետութի. և 'ի փոխել անդ զլեռնաբնակ կեանս յակամայս 'ի բնակուի քաղաքի, ոչ զկերակուր իւր փոխեաց և ոչ զհանդերձս. զտեղիս փոխեաց, և զվարս իւր ոչ փոխեաց: Այլ զայս ընդարձակ բանիւ աւանդեն ճառընտիրք մեր օրինակ զայս.

'Ի ժամանակին յայնմիկ ննջեաց եպսն մըծբնայ. և եղև խնդիր և ընտրութիւն քահանայիցն, թէ ով իցէ արժանի ունել զաթոռ հայրապետուէ. և էին անդ արք հինգ՝ զորոց բանք լինէին արժանի գոլ եպսութե. և բազում հակառակուի լինէր 'ի քաղաքին յաղագս

զայս արանցն այնոցիկ, թէ ով յառաջ մատչիցի յաթոռն յայն. զի ամն զայս անկուն ասէր, և ամն զայն. և 'ի տրտմութե էին, և 'ի միաբանութի ոչ եկին ։ Յայնժամ խորհեցան գլխաւորք քաղաքին եղանել առ սբն մարուգէ յանապատ նր, տեսանել՝ թէ զինչ պատմեսցէ մն խորհրդոյն ։ Իբրև հասին 'ի դուրս խցին, սբն մարուգէ ըստ սովորութենն իւրում էր յաղօթս. յայնժամ եղև աշակերտն ասէ. գնացէք 'ի գաւիթս եկեղեցւոյն, մինչև կատարեսցէ զաղօթսն, և եկեսցէ առ ձեզ ։

Իսկ սբն յակոբ եկեալ էր յառաջագոյն քն զերիս աւուրս առ սբն մարուգէ. և սա մարգարէացաւ նմա, և ասէ. Այսօր համբուրեմ զքեզ իբրև զկրօնաւոր և զեղբայր. և զկնի սակաւ աւուրց իբրև զհովիւ և առաջնորդ հօտին քնի ։ Ասէ ցնա սբն յակոբ. թո՛յլ տուր եղբայր, չեմ բաւական այդմ բանի՝ զոր ասես ։

Իսկ եկեալ սբն մարուգէ 'ի ժողովն՝ ետես զնս խռովեալս, մինչզեռ նստեալ էին դասս դասս 'ի գաւիթն. և իբրև ետես զերանելին, յարեան զուարթութբ ամէ առաջի նր. զի էր տեսիլ նր իբրև զհրեշտակի. և նա անկաւորկէր ամբոխին նստել, մինչև ինքն աղօթեսցէ յեկեղեցւոջն ։ Իսկ զկնի աղօթելոյն ժողովեցան առ երանելին. և նա կայր հաստատեալ 'ի գաւազանն 'ի մէջ նց. և ամբոխն համբուրէր զձեռս և զոտս նորա ։ Իսկ հրամայեաց նստել նց, և ունկն դնել նմա. և նախ խաղաղացոյց զնս, և ասէ. գիտեմ, զի

տրտմեալ էք է̄ ընտրութ̃ի առաջնորդի ձերոյ՝
հկ̃կութիս յուզելով. ասեմ ձեզ. յաղագսն՝
զոր ընտրեալ էք, չեն արժանի եպսութե.
արի՛ք ելէ՛ք յէմդ (Ձ̃ յամիդ, կմ̂ ի համս քա-
ղաք), զի անդ է ժողովն եպսացն և կաթողի-
կոսն, այն է պատրիարգն անտիոքայ. և անդ
յայտնէ հոգին Ս̃ ի ձեռն նոցա զայրն՝ որ
համգերձեալ է նստել յաթոռ հայրապետու-
թե քաղաքիս մծբնայ։

Ընկալեալ նց̃ զբանն իբրև 'ի հրեշտակէ Այ̃,
յարուցեալ իջին 'ի քաղաքն, և յետ աւուրց
անցին 'ի ժողովն, և ողջոյն ետուն պատրի-
արգին և եպսացն. ասէ ցնս̃ պատրիարգն.
զ՞ ընտրեցիք ձեզ առաջնորդ. և նոքա ծա-
նուցին նմա զբանն՝ զոր ասաց սբ̃ն մարուգէ,
թէ հոգին Ս̃ տացէ ձեզ առաջնորդ 'ի ձեռն
ժողովոյն։ Յայնժամ յաղօթս եղև ապաս-
տան ժողովն ամ̃՝ հսկելով զգիշերն սաղմո-
սիւք և օրհնութ̃ համգերձ արտասուօք մի-
երկին և խնդրոյն։ Եւ 'ի համարակել գիշե-
րոյն առանձնացոյց զինքն կաթուղիկոսն, և
սկսաւ աղաչել զԱծ̃ արտասուօք մտ̃ բանիւն
այնորիկ։ Եւ որ զկամս երկիւղածաց իւրոց
առնէ և աղօթից նց̃ լսէ, ընկէց ափշութի՝ 'ի
մտ̃ կաթուղիկոսին ոչ թէ 'ի քուն ինչ. և
տեսանէ երիտասարդ լուսաւոր, որ ասէր ցնա.
սբ̃ն յակոբ է այրն այն՝ զոր խնդրէք 'ի Այ̃.
և ծանուցանէր նմա զտեղին և զքաղաքն՝
յորում բնակեալ էր այրն Այ̃՝ միայնակեաց
ոգանչելագործ։

Եւ է̄ համբառնալ հրեշտակին՝ զարթեա-
կա

կթղկսն, և գոհացաւ զայ ․ և վաղվաղակի յարուցեալ ի Ջանէ յեկեղեցին ․ և կոչեալ զեպիսկոպոսն և զերէցն 'ի Մծբնայ՝ պատմեաց նոցա զտեսիլ հրեշտակին, որ ասաց զանուն սրբոյն և զտեղին ․ և յարուցեալ միաբան ամենեքեան իջին 'ի Մծբին ․ և գրեցին ժողով եպիսկոպոսացն, և առաքեցին առ նա արս Հաւատարիմս, և կոչեցին 'ի ժողովն՝ ծանուցանելով նմա վն խնդրոյն ։ Եւ սրբոյն յակոբայ յառաջագոյն էր գիտացեալ զգալուստ Հայրապետացն 'ի Մծբին ․ քանզի յայտնեաց նմա Հոգին Սբ ․ և պատրաստէր ընդէմ կալ Հրամանին այ, ոպ և սրբոյն մարութէ գուշակեաց նմա ։

Եւ այնպէս ազդմամբ Հոգւոյն էջ 'ի Մծբին, ուր ժողովն և ամ բազմութի քաղաքին մնային գալստեան սրբոյն ․ և իբրև եկն յանդիման եղև Հայրապետացն, ողջոյն ետուն միմեանց, և Հրամայեցին նստել նմա ։ Ասէ ցնա սրբոյն յակոբայ ․ վն որոյ իրաց կոչեցիք զիս ․ և նք ասեն ցնա ․ 'ի տնէ յայտնեցաւ վասն քո, որ արժանի ես ընդունել զաթոռ եպսկպսն քաղաքիս այսորիկ ․ և նա ասէ ցնա ․ չեմ բաւական այդմ բանի ։ Եւ ժողովուրդն փութացուցանէին զՀայրապետն, և չտային նմա բազմացուցանել զխօսսն ։ Ապա առեալ վաղվաղակի Հայրապետքն և եպսկպսն զյակոբ՝ մուծին յեկեղեցին, և կատարեցին 'ի վն նր զկարգ եպսկպսն ․ և եղև ուրախութի մեծ 'ի քաղաքին 'ի ձեռնադրութե սրբոյն յակոբայ ․ քանզի ամենեքին գիտէին զնա այր այ ․ որ և ն գրելոյ

նր

Տ̃ր Իէլի՝ կացեալ էր յառաջագոյն յաստիճանի սարկաւագութեան ամս է. և 'ի քահանայութեան այլ ևս ամս, կէս մի յանապատի, և կէս մի 'ի քաղաքի.

Նա իբրև աւուրք ինչ անցին, էջ սուրբն Մարուգէ յաւուր կիւրակէի քաղաքն ընկերօք որջոյն տաճարոյ եպսին, և օրհնել 'ի նմանէ. և իբրև ողջունեցին զմիմեանս յեկեղեցւոջ, սկսաւ օրհնել սուրբն Մարուգէ զա̃ծ, որ հաստատեաց եկեղեցւոյ իւրում հովիւ զուարթուն և զգուշացուցանող : Իսկ իբրև իջանէին սբ̃քն 'ի խորհրդոյն՝ Տ̃ր յակոբ և Մարուգէ ամոլքն սրբութե, տեսին 'ի գաւիթ եկեղեցւոյ անդամալոյծ մի ամաց հնգետասանից. զի յայնչափ ամաց հետէ լուծեալ էին ամ̃ անդամք առնն : Յայնժամ ասէ Մարուգէ ցսբ̃ն յակոբ. եկա՛յք արասցուք աղօթս վն̃ անդամալուծիս այսորիկ՝ որ անկեալ դնի. և հրամայեալ սարկաւագացն դարձուցանել զերեսս նր̃ յարևելս՝ զի և ինքն աղօթեսցէ, խոնարհեալ միաբան ծունր եդին, և ասեն. Տ̃ր ա̃ծ զօրութեց, որ արժանի արարեր զքաղաքս զայս քարոզութե անուանդ քո 'ի մէջ հրէից և կռապաշտից, արդ զոր արարեր 'ի ձեռն առաքելոցն՝ արա՛ և այժմ 'ի ձեռն նուաստ ծառայից քոց զզօրութի քո. զի ծանիցեն՝ թէ դու միայն ես Ճշմարիտ ա̃ծ զօրութեց, և հաւատասցեն յանուն որդւոյ քո սիրելւոյ յի̃ս ք̃ի, և քարոզեսցի ևս քան զևս անուն քո ս̃բ, և բարձրասցի ս̃բ խաչ քո. և արդ Տ̃ր բարերար բժշկեա՛ զանդամալոյծս զայս,

զայս, և կարկեալ զբերանս այնոցիկ՝ որ նախատեն զխաչ քո, որ է պարծանք մեր եկեղեցւոյ քո ։

Այլ իբրև կատարեցին զաղօթսն, ասէ սբն յակոբոս ցերեն Մարուգէ. մատիր և խաչ հան 'ի վՐ անդամանց դորա. ասէ Մարուգէ ցյակոբոս. քեզ պարտ և արժան է՝ դմա ձեռն դնել, և աղօթս մատուցանել, զի դու պատուէ եպիսկոպոսն ուխտիս. Յայնժամ ասէ սբն յակոբոս. ես յանձն, և դու յաւելես. և բուռն հարեալ կանգնեցին զնա, և ասեն. ա՛յր դու արի՛ կանգ յանուն Տեառն մերոյ յի քի ։ Այլ նոյն ժամայն հաստատեցան անդամք նր, և տարածէր զձեռս իւր յերկինս, և փառաւոր առնէր զԱծ ։ Այլ ժողովուրդն իբրև տեսին, զարմացան, և անկան 'ի վերայ երեսաց իւրեանց, և երկիր պագին, և բարձր ձայնիւ օրհնէին զԱծ, և ասէին. օրհնեա՛լ ես դու Քս, որ յամ ժամ լսես ձայնի այնոցիկ՝ որ հաճոյ են քեզ, և 'ի ձեռն ծառայից քոց առնես սքանչելիս. արդ բարձրացի՛ և փառաւորեսցի՛ անուն քո Տր. զի դու միայն ես Ած, և չի՛ք այլ Տր ։

Յայնժամ ասէ սբն Մարուգէ ցանդամալոյծն. արի՛ զգեցի՛ր զպատմուճան քո, և անդրեալ զմէջ քո. և քարոզեա՛ զզօրութիւն Քի՝ որ ցուցաւ 'ի վՐ քո. և հրէայքն իբրև լսեցին, կէսք անհաւատամնայքն և ասէին՝ թէ չէր նա անդամալոյծ. և կէսք քննէին ոչ կարէին ուրանալ լինել, զարմանայէին Քի սքանչելեացն՝ որ եղև զօրութեամբ Այ 'ի ձեռն սբյն յակոբայ. և

ակն

ակնածէին յոյժ 'ի նոր եկեղեցին ։
Յաւուրսն յայնոսիկ եղև և կրկին հրաշքն
մեռելոյն և յարուցելոյն, զոր պատմէ Թէո-
դորետոս, յորմէ և ճառընտիրք մեր հե-
տեւօղքն այսպէս ։ Եղև միոյն յակոբայ ան-
ցանել ընդ գիւղ մի կմ· ընդ քաղաք ․ ուր կամե-
ցեալ աղքատաց ոմանց դաւաճանութեամբ ա-
նուլ ողորմութի 'ի նմանէ՝ կերպարանեցին ըզ-
մինն մեռեալ ․ և եկեալ աղաչէին զՏէր եպսն՝
տալ նց, որ ինչ պիտոյ է թաղման նորա ․ և
սբն յակոբ առաւել հոգացեալ ողորմութի ա-
նել հոգւոյ նր՝ եդ զձեռն իւր 'ի վերայ, և
խնդրէր զթողութի մեղաց նր ։ Այս իբրև սա-
կաւ ինչ հեռացաւ անտի, ձայնէին նքա զըն-
կերն իւրեանց՝ յառնել, զի էանց գնաց ա-
սբն եպսն ․ և տեսին զայրն սատակեալ մե-
ռեալ ։ Այս յահի լեալ ընթացան զկնի սբյն,
և աղաչէին զնա դարձուցանել զհոգի նր ․
սորա ․ վն աղքատութե արարաք, թողութի
արա մեզ ․ և նր խոնարհեալ յաղաչանս նց՝
դարձեալ յարոյց զմեռեալն ։ Այս սքանչե-
լիքս՝ ասէ Թէոդորետոս, ոչինչ ընդհատ է 'ի
սքանչելեաց մեծին պետրոսի, զոր արար ա-
նանիա և սափիրայ ․ միայն թէ երանելին
առաքեալն զմահու վճիռն եհատ 'ի վր նց,
քանզի աւ արկանելոց իւրեանց էր 'ի սկզբան քա-
րոզութե ․ իսկ յակոբն նմանեաց տնն իւրում՝ փո-
խադրեաց զմեռեալն անդրէն 'ի կեանս ։ (8)
Այս 'ի վերայ բերէ ․ ընթանամ այսու հետև
յայլ սքանչելի գործս նր, և համառօտ զայս
ասասցից ։ Արիոս գլուխ հերետիկոսաց, որ
եղև

եղեւ նա հայր հայհոյութեան ընդդէմ միածնին եւ հոգւոյն սրբոյ, սորեաց զլեզու իւր ընդդէմ աստուածութեան բանին, եւ պղտորեաց նա զեգիպտոս դառն եւ չար վիշապութեամբ իւրով ։ Նոյն մեծն կոստանդիանոս թագաւոր՝ մերոյս հօրն զօրաբաքէլ, յիշատակ նորին օրհնութ, որ 'ի ժամանակին յայնմիկ դարձոյց զգերութիւն հաւատացելոց յօտարութէ, եւ շինեաց զտաճարն՝ որ քակեալ էր յայլազգեաց, եւ հրամայեաց ժողովել ամ՟ հայրապետաց եւ առաջնորդաց եկեղեցւոյ 'ի նիկիա քաղաքի. եւ ընդ նոսա մեծն յակովբ՝ քաջ ախոյեան ճշմարտութե ։ Արդ յետ հաստատութե ուղղափառ խոստովանութե՝ իբրեւ նզովեալ արտաքսահման լինէր արիոս, աղանդապետքն նորա բազումն աշխատեալ՝ յետոյ եւոուն դարձուցանել զնա իբրեւ զղջացեալ. եւ այս եղեւ իբր տասն ամօք զկնի ժողովոյն. յորում ժամանակի՝ այն ինչ կամէին մուծանել զժանտն արիոս յեկեղեցի նոյ, որ 'ի կոստանդնուպօլիս, տրամութ մեծ լինէր ուղղափառաց. յայնժամ անդ գտաւ սուրբն յակոբ (որպէս ցուցանէ կարգ պատմութեն), եւ խորհուրդ արարեալ ընդ սրբոյն աղեքսանդրոսի հայրապետի թագաւորեալ քաղաքին, կացին յաղօթս եւ 'ի պահս աւուրս եօթն՝ նշան ինչ խնդրելով յայ վս արիոսի. եւ ընդ խորհրդոյ սրբոյն յակոբայ վարեցաւ առաջնորդ քաղաքին՝ իւրովքն հանդերձ. զի ճանաչէին զնա առաքելական

շնորհաց հասեալ ։

Եւ եղեւ յաւուր կիւրակէի զկնի նոր պատարագին նշան մեծ երեւեցաւ յայ. զի արիոս ա՛չ ժա-

ժամանակաց մատանէ յեկեղեցի. վասն զի 'ի
գալ նոր Ը. համախոհս իւր՝ 'ի մէջ ճանապար-
հի խնդրեաց տեղի, ուր զպէտսն իւր վճա-
րեսցէ. և Ը. աղբոյն աղխքն 'ի վայր վայթե-
ցաւ, և մնաց այլոն գարշելի 'ի գարշելի
տեղւոջ. քանզի խնդրուածք երանելւյն հայ-
րապետին յակոբայ և աղեքսանդրի այլովքն
համագերձ աղաչեցին 'ի բարձումն չարին 'ի մի-
ջոյ: Սոյս է և հաւմմայեցւոց վկայագրին ա-
սելն զսրբոյն յակոբայ. * Սորա և աղեքսան-
դրոսի եպսի աղօթիւք արիոս զխուրոյ անօրէ-
նութե արժանի զփոխարէնս ընկալաւ՝ վայթ-
մամբ աղեացն 'ի կոստանդնուպօլիս ‖:

Սմլ յառաջնում նաւածի գալստեան սրբոյն
յակոբայ 'ի ժողովն, Ը. որում էր և աշակերտ
նորա նա եփրեմ ասորի, եղև այն տեսիլ սքան-
չելի, զոր գրէ մեծ Ճառընտիրն, թէ սրբն յա-
կոբայ կիրթ էր հրեշտակին՝ որ հանապազ Ը.
նմա շրջէր. զի և նա թագաւորն կոստանդիա-
նոս ասէր, եթէ ով սրբդ Ածյ յակոբ՝ ուշիմ
կացցես, զի յորժէ հետէ մտեալ ես առաջի
իմ, զողայ անձն իմ 'ի քէն սարսափեալ. զի
տեսանեմ երկուս հրեշտակս հրացայտ 'ի
փայլիւն լուսոյ, որ կան քեզ 'ի սպասու, մինն
Ը. աջմէ, և միւսն Ը. ահեկէ: Իսկ նա զի՞նչ-
ատուց բարեպաշտ թգրին. և դու իսկ պատ-
րաստ լեր անձին քում. զի յորժէ հետէ մտեր-
եմ 'ի պալատս քո, տեսանեմ ահագին զար-
մանք. 'ի ճաճանչ լուսոյ այր արեգակնա-
փայլ զգեցեալ պճնեալ, և վերայ նորա բերէ
զձև քահանայութե. որ առեալ 'ի հրացայտ
ձեռն

Ձեռն զԹագ քո՝ դնէ յառաւօտէ յառաւօտ 'ի գլուխ քո ․ Ո այս է մասին նշանակէ և Ագաթանգեղոս 'ի խօսելն զմեծէն Կոստանդիանոսէ ․ և շարականն 'ի խօսելն զԱծն յանկաբայ ․ յոր հայի և 'ի վե՛ր բերելն Ճառընտրին ․ Ե՛ հա ճշմարտութի պատմութե հանապազ տեսլեան հրեշտակին ճշմարտեցաւ , և հաստատուցաւ բանն երգոյս ։ Ո նոյնս Ճոխագոյն պսա

մէ և բուրվառն ։

Յայտ է թէ և նշանակեալն 'ի բերանոյ Կոստանդիանոսի 'ի Թուղթն փաշանց՝ միաբանի է՛ այսմ բանի Ճառընտրին , Թէ Կոստանդիանոս հրապարակախօս եղեալ առեր 'ի լուր առակի՝ գահակալեալ գրոհեցն ․ Եղեւ սիւնք են 'ի մէջ՝ է՛ երկինս և է՛ երկիր ․ անտօն յեդիպատս , Սեղբեստրոս առ մեզ , և ս̄ն Յակոբ 'ի Մծբին քաղաք յերկրին Ասորեստանեայց ։ Ո որմէ ուսուցեր զկնի Ճոխագոյն՝

բանիւ՛ այլոյ Ճառընտրի ։ (9)

Պատմեն աստանօր Ճառընտիրք միաբան , Թէ եկին զայսու ժամանակաւ երկու եղբարք դրոնտացիք՝ բնակեալք 'ի Մծբին , որք անուանիք է՛ Ձի , այլ հեթանոսք (է՛ ա̄ն ի՛լի՝ հրէայք) և մոլեալք զհետ աղանդոյն Մարկիոնի և մարկիոնեան ուսմունս կախարդի ։ Այս էր մին յեղբարց անուամբ յառաջագոյն յարքունի գրան մեծին Կոստանդիանոսի՝ սիրելի յաչս ինքնակալին ․ յորմէ և յորդորեալ՝ ընկալաւ զՔն հաւատս և զպատուական կնիքն քի ․ և ընկալեալ 'ի Թագէրէն զպատիւ եպարքոսութե՝ (ուստի կոչեցաւ հիպարքոս) , առաքեցաւ 'ի Մծբին

բին քաղաքն . իսկ միւս եղբայր նորա՝ որ կոչիւր
յանուն վիճպլին մարկիոնի կերդոն կամ կերդ-
րոն , բազմօք խորատեալ 'ի կատարանդիանոսէ՝
զի մկրտեսցի , և հասցէ նոյնպէս մեծի պատ-
ուհոյ , ոչ առնոյր յանձն . այլ նստեալ 'ի մեծ-
քին՝ պահէր 'ի տան իւրում կուռս յասկեայ և
յարծաթոյ և յականց պատուականաց , և ոչ
մեկնէր 'ի պաշտամանց նոցա . և էր ինքն մեծա-
տուն և երևելի 'ի քաղաքին :

Այս կայր խեղ որդի կերդոնի՝ անդամալոյծ
'ի ծնէ . և պատուաստէին ոտք նորա առ զիրոկ զմե-
մեամբք . և դօսացեալ էին այլ անդամք նորա ,
և անկեալ դնէր 'ի մահիճս . և պատկեր նորա
դեղեցիկ էր և զանգրահեր և զուարթատե-
սիլ : Որդ լուեալ կերդոնի , թէ սրբն յակոբս
բժշկեալ է Ը սրբյն մարութէի զբազմամեայ
անդամալոյծն 'ի դաւթի եկեղեցւոյ , ոչ հա-
ւատացեալ համբաւոյն՝ առաքեաց և կոչեաց
զայրն բժշկեալ , զի 'ի նմանէ ստուգեսցէ ըղ-
ճշմարիտն . եհարց զնա և ասէ . ո՞վ բժշկեաց
զքեզ , և ո՞րպէս : Իսկ նա ասէ . հնդետասան-
ամեղէ անդամալոյծ , զոր դուք իսկ գիտէք
և քնքս ողջոյն . և բժշկեցին զիս ծառայքն
այ սրբն յակոբս և մարութէ՝ յանուն յի նա-
զովրեցւոյ :

Նարկացաւ Ը այս մարկիոնեանն կախարդն ,
(մարկիոնոս գրեալ յունանց) , որ կայր առ
կերդոնի , և ասէ . զայդ քրիստոնեայքն ու-
սուցին քեզ . չէի՞ր անդամալոյծ , սուտ ես :
Ակնի եռ այրն լի ցասմամբ , և ասէ . խարե-
բայ և անօրէն՝ սուտ դու ես , և աղանդ քո և

Ր կա

կախարդութի . զոր մերձ է մերձ խափանեսցէ
անունն տ՟ն մերոյ յ՟ի ք՟ի . և հայրն քո սատա-
նայ յամօթ լիցի . այլ ես ասեմ քեզ , ոչ մ՟ն
քո քարոզեմ զփառս ա՟յ՝ զոր եցոյց յիս , այլ
զհրամայեալսն՝ ՚ի սրբոցն պատուիրեմ այնոցիկ՝
որ լսեն և ՚ի միտ առնուն . և գիտեմ , զի բա-
րի և իմաստուն եղբայր եպարքոսին՝ որ խնդա-
ցեալ և կոչեաց զիս աստ , ստուգել կամի զիմ
բժշկութի՝ մ՟ն որդեկին իւրոյ . զի ծանուցեալ
զճշմարտութիւն՝ եկեսցէ ՚ի խաւարէ ՚ի լոյս , և
նա հանդերձեալ է հալածել զմոլորութի ձեր
՚ի քաղաքէս յայսմանէ ։

Օ այս ասացեալ՝ դարձոյց զերեսս իւր ՚ի կա-
խարդէն , և ասէ ցկերդոն . լուր ինձ տ՛ր կեր-
դոն , զի մ՟ն քո կամեցող եկի ես աստ , և ինձ
՚ի տան քում արժան է քարոզել զք՟ն՝ որ ինև
յայտնեցաւ . ես ճշմարիտ անդամալոյծ էի ,
ամ՟ք տեսանելիք ՚ի գաւթին . և բժշկեցայ ՚ի
ձեռն սրբոցն յակոբայ և մարուգէի . և դու ե-
թէ հաւատաս յանուն տ՟ն մերոյ յ՟ի ք՟ի՝ որ
ծնաւ ՚ի սրբոյ կուսէն մարիամայ , և երթաս
առ ծառայսն նր՟ , և լսես զքարոզութի աւե-
տարանին , յայնժամ բժշկի որդին քո ։

Յայնժամ ՚ի միտս եկն կերդոն , և բարի խոր-
հուրդ ՚ի միտ արկեալ՝ քամահեաց զբանս
կախարդին , և ասէ . այսու հետև ստուգել
կամիմ զճշմարտութի , և զստութիւն ՚ի բաց
թողուլ ։ Եւ նոյնժամայն յարուցեալ էառ
զորդին իւր , և գնաց յեկեղեցին . և այլք զկնի
նր՟ ։ Եւ մտեալ ոմանց պատմեցին սրբոյն յա-
կոբայ և մարուգէի , և ասեն . կերդոն եղ-

տք հոգւոյն, զի զոր ինչ խնդրեմք հաւատովք առնումք ։ Եւ խիզախեալ ասէ ցհայր մանկանն․ յուսացեալ եմ յանուն տն̃ մերոյ յս̃ի քս̃ի, զի յորժամ մկրտէ զդա սր̃ն յակոբ, բժշկել եղանի յաւազանէ անտի ։ Յայնժամ պխնի եւ կերդոն և ասէ․ ՚ի մի ժամ կամէի մկրտիլ տամբ իմով․ բայց տր̃ բանիդ քում նախ մկրտեցի մանուկն իմ, և ապա ես և տուն իմ ։ Եւ ասէ սր̃ն մարուգէ ցտ̃րն յակոբ․ տէր հրամայեա մուծ՚ի քահանայիցդ պատրաստել աւազան ։ Եւ կերդոն ասէ․ մի՛ ոք մկրտեսցէ զմանուկդ իմ, բայց միայն սրբութիւնդ ձեր ։

Եւ մատուցին աւազան․ և յարուցել սր̃քն եղին ծունր, և կային յաղօթս մինն յաջմէ կողմանէ, և միւսն յահեկէ, և ասեն․ Տր̃ մեր յս̃ քս̃, որ կամիս զկեանս ա̃մ մարդկան՝ որ կարդան առ քեզ, լուր ձայնի աղօթից ծառայից քոց, և բարձրացո զանուն քո ՚ի մէջ հրէից և հեթանոսաց քաղաքիս․ և ծանիցեն զի դու միայն ես ա̃ծ զօրութեանց ։ Եւ կանգնել յաղօթիցն՝ հրամայեցին իջուցանել զմանուկն յաւազանն․ և էր նա ամաց իբրև ութից․ և մկրտեցին զնա յանուն հօր և որդւոյ և հոգւոյն սր̃յ․ և կոչեցին զանուն նր̃ յովհաննէս․ և սր̃ն յակոբ տարածեաց ըզգօսացեալ ձեռս նր̃, և բաժանեաց զոլորել ոտս նր̃ ՚ի միմեանց․ և կալեալ զձեռանէ մանկանն՝ կանգնեցին զնա․ և հրամայեցին գընալ․ և գնայր համարձակ ։ Եւ որք տեսինն՝ սկսան փառաւոր առնել զա̃ծ․ իսկ մարկիոնա

նացին և աղանդակիցք իւր այլափոխեալ զին-
քեանս՝ փախեան ՚ի քաղաքէ անտի, և ոչ
գտան ուրեք :

Եւ ՚ի վաղիւն անդր մկրտեաց Տր Հայրապետն զկերդոն, որ և անուանեցաւ պօղոս, և ըզ-կին նր՝ որ մարիամ կոչեցաւ, և զամ տուն նորա և զժողովուրդն. և էին որք մկրտեցան՝ ոգիք երեք հազար և հարիւր. և սբն մարութէ գնաց ՚ի վանս իւր ուրախութբ, և օրհնէր զած : Եւ արար պօղոս ՚ի տան իւրում ուրախութի մեծ ամ նորակնիք բազմութբն. և յապաշաւ եղև վն սբյն մարութէի գնալոյն. յղեաց և կոչեաց զնա. և սբն լուաւ նմա և եկն ՚ի տուն նր. և յետ այլոց բանից՝ ասէ մարութէ. բերէք այսր զգիրս կախարդութե մարկիոնիտաց. և իբրև բերին, հրամայեաց այրել հրով :

Եւ այնուհետև բազումք գային հանապազօր յուխտ սբյն յակոբայ՝ աշակերտիլ նմի. և խորհեցաւ Տր Հայրապետն շինել եկեղեցի մեծ. քզի յառաջին ժողովուրդն սակաւ էր. և եկեղեցին փոքրիկ : Եւ սքանչելիք բժշկութե անպակաս գործէին ՚ի ձնէ ձեռամբ սբյն յակոբայ, առաւել ՚ի վր ըմբռնելոցն ՚ի սրածութե, այն է ցաւ մահաբեր՝ ժանտախտ կմ մահտարաժամ կոչեցեալ. որ յայնմ ժամանակի անուանեալ էր ցաւ յակովբեան, վն նմա գտանելոյ զբժշկութի.

Իսկ իբրև կամեցաւ սբն մարութէ ելանել ՚ի վանս իւր, ասէ ցնա պօղոս. տէր եթէ եկեսցուք ՚ի վանս քո և օրհնեսցուք յեղբարցն.

տանէ սրբոյն . ոչ ոք արգելու զձեզ . յորժամ ժամ որ
ոք կամի՝ երկեացէ ։ Այլ եղև յետ աւուրց ամա-
սանց պատարագատեցաւ տղայս Հանդերձ մա-
րեմաւ կնաւ իւրով և որդւովն յանձնարարիւն
և ծառայիւք երկանել՝ ՚ի վանս սրբոյն Մարու-
թէի ։ Այլ յայնժամ գիշերի պատահեաց մանկ-
կանն ցաւն այն մահաբեր՝ յանկարծակի տառա-
պեալ . և ՚ի փաղչիլ սնդոյր ասէ տղայս ցծառայս
իւր , որք պատարագատեալ էին զնամ զդրաստս .
դնացէք դուք , և ես և պատանեակս և մայր
սորա կացցուք աստէն , և տեսցուք՝ թէ զինչ
լինիցի պատանեակս . և ցաւն ևս քան զևս
սաստկանայր ՚ի վերայ պատանւոյն .
Յայնժամ ասէ տղայս . այս է փորձութիւն զի-
ճին , որ կամի զմեզ խափանել՝ ՚ի գնալոյ առ
սուրբն . այլ առեալ զպատանեակն հիւանդացեալն՝
եդ ՚ի մէջ դրաստուն . և փութայր հասանել-
նել ՚ի վանսն՝ մինչ չև մեռեալ իցէ մանուկն .
և իբրև մերձեցան ՚ի վանսն , խնդրեաց մա-
նուկն ջուր . քանզի յոյժ հեղձեալ էին փողք
նորա . և նոյն ժամայն աւանդեաց զոգին ։ Այլ
յասել ծառայիցն՝ յետոյ գտանել և թաղել
զմեռեալն , ասէ տղայս ցնա . մինչ ոչ եմ տե-
սեալ զսուրբն Մարութէ և զեղբայրսն , ոչ դար-
ձայց ՚ի տունն . և եկեալ ՚ի դրանն՝ դնացին
առ իւր իւրեանց . և տարեալ զմեռեալն՝ եդին
առաջի սրբոյն Մարութէի , և ասեն . ահա չե-
ղաք արժանի ձեռնարկութեան գալ առ ձեզ հան-
դերձ որդեկաւս մերով . բայց արդ տանս
զդա ՚ի ձեռս քոյոյ որբութեան , զի տեսցես զի
զնամ զոր ինչ հայցեմ ՚ի ձեռն քոյ , տացէ քեզ Տէր

Այլ

Իսկ սրբն Մարտուզէ ոչինչ եւս պիտոյր, զի եւտես
զծնօղս մանկանն տրտմեալս յոյժ, եւ զծա-
ռայսն՝ զի պէտսիս խօսէին տխմարութեամբ,
տեսանէր՝ թէ՝ ՚ի կախարդաց մարկիրանացոց եղեւ
այս պատահմունք, եւ տեսանէր՝ թէ զինի եղանը
՚ի գիշերի, եւ թոյն իժից կայր յամանի : Նա պա
կաղկաղակի յղեաց սրբն Մարտուզէ առ սրբն յա-
կոբ՝ պատմառանօք թագման մանկանն, զի
եկեսցէ փութապէս ՚ի փրկել անդր՝ վս կեն-
դանութե մանկանն . քանզի նմա իսկ տուեալ
էր շնորհք բժշկուե ցաւուց այնորիկ :
Իսկ սրբն յակոբ իբրեւ լուաւ, յարեաւ փութ-
փաղակի հանդերձ եպարքոսաւն՝ որ էր եղ-
բայր տօղոսի, եւ այլ մեծամեծօքն, եւ եկն
առ վս թագեւոր զմանուկն . եւ հրամայեաց
ժամ հարկանել, եւ ժողովել զկրօնաւորսն
ամ : Իսկ առեալ զմանուկն ՚ի մէջ բազկացն՝
եդ զնա յաշտրիճան բեմին . եւ ինքն խնդրա-
հեալ՝ եկաց յաղօթս, եւ ասէ . Տր մեր յսս քս
տուիչ բարեաց, որ իջեր ՚ի բնակութի մեռե-
լոց, եւ բժշկեցեր զհիւանդացեալ բնութիւն
մեր, որ անկեալ կայաք ՚ի մահճին մահու .
կանգնեցեր զմեզ ՚ի գլորմանէ, եւ խորտա-
ցար տալ զկենդանաւանմահական . Դու այն կեն-
դանի՝ որ արձակեցեր բարբառ ՚ի գերեզ-
մանն, եւ հրամայեցեր մահու դարձուցանել
զղազար չորեքօրեայ ՚ի կենդանութի . Լո՛ւր
ձր ամծ պաղատանաց ծառայի քո, եւ դարձո
՚ի կենդանութի զպատանիս զայս . եւ զոր ա-
րարեր ՚ի ձեռն եղիայի եւ եղիսէի, արա՛ այսօր
առ մեզ . ոչ թէ վս արժանեաց իմոց, այլ՝

մե̃ծ անուանդ քո սրբոյ՝ զի փառաւորեսցի, և
զօրութի խաչի քո մեծասցի ի̃ ա̃մ ազգս և ա-
շխնս և լեզուս. ծանիցեն զքեզ ամենեքեան՝
որք մոլորեալ են և թիւրեալ, և ոչ ճանաչեն
զքեզ. զու̃ ա̃ծ ճշմարիտ, որ սպանանես և
կեցուցանես, իջուցանես 'ի դժոխս և հանես:
Այլ 'ի կատարման աղօթիցն բղխեաց արտա-
սուս յաչաց սրբոյն, և եթաց զգետինն առաջի
սրբոյ սեղանոյն. և տուեալ զկաւն՝ որ յարտաս-
ուացն՝ եդ 'ի վե̃ր փողից մանկանն. և նոյն-
ժամայն շարժեցաւ: Այլ սրբոյն բուռն հարեալ
զձեռանէ մանկանն՝ ասէ. յո̃վհաննէս արի̃
կա̃ց յանուն տ̃ն յ̃ի ք̃ի. և մանկանն բացեալ
զաչսն, և տեսեալ զս̃րբն և զժողովուրդսն՝
նստաւ 'ի վերայ աշտիճանի բեմին. որհնէր
զա̃ծ, և գոհանայր զպարգևօղէն այնպիսի
շնորհաց:

Իսկ եպարքոսն և ա̃մ ժողովն իբրև տեսին
զեղեալսն, յահի մեծի եղեալ՝ պատկառէին
'ի տեսլենէ սրբոյն. քանզի ոչ տեսանէին զնա
որպ̃ս մարդ, այլ որպ̃ս հրեշտակ ա̃յ. աղաղակե-
ցին միաբան ձայնիւ, և ասէին. Ս̃բ Ս̃բ Ս̃բ Տ̃ր
զօրութե̃ց, լի են երկինք և երկիր փառօք քո:
Այլ Ս̃բ հայրապետն կալեալ զձեռանէ ման-
կանն՝ ետ զնա ցհայրն և ցմայրն. և նոքա ա-
ղաչէին առ իւր ունել. իսկ սրբոյն պատասխա-
նի տուեալ ասէր. ոչ է պարտ թողուլ զդա
առ իս, ք̃զի տղայ է հասակաւ. թող ուսցի,
և 'ի չափ երիտասարդութե̃ հասցէ: Այլ առա-
րին յաւուր յայնմիկ տօն մեծ. և պահեալ
զօրն ողջոյն՝ ոչինչ ճաշակեցին. և 'ի վաղիւն
մտեալ

Մտեալ յեկեղեցին՝ մատուցանէին պատա-
րագ, և բաշխէին հաւատացելոցն զփրկա-
կան խորհուրդն. և ապա հրամանաւ սրբոյն
յակոբայ աղ և հաց ճաշակեցին. զի ոչ ան-
կանէր 'ի մտաց ն՟ց սքանչելիքն՝ զոր տեսին.
և զկնի օրհնեցան 'ի միայնակեցացն և 'ի սրբոյն
մարգարէէ. և դարձան ուրախութ՟բ յիւրա-
քանչիւր տեղիս:

Այլ համբաւ սքանչելեացն յարուէ պատան-
ւոյն ընթացաւ ը՟ն ա՟մ կողմանս գաւառին՝ որ
շուրջ զմծբին քաղաքաւն. և 'ի գալ սրբոյն յա-
կոբայ հանդերձ եպարքոսիւ և ա՟մ բազմու-
թ՟բն, ելին ը՟ն առաջ ն՟ց այրք և կանայք, և
ընտանօարդք և կուսանք, ծերք և տղայք.
բերէին առ նա բազում հիւանդս. և բժշ-
կեաց զամենեսին: Այլ զի զանուանս ամե-
նեցուն ոչ գիտեմ (ասէ 'ի ճառընտրի՝ ակա-
նատես գրիչն մարգարէիս աշակերտ սրբոյն մա-
րուգէի), և ոչ միջնորդէ կարացի արկանել
ը՟ն գրով զսքանչելիսն, և զանպատմելի փառս
սրբոյն ա՟յ:

Յայնժամ հիպարքոսն գրեաց առ բարեպաշտ
թ՟գրն կոստանդիանոս զա՟մ նշանս և սքան-
չելիս՝ որ եղեն 'ի ձեռն սրբոյն զօրութ՟բն ա՟յ, և
դյարութ՟ի եղբօրորդւոյն իւրոյ: Այլ մեծն
կոստանդիանոս առեալ զթուղթն և ընթեր-
ցեալ՝ գոհացաւ զա՟յ. և գրեաց պ՟խնի առ հի-
պարքոսն այսպէս. Որք են ընտրեալ 'ի ժա-
մանակիս յայսմիկ ծառայք ա՟յ. յորս ո՟գի 'ի
սուրբն հաստատեալ կայ ա՟մ երկիր. ս՟ք հայր
Ջահս լուսաւորս ծագեցան ը՟ն ա՟մ տիեզերս,
և

և այժմս Հռոմ ձեռին ՚ի գրոյծ աթոռանելոյ մեծա-
նանձոյն երանելւոյն։ Այս այն է զոր սուրբ
բանին յերկոտասանից միոյ ձեռնադրելոյն՝ տեսանել-
ի հրեշտակին... զոր Հրեշտակապետին Հայոց
բաց եկեղեցւոյն նորա սաստիկ եղեալ, և խոր
սուգ նմա զգաստագոյն ոչ է։

Յաւուրսն յայսմիկ սրբոյն մեծին այս ոչ եկոյ
կոչմանցն պարսից, որ և կոչէր մեծ մեծագոյն,
՚ի դառնալ խորամ յաղթութեան եղեալ՝
անձամբ Է մեծին քաղաք. և սրբոյն զսրբոյն
յակոբ, զի ընթեռնլ էր շինել զեկեղեցին,
ուրախացաւ ոչ սակաւ ուրախութիւն. և առնել
՚ի մեծամասնականացն՝ որ յերկիրն իւրոյ եկեղ,
երեք հարիւր գաւառեան, եւ օգնական եկե-
ղեցւոյն. զի ոչ ունէր ինչ Է իւր, բայց միայն
զգաստաւորան և զաւետարանն։ Այս մարգա-
րէացան սրբոյն մկրտողի սրբոյն յակոբ և սրբոյն
մարուգէ, թէ մարտիրոսութիւն կատարիս ՚ի
դառնալ քո յարևելս. որ և եղև իսկ. որպէս
գրեցաք ՚ի վարս նոր բանիւք ժամանակակից
գրչի, որ և այն է գրիչ վարուց սրբոյն յակո-
բայ՝ մաղաքիա կիւրշաղիտս աշակերտ մարու-
գէի. Այս վասն այսպիսի ընտանութեան երից սրբոց
Է միմեանս ՚ի միասին եղեալ է սոցա նոյ. զի
և վարք մարուգէի և մկրտողի ՚ի վարս մե-
ծին յակոբայ ասացեալ. արդ մեք դարձցուք
՚ի կարգ պատմութեան նորա։ (Ժ՟)

Այս եղև յետ վախճանի մեծին կոստանդիա-
նոսի և մեծին որդւոյ՝ զիմեաց շապուհ
[illegible]պարսից միաբանութեամբ պատերազմաւ ՚ի
[illegible] ՚ի սահմանս հալածեալ հայոց. այլ
ապ-

աղօթիւք սրբոյն յակոբայ պահեաց Տէր զքա-ղաք նորա զմծբնին . վասն որոյ ասա պատմեն ոմանք զսքանչելիս ազատութեան մծբնայ , զորմէ գրե-ցաք յառաջագոյն ։ Եւ զկնի այսորիկ եղե-այն անցք մանաճիհրի իշխանին ռշտունեաց միոյն 'ի զօրավարաց խոսրովու հայոց արքայի . զորմէ յերկար գրեն ճառընտիրք . որք և խո-րենացին համառօտէ բանիւքս այսոքիւք ։

Երթեալ մանաճիհր՝ հայոց հարաւային գըն-դաւն և կիլիկեցւոց զօրօք զկողմամբք ասո-րեստանի . և ճակատ տուեալ ընդ բակուր բը-դեշխի՝ սատակէ զնա և զզօրս նորա , և զպար-սիկս եկեալս օգնական նմա՝ հալածական առնէ . և զորդին բակուրայ զհեշա ձերբա-կալ արարեալ՝ հանդերձ երկաթի կապանօք առաքէ խոսրովայ . և զգաւառս իշխանութեան նորա որով դատի յանխնայ՝ ոչ միայն զմարտիկս, այլ և զռամիկ շինականս . և բազում գերիս առեալ տանի 'ի կողմանց մծբնայ , ընդ որս և սարկաւագունս ութ մեծի եպիսկոպոսին յակոբայ ։ Որոյ զհետ եկեալ յակովբայ՝ համոզէ ըզ-մանաճիհր՝ արձակել զգերութիւն ռամկին իբր զոչինչ մեղուցելոց . որում ոչ հաւանեալ մա-նաճիհր արձակել՝ պատճառէ զարքայ ։

Եւ յակոբոս դիմեալ առ արքայ , առա-ւել ևս զչարի մանաճիհր . և 'ի սադրելոյ գա-ւառականացն՝ զութն սարկաւագունս նորա, որք 'ի կալանս էին , հրամայէ 'ի ծով ընկե-նուլ ։ Որ լուեալ մեծին յակոբու՝ դառնայ 'ի տեղի իւր լի բարկութեամբ՝ որպէս զմովսէսն յերե-սաց փարաւոնի . և ելեալ 'ի լեառն իմն՝ այն

է

և ԺԲ ամանց ընծայեցիւր , յորում երևէր զա-
ւաղն ամն աշտուածոց , ամենեծ զժամանակիւրս և
զվարդապետութիւն : Այլ և ոչինչ յաւելցին զաստուա-
ծայինսն նոյ հաստատեալ ի մէջ նոց . և նմանս հե-
թանոսի ալեւորեալ ցուցանէք սաստկի ժամանակիս .
և պատրաստութիւն զաստուածն Ջրհեղեղին զար-
ձակ յարդարութ , եղեալ ի մէջ նոց երկինք
արքունի ԺԲ զգոյց . և ծով (այն է ծովն վասնոյ)
հանգստեալսն յինքն ԺԲ ունելի զօրհնութիւն ան-
դամանդեանց : Ոչ լուծեալ մեծին վրիժանաց
և արքայից խորհրդոյ ցուցանէր հրամայելն
արձակելով զգերեալսն . և առ նոյն այր մեղ-
թեալ աստուածայինն , զի զարմացի օրհնութի
նն : Ոչ յետ ելից յանկողնոյ յեզս , ժա-
մանեալ որդի ժամանակին հայ (զաւուր առնոյն)
զեղեգցին աստուածայինն՝ ուժգին արտասուօք
և հաւասարելով՝ նորին բարեխօսութ զամեալ
բժշկութի խնքեան և զաւուրն : Այլ զայս
մանուկ և զկնի լիցի բան ԺԲ Հաւրնարաց : (ԺԶ)
Նաև սրբն նոյ յանկոյս բաղում Հզանց համբե-
րեալ , և բաղում նշանս արարեալ , և այսպի-
սի վարուք կացեալ ի մարմնի անդ զանմարմնոն ,
որ և զհրեշտակս զարմացոյց , յետ սակաւ
ժամանակի նեղեաց . այս է՝ մեռեալ աման զկնի
նախագրեալ անցից . և եղև փոխումն նորա
յԺԵ այսպէս :
Յաւուր մեղաւորաց Թու ամէ ցեղպարսն . այս-
օր ասէ ի զհրեշտակն՝ որ հրաւիրէր զնա ելա-
նել ի մարմնոյս , և մնասցես առ Քս : Այլ
հրամայեաց նոց հանել զգեստն Քս մեծշս ի
ծագել արեգակնն . և մնացեալ ի ժամ պա-

տու

պատարագէին, և կատարէր զփրկչական խոր-
հուրդն. և տեսանէր զնմանութիւն Հոգւոյն սրբոյ՝
աղաւնակերպ խաղաղութեամբ անցանել ընդ խնկամանութիւն
և ընդ պէտաութիւն: Այլ կատարելով զամենայն
պատարագացն՝ ելանէր լուսաւորեալ. և զուարթ
երեսօք. զոր տեսեալ բազմութեան, և խնդացեալ
զփառաւորութիւն սրբոյն՝ յարատաւորեցելով բազմեն. և
նա հրամայէր լռել. և սկսաւ մի կերպական
առնել՝ սկսաւ աւետարանել նոցա այսպէս.
Ո՛վ եղբարք լուսաւորք իմ. յիշեցէք ըն-
կերութիւն առաքելոյն՝ յոր եղև զնոսա նախահարսն.
որ և մեզ Քրիստոս հաւատոյ, և սրբոյ նշխարաց. և փոխանակ
անմահական զպատուիրանն ժառանգեալ զերկին ան-
նիծանելն: Յիշեցէք զհաւատամքն մարդա-
սէրն, որք սպասեալ յընտանեաց խորհրդոց:
Յիշեցէք զՏր աւր և զկենդանի անձինս հայրա-
ծնեալս մեր անուանեալս, որք զփառս Տեառն սր-
համարհեցին, և զանէր սորին սբ զխաչն մանկ-
կանցն ոչինչ համարեցան. և բազում և մեծ
ձանձր Քրիստոսի վասն յաղթեն: Յիշեցէք և զտէր
զմեր առաքելոց և մարտիրոսաց և զտէր
սբոց, որք առաքեալք և զանապական տանջանօք մեռ
ցեալ զանձինս 'ի մահ եդեալ՝ փոխեցան 'ի քս:
Յիշեցէք զնոյն խնդրն զՏէրն մեր, զողորմածն,
զբարերարն, զանմահն. և զնորին համբե-
րութիւն վասն մեր մեղաւորացս, որ 'ի հանապա-
զօրէ անօրէնաց՝ զանարգանս և զծաղրանս
զմահ կրեաց այնչափ այպանօք: Այլ 'ի միջոյ
տարախտաւորեալ երախտաւորն մեր՝ ոչինչ է
արժանեաց փոխարէն հատուցմանն ընկալեալ.
բայց աղաչեմ, մի՛ անտեսք առնէք զերախտիս

բա

բայց եպարքոսին առ դուրս կայ, և կամի
զձեզ տեսանել. յայնժամ հրամայեցին մատու-
նել նմա խաղաղութիւն. և անդ էր եպարքոսն
եղբայր նորա։

Իբրև եմուտ կերպարն առաջի նոցա, տուեալ
ողջոյն՝ յոտն կայր առաջի նց., և ասէր բարձր
ձայնիւ. Տեարք, ես կարծէի, եթէ զճշմար-
տութիւն ունիմ, և ոչ զմոլորութիւն. մինչ զի բա-
զում անգամ զիս 'ի պատուոյ թագաւորին արգե-
լի, զի մի՛ տացէ մերժել զիս կոստանդնուպոլսոյ
ոչ զեղբայրդ իմ. և այժմ յերկմիտս եղէ՝
զուղիղ ճանապարհն ոչ գիտեմ. յոյս ունիմ
'ի բժշկութիւն անդամալուծից. զի թէ որպէս
բժշկեցաւ նա 'ի ձեռն աղօթից ձերոց՝ բժշ-
կեսցի որդեակն իմ, մինչ իմ հաստատեսցի
'ի հաւատս ճշմարիտս. և մարկիոն՝ որ աստ,
թէ չէ՛ մարմին զգեցեալ քն 'ի կուսէն, և թէ
չի՛ք յարութիւն մեռելոց, յամօթ լիցի. զի յայն-
ժամ ճշմարտեսցի ինձ, եթէ այնպէս է՝ որպէս
ասէք դք. զնազովրեցին ծնեալ 'ի մարիամայ
կուսէն, խաչեալ և թաղեալ և յարուցեալ,
և հաստատել զյոյս յարութեան մեռելոց։ Որք
այսուհետև ոչինչ ունիմ հաստատութիւն հաւա-
տոյ, բայց միայն զբժշկութիւն որդւոյ իմոյ. զի
որ զայն գուշակել մարմինն բժշկէ, նա է ամե
ճշմարիտ. և զկնի այնորիկ բժշկի հոգի իմ
և մարմին։ Իսկ մարկիոնեանն կախարդն իբ-
րև լուեր զասացեալսն 'ի կերպարէ, ասէր ցնա.
մի՛ լսեր գալիլեացւոցդ, զի ոչ զկարող բժշ-
կել կարեն, և ոչ զանդամալուծեալ առողջա-
ցուցանել։

Յայն

Յայնժամ ասէ սբ՟ն յակոբ առաջի ամ՟ն ժողո-
վրդեանն զկախարդսն · մեք թէպէտ և ոչ ինչ
եմք , բայց անօգուտ բանս ոչ խօսիմք · այլ
զոր խօսիմք , յանուն տ՟ն մերոյ յ՟սի ք՟սի խօ-
սիմք , որ ծնաւ 'ի սրբոյ կուսէն , և խաչեցաւ
և թաղեցաւ , և յարուցեալ 'ի մեռելոց` յա-
րոյց Է՟ իւր զանուանս մեր · և եւս աշակերտաց
իւրոց զհոգի իւր տ՟ր , և առաքեաց զն՟ս աշա-
կերտել զամ՟ն հեթանոսս , և մկրտել յանուն
հօր և որդւոյ և հոգւոյն սրբոյ · և ասաց · որ
հաւատայ և մկրտի , կեցցէ · և որ ոչն հաւա-
տայ` դատապարտեսցի · և դարձեալ` թէ որ
հաւատայ յիս , զնշանսն որ զիս առնէ , և յա-
նուն իմ դեւս հանցէ ։ Արդ մեք հաւատամք
և հաւատացեալ եմք · և զամ՟ն` զոր ինչ խնդ-
րեմք , տայ մեզ` Տ՟ր խոստմամբն իւրոյ · և ան-
ուամբ նորա զգլուխ վիշապին անօրինիդ կա-
խեմք , և զմոլորութիւնդ ձեր տ՟ր խաչիւն խոր-
տակեմք ։ Աղէ դու և քուրմն ձեր կախարդա-
ցէք առ [illegible] ձեր , զի բժշկեսցի մանուկդ ·
և թէ ոչ՛ լինի ճշմարիտ` ամաչեցեալք 'ի ձէնջ ,
յայնժամ ապա համոզիցի ձեզ` ոչ սիմոնիսի
կախարդի 'ի հաւսմ · և արդ մեք անկանիմք
առաջի տ՟ն մերոյ , և խնդրեմք զբժշկութիւն
մանկանս այսորիկ , ոչ վ՟ն մեր , այլ վ՟ն ժո-
ղովրդեանդ` զի հաւատասցեն յանուն նորա ։
Ասէ մարկիոնեանցին ցած ձայնիւ և բեկ որո-
տիւ · մեք զդա բժշկել ոչ կարեմք , և ոչ
դուք ·

Իսկ սբ՟ն մարուղէ ծիծաղելով ասէր · յառա-
ջեալ եմ [illegible] հայր և յորդի ն՟ր մեծերն և 'ի

ծք հոգւոյն, զի զոր ինչ խնդրեմք հաւատովք առնումք։ Այլ խիզախեալ ասէ ցհայր մանկանն. յուսացեալ եմ յանուն տն՟ մերոյ յսի քսի, զի յորժամ մկրտէ զդա սբ՟ն յակոբ, բժշկել ելանէ յաւազանէ անտի։ Յայնժամ պխնի ետ կերդոն և ասէ. 'ի մի ժամ կամեի մկրտիլ տամբ իմով. բայց ըստ բանից քում նախ մկրտեսցի մանուկն իմ, և ապա ես և տուն իմ։ Այլ ասէ սբ՟ն մարուգէ ցտ՟րն յակոբ. տէր հրամայեա՛ միում 'ի քահանայիցդ պատրաստել աւազան։ Այլ կերդոն ասէ. մի՛ ոք մկրտեսցէ զմանուկդ իմ, բայց միայն սրբ-

բութիդ ձեր։

Այլ մատուցին աւազան. և յարուցել սբ՟քն եղին ծուներ, և կային յաղօթս մինն յաջմէ կողմանէ, և միւսն յահեկէ, և ասեն. Տր՟ մեր յս՟ քս՟, որ կամիս զկեանս ամ՟ մարդկան՝ որ կարդան առ քեզ, լուր ձայնի աղօթից ծառայից քոց, և բարձրացո զանուն քո 'ի մէջ հրէից և հեթանոսաց քաղաքիս. և ծանիցեն զի դու միայն ես ած՟ զօրութեց։ Այլ կանգնել յաղօթիցն՝ հրամայեցին իջուցանել զմանուկն յաւազանն. և էր նա ամաց իբրև ութից. և մկրտեցին զնա յանուն հօր և որդւոյ և հոգւոյն սբ՟յ. և կոչեցին զանուն նր՟ յովհաննէս. և սբ՟ն յակոբ տարածեաց ըզգօսացեալ ձեռս նր՟, և բաժանեաց զոլորել տոտս նր՟ 'ի միմեանց. և կալեալ զձեռանէ մանկանն՝ կանգնեցին զնա. և հրամայեցին գրնալ. և գնայր համարձակ։ Այլ որք տեսինն՝ սկսան փառաւոր առնել զած՟. իսկ մարկիոնա

նայցին և աղանդակիցք իւր այլափոխեալ զին-
քեանս՝ փախեան 'ի քաղաքէ անտի, և ոչ
գտան ուրեք ։

Այլ 'ի վաղիւ անդր մկրտեաց Տէր հայրապետն
զկերդոն, որ և անուանեցաւ պօղոս, և զկին
նորա՝ որ մարիամն կոչեցաւ, և զամենայն տուն
նորա և զժողովուրդն. և էին որք մկրտեցան՝
ազգիք երեք հազար և հարիւր. և սուրբն մարու-
գէ գնաց 'ի վանս իւր ուրախութեամբ, և օրհնէր
զԱստուած ։ Այլ արար պօղոս 'ի տան իւրում ուրա-
խութիւն մեծ ամենայն նորակնիք բազմութեամբն. և յա-
պաշաւ եղև վասն սրբոյն մարուգէի գնալոյն.
յղեաց և կոչեաց զնա. և սրբոյն լուեալ նմա և
եկն 'ի տուն նորա. և յետ այլոց բանից՝ ասէ
մարուգէ. բերէք այսր զգիրս կախարդութեան
մարկիոնիտաց. և իբրև բերին, հրամայեաց
այրել հրով ։

Այլ այնուհետև բազումք գային հանապազ-
օր յոտս սրբոյն յակոբայ՝ աշակերտել նմի. և
խորհեցաւ Տէր հայրապետն շինել եկեղեցի
մեծ. զի յաւելուն ժողովուրդն սակաւ էր.
և եկեղեցին փոքրիկ ։ Այլ սքանչելիք բժշ-
կութեան անպակաս գործէին 'ի ձեռն ձեռամբ
սրբոյն յակոբայ, առաւել 'ի վերայ ըմբռնելոցն
'ի սրածութեան, այն է ցաւ մահաբեր՝ ժանտ-
ախտ կամ մահտարաժամ կոչեցեալ. որ յայնմ
ժամանակի անուանեալ էր ցաւ յակոբեան,
վասն նորա գտանելոյ զբժշկութիւն.

Իսկ իբրև կամեցաւ սրբոյն մարուգէ ելանել
'ի վանս իւր, ասէ ցնա պօղոս. տէր Տէր ե-
կեսցուք 'ի վանս քո և օրհնեսցուք յեղբարցն.

 ասէ

ասէ օձն. ոչ ոք արգելու զձեզ. յորժամ ժամ ա
ոք կամիք՝ ներկեսցէ։ Այլ եղև յետ աւուրց սա-
կանց պատրաստեցաւ պօղոս հանդերձ մա-
րեմաւ կնաւ իւրով և որդւովն յովհաննիսիւ
և ծառայիւք ելանել 'ի վանաց օձին մարու-
դէի։ Այլ յայնմ գիշերի պատահեաց մանկ-
կանն ցաւն այն մահաբեր՝ յանկարծակի սաս-
ցեր. և 'ի փաղփել անդր ասէ պօղոս ցծառայս
իւր, որք պատրաստեալ էին զա̃մ գրաստս.
գնայցէք դուք, և ես և պատանեակս և մայր
սորա կացցուք աստէն, և տեսցուք՝ թէ զինչ
լինիցի պատանեակս. և ցաւն ևս քան զևս
սաստկանայր 'ի վ̃ր պատանւոյն.

Յայնժամ ասէ պօղոս. այս է փորձութի գի-
շերն, որ կամի զմեզ խափանել 'ի գնալոյ առ
օձն. ապա առեալ զպատանեակն հիւանդագինն՝
եդ 'ի վ̃ր գրաստու. և փութայր հասուցա-
նել 'ի վանս՝ մինչ չև մեռեալ իցէ մանուկն.
և իբրև մերձեցան 'ի վանս, խնդրեաց մա-
նուկն ջուր. քանզի յոյժ հեղձեալ էին փողք
ն̃ր. և նոյնժամայն աւանդեաց զոգին։ Այլ
յասել ծառայիցն՝ յետս դառնալ և թաղել
զմեռեալն, ասէ պօղոս ցն̃ս. մինչ ոչ եմ տե-
սեալ զօրն մարուդէ և զեղբարսն, ոչ դար-
ձայց 'ի տուն. և իջեալ 'ի գրաստէն՝ գնացին
ոտիւք իւրեանց. և տարեալ զմեռեալն՝ եդին
առաջի օձին մարուդէի, և ասեն. ահա չե-
ղաք արժանի ուրախութ̃ գալ առ ձեզ հան-
դերձ որդեկաւս մերով. բայց արդ տամք
զդա 'ի ձեռս քոյոյ սրբութ̃եդ, զի տեսցուք՝ զի
զա̃մ զոր ինչ հայցես դու յն̃յ, տացէ քեզ ա̃ծ.

Այլ

Եւս ոչին մատուցանէ ոչինչ եւս աղխոք, զի եւսեա
զծնօղս մանկանցն ստանձնայրն յոյժ, և զծա-
ռայսն՝ զոր պէտսն խոստեցին սխմարութեամբ,
ոմանք՝ թէ ՚ի կախարդաց մարգարէից եղև
այս պատահմանց, և ոմանք՝ թէ գինի եւրը
՚ի գիշերի, և թոյն խմեցին կայր յամանի ։ Սպա
նախանձանակք յղեաց ոչին մատուցանէ առ ոչին յա-
կոյն՝ պատուհասամբք թագաւորն մանկանցն, զի
եկեսցէ փութանակս ՚ի վաճառ անդր՝ վշտ կեն-
դանոյն մանկանցն. քանզի նմա կայ առնելու

Եր չխորհէք ընծայեալ զաւակն այնորիկ ։

Իսկ ոչին յանկարծ իբրև լուեալ յարեալ վաղվ-
վաղակի հանդերձ եպարքոսաւն՝ որ էր եղ-
բայր որդւոյ, և այլ մեծամեծօքն, և եկին
առ վշտ թագաւորս զմանկունսն. և հրամայեաց
ժամ հարկանել, և ժողովել զկրօնաւորսն
ամ ։ Եւ առեալ զմանկունսն ՚ի վշտ բազկացն՝
եդ զնա յաջողմամբ ըստ միտս. և խնդրեն խանդա-
ղեալ՝ եկաց յաղօթս, և ասէ. Տէր մեր յա. քս
առնելոց բարեաց, որ իջեր ՚ի ընդունակն մեռե-
լոց, և ընծայեցեր զհրեշտակաց ընդունելութե
մեր, որ անկեալ կայցեն ՚ի մահուն մահու.
կանգնեցեր զմեզ ՚ի գլորմանէ, և խոստո-
ցար տալ զկենդանութիւն մահուանկեանս. Դու՛ն կեն-
դանի՝ որ արձակեցեր բարբառ ՚ի գերեզ-
մանն, և հրամայեցեր մահու զարձուցանել
զՂազար չորեքօրեայ ՚ի կենդանութիւն. Տու՛ր
նր ամ պատարագաց ծառայիս քո, և դարձո
՚ի կենդանութիւն զպատանեկս զայս. և զոր ա-
բարեաց ՚ի ձեռն եղկելի և եղկելի, որոց այսօր
առ մեզ. ոչ թէ վշտ արժանեաց իմ նոր, այլ

վե̃ր անուանեալդ քո սբ̃յ՝ զի փառաւորեսցի, և
զօրութի խաչի քո մեծասցի ի̃ մ̃ ազգս և ա-
զինս և լեզուս․ ծանիցեն զքեզ ամենեքեան՝
որք մոլորեալ են և թիւրեալ, և ոչ ճանաչեն
զքեզ․ դու ա̃ծ ճշմարիտ, որ սպանանես և
կեցուցանես, իջուցանես ՚ի դժոխս և հանես։
Այլ ՚ի կատարման աղօթիցն բղխեաց արտա-
սուս յաչաց սբ̃յն, և եթաց զգետինն առաջի
սբ̃յ սեղանոյն․ և առեալ զկաւն՝ որ յարտա-
սուացն՝ եդ ՚ի վե̃ր փողից մանկանն․ և նոյն-
ժամայն շարժեցաւ։ Այլ սբ̃յն բուռն հարեալ
զձեռանէ մանկանն՝ ասէ․ յո̃վհաննէս արթ-
կաց յանուն տ̃ն յի̃ քի̃․ և մանկանն բացեալ
զաչսն, և տեսեալ զնա և զժողովուրդսն՝
նստաւ ՚ի վերայ աստիճանի բեմին․ օրհնէր
զա̃ծ, և գոհանայր զպարգևողէն այնպիսի
շնորհաց։

Իսկ եպարքոսն և ա̃մ ժողովն իբրև տեսին
զեղեալսն, յահի մեծի եղեալ՝ պատկառէին
՚ի տեսլենէ սբ̃յն․ քանզի ոչ տեսանէին զնա
ո̃պ մարդ, այլ ո̃պ հրեշտակ ա̃յ․ աղաղակե-
ցին միաբան ձայնիւ, և ասեն․ ս̃բ ս̃բ ս̃բ տ̃ր
զօրութե̃ց, լի են երկինք և երկիր փառօք քո։
Այլ սբ̃ հայրապետն կալեալ զձեռանէ ման-
կանն՝ ետ զնա ցհայրն և ցմայրն․ և նոքա ա-
ղաչէին առ իւր ունել․ իսկ սբ̃յն պատասխա-
նի տուեալ ասէր․ ոչ է պարտ թողուլ զդա
առ իս, ք̃զի տղայ է հասակաւ․ թող ուսցի,
և ՚ի չափ երիտասարդութե̃ հասցէ։ Այլ արա-
րին յաւուր յայնմիկ տօն մեծ․ և պահեալ
զօրն ողջոյն՝ ոչինչ ճաշակեցին․ և ՚ի վաղիւն
մտեալ

մնեալ յեկեղեցին՝ մատուցանէին պատա-
րագ , և բաշխէին հաւատացելոցն զփրկա-
կան խորհուրդն ․ և ապա հրամանաւ սրբոյն
յակոբայ աղ և հաց ճաշակեցին ․ զի ոչ ան-
կանէր 'ի մտաց նոցա սքանչելիքն՝ զոր տեսին ․
և զկնի օրհնեցան 'ի միայնակեցացն և 'ի սրբոյն
մարուգէէ ․ և դարձան ուրախութեամբ յիւրա-
քանչիւր տեղիս ։

Եւ համբաւ սքանչելեացն յարուցեալ պատան-
ւոյն ընթացաւ ընդ ամենայն կողմանս գաւառին՝ որ
շուրջ զՄծբին քաղաքաւն ․ և 'ի գալ սրբոյն յա-
կոբայ հանդերձ եպարքոսիւն և ամենայն բազմու-
թեամբն , ելին ընդ առաջ նոցա արք և կանայք , ե-
րիտասարդք և կուսանք , ծերք և տղայք ․
բերէին առ նա բազում հիւանդս ․ և բժշ-
կեաց զամենեսին ։ Եւ զի զանուանս ամե-
նեցուն ոչ գիտեմ (ասէ 'ի Ճառընտրի՝ ակա-
նատես գրիչն Մաղաքիա աշակերտ սրբոյն Մա-
րուգէի) , և ոչ մի ըստ միոջէ կարացի արկանել
ընդ գրով զսքանչելիսն , և զանպատմելի վարս
սրբոյն Աստուծոյ ։

Յայնժամ հիպարքոսն գրեաց առ բարեպաշտ
թագաւորն կոստանդիանոս զամենայն նշանս և սքան-
չելիս՝ որ եղեն 'ի ձեռն սրբոյն զօրութեամբն Աստուծոյ , և
զյարութիւն եղբօրորդւոյն իւրոյ ։ Եւ մեծն
կոստանդիանոս առեալ զթուղթն և ընթեր-
ցեալ՝ գոհացաւ զԱստուծոյ ․ և գրեաց պատասխանի առ հի-
պարքոսն այսպէս ․ Երեք են ընտրեալ 'ի ժա-
մանակիս յայսմիկ ծառայք Աստուծոյ ․ յորս որպէս 'ի
սիւն հաստատեալ կայ ամենայն երկիր ․ սոքա իբրև
ջահս լուսաւորս ծագեցան ընդ ամենայն տիեզերս ,
և

և լուսաւորեցին զխաւարեալ միտս մարդկան
և արբեցին զջուրն զոր ստրանմանց մշակեն
շար. և նոյն ստրկանալեցին ստրբմն բարձր զվարդապետու
թիւն յնի. որպէս պանդխտաւորք և օտարք յերկ
րին բազմաց պարգևս տանագան։ Նման յերկ
րին եղխաղայամայց. և ստեղծեալ յերկիրս
մերում. և յանկարծ ի մեծքին քաղաք՝ որ է ի
միջագետս։ Յիշատակ նոյ որհնութի, և ա
ղօթք նոյ ի վ[եր]այ ամենեցի։ Նոր առաջնեմ ընդ ե
խնդրեմ, զի աղօթս արասցեն վասն մեր, և
խնդրեսցեն ի նմանէ զի է հովանաւոր՝ ողոր
մութեն իւրոյ պահեսցէ զխաղաղութիս մեր և
զվարդապետութիւ. և յաւուրն յետնում՝ յարժանի
ծառայի, ողորմութիւն գտցի արժանի արասցէ
զմեզ է նորին փառս մատուցանել անմահին
երրորդութեն։ Ողջ լեր որդեակ իմ Հնագոր-
քոս։

Յետ այսորիկ եկեալ երանելւոյն սրբոյն յակոբայ
շրջէր ի միջնակեացն անապատն և զարմա-
նալ զառաւելու քրիստոնէութե, մատուցանե-
լով նոյ օգնութի զվարդապետութիւն իւր. և յայսմ մի-
ջոցի պատմեն ասմանք զգործս խնչ նորա՝ զոր
մեք է այլոյ յառաջադրոյն եդաք. որպէս և ըզ-
ջինութի եկեղեցեցւոյն՝ զոր նշանակեցաք, է
կարգի զորս աստուածոր՝ որպէս և ի վերա սրբոյն մե-
ղեայ կամ մեղ զիտոսի՝ մարդաբերս աշակերտ մա-
րտիրոսաց է որհնակիս է այսմիկ։

Իսկ և զարմանա սրբոյն յակոբայ ի ժողովս, տե-
սեալ՝ զի բազմացեալ էր քրիստոնէութիւն,
խորհեցաւ եկեղեցի շինել։ Այլ եկեալ առ
սրբոյն մարմնոյն յանապատն, իսկ և ողջոյն ե-
տուն

տուեալ մեծութեանց, ասէ ոգին յաւիտենից · խորհրդական անձին եկեղեցեացն չնմանել, եթէ ոչ կամեսցին · արդ ; զի ինչպէս և առաքելոցն [illegible] մութիւն · և ասէ ոգին մարդոյն · արժանի է փրկանել, զի եւ թշնամեացն միջնորդ է · արդ էջ դու [illegible], և ասացէ ոչ զՀրեշտակ իւր, և ցուցցէ զիւր զանեղծն՝ ուր պարտ է չնմանել · զի անեղծ կուոց է լեալ, և երբեք անօրէնութեան 'ի նոսա · [illegible], և պատարագեսցի 'ի նոսա մարմինն և արեանն նորա [illegible] ։ Այս ասէ ոգին յաւիտենէ · պաղատեք ձեր եղիցին 'ի վե-

մեր՝ լինել ոչ [illegible] ·

Այս վաղվաղակի յարուցեալ էջ 'ի քաղաքացին և ժողովել զմեծամեծս քաղաքացին՝ ասէ ցնոսա · դուք զի՞ ասէք, ո՞ւր հրամայէք չնմանել եկեղեցի · և նա ցուցին նմա տեղին երկու կամ չորս ։ Իսկ նա լուեալ մինչև 'ի գիշերին · և իբրև եղև երկրորդ ժամ գիշերոյն՝ յարուցեալ էառ [illegible] իւղոյն, և եկ արտաքս 'ի [illegible] իւրմէ · և ահա Հրեշտակ տես երևեցաւ, և մատուցեալ ողջոյն ետ [illegible] յաւիտենից ։ Այս նա հարցանէր · ո՞վ ես դու · և Հրեշտակն ասէ · ես եմ՝ որ առաքեցայ 'ի տեառնէ, զի ցուցից քեզ զանեղծ եկեղեցւոյ և զչափ նորին ։ Այս ասէ յաւիտենից ցՀրեշտակն · [illegible] դու երթիցես առաջի իմ · և ոչ զարհուրեցաւ [illegible] տեսիլ Հրեշտակին · զի բազում անգամ [illegible] էր [illegible] ։ Այս [illegible] Հրեշտակին՝ մինչև [illegible], որ էր լեալ անեղծ կուոց անօրինաց արքայի · և ասէ ցնա · այս է անեղծ եկեղեցւոյ · և եցոյց նմա զչափն ·

և

և այնու հետև ձեռն 'ի գործ արկանէր շինուածոյն երանելւոյն ։ Այլ այս է՝ զոր սուղ բանիւք յիշատակէ միւս ճառընտիրն՝ ասելով.
* Հրեշտակն ... վրդ. հիմնարկութեն հաշտարար եկեղեցւոյ՝ նորա առաջի երևեր, և խրատայր նմա զպատգամս Աստուծոյ ‖ ։

Յաւուրսն յայնոսիկ սուրբն Մեղիտ այր Աստուծոյ եպիսկոպոս կողմանցն պարսից, որ և կոչի միւս Մեղիտոս, 'ի դառնալ իւրում յուխտատեղեաց Երուսաղեմի՝ անցանէր ընդ Մծբին քաղաք. և տեսեալ զսուրբն Յակոբ, զի սկսեալ էր շինել զեկեղեցին, ուրախացաւ ոչ սակաւ ուրախութեամբ. և առեալ 'ի վաճառականացն՝ որ յերկրէն իւրմէ էին, երեք հարիւր դահեկան, ետ օգնութիւն եկեղեցւոյն. զի ոչ ունէր ինչ ընդ իւր, բայց միայն զգաւազանն և զաւետարանն ։ Այլ մարգարէացան սրբոյն Մելիտոսի սուրբն Յակոբ և սուրբն Մարուգէ, թէ մարտիրոսութեամբ կատարիս 'ի դառնալ քո յարևելս. որ և եղև իսկ. որպէս գրեցաք 'ի վարս նորա բանիւք ժամանակակից գրչի, որ և այն է գրիչ վարուց սրբոյն Յակոբայ՝ Մաղաքիա կմշաղիտա աշակերտ Մարուգէի ։ Այլ վասն այսպիսի ընտանութեան երից սրբոցս ընդ միմեանս՝ 'ի միասին եդեալ է տօն նոցա. զի և վարք Մարուգէի և Մելիտոսի 'ի վարս մեծին Յակոբայ աւանդի. արդ մեք դարձցուք 'ի կարգ պատմութեան նորա ։ (ԺԳ)

Այլ եղև յետ վախճանի մեծին Կոստանդիանոսի և մեծին Տրդատայ՝ դիմեաց Շապուհ արքայ պարսից միւսանգամ պատերազմաւ 'ի Միջագետս 'ի սահմանս հռովմայեցւոց. այլ

աղօ

աղօթիւք սրբին յակոբայ պահեաց Տէր զքա-
ղաք նոր զմծբին . վասն սորա պատմեն ոմանք
զսքանչելիս աղաւթուն մծբնայ , զորմէ գրե-
ցաք յառաջագոյն : Եւ զկնի այսորիկ եղև
այն անցք մանաճիհրի իշխանին ուշատունեաց
միոյն 'ի զօրավարաց խոսրովու հայոց արքայի .
զորմէ յերկար գրեն Ճառընտիրք . որպ և խո-
րենացին համառօտէ բանիւքս այսոքիւք :
Երթեալ մանաճիհր՝ հայոց հարաւայինն գըն-
դաւն և կիլիկեցւոց զօրօք զկողմամբք ասո-
րեստանի . և Ճակատ տուեալ ընդ բակուր բը-
դեշխի՝ սատակէ զնա և զզօրս նորա , և զպար-
սիկս եկեալս օգնականս նմա՝ հալածական
առնէ . և զորդին բակուրայ զհեշա ձերբա-
կալ արարեալ՝ հանդերձ երկաթի կապանօք
առաքէ խոսրովայ . և զգաւառս իշխանութ
նորա սրով դատի յանխնայ՝ ոչ միայն զմարտիկս ,
այլ և զռամիկ շինականս . և բազում գերիս
առեալ տանի 'ի կողմանս մծբնայ , ընդ որս և
սարկաւագունս ութ մեծի եպիսկոպոսին յակոբայ :
Որոյ զհետ եկեալ յակովբայ՝ համոզէ ըզ-
մանաճիհր՝ արձակել զգերութիւն ռամկին իւր
զոչինչ մեղուցելոց . որում ոչ հաւանեալ մա-
նաճիհր արձակել՝ պատճառէ զարքայ :
Եւ յակոբու դէմ եդեալ առ արքայ , առա-
ւել ևս զչարի մանաճիհր . և 'ի սադրելոյ գա-
ւառականացն՝ զութն սարկաւագունս նորա ,
որք 'ի կալանս էին , հրամայէ 'ի ծով ընկե-
նուլ : Ոյր լուեալ մեծին յակոբու՝ դառնայ
'ի տեղի իւր լի բարկութեամբ՝ որպ զմովսէսն յերե-
սաց փարաւոնի . և ելեալ 'ի լեառն ինչ՝ այն

է

և ԺԲ ամսոց ընծայաբերութեամբ, յորմէ երևէր զա-
ւտան ամ(ենայն) աշտուածոց, ամենայն զմանրամանձինս և
զգուաւոր նորին։ Այլ ողջոյն յամենեցին զաստուա-
ծայինս ոչ հաստատեալ 'ի վ(երայ) նոր։ և նմանս հե-
թանոսի աշխարհս յաւուրս սատանայի մանրամանձինս։
և պաղպաջերութ(ի)ն զաստուածն ջրաւորացն զար-
ձաւ յաղթողական, եղեալ 'ի վ(երայ) նոյ երկինք
պտղոցն ԺԲ զիրաց։ և ծով (այն է ծովն վանայ)
հակառակեալ՝ յինքն ԺԲ ուծի զաստուածն ան-
դաստանաց։ Որ լուծեալ մեծին վրթանայ
և արքային խոսրովու՝ ցատուցեալ հրամայեն
արձակել զգերեալսն։ և առ նոյն այր մաղ-
թել աստուածաշունչ, զի զարձցի սրամտութ(ե)ն
նն։ Որ յետ ելից յակոբայ յերկս, ժա-
ռանգ որդի մանրամանձինսայ (զուրբա անուն)
զերեքցիկ աստուածաշունչ՝ ուժգին արտասուօք
և հաւասարմամբ՝ նորին բարեխօսութ(եամ)բ զաեալ
բժշկութ(ի)ն ընկերանն և զաւտանին։ Ամէ զայս-
մանեկ և զկնի լինի բանն ԺԲ ձաւաընստացս։ (ԺԲ)
Իսկ սէրն ոչ յակոբ բազում ձգանց համբե-
րեալ, և բազում նշանս արարեալ, և այսպի-
սի վարուք կացեալ 'ի մարմնի սէր զանմարմինն,
որ և զհրեշտակս զարմացոյց, յետ սակա-
ժամանակի ննջեաց։ այս է՝ մի ամ զկնի
նախագրեալ անցից։ և եղև փոխումն նորա
յԺԵ այսպէս։

Զյաւուր միաշաբաթու առէ ցերզաւորսն։ այս-
օր առեսի զհրեշտակն՝ որ հրաւիրէր զիս ելա-
նել 'ի մարմնոյս, և մտանել առ նա։ Այլ
հրամայեաց նմ հսկել զգիշերն ամ մինչև 'ի
ծագել առաւօտուն։ և մտանելը 'ի ժամ պա-

տու

վարդապետին, և կատարեսցէ զփրկչական խոր-
հուրդն. և անսասան զնմանութիւն հաւատոյն մեր՝
պահեսցէ խաղաղութեամբ անցանել ի խռովութենէն
և ի պէտութեան։ Այլ կատարեալ զանձնտրութ-
պատարագն՝ եղանիցի լուսաւորութիւն և զուարթ-
եղերոյք. զոր ունելով պարգևացն, և խնդացեալ
զփառաւորութիւն օրհնեսցուք՝ յարատևութեամբ իմացողաց բանին. և
նա հրամայեսցէ լինել. և ամենայն մեզ կենդանւոյ
առնել՝ սէր առաքելութեան նմա ...։
Ընդ եղբարց ...։ Յիշեսցուք ըն-
պառութեան արդ եղելոյն յոր եղե՝ զնոյն ննջեցելոցն.
որ և մեզ ընդ հարսն, և մեզ նոյն. և փոխանակ
անհասանելի ... ժառանգելոյ զերկինս ու-
նեցաւ։ Յիշեսցուք զհալածեալս մարգա-
րէիցն, որք սպանեալ յընտանեաց իւրեանց։
Յիշեսցուք ի մեզ և զկանայս անմեղս հալա-
ծեալս ի՛ անհամբերելութեան, որք զփրկս նորա
համբերեցին, և զամէնեսին զխոցս ...
կապելոյ ... համբերեցան. և թագաւոր և մե-
ծամեծ ... եղելոյն յետ։ Յիշեսցուք և զնոյն
զայսս ...եղելոց և մարտիրոսաց և զնոյն
սրբոց, որք ... և զանապատն ... մեր
... զանձինս ի մահ եդեալ՝ փոխեցան ի քրիստոս։
Յիշեսցուք զնոյն ... զնոյն մեր, զայլազգիսն,
զպատերազմն, զանհամբերն. և զնոյնին համբերու-
թեան մեր մեր մեղաւորաց, որ ի հաւատոյ
կան անօրինաց՝ զանարգանաց և զծառայանաց
զմահ կրեաց այնչափ ... Այլ ի մեծն
աղախատաւորեալ երախտաւորն մեր՝ ...
ապաժանեաց փոխարէն հատուցմանն ընծայա-
ցայց աղաչեմ, մի անտես արասցէ զերախտիս

բա-

բարեացն քոց, այլ մնացէք 'ի վերայ ուղղութեան
քանզի կալոց եմք առաջի բեմի նորա՝ առնուլ
վարձս ըստ իւրաքանչիւր վաստակոց. ընկեցէք
զչարիս յանձանց ձերոց. և մի խնայէք 'ի մար-
մինս, զի տարապարտուցիչ է յոյժ: Այլ արդ եւ
անպարտ եմ յարենէ ամենեցուն ձեր. զի ոչ
դադարեցի զտիւ և զգիշեր պատմել. և ու-
սուցանել, և հաստատել յերկիւղ և 'ի սէրն
այ. քանզի գալոց են յաւուրս ձեր գայլք
յափշտակողք, և սուտառաքեալք վնէալք՝ որք
ոչ խնայեսցեն 'ի հօտն քո: Այլ արդ յամ նե-
զութիս ձեր զոհացօղք լինիջիք, և հաստատ-
տուն կացէք՝ պինդ ունելով զխրատ ուխտի
իմոյ, անդադար խոկալով 'ի սէր և յերկիւղն
այ. զի զվարձս համբերողացն ընկալջիք 'ի
քէն այ մերմէ. որում փառք յաւիտեանս:
Այլ ասացեալ զամէնն՝ օրհնեաց զնոսա. և
ծունր կրկնեալ երիցս՝ խոստովանելով զամե-
նայնք զերրորդութիւն, և կողմնեալ աւանդեաց
զոգին 'ի քս. և հոտ անոյշ բուրեաց. և լոյս
'ի վերուստ երթևեկս առնէր 'ի վր նշխա-
րաց նր: Այլ բազում լալիւն լինէր ժողովր-
դոցն, զի զրկեցան 'ի նր հովուէն. և կատա-
րեալ զկարգ աղօթիցն՝ եդին 'ի գերեզմանի 'ի
ներքսագոյն վայրի, և անձեռնհաս 'ի յափշտ-
տակողաց. որ կան մինչև ցայսօր (ասէ մին
'ի ճառընտրաց՝ բանիւ ժամակակից գրչի):
Այլ զերիս ամս ընդ անիծիւք եկաց երկիրն
աշտունեաց. մարդ և անասուն անծնունդ.
և պտղաբերքն զօսացեալք, և անչափ գե-
ղեցկութիւնք խամրացեալք. ոչ ասաց ամն 'ի

պատա

պատմագրաց, եթէ նախ քան զանելծեան յա-
կոբայ նման էր երկրին ուշտունեաց դրախ-
տին Ադինայ : Եւ այսպէս խորհուրդ աւեալ
ունի յազգէ Մանաճրհի, ոմանք քաջք ասեն, և
ոմանք հօրեղբօրորդի (զոր Խորենացին ժա-
ռանգ որդի ասաց), քանզի Մանաճիհր առ-
տակեալ էր, յուզի անկեալ գնաց 'ի կողմնս
նշխարաց խնդրել զբժշկութիւն ազգին և գաւա-
ռին, յոյժ աշխատաւորք զծունկսն և զերեսն
Ի գետնին քարշեալ, մինչև քերթեալ լինէր .
և հանեալ 'ի տապանէն՝ անդադար աղօթիւք
ողբայր զքառասուն օր : Եւ այսպէս լուեալ պա-
ղատանաց նր՟ ա՟ծյն յակոբայ՝ ողորմեալ պար-
գևէ նմա մասն, ոչ կենդանի մատուցեալ
զանբարբառ և զմեռ աջն, հատեալ տուեալ նմա
զկոճ մատինն . մինչև ապաքինեալ սպասաւո-
րացն . և օրհնեալ 'ի տեսլեանն զաշխատութ՟
նր՟՝ արձակեաց զնա . և նա ուրախութ՟ հա-
սեալ 'ի գաւառն ազգնեաց 'ի բլրակն երկրա-
թահանք՝ աւետիս մատուցանէր գաւառին :
Իսկ յորժամ եհաս համբաւ աւետեացն
զորոց տուեալ հասանէին բազմութ՟ ժողովրդեան
'ի տեղին, որ կոչի առաքելոց բլուր . զի և
անտի գնային առաքեալքն . և գունդք
գունդք զմիմեամբք փարէին, և անկանէին
յոտս բերողին զնշխարացն . և 'ի յիշատակ ի-
րացն այր իւրաքանչիւր քար մի դնէր 'ի բլ-
րուրն . և կայ մինչև ցայսօր կարկառ մեծ
քարանցն, որ ունի զթիւ համարոյ եկելոյ
ժողովրդեանն :

Եւ այսպէս առեալ զանունն զնշխարացն զառ 'ի

վայր լեռինն յերկիրն ուշտունեաց . և նոյն-
ժամայն արգելան . ջզրի չեղև հնար ումեք
շարժել ոչ գրաստով և ոչ մարդով . և 'ի զար-
մացման կային բազմութիւնքն զերիս աւուրս :
Այլ 'ի տեսլեանն հրեշտակ այ երևեալ՝ հրա-
մայեաց իջուցանել 'ի տեղւոջն . և նկատեն
'ի ձորակէն տեղի մի բարձրաւանդակ՝ անդ
հիմնարկութ̃ տանէին սրբյ եկեղեցւոյ , ուր և
հանգուցին զնշխարս սրբյն : Այլ եւ համբաւ
սրբ աջոյն . և անդր հասանէին 'ի մօտաւորաց
և 'ի հեռաւորաց՝ ընծայ բերեալ , և տանու-
էին ողորմութիւն՝ բժշկելով յիւրաքանչիւր
ախտից :

Որդ զայս տմ՝ զոր գրէ Ճառընտիրն տօնա-
ցին յազգային աւանդութէ , բայց հաստատէ
և Ճառընտիրն երկրորդ՝ բանիւ՛ տօրի կամ
մծբնացի ականատես գրչի , որ Թուի մազա-
քիա աշակերտ մարուգէի , ունելով բանիւն
այսպէս . * Յայնժամ ազգ եղև տրանց խա-
բազնազգեստից 'ի հոգւոյն սրբյ եթէ ոչ է
հնար օրհնել երկրորդ ձեռաւմ , եթէ ոչ եր-
թեալ բերէք մասն ինչ 'ի նշխարաց սրբյն յա-
կովբայ : Այլ նոքա եկեալ պատմեցին մեզ
զմ̃մ որ ինչ եղեալն էր յերկրեն իւրեանց . և
մեք ողորմութ̃ի արարաք վ̃ս պատմելոյ նց
զանցս անցիցն . և առեալ 'ի նշխարաց սրբյն՝
տուաք նց : Այլ նք առեալ մեծաւ ուրախու-
թբ գնացին յն̃ն իւրեանց՝ 'ի տեղին , որ մերձ
է 'ի գաւառն աղձնեաց . և անդ կան նշխարքն
մինչև ցայսօր ժամանակի . և բազում բժշ-
կութիւք լինին նովաւ 'ի տր ‖ :

Իսկ թէ զի՞նչ եղև զկնի թաղման մարմնոյ սրբոյն մնացեալն 'ի Մծբին, պէսպէս են բանք ։ Ոմն 'ի նոյն սա գրիչ վարուց սրբոյն զայն և եթ նշանակէ, թէ * Զկնի մահուան նորա պակասեաց զօրքն հռոմոց 'ի քաղաքէ անտի. և եկեալ արքայն պարսից՝ առնու զքաղաքն, ոչ պատերազմաւ, այլ՝ սիրով ‖ ։ Իսկ բուզանդ՝ որ և չէր ինչ հեռի ժամանակաւ, գրէ այսպէս. * Բայց ոսկերք նր̃ շնորհեցան քաղաքին ամդացւոց ը̃ այլ Մծբնացիսն 'ի փոխել նր̃ անտի անդր 'ի մարտս պատերազմացն յունաց թգ̃ւորացն ը̃ թգ̃րացն պարսից ‖ ։ Զնոյնս հաստատէ ամ̃ իրօք և թէոդորետոս 'ի փիլոթէոսն՝ յասելն. * Զկնի ժամանակի անցելոյ, յորժամ քաղաքն այն յինքնակալէ ժամանակին աւանդեցաւ թգ̃րուն պարսից, ելին համօրէն բնակիչք քաղաքին, և բարձին զյաղթանդամարտիկին զմարմինն. թէպէտև դժուարեալք և վշտացեալք ը̃ տարաբնակութ̃ն, այլ նուաճելով գովութ̃ զյաղթագգեաց առաքինւոյն զզօրութ̃. զի ո՛չ արդեօք 'ի լինել նր̃ ը̃ նմ̃ ը̃ իշխանութ̃ բարբարոսաց լինէին ‖ ։ Նա զի այս բանք հաստատուն երևին, պա՛րտ է 'ի նոյն միտս իմանալ և զգրեալն 'ի գեննադիոսէ զսրբոյն յակոբայ. * Մեռաւ 'ի ժամանակս կոստանդեայ. և ը̃ պատուէրելոյ հօրն կոստանդիանոսի 'ի մէջ պարսպի քաղաքին Մծբնայ թաղի, իմա՛ 'ի պահպանութ̃ քաղաքին. որ յաջողեցաւ ը̃ հաւատոց կոստանդիանոսի ։ Վասնզի յետ բազում ամաց մտեալ յուլիանոս 'ի քաղաք անդր,

և լուսաւորեցին զխաւարեալ միտս մարդկան և սրբեցին զորոմն՝ զոր սերմանեաց մշակն չար. և նոքա սերմանեցին սերմն բարի զվրդապետութիւն յորս. որքա պտղաբերութիւնք և ստորք յԾնի՝ զՔս բազմաց պտուղ և ստացան։ Նոցին յերկրին եգիպտացւոց. և սեղանաւորաց յերկրին մերում. և յանկանեալ 'ի մեծ քաղաք՝ որ է 'ի միջագետս։ Յիշատակ նց օրհնութբ, և աղօթք նց 'ի վր մեր ամէն։ Արդ աղաչեմ զձեզ և խնդրեմ, զի աղօթս արարցեն վասն մեր, և խնդրեսջիք 'ի Տեառնէ՝ զի ՏԷ հովանաւոր ողորմութեան իւրոյ պահեսցէ զիշխանութիւնս մեր և զթգաւորութիւն. և յաւուրն յետնում՝ յորժամ ծագի, ողորմութիւն քն արժանի արարցէ զմեզ ԱԾ նորին փառաց մասնակցել ամենայն երրորդութեան։ Ողջ լեր որդեակ իմ Հիպարքոս.

Յետ այսորիկ եղեալ երանելին սրբն յանկոծէ շրջէր 'ի վիճակեալսն՝ տեսանել և զարմանել զառաւելեալ քրիստոնէութն, մատուցանելով նց օգնութի զվրդապետութն իւր. և յայսմ միջոցի պատահեաց ամենայն զգործս ինչ նորա՝ զորս մեք ՏԷ այսոց յառաջագոյն եդաք. այլ և ըղձնութի եկեղեցւոյն՝ զոր նշանակեցաք, ՏԷ կարգի զդէ ասասանօր՝ այլ և 'ի վարս սրբյն մեղաւ կնի մեղինուսի՝ մաղաքիա աշակերտ մարդանիկ ՏԷ օրհնակիս ՏԷ այսմիկ։

Իսկ և զարձա սրբն յանկոծեալ 'ի ժողովոյն, տեսեալ՝ զի բազմացեալ էր քրիստոնէութիւն, խորհեցաւ եկեղեցի շինել։ Այլ եղեալ ասրբն մարդուղէ յանապատն, իբրև ողջոյն ետուն

տնտեսն միմեանց, ասէ սուրբն Յակովբ. խաղաղութիւն ամենայն եկեղեցւոյ չհանել, եթէ ոք կամեսցի. արկել ; զի խիղճք եւ տառապանք զօրեղի սուրբ բութեան. եւ ասէ սուրբն մարդոյն. արժան է իշխանել, զի եօթնեկերեակս մերձեալ է. արդ եկ դու խնդրեա, եւ տեսցէ մեր զհրեշտակ իւր, եւ ցուցցէ քեզ զանեղծն՝ ուր պահեալ է չե-ռնել. զի անեղծ կայ է լեռն, եւ երթք անօրէ-նութ 'ի նոյն. սրբեսցի, եւ պատարագեսցի 'ի նմին մարմին եւ արեան նոր մերոյ յոյն քեզ. Եւ ասէ սուրբն Յակովբոս. պարզմ-ք ձեր եղիցին 'ի վեր մեր՝ լինել ոչ առասցիք ։

Եւ վաղվաղակի յարուցեալ էջ 'ի քաղաքէն եւ ժողովեալ զամենայն քաղաքն՝ ասէ ցնո-սա. զի՞ ասէք, ո՞ւր հրամայէք շինել եկե-ղեցին. եւ նոքա ցուցին նմա տեղիս երկու կամ չորս ։ Իսկ նա լուեալ միայնէ 'ի գլխերն. եւ իւ-րն եղեւ երկրորդ ժամ գիշերոյն՝ յարուցեալ եկաց զ չէչ խաղոյն, եւ ել առաւօտու 'ի անձնակեն իւրմէ. եւ ահա հրեշտակ տես երեւեցաւ, եւ մատուցեալ ողջունեաց եւ մեր սուրբն Յակովբայ ։ Եւ նա հարցանէր. ո՞վ ես դու. եւ հրեշտակն ասէ. ես եմ՝ որ առաքեցայ 'ի Տեառնէ, զի ցու-ցից քեզ զանեղծ եկեղեցւոյ եւ զպահ նոյին. Եւ ասէ Յակովբ ցհրեշտակն. առնէ՞ դու եր-թիցես առաջի իմ. եւ ոչ զարհուրեցաւ ի տե-սիլ հրեշտակին. զի բազում անգամ սովոր էր տեսանել զտեսիլ նոյա ։ Եւ գնաց ընդ նմա հրեշտակին՝ մինչեւ ցտեղին, որ էր լեռն տե-ղի կուող անտանելոյ ապաւինի. Եւ ասէ ցնա. այս է տեղի եկեղեցւոյ. եւ եցոյց նմա զպատկերն.

Եւ

և այնու հետև ձեռն 'ի գործ արկանէր շին-
ուածոյն երանելւոյն ։ Այլ այս է՝ զոր տուղ
բանիւ յիշատակէ միւս ճառընտիրն՝ ասելով.
* Հրեշտակն . . . վս. հիմնարկութե հաշտա-
րար եկեղեցւոյ՝ նր առաջի երևել, և խրատ
տայր նմա զպատգամս այ ։

Յաւուրսն յայնոսիկ սրբն մեղիս այր այ եպս
կողմանցն պարսից, որ և կոչի միւս մեղիտոս,
'ի դառնալ իւրում յուխտատեղեաց եկեալ՝
անցանէր ընդ մծբին քաղաք. և տեսել զսրբն
յակոբ, զի սկսեալ էր շինել զեկեղեցին,
ուրախացաւ ոչ սակաւ ուրախութբ. և առեալ
'ի փախստականացն՝ որ յերկրէն իւրմէ էին,
երեք հարիւր դահեկան, ետ օգնութն եկե-
ղեցւոյն. զի ոչ ունէր ինչ ընդ իւր, բայց միայն
զգաւազանն և զաւետարանն ։ Այլ մարգա-
րէացան սրբյն մելիտոսի սրբն յակոբ և սրբն
մարուգէ, թէ մարտիրոսութբ կատարիս 'ի
դառնալ քո յարևելս. որ և եղև իսկ. որպս
գրեցաք 'ի վարս նր բանիւ ժամանակակից
գրչի, որ և այն է գրիչ վարուց սրբյն յակո-
բայ՝ մաղաքիա կմ շաղիտա աշակերտ մարու-
գէի ։ Այլ վս այսպիսի ընտանութե երից սրբցս
ընդ միմեանս՝ 'ի միասին եդեալ է տօն նց. զի
և վարք մարուգէի և մելիտոսի 'ի վարս մե-
ծին յակոբայ աւանդի. արդ մեք դարձցուք
'ի կարգ պատմութե նորա ։ (ԺԳ)

Այլ եղև յետ փախստանի մեծին կոստանդիա-
նոսի և մեծին տրդատայ՝ դիմեաց շապուհ
արքայ պարսից միւսանգամ պատերազմաւ 'ի
միջագետս 'ի սահմանս հռովմայեցւոց. այլ

աղ

աղօթիւք սրբոյն յակոբայ պահեաց Տէր զքաղաք նր զՄծբին . Վսն այս պատմեն ոմանք զսքանչելիս ազատութեան Մծբնայ, զորմէ գրեցաք յառաջագոյն ։ Եւ զկնի այսորիկ եղե այն անցք մանաճիրհի իշխանին ռշտունեաց միոյն 'ի զօրավարաց խոսրովու Հայոց արքային . զորմէ յերկար գրեն Ժառընտիրք . որք և խորենացին համառօտէ բանիւքս այսոքիւք ։

Երթեալ մանաճիհրհ՝ Հայոց հարաւային գնդաւն և կիլիկեցւոց զօրօք զկողմամբք ասորեստանի . և ճակատ տուեալ է բակուր բդեշխի՝ սատակէ զնա և զզօրս նր, և զպարսիկս եկեալս օգնական նմա՝ հալածական առնէ . և զորդին բակուրայ զՀեշա ձերբակալ արարեալ՝ հանդերձ երկաթի կապանօք առաքէ խոսրովայ . և զգաւառս իշխանութեն նր սրով դատի յանխնայ՝ ոչ միայն զմարտիկս, այլ և զռամիկ շինականս . և բազում գերիս առեալ տանի 'ի կողմանց Մծբնայ, ուր էր և սարկաւագունս ութ մեծի եպիսկոպոսին յակոբայ ։ Որոյ զհետ եկեալ յակովբայ՝ համոզէ ըզմանաճիհրհ՝ արձակել զգերութիւն ռամկին իւր զոչինչ մեղուցելոց . որում ոչ հաւանեալ մանաճիհրհ արձակել՝ պատճառէ զարքայ ։

Եւ յակոբու դէմ եդեալ առ արքայ, առաւել ևս զչարի մանաճիհրհ . և 'ի սադրելոյ գաւառականացն՝ զութն սարկաւագունս նորա, որք 'ի կալանս էին, հրամայէ 'ի ծով ընկենուլ ։ Որ լուեալ մեծին յակոբու՝ դառնայ 'ի տեղի իւր լի բարկութ՝ որպ զմովսէսն յերեսաց փարաւոնի . և ելեալ 'ի լեառն ինչ՝ այն

է

և ՃԾ ամաց ընծայեցիւք, յորմէ երևէր զա-
ւազան ամ աշտուննեաց, անէծ զմանուածիւրն և
զհայաստանեայսն։ Այլ ոչինչ յամեցին զատուս-
տանքն ամ հասանել՝ի վերայ նոր. և նմանն հե-
րովդի աշխարհս ցասուցեալ սատանայի մանուածիւրն.
և պատուհասեցուն զատուածին Քրիստոսացն զար-
ձա յազդառաջութեն, եղեալ՝ի վերայ նոց երկիրք
պղնձի ՃԾ գրոց. և ծով (այն է ծովն կասպից)
հակառակեալ՝ յորդն Քրիստոսի զօրահմանս ան-
զատաանաց։ Որ լուեալ մեծին վրթանայ
և արքայքն խորագոյն՝ ցասուցեալ հրամայեն
արձակել զզօրեղեալսն. և առ նոյն այր մաղ-
թել աղաչաւորութիւն, զի դարձցի արտամտութիւ-
նն։ Որ յետ երկից յակովբայ յիշեա, ժա-
ռանգ որդի մանուածիւրհայ (զուրա անուն)
գեղեցիկ աղաչաւորութիւն՝ ուժգին արտասուօք
և հառաչմամբ՝ նորին բարեխօսութիւն գտեալ՝
բժշկութիւն խնդրեաց և զատուածն։ Համբ զայս-
մանէ և զկնի լիցի բան ՃԾ ձաւրինաւորաց։ (11).
Իսկ սէնն ամ յակոբ բազում ձգանց համբե-
րեալ, և բազում նշանս արարեալ, և այսպի-
սի վարուք կացեալ՝ի մարմնի ամ զանմարմինն,
որ և զհրեշտակս զարմացոյց, յետ սակաւ
ժամանակի ննջեաց. այս է՝ միով ամաւ զկնի
նախագրեալ անցից. և եղև փոխումն նորա
յետ այսպէս։

Զայսուց մպաշարաթու աւուր ցեղարին. այս-
օր սեւսե զհրեշտակն՝ որ հրաւիրէր զնա ելա-
նել՝ի մարմնոյս, և մնանել առ ամ։ Այլ
հրամայեաց նոյ հոլել զգիրեշերն ամ մինչև՝ի
ծագել արեգականն. և մնանէր՝ի ժամ պա-
տու

զպատարագին , և կատարեցէք զհրեշտակական խոր-
հրդոյն . և անսասանելի զնմանութիւն հաղորդս մերյ՝
ապաշխարի խաղաղութ . անցանել է երկնաւորութիւն
և է պետութիւն : Այլ կատարեալ զանձնդրա
պատարագն՝ եղանելոց լուսաւորեալ . և զուարթ
երեսօք . զոր սեպհական բարգաւաճեն , և խնդացէ
զփրկութիւն մերյն՝ յարութեան եղելոյ բազմին . և
նա հրամայեր լինել . և առեալ մի կերակուր
տանել՝ սիրով աստուածորդին նոյն այլայլել .
Մեք եղբարք լուսաւորք ինձ . ցուցեք ըն-
պատուելն արդարեւ՝ յոր եղև զնմայ նախահայրն .
որ և մեզ Քրիստոս հօրայց , և մեզ նա . և փոխարէնակ
անմախաւ դրախտին ժառանգելոց զերկիր ա-
նիծաքեր : Ցուցեք զհալածանս մարդա-
բերիցն , որք սպանանեն յընտանեաց իւրեանց :
Ցուցեք է արս և զկանայս անձանս հալա-
ծեալս մէ անուանանեն , որք զփառս էլս արդ-
համարձեցին , և զանէր սուրբն սոյն զխորգո մանկ
կրօնող ոչինչ համարեցան . և բազում և մա-
ծանեծ Աղետութ . եղին յօրէ : Ցուցեք և զնոյն
զայս ատեալ և մարտիրոսաց և զնոյն
սոյն , որք աստուծոյ և զամեաղանն սուրբ ճգնաւորք մէ
ջոփ զանձնլիսս 'ի մահ եղել՝ փոխեցան 'ի քէն :
Ցուցեք զնոյն իմաստն զերբն մեր , զողորմածն ,
զբարերարն , զանճառն . և զնորին համբե-
րութիւն մէ մեր մեղաւորացս , որ 'ի հանգստու-
կալէ անօրէնաց՝ զամպարշտաց և զձաղանաց
զմահ կրեաց այսչափ այլազգեաց . Այլ 'ի մեջ
ապախտաւորեալ երախտաւորն մեր՝ ոչինչ է
արժանեաց փոխարէն հատուցման ընծայա-
ցայց աղաչեմ , մի անտես առնէք զերախտիս

բա

վայր լերինն յերկիրն աշտունեաց. և նոյն-
ժամայն արգելան. Քաղի չեղև հնար ումեք
շարժել ոչ գրաստով և ոչ մարդով. և ՚ի զար-
մացման կային բազմութիւքն զերիս աւուրս:
Այլ ՚ի տեսլեանն հրեշտակ ՚այ երևեալ՝ հրա-
մայեաց խլուցանել ՚ի տեղւոջն. և նկատել
՚ի ձորակէն տեղի մի բարձրաւանդակ՝ անդ
հիմնարկուն տանէին սբյ եկեղեցւոյ, ուր և
հանգուցին զնշխարս սբյն: Այլ եւ համբաւ
սբ ազդայն. և անդր հասանէին ՚ի մօտաւորաց
և ՚ի հեռաւորաց՝ ընծայ բերեալ, և առնու-
յին ողորմութիւն՝ բժշկելով յիւրաքանչիւր
ախտից:

Արդ զայս ամ՝ զոր գրէ Ճառընտիրն առա-
ջին յազգային աւանդութէ, քաջ հաստատէ
և Ճառընտիրն երկրորդ՝ բանիւ սորի կամ
մծբնացի ականատես գրչի, որ Թուի Մաղա-
քիա աշակերտ Մարութէի, ասելով բանին
այսպէս. * Յայնժամ ազդ եղև արանց խա-
րազնազգեստից ՚ի հօգւոյն սբյ եթէ ոչ է
հնար օրհնել երկիր ձերում, եթէ ոչ եր-
թեալ բերէք մասն ինչ ՚ի նշխարաց սբյն յա-
կոբայ: Այլ նոքա եկեալ պատմեցին մեզ
զամ որ ինչ եղեալն էր յերկրին իւրեանց. և
մեք ողորմութի առաքաք վս պատմելոյ նց
զանցս անցիցն. և առեալ ՚ի նշխարաց սբյն՝
տուաք նց: Այլ նք առեալ մեծաւ ուրախու-
թբ գնացին յՏն իւրեանց՝ ՚ի տեղին, որ մերձ
է ՚ի գաւառն աղձնեաց. և անդ կան նշխարքն
մինչև ցայսօր ժամանակի. և բազում բժշ-
կութիք լինին նովաւ ՚ի տր ||:

Իսկ

Իսկ թէ զի՞նչ եղև զկնի բուն մարմնոյն սրբոյն մնացեալն 'ի Մծբին, պէսպէս են բանք ։ Զի սոյն սա գրիչ վարուց սրբոյն զայն և եթ նշանակէ, թէ * Զկնի մահուան նորա պակասեաց զօրքն հոռոմոց 'ի քաղաքէ անտի. և եկեալ արքայն պարսից՝ առնու զքաղաքն, ոչ պատերազմաւ, այլ՝ սիրով ‖ ։ Իսկ բուզանդ՝ որ և չէր ինչ հեռի ժամանակաւ, գրէ այսպէս. * Բայց ոսկերք նորա ընծայեցան քաղաքին ամդացւոց և այլ մծբնացիսն 'ի փոխել նորա անտի անդր 'ի մարտս պատերազմացն յունաց թագաւորացն և թագաւորացն պարսից ‖ ։ Զնոյնս հաստատէ ամենայն իրօք և թէոդորետոս 'ի փիլոթէոսն՝ յասելն. * Զկնի ժամանակի անցելոյ, յորժամ քաղաքն այն յինքնակալէ ժամանակին աւանդեցաւ թագաւորին պարսից, ելին համօրէն բնակիչք քաղաքին, և բարձին զյաղթամարտակին զմարմինն. թէպէտև դժուարեալք և վշտացեալք ընդ տարաբնակութիւն, այլ նուագելով գովութիւն զյաղթազգեաց առաքինւոյն զզօրութիւն. զի ոչ արդեօք 'ի լինել նորա ընդ նմա ընդ իշխանութեամբ բարբարոսաց լինէին ‖ ։ Իսկ զի այս բանք հաստատուն երևին, պարտ է 'ի նոյն միտս իմանալ և զգրեալն 'ի գեննադիոսէ զսրբոյն յակոբայ. * Մեռաւ 'ի ժամանակս կոստանդեայ. և ընդ պատուիրելոյ հօրն կոստանդիանոսի 'ի մէջ պարսպի քաղաքին մծբնայ թաղի, իմն 'ի պահպանութիւն քաղաքին. որ յաջողեաց ընդ հաւատոց կոստանդիանոսի ։ Վասնզի յետ բազում ամաց մտեալ յուլիանոս 'ի քաղաք անդր,

կամ առ յաչաղեւոյ զփառս Թաղեւոյն, և
կամ զՀաւատոյ կոստանդիանոսի՝ այր մի Հա-
լածէր զոտուն նր, Հրամանն եւ Հանել 'ի քա-
ղաքէն զնշխարս սը. Մարինոյն։ Եւ յետ սա-
կաւ ամաց յովիանոս կայսր յաջորդն յուլիա-
նոսի՝ 'ի պատճառս Հաշտութեան եւ զքաղաքն
'ի ձեռս բարբարոսաց, որ մինչև ցայսօր Հան-
դերձ սաՀմանօք իւրովք անկեալ կայ Ժ. ծա-
ռայութե պարսից ։ Բայց եթէ և այսպէս
լեալ իցէ, պաՀի պատմութիւն այն՝ թէ յոր-
ժամ տիրեցին պարսիկք մծբնայ և սաՀմա-
նաց նր, մծբնացիք տարան Ժ. իւրեանս ըղ-
մարմին սբյն յամիդ. և անտի ոչ գիտեմք՝
ուր. այս ինչ յայտնի է, զի մինչև ցայսօր
կայ միայն թափուր գերեզմանն սբյն յեկեղեց-
ւոջ նորա 'ի մծբին.

Իսկ մի աջոյ սբյն կամ նշխարաց նր, որ բե-
րաւ 'ի ուստոյնիս, գրէ Ճառընտիրն, թէ
սաՀմանին՝ ուր բնակեցաւ սբն յակոբ, այժմ
կոչի մոգս, 'ի մոկաց երկիր. և զի տեղին
այն անկեալ էր զկնի ժամանակաց 'ի ձեռս
այլազգեաց, թէպէտ Հայոց յազգէն արծրու-
նեաց՝ տայր զանձս, և գնէր զտեղին, և շի-
նէր փառաւոր եկեղեցի. կարգէր քաՀա-
նայս և կրօնաւորս 'ի փառաբանութի ամենա-
սբ երրորդութեն։ Որում 'ի դէպ գայ և յոր-
նելն սբյն գրիգորի նարեկացւոյ զգանձալին
զայն Ճառներբողեանի յաւուրս թագաւորացն
արծրունեաց՝ 'ի վն. սբյն յակոբայ մծբնայ
Հայրապետի. ուր ոնդ սկիզբն է ուղղեալ առ
եկեղեցի սյ, նոյնպէս և մօտ 'ի վախճանն՝
ասէ

մատէ՝ առ յն ․․ * Նա հիմնեցուցեալ զայս քաղ-
զօրեանսի 'ի շինուած յարկի քում Գ․ Հանգստեան
զատեանմասնաւորին այսր բարի հովուի ․ և փոխա-
դրեցես մեզ տուն բնակութ զլուսապայծառ-
գաւիթ տաճարիդ արքայականի ‖ ։ Նաև ընդ-
նշխարաց սրբոյն փոքր մի յառաջ ̄Է Հանրապետ-
զայս տանէ ․ * Հոգւով ծլացաւ 'ի վերամբար-
ձեալ առ Հաւատաչեայ ակնկալութն ․ և 'ի մա-
տանս ոսկերաց մարմնոյն զանծախելի պար-
գևսն տնկեաց ․ որով յուսացոյց և եցոյց ըղ-
յարութն կենդանութ ․․․ Նշխարհ միանգա-
մայն նովաւ ունի հանդերձել զապագայից
յուսադրութն ․ և 'ի նոյն խնքն յեցեալ կայ
կանգուն՝ անդրդուելի նորոգ անկործան միջ-
նորդեալ երկնի և երկրի ‖ ։ Ով և յընթացս
ճառին լրակատար վարք սրբոյն բովանդակի ։
Նաև 'ի շարականի սրբոյն յակովբայ , որ կամ
'ի Նարեկացւոյն և կամ յայլմէ գուսանակից
մեծապէ առ նովաւ երևի յօրինեալ կարի վայել-
չապէս , ոչ միայն բովանդակ վարք սրբոյն գե-
ղեցիկ նկարագրի , այլև նշխարք նորա և
տաճարն յայտնապէս յիշատակին՝ յասելն ․
* Երկրպագեմք առաջի տեղական նշխա-
րաց ճգնաւորին քո և պատուական վկային ,
որ է պարծանք Ծի , և բարեխօս վն մեր ․․․
'Ի տաճարի քում սրբութ երկրպագեմք քո
նշխարաց ․ փառաւորեմք զօր յիշատակի կա-
տարման քո հանգստեան ․ առ քն բարեխօ-
․ սեա վն մեր քո տօնողաց ‖ ։ (12)

Վախճան սրբոյն յակոբայ եղև ըստ մեզ յամի
տն 346 , կմ 347 ․ զոր ոմանք չորս հինգ ամօք

զկնի դնեմն. իսկ ա̀որիք յամի Աղեքսանդրի 649. այն է ամ Տն 338. որ լինի եօթներորդ ամ Հայրապետութեան սբյն Արիստակեսի. այլ սակայն պարտ է դնել յեօթներորդ ամի սբյն Վրթանիսի:

XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆՔ:

(1) Նախկին գրիչ վարուց մեծին յակոբայ Ճանաչի ժամանակակից և ականատես՝ աշակերտ ամոլակցի նր մարուգէի՝ մաղաքիա անուն, զոր ոմանք շաղկտա անուանեն. և երկրորդն՝ միով դարու զկնի թէոդորետոս եպիսկոպոսի, 'ի սկիզբն մատենին՝ որ յաղագս վարուց սբց ճգնաւորաց կողմանցն անտիոքայ ասորւոց, պատմութեանք կոչ փիլոթէոս կոչեցեալ. Ճառ. Ա: Եւ յերկուց աստի առեալ են Ճառընտիրք մեր՝ կրկնակի օրինակաւ:

Առաջին օրինակն է 'ի Ճառընտ. Ա. սկիզբն ունելով այսպէս. * Պատմութիւն սբյն յակովբայ մծբնայ հայրա-
,, պետին: Վերծանողութիւն պատմութեան վս սբյն յակով-
,, բայ. զորս նահմտապայնս տացուք նոր սինեայ, սակս
,, այնորիկ արտաճառի. զոր ուսուցեալ և ծանուցեալ
,, զվարս սբյն յակովբայ՝ նախանձ ընկալեալ յանձինս՝
,, քաղաքավարեցին, և մանաւորեցան բաժնի նր. և
,, արժանաւորեցան ըս նմա տեսանել զնր: Եւ ոմանք
,, հակառակին յառաջին բանս, ոչ ասելով զնա յաղագէն
,, աշակերտեալ, կմ հօրաքեռորդի սբյն գրիգորի. զոր
,, մեք սերտ գտեալ և հաւանեալ 'ի գրոց ասորւոց. և
,, որք ուրաստ կան, փոխարէն խրատու 'ի նորին յանձ-
,, նէ առցեն. մեք զճշմարիտն ասասցուք, անդատա-
,, պարտ մնամք 'ի նմանէ. զի և հրէայքն վս քնի ասա-
,, ցին, եթէ որդի հիւսան է: Արդ յորժամ այս հա-
,, գեբարձութիւնս հոլովեցաւ, և մանուկն գրիգոր 'ի
,, ձեռն դայեկացն գնացեալ փախստեայ անկանէր յեր-
,, կիրն կապադովկիա. և զնորին համազգեղն զսբն յա-
,, կոբ

» կողմն Նորին գայեկին աւետալ՝ գնաց 'ի քաղաքն Կեսա-
» րիոյ ||․ ԿԵ ։

Յոմլին ոճով հետաքննութեան յօրինեալ է բովանդակ այս օրինակ, յառաջ բերելով զնոյն աւանդութիւն՝ որ կան 'ի գիրս Հայոց և Ասորւոց զսրբյն յակովբայ․ մինչ զի հեղինակ ճանաչի նոյն իսկ յօրինօղն Ճառընտրաց՝ միայնակեցին Գրիգոր, կամ այլ ոք 'ի մեծապաց առաջնոց, յառաջ քան զաւուրս Շնորհալւոյն, և յետոյ քան զնարեկացին կարծեցեալ։ Ո՛չ պահէ զճիշդ կարգ ժամանակի կամ գործոց, այլ փոյթ նմ է զեղեալն հաստատել․ հաւաստարիմ զանձն ցուցանէ, այլ յերկուս տեղիս յայտնապէս սխալէ, եթէ չիցէ յաւելուած ինքնահաճ օրինակագրաց, որք տեսանին յաննմանութենէ անյարիր ոճոյն․ մի՝ զի ասէ, * ուխտ եղեալ էր ծնողացն՝ ըստ Սամուէլին ||․ փոխանակ ասելոյ՝ գայեկացն․ զի ծնօղքն հեթանոսք էին պարթեւք, ոչ հաւատացեալք։ Եւ միւս եւս՝ զի գրէ յաղօթս 'ի բերանոյ սրբյն յակոբայ յանապատի․ * քանզի
» 'ի պատմութենէ հարցն, որ զբաղդումս 'ի սրբցն անձանն
» հաներալ (է՝ գեն) 'ի վկայաբանոցն, և գեաեւս պատե-
» րազմի․ քանզի 'ի ժամ գիւտի խաչին քո գոչեաց մի
» յուդայի․ և գտեալ զօձն կամակոր զանիծեալն յու-
» լիանոս, որ չարաչար տանջեաց․ Թէպէտեւ արին այն
» (յուդաս) յայլթեաց նմա, բայց մեռանէր ||․ արդ յայտ է թէ յուլիանոս յետ փոխման սրբյն յակոբայ 'ի վեր երեւեցաւ․ և գիւտ իսկ խաչին՝ թէպէտեւ յաւուրս սրբյն յակոբայ եղև, այլ յետ իշխանելոյ նր արդեօք յանապատէ։ Թո՛ղ զբան ոճն գրչիս խառն 'ի մթութէ և 'ի պայծառութէ, յասորւոյ և 'ի հայէ․ այլ մեզ պատմականն աւանդութին եւեթ է խնդրելի․ և աստ զոր ինչ և գրէ, կամ ներքորդութք և կմ զօրութք գտանի և յայլ մատենագրական աւանդութիւն Հայոց, ասորւոց, յունաց և հռովմայեցւոց․ և զոր ինչ զանց առնէ, ենթադրէ յայտնի լինել այլուստ․ զոր օրինակ և զմեղետաւի եպս հանդիպութն ընդ սրբյն յակովբայ և մարուգէի ոչ գրէ աստ, զի ուրոյն գրեալ կայ 'ի նմին Ճառընտրի 'ի վարս նորին սրբյն մեղետաւի կամ մեղիտոսի՝ յարեւմտեան գրեալըն յայլ Ճառընտիրս 'ի սմին վայրի ։

Երկրորդ օրինակն (որ զօրութք առաջին) է այն, որ կայ 'ի Ճառընտ․ Բ․ և Ե․ և Թ հաւաքածոյ նաեւ 'ի Զ․ եր-

կատարեցեր : Խորհրդեան Ե 'ի Բ. * Պատմութիւն սրբոյն
,, յակոբայ, զոր գրեաց Մաղաքիայ աշակերտ մարտու-
,, դէի Մծբնացւոյ ։ Եւ 'ի Ե. * Պատմութիւն սրբոյն յա-
,, կոբայ հայրապետի, զոր գրեաց շաղկաս աշակերտ
,, սրբոյն մարտուղէի Ծփնաւորի ։ Ուր չէ՛ փոյթ՝ թէ ա-
նուն հեղինակին իցէ մարդպետս կամ շաղկաս, այլ զոր-
մանալին այն է, զի Ը. ամօքն վերնագրով գնի անմիջա-
պէս յառաջաբանն թէոդորետոսի, և յինքեանս է զի
բանն թէոդորետոսի. և է՛ զի այլոյ՝ ի մարդպետոյ կամ
շաղկասայի՝ անուանի. մինչ զի կամ ինքն թէոդորետոս
առեալ է զայն 'ի մարդպետոյէ անտի. և կամ հաւաքող
ճառընտրաց բաղկացուցեալ է զպրութիւն իւր՝ կէս մ'ի
բանից թէոդորետոսի (զորոյ զանուանն ոչ յիշէ), և կէս
մի 'ի բանից մարդպետոյի, զորոյ և ԼԹ յիշէ զանուանն. Եւ
այսպէս երկրորդ օրինակս այս լինի բաղադրեալ 'ի յա-
նակաւ և յառաջի գրոց. Թող զի և ինքն թէոդորետոս
թէպէտև յանուանիքն գրեաց, բայց գոլով 'ի վիճակի ան-
տիոքայ առաքելոց յառաքելոց անտի և առաւելեաց. Մա-
նաւանդ թէ և զսրբոյն յակոբայ յայն սակս գրեաց, զի
և աթոռ նորա մծբին էր 'ի վիճակի աթոռոյն անտիո-
քացւոց ։

Եւ արդ՝ այսպէս ունի յառաջաբան այսր օրինակին, կամ
որ նոյն է՝ թէոդորետեան ընծայումն յառաջաբանութիւն
'ի վարս սրբոց ճգնաւորաց՝ փիլոթէոս կոչեցեալ. 'ի
սկիզբն ԺԱ. ճառի. * Մովսէս ամենայնն օրէնսդիրն՝ որ
,, եհերձ զծովս ծովուն, և եհան զժողովուրդն յանա-
,, պատ անջրդի, (յն. և զանջրդի անապատն ջրովք
,, առողորեաց,) և արար զայլ սքանչելիս. զոր և գրեալ
,, է. և յորժամ էառ 'ի պատմել (յն. և զայլն Տմ պատ-
,, չելագործեալ՝ շարադրեաց) զվարս սրբոցն առաջնոց,
,, ոչ աւանդութեան՝ զոր ընկալաւ (յն. ոչ իմաստութեամբ, զոր
,, ուսաւ) յեգիպտացւոցն, այլ ծագմամբ շնորհացն որ՝
,, որ առաւ նմա յայնմ ժամանակի : Զի ուսոյց ուսա-
,, նել այլոցս զաստուածգիտութեան հարկելի, կամ զմաքրա-
,, ռութիւն ենովքայ, կամ զարդարութիւն նոյի, կամ զհաւա-
,, նայութիւն մելքիսեդեկի, կամ զհաւատոցն աբրահա-
,, մու և զԸ ուսմնելի պատարագն նր. (եթէ ոչ զմատուցո-
,, և զնմանէն հօրն իսահակ ընդունէր զճանաչողութիւն : Այլ
,, և ինձ պէտք են գործակցութ 'ի ժամանս) : Ուստի

,, և

„ և եռ կայծ՝ ի կայծոյ և հանճարոյ աստուածային ձեռն զեկուցա
„ սրբոյն (որ յառաջ քան զմեզ և առ մեզ), և զնորհս
„ հոգւոյն սրբոյ՝ որ ՚ի նմա էր: և նշանակեցից զանուանս
„ նոցա. զի Թեոփիլոս աշակերտեաց նմա, և առաքեաց զնա ՚ի
„ Նաւահանգիստ: Սկիզբն ճառագրութեան յակոբայ: Մեծա-
„ քին քաղաքս էր Է սահմանս եղեալ Թէոդորէ հռոմայեց
„ և ասորւոց || . եւն:

Եւ ոչ միայն յաստուածաբանն. է պահեալ Թէոդորետեան
՚ի ճառընտիրս մեր, այլև յեռ պատմութեան բազմադիմեայ
վերլուծաբանութեան իսկ ՚ի նմանէ է փոխադրեալ. քանզի
Թէոդորետոս այսպէս ինչէ զնմանէ սրբոյն յակոբայ.
* Զայսպիսի մի նմանութեամբ այս (ասէ) պատմեցաւ. յայս
„ պատմութեան փոխեցայց, զայսպէս օրհնութեան առնել ՚ի
„ պատմութեան ||: Եւ Ճառընտիրն Բ. այսպէս. * Զայս
„ պատմեցի մի տանն այս, և նշանաւ զարեցի վասն սրբոյն
„ մկրտութեան, և մի սրբոյն մեղկոտանք. . . զի ապա թէ ինչ
„ մեզ ՚ի պատմութեան հանգեան. և ես յայս սրբոյ պատմու-
„ թեան ընթերցայց ||:

Յայտնի յայսմ է, թէ երկրորդ այս օրինակ գիրքն առ-
նի հեղինակութեան. զԹէոդորետոսին Ը ամ բանին. և ըն-
ծայաբերսյն՝ զոր ՚ի կարգին ընթացեալ հանճարոյն ա-
ռաջին օրինակի և այլոց օրինակագրաց. մինչ զի և յայտ-
նի սխալանքն Թէոդորետոսի մնացեալ է և յայս օրինակ
մեր. եթէ զի չփոխեալ Թէոդորետոսի զանուան առնել-
ումն զի արկզանդրացւոյ Է մեծանուն աղեքսանդրացի
հայրապետութեամբ հայրապետին՝ զբերաց զատուածա-
սիրութի ընդդէմ առ աստուածութեան ՚ի նմին ատրուշան ժողովոյն
նիկիոյ. որ է Ըղէծ ամ պատմութեան. մինչ զի և կոստա-
նդիանոսի իշխեաց ՚ի բաց հանել ՚ի կարգէ բանից
Թէոդորետոսի զայն համառօտ երկուսին. բայց չէ որ-
ժամ վասն մարգարէին սխալանաց աղաւաղել զգիրս
մատենագրաց. չէր է առնել, թէ զոր առատաձօր վերծա-
նելու գրեաց հեղինակն՝ յետոյ ուղղադրոյն աւանդեաց ՚ի
պատմ. եկեղ. Ա. 14. ուր և աստուածային խոնարհութիւն այս-
պէս ուղղագրէ զԹէոդորետոս:

՚Ի նախաճառեալ երկուս օրինակս Ճառընտրաց մերոց
վերածեալ և բանք այլ ամ մատենագրաց և վկայագրաց,
որք խօսեցան զսրբոյն յակոբայ. ուր և բանք շարադրեալքն
և նախերկրորդայն նախնեացն են հիւսեալ, և են համառ-

բարեացն քոյ, այլ մնացէք 'ի վերայ ուղղութեան
քանզի կալոց եմք առաջի բեմի նր՝ առնուլ
վարձս ըստ իւրաքանչիւր վաստակոց. ընկեցէք
զչարիս յանձանց ձերոց. և մի խնայէք 'ի մար-
մինս, զի օտարացուցիչ է յայ: Այլ արդ ես
անպարտ եմ յարենէ ամենեցուն ձեր. զի ոչ
դադարեցի զօրն և զգիշեր պատմել և ու-
սուցանել, և հաստատել յերկիւղ և 'ի սէրն
այ. քանզի գալոց են յաւուրս ձեր գայլք
յափշտակօղք, և սուտապատում վրդպք՝ որք
ոչ խնայեն 'ի հօտն քո: Այլ արդ յայմ նե-
ղութիս ձեր գոհացօղք լինիջիք, և հաստա-
տուն կացէք՝ պինդ ունելով զխրատ ուխտի
իմոյ, անդադար խոկալով 'ի սէր և յերկիւղն
այ. զի զվարձս համբերողացն ընկալջիք 'ի
քէն այ մերմէ. որում փառք յաւիտեանս:
Այս ասացեալ զամէնն՝ օրհնեաց զնոսա. և
ծունր կրկնել երիցս՝ խոստովանելով զամե-
նայնի զերրորդութին, և կողմնել աւանդեաց
զոգին 'ի քս. և հոտ անոյշ բուրեաց. և լոյս
'ի վերուստ երթևեկս առնէր 'ի վր որբ նշխա-
րաց նր: Այս բազում լալիւն լինէր ժողովր-
դոցն, զի զրկեցան 'ի որբ հովուէն. և կատա-
րել զկարգ աղօթիցն՝ եդին 'ի գերեզմանի 'ի
ներքսագոյն վայրի, և անձեռնհաս 'ի յափշ-
տակողաց. որ կան մինչև ցայսօր (ասէ մնն
'ի Ձաւընդորաց՝ բանիւն ժամակից գրչի):
Այս զերկս ամս ընդ անիծիւք եկաց երկիրս
աշտունեաց. մարդ և անասուն անծնունդ.
և պտղաբերքն գօսացեալք, և անչափ գե-
ղեցկութիւնք խամրացեալք. եւս ասաց ոմն 'ի

պատմագրաց , եթէ նախ քան զանէծանն յա-
կոբայ նման էր երկիրն աշտունեաց դրախ-
տին աստուծոյ : Այլ ապա խորհուրդ առեալ
ոմն յազգէ մանաձրհի , ոմանք քրդի ասեն , և
ոմանք հօրեղբօրորդի (զոր խարեսնացին ժա-
ռանգ որդի ասաց) , քանզի մանաձիհր տա-
ռակեալ էր , յուզի անկեալ գնաց 'ի խնդիր
նշխարաց խնդրել զբժշկութ ազգին և զաւա-
ռին , յոյժ աշխատաւոր զծունկսն և զերեսն
ը գետին քարշել , մինչև քերթեալ լինէր .
և հասեալ 'ի տապանն՝ անդադար աղօթիւք
ողբայր դքառասուն օր : Այլ ապա լուեալ պա-
ղատանաց նր սբյն յակոբայ՝ ողորմել պար-
գևէ նմա մասն , ոչ կենդանի մատուցեալ
զանօթարանս և զնք այլն , հատեալ տուեալ նմա
զկոճ մատին . մինչև աքանչանաւ սպասաւո-
րացն . և օրհնեալ 'ի տեսլեանն զաշխատութ
նր՝ արձակեաց զնա . և նա ուրախութբ հա-
սեալ 'ի գաւառն աղձնեաց 'ի բլուրն երկոս
թահանք՝ աւետիս մատուցանէր գաւառին :
Եւ յորժամ եհաս համբաւ աւետեացն՝
գրոհ տուեալ հասանէին բազմութ ժողովոյն
'ի տեղին , որ կոչի առաքելոց բլուր . զի և
անուն դնային աւետաբերքն . և գունդք
գունդք զմիմեամբք փարէին , և անկանէին
յոտս բերողին զնշխարացն . և 'ի յիշատակ ի-
րացն այր իւրաքանչիւր քար մի դնէր 'ի բլ-
լուրն . և կայ մինչև ցայսօր կարկառ վանք
քարանցն , որ ունի զթիւ համարոյ եկելոյ
ժողովրդեանն :
Այլ ապա առեալ տանէին զնշխարսն զատ 'ի

վայր լերինն յերկիրն աշտաունեաց . և նոյն-
ժամայն արգելան . Քզի չեղև հնար ումեք
շարժել ոչ գրաստով և ոչ մարդով . և 'ի զար-
մացման կային բազմութիւնք զերիս աւուրս :
Այլ 'ի տեսլեանն հրեշտակ ույ երևեալ՝ հրա-
մայեաց իջուցանել 'ի տեղւոջն . և նկատել
'ի ձորակէն տեղի մի բարձրաւանդակ՝ անդ
հիմնարկութ առնէին սրբոյ եկեղեցւոյ , ուր և
հանգուցին զնշխարս սրբոյն : Այլ եւ համբաւ
սքն ալջոյն . և անդր հասանէին 'ի մօտաւորաց
և 'ի հեռաւորաց՝ ընծայ բերեալ , և առնու-
լին ողորմութիւն՝ բժշկելով յիւրաքանչիւր
ախտից :

Արդ զայս տեմ՝ զոր դրէ Ճառընտիրն առա-
ջին յազգայլին աւանդութէ , բայց հաստատէ
և Ճառընտիրն երկրորդ՝ բանիւ ասորի կամ
մծբնացի ակնատեսս գրչի , որ Թուի մաղա-
քիա աշակերտ մարուգէի , ունելով բանին
այսպէս . * Յայնժամ ազգ եղև տրանց խա-
բազնազգեացից 'ի հոգւոյն սրբոյ եթէ ոչ է
հնար օրհնիլ երկրիդ ձերում , եթէ ոչ եր-
թեալ բերէք մասն ինչ 'ի նշխարաց սրբոյն յա-
կովբայ : Այլ նոքա եկեալ պատմեցին մեզ
զոմ որ ինչ եղեալն էր յերկրին իւրեանց . և
մեք ողորմութի աբաբաք վն պատմելոյ նց
զանցս անցիցն . և առեալ 'ի նշխարաց սրբոյն՝
տուաք նց : Այլ նք առեալ մեծաւ ուրախու-
թե գնացին յձն իւրեանց՝ 'ի տեղին , որ մերձ
է 'ի գաւառն աղձնեաց . և անդ կան նշխարքն
մինչև ցայսօր ժամանակի . և բազում բժշ-
կութիք լինին նովաւ 'ի տր || :

Իսկ

Իսկ թէ զինչ եղեւ զկնի բուռն մարմնին սրբոյն ննջեցելոյն 'ի Մծբին, պէսպէս են բանք ։ Ոմն ի սոյն սա գրիչ վարուց սրբոյն զայն եւեթ նշանակէ, թէ * Զկնի մահուան նորա պակասեաց զօրքն հոռոմոց 'ի քաղաքէ անտի. եւ եկեալ արքայն պարսից՝ առնու զքաղաքն, ոչ պատերազմաւ, այլ՝ սիրով ։ Իսկ բուզանդ՝ որ եւ չէր ինչ հեռի ժամանակաւ, գրէ այսպէս. * Բայց ոսկերք նորա շնորհեցան քաղաքին ամրացուցող ընդ այլ Մծբնացիսն 'ի փոխիլ նորա անտի անդր 'ի մարտս պատերազմացն յունաց թագաւորացն ընդ թագաւորացն պարսից ։ Զնոյնս հաստատէ նմին իրօք եւ Թէոդորետոս 'ի փիլոթէոսն՝ յասելն. * Զկնի ժամանակի անցելոյ, յորժամ քաղաքն այն յինքնակալէ ժամանակին աւանդեցաւ թագաւորէն պարսից, ելին համօրէն բնակիչք քաղաքին, եւ բարձին զյառաջամարտիկին զմարմինն. թէպէտեւ դժուարեալք եւ վշտացեալք ընդ տարաբնակութիւն, այլ նուաճելով գովութեամբ զյաղթագգեաց առաքինւոյն զզօրութիւն. զի ոչ արդեօք 'ի լինել նորա ընդ նմա ընդ իշխանութեամբ բարբարոսաց լինէին ։ Իսկ զի այս բանք հաստատուն երեւին, պարտ է 'ի նոյն միտս իմանալ եւ զգրեալն 'ի գեննադիոսէ զսրբոյն յակոբայ. * Մեռաւ 'ի ժամանակս կոստանդեայ. եւ ընդ պատուիրելոյ հօրն կոստանդիանոսի 'ի մէջ պարսպի քաղաքին Մծբնայ թաղի, իմա 'ի պահպանութիւն քաղաքին. որ յաջողեցաւ ընդ հաւատոց կոստանդիանոսի ։ Նմանգի յետ բազում ամաց մտեալ յուլիանոս 'ի քաղաք անդր,

կամ առ յաշաղելոյ զփառս Թագելոյն, և կամ զՀաւատս կոստանդնուպօլսոյ՝ որք մի՛ Հալածէր զոռուն նր, Հրամանս ետ Հանել 'ի քաղաքէն զնշխարս նը. մարմնոյն: Եւ յետ սակաւ ամսոց յովհաննու կայսր յաջորդն յուլիանոսի՝ 'ի պատճառս Հաշտութե. ետ դքաղաքն 'ի ձեռս բարբարոսաց, որ մինչև ցայսօր Հանդերձ սաՀմանօք խուռալք անկեալ կայ ը. ծառայութը. պարսից ||: Արդ եթէ և այսպէս լեալ իցէ, պաՀի պատմութիւն այն՝ թէ յորժամ տիրեցին պարսիկք մծբնայ և սաՀմանաց նը, մծբնացիք տարան ը. խուրեանս ըղմարմին սըյն յամիդ. և անտի ոչ գիտեմք՝ ուր. այս խնչ յայտնի է, զի մինչև ցայսօր կայ միայ թափուր գերեզմանն սըյն յեկեղեցւոջ նորա 'ի մծբին.

Իսկ մը աջոյ սըյն կմնշխարաց նը, որ բերաւ 'ի ուշտունիս, գրէ Ճառընտիրն, թէ սաՀմանն՝ ուր բնակեցաւ սըն յակոբ, այժմ կոչի մոգս, ըր մոկաց երկիր. և զի տեղին այն անկեալ էր զկնի ժամանակաց 'ի ձեռս այլազգեաց, թըրն Հայոց յազգէն արծրունեաց՝ տայր զանձս, և գնէր զտեղին, և շինէր փառաւոր եկեղեցի. կարգէր քաՀանայս և կրօնաւորս 'ի փառաւորանս ամենասբ. երրորդութեն: Որում 'ի դէպ գայ և յորինելն սըյն գրիգորի նարեկացւոյ զգանձալըն զայն Ճառընտրողենի յաւուրս Թագաւորացն արծրունեաց՝ 'ի վը. սըյն յակոբայ մծբնայ Հայրապետի. ուր սոր ոկնզմն է ուղղեալ առ եկեղեցի սըյ, նոյնպէս և մնա 'ի վախճանն՝

ասէ

ծնաւ առ յն ։ * Նա հրամեցուցես զայս քար-
գովեստի 'ի շինուած յարկի քումդ. Հանգստի
գաւանաւորանի այսր բարի Հոգւոյ ։ և փոխա-
դրեցես մեզ տուն բնակութե զըղուստպաձոյծ
գութիթ տաճարիդ արքայականի ‖ ։ Նոյ ըզ-
նշխարաց սրբոյն փոքր մի յառաջ քան զՀանրապետս
զայս տուէ ։ * Հոգւով ծլացուա 'ի վերամբար-
ձեալ առ հաւատչեայ ակնկալութեն ։ և 'ի մա-
սունս ոսկերաց մարմնոյն զանձախնելի պար-
գևսն անկեաց ։ որով յուսացոյց և եցոյց ըզ-
յարութին կենդանութե ։ ։ ։ Նշխարհ միանգա-
մայն Նովաւ ունի հանդերձեալ զապագայիցն
յուսադրութն ։ և 'ի նոյն խնքն յեցեալ կայ
կանգուն՝ անդրդուելի նորոգ անկործան միջ-
նորդեալ երկնի և երկրի ‖ ։ Որ և յընթացս
ճառին լրականոր վարք սրբոյն բովանդակի ։
Նալ 'ի շարականի սրբոյն յակոբայ, որ կամ
'ի նարեկացւոյն և կամ յայլմէ գանատակից
վիպակ առ Նովաւ երևի յօրինեալ կարի վայել-
չապէս, ոչ միայն բովանդակ վարք սրբոյն դե-
դեցիկ նկարագրի, այլև նշխարք նորա և
տաճարն յայտնապէս յիշատակին՝ յասելն ։
* Երկրպագեմք առաջի տեղական նշխա-
րաց ճգնաւորին քոյ և պատուական վկային,
որ է պարծանք Ցի, և բարեխօս վն մեր ։ ։ ։
'Ի տաճարի քում սրբութե երկրպագեմք քոց
նշխարաց ։ փառաւորեմք զօր յիշատակի կա-
տարման քո հանգստեան ։ առ քն բարեխօ-
։ սեա վն մեր քո ասնողացս ‖ ։ (12)

'Ի աւանձան սրբոյն յակոբայ եղև ըստ մեզ յամի
տն 346, կմ 347 ։ զոր ոմանք չորս հինգ ամօք

զկնի դնենս. իսկ ասորւոց յամին աղեքսանդրի 649. այն է ամ՚ տն 338. որ ըստ եօթներորդ ամ՚ հայրապետութեան սրբոյն արիստակիսի. այլ առակային պարտ է դնել յեօթներորդ ամի սրբոյն վրթանիսի:

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆՔ:

(1) Սախակէն զորէշ վաղուց մեծին յակոբայ Ճանաչի մանանականեց և ...ատանակն՝ աշակերտս ...ակցի նր մարաւելի՝ մաղթելս անուն, զոր անանց յաղթուս անուանեն. և երկրորդն՝ մին գարու ...նէ Թէոդորիտոս եպս կիւրոս, ՚ի սկիզբն մատենին՝ որ յաղագս վարուց սրբոց Ճգնաւորաց կրօնիցն ասմաւորեալ ասացեալ, պատմէ ...ծաւոր կմ փիլոթէոս կոչեցեալ. Ճառ. Ա: Եւ յերկուց առաւ առեալ են Ճառընտիրք մեր՝ կրճատեալ օրէնակաւ:

Այսմիկին օրինակն է ՚ի Ճառընտ. Ա. սկիզբն ունելով այսպէս. * Պատմութիւն սրբոյն յակոբայ Մծբնայ հայրապետին: Վերծանողութիւն պատմութեան վս սրբոյն յակոբայ. զորս նախամարտիկս ասացուք նոր սիրելեաց, առնս այնորիկ արդարոյ. զոր ուսուցեալ և ծանուցեալ զվարս սրբոյն յակոբայ՝ նախանձ ընկալեալ յանձինս՝ քաղաքավարեցին, և մանաւանդ բարեաց նր. և արժանաւորեցան Ը նմա անուանել զոր: Եւ անանք հակառակին յառաջին բանս, ոչ առնելով զնա յաղթեն արշաւելոց, կմ հօրաքեղբայր սրբոյն զգեստի. զոր մեք սերտ գտեալ և հաւանեալ ՚ի զրոյց առաջաց. և որք ուսեալ կան, փափաքեն լսել ՚ի նորին յանձնէ առաջեն. մեք զՃշմարտութեան առասցուք, անպատմելի պատմեալ ՚ի նմանէ. զի և հրեշտակն վս քաղ ասացին, եթէ որդի հեռուն է: Այժմ յարդարեմ սա հոգեբարձութիւն հաղորդեցաւ, և մանաւանդ զգեստ ՚ի ձեռն պայծառացն զնոցեալ փափագելոյ անկանելոյ յերկիրն կապակցելոյ. և զնորին համբուրեցին զսէրն յաւ կումն

» կամօք նորին դայեկին առեալ՝ գնաց 'ի քաղաքն կեսա-
» րիայ ||· ևն ։

Յովհն ոճով հետաքննութեան յօրինեալ է բովանդակ այս օրինակ, յառաջ բերելով զնոյն աւանդութիւն՝ որ կան 'ի գիրս Հայոց և Ասորւոց զսբյն յակովբայ · մինչ զի հեղինակ ճանաչի նոյն իսկ յօրինողն Ճառընտրաց՝ վկայասէրն Գրիգոր, կամ այլ ոք 'ի մերայոց առաջնոց, յառաջ քան զաւուրս Շնորհալւոյն, և յետոյ քան զնարեկացին կարծեցեալ ։ Ո՛չ պահէ զմիջոց կարգ ժամանակի կամ գործոց, այլ փոյթ նմ է զեղելոյն հաստատել · հաւատարիմ զանձն ցուցանէ, այլ յերկուս տեղիս յայտնապէս սխալէ, եթէ չիցէ յաւելուած ինքնահաճ օրինակագրաց, առ տեսանել յաննմանութեան անյարիր ոճոյն · մ՝ զի ասէ · * ուխտ եդեալ էր ծնողացն՝ ոչ ամուսնելին ||· փոխանակ առելոյ՝ դայեկացն · զի ծնօղքն հեթանոսք էին պարթևք, ոչ հաւատացեալ ։ Նա միւս ևս՝ զի գրէ յաղօթս 'ի բերանոյ սբյն յակոբայ յանապատին · * քանզի
» 'ի պատմութեան հայոցն, որ զրաղուանս 'ի սբյն անանանն
» հաներ (է՝ գէն) 'ի վաստակոցն, և գեղեւս պատե-
» բազմի · քանզի 'ի ժամ գիւտի խաչին քո գոչեաց մե
» յուդայի · և գտեալ զօձն կամակոր զանիծեալն յու-
» լիանոս, որ չարաչար սատկեաց · Թէոդէտե որին այն
» (յուդա) յաղթեաց նմա, բայց մեռանէր ||· արդ յայտ
է թէ յուլիանոս յետ փոխման սբյն յակոբայ 'ի վեր եմբեեցաւ · և գիւտ խաչին՝ Թէոդէտե յաւուրս սբյն յակոբայ եղև, այլ յետ կղանելոյ նր արգելօք յանապատէ ։ Նմա զրաւն ոճն գրչիս խառն 'ի մթութ և 'ի պարզութ, յասորւոց և 'ի հայէ · այլ մեզ պատմական առագութիւն եթէ է խնդրելի · և ահա զոր ինչ և գրէ, կամ ներգործութ և կմ զօրութ զատանի և յայլ վաւերական աւանդութիւնս հայոց, ասորւոց, յունաց և համեմատեցւոց · և զոր ինչ զանց առնէ, ենթադրէ յայտնի լինել այլուստ · զոր օրինակ և զմեղինոտի եպի հանդիպութ ը սբյն յակովբայ և մարուգէի ոչ գրէ առա, զի ուրոյն գրեալ կայ 'ի նմին Ճառընտրի 'ի վարս նորին սբյն մեղեսի կամ մեղինոտի՝ յարեւմտան գրելոյն յայլ Ճառընտիրս 'ի սմին վայրի ։

Երկրորդ օրինակն (որ զօրութ առաջին) է այն, որ կայ 'ի Ճառընտ· Բ· և Ե· և Թ հատուածոյ նաև 'ի Զ· եր-

զկնի դնեն. իսկ աւորիքյամբ աղէքսանդրի 649. այն է ամ̃ն 338. որ լինի եօթներորդ ամ Հայրապետութե սբյն արիստակեսի. այլ տակայն պարտ է դնել յեօթներորդ ամի սբյն վրթանիսի :

XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆՔ։

(1) Սրախկին գրեչ վարուց մեծին յակոբայ Ճանաչի ժա֊մանակակից և ականատես՝ աշակերտ անուանեցի նր մա֊րուգէի՝ մաղաքիա անուն, զոր ոմանք չաղիաա անուա֊նեն. և երկրորդն՝ միով գարու զկնի թէոդորետոս եպս կիւրիոյ, 'ի սկիզբն մատենին՝ որ յաղագս վարուց սբց Ճգնաւորաց կուսմանցն անտիոքայ տարւոց, պատմուե ծծասէր կմ փիլոթէոս կոչեցեալ. Ճառ. ա : Եւ յեր֊կուց աստի առեալ են Ճառընտիրք մեր՝ կրկնակի օրի֊նակաւ :

Առաջին օրինակն է 'ի Ճառընտ. Ա. սկիզբն ունելով այսպէս. *Պատմութի սբյն յակովբայ մծբնայ հայրա֊
,, պետին : Վերծանողութի պատմուե վս սբյն յակով֊
,, բայ. զորս նսեմացեալս տայցուք նոր սիննայ, սակս
,, այնորիկ արտաճառի. զոր ուսուցեալ և ծանուցեալ
,, զվարս սբյն յակովբայ՝ նախանձ ընկալեալ յանձինս՝
,, քաղաքավարեցին, և մասնաւորեցան բաժնի նր. և
,, արժանաւորեցան ը նմա տեսանել զնր : Եւ ոմանք
,, հակառակին յառաջին բանս, ոչ ասելով զնա յաղգէն
,, արշակունեաց, կմ հօրաքեռորդի սբյն գրիգորի. զոր
,, մեք սերտ գտեալ և հաւանեալ 'ի գրոց տարւոց. և
,, որք ուրաստ կան, փոխարէն խրատու 'ի նորին յանձ֊
,, նէ առցեն. մեք զՃշմարիտն ասասցուք, անգատա֊
,, պարտ մնամք 'ի նմանէ. զի և հրեայքն վս քնի ատա֊
,, ցին, եթէ որդի հիւսան է : Արդ յորժամ այս հո֊
,, գեբարձութիս հոլովեցաւ, և մանուկն գրիգոր 'ի
,, ձեռն դայեկացն գնացեալ փախստեայ անկանէր յեր֊
,, կիրն կապադովկիա. և մնորին համացեղն զսբն յա֊
,, կոբ

» կոչք նորին գայեկին առեալ՝ գնայ 'ի քաղաքն կեսա-
» րիայ ‖ . ԻԸ ։

Յոյժ են ուժով հետաքննութեամբ յօրինեալ է բովանդակ այս օրինակ, յառաջ բերելով զամենայն ապացուցութիւնս՝ որ կան 'ի գիրս հայոց և ասորւոց զսրբոյն յակոբայ . մինչ զի հեղինակ Ճանաչի նոյն ինքն յօրինօղն Ճառընտրաց՝ մեկնաբանեալն գրիգոր, կամ այլ ոք 'ի մշակաց առաքելոց, յառաջ քան զաւուրս շնորհալւոյն, և յետոյ քան զնարեկացին կարծիցեալ ։ Ո՛չ պահէ զմիջոց կարգ ժամանակի կամ գործոց, այլ փոյթ նմ է զեղեալսն հաստատել . հաւաստարիմ զանձն ցուցանէ, այլ յերկուս անգէս յայտնապէս սխալէ, եթէ չիցէ յաւելուած ինքնահաւան օրինակագրաց, որ ուսանի յանհնանուն անյարիր ուժոյն . մի՝ զի ասէ . * ուխտ եդեալ էր ծնողացն՝ ոչ ամուսնանալն ‖ . փոխանակ ասելոյ՝ գայեկացն . զի ծնօղքն հեթանոսք էին պարթևք, ոչ հաստատէ ։ Եւ միւս ևս՝ զի գրէ յաղօթս 'ի բերանոյ սրբոյն յակոբայ յանապատի . * քանզի
» 'ի պատմութիւն հարցն, որ զբաղումս 'ի սրբոցն անտանն
» հանեալ (է՝ գեն) 'ի վաստակոցն, և գտեալս պատե-
» րազմի . քանզի 'ի ժամ գիւտի խաչին քո գոչեաց մե
» յուդայի . և գտեալ զօձն կամակոր զանխծեալն յու-
» լիանոս, որ չարաչար սատակեաց . թէպէտև աբին այն
» (յուդա) յաղթեաց նմա, բայց մեռանէր ‖ . արդ յայտ է թէ յուլիանոս յետ փոխման սրբոյն յակոբայ 'ի վեր եկեղեցաւ . և գիւտ ինկ խաչին՝ թէպէտև յաւուրս սրբոյն յակոբայ եղև, այլ յետ կղանելոյ նր արդեօք յանապատէ ։ Թո՛ղ զբանն ոճն գրչին խառն 'ի մթութէ և 'ի պարզութէ, յասորւոյ և 'ի հայէ . այլ մեզ պատմական ստուգութին եթէ է խնդրելի . և ահա զոր ինչ և գրէ, կամ ներգործութ և կմ զօրութ զնանի և յայլ վաւերական ապացուցութիւնս հայոց, ասորւոց, յունաց և հռովմայեցւոց . և զոր ինչ զանց առնէ, ենթադրէ յայտնի լինել այլուստ . զոր օրինակ և զմեղիտոսի եպիսի հանդիպումն ընդ սրբոյն յակոբայ և մարուգէի ոչ գրէ աստ, զի ուրոյն գրեալ կայ 'ի նմին Ճառընտրի 'ի վարս նորին սրբոյն մեղետի կամ մեղիտոսի՝ յարևմտան գրելոցն յայլ Ճառընտիրս 'ի սմին վայրի ։

Երկրորդ օրինակն (որ զօրութ առաջին) է այն, որ կայ 'ի Ճառընտ. Բ. և Ե. և Թ հատուածոյ նաև 'ի Ջ. եր-

կոսթեալք ։ Խորագիրն է 'ի Բ․ * Պատմութիւն սրբոյ
,, Յակովբայ, զոր գրեաց Մաղաքիայ աշակերտ մարտու-
,, գէի Միջնակեցի ։ Եւ 'ի Ե․ * Պատմութիւն սրբոյն Յա-
,, կովբայ Հայրապետին, զոր գրեաց Շաղիտա աշակերտ
,, սրբոյն Մարութայի Ծփնաւորի ։ Որք չեն փոյթ՝ թէ ա-
նուն հեղինակին իցէ Մաղաքիա կամ Շաղիտա, այլ զար-
մանալին այն է, զի Է սովին վերնագրով գնի անձնա-
պէս յառաջաբանն Թէոդորետոսի, և յընթացս է՛ ի-
բանն Թէոդորետոսի, և է՛ զի այդր՝ ի Մաղաքեայ կամ
Շաղիտայի՝ անուանի․ մինչ զի կամ ինքն Թէոդորետոս
առեալ է զայն 'ի Մաղաքիայէ անտի, և կամ հաւաքողն
Ճառընտրաց բաղկացուցեալ է զպատմութիւն իւր՝ կէս մի 'ի
բանից Թէոդորետոսի (զորոյ զանունն ոչ յիշէ), և կէս
մի 'ի բանից Մաղաքիայի, զորոյ ևեթ յիշէ զանունն ։ Եւ
այսպէս երկրորդ օրինակս այս լինի բաղադրեալ 'ի յու-
նականէ և յասորի գրոց ․ Թող զի և ինքն Թէոդորետոս
թէպէտ և յունարէն գրեաց, բայց գոլով 'ի վիճակի Ան-
տիոքայ ասորւոց՝ յասորւոց անտի եւս ստուգեաց ․ մա-
նաւանդ թէ և զսրբոյն Յակովբայ յայն սակս գրեաց, զի
և աթոռ նորա Մծբին էր 'ի վիճակի աթոռոյն Անտիո-
քացւոց ։

Եւ արդ՝ այսպէս ունի յառաջաբան այսր օրինակի, կամ
որ նոյն է՝ Թէոդորետեան ընդհանուր յառաջաբանութիւն
'ի վարս սրբոց ճգնաւորաց՝ Փիլոթէոս կոչեցեալ ․ 'ի
սկիզբն Ա․ ճառի ․ * Ամենայն անձանց օրէնսդիրն՝ որ
,, եհերձ զերուս ծովուն, և եհան զժողովուրդն յանա-
,, պատ անջրդի, (յն․ և զանջրդի անապատն ջրավէտ
,, առնորոց,) և արար զայլ սքանչելիս ․ զոր և գրեալ
,, է ․ և յորժամ էառ 'ի պատմել (յն․ և զայլն ամ պատմե-
,, չելագործեալն՝ շարագրեաց) զվարս սրբոց առաջնոց,
,, ոչ առանձնութեամբ՝ զոր ընկալաւ (յն․ ոչ իմաստութեամբ, զոր
,, ուսաւ) յեգիպտացւոցն, այլ ծագմամբ շնորհացն այն՝
,, որ առ նա նախ յայնմ ժամանակի ։ Զի ուսաւ ուսա-
,, նել այլուստ զառաքինութիւն հարկելի, կամ զանձնապաշ-
,, տութիւն Ենովքայ, կամ զարդարութիւն Նոյի, կամ զքահա-
,, նայութիւն Մելքիսեդեկի, կամ զհաւատոցն Աբրահա-
,, մու և զԸ ուսանելի պատուարապէ նը ․ (եթէ ոչ զմտաւոր
,, և զանձային հոգւոյն ընդունէր զմտաւորայութիւն ։ Այսմ
,, և ինձ պէտք են գործակցութ 'ի ժամուս) ։ Որով

,, և

» և եւ կարծ՝ ի կարծեաց և համառօտ տեսանելոյ ձեռք գրկոցս
» ամէն (որ յառաջ քան զմեզ և առ մեզ), և զՏէրն հա
» հայրային ամէն՝ որ ՚ի նմա էր ։ և նախանձեցեալ զանուանս
» նորա ․ զի Թէրևս ողջանալ կարծեցին ինձ , և սարքեցին զնա ՚ի
» նաւահանգիստ ։ Անկեալն ձեռնարկեալ յանկարծոյ ։ Սեծ
» քին քաղաք էր Է սուրբեանս եղելոյ Թէոդորէ համառօտ
» և այլոց || ․ եէ ։

Եւ ոչ միայն յառաջադրանն․ է պարհեալ Թէոդորետոսն ՚ի ձեռագրութիւնս մեր , այլև յետ պատմութեան քաղաքական վերլուծութեանն իսկ ՚ի նմանէ և փոխառեալ ․ քանզի Թէոդորետոս այսպէս հեղեղ զմարս ամէն յանկարծոյ ․ * Ձայնաւորն մի նմանեցոյց այս (ասէ) պատմեալ ․ յայլ
» պատմութիւն փոխեցայց , զորս օրհնութիւն առնել ՚ի
» տասնարդաց || ։ Եւ Ճառընտիրն Բ ․ այսպէս ․ * Զայս
» պատմեցի մի անձն էր , և նախնաւ զգեցի վասն ամէն
» մարտարէի , և մի ամէն մեղուցանի ․ ․ ․ զի առաջեալ էր
» մեզ ՚ի տասնարդաց հանգէն ․ և եւ յայլ ամէն պատմու
» Թէ ընթացայց || ։

Յայտնի յայս է , Թէ եղեգարդս այս օրինակ գիրքին առ նի հեղինակաւ ․ զԹէոդորետոսին Ը հազ բանի ․ և ըն մագաղաթեայն՝ զոր ՚ի կարգին Դեւնեցանէ համառօտոյն ա ռաջին օրինակի և այլոց օրինակագրաց ․ մինչ զի և յայտ նի սխալմանցն Թէոդորետոսի մնալոյ է և յայն օրինակ մեր ․ եւս զի չգտնելոյ Թէոդորետոսի զանուան որ ըստ ամենայն ապրանորդոյ է անուանն ստացանդրաց կատարեալ համառօտ հայրապետի՝ գրեաց զատուածոց արիստի լինել առ տառաչնոյն ՚ի նմին սարդոյ Ժողովոյն Նիկիոյ ․ որ է Ը ․ ․ ․ պատմութեանց ․ մինչ զի և կուսակի քաղաքական իշխանաց ՚ի բաց հանել ՚ի կարգէ բանից Թէոդորետոսի զայն համառօտ եղելէն ․ բայց չէ որ ժամ վասն մարդկայինն սխալանաց աղաւաղել զգիրս մատենագրաց ․ չեմ է առնել , Թէ զոր ստացանօր վերկա կաւ գրեաց հեղինակն՝ յետոյ ուղղագոյն ամենեցուն ՚ի պատմ․ եկեղ․ Թ․ 14․ ․ ․ և ․ ․ ․ հանճարեղութիւն այս պէս ուղղագրէ զԹէոդորետոս ։

՚Ի նախաձեռնելով եղեւս օրինակս Ճառընտրաց մերոց միջնորդին և բանից այլ ․ ․ ․ մատենագրաց և վկայաբանաց , որք խօսեցան զամէն յանկարծ ․ որ և բանիք շարադրեալքն և նախնեացն ․ ․ ․ էին հետեւել , և էն համառօ

տաւ ․

տութիւք նոցին : Զնոյն խնամ և զյայտնաւորութեանց մերոց և յունաց և հռովմայեցւոց, ասորւոց և պարսից էն. այլ և բովանդակեանք զթէոդորետոսի օրինակեն, որ է սրբեալ միայն եկեղեցական պատմութեան Հարանց մերոց : Այսչափ ինչ հանդիսական անեղեկութեն շատ լիցի մեզ վաւերականութեան վարուց սրբոյն յակոբայ. Այլ ծանուցանել

ինչ ինչ 'ի կարգին :

(2) Ոչ որ է յոտարաց, որ գիտիցէ զազգ և զծագումն սրբոյն յակոբայ, բայց 'ի մերոց մատենագրաց' որք և զպատուիս վկայ կոչեն բանից իւրեանց, թէ էր ազգական լուսաւորչին մերոյ կմ հօրաքեռորդի. ձայնակից լինի և բուզանդ յայն' պարսիկ կոչելով զսբն յակոբ, խնամ պարթևազգեան : Ոմ և սբն գր. նարեկացի 'ի ներբողն նր նախ ասէ. * 'ի հեռաւորաց խուժային պարսկական
,, ազգաց || . և առաջ մեկն գրէ . * առհմ արշակունեաց...
,, պարականչեալք' թագաժառանգաց || . և զարձել թէ
* ազգաւթիւն բարբարոսական 'ի զարմէ անմնջրի, և
,, մերձաւոր հզաւոր ընտանի արեանն երջանկի. որ-
,, դի սեպհականն քեա սահմանորդի (գր ծնողի) լուսա-
,, ւորչին մերոյ սբյն գրիգորի || : Ուր այլք հայելով յայն' թէ էր եղբ մծբին քաղաքի, որ էր մասն ասորւոց երկրի, կամ մծբնայի համարեցան, և կամ ասորի եղեռացի. այլ բարուք զրի 'ի յայտնաւորութեան պխտոց.
* և էր ասորի ը լեզուին || . զի յիրաւի առաւել ասորերէն խօսէր և գրէր . զի էր 'ի մէջ ասորւոց, և համին երկրի նց . և երևելի եղե յաշակերտս նր եփրեմ

խուրին ասորի յեղեսիոյ :

Ո՛չ գիտեմն արտաքինք և զայն, թէ մծբին քաղաք էր երբեմն աղքունիք հայոց. և ոչ խոկ զանուան քաղաքին ուղիղ հնչեն. ոմանք նսաբին, այլք նեծպին, և յոլովք նիսիբիս գրելով. այն է' որ և անտիոք միւգդոնիոյ կոչի 'ի նախնեաց. և մեր այսպիսի կրկնանուն գոլոյ քաղաքին երևի կրկնեալ 'ի ժմ. Յն. յիշատակ սբյն յակոբայ. 'ի յունվարի. 15. այսպէս. * Յայտնաւորութիւն յիշատակ սբյ
,, հօրն մերոյ յակոբայ' որ 'ի մծբնայ || . և 'ի հոկտ. 31.
* Յայտնաւորութիւն' սբյ հօրն մերոյ յակոբայ եպիսին միւգդո-
,, նիոյ, միոյն 'ի յժէ սբյց հարցն նիկիոյ || . այլ յերկասինեա է միևնոյն վարք նորին' քաղեալ 'ի թէոդորետոսէ' փոքր մի երկար կմ համառօտ մի քան զմի . թող զի 'ի հոկտ.

31. տուի, թէ այս անտեղք Միւգդոնիոյ կոչի՝ նաև Նիսիբ,
գիս, մինչ գրելոյ՝ Նիսիբիս, որ է Մծբին ։ Գիտեն և
բանիւք յարդիս 'ի պատմութեանց այլևայլ ճանապարհորդաց իւ-
րեանց յարևելս (զի որում նշանակէ և կուպեր բոլլան-
դեան), թէ 'ի մէջ արևելեայց ասորւոց և քաղդէացւոց
և նեստորականաց՝ հայք ասացեալ ծանօթ են այն յակո-
բայ և եկեղեցւոյ նր 'ի Մծբին, ուր է ցարդ գերեզ-
մանն նր Թափուր. Թող զի կատարեալ պատմութիւն 'ի
միջի մերում կայ, որ առ այլս պահպան ։ Գրէ տաւեր-
նիէր 'ի ճանհագիրս իւր, թէ մինչ 'ի առնմար այն հան-
դերձ ուղեկցօք խմոլք լաւին քրիստոնէք 'ի Մծբին, և տե-
սի անդ զպատարագ հայոց. և եկս նր անձամբ եցոյց
միլ զգերեզմանն այն ։ Վնյ խրատամբք գրեաց նաւրեկա-
ցին. * Հայաստանեայցս պահպանութիւն մերձաւորա-
,, գոյն || ։

(3) Ց. Ժմ. հոկտ. 31. * Սա բաղում փորձանս կրեալ
,, 'ի կռապաշտ իշխանաց, և ոչ առնեալ նր անդի՝
,, եհաս մինչև 'ի մեծ իշխանութիւն կոստանդիանոս || ։ Լ.
յօրինակն ազօթից, որում զհետ երթայ ուսուցարգ.
* Սա մի եղև 'ի Թուղթ խոստովանողաց 'ի հալածանս
,, մաքսիմիանոսի (կմ մաքսիմինոսի) || ։ Վնյ առէ հոգէ-
կիր հաւատոյն մեր 'ի գովեստ նր. * Մեծն առաջնոր-
,, դաց, պարծանքն լուսոյ. յարդարիչն եկեղեցականաց.
,, համբերատարանն նահատակաց. առաջեանն յաղթանակա-
,, նաց, խրախոյսն համբերողաց. նաւապետին մարտե-
,, րոսաց. առաքինիչն մահու երկանց. ամեզանին խըռ-
,, ոովթե վերոյս || . եւն ։ և թէ՝ * Եւ 'ի խիստ վարս
,, կրօնաւոր՝ վայելչապէս զույր պատկառոր || ։

(4) Յայսմաւ. գիրս. * Սա 'ի մանկութէ իւրմէ ընտրեաց
,, զմիայնակեցութի, և զգեցաւ խոյր. մաղեղէն. ուտէր է
,, միայ այծեայ կմ ձիոյ կամ խոզի և որ նման են այնց. և
,, նովաւ անցուցանէր զաւուրս ամառայնոյ և զցուրտ ձմե-
,, ռայնոյ. և կերակուր նորա բոյս երկրի. և ըմպելիք
,, ջուր յաւազրեայ եւթ. վնյ և մարմինն էր ակար, այլ
,, հոգի նր պայծառ փայլէր. վնյ արժանի եղև շնոր-
,, հել զպատրաստ մարգարէութե և նշանագործութե. նա-
,, խագէտ էր գործոց մարդկան՝ մինչև եղեալ. և սքան-
,, չելիք նր բազում || ։

(5) Զգիտեմ զխօրդ. միաբանէ բուղանդ զերկոսս ան-

ուանս

մանս այլևայլ երևելի ընթանց արարածոց և կարգաւորե
լսաւելին, թէ սէին յակոբ զնաց ՚ի խնդիր Նոյեան տա-
պանին՝ * ՚ի լերինն Հայոց ՚ի լեառնն Արարատայ ՚ի սահ-
,, մանս Այրարատեան նահանգին ՚ի գաւառն Կորդուաց || ։
այլ զայսմանէ Ֆաւստոս ։ Պատմէ և զառանձին թղթուածս
պղբեր անդանօր այսպէս․ * Մինչդեռ եղանէր ընդ-
,, դժուարին է անձրևի է․ ափափայան անապատին տա-
,, րարադեան լերինն՝ աշխատեցան և ծարաւեցան՝ նա
,, և որք էին նմայն էին ։ Աղօթս եդեալ ծունր մեծն յակոբ
,, ՚ի վր տեղերին, և կայր յաղօթս առ Տր․ և ՚ի տեղւոջն՝
,, ուր եդեալ էր զգլուխ իւր, բղխեաց աղբիւր, և ըմպ-
,, քին՝ նա, և որ է նմայն էին․ որ մինչև ցայսօր ատեն
,, այնմիկ՝ աղբիւր յակոբայ || ։ Եւ աստ յերկար դրէ վն
փայտի տապանին, նմանեցուցանելով զնշխս սէյն ՚ի լեռ-
նէ տախտակաւ՝ իջման մովսեսի ՚ի լեռնէն եւ տախտա-
կաց կտակարանաց․ և զնոյն բանս յարմարէ կորուսն սէյն
մեսրոպայ ՚ի թերթելն զնշանագիրս մեր ։ ՚Ի վերջոյ ասէ
թուղանք, թէ ժողովուրդն է առաւօտ եղևն սէյն յակո-
բայ խորև հրեշտակի․ * և զերերեալ պարգևացն ըդ-
,, ջնորհս խնդրեանց յօժարութ է տունէին․ որ մինչև ցայ-
,, սօր նշանակ սքանչելութեն կայ պահեալ առ նս՝ և-
,, րևոյթ փայտին հայրապետական նոյեան տապանին || ։
՚Ի ձեռագիր օրինակս Հերոնիմեան վկայագրոց համ-
մայեցւոց կայ յիշատակ բանիս այսպէս․ * Յակոբ եպիս
,, մծբնայ ; որ ՚ի մարմինն բազում ճգնաւս կրեաց․ և բա-
,, զում նշանս արար․ և զտապանն Նոյի սա միայն ետես
,, ՚ի լերինն․ և ոչ այլում ումեք յորոց է նմա երթեալ
,, էին, շնորհեցաւ տեսանել || ։ Այնօրինակ դրի և ՚ի
մկ․ ընթացքի․ զնոյն երկրորդէ և նաւկեր, բայց վրի-
պակաւ տասերս կոչէ զլեառն ։

Եւ զայսմանէ այսպէս գրէ Փլորենտինոս ՚ի ծանօթու-
թիս ըստ իւն յայսմաւուրաց, Ը յառաջ բերելոյ բալլանդ-
դեանց․ * Որ ինչ պատմի վն մասանց տապանին պա-
,, հելոց ՚ի լեառն տասերս, ոչ է առասպել ։ Եւսե-
,, բիոս, կմ եւսանելին Հերոնիմոս ՚ի խօսելն զեբրայա-
,, կան տեղեաց, ասեալ ՚ի հին Յովսեպոսաց՝ զորս բերէ
,, յամեցուս յառաջին գիրս նախնեացն հրէից ՚ի բերո-
,, սէ քաղդէացւոց, ՚ի հերոնիմոսէ եգիպտացւոյ, ՚ի
,, կանոնայ, ՚ի Նիկողայոսէ դամասկացւոյ, ասացանէ՝

,, Թէ

„ Թէ 'ի լերինս Արարատայ կէս հայաստանի ծի, զորս ըստ
„ բնութ լերինն կարգաւեալ կոչէ, կէ 'ի լեառն այեստեան
„ 'ի վերայ մեծնիկագոյ (միակ գրերոյ մասին) նաւաւ տա-
„ պանին կէ նոյ հանգեաւ զկնի ջրհեղեղին . և Թէ է բաղ
„ զուամ զաքս յուցեալ լեռներն նշանակ էք նը, մեծաւանդ
„ Թէ ոմանք նաւԹս կարգեալ 'ի տապանէ անտի' պար
„ և անդր աանէքն, առեալ 'ի քաւեալ նշխար զանձքինս.
(զորմէ ասէս 'ի Հայերէն քրոնիկոնն եւսեբի, զոր անդէն
տանդայ քննիչս): Այլ նորագոյնս' 'ի Ճամբ' կաստապաց
„ և կատասանդնիս, առ որով վախճանեցաւ ոչ երկուն մեծ-
„ բնացի, ասկաւէին կային մեծին մանանք աստղաւ-
„ նին. Թ որում 'ի համապատկաց համբաւոյ վերայ զաւաշ
„ նի միեղաստորդելոս 'ի համառօտուԹ առ միաւոյ. Գիրք.
„ Գ. Բլխ. 8: Մանաւանդ Թէ առէ անել մինչև ցաւուրս
„ իւր առ մորքըն Թէոդոսիկէ, 'ի վէր ըերելով այնմանէս.
„ Եփիրսա դեան' Թ որում երեք, ծաղի 'ի հայաստանաց
„ նեայց ծէ, ուր է լեառն' արարատ անուանեալ ցարդ
„ և 'ի հայոց, ուր' հանգեաւ տապանն Թ գրոց. յայ
„ բում ասկաւէին կան առեն ոչ սակաւ հատորք միայ
„ անէց և սախատակաց, որք մնացեալ էին անդ ||: Ծնայ
ևերլու. փլորեանԹինս. * Մնացին այս հատուածք տա-
„ պանին մինչև ցաւուրս բենիամինի աւագերէցեայ, որ
„ պատմէ 'ի Ճառհորդուն իւրում, Թէ մծրին քաղաքն
„ երկօրեայ ճանապ. եԹ հեռի է 'ի տապանէ լերինն
„ արարատայ, յի է սաւրամ, ուր է քաղաքն ձեղիր:
„ այէն կնանմնու, և չէ հեռի քան զչորս մղոնաչափ 'ի
„ անեղունջէն' ուր էր նաւեալ տապանն նոյի. և առէ,
„ Թէ զամար իւրն ալեկոծեալ բարձեալ 'ի Թեկանց լե-
„ րին զատապանն զայն' երեր և 'ի կէր արկ 'ի պէտս
„ մզկԹի իսմայելացւոց ||: Որ յայտ է Թէ որչափ
տարակ են առաջին աւանդուԹիք, նոյնչափ և սխալմունք
կան' յետին ասացուածք, խառնելով յամի զմասին
լեառն արարատեան ծի է լերինն կորդուաց և տաւ-
րոսի են:

Ընդդէմ վերջին յաւելուածոց բենիամինի բերէ կու-
պեր բուլլանդեան զայլ աւանդական աւանդուԹ' առեալ
'ի Ճառհորդութէ բեղդացւոյ ուրաւին, ապաւորեալ յա-
մանելով մ. ուր յերես . 230 . խօսի հանմայեցի ամ
միայնակեաց բնակեալ յայլոցս այսպէս. * Իբրև ոչ

„ կա-

,, կարգացի Ճգնեալ կալ աղաչանաց յովհաննու յանապատին
,, (բեղղացւոյ), որ խնդրեր յինէն գրով վկայութ., թէ
,, նա ինքն յովհաննէս յանապատին եկեալ իցէ առ իս ՚ի սբ
,, լեառն արարատ, երբ մերոս երեւումն ՚ի վեր ելանե_
,, լով. ուր սոյն առ յովհաննէս բժշկեաց զնա (քանզի
,, էր բժիշկ) ՚ի մեծ պատուաստանածոյ. սորին մի շնորհ
,, յոյժ ունիմ նմա մի խնամոց՝ զոր եցոյց առ իս. և նա
,, փոխարէն երախտեաց նր շնորհեցի նմա խաչ մի, որ
,, էր մասն փայտի ՚ի սոյզ տապանէն նոյի. ուր նա
,, անձամբ ՚ի ներքս եղէ, և զայն տախտակ՝ ուստի խաչս
,, կազմեցաւ, ձեռամբ իմով հատի ՚ի սեննեկէ միոյ տա_
,, պանին: Յայտ վայրի պատմեցի ես բերանով իմով
,, նմին յովհաննու յանապատին զՃշմարտութիւն մի ըստ միոջէ,
,, թէ որպէս և զիարդ է շինուած տապանին. և յայսր
,, ամի մի՝ եսու նմա և քար մի, զոր ինձէն իմով ձե_
,, ռամբ բարձի ՚ի ներքուստ տապանին՝ ՚ի տեղին, ուր
,, նստեալ կայ տապանն: Զայս ամ խոստովանիմ գրով
,, Ճշմարիտ. և այնպէս Ճշմարիտ, որպ ես Ճշմարտութեա
,, և իրօք կենդանի կամ յայս սբ առաքելական ընա_
,, կութեան: Տուեալ ՚ի լերինն արարատայ. ՚ի Ե յուլի_
,, սի. յամի 1670: Դոմինիկոս աղեքսանդր հռովմայե_
,, ցի ||:

Այսպէսն ծագու արժանի գրեն այս բանք յաչս իմաստ_ նոց. այլ ոչ գիտեն պատուածն, թէ ոչ սուտ դայ ՚ի բանս, այլ ոչ աւել. մի զի այդ պատմութեան բաղադրեալ է ըստ հե_ մանն ՚ի հին անցից սբյն յակոբայ, որ ՚ի մասանէ փայ_ տի տապանին ձեւացոյց զխաչ, և նա սբյն մարուդէի. և որպէս երևի՝ զայն պատմութեան պատմէր է բեղղաց_ ւոյն այնմ ճնշհորդի աղեքսանդր անուն ոմն ՚ի Ջահ_ կեցի կրօնաւորաց բնակելոց յարարատեան Ցի. և զի Ջահկեցիք էին դոմինիկեանք, և հռովմայեցիք ըստ ծիսի, յայսմանէ ձեւացեալ է այս շփոթ աւանդ դոմինիկոսի հռովմայեցւոյ. և եթէ չէ խաբեալ Ջահկեցին աղեք_ սանդր զյանապատ բեղղացի՝ յասելն, թէ խաչս այս՝ զոր ատամ քեզ, է ՚ի փայտէ տապանին, ուրեմն ունէր առ իւր մասն ինչ ՚ի մասանէ անտի՝ որ ՚ի սբյն յակոբայ բաշ_ խեցաւ երբեմն ՚ի կողմանսն յայնոսիկ. և ըստ գրելոյ մեր իմեղ՝ կայր մինչե ցաւուրս իւր:

Այնքանաչափ արժանի կոչեր բոլլանդեան և Ը բանս

մին_

վիճակներոյն ըմբռնելակեցելոյ, այլ թէ անճառապան զատա-
նելոյն է նախադրելոց. ուր խոսք միաբան են է հին ա-
ռանդից : Արդ ըմբռնելակեցին 'ի պատմական հայելուոյ
Խորոսմ. Գիրք. Է. Գլ. 95. յետ պատմելոյ զաւարհանու
Ծին վերաց 'ի Թաթարաց յամի 1220. ասէ 'ի Գլ. 97. խօ-
սի զարարոտ ըմբռնէ այսպէս. * Լեառնս այս աւարա-
,, տայ է բարձր յոյժ յոյժ. և ոչ ոք երբէք 'ի մարդկա-
,, նէ առի ելեալ անդր, բայց միայն միայնակեաց մի.
,, զի սա սանէն ջերմեռանդն սրտիւ փափաքեալ առ սա-
,, պաժն նորի, որ անդ հանգեաւ, բաղում անգամ բա-
,, զում ջան եդ փորձել ելանել անդր. և իբրև ելեալ
,, 'ի մասն ինչ լերինն, առ խոնջութեն հանգեաւ անդոյր
,, ուրեք, միշտ զկնի հանգստեանն զարթուցեալ՝ զտա-
,, նէր զանձն յոտս լերինն. մինչև զիջեալ ամն փափաքա-
,, նաց նր. և լուեալ աղօթից և ուխտին նր, աղդ արար
,, նմա 'ի ձեռն հրեշտակի խուրայ, զի ելանել ելցէ առ
,, անգամ մի, բայց յայնժամ հետոէ ոչ երբէք փորձեսցէ ե-
,, լանել : Արա յայնժամ եւ անկերկեան. և զիջանել
,, խաչում անոր երեր է խաչ տախտակ մի 'ի տապա-
,, նէն : Յայնժամ շինեաց յոտս լերինն վանս, յորում
,, զայն տախտակ զետեղեաց ջերմ հաւատով իբրև նշխար
,, սրբազան || : Արդ զինչ և տեսցեն քննիչք՝ որք չեն
գիտակ հին աւանդիցն արևելեայց ստուգութե, այն
սա է պատմութե անցից սրբոյն յակոբայ՝ զոյզն այլայլու-
թբ. իսկ թէ Թէոդորետոս ոչ յիշէ զայս անցս, չէ ինչ,
զի նա զսակաւս 'ի բազմաց գրեաց՝ 'ի գործոց սրբոյն յա-
կոբայ, և ոչ զամն, այլ յայտ է՝ որոց գիտեմն զլխակա-
տար պատմութե վարուց սրբոյն : Եթէ 'ի ձեռին ունեի
բազմանդեանց զՃառընտիրս մեր, բազմօք այլազգ խօսե-
ին՝ քք զոր խօսեցանն հայելով լոկ 'ի Թէոդորետոս :
(6) Հերոնիմոս 'ի յաւելուածս քրոնիկոն կանոնին եւ-
սեբի՝ 'ի յաղօթս ամի մահուան մեծին կոստանդիանոսի
գրէ. * Շապուհ արքայ պարսից տապաստակեալ 'ի մի-
,, ջագետս՝ երկամսեայ աւարբք պաշարէ զմծբին || . և
'ի վր բերէ. * Յակոբա մծբնացի Ճանաչի. որ աղօ-
,, թիւք բզմ անգամ 'ի վտանգէ ազատեցաւ քաղաքն || :
Եւ զի այս այսպէս, ոչինչ են զարմանք՝ եթէ զհրաշա-
լի ազատութե մծբնայ մեծ Ճառընտիրն յաւաջագոյն
դնել, իսկ միւս Ճառընտիրք է Թէոդորետոսի՝ զկնի
դրեն.

գրեն. և միոյ [illegible] ինչ փոյթ [illegible] [illegible] զձեռն [illegible] երրորդ, այլ յայն հայեցաք, զի համեմատութիւն 'ի թուոց քաղեսցուք՝ որ ինչ [illegible] կանոնաց. և յայն ճշմարիտ [illegible]: Պետաւիոս յերկար քննութեամբ [illegible] զայնչափ պատ-ճառանս [illegible] [illegible] այլևայլ ժամանակագրաց՝ յամի [illegible] 338. 350. և 360. յորոց վերջինն եղև զկնի մահու սէին յանկանելոյ. [illegible] առաւելինչն առ նոքաւ. բայց [illegible] 350. Թերևս [illegible] զանձն 345, կամ 346. զի երկու թիւ սէին յանկոյս վախճանեցաւ յառաջ քան զ350. Թէպէտև այլոց այլազգ թուեցի: Տես զբանս պետաւիոսի առ [illegible] աստանօր:

(7) Թէ [illegible] [illegible] [illegible] քննութեան 'ի վճարել զհնութեանց զհամաձայն կամ զանհամաձայն առաջի իւր, յայտնի եղիցի յանձին աստուածոյ. որոյ ոչ գտեալ զառաջի օրինակ գրոց սէին յանկանելոյ [illegible] հայրապետի՝ վրէժ-խնդրաց նախ, թէ չէր նորա զբերել զայնմանէ զգիրս ճառից յաղագս հաւատոյ և վարուց, զոր որոշ ընդունակ էր զնա նախաձեռն. բայց այսպէս [illegible]՝ թէ զայս առ միոյ 'ի վեհանաւորի, և աղաչել զերանաշնորհ հայր մեր զմեծն [illegible]՝ առաքել զօրինակ գրոց նր, չնորհակալ եղև զընծայից նր. և յետոյ կոչել զառաջինն կարծիս իւր՝ հաստատելոյ, թէ սէին յանկոյսոյ են այն ճառք: Զայս ամ երկ-բորդէ և [illegible] [illegible], և այնպէս հաստատի 'ի ճշմարտութե: Զի՛ [illegible] խօսել մի [illegible] գրոց սէին հանդերձ [illegible] թարգմանութեամբ 'ի հայոց և յայլ ազգս, որ առ հասարակ առնել են յօրինակէ միոյ: Տեսի և զայլ ձեռագիր նոր 'ի կոստանդնուպոլիս, որ չէր լաւագոյն քան զմերն. կարօտեալ հին և ընտիր օրինակի, զի բաղդատութեամբ բարձցին սխալանք գրչաց կամ քերականական խոտորմունք ինչ, և 'ի լոյս ընծայեսցի անվրէպ ընթերցուած: Եւ յայնժամ լինի դատաստան ուղիղ զանազանութիւն կամ զհայերէն թարգմանութեան: Յայնժամ թերևս առաւելեսցի և ժամանակ յօրինուածոյ գրոցն, 'ի հայրապետութեան արդեօք գրեալ իցէ 'ի սէին, եթէ յառաջ, [illegible] [illegible] Ճառընտիրն. և թէ 'ի խնդրոյ [illegible] [illegible] իցէ գրեալ. կամ թէ օրինակ գրոցն՝ առ սէին [illegible] [illegible] յղեալ իցէ, եթէ առ [illegible] որդի նր՝ ըստ Ճառընտիրին, և կամ առ վրթանէս. զի ժամանակին նշանակեալ 'ի Ճառընտիրն՝ առաքել առ վրթանէս հայր.

րդ յաւուրս անցելոյն մանաւանդ ՚ի ։ Տես և զոր ասացաք մի
վերջին ճառս սորին յանկորդ ՚ի վարս սորին մերոյ եղեալ
կմ մեա մեկնոսոց ։

Մեծն ամենայն ՚ի խօսելն ՚ի ճառն. Է. ընդդէմ ուղղափառ-
աց՝ զերևելի հարց ուղղափառաց փայլելոց յաւուրս իւր
բանիւ և գրով, յեղէ և զսէն յանկոր յանուանէ, յասել
անդ. * Արդ եթէ յուղղափառաց էին գրեալքն, այն
,, պէտք լինէին արդեօք, ուր որ ՚ի մեծ և ՚ի խոստովա-
,, նող ամենայն . . . ՚ի յուշիսն կմ՝ ՚ի լինելութիւն եկեղեցւոյն
,, հաւատոյ . . . ՚ի մեկնայական եղեն, յաղթութիւնսն կա-
,, տարելութեան . . . ՚ի մեծին մեկնութեան և ՚ի բանի-
,, ցանն և ՚ի զուարճութեան, և յայլոց՝ որ յետին հայոց
,, և պատմագրաց . . . կմ՝ ՚ի յանկարծ, և յայլոց անուն՝
,, որ ՚ի միջամուտս, ոմն և ՚ի մերմէ երանելւոյն ազգա-
,, բանութեան, և ՚ի նոցունց ձայնակից եղելոց ։ Արդ եթէ
,, հանդոյն սոյն լինէին գրեալքն, ոչ ինչ անդէն կասկա-
,, ծանաց լինէր ՚ի գրոց նոյն. մի զի պարզ և յայտնի
,, է ուղղութիւն առաքելական արանց ||։

(8) Բարսեղ առնէ կուտակ, զի յիշատակեալ առս ըղ-
ձանօրինակ հրաշս՝ զոր գործեցին ՚ի վ. խաչերայ մու-
րզայ սրբոյն գրիգոր սքանչելագործ և սբն եպիփան, ՚ի
վերայ բերէ. * չէ արժան մեզ նմանումն պատմութիւն յերկ-
,, նճանալ Է. սուտ հրաշից ||. և զոյգ զաղդամենով՝
որ ՚ի խօսելն զսոյն եպիփանէ. Է. 27. առէ կրաւատք.
* Զայդ և ՚ի սքանչելւոյն գրիգորէ, որ երբեմն նեո-
,, կեսարու եկեղեցւոյն եղև առաջնորդ, գործեալ
,, ընկալայ, և մատղեր հաւատամ. այլ ոչ վն այն անգ
,, հաւատալի պարտի զատիլ զնոյն գործելն եպիփա-
,, նու. զի և ոչ սկսոբաս առաքելոյն եթէ յարոյց զմե-
,, ռեալն ՚ի սորոյն վայրաց, այլև յովհաննէս աւետա-
,, րանիչ յեփեսոս քաղաք, և պետրոս փիլիպպոսի ՚ի յե-
,, րապօլիս. և զատանեմք իսկ զբազումս յառաջնոց, և
,, զորս մեք առ մեզ յարանց սրբոց, զի բազում անգամ
,, զնոյնս գործեցին ||։ Այլ այս է խնդիր, զի գրիգոր
և եպիփան թողին մեռեալս զայսպանօքս իւրեանց. իսկ
մեծն յանկորդ պարձոյց անդրէն և ՚ի կեանս ։ Եւ՝ որք
զնոյն գրեն զեփրեմայ աշակերտէն յանկորդ, եթէ չի-
ցեն չփոթեալ զգործս նր Է. վեցակին իւրում։

(9) Վս կոստանդինոսի / այսպէս գրէ ագաթանգեղոս

'ի բուն կարգի պատմութեան իւրոյ · երես · 388 · * Ամե_
,, նարգ Թզրութեն զիւր Թզրութեն անուանեալ · մին_
,, չև այնչափ զօրացեալ 'ի մի ամ մարդկան խրատացն
,, լինէր պայծառացեալ · · · մինչև զամ աւուրս կենաց
,, իւրոց հրեշտակայնոցն երևեալ է սատասա սաս_
,, սա զօրհանապաղ նմա սպասաւորել , զքենաւ նշան
,, Թագին սաեալ 'ի նորին գլուխ դնէր · և այսպէս սե_
,, սեալ պերկնաւոր հրեշտակն յիւրում սպասաւորութե
,, երանելին և ցանկալին ամ Թզրայց կրօնադաւանութ ·
,, որ և զիւր Թզրութե զծխրանիսն քնի աւանդէր ամե_
,, սէրն , ամենապաշտն || · են ։

Իսկ 'ի Թուղթն գաշանց եդեալ է բանս այս 'ի բերա_
նոյ կրօնադաւանութ , յերես · 413 · * Զի հաւատամք Ամե_
,, նարտութե , Թէ եօթն սիւնք են յԾը 'ի մերում ժամա_
,, նակի · մին սեղբեստրոս յարեւմուտս · և մին գրիգոր
,, յարևելս · և մին անտոն 'ի հարաւ · և մին նիկողայոս
,, 'ի հիւսիսս · և մին մակար յեգիպ · և մին յակոբ 'ի մըծ_
,, բին · և մին եփրեմ 'ի յուռհայ || · այլ յայս է Թէ եփ_
րեմ չէր սակաւին 'ի համարի ամենամեծ սեանց սա
կրօնադաւանութե · մոյ հայեցեալ 'ի նա ըստ վիճակին' որ
զկնի , պատմառաւանէ է յայս անեղի · որոյ ազգիւր երևին
բանք Խոսրովորաց · ուր է հեղին' սպառնադելովս է ազ_
գիւր աւանդութեն' որ մի հրեշտակին կրօնադաւան_
սի · և բուղանդ կմ մաղաքիա' ազգիւր աւանդութե , որ մի
հրեշտակաց սէջն յակոբայ ։ Մեք 'ի կարգի պատմութե
եդաք ըստ Խոսրովորայ' ոչ բանիւն մարդկեայ · իսկ աստ
դնելոց զբանս բուղանդայ , որ ունի այսպէս · Գ · 10 ։
* Այս յակոբ գործէր սքանչելիս մեծամեծս · և սա
,, գնացեալ 'ի մեծ սիւնհոդոսն 'ի նիկիա , որ եղև յաւուր
,, կրօնադաւանութ կայսեր հռոմոց , որ ժողովեցան
,, յԺԸ եպիսկ մի անխծեալ ազանդոյն արիոսի ապերասան_
,, դրացւոյ , որ էր 'ի նախաձեռն ամենայն եղծանողսի ։ Արդ
,, ամ եպիսկն նանէին սատարն կրօնադաւանութեան · և 'ի
,, հայոց էր անդ արիստակէս որդի գրիգորի սքանչելա_
,, ւոյ առաջին կաթողիկոսին հայոց մեծաց ։ Եկաս
,, երևել սքանչելեօք նշանաց հօրն իւրոյ սէջյ այնմ յակո_
,, բայ ծանեաւ գործք զարմանալի Թզրին · եաես' զի
,, սրբային կրօնադաւանութ քուրձ զգեցեալ էր 'ի ներ_
,, քոյ իւրոց ծիրանեացն և պատմուճանին · և հրեշ_

,, տակն

,, ամէն կայր պատճառաւն ապաստաւորել նմա : Զարմա_
,, ցեալ եղեալ յակոբ՝ ասաց այլոց բաղձմունք ժողովոցն
,, եպսացն զի՞ս հրեշտակին . . . . Այս ասէ և Թէոդորն
,, կոստանդիանոս զհրեշտակին ապաստանաւոր երեսացն յա_
,, կոբայ, և անկաւ առաջի ոտից նր . և ձեռնապատուիլ
,, ձեռնադրութեան ձեռնարկեաց զնա . և արկ զաւթոռ նր 'ի
,, վերայ քան զքաղաքումս 'ի նոցանէ՝ որք 'ի սփիւռնհովանաւորութիւն
,, յայն էին ||: Այսպիսի անդրիական գովութիւն այլք 'ի
յոյն և 'ի լատին մատենագրաց . բայց չէ՛ ինչ, զի սան
բաւական նշան՝ թէ որպիսի էր ճանաչումն կոստան_
դիանոսի զյակոբայ . մինչև իւ գրելոյ զենեադիոսի յու_
նի՝ պատուէրել հաւատով, զի յետ մահուն Թաղեսցի
ն մէջ պարսպի քաղաքին իւրև պահպանութեան մծբնայ . և
յորժամ հանաւ զկնի արտաքոյ, առաւ և քաղաքն 'ի
պարսից :

(10) Որպէս ասացաք, Ճառընտիրն Ա., սասանոր զանց
առնէ զպատմութիւ սբյն մեղեսի կմ մելիտոսի պարսից
եպիսի . զի յառանձին վարս նր գրէ զնմ լիով : Իսկ Ճ.
Բ. և Ե. ասեն գրեն, թէ որում լինի երկրորդութիւն առնէ
նր Ը յակոբայ . միայն թէ այս օրինակք յայտնի վկայա_
կադրութիւ կոչեն զմեղեսոս եպս էին, հայելով յայն՝
զի 'ի մծբին գայր 'ի կողմանց եգիպ , ուր շրջեալ էր
յուխտս . միանգամայն անցանելով և Ը ամիս, կամ Ը
հնգեակ, որ գրի 'ի Ճ. Ա. էջս . որոյ փոխան Թերևս
ամանք ընթերցան եգիպ: Բայց նոքին իսկ Ճ. Բ. և Ե.
ասեն, թէ 'ի մծբնայ գնաց 'ի վիճակ իւր յարևելս . և
անդ կատարեցաւ մարտիրոսութիւ 'ի պարսիկ իշխա_
նէ . թող զի գնաց յանդիմանեաց կանխաւ ասեն զպատ_
րիարքն պարսից, զոր կոչեն փիրոս կամ փիլիպպոս,
այն է Ը այլոց բազում կմ պատմ. ասել ոչ կարէ ինքն մե_
ղեսոս լինել եպիս եպս, այլ միոյ 'ի վիճակացն պար_
սից Ձի, ոնդ լիով ասացաք 'ի վարս նորա : Իսկ Հ. թէ
աշխաւ ուղիղ ընթեռնու զանուն քաղաքին ամիդ, ուր
եղև ժողով մն ընտրութեան սբյն յակոբայ յեպսութիւն, այլ
չարաչար սխալէ՝ զի զմեղեսոս զայս նոյն համարի ընդ
պատրիարգին անտիոքայ, յորմէ ձեռնադրեցաւ սբն
յակոբ :

(11) Զխորհնտացն եղաք զբանս իւրև համառօտա_
գոյն և Հրշտակին . զոր Ը գոյացուն նոյնակես պատմեն

և բուրվանդ և Ճաշընթիրք, բայց քանզի կան 'ի նոսին
և երևելի պարագայք տարբերք, յառաջ բերցուք առ-
տանօր Բուրվանդ գրէ, թէ սբ՟ն յակոբ լուծեալ զանըղ-
գամութիւն մանաւանդ՝ գնաց 'ի խորատել զնա. իսկ նմ
արհամարհեալ զսբ՟ն՝ եւ տառաջի աչաց նորա 'ի ծով հո-
սել ուժ հարեալ այր անձեղ. և ծաղրելով տուոց ցյա-
կոբ. * առ քում բարեխասացութեանդ (կամ բարեխօսութեանդ)
,, առնեմ զնմա մեծարեցի զգեղ. զիևր արարի նմ 'ի
,, կապանացն, և 'ի ծովուն գետ զուղին ||. և այնպէս
հալածեաց առէ զսբն. և նմ թօթափեալ զփոշի ոտից
իւրոց, * զայր հասանէր 'ի լեառն երկաթահատացն և
,, կապարահատացն, ինքն և որ [illegible] նմայն էին. և ընդ
,, աշտանակս բամանէր լեառն բարձր. ուստի երևէին
,, զաւառքն բովանդակ, որում անուն ընձաքիսարս կո-
,, չէին:

,, Իբրև հասաք եղև յայն լեառն 'ի սարօրա լերինն, ջըղե
,, բաղում աղուրք էին, զի չէր ինչ բնաւ անձնեւին ձա-
,, շակեալ, և ծարաւեաց խիստ ծարաւով, եկաց յա-
,, ղօթս առ տր, դնէր ծունր, և եդ զգլուխ իւր 'ի վե
,, երկրի. և բղխեաց աղբիւր, ուստի արբ ինքն և որք
,, [illegible] նմայն էին. և եղև այս [illegible] առաջին օրինակին, անդ
,, արար 'ի սարօրայ լերինն, այնպէս և առ ստին ըն-
,, ձաքիսարս լերինն՝ 'ի ծովեզերն բաշատանեաց ծովուն.
,, որ [illegible] առաջնոյն օրինակի կոչի և այս աղբիւր յակո-
,, բայ մինչև ցայսօր. ([illegible] յայսմաւուրաց, 'ի սարօրա
լերինն՝ որ կոչի կապուտողն):

,, Եւ ելանէր քենյապետն [illegible] յակոբ 'ի գլուխ լերինն
,, ընձաքիսարս, և նստէր գ[illegible]ն, զի մի պակասեսցէ ան-
,, տի խառովուն մինչև իսպառ, վասն տրուանի խաղաղու-
,, թեան՝ որ ոչ լուծան. և սբ՟ աւետարանիչ եկեալ գնաց
,, 'ի տեղի իւր: Իսկ յայնմ գաւառի յետ գնալոյ նորա
,, անտի՝ յետ երկուց աւուրց սաստկեցաւ կինն մա-
,, նաւանդ [illegible] եօթն որդւովք իւրովք. յետոյ և ինքն չա-
,, րամահ ծակոտեալ ելանէր մեծաւ տանջանօք յոգէ.
,, և [illegible] բանին որ ասացաւ՝ ոչ եղև խաղաղութիւն յոգին
,, յայնմիկ յօրէն յայնմանէ և առ յապա ||:

Զայս [illegible] բառ առ բառ օրինակեալ է և Ճաշընթիրն
Բ. իսկ Ճ. Ե. որ հեռաւոր է նմ, խապաւ թողու զանըղ
մանաւանդ և զոր ըղնի գործս սբ՟ն յակոբայ. զի պատ-

մառ

մուլթիս սորին մեղուտոսի կերէ և զվարս յակոբայ ։ Մինչ լսել զգրեալսն 'ի մեծ Ճառընտիրն Ա, զանազանեալ 'ի խորենացւոյն և 'ի բուզանդայ՝ օրինակ զայս ։

* Մանաճիհրհ ռշտունի յասարի առ զմիհնակ սորին. և
,, գնէր զերկոտասան սարկաւագունսն 'ի քերդին. մա_
,, նագներս (կամ մանակերս) կոչեցեալ ։ Իսկ նոր հե_
,, տամուտ լեալ՝ իբրև լուաւ զհամբաւ գուժին, եկն
,, եհաս զօրուն և նահապետին մանաճիհրհի. և ասեալ
,, մանաճիհրհ՝ անկանէր յոտս երանելւոյն և խնդրէր թո_
,, ղութիւն. և նենգիւ խոստանայր տալ զգերեալսն,
,, պայման եդեալ առ վաղիւն. և սոյն հայրապետին
,, երկու օթս (կամ երեկօթս) արարեալ՝ գայ փութա_
,, նակի առ պայման ուխտին խնդրել զսարկաւագունսն ։
,, Իսկ անօրէնն մանաճիհրհ ստուգանել ոչ ակնածէր
,, յերանելւոյն. ծածկաբար արարեալ հեղձուցանէր ըզ_
,, գերեալսն ։
,, Իսկ իբրև եսես սրբն յակոբ զգործ անօրինին՝ յար_
,, տասուս եղեալ լայր զառնապէս և գոչէր առ ած.
,, բացեալ զբս և զատակալի զբերանն՝ անէծ զմանաճիհրհ
,, և զերկիրն ռշտունեաց. և ծածկեաց զհրակերպ զէմսն,
,, զնոսա 'ի սահմանս հանդերձ իւրայովքն ։ Եւ հասեալ
,, 'ի զաւառան աղձնեաց՝ հանդէպ գեղջին բէլու կոչեցեալ
,, և անհետանայր 'ի ետեսուէ երկիրն ռշտունեաց. ա_
,, պա հարցեալ յաշակերտսն, թէ թերևս երևէ՛ զա_
,, ւառն ռշտունեաց. և նք ասեն. ոչ ։ Ապա խորհուրդ
,, 'ի մէջ առեալ՝ ողորմեցաւ առ յապա ժամանակն. թա_
,, ւալեցոյց երկոտասան վէմ և հեծեծեալկեաց, և ապա
,, տարածեալ զհրաշալի բազուկսն՝ և լսուի աղօթէր.
,, և առնոյր զխնդրելին՝ որպէս զմովսէսն և զաննայ. և
,, հնազանդեալ արարածն՝ վաղվաղակի ջուր բղխե_
,, ցոյց. և ասեալ աշակերտացն՝ սքանչացան. և ան_
,, կեալ յոտսն համբուրէին. և այսին փառս բարերա_
,, րին. և սակաւ մի զանեղի առեալ՝ զգաւազանն առնէր
,, արկանէր. և յուղի անկեալ սորին՝ զնոսա 'ի տեղի իւր ։
,, Այդ եղև սքանչելեացն առ սրբն առխտակէս (կամ
,, վրթանէս) հայրապետ իւր. բազում պատահմունս առ_
,, ձակէր մի ծերն ռշտունեաց՝ լուծանել 'ի կապանաց.
,, և զգիրսն տալ զխնդրելին, զոր իննսունսս արարեալ՝
,, զզօն կոչեցեալ ։ Եւ նորա կացեալ 'ի մարմնի ամ մի՝

և Բուզանդ և Ճառընտիրք , բայց քանզի կան 'ի նոսին և երևելի պարագայք տարբերք , յաղագս բերցուք աստանօր · Բուզանդ գրէ , թէ սբն յակոբ ելեալ զանդր_ գամութիս մանաճրհի՝ գնաց 'ի խորտակել զնա · իսկ նա արհամարհեալ զսբն՝ եւ առաջի աչաց նր 'ի ծով հոսել ուխտ հարկեր այր անձնդ · և ծաղրելով ասաց ցյակոբ · * առ քում բարեպաշտութեդ (կմ բարեխօսութեդ)
,, տեսմը զնմրդ մեծարեցի ղքեզ · գիւր արարի նշ 'ի
,, կապանացն , և 'ի ծովուն գեռ ղուղին || · և այնպէս հալածեաց առէ զսբն · և նր թօթափեալ զփոշի ոտից իւրոց , * գայր հասանէր 'ի լեառն երկանթահատացն և
,, կապարահատացն , յինքն և որ է նմայն էին · և ընդ
,, աշտուծիս բաժանէր լեառն բարձր · ուստի երևէին
,, գաւառքն բովանդակ , որում անունն ընծայքխարս կո_
,, չէին :
,, Իբրև հուպ եղև յայն լեառն 'ի սուրբս լերինն , քզի
,, բաղում աւուրք էին , զի չէր ինչ բնաւ ամենևին ճա_
,, շակեալ , և ծարաւեաց խիստ ծարաւով , եկաց յա_
,, ղօթս առ տր , գնէր ծունր , և եդ զգլուխ իւր 'ի վր
,, երկրի · և բղխեաց աղբիւր , ուստի առբ ինքն և որք
,, էին նմայն էին · և եղև այս օ սաւաջին օրինակին , անդ
,, արար 'ի սարարաք լերինն , այնպէս և առ ոտին ըն_
,, ծայքխարս լերինն՝ 'ի ծովեզերն ըաշտաւնեաց ծովուն ·
,, որ օ առաջնոյն օրինակի կոչի և այս աղբիւր յակո_
,, բայ մինչև ցայսօր · (օ յայամաւուրաց , 'ի սարարա լերինն՝ որ կոչի կապուտողն) :
,, Եւ ելանէր քՀնյաղեան տյ յակոբ 'ի գլուխ լերինն
,, ընծայքխարս , և նզովէր զծն , զի մի պակասեսցէ անդ
,, տի խառնուն մինչև իսպառ , վնկ տրունի խաղաղու_
,, թեն՝ որ ոչ լռեան · և սբ աւետարանիչ եկեալ գնաց
,, 'ի տեղի իւր : Իսկ յայնմ զաւառի յետ զնալոյ նորա
,, անտի՝ յետ երկուց աւուրց սատակեցաւ կինն մա_
,, նաճրհայ եօթն որդւովք իւրովք · յետոյ և ինքն հա_
,, րամահ ծակոտեալ ելանէր մեծաւ տանջանօք յծէ ·
,, և օ բանին որ ասացաւ՝ ոչ եղև խաղաղութն յծին
,, յայնմիկ յօրէն յայնմանէ և առ յապա || :

Զայս ամ բառ առ բառ օրինակեալ է և Ճառընտիրն Բ · իսկ Ճ · Ե · որ հետևօղ է նր , իպառ թողու զանցա մանաճրհի և զոր ըկնի գործս սբյն յակոբայ · զի պատ_

մու_

մուլթն սքյն մեղկոտուի կնքէ և զվարս յակոբայ ։ Մինչ
լսեալ զգրեալն 'ի մեծ Ծառընտիրն Ա, զանազանեալ
'ի խաբէութեանցն և 'ի բուղանդայ՝ օրինակ զայս ։

* Մանաճիհրն աշտունի յուսարի առ զմիճակ սքյն. և
,, զնէր զերկոտասան սարկաւագունսն 'ի քերգին մա
,, նաղներա (կամ մանանկերա) կոչեցեալ ։ Իսկ նը հե-
,, տամուտ լեալ՝ իբրև լուեաւ զհամբաւ գուժին, եկն
,, եհաս զօրուն և նահապետին մանաճիհրհի. և տեսեալ
,, մանաճիհրն՝ անկանէր յոտս երանելեացն և խնդրէր թո-
,, ղութիւն. և նենգիւ խոստանայր տալ զգերեալսն,
,, պայման եդեալ առ վաղիւն. և սքյ հայրապետին
,, երկու օթս (կմ՛ երեկօթս) արարեալ՝ զայ փութա-
,, նակի առ պայման ուխտին խնդրել զսարկաւագունսն ։
,, Իսկ անօրէնն մանաճիհրհ առունզանել ոչ ակնածէր
,, յերանելեացն. ծածկապէս արարեալ հեղձուցանէր ըզ-
,, գերեալսն ։
,, Իսկ իբրև ետես սքն յակոբ զգործ անօրինին՝ յար-
,, տասուս եղեալ լայր զառնապէս և գոչէր առ ած.
,, բացեալ զը և զանակալի զբերանն՝ անէծ զմանաճիհրհ
,, և զերկիրն աշտունեաց. և ծածկեաց զհրապերալ գէմսն,
,, զնոցա 'ի սահմանաց հանդերձ իւրայովքն ։ Եւ հասեալ
,, 'ի գաւառն աղձնեաց՝ հանդէպ գեղջին բէլուր կոչեցեալ,
,, և անհետանայր 'ի տեսուէ երկիրն աշտունեաց. ա-
,, պա հարցեալ ցաշակերտսն, թէ թերևս երևի՞ գա-
,, ւառն աշտունեաց. և նք ասեն. ոչ ։ Այպս խորհուրդ
,, 'ի մէջ առեալ՝ ողորմեցաւ առ յապա ժամանակն. թա-
,, ւալեցոյց երկոտասան վէմ և հնձանակեաց, և ապա
,, տարածեալ զհրաշալի բաղուկն՝ և լուսոյ աղօթէր.
,, և առնոյր զխնդրելին՝ որպէս զմովսէսն և զաննայ. և
,, հնազանդեալ տարրաժն՝ փոփոխական ջուր բղխե-
,, ցոյց. և տեսեալ աշակերտացն՝ սքանչացան. և ան-
,, կեալ յոտսն համբուրէին. և տային փառս բարերա-
,, րին. և սակաւ մի զանգի առեալ՝ զգաւառացն առնէին
,, արկանէր. և յուղի անկեալ սքյն՝ գնաց 'ի տեղի իւր ։
,, Այլ եղև սքանչելիքն առ սքն առխտակէս (կամ
,, վրթանէս) հայրապետ իւր. բաղում պատարագս ա-
,, ձակէր մտ տին աշտունեաց՝ լուծանել 'ի կապանաց.
,, և զգերեալն տալ զխնդրելին, զոր ինքնակոս արարեալ՝
,, զզօն կոչեցեալ ։ Եւ նորա կացեալ 'ի մարմնի ամ մի՝

 ,, փա-

„ փոխսի առ. քն || ․ և այնպէս անցանէ 'ի պատմութիւն փոփոխմանն , և յորս զկնի' Ը դարուցս 'ի կարգի վարուց ազգին ։ Ուր քաղ տեսանի , զի քանզի մեծի Ճառընտիրս գեղեցիկ մատրանեին ընդ խարեւնացույն ․ և քանզի խարեւնացույն ոչ հակառակեին Է Ճառընտիրս ․ իսկ բաւականք որչափ կարծի մերձենալ 'ի մին և 'ի միւսն , նոյնչափ և հեռանայ աւելորդաբան ոճով խօսով ։ Այսկայն և այն է Ճռնտիրս , զի առաքելութե պատմադրաց 'ի պարագայս' է առաւել հաստատութե իսկութե իրացն եղելոց ․

(12) Այլ գեղեցիկ հաստատութե առ ուսանելեց' որք զազգին յանկարայ , չիմանն տեսանելի 'ի հին շարադանն նը , և 'ի Ճառ զովեստի' որ 'ի նարեկացույն ։ Ջշարադանին հեղինակ Թէպէտև անծանօթանաց , բայց այն իսկ է նշանակ հնութե' Է ընտիր ոճոյն ․ վզի և 'ի վաւերական ձեռագրի միում' ուր կան անունք հեղինակաց միոյ միոյ 'ի շարականաց , վասն շարականի ազգին յանկարայ առէ ․ ✱ Յամենէ' առաքելոյն չէ' յայտ || ։ Իսկ հաւանական է ընթացեց պատմու Ճառընտրին մեծի , որ և 'ի շարական անգր ակնարկէ յանունանէ , թէ է յօրինուած միոյ 'ի զաւառականացն աշտոանեաց կամ արծրունեաց յաւուրս շինութե եկեղեցւոյ անդանօր 'ի ժը առանձին նախարացն ․ վզի ասեմք , կամ նարեկացույն է , և կամ ժամանակակցի նը , և կէ կա հնադոյնի , բայց 'ի նմին գաւառէ ․ վզի և ի բարե շարականն առանձին այնոցիկ կողմանց' ուրոյն 'ի վերջոյ գրեալ տեսանի 'ի ձեռագիրս ինչ ։ Թողումք բանասիրաց մի առ մի հաւաքմամբ զբանս շարականի և զբանս նարեկացույն Է վարուց ազգին առ 'ի մեծի գրելոյ' բաղադրութե Ճառընտրաց ․ զի յայն , ժամ քաղ իմնաւոր զնիւս երգոյն և ներբողական գովեստին ։ Նմին իրի և մր իէլ առկասուց քաղել զվարս և զգաւանչելիս ազգին , յաղէ ընթերցօղս ✱ 'ի կատարեալ „ պատմութե նը || ։

Ուղէղ համառօտէ և յայտնաւոր Հ․ զբովանդակութե վարուց ազգին' առաւել ը Ճառընտրին Ա , և ուրէք ու րէք ը Բ ․ և մե նշխարաց նը առնէ յաւելուած աւանդութե այսպիսի , զոր փոփոխեալք այլուստ առուգել ։ Նախ գնէ Է Ճառընտրաց , թէ ա՛լ ազգին , կէ ձիգալթ ալլոյ ձեռնինն առնաւ ✱ 'ի բժշկութե և յօրհնութե գաւառին

„ աշտոու

„ աշխատանաց. զոր առեալ բերին մեծաւ պատուով,
„ և ընկալեալ զխաղաղութիւն վշտացն. և եդին 'ի վանս
„ ընծայեալ ('ի ստորոտս ընծայաբերաս լերին), ուր և
„ զաջուն եհան. որ յետոյ շինեցաւ մեծափառ վանք.
„ և անուանեցաւ սբ. յակոբ ||: Եւ այսպէս 'ի վր բերէ.
* Իսկ զմարմին սբյն յակոբայ եկեալ յովհաննէս ար-
„ քայն յոռոմոց կայսր որ կոչեցաւ չմշկիկ; և հաներալ
„ զսբն յակոբ 'ի մծբնայ (զորոց է յաւելեալ՝ ուր բերեալ
„ էր Ը թուականաւ), և տարաւ 'ի կոստանդնուպօլիս
„ 'ի ՆԻԳ. և 'ի Ժ թուականին հայոց. (պարտի լինել
ՆԻ. այն է յամի տն 971. զի նստաւ չմշկիկ 'ի 969.
„ ՆԺԸ), և անդ եդին պատուով ԷԲ այլ սրբոցն որ անդ
„ կան ||:

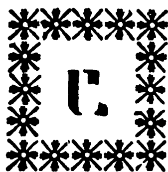

ՎԿԱՅԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ

Սրբոյն Իգնատիոսի ա̄ծազգեաց Հայրապետի:

Հ. դեկտ. 17. մն 20. բաց ՚ի եկեղ. և յունվար. 29, հաւ 30: Յ. դեկտ. 20. և յուլիս. 29: Լ. դեկտ. 17. և փետր. 1: Ղուռնի. Գր. աշխ.=աշխ. դեկտ. Է. հաւ ԻԷ: Պատմիչք եկեղեցական և Թեոդորէ ՚ի Մատթէոսի հարց. հատ. Է. երես. 1=180: Ռուլլանդեանն կէնսագրութիւն. ՚ի Ա հատ. փետր. էջ. 13=37: Մետաքէ: Ոսկէբ. ՚ի ներբ. եկն. հատ. Է. երես. 592=601: Հոռոմէնայր. էջ. 7=19: և այլք ՚ի նախնեաց և ՚ի յետնոց: (1)

ԱՍՏՈՒԱԾԱԶԳԵԱՑ անուն նախանձելի՝ սերպհականեալ սքանչելւոյն Իգնատիոսի, անզգատին յաւուրց նմ̄ էր հանդիսացեալ գեղեցիկ անուն պարծանաց, զոր տայրն նմա ամենեքին, և ինքն իսկ իւր յատուկ կոչմամբ զանձն իւր ՚ի նոյն անուն յորջորջէր. որ յունարէն ասի Թէօֆօ́րոս. և ունի զնշանակութի̄ ներգործական՝ ոչ ա̄ծակիր, ա̄ծազգեաց, կամ ա̄ծազգեստ, ա̄ծաբեր կամ ա̄ծընկալ. այս է՝ զա̄ծ կրող յանձին իւրում կամ ՚ի սրտի. զորոյ և զխորհուրդն տեսցես յըն-

յընթացս վկայաբանութեան 'ի բերանոյ Տեառն Աստուածարեալ անձինն : Նոյն եթէ կրաւորաբար առցի՝ վերծանելով, Եւլօգետօս, յայնժամ ստուգաբանի յայլ խորհուրդ . ոչ թէ Աստուածակիր կամ Աստուածաբարձ, այլ որում կրեալ կամ բարձեալ 'ի գիրկս Այ :

Զի ոչ գրէ մետափրաստէս՝ այլ նախնեացն աւանդութեն, սա ինքն Աստուածային իգնատիոս է մանուկն այն՝ զոր ընկալաւ Յս 'ի գիրկս, ձեռն եդ և օրհնեաց . և ասաց յօրինակ խոնարհութեան առ աշակերտսն . * ամէն ասեմ ձեզ . եթէ ոչ դարձջիք և եղիջիք իբրև զմանկունս, ոչ մտանիցէք յարքայութիւն երկնից . արդ՝ որ խոնարհեցուցանէ զանձն իբրև զմանուկս զայս, նա է մեծ յարքայութեան երկնից . և որ ոք ընկալցի մանուկ մի այսպիսի յանուն իմ, զիս ընդունի || . (Մատթ . ժը . 2 = 5 : Մարկ . թ . 34 = 36 : Ղկ . թ . 47 :) Նաև այս է՝ զոր նուագեմք 'ի տօնի սրբոյն իգնատիոսի . * Որ յաթոռս քերովբէականս վերաստեալ հանգչէիր որդի Այ, հաճեցար խոնարհութբ բառնալ 'ի գիրկս յորդւոց ադամայ || : (2)

Արդ ո՞րպիսի շնորհաց եհաս արդեօք երանելին իգնատիոս՝ Աստուածաբարձ լինելով 'ի մանկութէ . ո՞չ ապաքէն գլխովին Աստուածազգեաց փառաւ 'ի հասանելն յարբունս . վասնորոյ և առաւելքն զայն՝ որում եդ ձեռն Տրն 'ի տղայութեն, Աստուածային արժանի ձեռնադրութեն գիտէին յերիտասարդութեն . և ո՞ կարէ պատմել զառաւելութի շնորհացն այնուհետև : Զմին իսկ ասէ բերանն ոսկի 'ի ներբողս սրբոյն . * Երանե-

լի

զի տառապելոցն ձեռք շօշափեցին զնոյն գլուխն
զայն . . . և զնա՛ր որ 'ի մարդկեղէն տառապեալսն :
'ի նմա զօլ մխալեցին ! . նոյն պահանջէ արդար
'ի նմա՝ որք կամին եղբայրանալ :

Այս ճշ այսմ յայտ է , թէ ուխտն խնդրանօքն էր եղեմացի կին 'ի կազմանց պատերազմնոյ՝ ծնեալ փոքր կենչ յառաջ քան զմխիթարութիւն քոյ , և անկանելանս փրկչին Տէր 'ի աղայութե խաղաղ :

Այս նոյն յայտ է յամս եկեղեցական պատմութեանց՝ եղև զկնի աշակերտաց առաքելոց . և մանաւանդ պետրոսի և յովհաննու . մինչ և առաքեալ աշակերտակից ոխին պօղիկարպոսի . և երկոքին սորա առաքելական հարքն՝ եղեն մի մի լուսաւորք Տէր զկնի առաքելոց , յորոց առաջին զձեռնադրութ . այլ պատրիկն խնդրանաց մեծ եղև յայտ , առէ ունկնդրաց , ոչ որպէս եղև առաջնորդ . անդաղ մեծին անտիոքայ աթոռոյն՝ երբև յաջորդ մինչև հաւատոյ , յաջորդել ուխտին եւոդիոսի , որ նստաւ յանտիոքայ զկնի կեփայի . և աշակերտաց զպաղամ բանիւն և զգալ , նշանօք և զօրութ . զմերձաւորս օրինակաւ և քարոզութ հաստատելով յառաջադրութե , և զհեռաւորս թղթովք իւրովք . յորոց սակաւք 'ի բազմաց կան մինչև ցարդ :

Այսպէս առաքինի նահատակութե մեծագործեալ անձինն՝ գրեցաւ յուխտէ անտիոքացւոց 'ի ձեռն շրջաբերական նամակի 'ի ձեռն այնոցիկ, որք ընթացակից եղեն նմա յանտիոքայ մինչև 'ի հռովմ, և տարան զնշխարս նր բերին յաթոռ նր : Այն է վկայաբանութիւն հաւատոյ ,

զատ, որ կայ 'ի Ճառընտիր միում՝ Թարգ-
մանեալ 'ի վաղուց. և անտիպ առնուն ամ գրիչք
վարուց նոր. վասն և մեզ զնոյն արժան է յա-
ռաջ բերել՝ համեմատութ օրինակին գտեալ
առ հառովմայեցիս։

Նախ ինչ զերջանկութիւն հառովմայեցւոց առեալ
տրայիանոսի կայսեր՝ հալածանս յարուցանէր
'ի վերայ եկեղեցւոյ. յորում ժամանակի իգնա-
տիոս եպիսկոպոս աշակերտ յոհաննու առաքելոյ
և աւետարանչի հօտունէր զեկեղեցին անտիո-
քացւոց, երրորդ եղեալ յետ առաքելոցն.
քանզի զեւոդիոս յաջորդեաց զայր առաքե-
լականն՝ սա ինքն ածապեաց ամբիոն առաքե-
լականման(3). որ զբազում ծփանս դոմետիա-
նոսի կայսեր անցոյց զինքեամբ՝ իբրև զիմաս-
տուն նաւավար՝ ղեկօք աղօթից և պնդութ
պահոց. որ և սակայն սակայ վհատութ. և եր-
կայր (4) հովուորդք Քրիստոսի կայր միջին, եր-
կուցեալ՝ թէ զուցէ զոք 'ի վասառարաց և 'ի
կարճամտաց կորուսցէ։

Իսկ 'ի սակաւ մի դադարել հալածանացն (առ
ներումն առ՝ որ սուղ ասացեալ Թէոփիլեաց),
ուրախ լինէր 'ի վերայ եկեղեցւոյն անշարժ-
մնալոյ. այլ ինքն յանձին իւրում հոգայր վա
ինքեան, զի չեւ արժանի վկայական մահ-
ուան. իբրև թէ չև եւ ևս իցէ բուռն հարեալ
զսիրոյն քրի, և ոչ յաշտիճան կատարեալ
աշակերտի հասեալ. քանզի զմտաւ ածէր՝
եթէ մարտիրոսութիւն խոստովանութ առա-
ւել ընտանեցուցանէ զնա տր. սակաւ յետ
սակաւ ժամանակաց՝ յորս մնայր սակաւուն

յե-

յեկեղեցւոջն, և զօրէն ածեղէն ձրագի զանձն իւրաքանչիւր ուրուք լուսաւորէր վարդապետութե̄ գրոց ս̄րբց, եհաս ըղձալւոյն ։

Քանզի տրայիանոս կայսր՝ որ նստաւ զկնի ներուեայ, թէպէտև զառաջինն խաղաղութ̄ե էր ը̄ն քրիստոնեայս, այլ յետ այնորիկ յիններորդ ամի թագաւորութե̄ն իւրոյ հպարտացեալ յաղթութե̄ն՝ զոր յաղթեաց սկիւթացւոց և դակեաց (կմ̄ թրակաց), և զմտաւ ածեալ՝ եթէ կատարեալ չէ յաղթութի̄ն, եթէ ոչ բռնադատեսցէ զհաւատացեալս քրի̄ 'ի պաշտօն դից իւրոց, և միաբանեսցէ ընդ այլ ազգս, հալածանս յարուցանէր այնուհետև. և զբա̄մ քրիստոնեայս՝ կամ զոհել և կմ̄ մեռանել՝ հրամայէր. միանգամայն և ինքն ճանապարհ արար յարևելս 'ի պատերազմ։

Յայնժամ առաքինի զօրականն քրի̄ իգնատիոս հովացեալ մտ̄ եկեղեցւոյն անտիոքացւոց՝ զանձն 'ի մ̄հ տայր ժողովրդեան (5), զի օրինակաւ իւրով ձգեսցէ և զնս յարիական նահատակութի̄. մ̄յ յարուցեալ ինքնակամ հասանէր առ տրայիանոս թագաւոր. քանզի է̄ այն աւուրս յանտիոքացւոց քաղաքին էր՝ մ̄ն առաջիկայ ճանապարհին, որ 'ի հայս և 'ի պարթևս (6). և խնդրէր 'ի քաղաքի անդ զառաջնորդն քրիստոնէից, որոյ համբաւն էր հռչակեալ։

Իսկ իբրև եկաց առաջի տրայիանոսի և սինկղիտոսին, հարցանէր զնա թ̄է որ, և ասէր. ո̄յ չարադև այր, ո̄վ ես դու՝ որ զմերովք հրամանօք քամահես, և զայլս հրապուրես

չհնա-

չհնազանդիլ մերոց հրամանաց, զի չարաչար կորիցեն . որ և զանտիոքացւոց քաղաքս և զզաւրաս խռովեցուցեր, մինչև յիմ լսելիս հասանել՝ եթէ զա̃մ ասորիս դարձուցեր 'ի
հեթանոսութէ՛ 'ի քրիստոնէութի :

Իգնատիոս ասէ . զա̃ծազգեստ այր՝ չարադև ոչ ոք կոչէ (7) . քզի դևք հեռի են 'ի ծառայից ա̃յ . ապա եթէ չար զիս առ դևսն կոչես, զի նդ̃ ծանր եմ, վկայեմ և ես : Ասէ տրայիանոս . և զի՞նչ իցես դու ա̃ծազգեստ, և ծանր դիւաց . ո՞չ ապաքէն աշդուղխանեաց ձգես զամբոխն զկնի քո : Ածազգեացն ասէ . քանզի զք̃ն ընկալեալ եմ յիս զերկնաւոր թագաւորն . նովաւ լուծանեմ զա̃մ մեքենաւոր չարութիս դիւաց . ո՞չ եթէ կարէի և զքեզ ես ով թգ̃ւոր շրջել 'ի կռապաշտութենէդ, և ընծայել ամենեցունցն ա̃յ, և սիրելի քո̃ի կացուցանել, և հաստատագոյն ես առնել
քեզ զիշխանութիդ :

Տրայիանոս ասաց . եթէ կամիս շնորհս առնել ինձ, և ընդ սիրելիս իմ համարիլ, փախեա՛ց յայդպիսի կամակար մտաց քոց . զոհեա՛ դիցն, և լե՛ր քահանայապետ մեծին արամազդայ, և թագաւորեա՛ ը̃ մեզ : Իգնատիոս ասաց . շնորհ զայն արժան է առնել ումեք, որ ոչ փոխանէ և ո՛չ առիթ լինի յաւիտենական տանջանացն . այլ դու զոր ինձ խոստանաս տալ, ոչինչ պատուական համարիմ ամենևին . և ո՛չ զարամազդ ընաւ՝ թէ ով ոք իցէ ճանաչեմ . և ո՛չ թագաւորութե երկրի ցանկամ . քանզի զի՞նչ օգտեցայց, թէ զա̃ն ա̃մ շահե-
ցայց

ցայց, և զՀոգին իմ կորուսից։ Հրաշխաւոր ա-
ռաջ. Թուէր ինձ, եթէ անբաւ իցես ՚ի զգայ-
ութիւն իմաստութե, և վա այնորիկ արհամար-
հես զիմաստութիւն իմ. ուստի Թէ զայրացու-
ցանես զիս, մի՛ շարաչար հարուածովք տան-
ջեսցես զքեզ. ոչ միայն իբրև զանհնազանդ,
այլև իբրև զանշնորհ, և զմոռացեալ
հրամանաց մեծի օրինակղիրութեն՝ ոչ զոհելով
տօնոցն։

Նգնաստորոս ասաց. արամ զորինչ հանձնոյ է քեզ,
քանզի ես ոչ զոհեմ. և զայս գիտեմ, թէ
ոչ հուր և ոչ խաչ, ոչ գազանաց երկիւղ, և
ոչ յօշումն անդամոց, և ոչ այլ ինչ դժնդակ
տանջանք կարեն հաւանեցուցանել զիս ազգ-
տամբիլ յայդ կենդանւոյ. քանզի ոչ սիրեմ
զառժամանակեայ կեանս, այլ զքեզ, որ վա
իմ մեռաւ և յարեաւ։ Անկղիտոսն ասաց.
մեք գիտեմք, եթէ ձեզ անմահք են. և
դու զիարդ ասես, եթէ քս մեռաւ։

Նգնաստորոս ասաց. վա մարմնաւորութե իւրոյ
մեռաւ՝ և յարեաւ յետ երից աւուրց՝ փրկիչն
մեր. իսկ ձեր ... մեռան իբրև զմահկա-
նացուս, և ոչ յարեան. նոյն իսկ արձանագ
՚ի կրետէ թաղեալ կայ (տեսէք ձեր վիպասա-
նսք). ամենեցուն շանթիւ ...
յայտնութիւն ... ՚ի կիրթերան լեռան
... Հանդերձ կիւրեննեա
(տե այլոց՝ ուրանգիւ) ՚ի պաստոս կիպրոսի թաղ-
եալ է. Հերակղէս Հրկէզ եղև ՚ի միւսում
ես աւերուող (՚ի ... , կամ յոյժ ... լերին
Թեսաղիայ)։ Նոյն պատճառի են այսպիսի պատ-
ճոց

ժող. ածքն ձեր . զի զի սուրբ և անժոյժք և
չարագործք էին և ապականիչք մարդկան .
Իսկ մեր Տէրն՝ յո՞ր գի՞ թէպէտև խաչեցաւ և
մեռաւ , այլ եցոյց զիւր զօրութիւն յարութեամբ իւ-
րով . ոչ և յառաջ քան զխաչելոյն նորա զեւք
զարհուրեցաւ խաւարամանեցին՝ թէ նա է որդին
Այ կենդանւոյ . և առաջի անկեալ աղաչէին
զնա , զի մի յառաջ քան զժամանակս փոխ-
ձանեսցէ տանջեսցէ զնոս . ուսոյ և մեռեալս
յարուցանէր միայն հրամանաւ . այլև ըստ ոմանց
ինքնին սատանայ 'ի նմանէ . և զհոգիսն զոր
ունէր բռնութեամբ իշխանութեամբ՝ արձակեր կամէր
յառաջ քան զդիմելն նոր 'ի ըստ ումս , զի ինքն
անապատ ծնաւ : Այլ ինքն մատուցանու-
թեցաւ մահն 'ի ձեռն խաչին , իջեալ 'ի դը-
ժոխս՝ զյաւիտենից բմբռնեալ հոգիսն յա-
րոյց հանդերձ մարմնովքն (ամանց 'ի սեպ ան-
ձի) . և կապեաց զմահ կապանօք անլուծիւք՝
եւ 'ի պահեստ յորն յայն , յորում դատի զամ
ենայն :

Այլ զի՞նչ ասացից . զի ո՛չ բաւէ լեզու ժամա-
նակս 'ի պատմել զնորա սքանչելիսն . քանզի
զդևս հալածէր , զբորոտս սրբէր , զանդա-
մալոյծս հաստատէր , կուրաց տեսանել
տայր , զխօսեցեալ և զկաղս արշաւուցանէր ,
և զայլ ամ առաջարկեալ՝ չարանէր զմեծս ար-
ժանի՝ առնել ախտիւն , եթէ թո՛ղ զախտա-
ցեալ զոր ունիս . այլ զի՞նչ . անդամահա-
ծիւն առնէր , ո՛չ զմահհամեն քո և զնոս . և զկու-
րին 'ի ծննդենէ զաչսն կառոյ ծեփեալ՝ ըղ-
կաւն 'ի լուսաւորութիւն աչաց տայր արքան-
ելոյ .

կել. և յետ յաղթութեան իւրոյ զայնոսիկ՝ որ ոչ հաւատացին 'ի նա, 'ի ձեռն հրամայեցւոցդ տ̃րուն պատուհասեաց: Այլ դարձեալ ա̃ծքն ձեր 'ի միջէ ճշմարիտն ա̃յ դատապարտեցան իբրև զչարագործս. իսկ մեր տ̃րն 'ի մարդոց չարաց չարչարեցաւ, որք ոչ համբերէին նորա յանդիմանութեցն. և ա̃մ բարերարեցեալք 'ի նմանէ՝ ապաշնորհք առ տուիչն երևեցան:

Տրայիանոս ասէ. խրատ տամ քեզ փախչել 'ի մահուանէ, և ընթանալ 'ի կեանս: Իգնատիոս ասէ. բարւոք խրատես ո՛վ թագաւոր. զի և ես փախչիմ յաւիտենականն 'ի մահուանէն, և ընթանամ 'ի մշտնջենաւոր կեանսն: Տրայիանոս ասէ. և քանի՞ մահք են: Իգնատիոս ասէ. երկու. մի՛ ժամանակեայս, և մի՛ մշտնջենականն: Տրայիանոս ասէ. ո՛չ եկեր այսր ճարտարախօսել. այլ զոհեա՛ ա̃ծոցն, և խոստովանեա՛ 'ի տանջանացն. քանզի ո՛չ լաւ ես դու քան զծերակոյտդ մեր:

Իգնատիոս ասաց. որո՞ց ա̃ծոց զոհեցից. արեա՞, որ վ̃ս շնութեն զերեքտասան ամիս 'ի կարաան արգելեալ կայր պղնձի կապանօք, եթէ պոսիդոնի՝ որ վրիպեցաւ յըղձմանէ անտի ա̃ծանալոյ, և 'ի կնոջէն յաղթահարեցաւ՝ զոր 'ի տիտանացուցն էր առեալ կնամարդին, և զիղիոնի պարիսպն շինեալ՝ 'ի վարձուցն անապատակ եղանէր. թո՛ղ զայլսն: Այս ամաչեմ մարդիկ անգամ կոչել զնս, թո՛ղ թէ ա̃ծս. այլ կախարդս և ապականիչս մանկանց, յարծաւի և 'ի կարապ և 'ի վիշապ կեր-

պարանեալըն՝ ո՛չ վ՜ն բարւոյ իմիք իրի, այլ՚ի լուծումն օտար հարսանեաց. յորոց արժանի էր ձեզ զարշիլ, և ո՛չ եթէ երկիրպագանել. Ո՛ւ այնպիսիսն կանայք ձեր յաղօթս կան, զի այնպէս զգաստութի պահեսցեն առ ձեզ : Տրայիանոս ասաց. ես եղէ քեզ պատճառ զա̄ծոն թշնամանելոյ, վասն զի ոչ տանջեցի զքեզ : Իգնատիոս ասաց. ես վաղ իսկ ասացի քեզ, թէ պատրաստ եմ յա̄մ տանջանս և յօրինակ ա̄մ մահու. վասն զի փութամ առ ա̄ծ : Տրայիանոս ասաց. ա̄ծովքն (երդնում), զի եթէ ոչ զոհեսցես յետոյ զղջանալ ունիս. արդ յառաջ քան զչարչարելն խնայեա՛ ՚ի քեզ: Իգնատիոս ասաց. եթէ ոչ խնայէր յիս, առնէի զոր հրամայեսդ :

Բարկացեալ տրայիանոս՝ հրամանն ետ կապարեայ գնտիւք ծեծել զթիկունս նո̄ր. և սպատաւորքն ատենին առնէին վաղվաղակի զհրամայեալսն : Իսկ սր̄ն ասէ ՚ի տանջանսն. աճեցուցեր ով թագաւոր զփափագս իմ՚ի ա̄ծ : Յայնժամ ասէ տրայիանոս. երկաթի եղնգամբք զկողս դորա քերեցէք, և աղիւ՛ շփեցէք : Իսկ երանելին իգնատիոս արիաբար տարեալ և այնմ, ասէր. ամենևին միտք իմ առ ա̄ծ են, և տանջանաց քոց բնաւին փոյթ չառնեմ :

Տրայիանոս ասաց. զոհեա՛ ա̄ծոցն : Իգնատիոս ասաց. դարձեր հարցանեմ, որո՞ց ա̄ծոց. կարծեմ թէ եգիպտացւոյն հրամայես ինձ զոհել՝ եզին և քաղի և կապկի և քարբի թռչնաւորի, գայլոյ և շան, կամ կոկորդիլոսի,

կամ պարսկականն հրոյ, կամ ծովային ջրոյ. կամ դեմեռարեայ հողոյ, կամ սանդարամետականին պղուտոյն, կամ հերձեալ գողապետի։
Տրայիանոս ասաց. ասացի քեզ, եթէ զոհեա՛. քանզի զայդ ասել՝ զքեզ ինչ ոչ օգտեցուցէ։ Իգնատիոս ասաց. և ես ասացի քեզ, եթէ ոչ զոհեմ, և ոչ 'ի բաց կամ 'ի միջէ և 'ի միայնոյ այ, որ արար զերկինս և զերկիր, զծով և զամ որ 'ի նմա. որ ունի իշխանութիւն ամ մարմնոյ. որ է ած հոգւոյ, և թագաւոր ամ զգայնոյ և մտաւորի։

Տրայիանոս ասէ. և ո՞վ արգելու զքեզ՝ և՛ զնա պաշտել, եթէ արդարև է ճշմարիտ ած, և միանգամայն զսոսա՝ զորս ամենեքեան զծո խոստովանիմք։ Իգնատիոս ասաց. բնական գիտութիւն յորժամ յստակ է 'ի մարդ, ոչ համեմատէ զճշմարտութիւն ընդ ստութեան, և ընդ լուսոյ զխաւար, և ընդ քաղցու զդառն. իսկ որ ոչն որոշեն զայսոսիկ 'ի միմեանց, նոքա աւարտեալ կայ վայն. քանզի զի՞նչ համեմատութիւն է քսի ընդ բելիարայ, կամ զի՞նչ մասն դոյ հաւատացելոյ ընդ անհաւատին, կամ զի՞նչ զուգականութիւն է տաճարի այ ընդ կռոց։

Կամի՞ս ո՛վ թագաւոր, զի ասացից քեզ բան ճշմարիտ, որ հաւանեցուցանէ զքեզ՝ եթէ արդարև ընդ տանջանօք է, որ թողու զճշմարիտն ած՝ և առ չածս փախչի։ Եթէ ոք 'ի քոյոց զօրականացդ ապստամբէր 'ի քումմէ թգրութենէդ, և առ այլ ոք ընթացեալ՝ զնա կոչէր թգր, զի՞նչ արդեօք առնէիր այնպիսւոյն. ո՞չ ապաքէն հնարէիր և՛ զնա կորուսա-

տանել, և զոր հակառակ քեզ անուանեաց Թէ՞դր, զքեզ Թողեալ ։ Տրայիանոս ասաց․ այդ ճշմարիտ է ։ Իգնատիոս ասէ․ և արդ դու զի՞ բռնադատես զիս զոհել դիցն․ ք̃զի այդու օրինակաւ՝ և զքեզ պատժէ ճշմարիտն ա̃ծ, և զիս առաւել տանջէ, եթէ քեզ անսսայցեմ ։

Յայնժամ ասէ տրայիանոս, պարզեցէք ըղձեռս դորա, և լի՛ արարէք զնոսա հրով, զի խանձողեսցի ։ Իսկ երանելին ասէր․ ո՛չ հուր այրեսցող և ո՛չ ժանիք գազանաց, և ո՛չ բռնութ̃ սատանայի վարատեսցէ զիս 'ի սիրոյն ք̃սի ։ Դարձեալ ասէ տրայիանոս․ պրտու իւղով Թաթաւեցէք, և լուցե՛լ այնու զկողս դորա խարշատեցէք ։ Իգնատիոս քաջ նահատակն ք̃սի ասէ․ կարծեմ թէ մոլորեալ ես ո՛վ Թագաւոր, և չիմանաս, եթէ ա̃ծն՝ որ յիս կենդանի է, այժ չնորհէ ինձ, և զօրացուցանէ զհոգի իմ․ ապա թէ ո՛չ՝ ես ո՛չ էի առակ համբերել տանջանաց քոց ։

Տրայիանոս ասէ․ կարծեմ թէ երկաթի իցես և խստացեալ իբրև զծալ․ ապա թէ ո՛չ՝ հաւանէիր արդեօք, մոռմոքեալ 'ի տանջանացդ, և զոհէիր դիցոց ։ Իգնատիոս ասէ․ ո՛չ եթէ՝ վ̃ն զի չզգամ, ժուժկալ լինիմ տանջանացդ, այլ՝ յաղագս սիրոյն ա̃յ և յուսոյ հանդերձելոց բարեացն թեթև համարիմ զցաւս․ քանզի ո՛չ հուր կիզիչ և ո՛չ ջուր ողողիչ շիջուցանել կարիցէ երբէք զսէրն իմ՝ որ առ ա̃ծ ։

Ապա ասէ տրայիանոս․ բերէք կրակ և

փայտ, և արարեալ կայծակունս՝ տարածե-
ցէք 'ի վ(երայ) զԻգնատիոս. զի գոնեա այնպէս
հաւանեսցի հրամանին իմում՝ զոհեսցէ ա̄ծոց:
(Ուր ոմանք ընթեռնուն այսպէս. Ը Նարե-
կացւոյն 'ի Մկն. երգ. ա. 12. Օ Իգնատիոս՝ որ
ասաց զխաչեալն յինքն ունել, այրել հրա-
մայեմ, որ խաչեալն ես զկնի դորա այրես-
ցի:) Իգնատիոս ասաց. հուրդ քո շրջանաւոր
'ի գիտուն ձգէ զիս անշէջ հրոյն. և առժա-
մանակեայդ այդ յուշ առնէ ինձ չմոռանել 'ի
յաւիտենականն հուրն: Ասէ Տրայիանոս.
կարծեմ՝ եթէ կախարդ ես, և վ(ասն) այնորիկ
արհամարհես զտանջանս. ապա թէ ոչ՝ ան-
սացեալ էր արդեօք քո մեզ, այդչափ 'ի մէնջ
չարչարեալ:

Իգնատիոս ասէ. որք 'ի դիւաց փախչին իբ-
րև 'ի թշնամեաց ա̄յ, և զկուռս՝ գարշելիս
համարին, զիա՞րդ իցեն կախարդք. ուստի
ոչ մեք, այլ դուք՝ որ զնոսայն պաշտէք, ար-
ժանի էք այնպիսի թշնամանաց. այլ մեզ օ-
րէնս եդեալ է՝ զկախարդս չթողուլ կենդա-
նիս, և զթովիչս և զհմայօղս չարչարեցուցա-
նել. և զգիրս եւս զայնպիսի քժժագործացն
այրել սովոր եմք իբրև զապականիչս. և զի
այս այսպէս է, ոչ եմ ես կախարդ, այլ դուք
երկրպագուք դիւաց:

Տրայիանոս ասէ. ա̄ծովքն, զի վաստակեցի
'ի քեզ Իգնատիէ, և չգիտեմ թէ որպիսի
տանջանօք խոշտանգեցից զքեզ, զի հաւա-
նեսցիս հրամանաց իմոց: Պ(ատաս)խնի ետ սրբն Իգ-
նատիոս. մի աշխատիր ով թ(ագաւո)ր. այլ թէ կա-
միս,

միր, 'ի հուր մատնեա, կմ սուսերաւ կոտրեա, կմ յանդունդս ընկեա, կմ գազանաց արկ ։ զի գիտասցես՝ թէ ոչինչ յայդցանէ դժնդակ երեւի ինձ վս սիրոյն քյ ։ Զարմացաւ Թագաւորն եւ ասէ . որո՞ւմ յուսոյ սպասես Իգնատիէ՝ մեռանելով 'ի չարչարանս, որում համբերես ։ Իգնատիոս ասէ . որք զքծ ոչ գիտեն, եւ բարեացն՝ որ յքյ պատրաստեալ պահի բարեպաշտացն՝ ոչ սպասեն, այնպիսիքն համարին՝ եթէ աստ իցէ գոյաւորութի իւրաց՝ իբրեւ զանբան անասունս, վսյ ոչինչ լաւագոյն յետ աստի վախճանելոյն վարկանին ։ Այլ մեք՝ որ գիտեմք զբարեպաշտութին, հաւատամք քաջալերութ, եւ գիտեմք, եթէ յետ վախճանին միւսանգամ յարուցեալք՝ յաւէրժ կեանս ընդունելոց եմք 'ի քս յս՝ անապական եւ անյաջորդ . յորմէ փախուցեալ են ցաւք եւ տրտմութիք եւ հեծութիք ։ Տրայիանոս ասաց . ես լուծանեմ զպաշտօնդ ձեր եւ զհերձուած, եւ ուսուցանեմ զգաստանալ եւ չկալ հակառակ հրամանաց հռովմայեցւոց ։

Իգնատիոս ասէ . եւ ո՞վ կարէ լուծանել ըզշինուածն այ . քանզի թէեւ ձեռնարկիցէ ոք, ոչինչ կարէ վճարել, բայց միայն ածամարտ լինել ։ Այլ քրիստոնէութի ոչ միայն չլուծանի 'ի մարդկանէ ; այլ որ քան զօր յաճումն եւ 'ի մեծութի գայ զօրութբն քսի . եւ նոյնպիսի պայծառութբ եւ պարկեշտութբ լուսաւորեալ ճառագայթիւք եւս քան զեւս յառաջ եկեացէ . քանզի լցցի՝ ասէ տէր՝ ամ երկիր ծանօ-

յեկեղեցւոջն, և զօրէն մոմեղէն ճրագի զանձն իւրաքանչիւր ուրուք լուսաւորէր վարդապետութ̃ գրոց սբ̃ց, եհաս ըղձալւոյն ։

Բայց զի տրայիանոս կայսր՝ որ նստաւ զկնի Ներոնաւայ, թէպէտև զառաջինն խաղաղութբ̃ էր ը̃ քրիստոնեայս, այլ յետ այնորիկ յիններորդ ամի թգ̃րութեն իւրոյ հպարտացեալ յաղթութբ̃ն՝ զոր յաղթեաց սկիւթացւոց և դակեաց (կմ̃ թրակաց), և զմտաւ ածեալ՝ եթէ կատարեալ չէ՛ յաղթութիւն, եթէ ոչ բռնադատեսցէ զհաւատացեալս քսի 'ի պաշտօն դից իւրոց, և միաբանեսցէ ընդ այլ ազգս, հալածանս յարուցանէր այնուհետև. և զբ̃մ քրիստոնեայս՝ կամ զոհել և կմ̃ մեռանել՝ հրամայէր. միանգամայն և ինքն ճանապարհ արար յարևելս 'ի պատերազմ ։

Յայնժամ առաքինի զօրականն քսի իգնատիոս հոգացեալ վս̃ եկեղեցւոյն անտիոքացւոց՝ զանձն 'ի վր̃ դնէր ժողովրդեան (5), զի օրինակաւ իւրով ձգեսցէ և զնս յարիական նահատակութ̃. վս̃յ յարուցեալ ինքնակամ հասանէր առ տրայիանոս թագաւոր. քանզի ը̃ այն աւուրս յանտիոքացւոց քաղաքին էր՝ վս̃ առաջիկայ ճանապարհին, որ 'ի հայս և 'ի պարթևս (6). և խնդրէր 'ի քաղաքի անդ զառաջնորդն քրիստոնէից, որոյ համբաւն էր հռչակեալ ։

Նա իբրև եկաց առաջի տրայիանոսի և սինկղիտոսին, հարցանէր զնա թգ̃րն, և ասէր. ով չարադև այր, ո՞վ ես դու՝ որ զմերովք հրամանօք քամահես, և զայլս հրապուրես

չհնա:

չհնազանդիլ մերոց հրամանաց, զի չարաչար կորիցեն. որ և զանտիոքացւոց քաղաքս և զգաւառս խռովեցուցեր, մինչև յիմ լսելիս հասանել՝ եթէ զամ ասորիս դարձուցեր 'ի հեթանոսութէ 'ի քրիստոնէութի:

Իգնատիոս ասէ. զաստուածազգեստ այր՝ չարադև ոչ ոք կոչէ (7). Քզի դևք հեռի են 'ի ծառայից այ. ապա եթէ չար զիս առ դևսն կոչես, զի նցա ծանր եմ, վկայեմ և ես: Ասէ տրայիանոս. և զիա՞րդ լիցես դու ածազգեստ, և ծանր դիւաց. ո՞չ ապաքէն այդպիսեաց ձգես զամբոխս զկնի քո: Ածազգեստն ասէ. քանզի զքս ընկալեալ եմ յիս զերկնաւոր թագաւորն. նովաւ լուծանեմ զամ մեքենաւոր չարութիւնս դիւաց. ո՞չ եթէ կարէի և զքեզ ես ո՛վ թգւոր շրջել 'ի կռապաշտութենէդ, և ընծայել ամենեցունցն այ, և սիրելի քո կացուցանել, և հաստատագոյն ևս առնել քեզ զիշխանութիւնդ:

Տրայիանոս ասաց. եթէ կամիս շնորհս առնել ինձ, և ընդ սիրելիս իմ համարիլ, փոխեա՛ց յայդպիսի կամակոր միտաց քոց. զոհեա՛ դիցն, և լե՛ր քահանայապետ մեծին արամազդայ, և թգրեա՛ ը մեզ: Իգնատիոս ասաց. շնորհ զայն արժան է առնել ումեք, որ ոչ վնասէ և ո՛չ առիթ լինի յաւիտենական տանջանացն. այլ դու զոր ինձ խոստանաս տալ, ոչինչ պատուական համարիմ ամենևին. և ո՛չ զարամազդ ընաւ՝ թէ ո՛վ ոք իցէ ճանաչեմ. և ո՛չ թգրութն երկրի ցանկամ. քանզի զի՞նչ օգտեցայց, թէ զծն ամ շահեցայց

ցայց, և զհոգիս իմ կորուսից ։ Տրայիանոս ասաց. Թուէր ինձ, եթէ անբան իցես 'ի զգայութէ իմաստութեան, և մի այնորիկ արհամարհես զխրատմունս իմ. ուստի թէ զայրացուցանես զիս, ամենայն չարաչար հարուածովք տանջեցից զքեզ. ոչ միայն իբրև զանհնազանդ, այլև իբրև զանշնորհ, և զմոռացեալ հրամանաց մեծի սինկղիտոսութեանն՝ ոչ զոհելով անձոյն ։

Ադրիանոս ասաց. արդ զորինչ հաճոյ է քեզ, քանզի ես ոչ զոհեմ. և զայս գիտեա, թէ ոչ հուր և ոչ խաչ, ոչ գազանաց երկիւղ, և ոչ յօշումն անդամոց, և ոչ այլ ինչ գժնդակ տանջանք կարեն հաւանեցուցանել զիս ապստամբիլ յԱյ կենդանւոյ. քանզի ոչ սիրեմ զժամանակեայ կեանս, այլ՝ զՔս, որ մի իմ մեռաւ և յարեաւ ։ Սինկղիտոսն ասաց. մեք գիտեմք, եթէ ածքն անմահք են. և դու զիարդ ասես, եթէ Քն մեռաւ ։

Ադրիանոս ասաց. մն մարմնաւորութե իւրք մեռաւ՝ և յարեաւ յետ երից աւուրց՝ փրկիչն մեր. իսկ ձեր ածքն մեռան իբրև զմահկանացուս, և ոչ յարեան. նոյն իսկ արամազդ 'ի կրետէ թաղեալ կայ (ասեն ձեր վիպասանք). ասկղեպիոս շանթիւ սատակեալ յայլումփայլի անկեալ դնի 'ի կիթերոն լեառն բիովտիոյ. ափրոդիտէ հանդերձ կիւրենեաւ (ընդ այլոց՝ որոտալիւ) 'ի պափոս կիպրոսի թաղեալ է. հերակղէս հրկէզ եղև 'ի միւսում եւս աներևոյթ ('ի սիւսոն, կամ յոյետոնէ լերին թեսաղիոյ) ։ Այլ արժանի են այսպիսի աստուածոց

ժող. ուծքն ձեր . զի զի ուտայք և անժոյժք և
չարագործք էիք և ապականիչք մարդկան :
Այլ մեր Տէրն՝ յա քո՝ Թէպէտև խաչեցաւ և
մեռաւ , այլ եցոյց զիւր զօրութիւն յարուցեալ իւ-
րով . ոչ և յառաջ քան զխաչելն նորա դևք
զարհուրեալ խոստովանէին՝ Թէ նա է որդին
Այ կենդանւոյ . և առաջի անկեալ աղաչէին
զնա , զի մի յառաջ քան զժամանակս փրկու-
Թեանն տանջեսցէ զնա . Ուստի և մեռեալս
յարուցանէր միայն հրամանաւ . այլև դժոխք
ինքնին սասանեալ 'ի նմանէ . և զհոգիսն զոր
ունէր բռնութեամբ իշխանութեան՝ արձակել կամէր
յառաջ քան զդիմելն նր 'ի դժոխս , զի ինքն
անտէրունջ մնասցէ : Այլ և իբրև մատակարա-
րեցաւ մահն 'ի ձեռն խաչին , իջեալ 'ի դը-
ժոխս՝ զյաւիտենից ըմբռնեալ հոգիսն յա-
րոյց հանդերձ մարմնովքն (ոմանց 'ի սրբոց ան-
տի) . և կապեաց զմահ կապանօք անլուծիւք՝
եդ 'ի պահեստ յօրն յայն , յորում դատի զամ
ոք :

Այլ զի՞նչ ասացից . զի ո՛չ բաւէ լեզու ժամա-
նակս 'ի պատմել զնորա սքանչելիսն . քանզի
զդևս հալածէր , զբորոտս սրբէր , զանդա-
մալոյծս հաստատէր , կուրաց տեսանել
տայր , զգօսացեալս և զկաղս ողջացուցանէր ,
և զայլս ամ պարապեալ՝ չարանօք զ՚նեալս առ-
ժանի՝ առնէր ախտին , եթէ թո՛ղ զախտա-
ցեալզ՝ զոր ունիցին . այլ զի՞նչ . անդամալու-
ծին ասէր , առ զմահիճս քո և գնա . և զկոյ-
րոյն 'ի ծննդենէ զաչսն կաւով ծեփեալ՝ ըղ-
ձեալս 'ի լուսաւորութիւն աչաց տայր առաքան-
կել .

ցայց, և զհոգին իմ կորուսից ։ Տրայիանոս ասաց. Թուի ինձ, եթէ անբաւ իցես 'ի զգայութէ իմաստութե., և մի այնորիկ արհամարհես զխրատմունս իմ. ուստի թէ զայրացուցանես զիս, ամ չարաչար հարուածովք տանջեցից զքեզ. ոչ միայն իբրև զանհնազանդ, այլև իբրև զանշնորհ, և զընդդիմացեալ հրամանաց մեծի տնկղիտութեանն՝ ոչ զոհելով անձոցն ։

Անտիպատրոս ասաց. արդ զորկնչ համայն է քեզ, քանզի ես ոչ զոհեմ. և զայս գիտեմ, թէ ոչ հուր և ոչ խաչ, ոչ գազանաց երկիւղ, և ոչ յօշոտմն անդամոց, և ոչ այլ ինչ դժնդակ տանջանք կարեն հաւանեցուցանել զիս արդարամբքն յայդ կենդանւոյ. քանզի ոչ սիրեմ զառժամանակեայ կեանս, այլ զքեզ, որ վն իմ մեռաւ և յարեաւ ։ Անեկղիտոսն ասաց. մեք գիտեմք, եթէ ածքն անմահք են. և դու զիարդ ասես, եթէ քն մեռաւ ։

Անտիպատրոս ասաց. մի մտանկարարութե իրիք մեռաւ՝ և յարեաւ յետ երից աւուրց՝ փրկիչն մեր. իսկ ձեր ածքն մեռան իբրև զմահկանացուս, և ոչ յարեան. նոյն իսկ արամազդ 'ի կրետէ թաղեալ կայ (ասեն ձեր վիպասանք). ասկղեպիոս շանթիւ սատակեալ յայլուամփայլի անկեալ դնի 'ի կիթերան լեառն բիովտիոյ. ափրոդիտէ հանդերձ կիւրենեաւ (մն այլոց՝ որպէս զիւ) 'ի պափոս կիպրոսի թաղեալ է. հերակղէս հրկէզ եղև 'ի միւսում ևս տեղւոջ ('ի սիւաոն, կմ յոյեսոյ լերին թեսսաղիոյ) ։ Իսկ ադոնիս եան այսպիսի պատաճոց

ժող. տմծքն ձեր ․ մեզ զի սուտք եւ անժոյժք եւ չարապարծք էին եւ սպասկանիչք մարդկան ։ Այլ մեր տէրն՝ յա քո՝ Թէպէտեւ խոնարհեցաւ եւ մեռաւ, այլ եցոյց զիւր զօրութիւն յարութեամբ իւրով ․ որպէս եւ յառաջ քան զխաչելն նորա զեւք զարհուրեալ խոստովանեցին՝ թէ նա է որդին Այ կենդանւոյ ․ եւ առաջին անկեալ աղաչէին զնա, զի մի յառաջ քան զժամանակն փրկութեանն տանջեսցէ զնա ․ ուստի եւ մեռեալս յարուցանէր միայն հրամանաւ ․ այլ եւ դժոխք խնքեանն սարսեալ 'ի նմանէ ․ եւ զհոգիսն զոր ունէր բռնութեամբ իշխանութեան՝ արձակեալ կամէր յառաջ քան զդիմելն նորա 'ի դժոխս, զի խնքեանն անվտանգ մնասցէ ։ Այս երբեմն մատակարարեցաւ մահն 'ի ձեռն խաչին, իջեալ 'ի դըժոխս՝ զյաւիտենից ըմբռնեալ հոգիսն յարոյց հանդերձ մարմնովքն (ասացեալ 'ի սկզբ անտի) ․ եւ կապեալ զմահ կապանօք անլուծելեօք՝ եդ 'ի պահեստ յօրն յայն, յորում դատի զնա

նք ։

Այս զի՞նչ տեսակից ․ զի ոչ բաւէ խնձ ժամանակս 'ի պատմել զնորա սքանչելիսն ․ քանզի զդեւս հալածէր, զբորոտս սրբէր, զանդամալոյծս հաստատէր, կուրաց տեսանել տայր, զգօսացեալս եւ զկաղս առողջացուցանէր, եւ զայդ ամ աղաչեալ՝ չառնէր զմնեալս արդժամին՝ առնել ախտին, եթէ թոյլ զախտացեալս՝ զոր ունէին ․ այլ զի՞նչ ․ անդամալուծին ասէր, ով զմահերձ քո եւ գնա ․ եւ զկուրին 'ի ծննդենէ զաչսն կուրով ծեփեալ՝ ըզկուրն 'ի լուսաւորութիւն ածեալ տայր արժանկել ։

կել. և յետ յարութեան իւրոյ զայնոսիկ՝ որ ոչ հաւատացինն 'ի նա, 'ի ձեռն հռովմայեցւոց տէրն պատուհասեաց: Այս դարձեալ ածքն ձեր 'ի միջէ ճշմարիտն այ դատապարտեցան իբրև զչարագործս. իսկ մեր տէրն 'ի մարդոց չարաց չարչարեցաւ, որք ոչ համբերէին նորա յանդիմանութեանցն. և տմ քարոզեցեալք 'ի նմանէ՝ ապաշնորհք առ տուիչն ընկեցան:

Տրայիանոս ասէ. խրատ տամ քեզ փախչել 'ի մահուանէ, և ընթանալ 'ի կեանս: Իգնատիոս ասէ. բարւոք խրատես ո՛վ թագաւոր. զի և ես փախչիմ յաւիտենականն 'ի մահուանէն, և ընթանամ 'ի մշտնջենաւոր կեանսն: Տրայիանոս ասէ. և քանի՞ մահք են: Իգնատիոս ասէ. երկու. մի ժամանակեայս, և մի մշտնջենականն: Տրայիանոս ասէ. ո՛չ եկիր այսր ճարտարախօսել. այլ զոհեա՛ ածոցն, և խոտորեա՛ 'ի տանջանացն. քանզի ո՛չ լաւ ես դու քան զծերակոյտդ մեր:

Իգնատիոս ասաց. որո՞ց ածոց զոհեցից. արեսի՞, որ վն շնութեան զերեքտասան ամիս 'ի կարասն արգելեալ կայր պղնձի կապանօք, եթէ պօսիդոնի՞ որ վրիպեցաւ յըղձմանէ անտի ածանալոյ, և 'ի կնոջէն յաղթահարեցաւ՝ զոր 'ի տիտանացւոցն էր առեալ կնամարդին, և զիղիոնի պարիսպն շինեալ 'ի վարձուցն անպատակ եղանէր. թո՛ղ զայլսն: Այս ամաչեմ մարդիկ անգամ կոչել զնա, թո՛ղ թէ ածս. այլ կախարդս և ապականիչս մանկանց, յարծուի և 'ի կարապ և 'ի վիշապ կեր-

պարանեալըն՝ ոչ մի բարուոյ իմիք իրի, այլ՚ի լուծումն օտար հարսանեաց . յորոց արժան էր ձեզ զարշիլ, և ոչ եթէ երկիրպագանել . Առ. այնպիսիսն կանայք ձեր յաղօթս կան, զի այնպէս զգաստութի պահեսցեն առ ձեզ : Տրայիանոս ասաց . ես եղէ քեզ պատճառ զա̃ծմն թշնամանելոյ, վասն զի ոչ տանջեցի զքեզ : Իգնատիոս ասաց . ես վաղ իսկ ասացի քեզ, թէ պատրաստ եմ յա̃մ տանջանս և յօրինակ ա̃մ մահու . վասն զի փութամ առ ա̃ծ : Տրայիանոս ասաց . զա̃ծովքն (երդնում), զի եթէ ոչ զոհեսցես կռոց զզջանալ ունիս . արդ յառաջ քան զչարչարելըն խնայեա՛ ՚ի քեզ : Իգնատիոս ասաց . եթէ ոչ խնայէի յիս, առնէի զոր հրամայեսդ :

Բարկացեալ տրայիանոս՝ հրամանն ետ կապարեայ գնտիւք ծեծել զթիկունս նր̃ . և սպասաւորք ատենին առնէին վաղվաղակի զհրամայեալսն : Իսկ սր̃ն ասէ ՚ի տանջանս . աճեցուցեր ով թագաւոր զփափագս իմ՚ի ա̃ծ : Յայնժամ ասէ տրայիանոս . երկաթի եղնգամբք զկողս դորա քերեցէք, և աղի՛ շփեցէք : Իսկ երանելին իգնատիոս արիաբար տարեալ և այնմ, ասէր . ամենևին միտք իմ առ ա̃ծ են, և տանջանաց քոց բնաւին փոյթ չառնեմ :

Տրայիանոս ասաց . զոհեա՛ ա̃ծոցն : Իգնատիոս ասաց . դարձեր հարցանեմ, որո՞ց ա̃ծոց . կարծեմ թէ եգիպտացւոյն հրամայես ինձ զոհել՝ եզին և քաղի և կապկի և քարբի թունաւորի, գայլոյ և շան, կամ կոկորդիլոսի,

կամ պարսկականն հրոյ, կամ ծովայինն ջրոյ : կամ դեմետրեայ հողոյ, կամ սանդարամետականին պղուտոնի, կամ հերմեայ գողապետի : Տրայիանոս ասաց. ասացի քեզ, եթէ զոհեա՛. քանզի՞ զայդ ասել՝ զքեզ ինչ ոչ օգտեցուսցէ : Ագնատիոս ասաց. և ես ասացի քեզ, եթէ ոչ զոհեմ, և ոչ 'ի բաց կամ 'ի միջոյ և 'ի միայնոյ այ, որ արար զերկինս և զերկիր, զծով և զամ որ 'ի նմա. որ ունի իշխանութի ամ մարմնոյ. որ է ամ հոգւոյ, և թագաւոր ամ զգայնոյ և մտաւորի :

Տրայիանոս ասէ. և ո՞վ արգելու զքեզ՝ և՛ զնա պաշտել, եթէ արդարև է ճշմարիտ ած, և միանգամայն զոտոս՝ զորս ամենեքին ածս խոստովանիմք : Ագնատիոս ասաց. բնական գիտութի յորժամ յատակ է 'ի մարդ, ոչ համեմատէ զճշմարտութի ընդ ստութե, և ընդ լուսոյ զխաւար, և ընդ քաղցու զդառն. իսկ որ ոչն ոգաշէն զայսոսիկ 'ի միմեանց, նմա աւարտել կայ վայն. քանզի զի՞նչ համեմատութի է քնի ընդ բելիարայ, կամ զի՞նչ մասն քոյ հաւատացելոյ ընդ անհաւատին, կամ զի՞նչ զուգականութի է տաճարի այ ընդ կռւոց :

Լսամի՞ս ո՞վ թագաւոր, զի ասացից քեզ բան ճշմարիտ, որ հաւանեցուցանէ զքեզ՝ եթէ արդարև ընդ սանձանօք է, որ թողու զճշմարիտն ած՝ և առ չածս փախչի : Եթէ ոք 'ի քոյոց զօրականացդ ապստամբէր 'ի քումմէ թագաւորութէդ, և առ այլ ոք ընթացեալ՝ զնա կոչէր թագր, զի՞նչ արդեօք տանջիր այնպիսւոյն. ո՞չ ապաքէն հնարէիր և՛ զնա կորու-

սա-

տանել, և՛ զոր հակառակ քեզ անուանեաց Թէոփոր, զքեզ Թողեալ ։ Տրայիանոս ասաց ․ այդ ճշմարիտ է ։ Իգնատիոս ասէ ․ և արդ դու զի՞ բանադատես զիս զոհել դիւոցն ․ Քզի այդու օրինակաւ՝ և՛ զքեզ պատժէ ճշմարիտն ած, և՛ զիս առաւել տանջէ, եթէ քեզ անսայցեմ ։

Յայնժամ ասէ Տրայիանոս, պարզեցէք ըզձեռս դորա, և լի՛ արարէք զնոսա հրով, զի խանձողեսցի ։ Իսկ երանելին ասէր ․ ո՛չ հուր այրեսցող և ո՛չ ժանիք գազանաց, և ո՛չ բռնութի սատանայի վարատեսցէ զիս 'ի սիրոյն քնի ։ Դարձեալ ասէ Տրայիանոս ․ պրտու խաղով թաթաւեցէք, և լուցէ՛ այնու զկողս դորա խարշատեցէք ։ Իգնատիոս քաջ նահատակն քնի ասէ ․ կարծեմ թէ մոլորեալ ես ո՛վ թագաւոր, և չիմանաս, եթէ ածն՝ որ յիս կենդանի է, ոյժ շնորհէ ինձ, և զօրացուցանէ զհոգի իմ ․ ապա թէ ո՛չ՝ ես ո՛չ էի ատակ համբերել տանջանաց քոց ։

Տրայիանոս ասէ ․ կարծեմ թէ երկաթի իցես և խստացեալ իբրև զվէմ ․ ապա թէ ո՛չ՝ հաւանէիր արդեօք, մոռմոքեալ 'ի տանջանացդ, և զոհէիր դիւոց ։ Իգնատիոս ասէ ․ ո՛չ եթէ՝ վէմ զի չզգամ, ժուժկալ լինիմ տանջանացդ, այլ՝ յաղագս սիրոյն այ և յուսոյ հանդերձելոց բարեացն թեթև համարիմ ցաւս ․ քանզի ո՛չ հուր կիզիչ և ո՛չ ջուր ողողիչ չիջուցանել կարիցէ երբէք զսէրն իմ՝ որ առ ած ։

Ապա ասէ Տրայիանոս ․ բերէք կրակ և

փայտ,

փայտ, և արարեալ կայծակունս՝ տարածե-ցէք 'ի վերայ զԻգնատիոս. զի գոնեա այնպէս հաւանեալ հրամանիս իմում՝ զոհեսցէ դիւաց : (Սուրբ ոմանք ընթեռնուն այսպէս. Է Նարե-կացւոյն 'ի Մեկն. Երգ. Գ. 12. Ո՛ Իգնատիոս՝ որ ասաց զխաչեալն յինքն ունել, այրել հրա-մայեմ, որ խաչեալն ես զկնի դորա այրես-ցի :) Իգնատիոս ասաց. հուրդ քո շիջանաւոր 'ի գիտուն ձգէ զիս անշէջ հրոյն. և առժա-մանակեայդ այդ յուշ առնէ ինձ չմոռանալ 'ի յաւիտենական հուրն : Ասէ Տրայիանոս. կարծեմ՝ եթէ կախարդ ես, և վասն այնորիկ արհամարհես զտանջանս. ապա թէ ոչ՝ ան-սացեալ էր արդեօք քո մեզ, այդչափ 'ի մէնջ չարչարեալ :

Իգնատիոս ասէ. որք 'ի դիւաց փախչին իբ-րև 'ի թշնամեաց Աստուծոյ, և զկուռս՝ գարշելիս համարին, զիա՞րդ իցեն կախարդք. ուստի ո՛չ մեք, այլ դուք՝ որ զնոսայն պաշտէք, ար-ժանի՛ էք այնպիսի թշնամանաց. այլ մեզ ա-ռէնս եդեալ է՝ զկախարդս չթողուլ կենդա-նիս, և զթովիչս և զհմայօղս չապրեցուցա-նել. և զգիրս ևս զայնպիսի քժժագործացն այրել սովոր եմք իբրև զապականիչս. և զի այս այսպէս է, ո՛չ եմ ես կախարդ, այլ դուք երկրպագուք դիւաց :

Տրայիանոս ասէ. ղծովքն, զի վաստակեցի 'ի քեզ Իգնատիէ, և չգիտեմ թէ որպիսի տանջանօք խոշտանգեցից զքեզ, զի հաւա-նեսցիս հրամանաց իմոց : Պատասխանի ետ սուրբն Իգ-նատիոս. մի՛ աշխատիր ո՛վ թագաւոր. այլ թէ կա-միս,

միտ, 'ի հո՛ւր մատնեա , կա՟ սուսերա՛ւ կտրեա,
կա՟ յանդո՛ւնդս ընկեա , կա՟ գազանաց տուր .
զի գիտասցես՝ թէ ոչինչ յայդցանէ դժնդակ
երեւի ինձ վ՟ն սիրոյն ՟քյ ։ Զարմացաւ թա-
գաւորն եւ ասէ . որո՞ւմ յուսոյ սպասես Իգ-
նատիէ՝ մեռանելով 'ի չարչարանս , որում
համբերես ։ Իգնատիոս ասէ . որք զա՟ծ ոչ
գիտեն , եւ բարեացն՝ որ յա՟յ պատրաստեալ
պահի բարեպաշտացն՝ ոչ սպասեն , այնպի-
սիքն համարին՝ եթէ սուտ իցէ գոյաւորութի
իրաց՝ իբրեւ զանբան անասունս , վ՟յ ոչինչ
լաւագոյն յետ սատի վախճանելոյն վարկա-
նին ։ Այլ մեք՝ որ գիտեմք զբարեպաշտու-
թին , հաւատամք քաջալերու՟թ , եւ գիտեմք,
եթէ յետ վախճանին միւսանգամ յարու-
ցեալք՝ յաւէրժ կեանս ՟ընդունելոց եմք 'ի ք՟ս
յս՟ անպակաս եւ անյաջորդ . յորմէ փախու-
ցեալ են ցաւք եւ տրտմութիք եւ հեծուիք ։
Տրայիանոս ասաց . ես լուծանեմ զպաշտօնդ
ձեր եւ զհերձուա՛ծ , եւ ուսուցանեմ զգաս-
տանալ եւ չկալ հակառակ հրամանաց հռով-
մայեցւոց ։

Իգնատիոս ասէ . եւ ո՞վ կարէ լուծանել ըզ-
շինուա՛ծն ՟այ . քանզի թէեւ ձեռնարկիցէ ոք,
ոչինչ կարէ վճարել , բայց միայն ՟ածամարտ
լինել ։ Այլ քրիստոնէութի ո՛չ միայն չլուծա-
նի 'ի մարդկանէ ; այլ որ քան զոր յաճումն եւ
'ի մեծութի գայ զօրութ՟ն ք՟ի . եւ նոյնպիսի
պայծառութ՟ եւ պարկեշտութ՟ լուսաւորեալ
ճառագայթիւք եւս քան զեւս յառաջ եկես-
ցէ . քանզի լցցի՝ ասէ գիր՝ ՟ամ երկիր ծանօ-

 թու-

Թուէին ինձ իբրև զջուրս բաղանեաց, որ ծած-կեն զծովս: Այլ դու ոչ բարւոք առնես ով Թէքղ՝ հերձուած կոչելով զքրիստոնէութիւն. քանզի քրիստոնէութիւն է գիտութիւն Ճշմարտին այ և միածնի որդւոյ նր, և անճառ ընդ մարմ-նոյ մտաւորութեան նր; և խորհրդոց կրօնից բա-րեաց ուղղութի, որք նուիրեալ են անշուշտ և գեղեցիկ պաշտամանս մերում:

Ո՞վ ոք 'ի մէնջ գիտացեր պատերազմա-սէր; կամ խռովական, և կամ անհնազանդ իշ-խանութեանց և պետութեանց, ցորչափ անվտանգ է հնազանդութի, և ոչ հակառակ այ. և միա-բանութիւն մեր է խաղաղութի և սիրով կեալ ա-մենեցուն, և հպատակել նոցանց մարմնաւո-րաց՝ ծառայութ հանդերձ. քանզի հրամա-ցանեմք զպարտս իւրաքանչիւր. որում զհ-հարկ՝ զհարկն, որում զմաքս՝ զմաքսն. որում զերկիւղ՝ զերկիւղն, որում զպատիւ՝ զպա-տիւն. և փութամք չպարտիլ ինչ ումեք, բայց զսիրելեանս սիրել. վս զի ուսեալ է մեր 'ի տեառնէ մե զմերձաւորս միայն սիրել, այլև զթշնա-միս. և բարի առնել ատելեաց, և աղօթս առնել 'ի վր նեղչաց և հալածչաց:

Ո՞ւ ինչ ընդդիմացաւ քեզ կարգս մեր, ամբաս-տան, յորմէ հեռի սկսաւ քրիստոնէութէ քա-րոզութիւն, մինչ չար ինչ եղև, և կամ խռովութ ինչ գործեցաւ 'ի հաւատմայեցւոց իշխանութիւ. ոչ բազում իշխանութիւնք 'ի մի իշխանութի փո-խեցան: Այլ օգտակար նախանձին քո, առ որով փրկիչն մեր ծնաւ 'ի կուսէն եղեալ մարդ, որ էրն 'ի սկզբանէ ընդ բանին, ոչ յիսուն և

վեց

վեց ամ և ամիս վեց կալաւ զիշխանութիւն Հռովմայեցւոց միահեծան թագաւորն . որ և ոչ այլ ոք՝ որ յառաջ քան զնա . ոչ աղաչեն ամ աւելինք հնազանդեցան նմա . և որ յառաջագոյն անխոնարհութիւն էր աշխարհաց և անհլութիւն ու վրիժառու ; լուծաւ 'ի փրկչին մերոյ գալստեանն :

Անկղիմաւոն ասէ . այս այդ այդպէս է , որք ասացերդ , Ո՛գնատոսի . այլ զայն ցասուցեալ եմք , զի զպաշտօն ածոց մերոց խափանեաց քոյն ձեր : Ոգնատոս ասէ . ո՛վ պայծառ և փառաւոր ծերակոյտդ , որք՝ զառնաւորութիւն բարբարոսաց հնազանդեցոյց ի՞րն մեր Հռովմայեցւոց իշխանութեան , զոր ամ՛ծեղէն քանզի գաւառզան երկաթի կոչեն , նոյնպէս և զառնութիւն չար և մոլեկան դիւաց հալածեաց 'ի մարդկանէ , և զմոլութիւն կռապաշտութեան խափանեաց , զմեզ և զմայս հրամայեալ պաշտել՝ որ է 'ի վե՛ր ամենեցուն ած . և ոչ այսչափ միայն , այլև 'ի զատն ծառայութեան արիաբար արքաւ և անողորմ ազգաց չարաց ազատ կացոյց . մե՞ք զի միշտ մահամբ սպառնային որդւոց ձերոց յօրանեայսին դևք , և այլ ևս զինուորք : Ա՛ղէ ասացէք . ո՞չ աշխարհին պատերազմաշաղախէին զձեզ . ո՞չ ամսեթալից լինէր զձեզ հարկէին , և մերկս մնայինել 'ի տնտեսարանն . և զկանանս նոյնպէս մերկացուցանել , և խըրբե 'ի գերութեան 'ի ցոյցս շրջեցուցանել պատերազմէին . ո՞չ արեամբ շաղախէին զերկիր , և զամենեցուն ոգիս հանապազ պղծութեան պղտորէին : Ա՛ղէ հարցէք զանկիւթացիսն , և

Թէ ո՞չ արտեմեայ կոյս զենուլին . Թերեւս դուք արդեօք յուրաստ լինիք ամաչեցեալ մ կուսին , զոր զենուլիք կուռնոսի . այլեւ այժմ ես պարծին ելլենայք 'ի վերայ այնպիսի պղծութեց եւ մարդազոհութեց՝ իբրեւ 'ի բարբարոսաց ընկալեալ զայնպիսի չարիս ։

Յայնժամ ասէ տրայիանոս . ա̃ծովքն , զի զարմանամ ը̃ քո շատուսումնութեդ . Թէպէտ եւ զկրօնսդ ոչ գովեմ ։ Իգնատիոս ասէ . եւ յիմ իմիք ստգտեր զպաշտօնս մեր ։ Տրայիանոս ասաց . զի արեգական՝ որ ա̃ծն է , երկիր ոչ պագանէք , եւ ո՛չ լուսնի՝ որ բուծանէ զա̃մ ։ Պ̃նի ետ իգնատիոս . ո՞վ ոք կամիցի երկրպագանել արարածոց անկելոց ը̃ փոփոխութե̃ . քանզի ծագել յերկիր տուեան մարդկան , եւ ո՛չ յերկրպագութի առնուլ . 'ի ջեռուցանել զպտուղս կարգեցան , 'ի պայծառացուցանել զտիւ̃ , եւ 'ի լուսաւորել զգիշեր . այլեւ աստեղք երկնից 'ի նշանակս կարգեցան եւ 'ի ժամանակս եւ 'ի շրջանս , եւ 'ի մխիթարութի նաւորդաց 'ի ծովու . եւ ոչինչ յայսցանէ երկրպագութե արժանի է . ո՛չ ջուր՝ զոր պոսիդոնն կոչէք , եւ ո՛չ հուր՝ զոր հեփեստոսն անուանեցիք , եւ ո՛չ օդ՝ զոր հերա ասացիք , եւ ո՛չ երկիր՝ զոր դեմետր կոչեցիք . եւ ո՛չ պտուղք նը̃ . զի այս ա̃մ Թէպէտեւ 'ի դարման մեզ կարգեցան , այլ սակայն ապականացուք են եւ անշունչք ։

Տրայիանոս ասէ . ո՞չ բարւոք ասացի զաւաջինն , եթէ դու ես՝ որ հրապուրեցեր զա̃մ արեւելեանս չպաշտել զդ̃ծսն ։ Իգնատիոս ասէ .

ասէ. և ցանկանամ ով թագաւոր, զի խրատեսջիք ոչինչ իցեն չպագանել երկրի, և ոչ պաշտել զնա, այլ՝ զՃշմարիտն Ած, զկենդանին, զարարիչն երկնի և երկրի, և զՄիածին Նորին զՅս Քս, և զՍբ Հոգին. քանզի միայն այս է Ճշմարիտ գիտութիւն՝ որ ունի և խոստովանի զՃշմարիտ աստուածն. և այսպիսի բարեպաշտ կրօնիւք յօրանայ և յղփանայ մեր վիճակութիւս։ Այլ հեթանոսաց բազում ածոց անուանութիւն դիւրագայթ է և անմիտ, տարաբերեալ յամենայն կողմանց, և յոչնչի վն անհաստատ կացեալ. ոչ խրատ առանց յանդիմանութեան մոլար շրջի։ Օ իմ որդ. արդեօք չիցէ ստապանութիւն՝ ձեր խօսքն. զի միանգամ ասէք, եթէ երկոտասան ածք են ի վն ամենեցուն. և միւսանգամ բազմագոյնս քան զնա կարծէք։

Ի եղև սրտմտութբ Տրայիանոս, և ասէ. ոչ ևս յանձն առնում խօսել քեզ զայդպիսիս, և ոչ համբերեմ ամբարհաւաճութեանդ քո. վն զի յոյժ ձաղես զմեզ՝ Ճարտարաբանութբ կամեցեալ յաղթել մեզ։ Արդ այսուհետև զոհեա՛. շատ է քեզ Ճարտարախօսութիդ վն մեր. ապա թէ ոչ՝ միւսանգամ տանջեալ զքեզ, յետոյ պատժանաց ևս մատնեցից։ Իգնատիոս ասէ. մինչև յերբ սպառնաս, և ոչ կատարես՝ զոր խոստանաս. ես քրիստոնեայ եմ, և ոչ զոհեմ դիւաց չարաց. այլ երկիր պագանեմ Ճշմարտին Այ միայնոյ՝ Հօր տն մերոյ ՅԻ ՔԻ, որ շնորհեաց ինձ զլոյս գիտութե իւրոյ, և եբաց զաչս իմ ի նկատումն սքանչելեաց իւրոց. զնա միայն պաշտեմ և պատ-

զիգնատիոս , զի տացէ նմա զվճիռն . մահա-
բեր . Քզի փութայր 'ի հայս և 'ի պարթևս :
Իսկ իբրև ածաւ սբն զառաջեաւ , ասէ ցնա
տրայիանոս . Ես զարմանամ ընդ քո իրսդ ,
եթէ զիա՞րդ կաս կենդանի յետ այդչափ
տանջանացդ և սովոյդ . այլ գտնես այժմ
հաւանեաց ինձ . զի թերևս յառաջիկայ պա-
տուհասէդ ապրեսցիս , և մեր սիրելի լիցիս
յայսմ հետէ :

Պտնի ետ ածազգեացն իգնատիոս , և ասէ
աներկիւղ համարձակութբ ցթգւրն . Թո՛ւր
ինձ , եթէ զկերպարանս մարդոյ ունիս , և
զբարս աղուեսու , որ քծնի ձեռամբ , և նենգ
գէ սրտիւն . և դու մարդասէր բանս ինձ
ստեղծաբանես 'ի լսելիս իմ , և 'ի ներքոյ խոր-
հիս առողջ և ոչինչ : Արդ լո՛ւր յայտնապէս ,
զի ես մահու այսուհետև փոյթ չառնեմ , և
ոչ զկենացս զայսցանէ հոգամ : Յն քն ցան-
կամ , որոյ սիրոյ ես փոխանակ եղէց :

Տրայիանոս ասէ . զխաչեալն առ պոնտացւով
պիղատոսիւ ասես : Իգնատիոս ասէ . զայն
ասեմ , որ խաչեաց զմեղս և զգտող նր . և
զամ չարութիւն դիւաց դատապարտեաց , և
հնազանդեաց 'ի ներքոյ ոտից այնոցիկ՝ որք
զքս ունին բնակեալ 'ի սիրտս իւրեանց : Տրա-
յիանոս ասէ . արդ և դու զքս ընդ քեզ շրջեցու-
ցանես : Իգնատիոս ասաց . այո . Քզի գրեալ
է , թէ բնակեցայց 'ի նս և գնացից 'ի նս :
Յայնժամ բարկացեալ տրայիանոս՝ վճիռ ետ
և ասէ . Զիգնատիոս՝ որ ասաց յինքեան ու-
նել զխաչեալն , հրամայեմք կապել , և այն-
պէս

պէս 'ի ձեռն զինուորաց տանել 'ի մեծ քաղաքն Հռոմ․ զի անդ առաջի բազմութեան 'ի տեսիլ և 'ի զբօսանս նոցա՝ կերակուր լիցի գազանաց ։ Այլ լուեալ զմահուն զայն սրբոյն՝ մեծաւ խնդութեամբ աղաղակէր և ասէր․ Գոհանամ զքէն Տէր իմ, զի կատարեալ սիրով քո արժանի արարեր զիս պատուոյ առաքելոյն պօղոսի, նոյնպիսի երկաթի կապանօք կապիլ և լինել ։

Այլ զայս ասացեալ՝ Հանդերձ մեծաւ ուրախութեամբ արկանէր զիւրեաւ զշղթայսն․ և նաւ յաջողեալ կացեալ մօտ եկեղեցւոյն․ և զնա Հանդերձ արտասուօք յանձն արարեալ Տեառն, իբրև զխոյ նշանաւոր՝ գեղեցիկ հօտի առաջնորդ՝ 'ի գազանաբարոյ և 'ի դժնդակ զինուորաց իբրև 'ի գայլոց յափշտակեալ լինէր, զի ածցի 'ի մեծն Հռոմ՝ գէշ գազանաց լինել ։ Մեծաւ յօժարութեամբ այնուհետև և ուրախութեամբ և ցանկութեամբ որ 'ի չարչարանս, իջեալ յանտիոքէ 'ի սելևկիա, անտի նաւէր․ և հասեալ 'ի զմիւռնացւոց քաղաքն հանդերձ բազում տառապանօք՝ ելանէր 'ի նաւէն, և մեծաւ ուրախութեամբ փութայր առ սուրբն պօղիկարպոս եպիսկոպոսն զմիւռնիոյ՝ տեսանել զնա․ քանզի եղեալ էին յառաջագոյն աշակերտք սրբոյ առաքելոյն յովհաննու ։

Առ որ մտեալ և հաղորդեալ ընդ նմա հոգևոր շնորհացն, և պարծեցեալ 'ի կապանսն, աղաչէր զնա ձգնակից լինել 'ի կապանս նմա աղօթիւք, զի կատարեսցի փափաքումն կամաց իւրոց․ նոյնպէս և զամ եկեղեցիսն ա-

ղա

ղաչէր միաբան զնոյն տանել ։ Ընդունելին
զնա այնուհետև եկեղեցիքն ամփացուոց 'ի
ձեռն եպսաց, երիցանց և սարկաւագաց .
քանզի փութային ամենեքեան տեսանել
զնա, զի թերևս առցեն 'ի նմանէ շնորհս
ինչ հոգևորս ։ Այլ նա դարձեալ աղաչէր զա-
մենեսեան, տանել և զմին պօղիկարպոս
զուսումնակիցն իւր՝ ամենեքումբք հանդերձ
աղօթս տանել, զի վաղվաղակի 'ի ձեռն գա-
զանաց անօրէնութ յԴէս եղեալ՝ երևեցից ա-
ռաջի երեսացն քոց . և զայս այսպէս ասէր՝
վկայութի զնելով ամենեցուն, թէ այնչափ
յիս ցուցանէք կատարեալ զսէրն քոյ, որչափ
աղօթիւք ձերովք փութայք 'ի կատարումն
իմոյ Ճգնութես . մինչև լինիցի ինձ զերկնա-
ւորացն բուռն հարկանել 'ի ձեռն բարւոք
խոստովանութե ։

Այլ ինքն տայր վարձս փոխարինաց եկեղե-
ցեացն՝ որ է առաջ գայինն նմա 'ի ձեռն ա-
ռաքինորդաց, շնորհակալութիւն առանձին
թղթովք . յորս գրէր հոգևոր մխիթարութի
և ածեղէն վճռութի ամ սուրախուհ 'ի ձեռան
շնորհացն՝ որ բղխէր 'ի նմանէ . և յետ 'ի
թուղթս արձանագրէր զանձկալին իւր կո-
չումն՝ յայտարար միութեն է ոյ օրրով, Իգ-
նատիոս Թէոփորոս, այս է ածակիր, կամ ածա-
զգեաց և կիւածազգեստ ։

Այլ իբրև տեսանէր, թէ ամենեքեան մե-
ծաւ գթալից սիրով և խնամով զնովաւ փա-
քէին, երկնչէր թէ գուցէ բազում գութ սի-
րոյն՝ որ 'ի նոցանէ, զփոյթ նոր որ 'ի քս և զյօ-
ժա-

ծառութեան լուծանիցէ ․ վն զի դուռն բարե-
բացեալ էր նմա մխիթարութեն ․ և խնդայր՝
զի մի արգելք աղաչաւորք էն մէջ մեղցեն 'ի
հաւատացելոց առ հեթանոսս վն այլբեցու-
ցանելոյ զնա ։ Այլ զի զայս կարծիս առաւել
ունէր զեկեղեցւոյն հռովմայ, այն դէմ եդեալ
էր երթալ և անդ կատարիլ, նմին իրի զրէր
վաղագոյն և առ հռովմայեցիսն 'ի զնիւա-
նեայ, աղաչելով զամենեսեան, զի մի նորա
բարի առաջարկութեն խափանիչ ոք լինիցի ։
Այլ էր պատճէն այնք թղթոյ օրինակ զայս ։
* Իգնատիոս, որ և Ա̃ծազգեստ, գտողիդ
զողորմութի մեծութբ բարձրելոյ հօր, և յի քի
միածնի նր որդւոյ՝ եկեղեցւոյդ սիրեցելոյ և
լուսաւորելոյ կամօք այնորիկ, որ կամեցաւ
զամ՝ որ ինչ է ըստ հաւատոյ և ըստ սիրոյ յի քի
այ մերոյ, (այն․ սէր՝) որ նստի նախագահ 'ի
տեղւոջ վայրիդ հռովմայեցւոց, արժանի այ,
արժանի վայելչութե, արժանի երանութե, ար-
ժանի գովութե, արժանի դիպելոյ (անեղծա-
նացն), արժանի սրբութե, և առաջնորդ սի-
րոյ, քսօրէն (կամ քսանունն), հայրանունն ․
զոր և ողջունեմ յանուն յի քի որդւոյն հօր ։
Միացելոց մարմնով և հոգւով յամ պատ-
ուիրանս նր, լցելոց շնորհօքն այ աներկբա-
նութբ, և պարզելոց յամ օտար գունակէ, 'ի
նր յս քս այծ մեր անարատութբ՝ յոյժ ուրախ
լինել ։

Ոն զի աղօթս արարեալ առ այծ՝ հասի խըն-
դրուածոցս առ 'ի տեսանել զձեր արժանա-
ւորս (9) երեսդ (կմ զձեր՝ այ արժանի երեսս).

որ-

որչափ խնդրեցի , առաւել ևս առնի . Քանզի կապեալ 'ի քեն յոյժ յուսամ ողջոյն տալ ձեզ , եթէ կամք իցեն նոն արժանի լինել ինձ 'ի փախձանին հաստանել : Քանզի սկիզբնս յոյժ աջողակ է , եթէ և փախձանին ես շնորհահանդիպեցայց , և զմեծաւկն իմ առանց խափանելոյ առից : Այլ երկնչիմ 'ի սիրոյդ ձերմէ , զուցէ ձանձրացէ ինչ ինձ . զի ձեզ դիւրին է՝ զոր ինչ կամիքդ՝ առնել . այլ ինձ դժուարին է միւսանգամ նոյ պատահել , եթէ այժմ

խնայիցէք դուք յիս :

Ոչ կամիմ զձեզ մարդահաճոյս լինել , այլ մանաւանդ ածահաճոյս , ոմն և էքդ խօսկ . Քանզի ոչ երբէք ժամանակ գտանելոց եմ այսպիսի՝ պատահել նոյ . և ոչ դուք՝ լաւագոյն գործոյ ունիք գործոնեայս վերագրել , եթէ լռիցէք . Քանզի եթէ լռէք յինէն , ես բան եմ (կամ ես նոյ եմ) . ապա եթէ ցանկայք մարմնոյս իմոյ , դարձեալ եղէց սոսկ ձայն (կամ դարձեալ եղէց ընթացող) : Արդ ոչ առաւել ինչ ունիցիք շնորհել ինձ քան զայս , զի եղէց սպանդ՝ մինչդեռ սեղանն պատրաստ է . զի սիրով բակ առեալ ձեր՝ երգիցէք հօր 'ի ձեռն յոյքնի , և ասիցէք , եթէ զեպիսն ասորւոց արժանի արար ած՝ յարևմուտս գտանիլ , յարևելից կոչեցեալ . բարւոք իմն է մտանել յաչէս առ ած , զի 'ի նա ծագեցից (կամ եղէց

արևելք) :

Ոչ երբէք նախանձեցայք ումեք , և ոչ զայլս ուսուցիք . և արդ ես կամիմ զայն հաստատել՝ զոր ձեր ուսեալն է , և այլոց պատուիրէք :

Օ

րեք ։ Միայն ոյժ խնդրեցէք ինձ ներքոյ և արտաքոյ, զի մի՛ ասացից միայն, այլև կամեցայց. և ոչ անուանեցայց միայն քրիստոնեայ, այլև գտայց. զի եթէ գտայց, և անուանիլ կարեմ։ Եւ յայնժամ հաւատացեալ կարեմ լինել, յորժամ յաշխի չերևիմ։ Ոչինչ բարւոք է երևեալն. քանզի ածն մեր յս քս ՚ի հայր գոլով մանաւանդ երևի։ Ոչ հրապուրանաց է գործ, այլ մեծութե՝ քրիստոնէութիւն, յորժամ ատիցի յաշխէս ։

Ես գրեմ առ եկեղեցեաց, և պատուիրեմ ամենեցուն, թէ յօժարութբ մեռանիմ վն այ. միայն եթէ դուք ոչ արգելուցուք ։ Աղաչեմ զձեզ, մի՛ ընդվայրահար (կամ տարադէպ) խնամս ցուցանել յիս. Թո՛յլ տուք ինձ գազանակուր լինել, որով է պատահել այ ։ Ցորեան եմ ես այ, և ժանեօք գազանաց աղացեալ լինիմ զի հաց սբ գտայց այ ։

Ողոքեցէք զգազանսն, զի գերեզմանս ինձ լինիցին. և մի՛ թողցեն ՚ի մարմնոց իմոց. զի մի՛ ննջեցեալ իմ՝ ծանր ումեք երևեցայց ։ Յայնժամ եղէց արդարև աշակերտ յսի քսի, յորժամ և զմարմինս իմ աշխ ոչ տեսցէ ։ Աղաչեցէք զտր վն իմ, զի ՚ի ձեռն գործոցս այսոցիկ պատարագ գտայց այ ։ Ոչ եթէ իբրև զպետրոս և զպօղոս հրամանս տամ ձեզ. քանզի նքա՝ առաքեալք, և ես՝ դատապարտ. նքա ազատք, և ես մինչև ցայժմ ծառայ. այլ եթէ չարչարեցայց, ազատ յսի քսի գտայց. զի յարեայց ընդ նմա ՚ի մեռելոց ազատեցեալ ։ Այժմ ուսանիմ կապանօքս՝ չցանկալ իմիք ։

Յասորուաց մինչև 'ի հառն Է գազանս մարտ-
ընչիմ 'ի ցամաքի և 'ի ծովու, զցայգ և ըզ-
ցերեկ կապեալ Է տասն ընծաու (կմ ընծաախ-
ծառ), որ են զաւք զինուորաց. որոց երախ-
տիս յինէն գտեալ՝ են չարագոյն լինին. այլ
ես 'ի նոցա անիրաւութէն առաւել եմ ուսա-
նիմ (կմ հրահանգիմ). այլ ոչ եթէ այսու
արդարանամ: Երբ իցէ՝ զի օգտիմ 'ի գա-
զանացն, որ պատրաստեալ մեան ինձ. զոր
և աղօթս առնեմ, զի արագ (10) գտցին. և
աղերսեմ, զի կերիցեն զիս. որք երկուցեալ ք
յոմանց՝ ոչ մերձեցան 'ի նս. այլ ես բռնա-
դատեցից, թէև նք ոչ կամիցին:

Թողութի՛ արարէք ինձ, ես գիտեմ զօգուտ
իմ: Այժմ սկսանիմ լինել աշակերտ. և
կրթիմ չցանկալ իմիք, և մի երանել երևե-
լեաց կմ աներևութից. զի յնի քնի պատա-
հեցայց: Հուր և խաչ, և ժողովք գազանաց,
կտրումն, բաժանումն, ցրումն ոսկերաց,
հատումն անդամոց, աղումն (կմ աղացումն
և տորոումն) ամ մարմնոյ, և ամ տանջանք
սատանայի եկեսցեն 'ի վերայ իմ. միայն զի
զքս շահեցայց: Ոչինչ օգտեսցեն զիս ծագք
ձքի, և ոչ թգրութիւն յաւիտենիս այսորիկ:
Լաւ է ինձ մեռանել 'ի քս յս՝ քան թգրել
'ի վր ծագաց երկրի: Զնա խնդրեմ, որ վր
մեր մեռաւ. զնա կամիմ, որ վասն մեր յա-
րեաւ: Ծնունդն իմ (կամ տոկոսիք և շահն
իմ) 'ի վր հասեալ կայ. Թողութի՛ արարէք
ինձ եղբարք, մի խափանէք զիս 'ի կելոյ. կա-
մեցարուք (Իս այլոց, մի կամիք) Է մեռանելոյ
իմ:

իմ ։ Ո՜վ կամեցեալ իմ լինել՝ Տէր զիս մի՛ շնոր-
հէք ․ և մի՛ տարերբք իւ՛իք խաբիք ․ Թո՛յլ
տուք ինձ զմե լոյսն առնուլ ։ Ո՜յժ մարդ
եմ ․ այլ անդր երթեալ՝ հրեշտակ եղէց ։
Հրամայեցէ՛ք ինձ նմանօղ լինել չարչարա-
նաց մն իմոյ ։ Եթէ ոք զնա յինքեան ունի ,
իմացի՛ զոր կամիմս ․ և Թողուլ՝ շնորհեսցէ
ինձ ․ և չարչարակից եւս լիցի՝ գիտացեալ՝
զվիշտս իմ ։

Աշխան Տէրս յափշտակել կամի զիս , և զխոր-
հուրդս իմ՝ որ յմծ՝ ապականել ջանայ ․ արդ՝
մի՛ ոք ՚ի ձէնջ օգնեսցէ նմա ․ այլ մանաւանդ
յիմ կողմ լերուք ․ այ է յայ ։ Մի՛ զայս քս ՚ի
բերան ունիք , և ցանկայք Տէր ։ Նախանձ ՚ի
ձեզ մի՛ բնակեսցէ ։ Եթէ ես զձեզ եկեալ
աղաչեցից (աղատել զիս) , մի՛ հաւանիցիք
ինձ ․ այլ մանաւանդ հաւատացէ՛ք ինձ , ո-
րով գրեմս առ ձեզ , և ցանկամ մեռանել ։
Իմ ցանկութիւ ՚ի հարէ է ․ (Քս այլոց ․ իմ ցան-
կութի՛ , կմ իմ սէր խաչելեալ է) ․ և չի՛ք յիս
հուր սիրելոյ (օտար ինչ) (11)։ Ջուր կենդա-
նի և խօսուն է յիս ․ և ՚ի ներքոյ աղաղակէ և
ասէ ․ Եկ առ հայր ։ Ոչ ցանկամ ապականա-
ցու կենացս ․ հացին այ անձկամ , որ է մար-
մին յսի քսի եղելոյ ՚ի զաւակէ դաւթի ․ և
ըմպելւոյ ցանկամ՝ արեան նը , որ է սէր ա-
նապական , (և կեանք յաւիտենական)։

Ոչ եւս կամիմ ըստ մարդկան կեալ ․ և այդ ե-
ղիցի՝ եթէ դուք կամիցիք ․ արդ կամեցարուք ,
զի և դուք օգնութի գտանիցէք , (կամ զի և
դուք կամեցեալք լինիցիք , այ ընդունելիք) ։

Ոչ 'ի ձեռն սակաւ նշանագրաց խնդրեմ 'ի ձէնջ, շնորհեցէք ինձ : Յայտնեսցէ ձեզ յս̃ ք̃ս, եթէ ճշմարիտ ասեմ, անսուտ բերանն՝ որով հայր խօսեցաւ : Խնդրեցէք վ̃ս իմ, զի դիպեցայց ('ի նպատակ անդր) : Ըստ մարմնոյ ոչ գրեցի ձեզ, այլ ը̃ստ հոգւոյ, և ը̃ստ կամացն ա̃յ : Եթէ չարչարեցայց (յա̃ նահատակեցայց), յայտ է եթէ կամեցայք. ապա եթէ խոտան գտայց, յայտնի լիցի՝ եթէ ատեցիք զիս :

Յիշեցէք յաղօթս ձեր զեկեղեցին՝ որ յասորիս է. որ փոխանակ իմ այսուհետև ա̃ծ հովուէ. միայն յս̃ ք̃ս այց արասցէ նմա, և սէրդ ձեր : Այլ ես ամաչեմ կոչել զիս մի ոք 'ի նոցանէ. քանզի չեմ արժանի. քանզի կրտսեր եմ նց̃ և տրուպ. այլ յուսամ ողորմութիւն գտանել՝ եթէ ա̃յ դիպեցայց : Ողջոյն տայ ձեզ ոգիս իմ, և սէր ա̃մ եկեղեցեաց, որք ընկալան զիս յանուն յի̃ ք̃ի՝ ոչ իբրև զուղևոր ; քանզի որք չէին ինձ անկ ը̃ստ մարմնաւոր ճանապարհի, ը̃ստ քաղաքի քաղաքի յաճախէին (կը̃ առաջնորդէին և յուղարկէին զիս) :

Գրեմ ձեզ զայս 'ի զմիւռնիոյ 'ի ձեռն եփեսացւոց, որք արժանի են մեծի երանութե̃ : Ընդ իս և կրոկոս ցանկալի անուն ինձ՝ հանդերձ այլովք : Որք եկին յասորւոց մինչև 'ի հռոմ 'ի փառս ա̃յ, հաւատամ՝ եթէ գիտէք զուք. որոց և ծա̃նզ. արարէք զմօտաւորութիւն իմ. ք̃զի ամենեքեան արժանի են ա̃յ. զորս և արժան է ձեզ ըստ ա̃մի հանգուցանել : Գրեցի ձեզ զայդ յառաջ քան զինն կաղանդացն

դացն ահեկանի ամսոյ (յն. և լտ. սեպտեմ-
բերի . այն է իդ̃ օգոստոսի) ։ Ողջ լերուք
մինչև 'ի վախճան համբերութ̃ ա̃ն մերոյ
յ̃սի ք̃սի ։

Որդ այսու օրինակաւ պնդակազմեալ երա-
նելոյն իգնատիոսի ա̃ծազգեցի , որպէս և կա-
մէր , զեղբարսն ՝ որ 'ի հռոմ էին , 'ի ձեռն
Թղթոյ , Թէպէտև նք̃ ոչ կամէին (զրկիլ 'ի
նահատակէ) , մտանէր 'ի նաւ այնուհետև 'ի զ-
միւռնիոյ , և յառաջակայ ուղին խաղայր . մա-
նաւանդ զի շտապէին և զինուորքն զ.քնաղ-
գեստն ժամանել հանդիսի խաղուն 'ի մեծ
քաղաքն . զի յանդիման հռոմայեցւոցն կե-
րակուր անկեալ վայրենի գազանաց ՝ արդա-
րութե պսակացն արժանասցի 'ի ձեռն այնպի-
սի նահատակութե ։

Եւ հասեալ 'ի տրովադա , և իջեալ 'ի նոր
քաղաք (որ և նէապօլիս ծովեզերեայ քաղաք
Թրակիոյ և մակեդոնիոյ) , անցանէր (ը̃ փի-
լիպպուս և) ը̃ ա̃մ մակեդոնիա հետևակ ը̃
ցամաքն . մինչև հասանել նմա յեպիդամնոս
քաղաք (որ է դիւրաքիոն ՝ առ երի եպիրո-
սայ) առ ծովեզերօքն ։ Եւ անդ գտեալ նաւ
մի՝ նաւէր ը̃ անդրիական համատարածն . և
հասեալ 'ի տիւռակոնն (որ և տիւռենեան
ծով) , անցանէր և ը̃ կղզիս բազումս (ը̃ նե-
ղուցն սիկիլիոյ և նէապօլսոյ իտալիոյ) ։ Եւ
իբրև երևէր պոտիողոս (կմ̃ պուտէօլի) , նա
կամէր ելանել , և ը̃ շաւիղս գնալ պօղոսի
առաքելոյ . այլ անկեալ զնոքօք բռնութիւն
ուժգին հողմոյ՝ ոչ տայր Թոյլ նաւուն յառա-

պատուէրեմ. վն զի նա է ած և տր և թգւոր
և միայն Հզօր.

Ասէ տրայիանոս. Հրեղէն պատառաքաղօք մաշեմ զքեզ, եթէ ոչ զղջանայցես: Իգնա-տիոս ասէ. քաղցր է ինձ թագաւոր զղջումն՝ որ մն չարեաց է. այլ մն բարեաց՝ ած դատաս-տանաւ է. քանզի ՚ի լաւագոյնն ընթանալ պատուիրեալ եմք, և ոչ եթէ ՚ի վատթարա-գոյնն: Բարեպաշտութե ամենևին զուգա-
կան յերկրի չէք.

Յայնժամ հրամայեաց տրայիանոս դահճաց, և ասէ. քերեցէք զկողս դորա երկաթի եղըն-գամբք. և առացէք զմա, հաւանեցո՛յ ինք-նակալ թգւրին, և զոհեա՛ կռոցն ըստ հրամա-նի տիեզերակալին: Իսկ երանելին Իգնատիոս ասէր. ես ՚ի հրամանէն քո ոչ երկնչիմ, որ ա-սացեր, թէ մի՛ եղիցին քեզ ածք բաց յինէն. և որ զոհեսցէ այլոց կռոց, սատակեսցի: Տիեզերակալի և թգւրի ոչ լսեմ և ոչ հաւա-նիմ, եթէ անօրինել ինձ հրամայես. վն զի օրէնքն մեր ասեն, թէ ոչ առցես այլն հզօ-
րի, և ոչ եղիցին ած բազումք ՚ի չարիս:

Դարձեալ հրամանն ետ թգւրն, և ասէ. քա-ցախ համեմեցրած աղիւ արկէք ՚ի վր վիրաց դո-րա: Իսկ սր վկայն ասէր. ածմ՝ որ վն քո իսու-տառապանութեն լինի յիս, գիտեմ եթէ փարձանաց առիթ լինի ինձ. և չարժեն չարչարանք այժ-մեան ժամանակիս զհանդերձեալ փառսն՝ որ յայտնելոց են ՚ի մեզ: Տրայիանոս ասաց. խնայեա՛ ՚ի քեզ այր դու, և հրամանաց մե-րոց հաւանեա՛. ապա թէ ոչ՝ դառնագոյն և
տանջ

տանջանօք տանջեցից զքեզ ։ Իգնատիոս ա-
սաց․ և ո՞վ մեկնեսցէ զմեզ 'ի սիրոյն Քրիստոսի․
նեղութի՞ւն եթէ անձկութիւն եթէ հալածանք եթէ սով
եթէ սուր, վի՞շտք եթէ մերկութիւն․ Հաւատամ
թէ ոչ կեանք և ոչ մահ մեկնել զիս 'ի բարե-
պաշտութենէն կարիցէ՝ զվստահ եղեալս 'ի զօ-
րութիւն տեառն իմոյ․

Ասէ թագաւորն․ կարծե՞ս եթէ յաղթե՞ս ինձ
ժուժկալութեամբ քո ։ Աստուածազգեացն ասէ․ ոչ
կարծեմ, այլ՝ հաւատամ, թէ յաղթեցի և
յաղթեմ․ զի գիտասցես՝ եթէ քանի՞ ինչ է
'ի մէջ բարեպաշտութեան և ամբարշտութեան ։
Յայնժամ ասէ թագաւորն․ առէք զդա, և
շղթայս զդողովաւ արկեալ, և զոտսն 'ի կոճեղ-
պնդեալ՝ զգուշութեամբ պահեսցէք 'ի ներքնումն
բանտին․ և մի՛ ոք իշխեսցէ տեսանել զդա
առանձինն․ և զերիս տիւս և զերիս գիշերս
մի՛ հաց կերիցէ և մի՛ ջուր արբցէ․ զի յետ ե-
րից աւուրց առցէ զվրէժն՝ որում արժանի է ։
Սինկղիտոսն ասաց․ և մեք միաբանիմք այդմ
բանի․ վասն զի զմեզ զամենեսեան թշնամա-
նեաց հանդերձ թագաւորաւն․ և ոչ հաւանեցաւ
հրամանաց մերոց․ այլ և վիճեցաւ՝ զանձն իւր
անուանել քրիստոնեայ ։ Իսկ իբրև տեսանէին
զերանելի հայրապետն, ասէր․ օրհնեալ է
Տէր Աստուած և Հայր տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի, որ բազում
գթութեամբ իւրով արժանի արար զիս հաղորդա-
կից լինել չարչարանացն Քրիստոսի, և վկայ հաւա-
տարիմ ճշմարիտ Աստուածութեան իւրոյ ։ (8)

Իսկ յաւուրն երրորդի կոչեցեալ տրայիանոսի
զսինկղիտոսն, հրամայեաց եւս ածել յատեան
զԻգ-

զԻգնատիոս , զի՛ տացէ նմա զվճիռն . մահա-
բեր . Ք̃զի փութայր 'ի հայս և 'ի պարթևս :
Եւ իբրև ածաւ ս̃ն զառաջեաւ , ասէ ցնա
տրայիանոս . Ես զարմանամ ընդ քո իրադ ,
Եթէ զիա՞րդ կաս կենդանի յետ այդչափ
տանջանացդ և սովոյդ . այլ գո՛նեա այժմ
հաւանեա՛ց ինձ . զի թերևս յառաջիկայ պա-
տուհասէդ ապրեսցիս , և մեր սիրելի լիցիս
յայսմ հետէ :

Պ̃խնի ետ ա̃ծազգեացն Իգնատիոս , և ասէ
աներկիւղ համարձակութ̃բ ցթ̃գրն . Թո՛ղ
ինձ , եթէ զկերպարանս մարդոյ ունիս , և
զբարս աղուէսու , որ քծնի ձետովն , և նեն̃
գէ սրտիւն . և դու մարդասէր բանս իմ̃ն
ստեղծաբանես 'ի լսելիս իմ, և 'ի ներքոյ խոր-
հիս առողջ և ոչինչ : Արդ լո՛ւր յայտնապէս,
զի ես մահու այսուհետև փոյթ չառնեմ, և
ո՛չ զկենացս զայսցանէ հոգամ : Զի ք̃ի ցան-
կամ , որոյ սիրոյ ես փոխանակ եղէց :

Տրայիանոս ասէ . զխաչեա՞լն առ պոնտացւով
պիղատոսիւ ասես : Իգնատիոս ասէ . զա՛յն
ասեմ, որ խաչեաց զմեղս և զգտող ն̃ր . և
զա̃մ չարութիւնս դիւաց դատապարտեաց , և
հնազանդեաց 'ի ներքոյ ոտից այնոցիկ՝ որք
զք̃ս ունին բնակեալ 'ի սիրտս իւրեանց : Տրա-
յիանոս ասէ . արդ և դու զք̃ս ը̃ քե̃զ շրջեցու-
ցանես : Իգնատիոս ասաց . այո՛ . ք̃զի գրեալ
է , թէ բնակեցայց 'ի նս̃ և գնացից 'ի նս̃ :
Յայնժամ բարկացեալ տրայիանոս՝ վճիռ ետ
և ասէ . Ո Իգնատիոս՝ որ ասաց յինքեան ու-
նել զխաչեալն , հրամայեմք կապել , և այն-
պէս

պէս 'ի ձեռն զինուորաց տանել 'ի մեծ քաղաքն Հռոմ. զի անդ առաջի բազմութեանն 'ի տեսիլ և 'ի զբօսանս նոցա՝ կերակուր լիցի գազանաց : Այլ լուեալ զմահուն զայն սրբոյն՝ մեծաւ խնդութեամբ աղաղակէր և ասէր. Փառաւոր զքեզ տէր յոյժ, զի կատարեալ սիրով քո արժանի արարեր զիս պատուոյ առաքելոյն պօղոսի, նոյնպիսի երկաթի կապանօք կապիլ և ինձ :

Այլ զայս ասացեալ՝ Հանդերձ մեծաւ ուրախութեամբ արկանէր զիւրեաւ զշղթայսն. և նախ յաղօթս կացեալ վասն եկեղեցւոյն. և զնա Հանդերձ արտասուօք յանձն արարեալ տն, իբրև զխոյ նշանաւոր՝ գեղեցիկ հօտի առաջնորդ՝ 'ի գազանաբարոյ և 'ի դժնդակ զինուորաց իբրև 'ի գայլոց յափշտակեալ լինէր, զի ածցի 'ի մեծն Հռոմ՝ գէշ գազանաց լինել : Մեծաւ յօժարութեամբ այնուհետև և ուրախութեամբ և ցանկութեամբ որ 'ի չարչարանս, իջեալ յանտիոքէ 'ի սելևկիա, անտի նաւէր. և հասեալ 'ի զմիւռնացւոց քաղաքն Հանդերձ բազում տառապանօք՝ ելանէր 'ի նաւէն, և մեծաւ ուրախութեամբ փութայր առ սրբն պօղիկարպոս եպն զմիւռնիոյ՝ տեսանել զնա. քանզի եղեալ էին յառաջագոյն աշակերտք սրբյ առաքելոյն յովհաննու :

Որ ոչ մտեալ, և հաղորդեալ ընդ նմա հոգևոր շնորհացն, և պարծեցեալ 'ի կապանսն, աղաչէր զնա ձգնակից լինել 'ի կապանս նմա աղօթիւք, զի կատարեսցի փափաքումն կամաց իւրոց. նոյնպէս և զամ եկեղեցիսն ա-

ղա

պաշտէր միաբան զնոյն առնել ։ Ընդունելին
զնա այնուհետեւ եկեղեցիքն անխացուց ՚ի
ձեռն եպ՟սաց , երիցանց եւ սարկաւագաց .
քանզի փութային ամենեքեան տեսանել
զնա , զի թերեւս առցեն ՚ի նմանէ շնորհս
ինչ հոգեւորս ։ Այլ նա դարձեալ աղաչէր զա-
մենեսեան , առաւել եւս զս՟բն պօղիկարպոս
զուսումնակիցն իւր՝ ամենեքումբք հանդերձ
աղօթս առնել , զի վաղվաղակի ՚ի ձեռն զա-
զանաց աներեւոյթ յաչս եղեալ՝ երեւեցի ա-
ռաջի երեսացն քո . եւ զայս այսպէս ասէր՝
միայնութի՟ գնելով ամենեցուն , թէ այնչափ
յիս ցուցանէք կատարեալ զսէրն քո , որչափ
աղօթիւք ձերովք փութայք ՚ի կատարումն
իմոյ ճգնութե՟ս . մինչեւ լինիցի ինձ զերկնա-
ւորացն բուռն հարկանել ՚ի ձեռն բարեաց
խոստովանութե՟ ։

Այլ ինքն տայր վարձս փոխարինաց եկեղե-
ցեացն՝ որ է՟ր առաջ դայլին նմա ՚ի ձեռն ա-
ռաջնորդաց , շնորհակալութիւն առանձին
թղթովք . յորս գրէր հոգեւոր մխիթարութի
եւ ա՟ծեղէն վկայութի ամ՟ ուրախութ՟ ՚ի ձեռն
շնորհացն՝ որ բղխէր ՚ի նմանէ . եւ յետ ՚ի
թուղթս արձանագրէր զանձկալին իւր կո-
չումն՝ յայտարար միութենն է ո՟յ սիրով , եկ-
նարիոս Իգնատիոս , այս է ա՟ծակիր , կամ ա՟ծա-
զգեաց եւ կի՟ ա՟ծազգեստ ։

Այլ իբրեւ տեսանէր , թէ ամենեքեան մե-
ծաւ գթալից սիրով եւ խնամով զնովաւ փա-
քէին , երկնչէր թէ գուցէ բազում գութ սի-
րոյն՝ որ ՚ի նոցանէ , զփոյթ նե՟ որ ՚ի ք՟ս եւ զյօ-
ժա

ժարութիւն լուծանիցէ · մի՛ զի դուռն բարե-
բացեալ էր նմա մարտիրոսութե՛ · և խնդրայր՝
զի մի՛ արգելք աղաչաւորք ե̃ մէջ մնացեն 'ի
հաւատացելոց առ հեթանոսս մի՛ ապրեցու-
ցանելոյ զնա : Այս զի զայս կարծիս առաւել
ունէր զեկեղեցւոյն հառովմայ, յոր դէմ եդե-
եր երթալ և անդ կատարիլ, նմին իրի գրէր
վաղագոյն և առ հռովմայեցիսն 'ի զմիւռ-
նիոյ, աղաչելով զամենեսեան, զի մի՛ նորա
բարի առաջարկութեան խափանիչ ոք լինիցի :
Այս էր պատճէն այնք թղթոյ օրինակ զայս :
* Իգնատիոս, որ և Ա̃ծազգեստ, գտողին
զողորմութի̃ մեծութե̃ բարձրելոյ Հօր, և յի̃ քի̃
միածնի նր̃ որդւոյ՝ եկեղեցւոյդ սիրեցելոյ և
լուսաւորելոյ կամօք այնորիկ, որ կամեցաւ
զա̃մ՝ որ ինչ է ը̃ հաւատոյ և ը̃ սիրոյ յի̃ քի̃
ա̃յ մերոյ, (այն սէր՝) որ նստի նախագահ 'ի
տեղւոջ վայրիդ հռոմայեցւոց, արժանի ա̃յ,
արժանի վայելչութե̃, արժանի երանութե̃, ար-
ժանի գովութե̃, արժանի դիպելոյ (տենչա-
նացն), արժանի սրբութե̃, և առաջնորդ սի-
րոյ, քրօրէն (կամ քրանուն), հայրանուն ·
զոր և ողջունեմ յանուն յի̃ քի̃ որդւոյն Հօր.
Միացելոց մարմնով և հոգւով յա̃մ պատ-
ուիրանս նր̃, լցելոց շնորհօքն ա̃յ անմեկնա-
նաւը̃, և պարզելոց յա̃մ օտար գունակէ, 'ի
ա̃ր յի̃ քի̃ ա̃ծ մեր անարատութե̃՝ յոյժ ուրախ
լինել :

Ս̃ զի աղօթս արարէք առ ա̃ծ՝ հասի խնդ-
րուածոցս առ 'ի տեսանել զձեր արժանա-
ատես (9) երեսդ (կմ զձեր՝ ա̃յ արժանի երեսս).

որ-

որչափ խնդրեցի, առաւել ևս առի. քանզի կապեալ 'ի քս յս՝ յուսամ ողջոյն տալ ձեզ, եթէ կամք իցեն ան արժանի լինել ինձ 'ի վախճանն հասանել: Քանզի սկիզբնս յոյժ աջողակ է, եթէ և վախճանին ևս շնորհաց հանդիպեսցայց, և զվիճակն իմ առանց խափանելոյ առից: Այլ երկնչիմ 'ի սիրոյդ ձերմէ, գուցէ վնասիցէ ինչ ինձ. զի ձեզ դիւրին է՝ զոր ինչ կամիքդ՝ առնել. այլ ինձ դժուարին է միւսանգամ այ պատահել, եթէ այժմ խնայիցէք դուք յիս:

Ոչ կամիմ զձեզ մարդահաճոյս լինել, այլ մանաւանդ այ հաճոյս, որպէս և էքդ իսկ. քանզի ոչ երբէք ժամանակ գտանելոց եմ այսպիսի՛ պատահել այ. և ոչ դուք՝ լաւագոյն գործոյ ունիք գործօնեայս վերագրիլ, եթէ լռիցէք: Քանզի եթէ լռէք յինէն, ես բան եմ (կամ ես այ եմ). ապա եթէ ցանկայք մարմնոյ իմոյ, դարձեալ եղէց սոսկ ձայն (կամ դարձեալ եղէց ընթացող): Որդ ոչ առաւել ինչ առնիցիք շնորհել ինձ քան զայս, զի եղէց սպանդ՝ մինչդեռ սեղանն պատրաստ է. զի սիրով բակ առեալ ձեր՝ երգիցէք հօր 'ի ձեռն յսի քսի, և ասիցէք, եթէ զեպսն ասորւոց արժանի արար այ՝ յարևմուտս գտանիլ, յարևելից կոչեցեալ. բարւոք իմն է մտանել յաշխէս առ այ, զի 'ի նա ծագեցից (կամ եղէց արևելք):

Ոչ երբէք նախանձեցայք ը̄ն մեզ, և ոչ զայլս ուսուցիք. և արդ ես կամիմ զայն հաստատել՝ զոր ձեր ուսեալն է, և այլոց պատուիրէք:

Օ

րէք ։ Միայն ոյժ խնդրեցէք ինձ ներքոյ և արտաքոյ, զի մի ասացից միայն, այլև կամեցայց. և ոչ անուանեցայց միայն քրիստոնեայ, այլև գտայց. զի եթէ գտայց, և անուանիլ կարեմ ։ Եւ յայնժամ հաւատացեալ կարեմ լինել, յորժամ աշխարհի ոչ երևիցիմ ։ Ոչինչ բարւոք է երևելին. քանզի ա՟ծն մեր յ՟ս ք՟ս՝ 'ի Հայր գոլով մանաւանդ երևի ։ Ոչ հրապուրանաց է գործ, այլ մեծութեան՝ քրիստոնէութիւն, յորժամ ատիցի յաշխարհէս ։

Ես գրեմ ա՟մ եկեղեցեաց, և պատուիրեմ ամենեցուն, թէ յօժարութեամբ մեռանիմ վ՟ն ա՟յ. միայն եթէ դուք ոչ արգելուցուք ։ Աղաչեմ զձեզ, մի ը՟նփայրահար (կմ տարադէպ) խնամս ցուցանել ինձ. թոյլ տուք ինձ գազանակեր լինել, որով է պատահել ա՟յ ։ Ցորեան եմ ես ա՟յ, և ժանեօք գազանաց աղացեալ լինիմ, զի հաց ս՟բ գտայց ա՟յ ։

Ողոքեցէք զգազանսն, զի գերեզման ինձ լինիցին. և մի թողցեն 'ի մարմնոց իմոց. զի մի ննջեցեալ իմ՝ ծանր ումեք երևեցայց ։ Յայնժամ եղէց աշակերտ յ՟ի ք՟ի, յորժամ և զմարմինս իմ աշխարհ ոչ տեսցէ ։ Աղաչեցէք զտ՟ր վ՟ն իմ, զի 'ի ձեռն գործոցս այսոցիկ պատարագ գտայց ա՟յ ։ Ոչ եթէ իբրև զպետրոս և զպօղոս հրամանս տամ ձեզ. քանզի ն՟ք՝ առաքեալք, և ես՝ դատապարտ. ն՟ք ազատք, և ես մինչև ցայժմ ծառայ. այլ եթէ չարչարեցայց, ազատ յ՟ի ք՟ի գտայց. զի յարեայց ը՟ նմա 'ի մեռելոց ազատացեալ ։ Այժմ ուսանիմ կապանօքս՝ չցանկալ իմիք.

Յասորւոց մինչև 'ի Հռոմ ՟Է գազանս մարտ և որընչիմ 'ի ցամաքի և 'ի ծովու , զցայգ և ըզցերեկ կապեՆ ՟Է տասն ընձու (կամ ընձառիւծու) , որ են դասք զինուորաց . որոց երախտիս յինէն գտեալ՝ ևս չարագոյն լինին . այլ ես 'ի նոցա անիրաւութեն առաւել ես ուսանիմ (կամ հրահանգիմ) . այլ ոչ նեթէ այսու արդարանամ : Երբ իցէ՝ զի օգտիմ 'ի գազանացն , որ պատրաստեալ են ան ինձ . զոր և աղօթս առնեմ , զի արագ (10) գտցին . և աղերսեմ , զի կերիցեն զիս . որք երկուցեալք յոմանց՝ ոչ մերձեցան 'ի նա . այլ ես բռնադատեցից , թէ և նք ոչ կամիցին :

Թողութի՛ արարէք ինձ , ես գիտեմ զօգուտ իմ : Այժմ սկսանիմ լինել աշակերտ . և կրթիմ չցանկալ իմիք , և մի երանել երևելեաց կամ աներևութից . զի յՆի քՆի պատահեցայց : Հուր և խաչ , և ժողովք գազանաց , կտրումն , բարժանումն , ցրումն ոսկերաց , հատումն անդամոց , աղումն (կամ աղացումն և տրորումն) ամ մարմնոյ , և ամ տանջանք սատանայի եկեսցեն 'ի վերայ իմ . միայն զի զքՍ շահեցայց : Մի ինչ օգտեսցեն զիս ծագք Յի , և ոչ թագաւորութիւն յաւիտենիս այսորիկ : Լաւ է ինձ մեռանել 'ի քՍ յՍ քան թագաւորել 'ի վՐ ծագաց երկրի : Զնա խնդրեմ , որ վՐ մեր մեռաւ . զնա կամիմ , որ վասն մեր յարեաւ : Ծնունդն իմ (կամ տոկոսիք և շահն իմ) 'ի վՐ հասեալ կայ . Թողութի՛ արարէք ինձ եղբարք , մի խափանէք զիս 'ի կենալոյ . նա մեցարուք (ՙՆ՟ այլոց , մի կամիք) ՟Է մեռանելոյ իմ :

իմ : Ո՛չ կամեցեալ իմ լինել՝ Ձեր զիս մի՛ շնոր-
հէք . և մի՛ տարերցք իւիք խաբիք . Թո՛յլ
տուք ինձ զմք լոյսն առնուլ : Ո՛յժմ մարդ
եմ . այլ անդր երթեալ՝ հրեշտակ եղէց :
Հրամայեսցէք ինձ նմանօղ լինել չարչարա-
նաց Տն իմոյ : Եթէ ոք զնա յինքեան ունի ,
իմասցի՛ զոր կամիմս . և թողուն շնորհեսցէ
ինձ . և չարչարակից եւս լիցի՝ գիտացեալ՝
զվիշտս իմ :

Իշխան Ձիս յափշտակել կամի զիս , և զխոր-
հուրդս իմ՝ որ յԱծ՝ ապականել ջանայ . արդ՝
մի՛ ոք 'ի ձէնջ օգնեսցէ նմա . այլ մանաւանդ
յիմ կողմ լերուք . Այ է յայս : Մի՛ զյս քն 'ի
բերան ունիք , և ցանկայք Ձի : Նախանձ 'ի
ձեզ մի՛ բնակեսցէ : Եթէ ես զձեզ եկեալ
աղաչեցից (ազատել զիս) , մի՛ հաւանիցէք
ինձ . այլ մանաւանդ հաւատացէ՛ք ինձ , ո-
րով գրեմս առ ձեզ , և ցանկամ մեռանել :
Իմ ցանկութիս 'ի հօրէ է . (Այ այլոց . իմ ցան-
կութի , կմ իմ սէր խաչեցեալ է) . և չի՛ք յիս
հուր սիրելոյ (օտար ինչ) (11): Ջուր կենդա-
նի և խօսուն է յիս . և 'ի ներքոյ աղաղակէ և
ասէ . եկ առ հայր : Ո՛չ ցանկամ ապականա-
կու կենաց . հացին Այ տենչամ , որ է մար-
մին յսի քսի եղելոյ 'ի զաւակէ դաւթի . և
ըմպելւոյ ցանկամ՝ արեան նր , որ է սէր ա-
նապական , (և կեանք յաւիտենական) :

Ոչ եւս կամիմ ըստ մարդկան կեալ . և այդ ե-
ղիցի՝ եթէ դուք կամիցիք . արդ կամեցարո՛ւք ,
զի և դուք օգնութի գտանիցէք , (կամ զի և
դուք կամեցեալք լինիցիք , Այ Քուննելիք) :

Ո՛վ որ 'ի ձեռն սակաւ նշանագրացս խնդրեմ 'ի ձէնջ, շնորհեցէք ինձ։ Յայտնեսցէ ձեզ յՔս, եթէ ճշմարիտ ասեմ, անսուտ բե- րանն՝ որով հայր խօսեցաւ։ Խնդրեցէք վ՟ն իմ, զի դիպեցայց ('ի նպատակ անդր)։ Ոչ ըստ մարմնոյ ոչ գրեցի ձեզ, այլ ը՟ս հոգւոյ, և ը՟ս կամացն Ա՟յ։ Եթէ չարչարեցայց (ը՟ս նահա- տակեցայց), յայտ է եթէ կամեցայք. ապա եթէ խոտան գտայց, յայտնի լիցի՝ եթէ ա- տեցիք զիս։

Յիշեցէք յաղօթս ձեր զեկեղեցին՝ որ յասո- րիս է. որ փոխանակ իմ այսուհետև ը՟ս հով- ուի. միայն յՔս այց արասցէ նմա, և սէրդ ձեր։ Այլ ես ամաչեմ կոչել զիս մի ոք 'ի նո- ցանէ. քանզի չեմ արժանի. քանզի կրտսեր եմ նց և տրուպ. այլ յուսամ ողորմութիւն գտանել՝ եթէ Ա՟յ դիպեցայց։ Ողջոյն տայ ձեզ ոգիս իմ, և սէր ը՟ս եկեղեցեաց, որք ըն- կալան զիս յանուն յՔի՝ ոչ իբրև զուղևոր. քանզի որք չէին ինձ անկ ը՟ս մարմնաւոր ճա- նապարհի, ը՟ս քաղաքէ քաղաքէ յաճախէին (կամ առաջնորդէին և յուղարկէին զիս)։

Գրեմ ձեզ զայս 'ի զմիւռնիոյ 'ի ձեռն եփե- սացւոց, որք արժանի են մեծի երանութեան։ Ընդ իս և կրոկոս ցանկալի անուն ինձ՝ հան- դերձ այլովք։ Որք եկին յասորւոց մինչև 'ի հռոմ 'ի փառս Ա՟յ, հաւատամ՝ եթէ գիտէք զոսա. որոց և ազդ արարէք զմօտաւորութիւն իմ. ք՟զի ամենեքեան արժանի են Ա՟յ. զորս և արժան է ձեզ ը՟ս ամի հանգուցանել։ Գրեցի ձեզ զայդ յառաջ քան զինն կաղան-

դացն

դացն առհեկանի ամսոյ (յն. և լտ. սեպտեմ-
բերի. այն է իդ. օգոստոսի) : Մ'ղջ լերուք
մինչև 'ի վախճան համբերութ. ըն մերոյ
յոր քնի ॥ :

Որդ այսու օրինակաւ այնդակագմեալ երա-
նելոյն իգնատիոսի ծածագքեցի, որպէս և կա-
մէր, զերգարան` որ 'ի հուոմ էրն, 'ի ձեռն
թղթոյ, թէպէտև նք ոչ կամէին (զրկիլ 'ի
նահանէ), մտանէր 'ի նաւ այնուհետև 'ի ըղ-
միւռնիոյ, և յառաջակայ ուղին խաղայր. մա-
նաւանդ զի շտապէին և զինուորքն դ.քմադ-
գեստն` ժամանել հանդիսի խաղուն 'ի մեծ
քաղաքն. զի յանդիման հռոմայեցւոցն` կե-
րակուր անկեալ վայրենի գազանաց` արդա-
րուն պսակացն արժանացի 'ի ձեռն այնպի-
սի նահատակութե :

Այ հասեալ 'ի տրովադա, և իջեալ 'ի նոր
քաղաք (որ և նէապօլիս ծովեզերեայ քաղաք
Թրակիոյ և մակեդոնիոյ), անցանէր (ընդ փի-
լիպպուս և) ընդ ծոմ մակեդոնիա հետևակ ընդ
ցամաքն. մինչև հասանել նմա յեպիդամնոս
քաղաք (որ է դիւրաքիոն` առ երի եպիռո-
սայ) առ ծովեզերօքն : Այ անդ գտեալ նաւ
մի` նաւէր ընդ անդրիական համատարածն. և
հասեալ 'ի տիւռակինն (որ և տիւռենեան
ծով), անցանէր և ընդ կղզիս բազումս (ընդ նե-
ղուցն սիկիլիոյ և նէապօլսոյ իտալիոյ) : Այ
իբրև երևէր պատիողոս (կմ պուտէօլի), նա
կամէր ելանել, և ընդ շաւիղս գնալ պօղոսի
առաքելոյ. այլ անկեալ զնոքօք բռնութիւն
ուժգին հողմոյ` ոչ տայր թոյլ նաւին յառա-

Չինկայն խաղալ. այլ անդրէն Ը կրտսեկն թա-
րէր:

Նաև նորա երամնեմ զսէր եղբարցն՝ որ 'ի տեղիսն յայնոսիկ էին, այնպէս անցանէր առ նոքօք. ապա դիպեալ (ասէ գրիչն սուղեկեց) զօրն և զգիշերոյն տիմ աջողակ հողմոյ՝ զառաջին եդեալ ճանապարհն վճարէաք մեք ակամայ. մինչ զի մորմոքէաք զանձառառումն սրտին 'ի մէնջ (ընդ փութով հասանելոյն մեր նովաւ հանդերձ 'ի հռովմ): Նաև նոր աղօթքն յանկ ելանէին. վասն զի փութայր վաղվաղակի հրաժարել յաշխէ. զի ժամանեսցէ առ տէրն՝ զոր սիրէր: Նաև հասեալ 'ի նաւահանգիստն հռոմայեցւոց՝ յորժամ խաղն մօտ էր 'ի վախճանիլ, զինուորքն տատանմանէին վասն յամելոյն, և շտապ հասուցանէին 'ի վէր սրտին: Նաև երանելի եպիսն ուրախութ լսէր տագնապողացն. և յարուցեալ անտի Ը այգն Ը առաւօտն 'ի տեղւոջէն, որ կոչէր պորտօս (այն է բօռդուս, նր նաւահանգիստ՝ մօտ յօստիա), պատահէաք եղբարցն (որ 'ի հռովմ). քանզի լուեալ էր նց զհամբաւ սրտին, և գային Ը առաջ մեծաւ երկիւղիւ: Ուրախութ ուրախ էին, զի արժանի լինէին տեսանելոյ քնազգեցին. և երկնչէին, զի 'ի մահ եկեալ էր այնպիսի այր. և նա պատուիրէր ամենեցուն 'ի խաղաղութե կալ:

Նաև նոքա եռային յոյժ ջերմութբ մտն նր. և կամէին դադարեցուցանել զամբոխն հեթանոսաց, զի մի կորուսանիցեն զսուրբն: Նաև նր գիտացեալ զխորհուրդս նց հոգւոյն, ամե-

նե-

Ներգուն ողջոյն տուեալ՝ խնդրէր 'ի նոցանէ զՃշմարիտ սէրն. և առաւելագոյն ևս քան զԹղԹոյն բանս խօսեալ ը̃ նն՝ Հաւանեցուցանէր չնախանձել փութացելոյն առ Տ̃ր ։
Որպէս այս ծունր եդեալ Հանդերձ եղբարբքն ամենեքումբք՝ աղաչէր զորդին ա̃յ վն եկեղեցեաց, և վն դադարման Հալածանացն, և վն սիրոյ եղբարցն որ առ միմեանս ։
Փութայր այնուհետև մտանել 'ի տեսարանն. և կացեալ 'ի մէջ ամբոխին՝ ասէր այսպէս.
Որք Հանդիպեցիք՝ տեսողք Հանդիսիս այսորիկ, ոչ չար գործոց աղագաւ, և ոչ վն վնասու իրիք զայս կիրս կրեմ, այլ՝ վն բարեպաշտուԹե. քանզի ցորեան եմ ա̃յ, և պատամամբք
գազանաց մանրիմ, զի գտայց Հաց սր̃բ ։
Իբրև լուան նր̃ զայս՝ գազանաց փայրենեաց արկանէին զնա անօ̃ծ զահիճքն. և ընԹացեալ երկու առիւծք Հեղձուցանէին զերանելին. և ծախեցին զոր մարմին նորա ։ Իբրև լուայր ցանկուն նր̃՝ ը̃ն ասելոյ ա̃ծեղէն գրոց. եԹէ ցանկուն արդարոց ը̃ուանելի է. քանզի կամէր՝ եԹէ ծախեսցի 'ի գազանաց, և մի՛ ծանր լիցի ամփոփումն մարմնոյ նր̃ եղբարցն. և ը̃ն փափաքանաց յօժարուԹ նր̃՝ նոյնպէս և կատարեաց ա̃ծ. քանզի ծախեալ գազանացն զա̃մ մարմին սր̃ոյն՝ սակաւ ինչ 'ի մեծամեծ ոսկերացն Թողին. զոր յետ այնորիկ տարան յանտիոքացւոց քաղաքն, զանձ անՀամեմատ 'ի վկայուԹն շնորՀաց սր̃յ եկեղեցւոյն մնա-
ցեալ ։
Բայց 'ի ժամուն ժողով պարարեալ սր̃ց եղ-

քարոզն՝ որ 'ի Հռոմ էին, որոց և գրեաց ինքն
երանելին՝ զի մի խափանիցի լինիցին նոքա քարո-
ւոյ առաջնորդութեան, և բարձեալ զնշխարս սրբոյն՝
եղին 'ի տեղւոջ միում. յորում լինէր ժողո-
վելոց 'ի միասին օրհնել զԱծ և զորդի նորա
միածին և զսբ հոգին՝ 'ի յիշատակ վախճանի
սրբոյ եպիսկոպոսի և վկայի. քանզի և յիշա-
տակ արդարոցն՝ գովութբ, առակախօսն ա-
սաց:

Այլ մինչդեռ մեք զցայգն հսկէաք հանդերձ
արտասուօք, և սակաւ սակաւ ծունր եդեալ
աղաչէաք զՏր հանդերձ խնդրուածովք, զի
մխիթարեսցէ զտկարութիւս մեր, սակաւիկ մի
ննջեցաք. Այլ ահա ոմանք տեսանէին զե-
րանելին, զի փարէր զմեօք. և ոմանք դար-
ձեալ՝ զի էր մեզ յաղօթս կայր. և այլք տե-
սանէին, զի կայր առաջի մեր, և զքիրտն
ջնջէր իբրև 'ի մեծէ աշխատութենէ եկեալ, և
նմա յանդիման եղեալ: Այլ զայն տեսեալ՝
մեծաւ ուրախութբ լնուին ամենեքեան, իմա-
ցեալ զբարին և զպարգևանալն յայտնութին. և
երանելին զամենապատիւ սրբն: Կատարեցաւ իրս
այս յառաջ քան զինն (ժբ յն. զերկոտասան)
կաղանդացն յունվարի (այն է դեկտեմբերի.
24. կմ 20. ոմ դնի և 'ի խորագրի Ճառընտ-
րին:) (12)

Զայս վայր առաջին վկայաբանն ականատեսն
հանդերձ գործակցօք իւրովք. յորս յանուա-
նէ յիշատակին 'ի թղթին իգնատիոսի առ
զմիւռնացիս երեքին սքն եկեղեցւ է սբյն յերկ-
րէն ասորւոց 'ի Հռոմ, փիլոն սարկաւագ կի-
լի-

Չինկեցի, Գայիոս, և Ագաթոպոս ։ Ո սոցայս
գրութին երկրորդեալ զկնի և այլ եկեղեցիք՝
սփռեցին առ փախաքօղս վկայաբանութիւն ած-
ազգեցին Իգնատիոսի ։ զոր և օրինակեցին
ամանք ամբողջ, ուր է և օրինակս մեր թարգ-
մանեալ ՚ի յունէ, և այլք համառօտելով ։
Բաղէ՝ զնոյն և եւսեբիոս յեկեղեցականն
պատմութե (Գ. 33, կԶ 36) ։ և յաւելու ՚ի հաս-
տատութիւն և զառաջիկայդ հատուած, որ
գտանի և ՚ի Ճառընտրի մերում ։

* Պիտէ զնոր վկայութիւն և երեսնիաս եպս զաւ-
ռան քաղաքի ։ (այն է սմին երանոս՝ հետևող
առաքելոց կոչեցեալ՝ եպս դուգդոնայ ՚ի գաղ-
ղիա) ։ այլև զթուղթ նր յիշէ և ասէ այսպս ։
* Ասաց ոմն ՚ի մերոց՝ որ վն վկայութե այ դա-
տապարտեցաւ գազանաց, եթէ ցորեան եմ
այ, և ատամամբք գազանաց աղամ (կամ ՚ի
ժանիս գազանաց աղացեալ լինիմ), զի գը-
տայց հաց սբ ‖ ։ Նա պօղիկարպոս եպս զմը-
նացւոց քաղաքին յիշէ, և ասէ զայսոսիկ ՚ի
թղթին՝ զոր փիլիպպեցւոցն գրեաց ։ * Արդ
աղաչեմ զամենեսեան զձեզ՝ հաւանել բա-
նիս արդարութե, և ճգնել առանց զամ համ-
բերութի ։ զոր և տեսիք աչօք ձերովք՝ ոչ միայն
յերանելւոյն Իգնատիոսէ, և ՚ի զոսիմոս և ՚ի
հռուփոս, այլև յայլ սբս՝ որ եղեն ՚ի ձէնջ,
և ՚ի նոյն ինքն ՚ի պօղոս, և յայլ առաքեալս ։
զմտաւ ածեալ, թէ սոքա ամենեքեան ոչ ՚ի
վայր ինչ ընթացան և կամ ՚ի զուր վաստակե-
ցին, այլ՝ հաւատովք և արդարութբ վարե-
ցան ։ զի հասցեն խոստացելոց աւետեացն,

զոր

զոր պատրաստեաց ն̃ց փրկիչն յիւր․ որում և չորրորդականիցն եղեն․ քանզի ոչ զայժմու յաւիտենան․ այլ զք̃ն սիրեցին, որ վ̃ն ն̃ց մեռաւ և յարեաւ․․․․ Նաւաքեցաք առ ձեզ և զթուղթս, զոր գրեալ էր առ մեզ երանելոյն իգնատեայ․ ո՛չ և պատուհիրեցիք մեզ․ զոր ընթերցեալ ձեր՝ գիտեմ զի յոյժ ուրախա ջիք ։

Զկնի բանիցս պօղիկարպոսի՝ յարէ Եւսեբի. * Նայն ինչ՝ որ վասն սր̃յն իգնատեայ էր, և վկայուն ն̃ց, մինչև ցայս վայր ։ Յաջորդէր զեպիսկոպոսութիւն անտիոքայ հերոն ։ Իսկ յետ այսց Եւսեբեան հատուածոց՝ դարձեալ ՚ի վ̃ր բերէ Ճառընտիրն իբրև ՚ի բերանոյ բուն վկայաբանիցն այսպէս․ * Յիշատակ ա̃ծաւէր և առաքինւոյ նահատակին իգնատեայ՝ ՚ի հրոտից ամսոյ ։ որ օր մուտ է, (ըստ յն․ դեկտ․ ի․) յայտ արարաք ձեզ և զօրն․ զի ՚ի ժամանակի վկայութեն ժողովեալք հաղորդեսցուք սր̃յ և առաքինւոյ նահատակի և վկային ք̃ի․ որ կոխեաց զխայթոց սատանայի, և կատարեաց զք̃նասէր և զցանկալի ընթացս իւր ք̃ի յ̃սի տ̃ն մերով․ որում փառք և զօրութի̃ համդերձ հաւր և հոգւոյն սր̃յ այժմ և միշտ և յաւիտեանս յաւիտենից․ ամէն ։

Թուղթ սր̃յն իգնատիոսի յիշատակեալ ՚ի սր̃յն պօղիկարպոսէ, այն է գրեալն առ զմիւռնացիս ՚ի տրովագայ, կայ ՚ի մատենադարանի առաքելական հարց․ ո՛չ և թուղթ ն̃ր առ հռովմայեցիս յառաջ բերեալն ՚ի կարգի վկայաբանութեան․ Է̃ դրս և այլ թուղթք առ

եփե-

Եփեսացիս, առ Մագնեսացիս, առ Տրալա-ցիս, առ Փիլադելփացիս, և առ Պօղիկար-պոս սուրբն . զորս մի առ մի նշանակէ և Եւ-սեբիոս :

Փոխադրութիւն նշխարաց սրբոյն Իգնատիոսի Անտիոքացւոց հայրապետին :

Նախկին փոխադրութիւն սրբ̄ ոսկերաց մնա-ցելոց 'ի տեսարանն Հռովմայ 'ի ժա-նեաց առիւծուց, և ամփոփելոց 'ի ձեռն եղ-բարց Հռովմայեցւոց, ը̄ս ժամանակաւ վկայա-բանին նշանակեցաւ վերագոյնդ . իսկ զի յետ այնորիկ տարեալ եղեն յաթոռ նր̄ յԱնտիոք . և այս ը̄ս ոմանց՝ եղև 'ի յաջորդ ամի կատարու-մն սրբոյն : Այլ և Հերոնիմոս գրէ յաւուրս իւր (յղ. եկեղ. Մատենագր. գլ. ծղ), * Նշխարք մարմնոյ նր̄ եդեալ կան յԱնտիոք արտաքոյ դափնիդեան դրանն 'ի քնարանի ||: Իսկ և բերանն ոսկի Յովհան 'ի քահանայութե̄ իւրում խօսեցաւ ճառ ներբողական 'ի վր̄. ա̄ծազ-գեաց Հայրապետին . որ է տեսանել 'ի կար-գի գործոց նր̄ . ուր յետ յիշատակելոյ զկա-տարումն 'ի Հռովմ, 'ի վր̄ բերէ :

* Արդ իբրև ելոյծ անդանօր զկեանս, մա-հուամբ թէ յորժամ յերկինս 'ի վեր ել, դարձաւ անդրէն պսակեալ . քանզի և այս էր եղև անուանէ , վերստին զնա առ մեզ դառ-ձուցանել , և քաղաքակցաց շնորհել զվկայն . Քանզի այն (էր Հռովմ) զնր̄ կաթեալ արիւնն ընկալաւ . իսկ դուք նշխարօքն պատուեցայք :

Դուք

Դուք եղբայրութեամբն հրճուեցայք, նոքա հրճուե-
ցան վկայութեամբն։ Ո՛րքա տեսին մրցեալ և
յաղթօղ գտեալ և պսակեալ, դուք հանա-
պազ զնա ը̃ ձեզ ունիք։ Ո՛ փոքր մի ժա-
մանակ հեռացոյց զնա 'ի ձէնջ Ած, և մեծ
եւս փառօք զնա ձեզ շնորհեաց... Ո՛ դարձե-
ցիք եղբս, և ընկալայք մարտիրոս.... Նորա-
նեալս այս իգնատիոս զառ իւրքն եկեղ՝ օրհ-
նութիւնք, համարձակութի, զուարթութիւն մտօք,
և բազում արութբ լցեալս դարձուցանէ 'ի
տունս իւրեանց։ Նա և արդ մի այսօր միայն,
այլև որ ըն օրէ առ նա դիմեսցուք, զհոգևո-
րականս 'ի նմանէ քաղելով զպտուղս. Քզի
է և է մատուցեալն այսր հաւատով մեծա-
մեծս պտղաբերել բարիս. զի ոչ մարմինքն
միայն, այլև նոքին իսկ դիրք սրբցն լի են հո-
գևորական շնորհօք.... Ոչ յորդորեմ զա-
մենեսին զձեզ, եթէ 'ի հոգևոյ տկարութե ոք
իցէ, եթէ 'ի հիւանդութիս, եթէ 'ի թշուա-
ռութիս, և եթէ յայլ ինչ կենցաղական ծան-
րութիս, և եթէ 'ի մեղացն ծանրաբեռնութիս,
հաւատով այսր մատիցէ, և զայն ամ 'ի բաց
գնիցէ, և բազմաւ դարձցի ուրախութբ, ան-
դորրագոյն զխիղճ մտացն գործեալ 'ի տե-
սութէ նեթ ‖։

Նա ահա մն առաջին փոխադրութենս նշխա-
րաց սրբյն 'ի հռովմայ յանտիոք՝ լինի առան-
ձին տօն յիշատակի առ յոյնս 'ի յունվարի 29.
որ և 'ի մեր յայսմաւուրս կայ նշանակեալ 'ի
յունվարի 30, կմ 29. իսկ լատինք 'ի դեկ-
տեմբերի 17. առնեն զայս յիշատակ, մեր 'ի
կա-

կատարումն նր՝ որ եղև 'ի դեկտ. 20. զի իմ-
քեանք զկատարումն տօնեն 'ի փետր. 1։
Երկրորդ փոխադրումն եղև նշխարաց սրբոյ՝
փոքր մի յետոյ քան զաւուրս ոսկեբերանին յա-
ւուրս Թագաւորութեան Թէոդոսի փոքու. զի 'ի նմին
ամսոյն քաղաքի կմ յարուցանէին նր կայր
տաճար բախտի, զոր սրբեալ յեկեղեցի յա-
նուն սրբոյն Իգնատիոսի՝ անդ համբուրեցին ըզ-
պատուական ոսկերս նր. զորմէ այսպէս գրէ
Եւագրիոս պատմաբանն (Գ. 16). * Յայն-
ժամ և Ամենաբարեալն Իգնատիոս, այն՝ որ ըստ
որում 'ի յոյժ հանդէս հռետորէ այլովքն հան-
դերձ պատմեալ է, յետ այնորիկ՝ զի կամե-
ցաւ գերեզմանն ունել զորովայնս գազանաց
'ի տեսարանին հռովմայ, և 'ի ձեռն մնացելոց
խոշոր ոսկերաց փոխաբերեալ եղև յանտիոք
'ի քնարանին կոչեցեալ վայր, փոխադրի յետ
բազում ժամանակաց՝ յորժամ ազդեաց ամե-
նաբարին Ած Թէոդոսի՝ զամենազգեացն մեծ
ես պատուովք պատուել, և զտաճարն զեր-
բեմն դիւաց նուիրեալն, որ 'ի բնակչաց բախտ
էր անուանեալ, քաջայաղթիս այսմ և վկայի
վերագրել. և այնպէս՝ որ յառաջն մեհեան
էր բախտի, եղև սրբ. տաճար նուիրական Իգ-
նատիոսի, զնր նշխարս նր որբազան հանդի-
սիւ ԸՆ քաղաքամէջն վերաբերեալ կառօք, և
եդեալ յայն տաճար։ Սուրբ և բազմաժո-
ղով տօն և մեծահանդէս ուրախութիւ մինչև
ցաւուրս մեր կատարի, զոր և պայծառացոյց
մեծավայելուչ քահանայապետն գրիգորիոս Ա։
Յորմէ երևի՝ թէ տօն երկրորդ փոխադրութե
միա-

միացեալ առ անտիոքացիս՝ մեծ եւ փառօք կատարիւր. մինչեւ նիկեփորոսի կայսերն շփոթ իմանալ զբանս եւագրիոսի, եւ 'ի մի խառնել զկրկին փոխադրութիւն։

Իսկ երրորդ փոխադրութիւն եղեւ ըստ արեւմտեան մատենագրաց, յորժամ յետ ժամանակաց նշխարքն սրբոյն յանտիոքայ միւսանգամ բերեալ եղեն 'ի Հռովմ. եւ այս ոչ 'ի ժմկի արշաւանացն պարսից յանտիոք առ յուստինիանոսիւ 'ի հինգերորդ դարու, որպէս ոմանց թուեցաւ՝ Էդէմ բանից եւագրիոսի, որ յետ այնր ժմկի գրեր, այլ յաւուրս պատերազմաց հերակլի ընդ պարսից յեօթներորդ դարու. զի յայնժամ յամի տն̃ իբր 637, ը̃ս բարոնիոսի, յերեւաց խառնակութե̃ արեւելից ըն̃մ նշխարքն սր̃ց փոխադրեցան յարեւմուտս։ Ընդ որս եւ պատուական նշխարքն սրբոյն իգնատիոսի ա̃ծազգեաց հայրապետի բերեալ եղան 'ի Հռովմ յեկեղեցւոջ սրբոյն կղեմայ հռովմայ հայրապետի՝ մեծաւ պատուով, ուր վկայագիրն հռովմայեցւոց 'ի դեկտ. 17։ Եւ այսպ զանազան մասունքն ոսկերաց նր̃ց սփռեցան յայլեւայլ տաճարս հռովմ քաղաքի, որպէս եւ 'ի նէապօլիս, եւ 'ի մեսսանա սիկիլիոյ, եւ 'ի բեղգիոն, եւ 'ի գաղղիա, եւ 'ի գերմանիա, 'ի կողոնիա, 'ի մոգունտիա, 'ի բոյեմիա, եւ յայլ տեղիս. զորոց չէ՛ տեղւոյս մի առ մի ասել։ Որպէս եւ երանելին բեռնարդոս ('ի ճառն Է. 'ի սաղմ.) ասէ ունել առ իւր մասն 'ի նշխարաց սրբոյն իգնատիոսի։ Նաեւ ու՛ գովութե̃ յիշատակեն զա̃ծազգեացն՝ սր̃ն պօղիկարպոս,

սր̃ն

որ̃ն Իրենէոս, որ̃ն Երոնիմոս, Պողիկարպոս, Եւսեբիոս, Աթանաս, և այլք 'ի նախնեաց. յորս հանդիսացեալ է գեղեցիկ ներբող Ոսկեբերանի 'ի վր̃ նորին որ̃ հայրապետեաց իւրում քաղաքի :

XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆՔ :

(1) Իրաւամբք պանծայ Ճառընտիր մեր՝ հարազատ և ընտականաւոր վկայաբանութեամբ սորին Իգնատիոսի ; որ անշուշտ Ճանաչի սկզբնատիպ այլ եւս օրինակաց գտելոց առ այլս՝ իբրև գործ ականատես գործակցաց և ուղեկցաց սորին, այն ինքն են երիցունք և սարկաւագունք եկեղեցւոյն անտիոքացւոց ; որք առաջնակայ գտան եւս անցից նր̃, և ապա 'ի ձե̃ շրջաբերական նամակի գրեցին զպատմութիւն նորա. ոչ̃ և երիցունք զմիւռնացւոց զպատմութիւն սորին պօղիկարպոսի :

Իրաւամբք պանծայ առաւել օրինակ մեր թարգմանեալ 'ի յունէ 'ի հայ 'ի ձեռն նախնեաց մերոց. քա̃ զի է գործ անթերի և անվրէպ. ուր օրինակք նորին գտեալք այժմ յայլ ազգս կամ են թերակատարք, և կամ վրիպականք, խառնիխուռն և շփոթ. մինչ զի որչափ ինչ ուղղագրի 'ի նն̃ յիմաստնոց, առաւել մերձաւորի առ մեր օրինակն. ապա թէ ոչ՝ ընդ հեռանայն 'ի մերմէս՝ տարանան 'ի նոյնատիպէ ճշմարտութեն :

Վս̃ զի երրեակ օրինակք գտանին առ այլս : Առաջինն է ուսսերիանեան կոչելի. ըս̃ որում ուսսերիոս գտեալ զլատին օրինակ նր̃՝ 'ի լոյս ընծայեցոյց իբրև հարազատ վկայաբանութի. և հաւանեալ զյունական օրինակ նորին գտեալ՝ նա առաւել հանդիսացոյց իբրև բուն և նախնիին վկայաբանութեն հանդերձ նոր թարգմանութբ̃. և սակայն իրքն է քաղուած մերումս կմ̃ համառօտութի. զի սկսեալ ոչ̃ զմերս, * Այն ինչ յաջորդէր 'ի հաւա- „ մնայեցւոց իշխանութե անտիոքացւոց || . եւն, բառ առ բառ զուգընթանայ ը̃ մերումս՝ մինչև 'ի սկիզբն պատ-

նաւ

նախխօսուած սրտին իմաստասիրական յանուանիք առաջին Թերթին . ուր յետ գնելոյ զառաջինն զայն խոստովանութեան յորում Թագաւորն զիմաստասէրս կոչէ չարագէ, և սրտն կոչէ զինքն ծածկագէտ, իսկ և իսկ անցանէ օրինակագիրն 'ի վերջին բանս (Թողեալ զամ չարչարանս և զգեղեցիկ ատենախօսութիւնս). և միացուցեալ զխօսս՝ որ 'ի նոյն միտս ասացեալ 'ի սրտին, Թէ այո՛ յետ կրեմ զչո քս, զամ, բնակեցայց 'ի նմ և գնացից 'ի նս, 'ի վր բերէ զմիտս գաղափարակուր լինելոյ նր 'ի համբաւ և յայնմհետէ զմիտ չարուանաքն զամ ինչ մինչև 'ի կատարումն սրտին յարենման մեզ : Եւ այսպէս եթէ լուսացեալ զմիջին դրականութեան օրինակիդ 'ի մերմէս, լինի և այն կատարեալ. այս Թէ ոչ՝ կայ միայն անկատար, զլխովին. ուր Թողեց զայն զի ուսանելիս կամի և զայլ երևելի համաձայն պատկերացուցանել զն կամի. սմ և համեմատ 'ի լաւին օրինակէն 'ի բաց հանեալ զԹուղթ սրտին՝ ուրոյն ապագրե անխորհրդաբար. զոր 'ի յունականէն չէ՛ իշխել 'ի բաց զատուցանել :

Երկրորդ օրինակն՝ զոր գրել է առաջնոյն ապագրեն ուսանելիսեանք 'ի կարգի գործոց իմաստասի . սմ և բոլլանդեանք, է մետափրաստեան կոչեցեալն . ուր Թէպէտև առաջինն առոյն է համգոյն առաջնոյն և մերումս . * Այն ինչ որպիսիանոս զհամեմատեցուց Թզուրութեան ,, զգաւառական անմոյր ||, բայց առ նմին գրէ մետափրաստէս այլուստ փաստմնդութիւն զայն՝ որ վասն բանականաց փրկչին զծածկագեաց 'ի մանկութեան 'ի գիրկս իւր և օրհնելոյ. ում և զձեռնադրութիւն նր յառաքելոց յերկնաւԹեն անտիրաքայ. և այլս զանոնս 'ի կարգ նախընԹաց վկայաբանութեան. և զընԹացս նր պատմէ մինչև 'ի կատարած՝ նոյնպիսի անկատարութ. Թող զոր իւր առաքեր. միայն յայտ առնէ՝. Թէ ընԹերցեալ է և զՃշմարտակ օրինակն մեր. ուստի 'ի փոխ առնու զայն, Թէ սրտն իմաստասիրս բանադրեալ եղև յանուանքն. և զգանձն մի բանս յատենախօսութեանց օրինակին մերոյ 'ի մէջ առնու՝ յետ և առաջ կարգելով առ 'ի յարմարել համեմատաբանութեան իւրում. ոչ յիշեալ և զայլ առանձնական յաւելուածս իւր. այս ինչ յայտնի է, զի նախընԹաց օրինակին է օրինակող, և մերումս օրինակի երաշխաւոր :

Երրորդ օրինակն՝ բոլլանդեանն կոչելի, այն է՝ զոր բաց

յերկուց առաջնոց տպագրեալ լոյս լատիներէն հեղինակե-
նոս բողոքականաց՝ իբրև լուսոյն և կատարելագոյն ք-
ջնողին, ընթեռնուլ ՚ի վերնագրին այսպէս. * Ա՛յլ փառք
,, ՚ի կարգի հնագոյն լատին ձեռագրաց ||. որոյ ոչ միայն
անգրագիտութիւն է նոյն ը, մերում և ը այլոցն, * Այն
,, ինչ արտաքինոս ընծայեցուցին առեալ էր զԱղեքսանդր
,, Թի ||, այլև որչափ ինչ պակասի առ այլս՝ և գտանի
առ մեզ, ունի զբողոքականս, ի զանազանութիւն և
զատանջանս՝ նոցին ուժով չարադրութե. միայն քանի մի տողք
կամ հատուածք բանից են համառօտեալ, և ուրեք ուրեք
այլափոխեալ ըստ կամս լատին գրչի. և որ մեծն է՝ գլուխք
բանիցն յետեւառաջութե դասաւորեալ՝ խառնակչութ ըն-
ծայեն և զվկայաբանութիւն գլխովին. զոր ըստ կարի ուղ-
ղագրեն բողոքականք. մինչ զի ՚ի կարգելն ըստ ուղղա-
գրութե նոց և ՚ի լնուլ զթերութիս ինչ՝ եղանէ և ՚ի լա-
տինն մի և նոյն վկայաբանութի ճառընտրաց մերոց.
զի ոչ հայերէնն, նոյնպէս և լատիներէնն ՚ի յունէն է
թարգմանեալ. բայց յունական օրինակն չերևի այժմ
՚ի մէջի ։

՚ի հաստատութիւն այսմ առէ հեղինակներս բողոքականս ։
* Կարծեմք, թէ այլ վկայաբանութե բազմաց ձեռագրաց
,, հայր երբեմն յունարէն, ուստի քաղեցին ժամագիրք
,, յունաց և այլ գրեանք՝ զատանջանս, զորս կրեալ սբն
,, Իգնատիոս յանտիոք. ուր զանց առնէ զնոցին մե-
,, տափրաստէս (ը ուսմերեան օրինակի). ոմն և այլ
,, բանք գտանին ՚ի վկայագիրս բեղայի և ադոնի, որք
,, ճառընտրական բանան անցոյց առ ընդարձակ օրինակն
,, լատինական || ։ Եւ առհա ինքնագրեալն առրա է օրինակն
մեր գտեալ ՚ի ճառընտրի, որ տիրապէս ունի զանեղծ
յունական բնագրի. ոմ յայտ է ՚ի հաւատարիմ թարգ-
մանութեէ՝ համեմատութե ը այլ մասին յունականի յա-
ռաջ բերելոյ ՚ի հաւուրնարաց. և եթէ հաւուրնարա
պարծի ը մասն, մեք զիարդ ոչ պարծեսցուք ը բո-
լորն ։

Քանզի այսպէս խօսի հաւուրնար ՚ի նախաձանօթս իւր
առ յունական օրինակ իւր կիրառմանեալ. * Ո՛չ ուրեք
,, գտանիւր յունարէնն, եթէ ոչ՝ այլայլեալն ՚ի մետա-
,, փրաստէ ։ Եւ թէպէտ ստորութե հին (լատին)
,, թարգմանութե՝ գտեալ էր յուսաբերեալ և ՚ի վկասիո-

,, ան պէսպէս ուղղագրութիւք, բայց սակայն սպասելին
,, գիտնականը այլք օժանդակութեան օրինակի իւրեք, որով
,, հաստատեսցի վերանորոգումն յոյն բնագրի աշխատա-
,, սիրեալն 'ի նոցանէ : Քանզի այսպէս խօսի Վոսսիոս.
,, "Իցէ՞ թէ կարօղ լինէի 'ի լոյս ընծայել և զԹուղթն,
,, զոր առ Հռովմայեցիսն գրեաց ամենասուրբ վկայս... Ո՛չ
,, վիճակեցաւ ինձ այնչափ երջանկանալ, մինչև գտանել
,, զյունարէնն. թերևս այլք բարեբախտագոյնք քան
,, զիս և առաւել հետազօտողք 'ի վեր հանիցեն զայն 'ի
,, հետազօտել զմատենադարանս": Պիտէր այժմ կեն-
,, դանի լինել այդց արանց բարեացապարտից 'ի գրա-
,, կանութեան, և խնդակից լինել մեզ անշուշտ ոչ միայն
,, վն Թղթոյն, այլ և վն բուն իսկ վկայաբանութեան հա-
,, րազատ բնագրի, որում ակնունել ոչ իշխէին :
,, Բայց արդ՝ աւելորդ է ձգտել յաղագս վաւերական-
,, նութեան երկե Թղթոյն և երկե վկայաբանութեան || :
ժամ է և մեզ ասել. պիտէր այժմ կենդանի լինել
Հաւսինարդայ և հենսքեննիոսի (Թո՛ղ զուսսերիոս և զՎո-
սսիոս), և այլոց մեծամասեր և Ջանիարտասեր արանց
բարեացապարտից 'ի վարս սէց ; և խնդակից լինել մեզ
ոչ միայն վն մասին, այլ և բոլորին՝ հարազատ վկայա-
բանութեան սէյն իգնատիոսի. որ թէպէտև հայերէն,
բայց զյունարէնն անսասերիւր յինքեան բերէ. ոչ է
որչափ ինչ յունարէն բերէ Հաւսինարդ, բառ առ բառ
նշանակեալ է հայումս. այս որ ինչ պակասի յօրինակի
նը, 'ի մերմէս առցէ անվրէպ :

Զպակասաւորութիւն յոյն և լատին օրինակաց վկայեաց
հենսքեննեան 'ի գուշակել անդ, թէ ունի լինել այլ ձո-
խագոյն վկայաբանութ. լսար և զգեստեցիկ վկայութե նը
'ի մեր կողմն՝ գուշակելովդ, թէ նախ՝ բարձակ օրինակն
լատինականն է ուղղագրելի ըստ հայումս. զի այս է ասել
նը. * Այս լատին վկայաբանութ յաւաղ բերէ 'ի մէնջ՝
,, հանեալ 'ի բազում յայժ և 'ի կարի ճեաքոյն ձեռա-
,, գրաց, և հաղորդեալ երբեմն հաստոեալ, և առա
,, մեզ. յորս գլխաւորքն են լորբեմնեան, աւգսմբրեան,
,, ուղորայեկտեան են, ձեռագիրք : Եւրեի 'ի յուճէ
,, Թարգմանել... Այլ սակայն 'ի սմին օրինակի՝ մայն-
,, ջաւեցն, զորս իգնատիոս կոչեաց յանուբրս, ասին լի-
,, նել 'ի Հռովմ առաջին արդարանոսի. որ է անհեթեթ

,, սխալ

„ սխալանք · զոր և օրինակեցին բեդա, ադոն, ուս-
„ ուարդ ; և այլք 'ի լատին վկայագրաց · · · Գուցէ օ-
„ րինակ լատին թարգմանչին էր թերթ կամ պատառ-
„ եալ · կամ թէ զշրջաբերական նամակն զառաքեալն
„ յանախորդաց՝ բարձմամբ վերնագրին՝ համարեալ
„ է, թէ հռովմայեցիք եղեն գրեալ ։ · այս 'ի վ՛ր բե-
րէ, թէ այլք ոչ սակաւք զնոյն օրինակն համառօտեցին,
և կրճատեալ 'ի լոյս ընծայեցին ։

Այս ամ է անտարակուսելի, ոմ և այլ վրիպակք եթէ նոյն օրինակին, և եթէ համառօտողաց նր՝ են ուղղագրելի ը մերում Ճառընտրի՝ որ ունի զանեղծ յոյն բնագրի ։ Իսկ պատճառ կամ կիսատմանեայ կամ խառնակ դոլոյ օրինակացն այլոց՝ յայտնի մեզ թուի, զոր և ոչ յուշ առնեն այլք · իբր զի հայեցեալ օրինակագրաց ամանց յընդարձակութիւն վկայաբանութեան՝ կամեցեալ են առնել զբովանդակութիւն ինչ նր · և տեսեալ՝ թէ ոմ 'ի սկզբան ատենախօսութեան ածապզեաց կոչումն սբյն աւիթ եա տրայիանոսի մատուցանել զնա յերկար հարցափորձ և 'ի բազմապատիկ տանջանս, նոյնպէս և 'ի վախճանի նորին պատճառս քննազգեաց կոչելոյ · սրբոյն զինքն՝ վճռեաց զնա տրայիանոս վարել 'ի հռովմ և գազանաց տալի արկանել 'ի թէատրոնի, դիւրին ճանչ գտեալ են համառօտելոյ, թողլով զ'ի միջի եղեալ բանս և պզորձս, և միացուցանելով զնմանօրինակ բանսն զառաջինս ը վերջնոյն · և այնպէս պահմամբ իսկ շարադրութեան կարգեալ են զհամառօտութիւն ինչ · յորում երկու իրք ևեթ զատանին կարևորք՝ յիշատակեալք և յայլ ամ մատենագրաց և յանկերբերանէն ; զի ներկայանալ սբյն յանախորդ յատեան թգրին, և յետ միանգամ խոստովանութեան վարումն 'ի հռոմ ։

Բայց թէ բուն և առաջին վկայագիրն ակնատեսս ; զի եկեղեցին անտիոքացւոց 'ի շրջաբերական նամակի անդ ոչ էր այնպէս համառօտ գրեալ, այլ ընդարձակ ատենախօսութեամբ հանդերձ և այլ ևս տանջանօք՝ զորս կրեաց սբն յանախորդ, ոչ միայն յայտ է 'ի Ճառընտրէ մերմէ՝ որ անթերի ունի զնմին, այլև 'ի ժամագրաց յունաց՝ որ քաղէ և զազգս ազգս տանջանաց՝ որ յանախորդ · ոմ և հին վկայագիրք լատինացւոց բեդա, ադոնն են · միայն թէ լատինքն այժմէնիկ չեն բնաւ 'ի յայն բնագիրն ամփոփ-

կեալ, այլ 'ի լաւագոյն թարգմանութեան խառնակ ։ Իսկ պատճառ խառնակութեան բանից լաւագոյն թարգմանչին քաջայայտ է. զի առաջի աչաց ունելով նոր զերկուս յունականն օրինակս՝ զԵբրայականն համաձայն Ճառընտրաց մերոց, և զհամառօտն ըստ նախայիշատակեալ կերպի; 'ի նոր խորհուրդ անհեթեթ է մտաբերեալ. քանզի նախ ըստ համառօտ օրինակին աւարտեալ զատեանն անտարակոյս և զվարուցն սրբյն 'ի հռոմ, զկնի կարգեալ է և զայլ ամ բանս Եբրայական օրինակին՝ զյաւելուածոյն եղեալս. և զի մի՛ յետևատաղութեան բանից անձոռնի լինիցի, յաւմարեալ է ըստ կամի և զյետևատաղութեան գործոց. յս հարկ համարեալ է գնել՝ թէ առանձնախօսութիւնք և բազմապատիկ տանջանք սրբյն լեալ իցեն 'ի հռոմ առաջի տրայիանոսի. ըստ նմին և առաջի թղթերին գազանակուր լեալ իցէ սրբն ։

Եւ զի այս ընդդէմ է ամ վկայագրաց, ամէ և արտաքին պատմութեանց համաձայնեցելոց, զի տրայիանոս յետ խաղալոյ 'ի վր̃ պարթևաց՝ ոչ դարձաւ այլ 'ի հռոմ, այլ 'ի Ճանապարհին՝ յոր գնայր, եւ 'ի կենաց, վճյ յայտնի առախօս գոլով լաւին օրինակն այն Եբրայական. ուստի առիթ առեալ՝ համարձակ ընդվայր հարին զայն քննիչք արևմտեանք, մանաւանդ Նորադանդք. այլ է տեսանել 'ի բանս Ուսսերիոսի և այլոց ։ Եւ սակայն քաջն Հենքենիոս բոլլանդեան գիրքս հաստատ եղև, թէ ոչ սուտն, այլ յետևատաղութեան կայ յայն Եբրայական օրինակ լատինական. և ըստ նմին իւրքն նշանակեաց, թէ ո՞ր գլուխ բանից յառաջ պարտի անցանել, և ո՞ր զկնի. և ահա հաւաստի է խոհական գտանումն գորա՝ հաստատարմացեալ յօրինակէ Ճառընտրին մերոյ. զոր 'ի ձեռս առեալ՝ իւրքնին կարէ ուղղագրել ամ ոք նովաւ զլատինն աղճոյն, և ընուլ զթերին այլոց օրինակաց յունաց. միանգամայն և քաջ 'ի միտ առնուլ զփոփոխութիս ըստ հաճոյս մուծեալս յո՛րև է յունական և լատինական օրինակս ։ Մի՞ով բանիւ. Ճառընտիր մեր Ճանաչի իրաւամբք աղբիւր և կանոն ամ օրինակաց ծանուցելոց առ քննիչս ։

Եւ որ զարմանալին է, օրինակ Ճառընտրիս մերոյ ունի և զհեղինակութեն Եւսեբեան, ըստ որում մտ 'ի վախճանն յարմարեալ են և բանք Եւսեբիոսի. որ 'ի պատմ. Եկեղ. գ. 30. ուր յառաջ բերէ նա զվկայութիւս սրբյն Երանոսի

և

և՛ սրբոյն պօղիկարպոսի զի իգնատիոսի Անտիոքացի : Որ
է նշանակ, թէ վկայաբանութիւն այս է մի՛ ՚ի հին վարուց
սրբոց՝ զորոց վկայէ այլուր եւսեբիոս, թէ հաւաքեցի՛ ՚ի
բուն աղբերաց յառաջնին ժամանակին. Որ և զվարս պօղի-
կարպոսի աշակերտակցին իգնատիոսի : Եւ զի նոյն յա-
ւելուած եւսեբեան կայ և ՚ի վախճան լատին թարգ-
մանութեան՝ յօրինակս ինչ թերակատար, և յայլս անթե-
րի, նոյնպէս և առ մետափրաստեսի, որքս և ս լինին
վկայ, թէ տեսեալ է նոյն զհարազատ օրինակ մեր եւսե-
բեան. բայց ոմն այսպէս, և ոմն այնպէս այլափոխեալ
է զընթացս. այսպէս որ ոք կամի ուղիղ ընթանալ, պար-
տի զհետ երթալ ձառընտրին մերոյ. թող զնիւթական
սխալագրութիւնս տառից և բառից. զորս դիւրաւ ուղ-
ղագրէ Տէր մեռոյ հանդիսատուութիւն այլոց օրինակաց : Աւե-
լի ինչ քան զայս ասել չէ՛ հարկ ՚ի գովութիւն հայերէն
օրինակիս. զոր հնորկօրէն բառ առ բառ պահեցաք՝ բաց
՚ի դոյզն պարզաբանութեանց ՚ի անձոյ մերոյ, ուր և փորձն
յայտ առնէ զՏէր առացեալքս : Եկեսցուք այժմ ՚ի քա-
նի մի մասնաւոր ծանօթութիւնս կարեւորս :

(2) Խորհուրդ է առ քննիչս, թէ ուստի՞ եղև սրբոյն իգ-
նատիոսի կոչել Թէոփօրոս, զի Անտիոքեաց կմ Անտաքեց :
Նորագանդք՝ որք ուխինչ աւանդութիւն յանձն առնուն, է՛
զի ժխտեն՝ թէ ստեղծականեալ իցէ նմա այս անուն,
զոյ և համարին՝ թէ յետինք մուծեալ իցեն ՚ի սկիզբն
Տէր թղթոց նորա զայս կոչումն * Իգնատիոս Թէօփօրոս ‖.
Է՛ զի ըռունին, թէ յատուկ անուն իցէ նորա, բայց ոչ ՚ի
գործոյ ինչ եղեալ, այլ իբրև գովեստ ընդհանուր
առեալ նմա. Որ յօժարէր արդար կոչել, կմ յակոբ ար-
դար, կմ յեսու յուստոս զի արդար. մանաւանդ զի շնոր-
հաւ Նաև զսրբն պօղիկարպոս կոչէ Թէօփօրոս, և ինքն
սրբն իգնատիոս զեփեսացիս կոչէ Թէօփօրոսս, զի Անտաղ-
դեացք :

Բայց յայտ է թէ սովիմք ոչ ժխտի, այլ առաւել հաս-
տատի՝ թէ դոյր ուրեմն պատճառ ինչ, զի ՚ի սկզբանէ
և այսր յատկացեալ է իգնատիոսի այս կոչումն՝ որ կա-
րէր անկ լինել բազմաց, ոմնա հասարակաց. և զար-
մանամ, զի ոչ են յուշ ածեալ նորագանդք՝ թէ զՏէ առա-
ջելոյն Տէր մկրտեալք ՚ի քն են Անտիոքեացք կմ քրիստ-
ոնեացք. ըստ, * որ միանգամ ՚ի քս մկրտեցայք, զքս

,, զգեցեալ էք ||. ապա ճշմր սեղանականացն անուանք
այս քրիստոնէից կի՛ր ածազգեաց՝ իգնատիոսի : . .

Ո՛չ օգնէ ուսանողութեան, այլ սատանէ ճշգրտեալ եղանակ նմին քերթեւլն նոր զրան միաւորութեան, թէ իգնատիոս էր * Կ՛ կոչմանբ Կ՛ կրօք ածազգեաց ||. ուր և զրան արիստոտելականն՝ որ սոր զայլս 'ի սոյն՝ նոյնպէս և զիգնատիոս կոչէ Ե՛ւս, զի ածայինն. զի և մեք զայն խնդրեմք : Թէ իմ՛ սատանէլու իգնատիոս քան զայլս յառաջելոց և յաշակերտաց, զի ոչ միայն ածային կոչեցի. այլև ածազգեաց. և եղէ ոչ միայն կրօք, այլև կոչմանբ, ոչ միայն կոչմանբ, այլև կրօք ածազգեաց : Այսպէս մեայ հաւատական իւր պատմեաւ զասանել յաւանդութէ, և զանհաւատանականն 'ի բաց թողուլ :

Սկսեալ 'ի վերջնոյն՝ ոչ է հաւատական, այլ նորահնար գիւտ ոմանց 'ի յետնոց լատինացւոց, որ մենակեցութեան բոլլանդեանեցւոց, և մատենագիր պատմողաց, և որոց զհետ երթան նոյ, թէ Թէոփորոս կոչեցի սբն իգնատիոս՝ ներգործաբար միայն, զի զածն կրող 'ի սրտի. քանզի զի ասեն՝ 'ի ժամ նահատակութեան բացեալ սիրտ նր, և գտաւ 'ի նմա գրեալ ոսկի տառիւք անուն յսի քսի : Զի այդ նախ սուտ յայտնապէս է, զի սբն իգնատիոս 'ի կենդանութեան սատանէլ կոչեւր ածակիր կամ ածազգեաց : Երկրորդ, զի զսիրտ և զփորոտիս նորա անգամ կերան առիւծք, և միայն զքանի մի խոշոր ոսկերս թողին : Երրորդ՝ զի յորժամ իմքն իսկ իգնատիոս ասաց տրայեանոսի՝ թէ զյսն յիս կրեմ, ոչ խմանայր զներգործական անուանն յսի, այլ զշնորհս նր. վա և վկայութի 'ի մեջ էառ. թէ
գրեալ է, բնակեցայց 'ի նս, և գնացից 'ի նս :

Այսպէս հաւատական է, զոր նախ մեք մերձէն խոստովանեցաք, այսպէս և առ այլս հաստատութ գտաք. թէ սբն իգնատիոս կոչեւր Թէոփորոս, ոչ միայն ներգործաբար և ը շնորհաց, զի ածազգեաց կամ զածն կրող յինքեան շնորհօք՝ համեմայն այլոց ճշմարիտ հաւատացելոց քրիստնեցելոց միջոցաւ, այլև կրաւորաբար և խրատէս ածակիր կամ ածաբարձ, զի բարձեալ 'ի մանկութե 'ի գիրկս յսի. և այս է հաստատահիմն աւանդութե. զոր գտանեմք 'ի շարականի մերում և 'ի յայսմաւուրս, և առ մատենագիրս յունաց ը միաւորութեան. ուր և մեկն զսի 'ի ժամագիրս նոյ հանմանայն Հ. պոլլանդես. * Սա էր երկո-

,, նե-

,, ներքին, զոր տայր զօրօքն երասխ անցանելոյն. և զերկու
,, որդիկան՝ առաց, եթէ ոչ խոնարհեցուսցէ զանձն
,, իւրև զմանուկս զայս, ոչ մտցէ յարքայութիւն երկնից.
,, և որ զմի 'ի մանկանց տանի ընկալցի յանուն իմ, զիս
,, ընդունի։ Վասն և Թեո՛փորոս (զի Տմնակիր) կոչեցաւ։
Եւ զի այսմ նոհնակեն յայնք առ աճն յերգս խաչեանց։
* ով Տմնակիր կոչեցեալդ արժանացեր, որովհետև
,, զորն զբեղ երանելին իգնատիէ, առ հանգստեան 'ի
,, գիրկս ընկալաւ։ և զարձեալ. * Տերունեաս վայելչ
,, չական անուամբ կոչեցար Թեո՛փորոս (Տմնակիր) ով
,, հայր, քանզի առակաւն տայր զօրաւ փրկչին՝ 'ի ձեռս
,, ուս բարձեալ կրեցար, որ վերածայնեն առ մեզ. երկ-
,, րո՛ւք նմա ոտք զմանուկս զայս։

Եւ յայտ է թէ չէր ինչ ընդունելութ յայսմ զեղեցիկ ա-
ւանդութ. զի իգնատիոս էր 'ի ժամանակի քարոզութ
փրկչին մանուկ տղայ. որ յետոյ յաջորդեալ հանգեալ ա-
շակերտեցաւ առաքելոց, և 'ի նոցանէ ձեռնադրեցաւ
քահանայ և եպս, առ անտիոքեին ընտրելոյ. Վէ(ի) զարմա-
նալի ըստ խնամոցն ուսուցիչս, որ իւրև անձկայարել
առաքինութ կարծէ զայն, զի ուխտերեալն ասաց՝ թէ
իգնատիոս ոչ եանս զքս։ Այո՛ ասաց. բայց զխոսք և
օրայեւ, անաշառ ունեցուք. աղօթելի ըստ ասէի 'ի
ներքոյ իգնատիոսի ձեռնադրելով թէ վկայութ յաջոր-
թն քնի 'ի մեռելոց է և այն, զի աշակերտք նախ երկ-
չո՛ւք՝ զկնի որ(ք)ը զանամ, ասէ. * Զեկամ(ի)գ էր, զի ցաւ-
,, չաւի կենդանի էր (որն մեր), կենդանի(ց)ս նոյն ասա-
,, քեալք թմ յերկիրալէ ակարացեալք, մնանելոյն զվիշտն,
,, և փախուցեալ երկրոյն 'ի բաց. խակ յորժամ մեռաւ,
,, ոչ միայն աշխարհս և զօրս, այլ և իգնատիոս, որոյ
,, ոչ էր տեսեալ զնա, և ոչ վայելեալ 'ի կենդանութ
,, նոր, այնչափ 'ի վ(ե)ր նոր յօժարութ ցուցանէին ա-
,, ւոյ, մինչև զկեանս ածագամ տալ վն նոր ||։

Արդ՝ առաքեք, թէ զի Ճշգրիտ ուսումն ոչ հակառակի
մեզ այս բանն ուխտերեալն. վն զի բանն է զանկանոնաւ,
ոյց կենդանեացս կամ զհամանհատակաց, և ոչ զմանկանց
տղայոց կիմ զերախտայից, որք չէին ընդունակ կենդանեաց.,
և ոչ կարեն բերել իւրև վկայ աւանդութ։ Այլ մեզ
նախագրուցական է՝ թէ ուխտերեալն Ենեսդա(ւ)որք զերկնա-
ւորս ծնեալ նախ քան զյայտութեն քնի. մնան զի. զնէ-

զոր պատրաստեաց նց փրկիչն յմ․ որում և չարչարակիցն եղեն․ քանզի ոչ զայժմու յաւիտեանս․ այլ զգտ սիրեցին, որ վն նց մեռաւ և յարեաւ․․․ Աղաչեցաք առ ձեզ և զԹուղԹս, զոր գրեալ էր առ մեզ երանելոյն իգնատեայ․ այլ և պատուիրեցիք մեզ․ զոր ընԹերցեալ ձեր՝ գիտեմ զի յոյժ ուրախասջիք ։

Օծնի բանիցս պօղիկարպոսի՝ յարէ եւսեբի․ * Այն ինչ՝ որ վասն սրբյն իգնատեայ էր, և վկայուԹն նր, մինչև ցայս վայր ։ Յաջորդէր զեպսկուԹն անտիոքայ հերոն ։ Իսկ յետ այսց եւսեբեան հատուածոց՝ զարձել ՚ի վր բերէ ճառընտիրն իւրև ՚ի բերանոյ բուն վկայաբանին այսպէս․ * Յիշատակ ածաւէր և առաքինւոյ նահատակին իգնատեայ՝ ՚ի հրոտից ամսոյ ; որ օր մեւտ է, (ըստ յն․ դեկտ․ Ի․) յայտ արարաք ձեզ և զօրն․ զի ՚ի ժամանակի վկայուԹեն ժողովեալք հաղորդեսցուք սբյ և առաքինւոյ նահատակի և վկային քի․ որ կոխեաց զխայԹոց սատանայի, և կատարեաց զքնաւէր և զցանկալի ընԹացս իւր քսի յսի տն մերոյ․ որում փառք և զօրուԹն հանդերձ հաւր և հոգւոյն սբոյ այժմ և միշտ և յաւիտեանս յաւիտենից․ ամէն ։

ԹուղԹ սրբյն իգնատիոսի յիշատակել ՚ի սրբյն պօղիկարպոսէ, այն է գրեալն առ զմիւռնացիս ՚ի տրովադայ, կայ ՚ի մատենադարանի առաքելական հարց․ այլ և ԹուղԹ նր առ հռովմայեցիս յառաջ բերեալն ՚ի կարգի վկայաբանուԹես․ Ը որս և այլ ԹուղԹք առ

Եփե-

Եփեսացիս, առ Մագնեսացիս, առ Տրալլա-ցիս, առ Փիլադելփեցիս, և առ Պօղիկարպոս ուրոյն . զորս մի առ մի նշանակէ և Եւսեբիոս :

Փոխադրութիւն նշխարաց սրբոյն Լուսաւորչեան Ամենայն Հայրապետին :

Նախկին փոխադրութիւն սրբ ոսկերաց մնա-ցելոց 'ի տեսարանն Հռովմայ 'ի ժա-նեաց առիւծուց, և ամփոփելոց 'ի ձեռն եղ-բարց Հռովմայեցւոց, զի տեսանատես վկայա-բանին նշանակեցաւ վերագոյնդ . իբր զի յետ այնորիկ տարեալ եղեն յաթոռ նր յանտիոք . և այս զի ոմանց՝ եղև 'ի յաջորդ ամի կատարա-ման սրբոյն : Այլ և Հերոնիմոս գրէ յաւուրս իւր (յղ. եկեղ. Ծարենագր. գլ. ծղ), * Նշխարք մարմնոյ նր եդեալ կան յանտիոք արտաքոյ գաւթնիդեան դրանն 'ի քնարանի ‖ : Իսկ և բերանն ոսկի յամՀան 'ի քահանայութեան իւրում խօսեցաւ Ճառ ներբողական 'ի վր ամեն-գեաց Հայրապետիս . որք է տեսանել 'ի կար-գի գործոց նր . ուր յետ յիշատակելոյ զկա-տարումն 'ի Հռովմ, 'ի վր բերէ :

* Որդ իբրև եղոյծ անդանօր զկեանս, մա-նաւանդ թէ յորժամ յերկինս 'ի վեր ել, դարձաւ անդրէն պսակեալ . քանզի և այս ևս եղև տնտեսութե, վերստին զնա առ մեզ դար-ձուցանել, և քաղաքակցաց շնորհել զվկայն : Քանզի այն (զի Հռովմ) զնր կաթեալ արիւնն ընկալաւ . իսկ դուք նշխարօքն պատուեցայք :

Դուք

Դուք եղբարքն հրճուեցայք, նոքա հրճուե-
ցան վկայութեամբն ։ Որքա՜ն տեսակն մրցեալ և
յաղթող զատեալ և պսակեալ, դուք համա-
պատ զնա ընդ ձեզ ունիք ։ Դու փոքր մի ժա-
մանակ հեռացոյց զնա ՚ի ձէնջ Տէր, և մեծ
եւս փառօք զնա ձեզ շնորհեաց ․․․ Դադարե-
ցիք եղբք, և ընկալայք մարտիրոս ․․․․ Նորա-
նեղիս այս Իգնատիոս զառ ինքն եկեղ՝ օրհ-
նութիւնք, համարձակութիւն, զուարթութիւն մտօք,
և բազում արութիւն լցեալս դարձուցանէ ՚ի
տունս իւրեանց ։ Եւ արդ մի այսօր միայն,
այլև որ ըստ օրէ առ նա դիմեսցուք, զհոգևո-
րականս ՚ի նմանէ քաղելով զպտուղս ․ Քզի
է՛ և է՛ մատուցեալ այսր հաւատով մեծա-
մեծս պտղաբերել բարիս ․ զի ոչ մարմինքն
միայն, այլև նոքին իսկ դիրք սրբոյն լի են հո-
գևորական շնորհօք ․․․․ Արդ յորդորեմ զա-
մենեսեան զձեզ, եթէ ՚ի հոգւոյ տկարութեան ոք
իցէ, եթէ ՚ի հիւանդութիւնս, եթէ ՚ի թշնամա-
ութիւնս, և եթէ յայլ ինչ կենցաղական ծան-
րութիւնս, և եթէ ՚ի մեղացն ծանրաբեռնութիւնս,
հաւատով այսր մատիցէ, և զայն ամ՛ ՚ի բաց
դնիցէ, և բազմաւ դարձցի ուրախութբ, ան-
դորրագոյն զխիղճ մտացն գործեալ ՚ի տե-
սութէ նեթ ։

Եւ ահա վս առաջին փոխադրութեան նշխա-
րաց սրբոյն ՚ի Հռովմայ յանտիոք՝ լինի առան-
ձին տօն յիշատակի առ յոյնս ՚ի յունուարի 29․
որ և ՚ի մեր յայսմաւուրս կայ նշանակեալ ՚ի
յունուարի 30, կմ 29 ․ իսկ լատինք ՚ի դեկ-
տեմբերի 17․ առնեն զայս յիշատակ, մեր ՚ի
կա-

կատարուածն նր՝ որ եղև ՚ի դեկտ. 20. զի իմ-
քեանք զկատարումն տօնեն ՚ի փետր. 1։
Երկրորդ փոխադրութն եղև նշխարաց սրբյն՝
փոքր մի յետոյ ՟Ե զաւուրս ոսկեբերանին յա-
ւուրս Թ՟Է-րուն Թէոդոսի փոքու. զի ՚ի նմին
անտիոք քաղաքի կին յարուցարձանս նր կայր
տաճար բախտի, զոր սրբեալ յեկեղեցի յա-
նուն սրբյն իգնատիոսի՝ անդ հանգուցին ըղ-
պատուական ոսկերս նր. զորմէ այսպէս գրէ
եւագրիոս պատմաբանն (Գ. 16). * Յայն-
ժամ և ածարեալն իգնատիոս, այն՝ որ ըստ
որում ՚ի յովհաննէ հռետորէ այլովքն հան-
դերձ պատմեալ է, յետ այնորիկ՝ զի կամե-
ցաւ գերեզման ունել զորովայնս գազանաց
՚ի տեսարանն հռովմայ, և ՚ի ձեռն մնացելոց
խոշոր ոսկերաց փոխաբերեալ եղև յանտիոք
՚ի քնարանն կոչեցեալ վայր, փոխանորդ յետ
բազում ժամանակաց՝ յորժամ ազդեաց ամե-
նաբարին ած Թէոդոսի՝ զածազգեացն մեծ
ևս պատուովք պատուել, և զտաճարն զեր-
բեմն դիւաց նուիրեալն, որ ՚ի բնակչաց բախտ
էր անուանեալ, քաղաքայաղթիւ այսմ և վկայի
վերադարձել. և այնպէս՝ որ յառաջն մեհեան
էր բախտի, եղև սրբ. տաճար նուիրական իգ-
նատիոսի, զնորա նշխարս նր սրբազան հանդի-
սիւ ՟Ի քաղաքամէջն վերաբերեալ կառօք, և
եդեալ յայն տաճար։ Ուստի և բազմաժո-
ղով տօն և մեծահանդէս ուրախութիւ մինչև
ցաւուրս մեր կատարի, զոր և պայծառացոյց
մեծավայելուչ քհնյապետն գրիգորիոս ։
Յորմէ երևի՝ թէ տօն երկուց փոխադրութեանց
միա-

միացեալ առ անտանօքացին՝ մեծ եւս փառօք կատարիւր. մինչեւ նիկեփորոսի կալիստոսի չփոյթ իմանալ զբանս եւագրեայ, եւ 'ի մի խառնել զերկինն փոխադրութիւն։

Իսկ երրորդ փոխադրութիւն եղեւ ըստ արեւմտեան մատենագրաց, յորժամ յետ ժամանակաց նշխարք սրբոյն յանտիոքայ միւսանգամ բերեն եղեն 'ի Հռովմ. եւ այս ոչ 'ի ժմկի արշաւանացն պարսից յանտիոք առ յուստինիանոսիւ 'ի հինգերորդ դարու, ուր ոմանց թուեցաւ՝ ընդդէմ բանից եւագրիոսի, որ յետ այնր ժմկի գրէր, այլ յաւուրս պատերազմաց հերակլի ընդ պարսից յեօթներորդ դարու. զի յայնժամ յամի տն̄ իբր 637, ը̄ս բարոնիոսի, յերեսաց խառնակութե արեւելից ընդ նշխարս սրբոց փոխադրեցան յարեւմուտս։ Ընդ որս եւ պատուական նշխարք սրբոյն իգնատիոսի ա̄ծազգեաց հայրապետի բերեալ եղան 'ի Հռովմ յեկեղեցւոջ սրբոյն կղեմայ հռովմայ հայրապետի՝ մեծաւ պատուով, ասէ վկայագիրն Հռովմայեցւոց 'ի դեկտ. 17։ Այլ ապա զանազան մասունք ոսկերաց նր̄ սփռեցան յայլեւայլ տաճարս Հռովմ քաղաքի, ուր եւ 'ի նէապօլիս, եւ 'ի մեսսանա սիկիլիոյ, եւ 'ի բեղգիոն, եւ 'ի գաղղիա, եւ 'ի գերմանիա, 'ի կողոնիա, 'ի մոգունտիա, 'ի բոյեմիա, եւ յայլ տեղիս. զորոց չէ՛ տեղւոյս մի առ մի ասել։ Այլ եւ երանելին բեռնարդոս ('ի ճառն է. 'ի սաղմ.) ասէ ունել առ իւր մասն 'ի նշխարաց սրբոյն իգնատիոսի։ Նաեւ գովութիւն յիշատակին զա̄ծազգեացն՝ սրբոյն պօղիկարպոս,

սրբոյն

սէրն զինուորիս , սէրն երանիս , արդարենէս ,
եւսեբերիոս , աթանաս , և այլք 'ի նախնեաց.
յորս համդիպեցաւ է գեղեցիկ ներբող ոս-
կեբերանի 'ի վ֊ր նորին սբ. հայրապետին իւ-
րում քաղաքի :

XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆՔ :

(1) Իրաւամբք պանծայ Ճառընտիր մեր՝ հարազատ և ընտանաւոր վկայաբանութեամբ սրբոյն Իգնատիոսի ; որ անշուշտ Ճանաչի սկզբնատիպ այլ ևս օրինակաց գտելոց առ այլս՝ իբրև գործ ականաւոր գործակցաց և ուղեկցաց սրբոյն , այն ինքն են երիցունք և սարկաւագունք եկեղեցւոյն անտիոքացւոց ; որք առաջինկայ գտան ան անցից նր , և առաջ 'ի ձեւ շրջաբերական նամակի գրեցին զպատմութիւն նորա · ոչ և երկիցունք զմիւռնացւոց զպատմութիւն սրբոյն պօղիկարպոսի :

Իրաւամբք պանծայ սոյն օրինակ մեր թարգմանեալ 'ի յունէ 'ի հայ 'ի ձեռն նախնեաց մերոց · զի դի է գործ անթերի և անվրէպ · ուր օրինակք նորին գտեալք այժմ յայլ ազգս կամ են թերակատար , և կամ վրիպական , խառնիխուռն և շփոթ · մինչ զի որչափ ինչ ուղղագրի 'ի նմ յիմաստնոց , առաւել մերձաւորի առ մեր օրինակն · այպա թէ ոչ՝ ընդ հետամնալն 'ի մերմէս՝ օտարանան 'ի նոյնատակէ ճշմարտութենէ :

Վն զի երրեակ օրինակք գտանին առ այլս : Առաջինն է ուսսերիոսեան կոչելի · զի որում ուսսերիոս գտեալ զլատին օրինակ նր՝ 'ի լոյս ընծայեցոյց իբրև հարազատ վկայաբանութի · և հաւուինարտ դյուռնական օրինակ նորին գտեալ՝ նա առաւել հաստատեցոյց իբրև բուն և նախնին վկայաբանութեն համդերձ նոր թարգմանութ · և սակայն իրքն է քաղուածք մերումս կն համառօտութ · զի սկսեալ ոչ զմերս , * Այն ինչ յաջորդէր 'ի հասոչւ ,, մայեցւոց իշխանութեն առաքելական || · և , բառ առ բառ զուգընթանայ ը մերումս՝ մինչև 'ի սկիզբն ստաց-

նայ

նախօսութեան սրբոյն իգնատիոսի յանտիոքայ առաջի Թղթոյն․
ուր յետ գնելոյ զառաջինն զայն խօսակցութեն յորում
Թագաւորն զիգնատիոս կոչէ չարադև, և սբն կոչէ
զինքն ածազգեաց․ իսկ և իսկ անցանէ օրինակագիրն
՚ի վերջին բանս (Թողեալ զամ չարչարանս և զգեղեցիկ
ատենախօսութիւնս)․ և միացուցեալ զխօսս՝ որ ՚ի նոյն
միտս ասացեալ ՚ի սբյն, Թէ այժ յես կրեմ զՅս Քս, եմ,
բնակեցայց ՚ի նս և գնացից ՚ի նս, ՚ի վր բերէ զմիա
գագանակուր լինելոյ նր ՚ի հռոմ․ և յայնմհետէ զդժ-
չարունակի ամ ինչ մինչև ՚ի կատարումն սբյն յարևմտան
մեզ ։ Եւ այսպէս եթէ լուցցես զմիջին պակասութին
օրինակին ՚ի մերմէս, լինի և այն կատարեալ․ այլ
Թէ ոչ՝ կայ մնայ անկատար․ գլխովին․ ամր Թողեց զայն
զի ուսանելիս կամի և զայլ եղևելի հատուած պակա-
սեցուցանել ոք կամի․ ոչ և հաւանեալ ՚ի բառին օրի-
նակէն ՚ի բաց հանեալ զԹուղԹ սբյն՝ ուրոյն ապագրե
անխորհրդաբար․ զոր ՚ի յունականէն չէ իշխել ՚ի բաց
զատուցանել ։

Երկրորդ օրինակն՝ զոր զոյգ է առաջնոյն ապագրեն
ուսներիսեանք ՚ի կարգի գործոց իգնատիոսի, ոչ և
բոլլանդեանք, է մետափրաստեան կոչեցեալն․ ուր Թէ-
պէտև առաջին տողն է համգոյն առաջնոյն և մերումս․
* Այն ինչ տրայիանոս զհռովմայեցւոց Թագաւորութեն
,, զգաւազան առնոյր ||, բայց առ նմին դրէ մետափրա-
ստէս այլուստ զաւանդութիւն զայն՝ որ վասն բառնալոյ
փրկչին զածազգեացն ՚ի մանկունս ՚ի գիրկս իւր և օրհ-
նելոյ․ ոչ և զձեռնադրութին նր յառաքելոց յեղա-
Թն անտիոքայ․ և այլս դասնայ ՚ի կարգ նախընԹաց
վկայաբանութե․ և զընԹացս նր պահէ մինչև ՚ի կատա-
րած՝ նոյնպիսի անկատարութե․ Թող զոճ իւր տարբեր․
միայն յայտ առնէ՝ Թէ ընԹերցեալ է և զճարձակ օրի-
նակն մեր․ ուստի ՚ի փոխ առնու զայն, Թէ սբն իգնա-
տիոս բանտարկեալ եղև յանտիոք․ և զքանի մի բանս
յատենախօսութեց օրինակին մերոյ ՚ի մէջ առնու՝ յետ և
առաջ կարգելով առ ՚ի յարմարել համառօտագրութե
իւրում․ ոչ յիշեմ և զայլ առանձնական յաւելուածս
իւր․ այս ինչ յայտնի է, զի նախընԹաց օրինակին է
օրինակօղ, և մերումս օրինակի երաշխաւոր ։

Երրորդ օրինակն՝ բոլլանդեան կոչելի, այն է՝ զոր բաց

 յեր-

յերկուց առաջնոց առաքելոց լոկ լատիներէն հեռաքե-
ներս ընդունելեան՝ երբեմն լրագրոյն և կատարելագոյն ՃԷ
գնացին, դնելով ՚ի մերինագրին այսպէս ․ * Այլ վասն
„ ՚ի կարի հնագոյն լատին ձեռագրաց ‖ ․ որոց ոչ միայն
ակզբնաւորութիւն է նոյն Ը, միրութն և Ը այլոցն, * Այն
„ ինչ արտայայտեաց զհաւաքելեցուցն առնել էր գլխաւորու-
„ թին ‖, այլև որչափ ինչ պահանջի առ այլս՝ և դատողի
առ միզ, ունի զքովանդակն ; զի զատեմախոսութիւն և
զատանձնեալն նախկին ուժով չարադրութե ․ միայն քանի մի տողք
կէս հատուածք բանից են համառօտել, և ուրեք ուրեք
այլափոխել Ը կամս լատին դպրի ․ և որ մեծն է՝ գլուխք
բանիցն յետևառաջութե դասաւորեալ՝ խառնաշփոթ ըն-
ծայեն և զվկայաբանութիւն գլխովն ․ զոր Ը կարի ուղ-
ղագրեն ընդունողեանք ․ մինչ զի ՚ի կարգելն Ը ուղղա-
գրութե նշ և ՚ի լնուլ զթերութիւն ինչ՝ ելանէ և ՚ի լա-
տինն մի և նոյն վկայաբանութե Ճառընտրաց մերոց ․
զի ոչ հայերէնն, նոյնպէս և լատիներէնն ՚ի յունէ է
թարգմանեալ ․ բայց յունական օրինակն չերևի այժմ
՚ի միջի ։

՚ի հաստատութե այսմ առէ հեռաքեններս ընդունելեան ․
* Կարծեմք, թէ այլ վկայաբանութե բազմօք ձեռագրոյն
„ կայր երբեմն յունարէն ; ուստի քաղեցին ժամագիրք
„ յունաց և այլ գիրք՝ զատանձնեա, զորս կրեաց սՃՆ
„ ինքնատիպս յաճախեր ․ ուր զանց առնէ զնորհիմք մե-
„ տափրաստէս (Ը ուսուերեան օրինակի) ․ ոմ և այլ
„ բանք դատանին ՚ի վկայագիրս բեգայի և աղոնի, որք
„ Ճառագայթեն բանան անքոյթ առ ընդարձակ օրինակն
„ լատինական ‖ ։ Եւ առաւ ինքնեկն առաւ է օրինակն
մեր դտեալ ՚ի Ճառընտրի, որ ախրատպէս ունի զանձն
յունական բնագրի ․ ոմ յայտ է ՚ի հաւաստարիմ թարգ-
մանութե՝ համեմատութե Ը այլ մասին յունականին յա-
ռաջ բերելոյ ՚ի հռովմէական ․ և եթէ հռովմէական
պարծի Ը մասն, մեք զնմին ոչ պարծեսցուք Ը բո-
լորն ։

Քանզի այսպէս խօսի հռովմէական ՚ի նախաձառնոթս իւր
առ յունական օրինակ իւր կիսամասնեայ ․ * Ո՛չ ուրեք
„ դատանիւր յունարէնն, եթէ ոչ՝ այլայլեալն ՚ի մետա-
„ փրաստէսէ ։ Եւ թէպէտ սատարութե հին (լատին)
„ թարգմանութե՝ գտեալ էր յուսուերէնան և ՚ի վատիկա-

„ ևս պէտական ուղղադրութիւնք, քանզի սակայն սպառնէին
„ գլխաւոր այլք օժանդակութիւն օրինակի իրիք, որով
„ հաստատեսցի վերանորոգումն յոյն բնագրի աշխատա-
„ սիրեալն ՚ի նոցանէ : Քանզի այսպէս խօսի վասնորա·
„ "Իցէ՞ թէ. կարօղ լինէի ՚ի լոյս ընծայել և զթուղթն,
„ զոր առ հռովմայեցիսն գրեաց առաքեալն վկայս . . . Ո՛չ
„ միաբանեցաւ ինձ այնչափ երջանկանալ, մինչև գտանել
„ զյունարէնն· թէպէտ այլք բարեբախտագոյնք քան
„ զիս և տաւել հետազննինք ՚ի վեր հանցեն զայն ՚ի
„ հետախուզել զմատենադարանս" : Պիտէր այժմ կեն-
„ դանի լինել այնց որանց բարեացապարտաց ՚ի դրա-
„ կանութե, և խնդակից լինել մեզ անշուշտ ոչ միայն
„ մե թղթոյն, այլև մե բան իսկ վկայաբանութեան հա-
„ րազատ բնագրի, որում ակնունել ոչ իշխէին :
„ Բայց արդ՝ աւելորդ է ձեռնել յաղագս վաւերակա-
„ նութե երէ՛ թղթոյն և երէ վկայաբանութեան || :
ձայն է և մեզ ասել· պիտէր այժմ կենդանի լինել
հռովմէացւոյ և հենրիքենիոսի (թող զուսանորթես և բո-
լանդոս), և այլոց վկայասէր և ջանասիրաց որանց
բարեացապարտոյց ՚ի վարս սէց ; և խնդակից լինել մեզ
ոչ միայն մե մասին, այլ և բոլորին՝ հարազատ վկայա-
բանութե սէյն նշանաւորի· որ թէպէտև հայերէն,
բայց զյունարէնն անտարբեր յինքեան բերէ· ան է
որչափ ինչ յունարէն բերէ հռովմայեցւոց, բառ առ բառ
նոյնանոյն է հայումն· այսպէս որ ինչ պակասի յօրինակի
նր. ՚ի մերումս առցէ անտերկեալ :
Զգուշաւորութէ յոյն և լատին օրինակաց վկայեաց
հենրիքենիոսի ՚ի գուշակել սոյն, թէ ունի լինել այլ ձե-
ռագրին վկայաբանութե· լռեալ և զգեղեցիկ վկայութե նր
՚ի մեր կողմն՝ գուշակեցաք, թէ նաև ոչ արձակ օրինակն
լատինական է ուղղագրելի ըստ հայումս· զի այս է ասելն
նր· * Այս լատին վկայաբանութե յստակ բերի ՚ի մէնջ՝
„ հանեալ ՚ի բաղդումն յայժ և ՚ի կարի. հնագոյն ձեռա-
„ գրաց, և հաւորդեալ երբեմն հռովմէական, և այժ
„ մեզ· յորս գլխաւորքն են լոյսհանեան, առանձնորեան,
„ ուլտրայեկտեան են, ձեռագիրք : Ե՞րբէ ՚ի յունէ
„ թարգմանեալ . . . Այլ սակայն ՚ի սմին օրինակի՝ սակս
„ չասելն, զորս նշանակեմ կրկնայ յանեալիւք, սակին լի-
„ նել ՚ի հռովմ. տառքի արդարանալ· որ է անշէլթեա

„ սխալ

,, սխալանք . զոր և օրինակեցին ըեդա, ադոնի, ուս_
,, տէարդ, և այլք 'ի լատին մեկնագրաց ... Գրուցէ օ_
,, րինակ լատին թարգմանչին էր թերի կամ պատառո_
,, տեալ . կմ թէ զ շրջաբերական նշանակ զառաջեալն
,, յանտիոքացւոց՝ բարձմամբ վերնագրին՝ համարեալ
,, է, թէ համեմատեցիք նշեն գրեալ ‖ . սոյս 'ի վ՟ր ըն_
րէ, թէ այլք ոչ սակաւք զնոյն օրինակն համառօտեցին,
և կրճատեալ 'ի լոյս ընծայեցին :

Այս ևս է անտարակուսելի, ոպ̄ և այլ վրիպակք եթէ նոյն օրինակին, և եթէ համառօտողաց նր՝ են ուղղագրելի ը̄ մերում ձեռագրոյ՝ որ ունի զանեղծ յոյն բնագրի : Իսկ պատճառ կամ կրճատմանելոյ կամ խառնակ դրելոյ օրինակացն այլոց՝ յայտնի մեզ թուի, զոր և ոչ յուշ ածեն այլք . իբր զի հայեցեալ օրինակագրաց ոմանց յընդարձակութն մեկնաբանութն՝ կամեցեալ են առնել զբովանդակութն ինչ նր . և առնուեալ՝ թէ ոպ̄ 'ի սկզբան ատենախօսութն ածագելոց կոչումն սրբին առ իթ եւ մաքսիմիանոսի մատուցանել զնա յերկար հարցուփորձ և 'ի բաղմապատիկ տանջանս, նոյնպէս և 'ի վախճանի նորին պատճառաւ քննադատեալ կոչելոյ սրբոյն զինքն՝ մնացեալ զնա մաքսիմիանոս վարել 'ի հնոցն և զատելնաց տառապի արկանել 'ի թէատրոնի, զիւրին ձեռս դատեալ են համառօտելոյ, թողլով զ'ի մէջ եղեալ բանս և զգործս, և միացուցանելով զնմանօրինակ բանսն զառաջինս ը̄ վերջնոցն . և այնպէս պահմամբ իսկ չարաչարութն կարգեալ են զհամառօտութն ինչ . յորում երկու իրք ևեթ զանանին կարեւորք՝ յիշատակեալք և յայստմ մատենագրաց և յոսկեբերանէն, զի ներկայանալ սէին յանտիոք յատման լեզուին, և յետ միանգամ խօսակցութն վարուն 'ի հնոց :

Բայց թէ բուն և առաջին վկայագիրն ականատես, զի եկեղեցին անտիոքացւոց 'ի շրջաբերական նամակի անդ ոչ էր այնպէս համառօտ գրեալ, այլ ը̄արձակ ատենախօսութբ̄ համդերձ և այլ ևս տանջանօք՝ զորս կրեաց սրբն յանտիոք, ոչ միայն յայտ է 'ի ձեռագրոյս մերմէ՝ որ անթերի ունի զնա, այլև 'ի ժամանագրոց յունաց՝ որք բաղդէ և զազգս ազգս տանջանաց՝ որ յանտիոք . ոպ̄ և հին վկայագիրք լատինացւոց ըեդա, ադոնի ևն . միայն թէ լատինքն այնպիսի չէին ընաւ 'ի յոյն բնագիրն անկեալ_

կեալ, այլ 'ի լատին թարգմանութեան խառնակ ։ Իսկ պատճառ խառնակութե բանից լատին թարգմանչին քաջայայտ է. զի առաջի աչաց ունելով նր զերկուս յունականն օրինակս՝ զԷարձակն համաձայն Ճառընտրաց մերոց, և զհամառօտն ըստ նախայիշատակեալ կերպի ; 'ի նոր խորհուրդ անհետեւեալ է մտաբերեալ. քանզի նախ ըստ համառօտ օրինակին աւարտեալ զատեանն անտիոքայ և զմարտուածն սբյն 'ի հռովմ, զկնի կարգեալ է և զայլ ամ բանս Էարձակ օրինակին՝ զյառաջագոյն եղեալս. և զի մի յետեւառաջութե բանից անճոռնի լինիցի, յաւելեալ է ըստ կամս և զյետեւառաջութի գործոց. յայ հարկ համարեալ է դնել՝ թէ ատենախօսութիւնք և բազմապատիկ ատենջանք սբյն լեալ իցեն 'ի հռովմ առաջի տրայիանոսի. ըստ նմին և առաջի թիւրին գազանակուր լեալ իցէ սբն ։

Եւ զի այս ընդդէմ է ամ վկայագրաց, այլ և արտաքին պատմուեց հռովմայեցւոց, զի տրայիանոս յետ խաղաղութ 'ի վր պարթեւաց՝ ոչ դարձաւ այլ 'ի հռովմ, այլ 'ի ճանապարհին՝ յոր գնայր, ել 'ի կենաց, վճյ յայտնի սուտ խօս գտաւ լատին օրինակն այն Էարձակ. ուստի առիթ առեալ՝ համարձակ ընդվայր հարեն զայն քննիչք արեւմտեանք, մանաւանդ նորաղանդք. այլ է տեսանել 'ի բանս ուսսերիոսի և այլոց ։ Եւ սակայն քաջն հենշենիոս բոլլանդեան գիրքրաւ հաստատէ, թէ ոչ սուտ է, այլ յետեւառաջութե կայ յայն Էարձակ օրինակ լատինական. և ըստ նմին ինքն նշանակեաց, թէ ո՛ր գլուխ բանից յառաջ պարտի անցանել, և ո՛ր զկնի. և ահա հաստատի է խոհական դատումն դորա՝ հաւաստարմացեալ յօրինակէ Ճառընտրին մերոյ. զոր 'ի ձեռս առեալ՝ ինքնին կարէ ուղղագրել ամ ոք նովաւ զլատինն ողջոյն, և լնուլ զթերին այլոց օրինակաց յունաց. միանգամայն և քաջ 'ի միտ առնուլ զփոփոխումս ըստ հաճոյս մուծեալս յոր և է յունական և լատինական օրինակս ։ Միով բանիւ. Ճառընտիր մեր ճանաչի իրաւամբք աղբիւր և կանոն ամ օրինակաց ծանուցելոց առ քննիչս ։

Եւ որ զարմանալին է, օրինակ Ճառընտրիս մերոյ ունի և զհեղինակութե եւսեբեան, ըստ որում մտ 'ի վախճանն յարմարեալ են և բանք եւսեբիոսի. որ 'ի պատմ. եկեղ. գ. 30. ուր յառաջ բերէ նա զվկայութիս սբյն երանոսի

և

ն՛ սբ̃յն պօղիկարպոսի մր Իգնատիոսի Ածազգեցի ։ Որ է նշանակ, թէ վկայաբանութիւս այս է մի՛ ի հին վարուց սբ̃ց՝ զորոց վկայէ այլուր Եւսեբիոս, թէ հաւաքեցի՛ ի բուն աղբերաց յառանձին մատեան ։ Որ և զմարս պօղիկարպոսի աշակերտակցին Իգնատիոսի ։ Եւ զի նոյն յաւելուած Եւսեբեան կայ և ՚ի վախճան լատին թարգմանութեն՝ յօրինակս ինչ Թերակատար, և յայլս անթերի, նոյնպէս և առ մետափրաստեսի, որքա են լինին վկայ, թէ տեսեալ է նդ̃ զհարազատ օրինակ մեր Եւսեբեան ։ բայց ոչն այսպէս, և ոչն այնպէս այլափոխեալ է զընթացս ։ ապա որ ոք կամի ուղիղ ընթանալ, պարտի զհետ երթալ ձառընտրին մերոյ ։ թող զնիւթական սխալագրութիւս տառից և բառից ։ զորս դիւրաւ ուղղագրէ ամ մտացի համեմատութբ̃ այլոց օրինակաց ։ Աւելի ինչ քան զայս ասել չէ՛ հարկ ՚ի գովութի հայերէն օրինակիս ։ զոր հորկորէն բառ առ բառ պահեցաք՝ բաց ՚ի դոյզն պարզաբանութեց ը ոճոյ մերոյ, ոչ և փոքձն յայտ առնէ զամ ասացեալքս ։ Եկեսցուք այժմ՛ ի քանի մի մասնաւոր ծանօթութիւս կարևորս ։

(2) Խորհուրդ է առ քննիչս, թէ ուստի՞ եկն սբ̃յն Իգնատիոսի կոչիլ Թէոփօրօս, որ Ածազգեաց կմ Ածաբեր ։ Նորապանդք՝ որք ոչինչ աւանդութի յանձն առնուն, է զի ժխտեն՝ թէ սեպհականեալ իցէ նմա այս անուն, ոմն և համարին՝ թէ յետինք մուծեալ իցեն ՚ի սկիզբն ամ թղթոց նր̃ զայս կոչումն * Իգնատիոս Թէօփօռօս ¶ ։ Է զի ըռունին, թէ յատուկ անուն իցէ նր̃, բայց ոչ ՚ի գործոյ ինչ ինչ առեալ, այլ իբրև զմեսա ընդհանուր տուեալ նմա ։ որ յովսէփ արդար կոչի, կմ յակոբ արդար, կմ յեսու յուստոս որ արդար ։ մանաւանդ զի շոէիտաս Նաև զսբ̃ն պօղիկարպոս կոչէ թէօփօռօս, և ինքն սբ̃ն Իգնատիոս զեփեսացիս կոչէ թէօփօռի, որ Ածազգեացք ։

Բայց յայտ է թէ սովիմբք ոչ ժխտի, այլ առաւել հաստատի՝ թէ գոյր ուրեմն պատճառ ինչ, զի ՚ի սկզբանէ և այսր յատկացեալ է Իգնատիոսի այս կոչումն՝ որ կարէր անկ լինել բազմաց, որինա հասարակաց ։ և զարմանամ, զի ոչ են յուշ ածեալ նորապանդք՝ թէ ը առաքելոյն ամ մկրտեալք ՚ի քս̃ էն Ածազգեացք կմ քսազգեացք ։ ըմ, * որ միանգամ՛ ի քս̃ մկրտեցայք, զքս̃

„ զգեցեալ էք ։ Ա. ապա Հ՛ըկր սրբահայրականացն անուանք
այս քննագրեաց կիր ծածկեալոց՝ իգնատիոսի ։

Ո՛չ օգնէ ուսուցիչ, այլ ստանալ Ըղեմ երկնից ձեռն՝
բերբեալն նը զբան մեատիրաստեսի, թէ իգնատիոս էր
* Ե՛ կոչմամբ Ե՛ իրաց ծածկեալոց ||. սոյն և զբան արիս-
տագայութեան՝ որ սոյ զայլս 'ի սէրց՝ նոյնպէս և զփնտ-
տիոս կոչէ Եւ՛ս, զի ծածկեալն. զի և մեք զայն խնդրեմք ։
Թէ իմ՛ է սուսերք իգնատիոս քան զայլս յառաքելոց և
յաշակերտաց, զի ոչ միայն ծածկեացն կոչեցի. այլև ծածկ-
ելոց. և իցէ ոչ միայն իրաց, այլև կոչմամբ, ոչ միայն
կոչմամբ, այլև իրաց ծածկելոց ։ Այս միայ հաւաստա-
կան ինչ սպասաւոր զաւանել յաւանդուէ, և զանհաւատ-
նականնն 'ի բաց թողուլ ։

Սիստեղ 'ի վերջնայն՝ ոչ է հաւանական, այլ նորահնար
գիւտ անանց 'եկեղեցեաց լատինացւոց, որ մինչեւ նախ
բողոքականացւոց, և մարտիննատ աղանդաւորացւոյ, և որոց
զհետ երթան նը, թէ Թէոփորոս կոչեցի սո՛ն իգնա-
տիոս՝ ներգործաբար միայն, զի զած կրող 'ի սրտի. մի՛
զի ասէն՝ 'ի ժամ նահատակութեան բացաւ սիրտ նր, և
գտաւ 'ի նմա գրեալ ոսկի տառիւք անունն յիսուսի ։
Զի այդ նախ սուտ յայտնամանէ, զի սո՛ն իգնատիոս 'ի կեն-
դանութեան սուսեալ կոչէր ծածկեր կամ ծածկեալոց ։
Երկրորդ, զի զսիրտ և զփորոտիս նորա անդամ կերան
առիւծք, և միայն զբանն մի խոշոր ոսկերս թողին ։
Երրորդ՝ զի յորժամ ինքն իսկ իգնատիոս ասաց տրայիանո-
սի՝ թէ զյս՛ս յիս կրեմ, ոչ խնանայր զխսութեան անունն
յսի, այլ զշնորհս նր. զի և մկայութի 'ի մէջ էաւ, թէ
գրեալ է, բնակեցայց 'ի նս, և գնացից 'ի նս ։

Այսպէս հաւանական է, զոր նախ մեք մերքն իմաստասիրե-
րեցաք, այսպէս և առ այլս հաստատութը զնայք, թէ սո՛ն
իգնատիոս կոչէր Թէոփորոս, ոչ միայն ներգործաբար
և ըս շնորհաց, զի ծածկեալոց կամ զած կրող յինքեան
շնորհօք՝ համեմայն այլոց Ճշմարիտ հաւատացելոց քնաղ-
գեցից միրտութը, այլև կրաւորաբար և իբրպէս ծածկ-
կեր կամ ծածկաբերմ, զի բարձեալ 'ի մանկութե 'ի գիրկս
յսի. և այս է հաստատագոյն աւանդուէ. զոր զաւանեսցէ
'ի շարականի մերում և 'ի յայսմաւուրս, և առ մատե-
նագիրս յունաց ըն մեատիրաստեսի. սոյն և մեկն զբի 'ի
ժամագիրս նը համեմայն ւ. այսպէս. * Սա էր երա-

„ նե-

,, Տեղին, զոր տայ գոլով երանելի ասէ նորին. և գիրկս
,, արկեալ՝ ասաց, եթէ որ ոչ խոնարհեցուսցէ զանձն
,, իւրև զմանուկս զայս, ոչ մտցէ յարքայութիւն երկնից.
,, և որ զմի 'ի մանկանց սոցա ընկալցի յանուն իմ, զիս
,, ընդունի: Վասն և Թէոֆորոս (այս Ածակիր) կոչեցաւ||.
Եւ ըստ այսմ նուագեն յայնք առ սէրն յերգս իւրեանց:
* ով Ածակիր կոչեցեալդ արժանաւորս, որովհետև
,, զորն զձեռս երանելիդ իգնատիէ, առ համանկեր 'ի
,, գիրկս ընկալաւ||: և դարձեալ. * Տիրասէր մայրեւ
,, չափան անուանմբ կոչեցար Թէոֆորոս (Ածակիր) ով
,, հայր, քանզի սուրբ աւուրս զոլով փոքրիկ՝ 'ի ձեռս
,, նորա բարձեալ կրեցար, որ վերաձայնելը առ մեզ. եղե-
,, րուք իբրև սոյն զմանուկս զայս||:
Եւ յայտ է թէ չէր ինչ Ընդդիմութիւն յայսմ գեղեցիկ ա-
ւանդութեան. զի իգնատիոս էր 'ի ժամանակին քարոզու-
թեան փրկչին մանուկ տղայ. որ յետոյ յառաքելոց հաստեալ ա-
շակերտեցաւ առաքելոց, և 'ի նոցանէ ձեռնադրեցաւ
քահանայ և եպս, առ ամենեքին ընդունի: Այլ զարմա-
նալի է խմաստութեան ուսուցիչս, որ իբրև անախտելի
անմեղութիւն կարծէ զայն, զի ասկերտերանն ասաց՝ թէ
իգնատիոս ոչ եաես զքս: Այս ասաց. բայց զհայրդ և
որդիս, անաչառ տեսցուք. առաջին բերանն ասէր 'ի
Ներսէսի իգնատիոսի ձեռնադրելով թէ մկրտութեան յառա-
ջին քնի 'ի մեռելոց է և այն, զի աշակերտքն նախ երկ-
չունք՝ զինի արիք գտան, ասէ. * Զիմերդ էր, զի չար-
,, չանի կենդանի էր (որոն մեր), կենդանիցն նա առա-
,, քելոց առ յերկիւղէ ակարացելոց, մտանէին զկնայն,
,, և փախուցեալ երթային 'ի բաց. խոկ յորժամ մեռաւ,
,, ոչ միայն աներկիւղ և պարզս, այլև իգնատիոս, որոյ
,, ոչ էր տեսեալ զնա, և ոչ վայելեալ 'ի կենդանութեան
,, նորա, այնպիսի 'ի վերայ նորա յօժարութեան ցուցանէին ա-
,, ւոյ, մինչև զկեանս անգամ տալ վա նորա ||:
Այդ՝ ասեմք, թէ ըստ ճշգրիտ տեսութեան ոչ հակառակի
մեզ այս բան ոսկեբերանին. վա զի բանն է զակառակե-
ալց կենդանեաց կամ զհամահասակաց, և ոչ զմանկանց
տղայոց կամ զերախայից, որք չեն ընդունակ կենդանութեան,
և ոչ կարեն բերել իբրև վկայ ականատես: Այլ մեզ
նպաստ ցուցական է՝ թէ ոսկեբերանն ենթադրէ զիգնատ
իոս ծնեալ նախ քան զյարութիւն քի. վասն զի, զնէ

կենակից առաքելոց, այսպէս ասելով բանին 'ի նոյն ներբողին Իգնատիոսի. * Կենցաղակից (կամ կենակից)
,, եղև առաքելոց առաքինաբար, և հարբ հոգևորա-
,, կան հօտանս։ Արդ որպիսի արժան էր լինել այնմ,
,, որ մնդակից եղև նմա, և ամ ուրեք կենաց կցորդ.
,, և ճառելեաց և անճառելեաց հաղորդակից եղև նմա,
,, և այնպիսում իշխանութեան արժանաւոր գտաւ եղև
,, 'ի նմէ ||• ջ. եկեղեցւոյ։

Որ Թաղից զայն, զի 'ի Թուղթն մէջն Իգնատիոսի առ զմիւռնացիս, ուր ոմանք ընթեռնուն, * Ես և յետ յա-
,, րութեան 'ի մարմնի զնա գիտացի, և հաւատամ զոլ ||•
մէն հերոնիմոս Թարգմանէ. * 'ի մարմնի զնա տեսի ||•
զի յն. է նմանաձայն և հոմաձայն, ճիտա կամ ճիտօն. յորս է երկբարբառ ի. զի Թէ օ՛ ընթերցցիս՝ լինի գիտել. և եթէ ե՛ւ, լինի տեսանել. և ահա տեսանել ընթեռնու և սոփրոնիոս, ես և Ուսսերիոս 'ի հին Թարգմանութեան։ Բայց քանզի առ Եւսեբի և Թէոդորետոսի՝ գիտել ընթեռնումք, չէ՛ մեզ և այն անհաճոյ. չա՛ռ է՝ զի և գիտացի ասելն յետ՝ յարութեան՝ ոչինչ ընդհատ է 'ի տեսանէ. չա՛ռ է՝ զի ոչ ընդդիմանայ մեզ բանս, այլ լինի ձեռնտու։ Թողից աստ, Թէ յոյժ ցուցանէ ապաւինելն ոմանց 'ի բան ոսկեբերանի. ասպաքէն նա՝ և ոչ իսկ յիշէ պատճառդեալ կոչումն Իգնատիոսի. այլ միայն զեպսութէ և զմարտիրոսութէ նր խօսի. և այն ոչ պատմողաբար, այլ ներբողաբար. իսկ 'ի ներբողական ճառից դժուարին է հանել զաւանդ պատմական։ Գէթ կարէր յիշել և բազում խորհուրդս հանել 'ի բանէ անուն Իգնատիոսի, զի յատենի կոչէ զանձն ածազգեաց ի ամենեցուն պատմելոյ. և սակայն ոչ յիշէ և զայն. զայս ասացի, զի մի՛ և 'ի պակասական ձեռնարկս յածեսցին միտք բանախնդրաց։

(3) Քանզի զբասս՝ զայլ առաքելական՝ ոմանք 'ի գրչաց յարեն յԵւոդիոս, և ոմանք յԻգնատիոս, և զի երկոցունց ևս է քաջայարմար, մեք երկրորդեցաք և վասն Իգնատիոսի ածազգեցի զառաքելանմանն։ Սրբոյն Եւոդիոսի նախորդին Իգնատիոսի յիշատակ լինի 'ի Լ. մայիսի. 6 ։

(4) Զարմանալի տարբերութ՝ ոմանք ընթեռնուն առ 'Իյոյնն, չօ՛նօ, ուր այլք ընթեռնուն ճօ՛նօ. և մեք զառ-

նեմք

նեմք գրեալ 'ի Ճառընտ. Եւգոնէ, որ զառաջինն համառօտէ, այլ խմանամք, Եւլօ*, որ է յանկաւոր երկրորդին և կարգի բանի. զի զհոգևոր աշխատութեց ոճյն է բանն, և ոչ զերգոց կմ՛ զձայնից. այլ վն քննիչք ոչք հնրկօրէն զառաջին ընթերցուածն պենդ ունին, չզատանեն զեւս երաց. և յերկար քննութբ Ճապալեն զնշանակութ բառին 'ի պէսպէս միտս՝ հանգերձ այլ եւս սխալ վերծանութբ յաջորդ բառին. և ընտրեալ զլաւին Թարգմանութեին ղօրմէ, յա ուժով կմ՛ ջօրութբ, տատաւալին յոյժ. և ոչ հայլին՝ թէ կայ Թարգմանութի ընտիր լաւօրէ, յա աշխարհութբ: Այս չէ ինչ, բայց և ոչ զայն յուշ ածեն, թէ 'ի գնել զառաջին ընթերցուածն՝ գօնէ, յա հնչմամբ կամ Եւգոն, տեղի գտանէ գոնէ աւանդութեին սոկրատեան. զոր թէպէտև յիշեն այլուր, բայց ոչ զտեղին գտանեն աւանդութեա, և ոչ զմիտս սոկրատայ խմանան:

Եթէ մնացուք մեք 'ի քննութի բանիս, այլ եղբայկացութի թերևս եղանէ, որ չէ՛ համձայ արևմտեան քննչաց, և ոչ խսկ յունաց, յն որում կարէ անձնարկել 'ի ծագումն երեքսրբեան երգոյն. զորմէ բազումք բազումս գրեցին՝ անհնին զրուցիւք. մեայ սակս սապէլ զընթերցօղս սաբանին սոկրատայ, որ եդեալ կայ 'ի պատմ. եկ. հատոր Ե. երես. 633. զի աւելի ինչ քան զայս սաել չէ՛ տեղւոյս: Մ՚իայն խնմ՛ զձև բանից կրկնաւոց յօրինակէ խօսից հաւանակատայ. որ ասա 'ի նախածանօթս վարուց իւրն. երես. 7. համար. 5. գրէ այսպէս. * Պատմէ սոկրատ պատմ. եկեղ.
,, Զ. 8. որում ձայնակցին ամենք 'ի յոյն մատենագրաց,
,, թէ իգնատիոս մուծեալ իցէ յեկեղեցի անտիոքացւոց
,, զատվորութի փոխ 'ի փոխ նուագելոյ, և անտի ծա-
,, ւալեալ իցէ յայլ եկեղեցիս: Այլ այս կարծիք՝ ո-
,, րում հակառակ մարթ է կոչել զբազումս յերևելի
,, մատենագրաց, ոչ համձայ թուի վայելուչ 'ի ծանօ-
,, թութիս իւր յայսմ վայրի: Տես զխուզարկութ մա-
,, բիլլոնի վն սոցին իրաց ||: Բայց գիտեմ. զի ձեռնանայն եղանեա. զի բազմապատիկ նախապաշարմունք են 'ի խօսելիս:

(5) Քանզի ոմանք 'ի նորաղանդից ոչ հաւանին ը անձնատուր լինել ամենայն յատեան, նմին իրի սպարզաբանութ յոյանի արարաք զգիւցազնական պատմուան. որ և

բէ-

(11) 'Ի Ծ. գրեալ էր . * չիք յիս հուր սիրելոյ || . սուր մետաղիր . ընթեռնու, * չիք յիս հուր նիւթական || : Իսկ Լու. թարգ. ոմն ունի այսպէս . * չիք յիս հուր սի„ րոյ Ծական նիւթոյ || . և ոմն . * չիք յիս հուր սիրոյ „ զջուր, որ զզուացուսցէ || . որ է բաղադրել 'ի յաջորդ բանէն :

(12) Եթէ լինէր 'ի Ծ. անուն հիւպատոսաց՝ որոշէր զմի 'ի բազմագիմի ընթերցուածոցյն. և Լու. օրինակաց, որք ըստ հաճոյս դնեն զայս և զայն հիւպատոս՝ անհամաձայն միմեանց . և զքննիչս արկանեն ի բազում կասկածս, յորմէ մեք զերծ գտանիմք : Ոմն է մեզ անուն ուսուցրիոսի . * առ կայսերութ. տրայիանոսի ամենևին չիսթ „ անսանի կարգ հիւպատոսաց || . զոր ինքն ջանայ վերածել 'ի կարգ ինչ : Զկատարումն սէյն դնէ 'ի տասներորդ կամ 'ի մետասաներորդ ամի տրայիանոսի . զոր ոմն եդ յամի տն 108. այլ ոմն 110 . այլք 111 . և այլք այլազգ :

Եթէ ուղիղ իցէ, Ն . գեկո. զոր պինդ ունին յոյնք, և վերնագիր ճառընտրին մերոյ, ապա վրիպակաւ գրի 'ի Ծ. իննն կաղանդից յուլիսի, փոխ գրելոյ ԺԹ. այն էր ըստ քննչաց՝ միջոց պարապոյ աւուրց և խաղուց առ հռովմայեցիս, յորս լինէին տօնք կոչեցեալք սիճիլլարիա, զի կնքաւորք կամ վճռականք՝ առ ընթեր աւուրց կոչեցելոց սադուռնալիա, զի կռոնոսեանք :

ՄԿՐՑ-

ՎԿԱՅԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ

Սրբյն Թէոպոմպայ եպսին, և Թէոնայ կախարդին :

Հ. դեկտ. 18 : Տր ԷԷլ. դեկտ. 30 : Յ. յունվար. 4. կմ 5. և 2 : Լ. յունվր. 3. և մայիս. 21 : Բոլլանդ. յունվ. 'ի ա. հատ. յնվր. երես. 127. և 1087 : Ճառընտ. Ա. երես ՆԿԴ : (1)

ԹԷՈՊՈՄՊՈՍ, որ և Թէոպեմպտոս, Ածառաք՝ անուամբ, եր եպսկս կողմանցն արևելից, ըս ոմանց՝ կիլիկեցւոց, և ըս այլոց նիկոմիդացւոց՝ նախ քն զնորն անթիմոս և քան զնախորդն նր կիւրղոս, այր լի հաւատով և հոգւով սբով, և հովիւ քաջ բանաւոր հօտի : Սա եղև, զի դիոկղետիանոս յառաջին ամի Թգրութե իւրոյ (կմ յառաջին ամի հալածմանց) եկեալ 'ի հռովմայ 'ի նիկոմիդիա՝ արար եօթանասուն ածս 'ի նմանութի արուի և էգի, 'ի քարանց և 'ի փայտից, 'ի պղնձոյ, յարծաթոյ և յոսկւոյ. և անուանեաց մեծ ածս զերկու ոսկեղէնսն, յարուսն՝ զապողոն, և յէգսն զաստղիկ, այն է ափրոդիտէ : Սա կացոյց պահապանս և վերակացուս 'ի վր նց 'ի քրմաց, զի սպասա

տար

տարցեն նզ, և պաշտեսցեն զնա հանապա֊
զօր. և զամ մարդ ՚ի նոյն յորդորեսցեն պաշ֊
տօն մոլորութե. և որք ոչ պաշտեսցեն, զա֊
նից և տանջանաց և մահու հասցեն։

Տեսանել սքն եղեան թշնամեացս, որ գայր ՚ի
կայսրանոց՝ որ արտաքոյ քաղաքին, ՚ի նիկո֊
միդիա, զի հրապարակաւ քարոզեալ լինէր
գործն ամպարշտութե, ոչ ժուժեաց. այլ
զնաց առաջի ատենի ինքնակալին, և յանդի֊
մանեաց համարձակութբ զնորա պաշտա֊
մունս հեթանոսութե. և ասէ. ով թգր ընէր
պաշտէք և պաշտել հրամայէք զածս ձեռա֊
գործս, թողեալ զածն ճշմարիտ՝ որ արար
զերկինս և զերկիր. և այլ բազում դատա֊
նութ խօսեցաւ սքն ։

Ասէ թգրն. զիարդ իշխեցեր ասել զայդ ա֊
ռաջի իմ։ Ասէ սքն. գրեալ է, խօսէի ըզ֊
վկայութիս քո առաջի թգրաց, և ոչ ամաչէի։
Հրամանէ դիոկղետիանոսի՝ հրամայեաց ջե֊
ռուցանել հնոց, և անդ արկանել զսքն. և
նա ՚ի մէջ հրոյն ՚ի ձայն մեծ զօրհներգութե
երից մանկանց մատուցանէր ածյ. և ափշեալ
թգրն՝ ետ հանել զնա արտաքս, և դնել ՚ի
բանտ իբր զկախարդ՝ անուանեալ. քզի և զայլ
նշանս տեսեալ էր ՚ի նմա գեր ՚ի վեր քան
զմարդկան. և առ անմտութե իւրոյ փորձել
կամեցեալ՝ եթէ կախարդեալ իցէ նք զհուրն
հնոցի, ետ արկանել անդր շուն մի. և ան֊
դէն կիզեալ սատակէր անասունն։

Այլ յետ քանի և երկու աւուր բանտարկու֊
թեն ածին զթշնամեացս առաջի թգւորին.
և

և նա զարմացեալ ընդ զօրութիւն և ընդ համար-ձակութիւն արքային ասէ. սթափեցաւ ընդունայն յուսոյ քո, որ առ խաւարեալն։ Նա ասէ ամենայն իմ յոյսն հաստատուն է առ խաւարեալն մեծ Ճշմարտին. բայց քեզ մնայ յաւիտենականն տանջանքն ՚ի հուրն անշէջ և ՚ի բանտն գեհե-նին։ Նա բարկացեալ բռնաւորն՝ հրամայեաց հանել զերկաթին աչսն, և վերստին ՚ի բանտ արկանել. և քն լուսաւորեաց զաչս նորա։ Նա յԼք գրեն, թէ զմի յաչացն բերել եհան, և զայն ողջացոյց տէրն ՚ի բանտին։

Զայն իբրև լուաւ դիոկղետիանոս, ետ բե-րել կախարդ մի անուանի, որում անուն էր Թէոնաս. և խոստացաւ տալ նմա հարիւր լիտր ոսկի, եթէ յաղթեսցէ Թէոպեմպտոսի։ Նա ասէ կախարդն. եթէ յաղթեմ նմա, ես հաւատամ յԱծն նորա. այլ ես ասէ ցուցից նշան, թէ ունիմ յաղթել նմա։ Նա այնուհետև պատ-ճեալ ՚ի կախարդութիւն իւր Թէոնաս՝ ետ բե-րել զաւարակ. և ՚ի խօսելն յականջս զօրա-բանկին՝ նոյնժամայն հերձաւ. և ետ կշռել զերկուսին հաւասարաչափ, և զանն հաւատա-բանկչին. և հրացաւ Թագն և հաստատեցաւ, թէ անշուշտ յաղթէ Թէոպեմպտոսի. կէս ետ ածել զերանելին. և ասաց Թէոնայ՝ տա-նել ընդ նա զօր կինչ և գինի։

Յայնժամ ասէ Թէոնաս ցԱ՛ն Թէոպեմպտոս. երկու արուեստս կախարդութեան փորձեմ ի վ(եր)այ քո. և եթէ ոչ ազդեսցէ ՚ի քեզ և ոչ մին, հաւատամ և ես յԱծն քո։ Թէոպեմպտոս ա-սէ. յուսացեալ եմ ՚ի քն Աստուծոյ իմ, զի ոչ մեր-ձե-

ձեռնայ յիս զօրութի տեառն. և դու տեսցես ա-
ռաւել զօրութի գ.քի շնորհօքն, որով պարծիմ
և համարձակիմ առաջի թագաւորիդ :
Յայնժամ Թէովնաս պատրաստեաց կերա-
կուր թժժանօք կախարդութե (2) գեղ մահա-
ցու, և կարգաց 'ի վր նորա զախորժակս չար
դիւացն. և ետ ցերանելին նմին, զի կերիցէ
զկորուսիչ կերակուրն : Իսկ երանելին այրն
այ առնէր զ.քի նշանն 'ի վր նր. և առեալ
եկեր առաջի ամենեցուն. և ոչինչ վնասեաց
նմա : Ընդ որ հիացեալ Թէովնասայ՝ ասաց. մեծ
զօրութի է այն քրիստոնէից :
Իսկ դարձեալ խառնեաց զդիւթական ըմպե-
լին 'ի մահացու դեղն, և կարդաց զանուն
դիւաց նա չարագունից. և ետ սբյն այ : Իսկ
նր արարեալ 'ի վր զխորհրդական նշանն՝ արբ
աներկիւղ. և եղև նմ չար և ոչինչ. և Թէով-
նաս ակն ունէր այտնլոյ, և յանկարծակի մե-
ռանելոյ : Իսկ և տեսս, թէ ոչ վնասեցաւ
այրն այ, ասէ. անյաղթ է զօրութի քի այ.
և անկաւ առ ոտս երանելւոյն, և հաւատաց
յայծ առաջի թգրին և ամ մեծամեծաց նր.
և ասէ. Մի՞ է այծ մեծ որպ զայծ քրիստոնէից.
և ես խոստովանիմ զնա արարիչ ամի՝ որ ե-
րևելեաց և որ ոչն երևին. միայն ընկալցի զիս
ապաշխարութբ, և թողցէ խոստովանութբ
զմեղս իմ՝ որոց ոչ գոյ թիւ, զոր գործեցի 'ի
մանկութե իմմէ :
Իսկ ասէր երանելին նմին. գոհանամ զքէն
տր, որ զմոլորեալս դարձուցեր, զկորուսեալս
գտեր, զվիրաւորեալս բժշկեցեր մարդասի-
Ը. բու

րութիւն քո. փառք քեզ փառաց, փառք ամենասուրբ երրորդութեանդ, որ յարգարեցեր, յօրինեցեր, այցելու եղեր ունայնացելոյս յարդարութե. զօրացո զսա 'ի վկայութի անուանդ քո առաջի թագաւորաց եւ զօրավարաց սոցա. զի եղիցի եւ յառաքելեաց քոց վկայ հաւատարիմ յերկրի. եւ սովաւ փառաւորեսցիս այժմ եւ յաւիտեանս ։

Իսկ առացեալ Թեոփիստոս զամէնն, եւ քաջալերեալ յոյժ մեծապէս արութբ եւ համատաուն հաւատով յարեցաւ բոլորով սրտիւ 'ի Տր. եւ ոմն գրեն ոմանք՝ գտեալ յառանձին վայրի կին 'ի բանտին վէմ եղեալ՝ մկրտեցաւ 'ի նմանէ, եւ անուանեցաւ սիլւեստրոս. եւ մատուցեալ առաջի թգրին եւ ամենայնին հանդերձ թեոդոսիմպաւ՝ ասէր համարձակ. Հաւատամ յոյժ հայր ամենակալ եւ յորդին միածին եւ 'ի հոգին սբ. եւ արհամարհեմ զկուռս ձեր, եւ զդիւթութիւս ձր, զի սուտք են, եւ ոչ ճշմարիտ. եւ ամենայն ինչ 'ի ճշմարտէն ձեր եւ 'ի փառս նր կատարի այժմ եւ յաւիտեանս. որ եւ զիս ընկալցի ԷԶ մեծի ողորմութե իւրում. եւ ես պատրաստ եմ մեռանել վն անուան նր. զի ապրեցուսցէ զիս յաւիտենական 'ի մահուանէն ։

Իսկ զայս լուեալ թգրին՝ խռովեցաւ, եւ ամենայն մեծամեծք նր ԸՆ նմ, եւ ասէ. յաղթեաց մոգութի քրիստոնէին, եւ աշակերտեաց զթեոփիսաս. արդ զի՞նչ պարտ է առնել, բայց մահուամբ վճարել զնա 'ի կենացս. զի մի եւ այլք մոլորեսցին յայս խաբէութի ։ Իսկ ասէ

ցո՛ք եղիցն. մի՛ պարծիր 'ի քո՛ն քո, թէ այսա-
պէս լինելով ապրիս 'ի ձեռաց իմոց: Աւե՛ և
բանելի եղիցն. յուսացեալ եմ 'ի տ̃ր ք̃ն իմ,
որ տանէ ազանչելիս միայն, զի զօրացուցանէ
զիս առ տ̃մ չարչարանս և մահս՝ զոր անելոց
ես 'ի վ̃ը իմ հանդերձ նորընծայ հաւատա-
ցելովս. զի յաղթեսցուք քեզ և սատանայի՛
որ քև մարտնչի. և առցուք զանեղծութեան
պսակն. զի նա միայն է տ̃ծ և թ̃ր յաւիտե-
նից, և այլ ոք չի՛ք:

Նու սրտմտեալ թ̃րն հրամայեաց չորս ցից
հարկանել 'ի գետնի՝ երկուս ոտիցն և եր-
կուս ձեռացն, և կապել ի̃ ցիցսն, և դնել
վէմ մի մեծ 'ի վ̃ը նո̃՝ 'ի տասն արանց թա-
ւալեալ: Նու այն ինչ ձմլեալ լինէր երանե-
լին իսպառ, ասէն սպասաւորքն. ո՞ւր է զօ-
րութ̃ն կախարդութ̃ն քո: Իսկ սրբն̃ տ̃յ աղա-
ղակեաց 'ի ձայն մեծ, և ասէ. տ̃ր յի̃ օգնեա՛
ինձ, և զօրացո՛ զիս. և յամօթ արա զհայ-
հոյիչս անուանդ քո սբ̃յ: Նու զայս ասացեալ՝
շարժեաց զինքն ի̃ վիմովն, և անդէն լուծան
կապանքն, և վէմն հոլովեցաւ 'ի նմանէ բա-
ցագոյն հնգետասան կանգուն. և եկաց թէզ
պոմպոս 'ի վ̃ր ոտից իւրոց ուղիղ:

Զարմացաւ թ̃ւորն և ասէ. անյաղթ կա-
խարդ է, բայց ինձ ոչ կարէ յաղթել. և հրա-
մայեաց կախել զնա և քար կապել զպարա-
նոցէ նորա. և կայր այնպէս գլխիվայր իբրև
ժամս երիս. և գոհանայր զ̃յ 'ի վ̃ը տ̃մ անե-
ցիցն անցելոց՝ որ վ̃ն անուանն տ̃ն: Ապա
հրամանն տայր բռնաւորն խզել զկապանսն յո-
տից.

տից . զի այնպէս անկեալ խորտակեցի : Իսկ երանելին ամենևին ոչինչ վնասեցաւ . այլ եկաց՝ի մէջ ոտից իւրոց, և փառաւորէր զԱծ : Իսկ հիացեալ Թգրն՝ սրտմտութբ հրամայեաց գլխատել զսբն նյ . և անդէն հատաւ պարանոցն նր՝ի դահճէն . և այնպէս կատարեցաւ սբ եպսն Թէոպոմպոս Ճշմարիտ խոստովանութբ՝ի փառս ամենասբ Երրորդութեն :

Իսկ ասէ Թագաւորն ցԹէոնաս . տես զմահ եպսին, որ ոչ կարաց ապրել մեքենայիւքն իւրովք . արդ զգուշացիր և պաշտեա զդիսն, զի ապրեսցիս՝ի մահուանէ :

Իսկ պխնի Թէոնաս սիւնեսիոսն, և ասէ . Մի լիցի ինձ թողուլ զբարի խրատ եպսին և սբ վկային իմոյ, որ լուսաւորեացն զիս լուսով ածգիտութբ և մկրտութբ . ոչ պաշտեմ ըզկուռս կռեալս և կոփեալս և արարեալս, այլ զկենդանի Ածն, որ և զիս՝ի խաւարէ զերծոյց՝ի լոյս, զնա պաշտեմ, օրհնեմ և փառաւորեմ յաւիտեանս . ամէն :

Իսկ իբրև ետես Թգրն, եթէ ոչ խոտորեցաւ ՝ի բանն նր, հրամայեաց՝ի փոս խոր ընկենուլ, և թաղել զնա կենդանւոյն . և այնպէս կատարեցաւ՝ի քս Ճշմարիտ խոստովանութբ սբ վկայն Թէոնաս, որ յառաջ հայհոյիչն էր և կախարդ և արքանեակ սատանայի : Արդ սբք այսպէս կատարեցան առաջինք՝ի հալածանս դիոկղետիանոսի՝ յառաջին ամի թգրութե նր . այն է յամի տն 289 կմ 290 :

ընդդրանին սակս յայս առանց աստուածոյ՝ ասելով. * Վերաս
,, կայցու եղև մերոսեմս եկեղեցեաց առաքելականաւ.
,, ազնուական զգուշութ. հանդերձ, որպիսեաւ քն կամի.
,, զի զոր պահանջ և կատարեն եպիսկոպոսն եթող նա զոր,
,, զնոյն սա զործակց եղցց. քանզի լսելով քնի՝ որ ա
,, սէն, եթէ հանդէս քաղ զանձն իւր զնէ ’ի մէջ ոչխա
,, րացն, հանդերձ նաև արար զանձն իւր մատնեաց վա
,, ոչխարաց ||:

(6) Պարթևք և հայք որոց յիշէն՝ ոմ ’ի ՃԾ. նոյնպէս և ’ի յիս և լու. օրինակս մի. առ. հերի. ուր մեռաւորք" եղելոյ է լսի պարսիկք. ուստի ասիթ ասել անանց յեկեղեցականե արանց՝ ջանան ընդդրաստուածն միանան զործել զպարթևն և զպարսն. այլ յայս է նա զիտնոց, եթէ պարթևք կոչեցան պարսիկք, յորժամ ’ի պարթևաղանց առշակունեաց եղեն թագք պարսից, ոմ և հայոց: Վասն պատերազմին արայխանոսի ընդ սոսա չէ հարկ խօսել ասա. զի յայտնի է ’ի պատմութեանց:

(7) ’Ի զուր երկարաբանեն զլերիկոս ծանօթարարն զարծոյ սրբոյն իգնատիոսի ’ի մէջ բառիցս Գափօփէձօն, որով կոչեաց արայխանոս զիգնատիոս, և Թէօֆóռօս, որով կոչեաց զինքն իգնատիոս. զի այսպէս և այնպէս խօսի, և ոչ մերձի ’ի նպատակն: Ասէ, եթէ արայխանոս չարադրասելով խմանայր չարաբանեա, հեզ և թշուառ. ոմ և բարեբախտն երանելին կոչի. այլ ասէ՝ * իգնատիոս
,, զայն բառ խմացաւ՝ ոմ եթէ թշնամանիցէ զնա արայխա
,, նոս. մինչ և ասենի սայ՝ ցուցանել՝ եթէ ինքն ոչ է զի
,, նահար, զի ոչ է ոկմնիֆóռօս, (որ դիւահար), այլ
,, մանաւանդ Թէօֆóռօս, որ զմն կրօղ ’ի սրտի, և ոչ
,, զդև. Այլ ոչ է կարծելի, եթէ համեցեալ իցէ նա,
,, զի բառս իւր այնպէս ըմբռնեցին՝ ոմ եթէ անուն նո
,, մակաբուն իւր իցէ Թէօֆօռօս. ոմ համարեցան՝ այլք
,, ’ի թուղթս նր նախադրեցին իւր անուն կամ մակա
,, նուն ||:

Ուր թող զայն, զի ենթադրէ լու եւ խմանալ զմիտս արայխանոսի՝ քան զոր խմացաւ սբն իգնատիոս, այլև ենթադրէ՝ եթէ անունս Թէօֆօռօս յայլոց մուծել իցէ ’ի թուղթս սրբոյն. զի այդոքիկ են սնոտի և սուտ ենթադրութիւնք: Այսպէս և հեթանոսք զուանէին բարի և չար հրեշտակս, և ’ի կամիլ նախատել զոք՝ չարա

դև

գէս, կոչէին . իսկ սէրն Իգնատիոս կարծէ 'ի դէպս սիննեռաց
ըստ մի իւրոյ, թէ յիս դէ ոչ գոյ . այլ փառաւորեմ զոյն՝
զոր կրեմ յանձին, եւ դու 'ի զուր անարգես զիս ։ Եւ
թէպէտեւ ծմ ոչք կարծէին ասել զայս, բայց ոմն սառ-
զուք յառաջին, յայտնի երեւի՝ թէ էր հանդիսացեալ անուան
ծծագրեալ կմ ծծակիր 'ի վ՟ր Իգնատիոսի՝ 'ի ներգոր-
ծական եւ 'ի կրաւորական միտս, վասն եւ ինքն համարձակ
այնու անուանեալ յանձին՝ տարար զԹէոֆորոսն իւր . եւ այն
իսկ եղեւ նմա գուշակ մարտիրոսութեան ։

Աստուածային միտ դիր, թէ որպէս 'ի բանէ սուրբ սկսանի
ծծ իմաստ առանձնաշնորհութեան սէրն . եւ յետ ծմ բանից եւ
ստեղծանաց, 'ի նոյն յանդի . ուր համառօտիւք վկայա-
բանութեան 'ի նմանէ առ նման շնորհեցեալ կրկնակի
զգայնականութիւն . ոչ ծանուցաք վերադորնդ (1) ։

(8) 'Ի հաստատութի անցից անցելոց ՟է իգնատիոս յան-
ուխոք՝ համաձայն Հռովմայեցւոց, բերէ հեղինակներս բա-
ցանդեան գրելոյն 'ի ժամագիրս եւ 'ի զանազան յայս-
մաւուրս յունաց՝ այսպէս . * Ածել յաստեան տրայեա-
,, նոսի կայսեր 'ի գնալ նր ընդդէմ պարթեւաց ; եւ բա-
,, զում բանս խօսեցեալ ՟է նմա, եւ զանյեղլի հաւատս
,, իւր 'ի ք՟ս զաւանել առաջի ինքնակալին, անդէն կա-
,, պարեալ գնացք ձիլի, եւ ձեռնասարած ՟էունի ըղ-
,, հուր, իւղախառն թերթիւք (կամ տերեւովք) կող
,, նր խանձոյլին, 'ի վ՟ր դնի բորբոքեալ կայծականց,
,, երկաթի ձանկօք հերձանի . եւ պէր 'ի վերոյ եղեալ
,, սոցին՝ կայեալ առաքի արբանեկուք՟ տասն զինուո-
,, րաց 'ի հռոմ, կերակուր լինել գազանաց ‖ ։ Սմին
նման խօսին եւ այլոքն եւ բերդս . թող զակամայ սխա-
լանս նց, զի 'ի հռովմ գնէն զնմ տանջանս՝ դհես եր-
թալով վրիպանաց լատին թարգմանչի, ՟ը ասացեալցա
'ի (1) ։

(9) Որպ ՟Ծ . նոյնպէս եւ մետափր . 'իյն . ընթերցեալ են
Θεοφόρος, ՟ը արժանատես . ուր այլք ընթեռնուն
Θεόφορος, ՟ը արժանի ած ։

(10) ՟Ծ . համաձայն եւսեբի՝ որ ընթեռնու ὀνόματι,
բարւոք թարգմանէ, արագ զոյցին . ուր այլք ընթեր-
ցան ὀνόματι, ՟ը պատրաստ ։ Ընդ հէտէն՝ թէպէտեւ առ
եւսեբի պակասին այժմ այլ բառք քանի մի, բայց կան
'ի ՟Ծ . համաձայն այլ ընթերցուածոց ։

(11)

(11) ՚Ի Ճ. գրեալ էր. * չե՛ք յիս հուր սիրելոյ ||. ուր մատափր. ընթեռնու, * չե՛ք յիս հուր նիւթասէր ||։ Իսկ Լտ. Թարգ. ոմն ունի այսպէս. * չե՛ք յիս հուր սէ-
,, րող Ծախան նիւթոյ ||. և ոմն. * չե՛ք յիս հուր սիրող
,, զջուր, ըս զզովացուածն ||. որ է բաղադրել ՚ի յաջորդ բանէն ։

(12) Եթէ լինէր ՚ի Ճ. անուն հիւպատոսաց՝ որոշէր զմի ՚ի բազմագիծմի ընթերցուածոցն. և Լտ. օրինակաց, որք ըս հաճոյս դնեն զայս և զայն հիւպատոս՝ անհամաձայն միմեանց. և զքննիչս արկանեն ի բազում կասկած, յորմէ մեք զերծ գտանիմք ։ Ըստ է մեզ առել ն ուսանրիոսի. * առ կայսերութ. տրայիանոսի ամենևին չիրութ
,, տեսանի կարգ հիւպատոսաց ||. զոր ինքն ջանայ վերածել ՚ի կարգ ինչ ։ Զհատարուածն սէյն դնէ ՚ի տասներորդ կամ ՚ի մետասաներորդ ամի տրայիանոսի. զոր ոմն եդ յամի տն 108. այլ ոմն 110. այլք 111. և այլք այլազգ ։

Եթէ ուղիղ իցէ, Ն. գեկտ. զոր ալինդ. ունին յոյնք, և վերնագիր ճառընտրին մերոյ, առաջ վրիպակաւ գրի ՚ի Ճ. ինն կաղանդեցյունվարի, փոխ գրելոյ ԺԳ. այն էր ըս քննչաց՝ միջոց պարապոյ աւուրց և խաղուց առ հռովմայեցիս, յորս լինէին տօնք կոչեցեալք սէծնէլլարիա, ըս կնքաւորք կմ վճռականք՝ առ ընթեր աւուրց կոչեցելոց սատուռնալիա, ըս կաղնոսականք ։

ՎԿԱՅԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ

Սրբոյն Թէոպոմպայ եպսին, և Թէոնայ կախարդին :

Հ. դեկտ. 18: Տր̃ ՆԷՒ. դեկտ. 30: Յ. յունվար. 4. կամ 5. և 2: Լ. յունվր. 3. և մայիս. 21: Բոլլ. յունվ. 'ի ա. հատ. յնվր. երես. 127. և 1087: Պատրոլոգ. Ս. երես ՆԿԳ :(1)

ԹԷՈՊՈՄՊՈՍ, ՈՐ է Թէոպեմպտոս, Ս. ծառայք՝ անուանիք, էր եպս կողմանցն արևելից, ըստ ոմանց՝ կիլիկեցւոց, և ըստ այլոց նիկոմիդացւոց՝ նախ քան զսրբն Անթիմոս և քան զնախորդն նորա կիւրղոս, այր լի հաւատով և հոգւով սրբով, և հովիւ քաջ բանաւոր հօտի: Սա եղև, զի դիոկղետիանոս յառաջին ամի Թագաւորութեան իւրոյ (կամ յառաջին ամի հալածանաց) եկեալ 'ի հռովմայ 'ի նիկոմիդիա՝ արար եօթանասուն ածս 'ի նմանութիւն արուի և էգի, 'ի քարանց և 'ի փայտից, 'ի պղնձոյ, յարծաթոյ և յոսկւոյ. և անուանեաց մեծ ածս զերկու ոսկեղէնսն, յարուսն՝ զապողոն, և յէգսն զաստղիկ, այն է ափրոդիտէ: Սա կացոյց պահապանս և վերակացուս 'ի վր̃ նց 'ի քրմաց, զի սպաս-

տաւոր

տարցեն նմ, և պաշտեսցեն զնմ հանապա-
զօր. և զնմ մարդ 'ի նոյն յորդորեսցեն պաշ-
տօն մղօրութե. և որք ոչ պաշտեսցեն, զա-
նից և տանջանաց և մահու հասցեն ։

Տեսեալ սբ. եպսն Թէոդոսիպոս, որ գայր 'ի կալուածոց՝ որ արտաքոյ քաղաքին, 'ի նիկոմիդիա, զի հրապարակաւ քարոզեալ լինէր գործն ամպարշտութե, ոչ ժուժեաց. այլ գնաց առաջի ատենի ինքնակալին, և յանդիմանեաց համարձակութբ զխնտրի պաշտամունս հեթանոսութե. և ասէ. ով Թգր ընդ՞ր պաշտէք և պաշտել հրամայէք զածս ձեռագործս, թողեալ զածն ճշմարիտ՝ որ արար զերկինս և զերկիր. և այլ բազում դատանութբ խօսեցաւ սբն ։

Ասէ Թգրն. զիա՞րդ իշխեցեր ասել զայդ առաջի իմ ։ Ասէ սբն. գրեալ է, խօսէի ըղվկայութիս քո առաջի Թգրաց, և ոչ ամաչէի ։ Հրամանեալ դիոկղետիանոսի՝ հրամայեաց ջեռուցանել հնոց, և անդ արկանել զսբն. և նա 'ի մէջ հրոյն 'ի ձայն մեծ գոհներգութե երից մանկանց մատուցանէր այ. և ափշեալ Թգրն՝ ետ հանել զնա արտաքս, և դնել 'ի բանտ ընդ զկախարդ՝ անաւէնաղ. քղի և զայլ նշանս տեսեալ էր 'ի նմա գեր 'ի վեր քան զմարդկան. և առ անմտութե իւրոյ փորձել կամեցեալ՝ եթէ կախարդեա՞լ իցէ նք զհուրն հնոցի, ետ արկանել անդր շուն մի. և անդէն կիզեալ սատակէր անասունն ։

Այլ յետ քանի և երկու աւուր բանտարկութեն ածին զԹէոդոսիպոս առաջի Թգւորին.

և

և նա զարմացեալ է զօրութեան և է համար-
ձակութեան սորին ասէ . սթափեցայց յԱստուածային
յուսոյ քո, որ առ խաչեալն : Ասէ սրբն Թէոպոմպոս.
իմ յոյսն հաստատուն է առ խաչեալն մեծ
Աշխարհիս . բայց քեզ միայ յաւիտենականն
տանջանքն 'ի հուրն անշէջ և 'ի բանտ գեհե-
նին : Այս բարկացեալ բռնաւորն՝ հրամայեաց
հանել զերկաթն աչսն, և մերկացին 'ի բանտ
արկանել . և քն լուսաւորեաց զաչս նորա :
Ասէ գրեն, թէ զմի յաչացն բերեալ էին, և
զայն ողջացոյց տէրն 'ի բանտին :

Զայն իբրև լուաւ Դիոկղետիանոս, ետ բե-
րել կախարդ մի անուանի, որում անուն էր
Թեոնաս . և խոստացաւ տալ նմա հարիւր
լիտր ոսկի, եթէ յաղթիցէ Թէոպոմպոսի :
Ասէ կախարդն . եթէ յաղթէ ինձ, ես հաւա-
տամ յԱծն նորա . այլ ես ասէ ցուցից նշան,
թէ ունիմ յաղթել նմա : Իսկ այնպէս պատրա-
ճեալ 'ի կախարդութիւն իւր Թեոնաս՝ ետ բե-
րել զաւարակ . և 'ի խօսելն յականջս զաւա-
րակին՝ նոյնժամայն հերձաւ . և ետ կշռել
զերկոսին հաւասարածսն, և զասոյն հաւասա-
րակշիռ . և հիացաւ Թգրն և հաստատեցաւ,
թէ անշուշտ յաղթէ Թէոպոմպոսի . վյ. ետ
ածել զերանելին . և ասաց Թեոնաս՝ առա-
նել Է նա զոր ինչ և գիտէ :

Յայնժամ ասէ Թեոնաս ցթգն Թէոպոմպոս
երկու արուեստս կախարդութեան փորձեմ ի վր
քո . և եթէ ոչ ազդեսցէ 'ի քեզ և ոչ մին,
հաւատամ և ես յԱծն քո . Թեոպոմպոս ա-
սէ . յուսացեալ եմ 'ի քն Աձն իմ, զի ոչ մեր-
ձե-

ձեռնայ յիս զօրունի օտար. և դու անսպես ա-
ռաւել զօրութբ զքոյ շնորհաց, որով պարծիմ
և համարձակիմ առաջի Թագաւորիդ:

Զայնժամ Թեոփիլոս պատրաստեաց կերա-
կուր բժժանօք կախարդութե (2) զեղ մահա-
ցու, և կարդաց՝ ի վր նորա զախորժակս չար
դիւացն. և ետ ցերանելին Եպսն, զի կերիցէ
զկորուսիչ կերակուրն: Իսկ երանելին այրն
այ առնէր զքոյ նշանն 'ի վր նր. և առեալ
եկեր առաջի ամենեցուն. և ոչինչ վնասեաց
նմա: Ընդ որ հիացեալ Թեոփիլոյ՝ ասաց. մեծ
զօրութի է այն քրիստոնէից:

Եւ դարձեալ խառնեաց զգիւթական ըմպե-
լին 'ի մահացու դեղն, և կարդաց զանուն
դիւաց նս չարադունից. և ետ սբյն այ: Եւ
նր արարեալ 'ի վր զտէրունական նշանն՝ արբ
աներկիւղ. և եղև նմ չար և ոչինչ. և Թեոփի-
լոսս ակն ունէր այտնելոյ, և յանկարծակի մե-
ռանելոյ: Իբրև ետես, Թէ ոչ վնասեցաւ
այրն այ, ասէ. անյաղթ է զօրութի քոյ այ.
և անկաւ առ ոտս երանելւոյն, և հաւատաց
յած առաջի Թգրին և ամ մեծամեծաց նր.
և ասէ. Մի է ած մեծ ոմ զած քրիստոնէից.
և ես խոստովանիմ զնա արարիչ ամի՝ որ ե-
րևելեաց և որ ոչն երևելեաց. միայն ընկալցի զիս
ապաշխարութբ, և Թողցէ խոստովանութբ
զմեղս իմ՝ որոց ոչ գոյ Թիւ, զոր գործեցի 'ի
մանկութէ իմմէ:

Եւ ասէր երանելի Եպսն. գոհանամ զքէն
տր, որ զմոլորեալս դարձուցեր, զկորուսեալս
գտեր, զվիրաւորեալս բժշկեցեր մարդասէր:

Ը   քու

րութիւն քում. փառք քեզ փառք, փառք ամե-
նայն երրորդութեան, որ յարգարեցեր, յօրի-
նեցեր, այցելու եղեր ունայնացելոյն յար-
դարութե. զօրացո զսա ՚ի վկայութի անուանդ
քո առաջի թգրաց և զօրավարաց սոցա. զի
եղիցի և յառնելեաց քոց վկայ հաւատարիմ
յերկրի. և տուաւ փառաւորեսցիս այժմ և
յաւիտեանս ։

Իսկ ասացեալ Թէոնաս զամենեն, և քաջա-
լերեալ յոյժ մեծապէս արութե և հաստա-
տուն հաւատով յարեցաւ բոլորով սրտիւ ՚ի
տր. և ոչ գրեն ոմանք՝ գտեալ յառանձին
վայրի կին ՚ի բանտի զՆր եպսն՝ մկրտեցաւ ՚ի
նմանէ, և անուանեցաւ սիւնեսիոս. և մա-
տուցեալ առաջի թգրին և ամ ատենին համա-
ղերձ Թէոպոմպոսիւ՝ ասէր համարձակ. Հա-
ւատամ յոյժ հայր ամենակալ և յորդին միա-
ծին և ՚ի հոգին սբ. և արհամարհեմ զկուռս
նոց, և զդիւթութիւս իմ, զի սնոտիք են, և
ոչ ճշմարիտ. և ամենայն ինչ ՚ի ճշմարտէն այ
և ՚ի փառս նր կատարի այժմ և յաւիտեանս.
որ և զիս ընկալցի ընդ մեծի ողորմութե իւրում.
և ես պատրաստ եմ մեռանել վն անուան նր.
զի ապրեցուցէ զիս յաւիտենականն ՚ի մահ-
ուանէն ։

Իսկ զայս լուեալ թգրին՝ խռովեցաւ, և ամ
մեծամեծք նր ընդ նմ, և ասէ. յաղթեաց մո-
գութեն քրիստոնէից, և աշակերտեաց զԹէո-
նաս. արդ զի՞նչ պարտ է առնել, բայց
մահուամբ վճարել զնս ՚ի կենացս. զի մի և
այլք մոլորեսցին յայս խաբէութեն ։ Իսկ ասէ

ցոր եղկոն. մի պարծիր 'ի քնն քո, թէ այսպէս լինելով ապրիս 'ի ձեռաց իմոց: Ասէ եւ բանելի եղկոն. յուսացեալ եմ 'ի տր քնն իմ, որ առնէ սքանչելիս միայն, զի զօրացուցանէ զիս առ տմ չարչարանս եւ մահս, զոր ածելոց ես 'ի վր իմ հանդերձ նորընծայ հաւատացելովս. զի յաղթեսցուք քեզ եւ պատրաստայն որ քեւ մարտնչի. եւ առցուք զանեղծութեան պսակն. զի նա միայն է ած եւ թգր յաւիտենից, եւ այլ ոք չիք:

Ապա սրտմտեալ թգրն հրամայեաց չորս ցիցս հարկանել 'ի գետնի՝ երկուս ոտիցն եւ երկուս ձեռացն, եւ կապել ը ցիցսն, եւ դնել վէմ մի մեծ 'ի վր նր՝ 'ի տասն արանց թաւալեալ: Ապա այն ինչ ճմլեալ լինէր երանելին իսպառ, ասեն սպասաւորքն. ո՞ւր է զօրութի կախարդութե քո: Իսկ սրբն տյ աղաղակեաց 'ի ձայն մեծ, եւ ասէ. տր յն օգնեա ինձ, եւ զօրացո զիս. եւ յամօթ արա զհայհոյիչս անուանդ քո սբյ: Ապա զայս ասացեալ՝ շարժեաց զինքն ը վիմովն, եւ անդէն լուծան կապանքն, եւ վէմն հոլովեցաւ 'ի նմանէ բացագոյն հնգետասան կանգուն. եւ եկաց թէեւ պնդապոս 'ի վր ոտից իւրոց ուղիղ:

Զարմացաւ թգրն եւ ասէ. անյաղթ կախարդ է, բայց ինձ ոչ կարէ յաղթել. եւ հրամայեաց կախել զնա եւ քար կապել զպարանոցէ նորա. եւ կայր այնպէս գլխիվայր իբրեւ ժամս երիս. եւ գոհանայր զնյ 'ի վր տմ անցիցն անցելոց՝ որ վն անուանն տն: Ապա հրամանն տայր թգրն խզել զկապանսն յոտից.

տից . զի այնպէս անկեղ խորտակեցի ։ Իսկ երանելին ամենեւին ոչինչ վնասեցաւ . այլ եկաց՚ի մէջ տոհից հուրոց , եւ փառաւորէր զԱծ ։ Նաեւ հիացեալ Թգւրն՝ սրտմտութբ հրամայեաց գլխատել զսբն նր . եւ անդէն հատաւ պարանոց նր ՚ի դահճէն . եւ այնպէս կատարեցաւ սբ եպսն Թէոպոմպոս ճշմարիտ խոստովանութբ ՚ի փառս ամենասբ երրորդութեն ։ Նաեւ ասէ Թագաւորն ցԹէոնաս . տես զմահ եպսին , որ ոչ կարաց ապրել մեքենայիւքն խւրովք . արդ զղջացիր եւ պաշտեա՛ զդիս ,
զի ապրեսցիս ՚ի մահուանէ ։

Նա պխնի Թէոնաս սիւնեսիոսն , եւ ասէ . մի լիցի ինձ Թողուլ զբարի խրատ եպսին եւ սբ վկային իմոյ , որ լուսաւորեացն զիս լուսով ածգիտութբ եւ մկրտութբ . ոչ պաշտեմ ըզկուռս կռեալս եւ կոփեալս եւ արարեալս , այլ զկենդանի ածն , որ եւ զիս ՚ի խաւարէ զերծոյց ՚ի լոյս , զնա պաշտեմ, օրհնեմ եւ փառաւորեմ յաւիտեանս . ամէն ։

Նաեւ իբրեւ ետես Թգւրն , եթէ ոչ խոտորեցաւ ՚ի բանէ նր , հրամայեաց ՚ի գուբ խոր ընկենուլ , եւ Թաղել զնա կենդանւոյն . եւ այնպէս կատարեցաւ ՚ի քս ճշմարիտ խոստովանութբ սբ վկայն Թէոնաս , որ յառաջ հայհոյիչն էր եւ կախարդ եւ արբանեակ սատանայի ։ Արդ սքա այսպէս կատարեցան առաջինք ՚ի հալածանս դիոկղետիանոսի՝ յառաջին ամի Թգւրութե նր . այն է յամի տն 289 կամ 290 ։

xxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxx

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆՔ։

(1) Ցուցեալք, զի պատուական վկայաբանութիւն՝ որ ՚ի Ճառընտիրն մեծ, է պակասաւոր ՚ի սկզբանէ մինչև յայն տեղի, ուր սկսանի Թէոփիլոս փորձել գեղատուութեն զսէրն Թէոդոսիոսի․ այլ քանզի ՚ի Մնացուածոյն՝ զոր ՚ի Ճառընտրէ օրինակեցաք, տեսանեմք՝ զի քաղուած է նա հարազատ՝ որ ինչ միանգամ գրի յայլևայլ օրինակս յայսմաւուրաց, վնյ ՚ի սոցունց լցաք զԹերին․ որում երաշխաւոր լինի ոչ միայն յայսմաւուրք յունաց կամ ժամագիրքն, այլև և վկայաբանութիւն գտեալ ՚ի ձեռագիր մատենին հռովմայեցւոց՝ ը յառաջ բերելոյ բոլլանդեայ․ որ Թէպէտև չէ նովին շարադրութբ, բայց ը իմաստից զնոյն պատմութ յինքեան բերէ ծայրէ ՚ի ծայր։ Կային ՚ի նմա և ինչ ինչ աւելի, յորմէ զգուշացաք՝ մինչև սատուգեսցի ՚ի լծագոյն օրինակէ ուստեք։ Անտի առաք զկոչումն անուան Թէոփիլեայ ՚ի մկրտութեն սիւնեսիոս․ զոր Թերևս որիշ կարծել ոմանց յարևմտեայց՝ յերկուս տեղիս զատուցեալ են զյիշատակ սրբցս։

Բոլլանդ զառաջինն չէ գտեալ զայլ տեղեկութ զվկայիցս՝ բաց ՚ի համառօտագրութէ Յ․ և Լ․ բայց յետոյ ՚ի ձեռս բերել այլուստ զընդարձակ վկայաբանութ լատիներէն, (որ երևի Թարգմանեալ ՚ի յունէ ինչք ինչք փոփոխութբ), զնէ ՚ի կարգի յաւելուածոց առանց ը բանս ինչ ածելոյ․ և առ հասարակ ծանօթութիւս և զայլ առանձին վկայագրաց․ յորս չիք ինչ արժանի տեղեկութ։ Այս ինչ գիտելի լիցի, զի ըստ ամենեցուն՝ համաձայն Ճառընտրին՝ մերոյ՝ սբն Թէոդոսիոս և Թէոփիլոս ասին լինել առաջին վկայք ՚ի հալածանս գիոկղետիանոսի․ այն է ը ոմանց առաջին ամ Թգրութե նր, կմ առաջին ամ հալածանաց։ Դարձել ոմքին դնեն զկատարումն սրբցս ՚ի Նիկոմիդիա, բայց ոչ քաջ որոշեն՝ Թէ որոյ քաղաքի եպս էր Թէոդոսիոս․ մինչ զի սպանիացիք՝ Թերևս ունելով զնշխարս ինչ սրբցս, համարեցան զԹէոդոսիոս լինել եպս Ներոաբրիգայ ՚ի կեղտիբերիա․ մանաւանդ Թէ

ոմանք

ոմանք և զԹէոնեաս արարին եւս այլոյ քաղաքի 'ի սպա-
նիա · որ են անհիմն զրոյցք ա(ստուա)ծ քեանց :

(2) Ուր Ծ· գնէ՝ բժժանօք կախարդութք, Հ· սխալ վերծանութ գրեալ է, բժ, կմ բժան ժանիւք կախարդութն · իսկ լատին օրինակն գրէ՝ ոլորս կամ գալարս աղէր կախարդականս : Ընդ ա(յ)ս ոմանց յաւելեալ լինի, թէ մարմինք երկոցունց սոցա թաղեցան 'ի Նիկոմիդիա 'ի միում չիրմի · թող և զայլ թեթև տարբերութիւնս :

ՎԿԱՅԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ

Սրբց Չորից զինուորացն, Բասոսի, Եւսեբի, Եւտիքեի, և Բասիլլիդեայ կմ Բասալի·

Հ· Յ· յունվար · 20 : Ըստ ընթ· Ա· ՉԷ=ՉԱԷ :
Հռոմայական յուլիս · 'ի յուլ· 20 : (1) ·

ՈՐԵՔԵԱՆ ՍՈՒՐԲ

պատուական վկայքն քաջ զօրականք քո, են որդիք հոգևոր երկանց սբյն Թէոպոմպայ եպիսկոպոսի, 'ի ձեռն վկայութե նր լուսաւորեալք և վկայական պսակաց արժանացեալք. և ունի պատմութի նց ա(յ)ս Հաւրնետրաց օրինակ զայս :

Յետ վկայութե սբյ եպիսին Թէոպոմպեայ, և Թէոնեայ կախարդի, այս չորս զինուորքս Բասոս, Եւսեբիոս, Եւտիքոս, և Բասիլիոս կամ Բասիլլիդէս, որք էին պահապանք

ածացն զԴիոկղետիանոսի ՚ի Նիկոմիդիա, եկին ՚ի միասին առաջի Թագաւորին. և լուծեալք զգօտիս ՚ի մէջայ իւրեանց՝ եդին առ ոտս նո՛ր. աղաղակէին մեծաձայն, և ասէին. Քրիստոնեայք եմք. և էին նք առաջաւորք և պատճառականք ՚ի գրան արքունի, և մեծազգի պատուին ունէին քան զա՛մ զինուորակիցս իւրեանց:

Իսկ իբրև ետես Թգ̃րն, բարկացաւ յոյժ, և ասէ ցնս̃. Թէ արդարև քրիստոնեայք էք, ով̃ ասացիքդ. և նոքա ասեն ցնա. Քրիստոնեայք եմք: Դիոկղետիանոս ասէ. զի՞նչ շարժեաց, և կա՞մ զի՞նչ հաճեաց զձեզ՝ զայդ ասել իմն: Յայնժամ պինի եառուն իբրև ՚ի միոջէ բերանոյ, և ասեն. շա՛տ է մեզ՝ զոր յանցեաք ՚ի մանկութէ մերմէ մինչև ցայսօր. կամիմք այսուհետև ապաշխարել վս̃ առաջին յանցանաց մերոց. և խոստովանիմք ՚ի տր̃ մեր յս̃ քս̃ ՚ի Թագաւորն, որ կայ և մնայ յաւիտեան. որ քաւիչ լինի վս̃ բազում ողորմութեն̃ իւրայ:

Եւ յայսմ առաւել ևս խռովեցաւ Թգ̃ւորն բարկութբ̃ մեծաւ. և դարձեալ խորհեցաւ անցուցանել զբարկութին ՚ի նոցանէ. քանզի սիրէր զնս̃ յոյժ. և սկսաւ ասել ցնոսա գաղտնի. զիա՞րդ էք քրիստոնեայք, զի բերանովք և շրթամբք խոստովանիք՝ թէ քրիստոնեայք եմք, և սիրտք ձեր ՚ի աստուածս ձեր քան զեալ են. արդ եթէ ճշմարիտ քրիստոնեայք էք դուք, տուք ինձ զպարտս ձեր զա՛մ՝ զոր ինչ և ունիք, զի ճոխացեցից զայն ընկերաց ձերոց:

Զայս

Զայս ասէր, զի փորձէր զմիտս նց, եթէ պաՀեսցեն և ոչ տասցեն նմ զինչս իւրեանց . Յայնժամ փութացեալ երանելւոյն բասոսի՝ եկն և եբեր ոսկի լտերս քսան, և ետ առ առաս զինկղեսիարխանոսի, և ասէ . աՀա զնմ տացուածս իմ տամ քեզ : Նմանն սմա և եւմերիոս երանելի՝ տեսեալ զյօժարութիւն բասոսի՝ ինքն ըստ նոքեսան եկն և եբեր ոսկի լտերս քառասուն : Եւ եւտիքոս այր ցանկալի եկն և եբեր ոսկի լտերս վաթսուն . և եղեալ առաջի Թզ՝ ասէ . այս ոչինչ է մն ձյ : Իսկ երանելի ծառայն քի բասիլիոս՝ Հոգւով եռացեալ բազում զօրութբ, եկն և եբեր ոսկի լտերս եօթանասուն . և ասէ . զայս ամ արՀամարՀեցուք վն ձյ սիրոյն . զոսկի և զարծաթ և զՀանդերձս պատուականս անարգ Համարեսցուք :

Եւ ասեն ցԹզրն . այս ամ ոչինչ է, և յոչինչ Համարեալ է . եթէ զամ ինչ շաՀեսցուք . զի՞նչ օգուտ է մեզ . ոչ և զրկեալ է, եթէ զամ ձն շաՀեսցուք, և զանձինս մեր կորուսացուք, զի՞նչ շաՀ է . քանզի և դարձեալ ասէ գիր . զի՞նչ տացես փոխանակ անձին քում . և թէ՝ լաւ է անկանիլ 'ի ձեռս ձյ, և մի 'ի ձեռս մարդկան : Զի ոչ կարեմք մեք մասանել զպատուակս և զնեղութիւ Հօր մերոյ զերանելոյ վարդապետի զոր եղքսին Թէադոսմպեայ . քզի ղքան և զերկիր առումս եղև 'ի սան մերում 'ի դիպաՀոյ, ոչ կերեալ և ոչ արբեալ . և ոչ դզլեցաւ անձն նր . այլ Համարձակութբ և բազում զօրութբ առնէր սքանչելիս . քանզի

 առ–

տեսաք 'ի գիշերին անդ լոյս մեծ. որ լուսաւորեաց զնա և զամ մասունս, և շարժեաց ըզտունն 'ի հիմանէ։ Ո՛չ կարեմք մեք մոռանալ զճշմարիտ հովի՛ւն մեր, որով գտաք ըզճանապարհս ճշմարտութեան։

Այլ վասն որոյ ասես դու, եթէ զոհեցէք ընծայս, զիարդ ածս կոչեցաք զնա կամ զոհեցաք, որ ոչ տեսանեն և ոչ լսեն և ոչ խօսին, և ո՛չ կարեն բարի ինչ առնել կամ չար. Քանզի երիս ամիս եղեն 'ի տան մերում, և ո՛չ տեսաք նշանս ամենևին, և ո՛չ զօրութի. Այլ էին 'ի մէջ մոխրոյ՝ լի. և յորժամ տեսանէաք, մաքրէաք զփոշի յերեսաց նոց։ Այլ ո՛չ զինքեանս բաւական էին բառնալ. քանզի ոչ կարէին գնալ, բարձեալ կրէին զնա մեհենաբարձք. և այսպէս խաբէին զբազումս 'ի մարդկանէ, և քարոզէին՝ թէ այս են ածք։ Գիտասջի՛ր զայս ո՛վ Թգր. սոքա ինքեանք կոցուսել են, և զբազումս կորուսանեն. այլ դու ծանի՛ր զած ճշմարիտ, որ կայ և մնայ յաւիտեան։ Այլ վն մեր իշխանութի ունիս, զի՛նչ և կամիս՝ արա. պատրաստ եմք շահել զօգուտն մեր վն ոյն մերոյ։

Այս լուեալ զայս Թգրն՝ հրամայեաց արկանել զնա 'ի բանտ. և եղեն անդ աւուրս եօթն. և գային անդ փեսայք իւրեանց և քորք. և աղաչէին զնա, քաջալերէին և ասէին. Եղբարք փութացարո՛ւք և համբերեցէք ամ փորձանացդ. քանզի փրկիչն մեր ասաց, խնդրեցէք և տացի ձեզ. քանզի ո՛չ գոյ այլ հզր ած զաւ, որ օգնական է մեր։ Յիշեցէք և զայս

եղ

Եղանակք , զի զգայութիւն Տեառն այսպիսի վարե-
ցաք Քրիստոնէութեան և անցաւորս ․ պարտիմք այժմ
նկրտել , մինչև հասցուք անապականութեան կե-
նացն յաւիտենից ․ քանզի հանդիստ Տեառն այ-
սորիկ առ ժամանակ մի է ․ իսկ ակնկալելոյ
Տեառն կեանքն յաւիտենից են ․ և այսպիսի բա-
նիւք քաջալերէին զնոսա ազգականքն իւրեանց ։
Եւ յաւթերորդ աւուրն հրամայեաց Թ͞գրն
տանել զն͞ս յապարանսն իւր ․ կոչեաց զն͞ս ,
և խանդաղատեալ ընդ նոքօք Թ͞գրն՝ ցուցանէր
անկանել յոտս ն͞ց , աղաչէր և ասէր ցնոսա ․
Լուարուք ինձ որդեակք իմ ․ դուք ինքնին գի-
տէք զիս և զԹ͞գրութիւն իմ ․ ոչ իսպառ բա-
կացայ ձեզ ․ խնայեցէք և դուք 'ի ձեզ , զի
մի չարաչար մեռանիցիք ․ Ք͞զի մահ ամ͞ մար-
դոյ առ դուրս հասեալ կայ ․ ամ͞ն սպառնալով ,
և ամ͞ն անարգութ͞բ վախճանի ․ դուք մի հոգայք
Է մահ երկուին Թէռապամաղեայ ․ քանզի կա-
խարդ էր , և ինքն իւրովի խնդրեաց զանար-
գութ͞ե մահն ։ Եւ լուեալ զայս բանս՝ ոչ
խռովեցան ազատքն , և ոչ խաբեցան 'ի բանս-
ն͞ր ․ այլ միաբան աղաղակէին , թէ քրիստո-
նեայք եմք ․ և ոչ դու կարես խաբել զմեզ ․
քանզի հասեալ է շնորհքն ա͞յ 'ի վ͞ր մեր ։
Զայս իբրև լուաւ Թ͞գրն , և ետես՝ թէ ոչ
կարաց 'ի հաւանութ͞ի ածել զնոսա միաբան ,
հրամայեաց մի առ մի ածել զն͞ս զատուցեալ
իւրով ։ Եւ իբրև ածին զԲասոս , ասէ ցնա
Թ͞գրն ․ Ը͞է՞ր ոչ զոհես ա͞ծոցն իմոց ։ Պ͞նի
ետ ս͞րբն Բասոս , և ասէ ․ ոչ զոհեմ ։ Բար-
կացաւ Թ͞գւորն , և հրամայեաց ձեռս յետս

կա-

զի ինքն բաժին է հրոյ , և ամ որ հաւատայ 'ի նա՝ ընդ նմա այրեսցի ։ Օ այս լուեալ Թագաւորն՝ բարկացաւ յոյժ , և հրամայեաց բերել սուր , և պատառեաց զորովայն նորա . և ասէ ցնա . մի զի ասեցեր օրհնոյ իմոյ , պատուեցից զքեզ երբև զամպարիշտ մի ։

Սխինի ես երանելին , և ասէ յառաջ քո զաւանդել հոգւոյն . այսօր կեցուցեր զիս . զի ոչ ստորացայ 'ի պատուական մահուանէն , զոր յառաջ մեռան սրբ եղբարքն իմ ։ Եւ զայս ասացեալ փայելուչն այն և բարեզարմն՝ ննջեաց խաղաղութբ , կատարեալ և սուրբ զվկայութիւն իւր ։ Եւ 'ի միասին Թաղեցան չորեքին սրբ զինուորքն , որք այսպէս կատարեցան բարի խոստովանութբ 'ի քս , յամի տն իբր 290 . որ օր , ը . էր արաց ամսոյ , ասէ Ճառընտիրն . այն է ը յայսմաւուրաց՝ արաց ժզ . և յունվարի 20 . յորում աւուր դնեն և յոյնք զյիշատակ սրբցս պսակելոց 'ի քս յս 'ի տր մեր . որում փառք յաւիտեանս . ամէն ։

xxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxx

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆՔ

(1) Յետ ունելոյ մեր 'ի ձեռին զպատմութի ընտիր վկայաբանութ 'ի մեծ Ճառընտրի՝ ոչ կարօտացաք այլոց . Թող զի բոլլանդեանք ոչ ինչ այլ յառաջ բերեն , բայց զՑամառօտագրութ ժամանագրոց յունաց , որ է քաղուած վկայաբանութեանց մերոյ . զնոյն խմ և զյայսմաւուրաց Հ . որ փոքր մի ընդարձակ քաղէ ։ Ուր ծանիր , զի Թերևս մն երբէք համաձայնութ առ յոյնս , Հ . գրէ՝ Թէ չորեքին զինուորք 'ի պատճառս նահատակութ սրբյն Թէոպոմ

պտտմանս հաւատացին 'ի քն . ուր Ճ . ցուցանէ, թէ յայտնեցին զհաւատս՝ զոր ունէին . և ՟Ը այսմ նաև 'ի յաջորդ բանս, ուր Ճ . պատմէ, թէ ապգակեանք սբց որ տապնդէին զնն 'ի հաւատս քնի, Հ . ՟Է հկռկն գրէ՝ թէ սբքն քարոզէին նց զհաւատս քնի : Դարձեալ փոխանակ լուերաց ոսկւոյ՝ Հ . և ոռ իէլ կենդինարս զնեն . և յաւելու Հ . ասել, * է ամէն կենդինար ճ . լիտր ոսկի || . որ երևի չափազանց հաշիւ՝ ոտար 'ի Ճառընտրէ . թող զի ուր Ճ . գրէ եօթանասուն լիտր փն սբյն բառնիդեայ, Հ . եդեալ է կենդինարս Հ . թերևս հայելով 'ի նախընթացս, զի քսանիւ չափ աւելի էր ոռեալն միոյ միոյ քան զընկերս իւր :

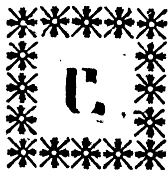
Դարձեալ Հ . զսբն եւտիքոս 'ի չորս ցիցս ասէ կապեալ, և 'ի չորս մատունս հերձեալ . իսկ Ց . 'ի չորց ցիցս գնէ կապեալ, բայց յերիս մատունս բաժանեալ : Այլ մեք ոչինչ փոփոխութն արարաք 'ի բանս Ճառընտրին, որ է աղբիւր յայսմաւուրաց . և եթէ կայցէ ինչ թեթև վրիպակ, չէ մարթ ուղղել նախ քան զգտանել զայոյն բնագիր, որ չերևի 'ի մէջ :

ՎԿԱՅԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ

Սբյն Ադդէի հայրապետի :

Հ . դէկտ . 21 : Խորէն . և այլ պատմագիրք հայոց : Ռատեհան, և այլք յասորւոց և 'ի յունաց :

ԴԴԷ ՍՈՒՐԲ ՀԱՅՐԱպետն, որ յառաքելոց Ադդէ, կամ անդէոս կոչի, էր եղեալ մետաքսագործ, և խոյրարար ադարու թգըրին\ մերոյ . և եղև յորժամ եկն

սբ

ոք առաքելոյն Թադէոս յԵդեսիա, և մկր-
տեաց զարքայ, յայնժամ մկրտեցաւ և ազ-
գէ, և աշակերտեցաւ առաքելոյն. և զգե-
ցեալ զհոգի նր՝ արժանի եղև ձեռնադրիլ
'ի նմանէ եպս, և կարգիլ փոխանակ նր հո-
վիւ և վրդպ Յին միջագետաց հայոց և ասոր-
ւոց: Այս ումն հայք, նոյնպէս և ասորիք ճանա-
չեն զնա առաջին եպս իւրեանց յետ Թադէո-
սի իբրև յաջորդ նր: Իսկ արդարև ոք հայ-
րապետն ադդէ եղև առաքելաբար քարոզ
քանզի նա ոչ միայն յՈւռհայ և 'ի միջագետս,
այլև 'ի կողմանս ատրպատականաց և մարաց
և պարսից, սերմանելով յանմ տեղիս զաւե-
տարանն քսի, և առնելով նշանս մեծամեծս:
Իսկ էր յաջորդութն առաքելական քարոզութե և
առաջնորդութե սրբյն ադդէի 'ի կենդանութե
երանելւոյն Թգրին աբգարու. այլ յետ փոխ-
ման նր՝ քանզի անանուն որդի նր և անաւա-
րուկ քեռորդին Թողին զպաշտօն քսի ոչ մե-
րոյ, և դարձան 'ի կռապաշտութի, բազում
հալածանս կրեաց հայրապետն ադդէ հան-
դերձ հաւատացեալ հօտիւն: Իսկ և յայտ-
նութի ածայյն վն դադարմն խորհրդոյ չա-
րութեան արքային. իբր զի անանուն արքայ
դժուարեալ է գործն քրիստոնէից, զի մե-
ծարեալ պատուէրին երկրպագութե զանձե-
ռագործ դաստառակ փրկչին՝ զոր եդեալ էր
աբգարու 'ի վր դրան ուռհայու, խորհէր
խոտեալ և կործանել զայն, և կանգնել
անդանօր զպատկեր կռոց:
Այն իբր յարուցեալ ադդէի հայրապետի գե-

չե-

չերայն՝ եւտ Է խոր զոմանս 'ի քարտէզաշարից, և եկեալ 'ի դուռն քաղաքին՝ եւ կախել կանթեղ առաջի սբ դասատանին , որ էր եդեալ 'ի գողգաւոր վայրի խորանայն . և կղզեացքն ծածկեալ զայն՝ եւ ծեփել, և հաստատել որմոյ . և այնուհետև խափանեցաւ խորհուրդ չարին . Մինչև յետ ժամանակաց 'ի ծաղկել քրիստոնէութեան զօրու անոր փրկչականն պատուիրն անարատ . և եղեւ յեկեղեցի սբ Ածածնի՝ որ յեդեսիա :

Իսկ անօրէն արքային անանուն յղեալ պատճառանօք պատուէր առ ազգն , զի արասցէ նման խոյլ ընդհեղեալ անկուռնածոյ յանկեալ , 'ոնդ յաստաղանգայն աանէր հօրն նր : Ու այս մեռ այնենի սբ հայրապետին . ոչ արարացեն ձեռք իմ խայր զապաթան անարժանի , որ ոչ երկրրպագէ քնի ծյ կենդանւոյ : Զայնժամ քարկացեալ Թդրն՝ հրամայեաց մտաւմ՝ի զենականացն երթալ կարել զգօս սբյն արակ . որոյ զնացեալ և տեսեալ զնա՝ զի նստէր յաթոռ վեպութեն , եած սուսերաւ և 'ի բաց կարեաց զգլուխս նր . և նոյնժամայն աւանդեաց զոգին :

Զայս ծայրաքաղ արարեալ՝ համառօտ յիշատակեցաք , ասէ խորենացին , ոնդ զօր 'ի յայլոց պատմեալ նախնեաց . զոր օրինակ առնէ և զքաղուած վարուց սբյն Թադէի հաւատացի՝ ապաքէն զմնածերոցն առ նախկին գրիչս . յորմէ յայտ է թէ ոնդ կայ 'ի Ճառընտիրս Շարժակ վարք Թադէի , նոյնպէս պատրաստ լինել և աղդէի . այլ ոչ յաջողեաց մեզ .

մեզ տեսանել զայն:

Ա.ՅԼ արժան է լսել՝ զոր 'ի վ(ե)ր բերէ Խորե-նացին, թէ Ածայլին իմն ակնարկութբ խնդ-րեցաւ վրէժ մահուանն աղդէի յորդւոյն ար-զարու. քանզի սուն կձեայ կանգնել տայր յեղեփա 'ի վերնատունն ապարանից իւրոց, և ինքն 'ի ներքոյ կալով՝ հրամայէր զորպէսն առնել. որ զերծեալ յունողացն՝ անկաւ 'ի վ(եր)ա նր(ա), և խորտակեաց զոտսն և սատակեաց: Այս իսկոյն պատգամ բնակչաց քաղաքին եկն առ սանատրուկ 'ի մեծն հայս՝ խնդրելով պայման ուխտի, զի մի վրդովեսցէ զնոսա 'ի քրիստոնէութե հաւատոց, և նք տացեն զքա-ղաքն 'ի ձեռս, և զգանձս թ(ա)գ(աւո)րին. զոր առեալ՝ յետոյ սատեաց. նաև զնմ(ա)ն արու զաւակ տանն աբգարու մաշեաց սրով. և այնպէս յաջոր-դութի համօրէն թ(ա)գ(աւո)րութե հայոց արշակու-նեաց էանց 'ի ցեղն սանատրկոյ. բայց յետ սակաւուց եղեսիա և ամ միջագետք անկան

Է իշխանութ(եամ)բ հռովմայեցւոց:

Այլ յայս ամ(ենայն) փոփոխութիս ոչ պակասեաց քրիստոնէութի յեդեսիոյ, այլ հանդերձ հա-լածանօք մնաց անդ միշտ հօտն քրիստոնական, և հովիւ նր(ա) աթոռակալ սր(բո)յ առաքելոյն թա-դէի և յաջորդ ադդէի սր(բո)յ հայրապետին մին-չև ցայսօր: Դրեաց սակս սր(բո)յն թադէոս և կանոնս զգուշաւորս, և ետ յաղդէ եպսն. որոց նշմարանք երևին ցարդ 'ի կանոնագիրս

ՎԱՐՔ ՍՐԲՈՑ

Աբգարու Թագաւորի ։

Հ. դեկտ. 31։ և ևս Հ. և Յ. օգոստ. 16։ Եւսեբիոս. ա. 13։ Խորենացի. և այլ պատմագիրք Հայոց և յունաց և ասորւոց առ հասարակ ։

ԱԲԳԱՐՆ Ի ՀՌՉԱԿԱ-ցեալ Թագաւորս Հայոց՝ նշանաւոր և մեծահաւատ արքայն մեր ազ-գաւ՝ էր Արշակունի պարթև՝ որդի Արշամայ որդւոյ Տիգրանայ, Թէպէտ ամ Հայոց Տէր՝ մեծի և փոքու. այլ վն նստելոյ յԵդեսիա քաղաք՝ որ և Ուռհայ, և անդ զնե-լոյ զարքունիս իւր, կոչեցաւ և արքայ միջա-գետաց, և անխտիր՝ Թէպէտ Հայոց և ասորւոց. ամ և Թագաւոր եղեալ, և իշխան Տէր, կմ ըստ յունաց դօքսարքա, կմ իշխան տեղւոյ. եւս և անթիպատիս, կմ հզօր կմ հարուստ իշ-խան՝ ուռհենայ կմ ոսրոյենայ, որով իմա-նամ զուռհայ կմ զխառձէն զաւառս սահմա-նակից. կոչեն և արքայ ադիաբենայ, կամ հադիաբայ միջագետաց՝ սահմանակից ասո-րեստանեայց. զի ցայն վայրս տարածեալ էր Թէրութի Հայոց յաւուրցն Տիգրանայ միջնոյ մինչև ցԹոռն նր ցԱբգար։

Սա վն առաւել հեզութեն և իմաստութեն , միանգամայն և պարթևական տոհոցն , կոչիւր Աւագ այր · զոր ոչ կարելով ուղղախօսել յունաց և ասորւոց , կոչեցին՝ Աւգար կամ ապկար , աւկարիոս կմ ապկարէս և ապակարոս · ուստի եղև սովորական անուն նմ Աբգար կմ աբգարիոս ։

Յերկրորդ ամի թգրութե սորա՝ ծնաւ փրկիչն մեր յս քս որդին այ՝ թգրն թգրաց և տրն տրանց · որ և ըն մարմնոյ ժառանգ աթոռոյն դաւթի · վսյ մեծ էր արդարև լինել աբգարու ժամանակակից և թգրակից քսի · այլ մեծ ևս եղև այն , զի արժանի գտաւ յերկարել 'ի թգրութե իւրում մինչև 'ի չափ հասակի կատարմանն քսի , և ըն նմին առնուլ ըզլուր քարոզութե նր , և հաւատալ 'ի նա ։ Ապա թողեալ զբազմապատիկ զարտաքին գործս աբգարու՝ որովք արգոյ գտաւ առաջի հռովմայեցւոց և պարսից և ամ ազգաց , 'ի կարգ ածպաշտութե նր փութասցուք ։

Պէտ եղև աբգարու 'ի պէտս գործոց տէրութե առաքել դեսպանս 'ի սահմանս պաղեստինոյ առ մառինոս գործակալն հռովմայեցւոց զերկուս 'ի գլխաւորաց իւրոց զմարիհաբ բդեշխն աղձնեաց , և զշամշագրամ նահապետ ապահունեաց տոհմին , և զանանէ հաւատարիմ սուրհանդակն իւր ։ Նւ նր կատարեալ զգործ պատգամաւորութե իւրեանց՝ 'ի դառնալն անտի ելին յեմ տեսանել զփըրկիչն մեր յս քս՝ վն լրոյ համբաւուց սքանչելագործութեցն · որում ականատես եղեալ

եկին

Եկին պատմեցին Աբգարու :

Ընդ որ զարմացեալ մեծախորհուրդ արքայն, և լուսաւորեալ ՚ի միտսն՝ հաւատաց ճշմարտապէս իբր յարդարև որդի այ · և ասէ · այն զօրութիւնք ոչ մարդոյ են, այլ այ · զի չիք ոք ՚ի մարդկանէ, որ կարէ զմեռեալս յարուցանել, բայց միայն ած : Եւ քանզի ապականեալ էր մարմինն իւր ՚ի չարաչար ցաւոց՝ իբր բորոտութե, որ պատահեցին նմա ՚ի պարսից Յին յառաջ քան զեօթն ամ, և ՚ի մարդկանէ ոչ եղև նմա հնար բժշկութե, եւ տանել առ փրկիչն Յի թուղթ աղաչանաց՝ գալ բժշկել զնա ՚ի ցաւոց անտի, օրինակ զայս ·

* Աբգար Արշամայ՝ իշխան Յի, առ Յս փրկիչ և բարերար, որ երևեցար յՅի Եմացւոց, ողջոյն : Լուեալ է իմ վա քո, և վա բժշկութեդ՝ որ լինին ՚ի ձեռն քո առանց դեղոց և արմատոց · զի ոչ ասի, տաս դու կուրաց տեսանել և կաղաց գնալ, և զբորոտս սրբես, և զայսս պիղծս և զդևս հանես · և որ միանգամ չարչարեալ են երկար հիւանդութբք, բժշկես · դու և զմեռեալս յարուցանես : Եւ իբրև լուայ վասն քո զայս ամ, եդի ՚ի մտի իմում մի յերկուց աստի · կամ եթէ դու ած իջեալ յերկնից, և գործես զայդ · կամ եթէ որդի այ, և զայդ առնես : Վա այնորիկ գրեցի ես առ քեզ՝ աղաչել զքեզ, զի աշխատ լինիցիս և եկեսցես առ իս, և բժշկեսցես զհիւանդութիւնս՝ զոր ունիմ ես : Նաև լուայ, զի հրեայք տրտնջեն զքէն, և կամին չարչարել զքեզ : Բայց քաղաք մի փոքրիկ է

կապել զնա, և՝ զատս նմա. և տալ զնա ցոյց բարեկամաց իւրոց. և զձեռս նմա Հրամայեաց կարել կացնով, ոտս և զորանս. և այնուհետև անողորմ անօգուտ կատարեցին զնա, մինչև առձակեաց զոգին երանելի նահատակն քրի բասու, և կատարեաց զվկայութիւն իւր բարի խոստովանութեամբ 'ի քս:

Յետ այսորիկ յառաջ մատուցին վաղվաղակի զեւսեբիոս. ասէ Թ̃գն. Եւսեբիէ խնայեա՛ դու 'ի քեզ, և զոհեա՛ աստուծոց, զի մի չարաչար մեռանիցիս: Պատասխանի ետ երանելին Եւսեբիոս, և ասէ մեծամեծայն. մի լիցի ինձ թողուլ զՏ̃ր իմ, որ ստեղծ զիս, և զոհել քարեկամ իմ՝ որ յառաջ կատարեցաւ, որ խորհրդակցին եղև իմ բարեացն: Ասէ Թ̃գն. ոչ ոք կայ բարեկամ քո, և ոչ ոք կարէ ազատեցուցանել զքեզ 'ի ձեռաց իմոց: Պատասխանի ետ երանելին, և ասէ ցնա. պատրաստեալ եմ, և մի ես երկրպագեցից զբանս քո: Հրամայեաց Թ̃գն՝ Հրամայեաց կախել զնա զլխիվայր զերկոցունց ոտից, և կապել [illegible] զատս նմա 'ի սիւնսն. և այնուհետև պրկեալ չարչարանօք՝ կատարեաց զվկայութիւն իւր խոստովանութեամբ:

Եւ յետ նորա կատարելոյ 'ի Տ̃ր՝ Հրամայեաց ածել զ[illegible]. և իբրև եկաց առաջի նորա եւստիքոս, ասէ ցնա Թ̃գաւորն. գիտես՝ զի որ լսեն ինձ, և առնեն զկամս իմ, շնորհեմ նոցա պարգևս. և որք հակառակ կան բանից իմոց, չարչարանօք Հանեմ 'ի կենացս յայս. արդ ընտրեա՛ դու քեզ զպարգևսն՝ կամ զմահ:

Պատնի

Ախնէր եւ սէ՛ն եւ տրեքաս , և ասէ . պարգեւք քո ընդ քեզ լիցին 'ի կորուստ . մարդկան պատի՛ւ առ ժամանակ մի է , և ո՛չ զօրութիւն և պատի՛ւ անվախճան է . զի յոյս երեւելի չէ՛ յոյս . այլ դու քո պատի՛ւդ և յոյսդ կորուստ է մեզ ։ Զայս խրթին ասաց երանելին յատենի անդ , Հրամայեաց թագաւորն արկանել ընդ ծամելիս նոցա բեւեռս , և յերկուս բաժանել զմարմինս նոցա . և այնպէս կատարեաց զվկայութիւն իւր զինուորն Քրիստոսի ։

Ապա հրամայեաց բռնաւորն ածել զչորրորդն զառաջեան , որում անուն էր բասիլիոս , որ պատուական էր և առաջնորդ 'ի պալատն նոցա . և ասէ ցնա թագաւորն . աղաչեմ զքեզ , անսա՛ բանից իմոց՝ զոր ինչ ասեմ քեզ . և յաւելցի պատի՛ւ քո , և փառաւորեցից ըզքեզ քան զամենեսեան՝ որ են 'ի պալատի իմում . և մի՛ ոք խաբեսցէ զքեզ մնոտի բանիւք . յա՛ւշ լիցի քեզ , զի բարի խորհուրդ խորհիմ քեզ . և արարից զքեզ իշխան 'ի վերայ ամենայն զօրաց իմոց . զի ամենայն որ լսիցէ՝ երանի՛ տացէ քեզ . և 'ի քէն կատարեսցի ամենայն արքունի հրամանն . զի ոչ զոք ունիմ 'ի պալատանս առաւել քան զքեզ , զի քան զամենայն ոք առաւել սիրեմ զքեզ . լո՛ւր զոր ինչ ասացի քեզ , և հաշտի՛ր ընդ քեզ ապողոն մեծ աստուածն , և փրկէ զքեզ 'ի կորստենէդ յայդմանէ ։

Իսկ երանելին և մեծատոհմն բասիլիոս ասէ . ո՛ դու անզգայ և անմիտ , զի՞նչ խօսիս . ո՛չ դու և ո՛չ ապողոնդ քո կարէ կեցուցանել զինքն , և ո՛չ զքեզ՝ որ յուսացեալ ես 'ի նա .

զի

զի խնդրեն բաժին է հրոյ , և ծմ որ հաւատայ
'ի նա՝ Է նմա այրեացի ։ Օայս լուեալ թա-
գաւորն՝ բարկացաւ յոյժ ․ և հրամայեաց բե-
րել սուր , և պատառեաց զորովայն նր ․ և
ած-գիրս ․ վն զի ատեցեր սիրոյ իմոյ ; պա-
տառեցից զքեզ իբրև զամպարիշտ մի ։
Միջնի եւտ երանելին , և առէ յաւալ Ջ զա-
ւանդել հոգւոյն ․ այսօր կեցուցեր զիս ․ զի
ծ օտարացայ 'ի պատուհասական մահուանէն ,
զոր յաւալ մեռան սբ եղբարքն իմ ։ Նա
զայս ասացեալ վայելուչն այն և բարեզարմն՝
ննջեաց խաղաղութբ , կատարեալ և սուրբ
զվկայութիւն իւր ։ Նա 'ի միասին թաղեցան
չորեքին սբ վկայորդքն , որք այսպէս կատա-
րեցան բարի խոստովանութբ 'ի քս , յամի տն
իսր 290 ․ որ օր , Ը ․ էր արաց ամսոյ , առե
ձայն ընտիրն ․ այն է Ը յայսմաւուրաց՝ արաց
ժզ ․ և յունվարի 20 ․ յորում աւուր դնեն և
յոյնք զյիշատակ սբց պատկերոց 'ի քս յս 'ի
տր մեր ․ որում փառք յաւիտեանս ․ ամէն ։

XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆՔ

(1) Յես ունելոյ մեր 'ի ձեռին զայսպիսի ընտիր վկայաբանութի 'ի մեծ ձառընտրի՝ ոչ կարօտացաք այլոց․ թէպէտ և բովանդակեանք ոչ ինչ այլ յաւալ բերեն, բայց զհամառօտագրութի ժամանակագրացն , որ է քաղուած վկայաբանութեան մերոյ ․ զնոյն խմ և զյայսմաւուրաց Հ․ որ փոքր մի Է արձակ քաղէ ։ Ուր ծանիր , զի թէ-րևս վն իրիք համաձայնութե առ յոյնս , Հ․ գրէ՝ թէ չորեքին վկայորդք 'ի պատճառս նահատակութե սբյն թէկ-

պատ

պատմիչայ հաւատացին 'ի քս․ ուր Ծ․ ցուցանէ, թէ յայտնեցին զհաւատս՝ զոր ունէին․ և Ը այսմ նաև 'ի յաջորդ բանս, ուր Ծ․ պատմէ, թէ ազգականք սրբց որ_ տապնդէին զնա 'ի հաւատս քնի, Հ․ Է հկռէկն գրէ՝ թէ սրբքն քարոզէին նշ զհաւատս քնի ։ Պարձեալ փոխա_ նակ լուերաց ոսկւոյ՝ Հ․ և ոը ինէլ կենդինարս զնեն․ և յաւելու Հ․ ասել, * է ամէն կենդինար Ճ․ լիտր ոս_ կի ‖․ որ երեւի չափազանց հաշիւ՝ օտար 'ի Ճշմարտութե․ թող զի ուր Ծ․ գրէ եօթանասուն լիտր վս սրբյն բա_ սիլիդեայ, Հ․ եդեալ է կենդինարս Հ․ թերեւս հայե_ լով 'ի նախընթացս, զի քսանիւ չափ աւելի էր տուեալն միոյ միոյ քան զընկերս իւր ։

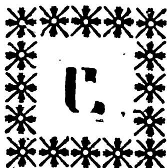
Պարձեալ Հ․ զսբն եւտիքոս 'ի չորս ցեցս ասէ կապեալ, և 'ի չորս մասունս հերձեալ․ իսկ Ց․ 'ի չորց ցեցս դնէ կապեալ, բայց յերկս մասունս բաժանեալ ։ Այլ մեք ոչինչ փոփոխութն արարաք 'ի բանս Ճշմարտին, որ է աղբիւր յայսմ աւուրց․ և եթէ կայցէ ինչ թեթև վրի_ պակ, չէ մարթ ուղղել նախ քան զգտանել զոյն բնա_ գիր, որ չերեւի 'ի մէջի ։

ՎԿԱՅԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ

Սբյն Ադդէի Հայրապետի ։

Հ․ փետր․ 21։ Խորէն․ և այլ պատմագիրք հայոց։ Ասեման, և այլք յասորւոց և 'ի յունաց ։

ԴԴԷ ՍՈՒՐԲ ՀԱՅՐԱ- պետն, որ յասորւոց Ադդէ, կամ անդէոս կոչի, էր եդեսացի մե_ տաքսագործ, և խոյրարար ար_ դարու թգրին\ մերոյ․ և եղև յորժամ եկն

սբ

ոչ՛ առաքեալն Թադէոս յեդեսիա , և սրբ-
տեաց զարքայ , յայնժամ մկրտեցաւ և ադ-
դէ , և աշակերտեցաւ առաքելոյն . և զգե-
ցեալ զհոգի նր՝ արժանի եղև ձեռնադրիլ
՚ի նմանէ եպս , և կարգիլ փոխանակ նր հո-
վիւ և վրդպ ծին միջագետաց հայոց և ասոր-
ւոց : Սոյ ում հայք , նոյնպէս և ասորիք Ճանա-
չեն զնա առաջին եպս իւրեանց յետ Թադէո-
սի իբրև յաջորդ նր : Նաև արդարև սբ հայ-
րապետն ադդէ եղև առաքելաբար քարոզ
գանելին նոյ ոչ միայն յուռհայ և ՚ի միջագետս ,
այլև ՚ի կողմանս ասորեստանեայց և մարաց
և պարսից , սերմանելով յամ տեղիս զաւե-
տարանն քի , և առնելով նշանս մեծամեծս :
Նաև էր յաջողումն առաքելական քարոզութե և
առաջնորդութե սբյն ադդէի ՚ի կենդանութե
երանելւոյ Թգրին աբգարու . այլ յետ փոխ-
ման նր՝ քանզի անանուն որդի նր և անառա-
րուկ քեռորդին Թողին զպաշտօն քի նոյ մե-
րոյ , և դարձան ՚ի կռապաշտութի , բազում
հալածանս կրեաց հայրապետն ադդէ հան-
դերձ հաւատացեալ հօտիւն : Նաև և յայտ-
նութի մծայլին վն զաղտնի խորհրդոյ չա-
րութեան արքային . իբր զի անանուն արքայ
դժոխարեալ էր գործն քրիստոնէից , զի մե-
ծարեալ պատուէին երկրպագութբ զանձե-
ռագործ դաստառակ փրկչին՝ զոր եդեալ էր
աբգարու ՚ի վր դրան ուռհայոյ , խորհէր
բառնալ և կորուսանել զայն , և կանգնել
անդանօր զպատկեր կռոց :

Սմին իրի յարուցեալ ադդէի հայրապետի դէ-

չե -

չերբայն՝ եւս Է խոր զօմանս՝ ի քարեղօտաչուց,
և եկեալ ՚ի դուռն քաղաքին՝ եւ կախել
կամեցեալ տուաջին ամ՚ դատաւորութիւն, որ էր
եդեալ ՚ի գաղտուկ վայրի խորանգայնս. և
կղզեաւորքն ծածկեալ զայն՝ եւ ծեփել. և հա-
սատարել զօրէնս. և այնուհետև խորափանեցաւ
խորհուրդ չարին. մինչև յետ ժամանակաց
՚ի ծաղկել քրիստոնէութեան զատ անդ փրկ-
չական պատկերն անտարատ. և եղաւ յեկե-
ղեցի սր՚ միածնին՝ որ յեդեսիա:

Իսկ անօրէն արքայն ամենայն յղեաց պատ-
ճառանօք պատուէր առ ազգն, զի արասցեն
նման խոյս ըմբերգեայ անկաճուծայ յաւելեայ,
՚ոմ յաստուածագիրն ամէնէր հօրն նր: Ս. ու այս
նա պէտեր ամ՚ հալածանեսն. ոչ արասցեն ձեռք
իմ խոյր զադաթան անտարժանի, որ ոչ եր-
կրպագէ քնի այ կենդանւոյ: Յայնժամ
բարկացեալ թ՚որն՝ հրամայեաց միում՚ ի զի-
նակրացն երթալ կտրել զօտս սրբյն առն.
որոյ գնացեալ և տեսեալ զնա՝ զի նստէր յա-
թոռ վրդպութեան, եկած սաստկապէս և ՚ի բաց
կորեաց զոտսն նր. և նոյնժամայն աւան-
դեաց զոգին:

Զայս ծաղկաքաղ արարեալ՝ համառօտ յի-
շատակեցաք, աստ խորհեսցին, ոմն զատ ՚ի
յայլոց պատմեալ նախնեաց. զոր օրինակ ա-
նէ և զքաղուած վարուց սրբյն Թադէի հա-
ւատացի՝ սասաքելով զմիաբերգութն առ նախ-
կին գրեալս. յորմէ յայտ է թէ ոմն կայ ՚ի Հա-
ուստոնդրս Արտաշատ վայրք Թադէի, նոյնպէս
պատրատ յինել և ադդէի. այլ ոչ յաջողեաց
մեզ.

մեզ տեսանել զայն :

Այլ արժան է լսել՝ զոր ՚ի վ̃ր բերէ խոստո-նացին, թէ ո̃ծայլին իմն ակնարկութ̃ խնդ-րեցաւ վրէժ մահուանն ադդէի յորդւոյն ա-բգարու. քանզի սիւն կճեայ կանգնել տայր յեդեսիա ՚ի մերձաւորութենն ապարանից իւրոց, և ինքն ՚ի ներքոյ կալով՝ հրամայէր զորպէսն առնել. որ զերծեալ յունողացն՝ անկաւ ՚ի վ̃ր նր, և խորտակեաց զոտսն և սատակեաց: Նաև իսկոյն պատգամ բնակչաց քաղաքին եկն ար սանատրուկ ՚ի մեծն հայս՝ խնդրելով պայման ուխտի, զի մի վրդովեսցէ զնոսա ՚ի քրիստոնէութ̃ հաւատոց, և ն̃ք տացեն զքա-ղաքն ՚ի ձեռս, և զգանձս թգ̃րին. զոր առեալ յետոյ ստեաց. նաև զա̃մ արու զաւակ տանն աբգարու մաշեաց սրով. և այնպէս յաջոր-դութի համօրէն թգ̃րութ̃ հայոց արշակու-նեաց եանց ՚ի ցեղն սանատրկոյ. բայց յետ սակաւուց եղեռնին և ա̃մ միջադէպք անկան

Է̃ իշխանութ̃ հռոմայեցւոց :

Այլ յայս ա̃մ փոփոխութիս ոչ պակասեաց քրիստոնէութ̃ յեդեսիոյ, այլ հանդերձ հա-լածանօք մնաց անդ միշտ հօտն քնական, և հովիւ̃ ն̃ց՝ աթոռակալ ս̃ առաքելոյն թա-դէի և յաջորդ ադդէի ս̃ հայրապետին մին-չև ցայսօր: Գրեաց առեն ս̃ն թադէոս և կանոնս զգուշաւորս, և ետ յադդէ եպսն. որոց նշմարանք երեւին ցարդ ՚ի կանոնագիրս

ԿԸՐԿ ՄԻՐՈՅՆ

Ընդարտ Թագաւորի ։

Հ. գլխ. 31։ և հս Հ. և Յ. օգոստ. 16։ Մա-
ծէլիս. ա. 13։ Խոստովանել. և այլ պատմագրաց
հայոց և յունաց և ասորւոց առ հասարակ ։

ԸՈՒՆԱՑԻՆ Ի ՀԱՒԱՏԱ-ցեալ Թագաւորս Տր՝ ամենակէր և մեծահաւատ արքայն մեր ազ-գար՝ եր արշակունի պարթև՝ որդի արշամայ որդւոյ տիգրանայ, Թէպէտ ամ հայոց Տր՝ մեծի և փոքու. որ ի Թնորոգեալ զեդեսիա քաղաք՝ որ և ուռհայ, և անդ գնե-լոյ զարքունիս իւր, կոչեցաւ և արքայ միջա-գետաց, և անխտիր՝ Թէր հայոց և ասորւոց. այլ և Թագաւոր եդեսացւոց, և իշխան Տր, կմ ըստ յունաց զօրավարք, իմ իշխան տեղւոյ. և ս և տիրապետս, իմ հզօր կմ հարուստ իշ-խան՝ ուհենայ կմ տարրոյենայ, որով իմա-նամ զուռհայ կմ զխորենէն զաւառ սահմա-նակից. կոչէն և արքայ ագխարենայ, կամ հադխարայ միջագետաց՝ սահմանակից ասո-րեստանեայց. զի ցայն վայրս տարածեալ էր Թէրութն հայոց յաւուրցն տիգրանայ միջնոյ մինչև ցԹոռն նր ցաբգար ։

Սա վ՟ն առաւել հեզութ՟ն և իմաստութ՟ն , միանգամայն և պարթևական տոհոմն , կոչիւր Աւագ այր․ զոր ոչ կարելով ուղղախօսել յունաց և ասորւոց , կոչեցին՝ Աւգար կամ ապկար , աւկարիոս կ՟մ ապկարէս և ապակարոս․ ուստի եղև սովորական անուն նմ՟ Աբ-գար կ՟մ աբգարիոս :

Զերկրորդ ամի Թ՟գրութ՟ն սորա՝ ծնաւ փրկիչն մեր յ՟ս ք՟ս որդին ա՟յ՝ Թ՟գն Թ՟գաց և տ՟րն տ՟րանց․ որ և ը՟ս մարմնոյ ժառանգ աթոռոյն դաւթի․ վ՟սյ մեծ եր արդարև լինել աբգարու ժամանակակից և Թ՟գակից ք՟սի․ այլ մեծ ևս եղև այն , զի արժանի գտաւ յերկարել 'ի Թ՟գրութ՟ն իւրում մինչև 'ի չափ հասակի կատարմանն ք՟սի , և ը՟ս նմին առնուլ ըզ-լուր քարոզութ՟ն ն՟ր , և հաւատալ 'ի նա։ Ապա թողեալ զբազմապատիկ զարտաքին գործս աբգարու՝ որովք արգոյ գտաւ առաջի հռովմայեցւոց և պարսից և ա՟մ ազգաց , 'ի կարգ ա՟ծ՟պաշտութ՟ն ն՟ր փութասցուք :

Դէպ եղև աբգարու 'ի պէտս գործոց տէրութ՟ե առաքել դեսպանս 'ի սահմանս պաղեստինոյ առ մառինոս գործակալն հռովմայեցւոց զերկոսս 'ի գլխաւորաց իւրոց զմարիհաբ բդեշխն աղձնեաց , և զշամշագրամ նահապետ ապահունեաց տոհմին , և զանանէ հաւատարիմ սուրհանդակն իւր : Եւ ն՟ք կատարեալ զգործ պատգամաւորութ՟ն իւրեանց՝ 'ի դառնալն անտի ելին յե՟մ տեսանել զփրկիչն մեր յ՟ս ք՟ս՝ վ՟ն լրոյ համբաւոյ սքանչելագործութ՟ցն․ որում ականատես եղեալ

եկին

Եկին պատմեցին աբգարու :

Զնոյն որ զարմացեալ մեծախորհուրդ արքային, եւ լուսաւորեալ 'ի մերուստ՝ հաւատաց ճշմարտապէս իբր յարդարև որդի այ. եւ ասէ. այն զօրութիւնք ոչ մարդոյ են, այլ՝ այ. զի չիք ոք 'ի մարդկանէ, որ կարէ զմեռեալս յարուցանել, բայց միայն այծ : Եւ քանզի ապականեալ էր մարմինն իւր 'ի չարաչար ցաւոց՝ իբր բորոտութ, որ պատահեցին նմա 'ի պարթից յին յառաջ քան զեօթն ամ, եւ 'ի մարդկանէ ոչ եղև նմա հնար բժշկութ, եւ տանել առ փրկիչն յի թուղթ աղաչանաց՝ գալ բժշկել զնա 'ի ցաւոց անտի, օրինակ զայս. * Աբգար արշամայ՝ իշխան յի, առ յս փրկիչ եւ բարերար, որ երևեցար յերի եԷմացւոց, ողջոյն : Լուեալ է իմ վս քո, եւ վս բժշկութեդ՝ որ լինին 'ի ձեռն քո առանց դեղոց եւ արմատոց. զի որպ ասեն, տաս դու կուրաց տեսանել եւ կաղաց գնալ, եւ զբորոտս սրբես, եւ զայսս պիղծս եւ զդևս հանես. եւ որ միանգամ չարչարեալ են երկար հիւանդութիւնք, բժշկես. դու եւ զմեռեալս յարուցանես : Եւ իբրև լուայ վասն քո զայս այմ, եդի 'ի մտի իմում մի յերկուց աստի. կամ եթէ դու այծ իջեալ յերկնից, եւ գործես զայդ. կամ թէ որդի այ, եւ զայդ առնես : Արդ վս այնորիկ գրեցի ես առ քեզ՝ աղաչել զքեզ, զի աշխատ լինիցիս եւ եկեսցես առ իս, եւ բժշկեսցես զհիւանդութիւն՝ զոր ունիմ ես : Նաև լուայ, զի հրէայք տրտնջեն զքէն, եւ կամին չարչարել զքեզ : Բայց քաղաք մի փոքրիկ է

իմ, և բաւական է մեզ երկոցունցս ‖ ։
Պատուէր ետ արքայն հրեշտակաց իւրոց․ զի թէ ոչ կամեսցի գալ յն, գոնէ բերցեն զկենդանագիր պատկեր փրկչին․ և առ այս յղեաց առնեն ոմանք պատկերահան մի յալ-հանճարեա անուն, որ ըստ այլոց է նա ինքն Անանիա սուրհանդակն՝ զոր ասորիք Հաննան կոչեն։ Նորա տարեալ հրեշտակաց զթուղթն արքային առ յն՝ պատահեցին նմա յէմ յաւուր արմաւենեաց ։ Օ այս վկայէ (ասէ խորենացին) աւետարանական բանն, եթէ էին ոմանք 'ի հեթանոսաց ելելոց յէմ․ և ոչ համարձակեալ անձամբ մատչիլ և ասել զպատգամս առ յն, մատեան առ փիլիպպոս, և ասեն․ Տէր կամիմք զյն տեսանել․ և փիլիպպոս ասէ ցանդրէաս․ և անդրէաս և փիլիպպոս ասեն ցյն ։ Իսկ յն ասէ․ եհաս ժամ, զի փառաւորեսցի որդի մարդոյ․ ոչ թէ՝ հասեալ է ժամանակ իմ ելանել 'ի խաչ, որ է մեծ փառք, և այնուհետև քարոզիլ անուան իմոյ և 'ի հեթանոսս փառօք ։ Նմին իրի իսկ յայնմ ժամանակի՝ յորում կոչէր զնա աբգար, ոչ եհաս յանձն երթալ տն․ բայց թղթոյ արժանի արար զնա․ որ չէր փոքր պատիւ ծառայից իւրոյ աբգարու ։ Իսկ այս էր պճենի թղթոյն աբգարու, զոր գրեաց թովմաս առաքեալն հրամանաւ փրկչին 'ի դիմաց նր և 'ի բերանոյ ։

* Երանի իցէ այնմ, որ հաւատայ յիս, իբրև ոչ իցէ նր տեսեալ զիս․ զի գրեալ է վն իմ այսպէս․ զի որք տեսանեն զիս՝ ոչ հաւատան

տայցեն յիս . և որք ոչն տեսանեն , նոքա հա-ւատասցեն և կեցցեն ։ Իսկ վասն այնր , զի գրեցեր դու առ իս՝ գալ ինձ առ քեզ , ար-ժան է ինձ կատարել աստ զամենայն՝ վասն որոյ առաքեցայ ես ։ Եւ իբրև կատարեցից զայս , ապա համբառնայց առ այն՝ որ առաքեացն զիս . և յորժամ համբարձայց , առաքեցից զմի յաշակերտաց իմոց աստի , զի զցաւս քո բժշկեսցէ . և կեանս քեզ , և որ ընդ քեզ են , շնորհեսցէ ։

Ապա ՚ի գուն գործել հրեշտակաց աբգարու գէթ զպատկեր փրկչին առնուլ ՚ի ձեռն պատկերահանի ; իբրև ՚ի դերև ելին ՚ի խոր-հրդոց իւրեանց , զի ոչ կարէր նկարիչն առ-նուլ իւիք զճշգրիտ նմանութիւն նորա , գթացեալ ՚ի նա յոյժ ծածկագէտն Աստուածն , և առեալ զպաս-տառակ մի սրբ՝ եդ ՚ի վր անձնայինն երեսաց իւ-րոց . և տպաւորեալ ՚ի նմին զկենդանագիր կերպ երկրպագելի՝ ետ նոցա ըստ փափագանաց աբգարու հանդերձ թղթովն ։

Զայս թուղթ եբեր (ասէ խորենացին) առ ձեռն սուրհանդակ աբգարու . ընդ որում և ըն-կենդանագրութի փրկչական պատկերին , որ և կոչի սրբ դաստառակ , կամ անձեռագործ պատկեր . Զորս ընկալեալ աբգարու , և հա-ւատով երկրպագեալ՝ մեծայր . ըղձման խոստ-մանց փրկչին աներկբայ յուսով . մինչզի թէ-պէտև լուեալ զհամբաւ խաչելութեն նորա , այլինչ թերեհաւատեաց . և ՚ի լսել զյարութի նորա և զհամբարձումն՝ ևս քան զևս հաստատեցաւ ՚ի վր բանից փրկչին գրելոց ՚ի թղթի անդ նորա ։

զիւր խնջոյս բաժինն է հրոյ, և ձմ որ հաւատայ 'ի նա՝ Ը նման այրեսցի: Օ այս լուեալ Թագաւորն՝ բարկացաւ յոյժ, և հրամայեաց բերել սուր, և պատառեաց զորովայն նր. և ասէ ցնա. մի՞ զի սպանցեր սիրոյ իմոյ; պատառեցից զքեզ իբրև զամպարիշտ մի: Ապա եւ երանելին, և ասէ յառաջ քն զաւանդել հոգւոյն. այսօր կեցուցեր զիս. զի ոչ տարապայ 'ի պատուհականն մահուանէն, զոր յառաջ մեռան սքն եղբարքն իմ: Այսպէս ասասցեալ վայելուչն այն և բարեզարմն՝ նախջեաց խաղաղութբ, կատարեալ և սուրբ զվկայութին իւր: Այս 'ի միասին թաղեցան չորեքին սքն զինուորքն, որք այսպէս կատարեցան բարի խոստովանութբ 'ի քս, յամի Տն իբր 290. որ օր, Ը. էր արաց ամսոյ, ասէ Ճառընտիրն. այն է Ծ յայսմաւուրաց՝ արաց ԺԳ. և յունվարի 20. յորում աւուր դնեն և յոյնք զվկայատակ սքցս պսակելոց 'ի քս յս 'ի Տր մեր. որում փառք յաւիտեանս. ամէն:

XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆՔ

(1) Յետ ունելոյ մեր 'ի ձեռին զպայսակսի ընտիր վկայաբանութ 'ի մեծ Ճառընտրի՝ ոչ կարօտացաք այլոց. թէպէտ վի բոլլանդեանք ոչ ինչ այլ յառաջ բերեն, բայց զհամառօտագրութ ժամագրոց յունաց, որ է քաղուած վկայաբանութեանս մերոյ. զնոյն խմ և զյայսմաւուրաց Հ. որ փոքր մի շարժակ քաղէ: Ուր ծանիր, զի թերևս վն իրիք համաձայնութե առ յոյնս, Հ. գրէ՝ թէ չորեքին զինուորքս 'ի պատճառս նահատակութե սքյն թէկղայ

պոմպէոյ հաւատացին 'ի քս․ ուր Ծ․ ցուցանէ, թէ յայտնեցին զհաւատս՝ զոր ունէին․ և Ը այսմ նաև 'ի յաջորդ բանս, ուր Ծ․ պատմէ, թէ ապաշխարհք ներց ար_տապնդէին զնս 'ի հաւատս քնի, Հ․ Է հինգն գրէ՝ թէ ութքն քարոզէին նց զհաւատս քնի ։ Դարձեալ փոխա_նակ լսերաց ունկնոյ՝ Հ․ և որ ինչ կենդանւոյ դնեն․ և յաւելու Հ․ ասել, * է ամէն կենդանւոյ Ծ․ լինոր ու_կի ‖․ որ երևի չափազանց հաշիւ՝ ստար 'ի Ճառընտրէ․ թող զի ուր Ծ․ գրէ եօթանասուն լինոր մն սէյն բա_սիլիդեայ, Հ․ եդեալ է կենդանւոյս Ձ․ թերևս հայե_լով 'ի նախընթացս, զի քսանիւ չափ աւելի էր ուռեալն միոյ միոյ քան զընկերս իւր ։

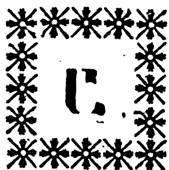
Դարձեալ Հ․ զսքն եւտիքոս 'ի չորս ցեցս ասէ կապեալ, և 'ի չորս մասունս հերձեալ․ իսկ Ց․ 'ի չորց ցեցս դնէ կապեալ, բայց յերկու մասունս բաժանեալ ։ Այլ մեք ոչինչ փոփոխութն արարաք 'ի բանս Ճառընտրին, որ է աղբիւր յայսմաւուրաց․ և եթէ կայցէ ինչ թեթև վրի_պակ, չէ մարթ ուղղել նախ քան զգտանել զայն բնա_գիր, որ չերևի 'ի մէջ ։

ՎԿԱՅԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ

Սրբոյն Ադդէի Հայրապետի ։

Հ․ դեկտ․ 21 ։ Խորէն․ և այլ պատմագիրք հայոց ։
Ասեմանն, և այլք յասորւոց և 'ի յունաց ։

ԴԴԷ ՍՈՒՐԲ ՀԱՅՐԱ_պետն, որ յառաջուց Ադէ, կամ անդէոս կոչի, էր եդեսացի մե_տաքսագործ, և խոյրարար աբ_գարու Թգւրին մերոյ․ և եղև յորժամ ե...

սք

սբ առաքեալն Թադէոս յեդեսիա, և մկրտ-
եաց զաբգար, յայնժամ մկրտեցաւ և ազ-
գէ, և աշակերտեցաւ առաքելոյն. և զգե-
ցեաւ զհոգին նր՝ արժանի եղև ձեռնադրիլ
'ի նմանէ եպս, և կարգիլ փոխանակ նր հո-
վիւ և վէպ Ծին միջագետաց հայոց և ասոր-
ւոց: Այսոմ հայք, նոյնպէս և ասորիք ճանա-
չեն զնա առաջին եպս իւրեանց յետ Թադէո-
սի իբրև յաջորդ նր: Եւ որդւարն սբ հայ-
րապետն ազգէ եղև առաքելաբար քարոզ
քանիցս ոչ միայն յաւրհայ և 'ի միջագետս,
այլև 'ի կողմանս ասորեստանեայց և մարաց
և պարսից, սերմանելով յամ տեղիս զաւե-
տարանն քսի, և առնելով նշանս մեծամեծս:
Եւ էր յաջողութ առաքելական քարոզութե և
առաջնորդութե սբյն ազգէի 'ի կենդանութե
երանելւոյն Թդրին աբգարու. այլ յետ փոխ-
ման նր՝ քանզի անանուն որդի նր և անաւ-
րուկ քեռորդին Թողին զպաշտօն քսի ոչ մե-
րոյ, և դարձան 'ի կռապաշտութի, բազում
հալածանս կրեաց հայրապետն ազգէ հան-
դերձ հաւատացեալ հօտիւն: Նա և յայտ-
նութի ածային վն գաղտնի խորհրդոյ չա-
րութեան արքային. իբր զի անանուն արքայ
դժուարեալ է գործն քրիստոնէից, զի մե-
ծարեալ պատուէին երկրպագութբ զանձե-
ռագործ դաստառակ փրկչին՝ զոր եդեալ էր
աբգարու 'ի վր դրան ուռհայոյ, խորհէր
բառնալ և կորուսանել զայն, և կանգնել
անդանոր զպատկեր կռոց:

Այլն իբր յարուցեալ ազգէի հայրապետի դէ-
չե -

շերայն՝ էառ ԺԵ խեր զոմանս՝ ի քարհատաշտից, և եկեալ 'ի դուռն քաղաքին՝ եւս կամեր կանոնեթեց առաջին սրբ. զասատուածին, որ եր եղեալ 'ի գործովս վայրի խորհրդային. և կղզեացաւ ծածկեալ զայն՝ եւ ծեփել, և հաստատել զօրն. և այնպէս խափանեցաւ խորհուրդ չարին. Մինչև յետ ժամանակաց 'ի ծածկել քրիստոնէութեն զասա անօղ փրկչական պատկերին անարատ. և եղաւ յեկեղեցի սբ. Աստուածածնի՝ որ յեդեսիա:

Իսկ անօրէն արքայն անանուն յղեաց պատճառանօք պատուէր առ աղգն, զի արասցէ նմա խայր ընհերձեալ անկուռածոյ յանկեայ, 'ոնդ յասակալաւորդին ատենէր հօրն նր: Ու այս ձեռ պլնելի սբ. հայրապետուն. ոչ արասցեն ձեռք իմ խայր զագաթան անարժանի, որ ոչ երկրպագէ քեզ տէր կենդանւոյ: Զայնժամ բարկացեալ թագրն՝ հրամայեաց ձիւմ 'ի զենակկրացն երթալ կտրել զասա սբյն արդ. որոյ զնացեալ և տեսեալ զնա՝ զի նստէր յաթոռ վեհութեն, եառ սուսերաւ և 'ի բաց կտրեաց զարտնոս նր. և նաշխարհական ատանեաց զորդին:

Օ այս ծայրաքաղ արարեալ՝ համառօտ յեշատակեցաք, առէ խորհեսցին, ոնդ զառ 'ի յաղլոց պատահեալ նախկին. զոր օրինակ առնէ և զքաղուծած վարուց սբյն Թադէի հաւատացի՝ առաքելով զմնեղերցողս առ նախկին գրիչս. յորմէ յայտ է թէ ոնդ կայ 'ի ձառընտիրս Շարձակ վարք Թադէի, նոյնպէս պարտի լինել և աղդեի. այլ ոչ յաջողեաց մեզ.

մեզ տեսանել զայն :

Սայլ արժան է լսել՝ զոր 'ի վ̄ր բերէ խորե-
նացին, թէ ա̄ծայինս իմն ակնարկութ̄բ խնդ-
րեցաւ վրէժ մահուա̂նն աղդէի յորդւոյն ար-
գարու. քանզի սիւն կճեայ կանգնել տայր
յեղեմխա 'ի մերձաւորութեան ապարանից իւրոց,
և ինքն 'ի ներքոյ կալով՝ հրամայէր զորպէսն
առնել. որ զերծեալ յունողացն՝ անկաւ 'ի
վ̄ր նր, և խորտակեաց զոտսն և սատակեաց:
Նու խակոյն պատգամ բնակչաց քաղաքին եկին
առ սանատրուկ 'ի մեծն հայս՝ խնդրելով
պայման ուխտի, զի մի վրդովեսցէ զնոսա 'ի
քրիստոնէութե̄ հաւատոց, և ն̄ք տացեն զքա-
ղաքն 'ի ձեռս, և զգանձս թ̄գին. զոր առեալ՝
յետոյ ստեաց. նաև զա̄մ արուս զաւակ ամենն
արգարու մաշեաց սրով. և այնպէս յաջոր-
դութի համօրէն թ̄րութե̄ հայոց արշակու-
նեաց էանց 'ի ցեղն սանատրկոյ. բայց յետ
սակաւուց եղեւերս և ա̄մ միջադեպք անկան

Է իշխանութ̄ հռոմայեցւոց :

Սայլ յայս ա̄մ փոփոխութիս ոչ պակասեաց
քրիստոնէութի յեղեսիոյ, այլ հանդերձ հա-
լածանօք մնաց՝ անդ միշտ հօտն քնակեան, և
հովիւ̂ նց՝ աթոռակալ ս̄բ առաքելոյն թա-
դէի և յաջորդ աղդէի ս̄բ հայրապետին մեծ-
չև ցայսօր: Պօրեաց աւեն ս̄ին թադէոս և
կանոնս դդուշաւորս, և ետ յաղդէ եկդան.
որոց նշմարանք երևին ցարդ 'ի կանոնագիրս:

ՎԱՐՔ ՍՐԲՈՅՆ

Աւգարու Թագաւորի։

Հռ. փետր. 31։ և նա Հռ. և Յ. օգոստ. 16։ Եւսե-բիոս. ա. 13։ Խորենացի. և այլ պատմագիրք Հայոց և յունաց և ասորւոց առ հասարակ։

ԱՒԳԱՐՆ Ի ՀԱՒԱՏԱ-ցեալ Թագաւորս էր՝ առաջինք և մեծահաւատ արքայն մեր Աւ-գար՝ էր արշակունի պարթև՝ որդի Արշամայ որդւոյ Տիգրանայ, Թգր ամ Հայոց էր՝ մեծի և փոքու. որ ըստ նորոգելոյ զեդեսիա քաղաքն՝ որ և Ուռհայ, և անդ զնե-ղոյ զարքունիս իւր, կոչեցաւ և արքայ միջա-գետաց, և անխտիր՝ Թգր Հայոց և ասորւոց. այլ և Թագաւոր եդեսացւոց, և իշխան էր, կմ ՚ի յունաց զօրացըս, կմ իշխանն առեղւոյ. Եւս և անառոզխս, կմ Հզօր կմ Հարթուստ իշ-խանն՝ ուհենայ կմ սատրապենայ, որով իմա-նամ զուռհայ կմ զխոտձեն զատուա սահմա-նակից. կոչեն և արքայ ադիաբենայ, կամ հադիաբայ միջագետաց՝ սահմանակից աս-րեստանեայց. զի ցայն վայրս տարածեալ էր Թգրութիւն Հայոց յաւուրցն Տիգրանայ միջնոյ մինչև ցԹոռն նր ցաւգար։

Այս վ՟ն առաւել հեզութե՟ն և իմաստութե՟ն, միանգամայն և պարթևական տիոցն, կոչիւր Աւագ այր. զոր ոչ կարելով ուղղախօսել յունաց և ասորւոց, կոչեցին՝ Աւգար կամ ապկար, աւկարիոս կմ՟ ապկարէս և ապակարոս. ուստի եղև սովորական անուն նմ՟ Աբ-

գար կմ՟ աբգարիոս:

Յերկրորդ ամի թ՟գրուե՟ սորա՝ ծնաւ փրկիչն մեր յ՟ս ք՟ս որդին ա՟յ՝ թ՟գրն թ՟գրաց և տ՟րն տ՟րանց. որ և ը՟ս մարմնոյ ժառանգ աթոռոյն դաւթի. վ՟ոյ մեծ էր արդարև լինել աբգարու ժամանակակից և թ՟գրակից ք՟սի. այլ մեծ ևս եղև այն, զի արժանի գտաւ յերկարել 'ի թ՟գրուե՟ իւրում մինչև 'ի չափ հասակի կատարմանն ք՟սի, և ը՟ս նմին առնուլ ըզլուր քարոզութե՟ն ն՟ր, և հաւատալ 'ի նա: Ապա թողեալ զբազմապատիկ զարտաքին գործս աբգարու՝ որովք արգոյ գտաւ առաջին հռովմայեցւոց և պարսից և ա՟մ ազգաց, 'ի կարգ ա՟ծպաշտութե՟ ն՟ր փութասցուք:

Դէպ եղև աբգարու 'ի պէտս գործոց տէրութե՟ առաքել դեսպանս 'ի սահմանս պաղեստինոյ առ մարինոս գործակալն հռովմայեցւոց զերկոսս 'ի գլխաւորաց իւրոց զմարիհաբ բդեշխն աղձնեաց, և զշամշագրամ նահապետ ապահունեաց տոհմին, և զանանէ հաւատարիմ սուրհանդակն իւր: Եւ ն՟ց կատարեալ զգործ պատգամաւորութե՟ իւրեանց՝ 'ի դառնալն անտի եկին յե՟մ տեսանել զփրկիչն մեր յ՟ս ք՟ս՝ վ՟ն լ՟րոյ համբաւոց սքանչելագործութե՟ցն. որում ականատես եղեալ՝

եկին

Եկլին պատմեցին աբգարու.

Ո՜վ որ զարմացել մեծախորհուրդ արքայի՛ն, և լուսաւորեալ 'ի վերուստ՝ հաւատաց ճշմարտապէս իբր յարդարև որդի ա̃յ. և սակ-այն զօրութիւնք ոչ մարդոյ են, այլ՝ ա̃յ. զի չի՛ք ոք 'ի մարդկանէ, որ կարէ զմեռեալս յարուցանել, բայց միայն ա̃ծ: Եւ քանզի ապականեալ էր մարմինն իւր 'ի չարաչար ցաւոց՝ իբր բորոտութ, որ պատահեցին նմա 'ի պարտից Տին յառաջ քան զեօթն ամ, և 'ի մարդկանէ ոչ եղև նմա հնար բժշկութ, եա տանել առ փրկիչն Տի թուղթ աղաչանաց՝ գալ բժշկել զնա 'ի ցաւոց անտի, օրինակ զայս. * Աբգար արշամայ՝ իշխան Տի, առ Յս փրկիչ և բարերար, որ երևեցար յՏի եմացւոց, ողջոյն: Լուեալ է իմ վն քո, և վն բժշկութեդ՝ որ լինին 'ի ձեռն քո առանց դեղոց և արմատոց. զի ոմն ասի, տաս դու կուրաց տեսանել և կաղաց գնալ, և զբորոտս սրբես, և զայսս պիղծս և զդևս հանես. և որ միանգամ չարչարեալ են երկար հիւանդութքք, բժշկես. դու և զմեռեալս յարուցանես: Եւ իբրև լուայ վասն քո զայս ա̃մ, եդի 'ի մտի իմում մի յերկուց աստի. կամ եթէ դու ա̃ծ իցես իջեալ յերկնից, և գործես զայդ. կամ թէ որդի ա̃յ, և զայդ առնես: Արդ վն այնորիկ գրեցի ես առ քեզ՝ աղաչել զքեզ, զի աշխատ լինիցիս և եկեսցես առ իս, և բժշկեսցես զհիւանդութիւն՝ զոր ունիմ ես: Նաև լուայ, զի հրէայք տրտնջեն զքէն, և կամին չարչարել զքեզ: Նայց քաղաք մի փոքրիկ է

իմ, և բաւական է մեզ երկոցունցս Ա։
Պատուէր ետ արքայն Հրեշտակաց իւրոց․
զի թէ ոչ կամեսցի գալ յն, զանէ բերցեն
զկենդանագիր պատկեր փրկչին․ և առ այս
յղեաց առեն ոմանք պատկերահան մի յամ-
հանճարեղ անուն, որ ... այլոց է նա լինքն անուա-
նէ սուրհանդակն՝ զոր առաքեաց Հանանէ կոչեին։
Նորա տարեալ հրեշտակաց զթուղթն արքա-
յու առ յն՝ պատահեցին նմա յէմ յաւուր ար-
մաւենեաց։ Ո այս վկայէ (ասէ խորենացին)
աւետարանականն բանն, եթէ էին ոմանք 'ի
հեթանոսաց ելեալք յԵրուսաղէմ․ և ոչ համարձա-
կեալ անձամբ մատչել և առնել զպատգամս
առ յն, մատեան առ փիլիպպոս, և ասեն․
Տէր կամիմք զյն տեսանել․ և փիլիպպոս ա-
սէ ցանդրէաս․ և անդրէաս և փիլիպպոս ա-
սեն ցյն։ Իսկ յն ասէ․ եհաս ժամ, զի փա-
ռաւորեսցի որդի մարդոյ․ այլ թէ՝ հասեալ է
ժամանակ իմ ելանել 'ի խաչ, որ է իմն փառք,
և այնուհետև քարոզիլ անուան իմոյ և 'ի հե-
թանոսս փառօք։ Նմին իրի եւս յայնմ ժա-
մանակի՝ յորում կոչէր զնա արքայն, ոչ էառ
յանձն երթալ տէրն․ բայց թղթոյ արժանի
արար զնա․ որ չէր փոքր պատիւ ծառայից
իւրոյ արքայութ։ Իսկ այս էր պատճառ թղթոյն
արքայութ, զոր գրեաց թադէոս առաքեալն
հրամանաւ փրկչին 'ի գիտնոց նոր և 'ի բերա-
նոյ։

* Երանի իցէ այնմ, որ հաւատայ յիս, իբ-
րև ոչ իցէ նր տեսեալ զիս․ զի գրեալ է վն
իմ այսպէս․ զի որք տեսանեն զիս՝ ոչ հաւա-
տան

տացեն յիս. և որք ոչն տեսանեն, նոքա հա-ւատասցեն և կեցցեն։ Իսկ վասն այնր, զի գրեցեր զաւ առ իս՝ գալ ինձ առ քեզ, ար-ժան է ինձ կատարել աստ զամենայն ինչ՝ վս որոյ առաքեցայ ես։ Այլ երբև կատարեցից զայս, ապա համբարձայց առ այն՝ որ առաքեացն զիս. և յորժամ համբարձայց, առաքեցից զմի յաշակերտաց իմոց առ քեզ, զի զցաւս քո բժշկեսցէ. և կեանս քեզ, և որ ընդ քեզ են, շնորհեսցէ ։։

Սապա ՚ի զուն գործել հրեշտակաց աբգարու զնեԹ զպատկեր փրկչին առնուլ ՚ի ձեռն պատկերագահանի; երբև ՚ի դերև ելին ՚ի խաղ-հրդոց իւրեանց, զի ոչ կարէր նկարիչն առ-նուլ իւիք զճշգրիտ նմանութի նորա, զԹագաւ ՚ի նա յն ծածկագէտն ածի, և առեալ զաս-տառակ մի սբ՝ եդ ՚ի վր ամենայնին երեսաց իւ-րոց. և տպաւորեալ ՚ի նմին զկենդանագիր իւր երկրպագելի՝ ետ նոցա տն փափագանաց աբգարու հանդերձ Թղթովն ։

Զայս Թուղթ բերեալ (ասէ Խորենացին) ա-նանն սուրհանդակ աբգարու. է որում և ըն-կենդանագրութի փրկչական պատկերին, որ և կոչի սբ դաստառակ, կամ անձեռագործ պատկեր. Զորս ընկալեալ աբգարու, և հա-ւատով երկրպագեալ՝ մեծայր. ըստ ման խոստ-մանց փրկչին աներկբայ յուսով. մինչզի Թէ-պէտև լուեալ զհամբաւ խաչելութե նր, ողբոց Թերևհաւատեաց. և ՚ի լսել զյարութի նր և զհամբարձումն՝ ևս քան զևս հաստատեցաւ ՚ի վր բանից փրկչին գրելոց ՚ի Թղթի անդ նր ։

Ապա յետ համբառնալոյ փրկչին մերոյ, և իջանելոյ հոգւոյն սրբոյ 'ի վերնատունն, Թովմաս առաքեալ մի յերկոտասանից 'ի կատարել զբանն տն իւրոյ և վրդպի, առաքեաց զմի յեօթանասնից՝ որ և եղբայր նր երկուորեակ՝ Թադէոս անուն, 'ի քաղաքն Եդեսիա, բժշկել զաբգար, և աւետարանել զբ բանին տն : Իսկ սբն Թադէոս եկեալ նախ իջևանեցաւ 'ի տուն Տուբիայ իշխանին բագրատունեաց, որք էին յազգէ հրէից. և յետ ձգելոյ զնա 'ի հաւատս քի՝ հանդերձ երևելի նշանօք և զօրութբ, Ճանապարհ եբաց քարոզութե աւետարանին. քանզի էր համբաւ նորա ը ամ քաղաքն, և եհաս յունկն արքայի :

Յուղեալ աբգարու՝ ասէ. նա է՝ վասն որոյ գրեացն յս. և իսկոյն կոչեաց զնա. և եղև 'ի մտանելն Թադէի՝ տեսիլ մեծ երևեցաւ աբգարու յերեսն Թադէի. և յարուցեալ 'ի գահոյիցն՝ անկաւ 'ի վր երեսաց իւրոց, և երկիրպագ նմ. և զարմացան ամ իշխանքն՝ որ շուրջն կային. զի ոչ գիտացին զտեսիլն : Ասէ ցնա աբգար. եթէ դու իցես արդարև աշակերտ օրհնելոյն յի, զոր ասաց առաքել ինձ այսր. և կարօղ իցես բժշկել զցաւս իմ : Պխնի ետ Թադէ. եթէ հաւատասցես 'ի քս յս յորդի այ, տացին խնդրուածք սրտի քոյ : Ասէ ցնա աբգար. ես հաւատացի 'ի նա, և 'ի հայրն նր. վսյ կամեցայ առնուլ զզօրս իմ, և գալ կոտորել զհրէայսն՝ որ խաչեցին զնա ; եթէ ոչ էր արգելեալ վն Թգրութեն հռովմայեցւոց : Իսկ յայսմ բանէ սկիզբն արարեալ Թա-

Յաղէի՝ աւետարանեաց նմա և քաղաքին նր.
և եղեալ ձեռն ՚ի վ՟ր՝ բժշկեաց զնա առ ժա-
մայն. նոյնպէս և զաբդիու պատուագրոս, այս
է ոտնացաւ և անդամալոյծ՝ իշխան քաղաքին
և պատուականս յոմ տանն արքունի, նաև
լոմ՝ որ էին ՚ի քաղաքին հիւանդք և ախ-
տաժէտք, բժշկեաց :

Եւ հաւատացին ամենեքեան, և մկրտեցաւ
ինքն արքայ և ամ քաղաքն. և զդուռս տա-
ճարաց կռոցն փակեցին. և որ ՚ի բագինն և
՚ի սեանն կային պատկերքն, ծածկեալ պա-
տեցին եղեգամբք. և ոչ զոք ածէր բռնու՟թ
՚ի հաւատս՝ ոչ Թադէոս առաքեալն, և ոչ
արքայն Թ՟գուորն. բայց օր ըստ օրէ յաւելեալ ՚ի
հաւատացելոցն՝ բազմանային քրիստոնեայք :
Իսկ առաքելոյն ձեռնադրեալ այնուհետև
՚ի վ՟ր եդեսացւոց եպս փոխանակ իւր զխոյր-
արարն արքայու՝ Ադդէ անուն, թողու զնա
առ արքային. և իւր առեալ հրովարտակ յաբ-
գարէ վ՟ս Տ՟ի Հայոց մեծաց, զի ամենեքեան
լուիցեն աւետարանին, գայ առ Սանատրուկ
քեռորդի նորին, զոր կարգեալ էր ՚ի վերայ
Տ՟ին և զօրացն :

Բայց երանելի Թ՟գրն արքայ վախճանեալ որ ՟Ե՟
զօր ՚ի սէրն ք՟սի՝ ոչ բաւական համարեցաւ
զդարձ Տ՟ին իւրոյ, այլ փափաքէր քարոզ լի-
նել ճշմարտութե առ ամ ազգս, առաւելա՟գս
առ հռովմայեցիս բարեկամն իւր և առ պար-
սիկս և առ ասորեստանեայս. և զի յառա-
ջագոյն իսկ ընտանութի մեծ ունէր ընդ օգոս-
տոս կայսեր, և ընդ յաջորդի նր տիբերեայ,

յաճախեցաւ գրել թուղթ առ ամենայն կայսրն
որ ունին զքննական զայս ։

* Սրբազան արքայ Հայոց՝ տէր իմաւմ ամբերել կայսեր Հռովմայեցւոց՝ խնդալ ։ Գիտեմ իմ, թէ ոչինչ ծածկի 'ի քումն թագաւորդ ։ այլ իբրև զմատեանն որ առեալ ես իմացուցանեմ 'ի ձեռն գրոյ ։ Զի Հրէայք՝ որ բնակեալ են 'ի գաւառս պաղեստինացւոց, ժողովեալ խաչեցին զՔս առանց իրիք յանցանաց՝ 'ի մի միաբանեալ երախտեացն, զոր արար առ նո՛ նշանս և սքանչելիս, մինչև զմեռեալս անցանս յարուցանել. և գիտեցի, զի զօրութիւն այս ոչ են սոսկ մարդոյ, այլ Այ ։ Զի և 'ի ժամանակին՝ յորում խաչեցին զնա, արեգակն խաւարեցաւ, և երկիր շարժեալ սաստանեցաւ. և ինքն յետ երից աւուրց յարուցեալ 'ի մեռելոց՝ և երևեցաւ բազմաց ։ Արդ այժմ յամ տեղիս անուն նորա 'ի ձեռն աշակերտաց նր սքանչելիս մեծամեծս կատարէ. որ և առ իս ինքն եկեալ յայտնեաց ։ Արդ արդ այսուհետև տեսցես քո գիտէ, որ ինչ արժան է հրամայել 'ի վերայ ժողովրդեանն Հրէից, որք զայն գործեցին, և գրել Ը ամ. ամենեցուն, զի երկրպագեսցեն Քսի իբրև ճշմարիտ Այ ։ Ողջ լեր ։

Ու այսպիսի պատճառաւ նամակ տեառն արքայքային Աբգարու, որ յայտնապէս քարոզ լինէր ճշմարիտ տեառն Քսի, ոչինչ Տեառն կարացեալ առնել կայսեր՝ որ գիտացին էր ամեներահռչակ անցիցն անցելոց, հեթանոսական մտօք յանձն առնոյր ձանաչել զնա իբրև

զԱյ

զմի 'ի սուրբ ընծայ խորոց. բայց տանջանացն ահ
եղեալք առնել և զայն տանից Հաստատունն ծե-
րանկութեան. վասն ապաւր պչինի ծագումնական ա-

ապաւար Է՛ որբնակիս Է՛ այսմիկ:

* Տիեզերական կայսր Հաստատելութեանց՝ ամենազօրու
Հայոց Թէոդորի կենդանի: Ո՛ թագաւոր մեծապատիւ
քո ընթերցման աւանդիր իմ. վասն ընդհանրա-
կան 'ի մէջ քեզ Հաւաստե. Թեպետեւ 'ի բազ-
մաց մեր լուեալ յառաջադրեալ, երեսց և այլ-
զատոց սառաւառեալս վասն նշանաց նոցա, եթէ
յետ յարութեան 'ի մեռելոց Հաստատութեան ե-
ղև բազմաց՝ Թէ ե՛ս է. վասն և ես կամեցայ
առնել զայդ՝ զոր և դու խնդրեցար: Սպա-
ռանելի ասկարութիւն է Հաստատութեանց՝ ես 'ի
Հրամանէ Թէոդորի միայնոյ ոչ նստագրանել,
մինչև ոչ փորձեալ ընթերցի նա 'ի սրբեկղեց-
ւոյ. վասն և իմ յայտնեալ զնաւն զայս սրբեկ-
ղեցոյն՝ արհամարհեաց սրբեկղեցոյն. զի
ոչ ընթերցաւ նա յառաջադրեալ 'ի նմանէ:
Սպա մեր առեալ Հրամանս մեր ասեմք, որով
և Հանձն թուեցի յս, ընկալցին զնա ընդ
նմա. և մեծ այնոցիկ սպասաւորացն՝ որ չա-
րախօս կայցեն զդրխաստանեաց. Այլ վասն ժողո-
վրդեանն Հրէից՝ որ յանդգնեցան 'ի խաչ
Հանել զնա, զորմէ լսեմ՝ թէ ոչ արժանի
խաչի էր նա, այլ պատուոյ և երկրպագութեան,
յորժամ առից պարապոյն 'ի պատերազմէս
բարբարոսաց ապստամբողաց յինէն, ընդ ես

Հատուցից նոցա զարժանն Ա:

Ընթերցեալ պատգամսս զայս գիրս կայսեր՝
վրդովեցաւ 'ի նախանձ փառացն քրիստոսի Տէրութ
եան,

անմիտ խարհրդոց ծերակուտին , միանգա-
մայն և ընդէմ չարեացպապարտին պիղատոսի՝
որ արդարացուցեալ էր զանձն առաջի կայ-
սեր ։ վասն յաւել գրել միւս ևս նամակ ճար-
տար՝ օրինակ զայս ։

* Աբգար արքայ հայոց՝ տն իմում տիբերի
կայսեր հռովմայեցւոց խնդալ ։ Զթուղթ
գրեալ ի արժանի քոյոյ տրութեդ տեսի ։
և ի հրամանս մտածութեդ քոյ ուրախացայ ։
Եւ եթէ ոչ ցասանուցաւս ինձ , գործ սինկղէ-
տոսիդ յոյժ այպանելի է ։ քանզի առ դասս
'ի քննութէ մարդկան տուեալ լինի ածութին ։
և արդ այսուհետև եթէ ոչ լինիցի հաճոյ
ածն՝ մարդոյս , ած լինել նա ոչ կարէ ։ և
իբրև յայսմանէ՝ մարդոյն արժան է քաւել
զածն ։ (այս է դէմ ընդդէմ իսկութե ածութե ։
զի ած է քաւիչ կամ սրբիչ մարդոյ ։ և ոչ է
մարթ զհակառակն խորհել ։) Բայց քեզ տն
իմոյ հաճոյ թուեսցի առաքել զայլ ոք յեղէմ
փոխանակ պիղատոսի ։ զի լուծցի նա անար-
գանօք յիշխանութէն՝ յոր կարգեցեր զնա ։
վասն զի արար զկամս հրէիցն , և խաչեաց ըզ-
քս 'ի տարապարտուց առանց քոյոյ հրամա-
նի ։ Ողջ լինել քեզ ըղձամ ։

Զայս գրել աբգարու՝ զհաւատար թղթոյն
եդ և 'ի դիւանի իւրում 'ի յիշատակ ճշմար-
տութե առ յապայս , ոչ և զայլսն ։ Եւ յա-
ւուրսն յայսմոսիկ առիթ առեալ և 'ի բանից
ներսէհի մանկահասակ արքայի ասորեստա-
նեայց որդւոյ արտաշիսի պարսից արքայի՝
գրեաց և առ նա 'ի բաբելոն զայս ինչ ։

* Աբ-

* Աբգար արքայ Հայոց՝ որդւոյ խմոյ ներ-
սէհի խնդալ : Օ գիր ողջունի քոյոյ տեսի ,
և զպերող լուծի ՚ի կապանաց , և զվնաս նր
Թողի . և եթէ կամ իցէ քեզ , կարգեսցես
զնա ՚ի վերակացութի նխնուէհի , ողջ և կամիս :
Աւլ մն այնր՝ զի գրեցեր առ իս , թէ տուր
ածել զայլոց բժիշկ , որ զնշանսդ առնէ ; և
քարոզէ այլ Ած՝ որ ՚ի վեր է քան զՀուր և
զՋուր , զի տեսից և լուայց դմա . Նա ոչ էր
բժիշկ ըստ արուեստի մարդկան , այլ՝ աշա-
կերտ էր որդւոյն Այ՝ արարչի Հրոյ և Ջրոյ .
և վիճակ հասեալ՝ ՚ի կողմանս Հայոց առա-
քեցաւ : Նայց յընկերաց նր գլխաւորաց՝ սի-
մովն անուն (այն է կանանացի), նա ՚ի կող-
մանս պարսից առաքեցէ . խնդիր արարեալ
լուիցես նմա , յորժամ և հայրն քո արտա-
շէս . և նա բժշկեսցէ զամ հիւանդութիս .
և Ճանապարհ կենաց ցուցցէ ॥ :

Յաւել գրել Ածասէր Թգրն և առ արտաշէս
արքայ պարսից գիր յորդորական վն բանիցս
այսոցիկ՝ օրինակ զայս .

* Աբգար արքայ Հայոց՝ արտաշիսի եղբօր ի-
մում պարսից արքայի խնդալ : Գիտեմ ,
զի ուրդ լուեալ է քո վն յՆ քի որդւոյն Այ ,
զոր խաչեցին Հրէայքն . որ յարեաւ ՚ի մեռե-
լոց , և առաքեաց զաշակերտսն իւր Ը Ամ
տիեզերս՝ ուսուցանել Ը Հանուր : Նւ մի յա-
շակերտաց նր գլխաւորաց՝ որ սիմովն ան-
ուանի , է ՚ի կողմանս քոյոյ տէրութեդ . արդ
խնդիր արարեալ գտցես զնա . և նա բժշկես-
ցէ զամ ախտս հիւանդութեն՝ որ ՚ի ձեզ . և
Ճա-

Ճանապարհ կենաց ցուցանէ . և հաստատա-
ցես բանիւ նորա զու և եղբարց քո , և ամենե-
քեան՝ որ հնազանդեցին քեզ կամաւ : Ո՜վ
ախորժելի է. ինձ զձեզ ըստ մարմնոյ աշխա-
կանս (յաղագս կանոնի տանել պարթևաց)՝ լի-
նել ինձ մխիթարիչ հարազատաւ և ըստ հօրեայ Ի.:
Եւ մինչդեռ սորին այսոց թղթոց ոչ էր ըն-
կալեալ՝ վախճանի քննեալ և բարեպաշտ ար-
քային արքայ , և փոխի յերկնից Թագաւո-
րութիւն , յամի Տն՝ 'ի ծննդենէ անուն փրկչին
37 , կամ ըստ հասարակ հաշուի , 33 . այն ամ
երրորդ էր քրիստոնէութեան նորա , և երեսնե-
րորդ ութերորդ՝ Թագաւորութեան իւրոյ : Որ բա-
ձեալ արքունի փառօք՝ հանդերձ մեծամեծօք
և օրհնութեամբ թաղեցին հաւատացեալք 'ի
քաղաքի անդ նորին յեդեսիա՝ առաջնորդութեամբ
նորին հայրապետութեան Ադդէի . իսկ թէ զինչ եղե-
յաւուրս յաջորդաց նորա , ունիս տեսանել 'ի
վարս սրբոյն Ադդէի , և նորա առաքելոյն Թա-
դէի :

Այլ արժան է 'ի սմին վայրի յիշատակել
և զբարեպաշտուհին հեղինէ զկինն աբգա-
րու՝ որ էր տիկնաց տիկին 'ի թագաւորութեան հայոց ,
և հաւատացեալ և մկրտեալ ընդ աբգարու
առն իւրում՝ փայլեաց առ նովաւ և յետ նորա
նմին կարգօք աստուածպաշտութեան 'ի քս : Իսկ յոր-
ժամ սանատրուկ արքայ մաշեաց զնմին արու-
զաւակ տանն աբգարու , և զաղջկունսն հա-
նեալ յեդեսիոյ՝ յղեաց բնակել 'ի կողմանս
հաշտենից , առաքեաց և զթագուհին հեղի-
նէ յառանձին կալուած իւր 'ի քաղաքն խա-
ռան՝

ռանն՝ 'ի վէր Թողլով նմա զտիրկնութիւն ամ
միջագետաց ; փոխանակ բարեացն՝ զոր գը-
տեալ էր 'ի ձեռն նր յարքայէն : Այս Հեղի-
նէ (ասէ Խորենացին) զարդարեալ հաւա-
տովք՝ որպէս և զայր իւր զաբգար , ոչ հանդուր-
ժեաց բնակել 'ի մէջ կռապաշտից . այլ չո-
գաւ յԵմ յաւուրս կղոդեայ 'ի սովին՝ զոր
մարգարէացաւն Ագաբոս . և տուեալ զամ
զգանձս իւր յեգիպտոս՝ գնեաց ցորեան բա-
զում յոյժ , և բաշխեաց ամ կարօտելոց . ո-
րում վկայէ և յովսեպոս . որոյ և շիրիմ նշա-
նաւոր կայ առաջի դրանն յԵմ մինչև ցայս
օր ժամանակի :

'Ի դնել այսմ, ուր խնդրերք լինին առ իմաստ-
տունս վասն գիւտի նշ խաչին առ Հեղինէ
դշխոյիւ մօրն կոստանդիանոսի , և ոմանք
աւանդեն յառաջագոյն լինել զայն գիւտ , կա-
րի 'ի դէպ զայլ մերոյն Հեղինեայ Թագուհ-
ւոյ այն գործ պատճառել . բայց մեք ոչ կամե-
ցաք ընդ կարծեօք արկանել զհաստատակաց
կարծիս . զորմէ չէ՛ տեղւոյս ասել : Դարձեալ
և զայլ բանս ապէսպէս յաղագս աբգարու .
զորս լռել գտցես 'ի պատմութեան Հայոց և 'ի
ճանօթութիւնս նր . Սա է մեզ՝ ցայտափայլ
ասացեալս Ե խորենացւոյն յաղագս վարուց
երանելի Թգւրիս մերոյ . այն է ՀԲ բանից նր
էէլի ; * բարեաց արժանի , և առաջին հա-
ւատացեալն 'ի քս յազգէ հեթանոսաց . ան-
դրանիկն ամ բարեպաշտ Թգւրաց , ցանկալին
երկնաւորաց և երկրաւորաց , առաքեալս ա-
զգին Հայոց մեծաց ॥ :

ՍԿՍ.

ՎԿԱՅԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ

Սրբոցն Ինդոսի և Դոմնայի, և Գլիկերիոսի քահանայի, և Երկուց բիւրուցն. և որոց ընդ նոսա:

Հ. դեկտ. 24. և 29: Տօն եկեղ. դեկտ. 29. և յունուարի. 4: Յ. դեկտ. 28: Լ. դեկտ. 21. 25. և 28: Ճառընտ. Ռ. յհէ = ՆԷ: Մետափր. առ Սուրիոսի. դեկտ. 26. երես. 1101 = 1114:(1)

ԻՆԴՈՍ ՆԵՐՔԻՆԻ, որ և Ինդէս փառաւոր վկայն, և Դոմնա կոյս վկայուհի, ՚ի հեթանոսութենէ դարձեալք, ՚ի կարգէ պալատականաց կայսեր ՚ի Նիկոմիդիա, վկայեցին յաւուրս Երկուց բիւրուց, մ̅. քան հազար նախանձելի նահատակաց՝ որ կատարեցան հրկիզութեամբ ՚ի Նիկոմիդացւոց քաղաքին: Արդ թէպէտև յայսմաւուրք զատանեն զպատմութիւն սոցա՝ իբր յայլևայլ աւուրս կատարման ակնարկելով, բայց մեզ արժան է ը̅ միով վկայաբանութեամբ աւանդել զնոսա՝ ըստ Ճառընտրին. զոր և անայլայլակ պահէ գրեթէ ծայրէ ՚ի ծայր Մետափրաստէս. և ունի միաբան գրութիւն սոյնպէս: Ընդ ժամանակսն ը̅ այնոսիկ եղև թագաւորել ա-

անօրէնին Մաքսիմիանոսի (որ և Հերակլես գահակից դիոկղետիանոսի , կամ գաղերիոս արմենտարիոս՝ աթոռակից նր՟.) . և յերկրորդումն ամի ինքնակալութե՟ իւրոյ Հալածանս յարուցանէր 'ի վր՟ եկեղեցւոյն ա՟յ . և կատաղի զայրացմամբ փութեալ 'ի պատերազմ ը՟դդէմ զօրաց բարձրելոյն՝ զա՟մ Հնարս մեքենայից չարասէր բանսարկուին իբրև զվարմ որսողաց պարփակէր 'ի վերայ այնոցիկ , որ ք՟նականն Հաւատոցն էին պաշտօնատարք , և արհամարհօղք սնոտիապատիր դիցն մոլորութե՟ :

Արդ 'ի սոյն ժամանակի էին բզմք յուղղափառաց դասուցն արք երկիւղածք յա՟յ և Ճշմարտասէրք , Հմուտք քերթողական և ճարտարասան արհեստիցն , և ս առաւել ա՟ծային գիտութ՟բ և ք՟նապատում վ՟դպութ՟բ փրկական աւետարանին առլցեալք . որք զա՟մ Հանդիպեալսն և զանազանօր գործեցեալսն 'ի ժամանակին իւրեանց՝ 'ի ձեռն գրոյ պատմագրէին , անմոռաց յիշատակարան թողլով զկնի իւրեանց եկելոցն : Յորոց մի էր յայնցանէ երանելին կիւրղոս՝ սրբազան քահանայապետն նիկոմիդացւոց 'ի նահանգին բիւթանացւոց (որ կարծի յաջորդ սրբյն թէոպոմպայ եպսի , և է յայտնի նախորդ սրբյն անթիմոսի) . այն՝ որ զարդարեալն էր ա՟մ քաղաքավարութ՟բ ը՟ն ա՟յ :

Քանզի շինէր նա զեկեղեցիսն ա՟յ զանկեալսն և զկործանեալսն յանա՟ծ Հելլենացւոցն , կանգնէր զմատրունս մարտիրոսացն , և

Հաս-

հաստատէր զխաղաղութեանն ձեռնադրութեան .
և բանիւ մխիթարութեան իւրոյ զօրացուցանէր զԹէ-
քաջալերելով 'ի Տէր հաւատոցն , և զմեծ ձեռնա-
պարհս ձեռնարկութեան և զգործս արդարութեան
սերմանէր 'ի յանձինս նոցա լսելեօք . մինչև
ձեռնադրելոցն նոյնպէս այնմիկ՝ որ յառաջա-
նորդեալ առաքելական եղեն քննակիրք , և զյօ-
րինեալ 'ի նոցանէ հաւանեցուցանել 'ի պաշ-
տամունս քննադիր արդար օրինացն . որք Թէ-
զեալ զձիսութեն երկնից մեծութեանց տես՝
զինչս և զառաջացուցանս բազմականս սնանեկաց և
կարօտելոց , և բոլորովին քննիչ նուիրելեն զան-
ձինս իւրեանց .

Օ այսուհետև լուեալ ամենայն աշխարհին մեծազօրիմա-
նաւն՝ նորեալ ամենեւին ոչ կարաց , այլ քանզի
կրկին պատերազմաւ պաշարեալ էր՝ ձեռնա-
մարտ լինել ընդդէմ եկեղեցւոյ , և վանել
մարտիւ զբարբարոսս , զաւագինն Թագաւո-
ցանէր առ ժամանակ մի , և առնէր . 'ի զբօսա-
լինել բարբարոսական մարտին՝ դարձեալ ընդ-
դուշութեամբ խնդրեալ քննեցից զերկրպագեալս ,
և պահանջեցից պատուասիրութեան զմիրեալս յաղա-
համարհողաց անմահ դիցն , և յայսպիսողաց
մրութեան և արդար օրինացս հաւաքեալեցուց .
և այսպիսի զօրութեամբ խաղաղոյր զնայր 'ի
պատերազմին ասպարէզս .

Իսկ բարեպաշտօն Հայոց և զամենայն Վրշ-
մարտութ , հարցն այն ձեռնայինն՝ զոր եկին առ-
կանել յերկիր բոլորից նորա , միտեալքն վա-
ռէր յայնժամ վայրի եւ քան զեա . և քանի զին-
ուորքն անպարտելի հաւատովք պատերազմ

ընկեցին հանդիստեան 'ի Ճակատամարտան . քանզի լսելով լուեալ էր նց զպատանեակն բանաւորին , զոր խօսեցաւ մեծաբարբառ.

Հայաստութիւն :

Սոյն մինչդեռ յայս միճակ կայր հօտն քրի , յանկարծակի երևեցաւ արեգակնափայլ ծագմամբ աստղն բարեաւետ և փայլելով յոյժ , գերապայծառ և մաքրափառ , և ամ պարկեշտութի . զարդարեալ կոյս մի չքնաղ և զարմանալի , որում անուն Պաւեա կոչէին , (այն է փօծա կամ փօմձա , որ Թարգմանի հասկմայլեցեալ բարբառով փխրուն ,) աղջաւ և փառօք երևեցի , նստեալ 'ի գահոյս Թգրա կանն աստապատին . որ և յամփոփոխեցն մաք սիմինտաւէ կարգեալ էր քրմապետուհի 'ի պաշտամունս մեհեանն աստուածոց նոցա , որ 'ի ներքս յարքունի ապարանս էին կանգնեալ ք . և առաջին իսկ էր սա և գլուխ քրմուհեաց , և ամ զոհիցն և ձօնմանց գլխն երկրպագութեանց վերակացու և իշխեցող :

Սայլ զի խնդրէր բարի ծառն երկնի բարի , և ձիթենին պտղաբեր հաստատիլ 'ի տանն ամ , անկեալ ամ 'ի միտս զամենայն զխորհուրդն ամպաշտութե , յորմէ շարժեալ զօրանայր հոգւոյն իմաստութե . և սակաւ սակաւ յառիթս պէսպէս 'ի լռութե եկեալ ամայն պատուէրանացն՝ Քսւնէր զճանճ լուսոյ բարեպաշտութեն . և ըղձայր ծարաւի ոգւով հասանել սիրոյ անմահ փեսային : Որ և 'ի ձեռս բերեալ զգիրս Թղթոց ամենայն պօղոսի՝ հանապազ ընթեռնոյր , աշխա

տասնիրաբար խոկալով 'ի նմա 'ի տուէ և 'ի գիշերի · Ը նմին և զգիրս գործոց առաքելոցն ։

Այլ ճանաչօղ եղեալ ամ հոգեպատում և ածահրաշ բանիցն և նշանագործութեանց որ 'ի նմա , զուարճացեալ ցնծայր և բերկրէր Ը շահաբերան հոգւոյ իւրոյ · մանաւանդ զի այնպիսի գանձուց հանդիպեալ՝ 'ի միտ առնոյր զառաջին տնանկութի իւր ըն հոգւոյ 'ի մարմնաւոր ճոխութիս , և յաղագս ունայն գոլոյն իւրոյ յայնպիսի բարեաց և 'ի լուսոյ ճշմարտութե յանցեալ ժամանակս՝ խորին գիշեր զանցեալ իրս կենցաղոյս 'ի վր իւր համարէր · և ոչ ժուժէր այնուհետև յապաղել գալ 'ի բարեպաշտութե հանդէս ։

Կոչէր ծածուկ գաղտաբար 'ի գիշերի առ ինքն կոյս մի հեզ և հմուտ ածային օրինացն՝ դուստր խորհրդական սենեկապետի միոյ 'ի պատուաւորաց քաղաքին , և ցանկայր տենչմամբ մեծաւ ստուգել զիրս ճշմարիտ հաւատոցն քնի և պաշտամանցն · և ուսեալ 'ի նմանէ զարժանն՝ փութայր քաղաքավարել առաջնորդութբ նր ըն ածպաշտութե կարգի · և նովաւ յառաջեալ 'ի գեղեցկագոյն խորհուրդն՝ 'ի մկրտութի կանխէր ։ Զայս յարուցեալ 'ի միում գիշերի զանխլաբար յամենեցունց դոմնա հանդերձ ներքինեաւ միով՝ գայլին առ նր քահանայապետն կիւրղոս · և հանդիպեալ նմա՝ յայտ առնէին զփափաքումն իւրեանց 'ի քն ։

Այլ նր ընկալեալ զնս ուրախութբ մեծաւ ,

և

և խրատեալ զնս ածային պատուիրանօք, և վճռպեալ զհաւատն ճշմարտութե՝ տնագրէր զնս քնական նշանաւն, և իսկոյն ըստ երախտայն կարգէր. և կատարեալ զսովորականսն՝ հրամայէր միում 'ի սարկաւագացն, որում անուն էր ագապիոս, կրթել զնս օր քան զօր ։ Իսկ երանելի կոյսն դոմնա այնուհետև յաղօթս և 'ի պահս պարապեալ գլխավլին մռուանայր զհելլենական ցոփութեանցն կրթութիւնն ։

Այլ ոչ ոք գիտէր 'ի պալատան զկուսութն ընծայութե դոմնայի 'ի կեանս անմահ, բայց միայն առաքինութե նր մերձաւոր ներքինի մի, որում անուն նր Անդրոս կմ Անդրէս Ճանաչիւր, ազգաւ և տոհմիւ բարբարոս (որ օտարազգի 'ի յունաց և 'ի հռովմայեցւոց). թէպէտև բարքն ոչ էր բարբարոսի, այլ ազնիւ և պատուական, և ամ արդարութե ընդունակ ։ Եւ ոչ էր նմանութե կուսին առ հաւատոն եւեթ ընթացաւ, այլ 'ի մարտիւրոսութի անգամ յառաջ քան զնա ըղձալի տենչմամբ փութայր թևակոխել. զի յանչափս վառեցաւ 'ի սէրն քի ։

Արդ իբրև երկաքանչիւրքն եկեալ հասնէին 'ի սահմանադրել կէտ պայմանի մկրտութեն, արժանացեալք լինէին քնական կնքոյն վերստին ծննդեամբ որ աւազանին, և օծման որ հոգւոյն, և որդեգրութե հօրն երկնաւորի՝ յորժանաւոր ձեռաց որ եպսկոպոսին կիւրղոսի. յորմէ և զերկնայինն ընկալեալք զպատուական մարգարիտն՝ (այն

է ՚որ հաղորդութիւն ընդ կոչման հին դարուց),
հասին հրաւիրմանց հոգւոյն սրբոյ ։ Այլ եւ էր
յայնժամ տենչալի կոյսն դոմնա ոչինչ աւե-
լի քան զչորեքտասան ամաց (2) . որ հոգւով
գիտութեն պարփակեալ ամրացոյց զինքն ա-
նարատ մաքրութեամբ երանելին այն՝ հեռացեալ
այնուհետեւ յամենայն զգալի զբօսանաց , եւ 'ի բաց
կացեալ 'ի սնոտի եւ 'ի պատիր խաբէութեանց
ստորաքարշ յաւիտենից այսորիկ , իմանալի
կենաց հացին եւ աստուածային բանիցն միայն պա-
րապելով ։

Արդ երբեմն առեալ 'ի ձեռս իւր երանելի
կոյսն զաստուածային մատեանսն գործոց առաքե-
լոցն , ընթեռնուլն 'ի մէջ հասանէր վաղ-
վաղակի բանին այնմիկ , յորում աշակեր-
տեալքն առաքելական քարոզութեանն վաճա-
ռելով զինչս եւ զստացուածս՝ բերէին դնէին
առ ոտս առաքելոցն զգնակ արծաթոյն առ
'ի բաշխել զայն կարօտելոցն ։ Այլ զայս բա-
րեաց յիշատակարան 'ի միտ առեալ ցանկա-
լին կուսից , որչափ եւ ունէր արծաթեղէն եւ
ոսկեղէն կահ սպասուց եւ հանդերձս պատ-
ուականս , ժողովեալ , եւ իւրոց ծառայիցն
բարձեալ՝ գնաց 'ի գիշերի առ երանելին կիւ-
րղոս . եւ աղաչէր զնա մեծաւ պաղատանօք՝
ընդունել զայնոսիկ , եւ ձեռօք իւրովք բաշ-
խել աղքատաց . եւ ինքն լռելեայն յիւր սո-
փորական սենեակն դառնայր 'ի պալատն ար-
քունի ։

Յաւուրսն յայնոսիկ նա ինքն սրբոյն կիւրղոս՝
ընդ հոգեւոր երկանց վերստին ծննդեան հայր
կար-

կարգացեալ դոմինայի, լքանելով զերկրաւոր կենցաղս՝ փոխեալ լինէր յերկինս առ հայրն ճատարակաց. և նշանք երևելիք լինէին 'ի վախճանի նր 'ի տեսիլ բազմութե հաւատացելոց ։ Նախ երանելի կոյսն Թէպէտև տխրեր էր մեկնել նր յաստեացս, այլ կնքեալ պահէր 'ի սրտի իւրում զնմ զաշինս արդարութե ճշմարիտ քրիստոնէութն՝ ծննդական առաքինութե նորին նախանձաւոր և նմանօղ լինելով ։ Նաև երանելին Խնդէս է նմին ծրգնեալ մաշէր զանձն պահօք. քանզի առ երեկոյս էր կերակուր նր հաց և ջուր միայն. իսկ զնմ դարմանս պիտոյից՝ որ 'ի Թգրական ապարանիցն մատակարարէր առ նոսա, յաղքատս ծախէին. այսպէս առնելով զօրհանապազ՝ բնաւ ոչ ումեք յայտնեցին զիրս, այլ 'ի ծածուկ ունէին յամենեցունց ։

Բայց զի՞ չէ՞ պարտ և պատշաճ քաղաքի՝ որ 'ի վր լերին՝ Թաքչել, և ոչ լուսափայլ ճրագի դնիլ ընդ գրուանաւ, կմ ընծայլին զանձուցն անյայտաբար ծածկիլ ընդ հողով, անտուստ ուրեմն չարադև արանց մախացեալ է բարի գործս նր՝ հեստամուտ եղեն իրին այնմիկ. և այնպէս 'ի վեր բերեալ զքանն՝ ճառէին մի ըն միջէ զնմ 'ի յունկն մեծի մատակարարին, որ կարգեալ էր 'ի վր արքունական պալատանն և գերդաստանաց իշխանականն ։

Որ լուեալ նր՝ տանջանս ոչ սակաւս ածէր 'ի վր Խնդոսի և դոմինայի, և զանս բազումս և նախատինս հասուցանէր, Թէ կարգեցին ձեզ 'ի Թգրական ապարանիցն. որպէս վատ-

նին , կամ յի՞նչ ՝պէտս ծախին ։ Այլ նոցա ոչ յայտնէին զըղձալի գիտս հոգևոր շահիցն , այլ մեծաւ համբերութ կային մնային համտատուն ՚ի ջանս նահատակութեն . զի մի մարդասիրութեն հասուածն՝ որ առ կարօտեալսն էր՝ խափանեսցի ։

Բայց մի ոմն ՚ի ներքինեաց անտի (զի ոմանց՝ ազգաւ պարսիկ) առ իշխանն մատուցեալ՝ զմեծ և զգովելի գործ առաքինութե նց իբրև զպարսաւանս ինչ պատմէր . մաքուր են ասէ , և ՚ի կերակրոց ՚ի բաց կացեալք , և հրաժարեալք ՚ի հեշտութէ , և տառապանօք իմն ձնշեալ մաշեն զանձինս . և թէ ինչ՝ որ յարքայէ սահմանեալ պարգևք ՚ի դասս հասանեն , հակառակորդաց արքայի և զծոցն՝ կերակուր լինին . և եթէ կամիցիս իմանալ ճշմարտութ , բաց զշտեմարանս նց , և տե՛ս՝ թէ զի՞նչ ՚ի նոցանէ ունիցին ։

Այլ իշխանին մտադիւր յօժարութ լուեալ յանօրինէ անտի՝ վաղվաղակի հրամայէր բանալ զսենեակ սպասուց նց . և ոչինչ գտանէր ՚ի նմա , բայց զնշան քրոնական խաչին , և զմատեան սրբ առաքելոյն պօղոսի զչորեքտասան թղթոցն . զի նոսին և զգիրս գործոց առաքելոցն , և բուրվառ խեցեղէն և ճրագ , և փայտեղէն փոքր ինչ տապանակ , յորում զնշխար սրբ հացին շտեմարանեալ պահէին , զառանց աւելորդաց կերակուրն՝ յորմէ հաղորդեալք լինէին . և երկուս ձորձս կամ փսիաթս շարամանեալս ՚ի խոտոյ (3) , որով մերկ ՚ի վր տրամ գետնոյն եդեալ լինէին .

ներին . եւ այն էին պատուհասեր անկողինք
բռնեայի եւ Ինդոսի աշխարհականացն եւ Ճշմար-
տասեր երանելեացն ։

Որդ. հարցանէր զնա իշխանն ցասմամբ, եւ
ասէր . ո՞ւր է ոսկին մաքուր զարդուցն, եւ
ծանդերձքն ձեր պատուհականագոյնք, եւ ա-
նօթքն երեւելիք ։ Իսկ երանելիքն ոչինչ
իոյթ առնէին հարցմանն նր, եւ ոչինչ տային
սմենեւին պխնի, այլ գլխակորեալք ը եր-
կիր նայէին լռելեայն . եւ 'ի սիրտս իւրեանց
ւոհանալով զնէ՝ աղօթս մատուցանէին՝
սկն ունելով երկնաւոր փարձուցն եւ անանց
բարուեց։ Յայնժամ արբանեակ չարին մատ-
նէր զնա 'ի չարչարանս՝ հարկանելով զմար-
մին նց ջալոտիւք, եւ արկանէր 'ի բանտ մի
խաւարչտին, մինչեւ ծանուցէ զամ իւրն
տուգութ. Թգրին՝ որ չէր 'ի քաղաքի ։

Եւ. նք այնպէս կային 'ի կապարանին զա-
ւուրս բազումս . եւ միայն կենդանի հացն էր
նց կերակուր, եւ ածային շնորհն էր նց ըմ-
պելի . եւ այնչափ տառապանս կրեցին, զի
Լ հացի կմ ջրոյ կարօտ մնային . զի դառն եւ
անհնարին էր հրաման անօրէն իշխանին 'ի
վր բանտապանացն . քանզի ասէր, թէ փո-
խանակ այնորիկ՝ զի նք զղօսվայնս քաղցելս
լցուցին, նոյնպէս որովայնք նց մաշեսցին 'ի
սովոյ, եւ կիզեալք ճնշեսցին 'ի տապոյ ծա-
րաւոյ ։ Եւ այնպիսի անողորմ տանջանս 'ի
վր վկայիցն այ հասուցանէին, մինչ զի 'ի
ցաւս հիւանդութե անկանէր կոյան փափկին,
եւ ոչ ուստեք էր մխիթարութի գտանել ։

Խանդաղատագործ կենաց յուցանէ. և հաստատա-
ցես բանիւ Տն զօր և եղբարք քո, և անմեղե-
քեան՝ որ հնազանդեալքն քեզ կամաւոր. Ո՜ի
սխրագործելի է. ինձ զձեզ բազմ մարմնոյ աղգա-
կանս (յաջակունք տանէ պարթևաց)՝ լի-
նել ինձ մտերիմս հարազատս և Տն հոգւոյ Ս.
Այս մենագետ պետք այսոց Թղթոց ոչ էր ըն-
կալեալ՝ փոխանակ քնաւորք և բարեպաշտ առ-
քայս ազգաց, և փոխ յերկնից Թագաւորու-
Թեան, յամի Տն՝ ՚ի ծննդենէ անտի փրկչին
37, կամ Տն հասարակ հաշուի, 33. այն ամ
եղբարք էր քրիստոնէութեան, և երեանե-
լորդ ուԹերորդ՝ Թագաւոր իւրոյ։ Որ բար-
ձեալ արքունի փառօք՝ հանդերձ ամպամոխիք
և որհնուԹբ Թադէոսին հաւատացեալք ՚ի
քաղաքի անդ նորա յեդեսիա՝ առաջնորդութ
նր հայրապետին ադդէի. իսկ Թէ զինչ եղև
յաւուրս յաջորդաց նր, ունիս ուսանել ՚ի
վարս սրբոյն ադդէի, և նր առաքելոյն Թա-
դէի։

Այլ արժան է ՚ի սմին վայրի յիշատակել
և զբարեպաշտուհին հեղինէ զկինն աբգա-
րու՝ որ էր տիկնաց տիկին ՚ի Թագաւոր հայոց,
և հաւատացեալ և մկրտեալ ընդ աբգարու
առն իւրում՝ փայլեաց առ նովաւ և յետ նր
նմ կարգօք ապաշխարութ ՚ի քս. իսկ յոր-
ժամ սանատրուկ արքայ մաշեաց զնմ արու-
զաւակ տանն աբգարու, և զաղջկունսն հա-
նեալ յեդեսիոյ՝ յղեաց բնակել ՚ի կողմանս
հաշտենից, առաքեաց և զԹագուհին հեղի-
նէ յառանձին կալուած իւր ՚ի քաղաքն խա-
ռան՝

ռանն՝ 'ի վէր Թաղելով նմա ղտրտմութիւն ամ
միջադէպաց ; փոխանակ բարեացն՝ զոր ըն-
կալեալ էր 'ի ձեռն նր յարգարէ : Այս հեղի-
նէ (ասէ խորհնացին) զարդարեալ հաւա-
տովքն ոչ և զայլ իւր զաղգար, ոչ հանդուր-
ժեաց բնակել 'ի մէջ կռապաշտիցն . այլ չո-
գաւ յեէմ յաւտարս կղզեաց 'ի տողին՝ զոր
մարգարէացաւն ագաբոս . և առեալ զամ
զգանձս իւր յեգիպտոս՝ գնեաց ցորեան բա-
զում յոյժ , և բաշխեաց ամ կարօտելոց . ո-
րում վկայէ և յովսեպոս . որոյ և շիրիմ նշա-
նաւոր կայ առաջի գրանն յեէմ մինչև ցայս
օր ժամանակի :

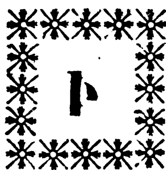
'Ի ղնել այսմ, ուր խնդրիցք լինելն առ իմաս-
տուննս վասն գիւտի նր. խաչին առ Հեղինէ
դշխոյիւ մօրն կոստանդիանոսի , և ամենայն
այնգեն յառաջադոյն լինել զայն գիւտ , կա-
րի 'ի դէպ զայլ մերոյն Հեղինեայ Թագուհ-
ւոյ այն գործ արանձնալի . բայց մեք ոչ կամե-
ցաք ընդ կարծեօք արկանել զհաստատակաց
կարծիս . զորմէ չէ՛ տեղւոյս ասել : Արձնմէ
և զայլ բանս պէսպէս յաղագս արքայիս .
զորս լրով գտցես 'ի պատմութեն հայոց և 'ի
ծանօթութիս նր . Մնա է մեզ՝ ցայտնպայր
աստացեալս Ը խորհնացւոյն յաղագս վարուց
երանելւոյն Թղթոյս մերոյ . այն է Ը բանից նր
իէլի ,՛ * բարեաց արժանն , և առաջին հա-
ւատացեալն 'ի քն յազգէ հեթանոսաց . ան-
դրանիկն ամ բարեպաշտ Թղթոց , ցանկալին
երկնաւորաց և երկրաւորաց , արքայիս ար-
քայն հայոց մեծաց Ա :

ՎԿԱՅԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ

Սրբ̃ցն Ինդոսի և Դոմնայի, և Գլիշերիկոսի քահանայի, և Երկուց բիւրուցն. և որոց ընդ նոսա :

Հ. դեկտ. 24. և 29 : Տպ̃ իէլ. դեկտ. 29. և յունուարի. 4 : Յ. դեկտ. 28 : Լ. դեկտ. 21. 25. և 28 : Ճառընտ. Ա. յհէ = նէ : Մետափր. առ սուրիոսի. դեկտ. 26. երես. 1101 = 1114 : (1)

ՆԴՈՍ ՆԵՐՔԻՆԻ, որ և Ինդէս փառաւոր վկայն, և Դոմնա կոյս վկայուհի, 'ի հեթանոսութ̃ե դարձեալք, 'ի կարգէ պալատականաց կայսեր 'ի Նիկոմիդիա, վկայեցին յաւուրս Երկուց բիւրուց, այ̃ս. քսան հազար նախանձելի նահատակացն՝ որ կատարեցան հրկիզութ̃բ 'ի Նիկոմիդացւոց քաղաքին : Արդ թէպէտև յայսմաւուրք զատանեն զպատմութ̃ի նոցա՝ իբր յայլևայլ աւուրս կատարման ակնարկելով, բայց մեզ արժան է ը̃ միով վկայաբանութ̃բ աւանդել զն̃մն՝ ըստ Ճառընտրին. զոր և անայլայլակ պահէ գրեթէ ծայրէ 'ի ծայր Մետափրաստէս. և ունի միաբան գրութ̃իւն այսպէս : Ընդ ժամանակսն ը̃ այնոսիկ եղև թ̃գրել

ա-

անօրէնին Մաքսիմիանոսի (որ և Հերակլէս
գահակից Դիոկղետիանոսի , կմ՟ Գաղերիոս
Արմենտարիոս՝ աԹոռակից նց.) . և յերկրոր-
դում ամի ինքնակալուԹե իւրոյ հալածանս
յարուցանէր 'ի վ՟ր եկեղեցւոյն ա՟յ . և կա-
տաղի զայրացմամբ վառեալ 'ի պատերազմ
ը՟գէմ զօրաց բարձրելոյն՝ զա՟մ հնարս մեքե-
նայից չարասէր բանսարկուին իբրև զվարմ
որսողաց պարփակէր 'ի վերայ այնոցիկ , որ
ք՟ական հաւատոցն էին պաշտօնատարք , և
արհամարհօղք ոնստխապատիր դիցն մոլո-
րուԹե :

Արդ 'ի սոյն ժամանակի էին ո՟մք յուղղա-
փառաց դասուցն արք երկիւղածք յա՟յ և ճըշ-
մարտասէրք , հմուտք քերԹողական և ճար-
տարասան արհեստիցն , և ս առաւել ա՟ծային
գիտուԹ՟ն և ք՟նապատում վ՟պուԹ՟ն փրկա-
կան աւետարանին առլցելք . որք զա՟մ հան-
դիպեալսն և զանազանօր գործեցելսն 'ի ժա-
մանակին իւրեանց՝ 'ի ձեռն գրոց պատմա-
գրէին , անմոռաց յիշատակարան Թողլով
զկնի իւրեանց եկելոցն : Յորոց մի էր յայս-
ցանէ երանելին Կիւրղոս՝ սրբազան քահա-
նայապետն Նիկոմիդացւոց 'ի նահանգին Բիւ-
Թանացւոց (որ կարծի յաջորդ ս՟բյն Թէո-
պոմպայ եպսի , և է յայտնի նախորդ ս՟բյն
ԱնԹիմոսի) . այն՝ որ զարդարեալն էր ա՟մ
քաղաքավարուԹ՟բ ը՟ն ա՟յ :

Վասնզի չինէր նա զեկեղեցիսն ա՟յ զանկեալսն
և զկործանեալսն յանա՟ծ հելլենացւոցն ,
կանգնէր զմատրունս մարտիրոսացն , և
հաւա

հաստատեալք զմիայնաստուածն Աստուածութեանն ։ և բանիւքն վկայութեան իւրոյ զօրացուցանէր զԹե-բայեցւոցն ՚ի Տէր հաւատոյն , և զնոյն ճանա-պարհս Աստուածութեան և զգործս առաքելութեան սերմանէր ՚ի յամենեցունց լսելեաց ։ միւսն և Դիոնեսիոսին եւս Տիմոթէոսի այնուհետև՝ որ յարքու-նական ատենապետն էին [illegible] , և զյու-քունս ՚ի նոցանէ հաւանեցուցանել ՚ի պաշ-տաման քրիստոսի առ արդար օրինացն ։ որք Թո-ղեալ զձրիութիւն երկրպագութեան [illegible]՝ զկնչս և զառաքելութեան բանիւքն առաքելոց և կարգաւորաց , և բոլորովին քնքշութիւն զան-[illegible] խորհրդոց ։

Օ[illegible] լուեալ առաքելոցն մարգարէութեան՝ նորա անկանիլն ոչ կարաց , այլ քանզի կոչելն պատերազմաւ պաշարեալ էր՝ նմա-մարտ լինել ընդդէմ եկեղեցւոյ , և վասն մարտիք զկարգաւորս , զառաքելոյն Թագա-ւորեալ առ ժամանակ մի , և ասէր ։ ՚ի զօրա-լինել բարեպարտականն մարտին՝ դարձեալ ըղ-դուշութեամբ խնդրեալ քննեցից զեկեղեցեաց , և այահանդերձեցից զաստուածային զկրօնս յառ-համարհողաց փոխմամբ զնոցն , և յայսպանոցաց նորութեան և արդար օրինաց հաւատացելոց ։ և այսպիսի զառաջնութիւն խաղաղոյ զնայր ՚ի պատերազմն առաջինեաց ։

Յետ բարեպաշտութեան Ջահին և զամբարին Աստ-մարտութեան , հանդերձ այն ամենայնիւ՝ զոր եկեն ար-կանել յեկեղեցի բոլորից նոցա , մերկացան զա-ւանս յայնմ վայրի եւս քան զեւս ։ և քան զինն-ւորքն անկարծելի հաստատեալք պաշտօնա

ընծայիւն հանդիսանալ 'ի Ճակատամարտն . քանզի լսելով լուեալ էր Նշ զապականելոյն բանաւորին , զոր խօսեցաւ մեծաբարբառ հայրապետութի՟ն ։

Սորա մինչդեռ յայս միջնակ կայր հօտն Քի , յանկարծակի երևեցաւ արեգակնափայլ ծագմամբ աստղն բարեստեսիլ և փայլելոյ յոյժ , գերապայծառ և մաքրամիտ , և Ած պարկեշտութե՟ զարդարեալ կոյս մի չքնաղ և զարմանալի , որում անուն Սամիա կոչե-ին , (այն է Թէկղա կին Թէկղա , որ Թարգմանի հռովմայեցւոց բարբառով տէրունի ,) ազգաւ և փառօք երևելի , ծնեալ 'ի գահոյս Թգրա կան սատրապացն . որ և յամփոփարշակն մաք-րմիկանոսէ կարգեալ էր քրմապետուհի 'ի սպասաւորութի պաշտամանն սնոտի ածոցն , որ 'ի ներքս յարքունի ապարանս էին կանգ-նեալք . և առաջին ինքն էր սա և գլուխ քրր-մուհեաց , և ած զոհիցն և ձօնմանց դիցն երկոտասանից վերակացու և իշխեցող ։

Այլ զի խնդրէր բարի ծառն երկիր բարի , և ձիթենին պտղաբեր հաստատիլ 'ի տանն ած , անկեալ ած 'ի միտս դշխոյի զհար-հուրդն ածպաշտութե , յորմէ շարժեալ զօ-րանայր հոգւոյն իմաստութե՟ . և սակաւ սա-կաւ յաւելու պէսպէս 'ի լաւութի երկեալ ածային պատուիրանացն' քննէր զճանաչ-լուսոյ բարեպաշտութեն . և ըղձայր ծարաւի ոգւով հասանել սիրոյ անմահ փեսային ։ Այլ և 'ի ձեռս բերեալ զգիրս Թղթոց ածընկալ Պայն պօղոսի' հանապազ ընթեռնոյր , աշխա

տատխրաքար խոկալով 'ի նմա 'ի տուէ եւ 'ի
գիշերի · ը նմին եւ զգիրս գործոց առաքե-
լոցն ։

Սա ճանաչող եղեալ ամ հոգեպատում եւ
ածահրաշ բանիցն եւ նշանագործութեանց որ 'ի
նմա , զուարճացեալ ցնծայր եւ բերկրէր ը
շահաբերան հոգւոյ իւրոյ · մանաւանդ զի
այնպիսի գանձուց հանդիպեալ 'ի միտ առ-
նոյր զառաջին տնանկութի իւր ըն հոգւոյ 'ի
մարմնաւոր ճոխութիւն , եւ յաղագս ունայն
գոլոյն իւրոյ յայնպիսի բարեաց եւ 'ի լուսոյ
ճշմարտութե յանցեալ ժամանակս՝ խորին
գիշեր զանցեալ իրս կենցաղոյս 'ի վր իւր
համարէր · եւ ոչ ժուժէր այնուհետեւ յապա-
ղել գալ 'ի բարեպաշտութե հանդէս ։

Սոյնէր ծածուկ գաղտաբար 'ի գիշերի առ
ինքն կոյս մի հեզ եւ հմուտ ածային օրէնացն՝
դուստր խորհրդական սինկղիտոսի միոյ 'ի
պատուաւորաց քաղաքին , եւ ցանկայր տենչ-
մամբ մեծաւ ստուգել զիրս ճշմարիտ հաւա-
տոցն քի եւ պաշտամանցն · եւ ուսեալ 'ի նմա-
նէ զարժանն՝ փութայր քաղաքավարել ա-
ռաջնորդութե նր ը ածպաշտութե կարգի ·
եւ նովաւ յառաջեալ 'ի գեղեցկագոյն խոր-
հուրդն՝ 'ի մկրտութի կանխէր ։ Ապա յա-
րուցեալ 'ի միում գիշերի զանխլաբար յամե-
նեցունց դոմնա հանդերձ ներքինեաւ միով՝
գային առ նր քահանայապետն կիւրղոս · եւ
հանդիպեալ նմա՝ յայտ առնէին զփափա-
քումն իւրեանց 'ի քս ։

Սա նր ընկալեալ զնա ուրախութե մեծաւ ,

և խրատեալ զնմ մծայլին պատուիրանօք , և վճպեալ զհաւատն Ճշմարտութե՝ մնագրեր զնմ քնական նշանաւն , և իսկոյն ընդ երախայսն կարգեր . և կատարեալ զսովորականսն՝ հրամայեր միում 'ի սարկաւագացն , որում անուն էր ագապիոս , կրթել զնմ օր քան զօր : Իսկ երանելի կոյսն դոմնա այնուհետև յաղօթս և 'ի պահս պարապեալ գլխավորն մոռանայր զհեյլենական ցոփութեանցն կրթութիւն :

Այլ ոչ ոք գիտէր 'ի պալատան զկոչումն ընծայութե դոմնայի 'ի կեանս անմահ , բայց միայն առաքինութե նր մերձաւոր ներքինի մի , որում անուն նր Ինդոս կմ Ինդէս Հանաչիւր , ազգաւ և տոհմիւ բարբարոս (էր օտարազգի 'ի յունաց և 'ի հռովմայեցւոց) . Թէպէտև բարքն ոչ էր բարբարոսի , այլ ազնիւ և պատուական , և մծ արդարութե ընդունակ : Նա ոչ էր նմանութե կուսին առ հաւատոյն ևեթ ընթացաւ , այլ 'ի մարտիրոսութի անգամ յառաջ քան զնա ըղձալի տենչմամբ փութայր թեակոխել . զի յանչափս վառեցաւ 'ի սէրն քնի :

Արդ իբրև երկաքանչիւրքն եկեալ հասանէին 'ի սահմանադրեալ կէտ պայմանի մկրտութեն , արժանացեալք լինէին քնական կնքոյն վերստին ծննդեամբ նր աւազանին , և օծման նր հոգւոյն , և որդեգրութե հօրն երկնաւորի՝ յորժանաւոր ձեռաց նր եպիսապետին կիւրղոսի . յորմէ և զերկնայինն ընկալեալք զպատուական մարգարիտն՝ (այն

է որ հաղորդութիւն ը̃ն կոչման հին դարուց), հասնին հրաւիրմանց հոգւոյն ս̃րբոյ ։ Իսկ եթէ յայնժամ տենչալի կոյսն դոյնա ոչինչ աւելի քան զչորեքտասան ամաց (2) . որ հոգւով գիտութեն պարփակեալ ամբարցոյց զինքն անարատ մաքրութ̃ եբանելին այն՝ հեռացեալ այնուհետև յամ̃ զգալի զբօսանաց , և 'ի բաց կացեալ 'ի սնոտի և 'ի պատիր խաբէութեց ստորաքարշ յաւիտենիս այսորիկ , իմանալի կենաց հացին և ա̃ծային բանիցն միայն պարապելով ։

Արդ երբեմն առեալ 'ի ձեռս իւր երանելի կոյսն զա̃ծային մատենանն գործոց առաքելոցն , յընթեռնուլն 'ի վ̃ր հասանէր վաղվաղակի բանին այնմիկ , յորում աշակերտեալքն առաքելական քարոզութեն վաճառելով զինչս և զստացուածս՝ բերէին դնէին առ ոտս առաքելոցն զգինս արծաթոյն առ 'ի բաշխել զայն կարօտելոցն ։ Իսկ զայս բարեաց յիշատակարան 'ի միտ առեալ ցանկալին կուսին , որչափ և ունէր արծաթեղէն և ոսկեղէն կահ սպասուց և հանդերձս պատուականս , ժողովեալ , և իւրոց ծառայիցն բարձեալ՝ գնաց 'ի գիշերի առ երանելին կիւրղոս . և աղաչէր զնա մեծաւ պաղատանօք՝ ը̃նդունել զայնոսիկ , և ձեռօք իւրովք բաշխել աղքատաց . և ինքն լռելեայն յիւր սովորական սենեակն դառնայր 'ի պալատն արքունի ։

Յաւուրսն յայնոսիկ նա ինքն ս̃րն կիւրղոս՝ ը̃ն հոգևոր երկանց վերստին ծննդեան հայր

կար-

կարգացեալ դոմնայի, լքանելով զերկրաւոր կենցաղս՝ փոխեալ լինէր յերկինս առ Հայրն հաստարակաց. և նշանք երևելիք լինէին 'ի վախճանի նորա 'ի տեսիլ բազմութեան հաւատացելոց ։ Իսկ երանելի կոյսն թէպէտև տխրէր ընդ մեկնիլ նորա յաստեացս, այլ կնքեալ պահէր 'ի սրտի իւրում զամենայն գաշինս արդարութեան ճշմարիտ քահանայապետին՝ ծնողական առաքինութեան նորին նախանձաւոր և նմանօղ լինելով ։ Նաև երանելին Ինդէս ընդ նմին ճգնեալ մաշէր զանձն պահօք. քանզի առ երեկոյս էր կերակուր նորա հաց և ջուր միայն. իսկ զամենայն դարմանս պիտոյիցն՝ որ 'ի թագաւորական ապարանիցն մատակարարէր առ նոսա, յաղքատս ծախէին. այսպէս առնելով զօրհանապազ՝ բնաւ ոչ ումեք յայտնեցին զիրս, այլ 'ի ծածուկ ունէին յամենեցունց ։

Բայց զի չէ պարտ և պատշաճ քաղաքի՝ որ 'ի վերայ լերին՝ թաքչել, և ոչ լուսափայլ ճրագի դնիլ ընդ գրուանաւ, կամ աստուածային գանձուցն անյայտաբար ծածկիլ ընդ հողով, անտուստ ուրեմն չարադև արանց մախացեալ ընդ բարի գործս նորա՝ հետամուտ եղեն իրին այնմիկ. և այնպէս 'ի վեր բերեալ զգանձն՝ ճառէին մի ըստ միոջէ զամենայն 'ի յունկն մեծի մատակարարին, որ կարգեալ էր 'ի վերայ արքունական պալատանն և գերդաստանաց ինքնակալին ։ Որ լուեալ նորա՝ տանջանս ոչ սակաւս ածէր 'ի վերայ Ինդոսի և դոմնայի, և գանս բազումս և նախատինս հասուցանէր, թէ կարգեցէք ձեզ 'ի թագաւորական ապարանիցն. որպէս վա-

նին , կմ յի՞նչ ՝պէտս ծախին ։ Այլ նորա ոչ յայտնեցին զըղձալի զիւտս հոգւոր շահիցն , այլ մեծաւ համբերութ կային մնային հաստատուն 'ի ջանս նահատակութեն . զի մի մարզասիրութեն հասուցմնն՝ որ առ կաքօտեղւոյն էր՝ խափանեսցի ։

Բայց մի ոմն 'ինքնքինեաց անտի (ըստ ոմանց՝ ազգաւ պարսիկ) առ իշխանն մատուցեալ՝ զմեծ և զգովելի գործ առաքինութեն նց իւրեւ զպարսաւանս ինչ պատմէր . մաքուր են ասէ , և 'ի կերակրոց 'ի բաց կացեալք , և հրաժարեալք 'ի հեշտութէ , և տառապանօք իմն ճնշեալ մաշեն զանձինս . և թէ ինչ՝ որ յարքայէ առատատրեալ պարգեւք 'ի դատա հասանեն , հակառակորդաց արքայի և տծոցն՝ կերակուր լինին . և եթէ կամիցիս իմանալ ճշմարտութ , բաց զշտեմարանս նց , և տես՝ թէ զի՞նչ 'ի նոցանէ ունիցին ։

Այլ իշխանին մտադիւր յօժարութ լուեալ յանօրինէ անտի՝ վաղվաղակի հրամայէր բանալ զսենեակս սպասուց նց . և ոչինչ գտանէր 'ի նմա , բայց զնշան տէրունական խաչին ; և զմատեան սրբյ առաքելոյն պօղոսի զչորեքտասան թղթոցն . ընդ նոսին և զգիրս գործոց առաքելոցն , և բուրվառ խեցեղէն և ճրագ , և փայտեղէն փաքր ինչ տապանակ , յորում զնշխար տն հացին շտեմարանեալ պահէին , զառանց աւելորդաց կերակուրն՝ յորմէ հաղորդէին լինէին . և երկուս ձորձս կմ փսխաթս շարամանեալս 'ի խոտոյ (3) , որով մերկ 'ի վր տբամ գետնոյն եղեալ լինէին .

նէին . և այն էին պատուհասէր անկողինք բոցայլի և խնդոսի ազնուականացն և ճշմարտասէր երանելեացն :

Որդ. հարցանէր զնոս իշխանն ցասմամբ, և ասէր . ո՞ւր է ոսկին մաքուր զարդուցն, և յանդերձքն ձեր պատուականագոյնք, և անօթքն երևելիք : Իսկ երանելիքն ոչինչ իոյթ առնէին հարցմանն նորա, և ոչինչ տային սմենևին պխնի, այլ գլխակորեալք էին երկիր նայէին լռելեայն . և 'ի սիրտս իւրեանց ւոհանալով զնոնէ՝ աղօթս մատուցանէին՝ սկն ունելով երկնաւոր վարձուցն և անանց բարուեց։ Յայնժամ արքանեակ չարին մատնէր զնոս 'ի չարչարանս՝ հարկանելով զմարմինս նց ջալոտիւք, և արկանէր 'ի բանտ մի խուարչտին, մինչև ծանուցէ զամ իրան տուգութ. Թգրին՝ որ չէր 'ի քաղաքի :

Եւ. նք այնպէս կային 'ի կապարանին զաւուրս բազումս . և միայն կենդանի հացն էր նց կերակուր, և ածային շնորհն էր նց ըմպելի . և այնչափ տառապանս կրեցին, զի Լ հացի կմ ջրոյ կարօտ մնային . զի դառն և անհնարին էր հրաման անօրէն իշխանին 'ի վր բանտապանացն . քանզի ասէր, թէ փոխանակ այնորիկ՝ զի նք զորովայնս քաղցեալս լցուցին, նոյնպէս որովայնք նց մաշեսցին 'ի սովոյ, և կիզեալք ճնշեսցին 'ի տապոյ ծարաւոյ : Եւ այնպիսի անողորմ տանջանս 'ի վր վկայիցն այ հասուցանէին, մինչ զի 'ի ցաւս հիւանդութե անկանէր կոյսն փափկիկ, և ոչ ուստեք էր մխիթարութե գտանել :

Ընդանօր նոյնժամայն ողորմութի զԹութեցն ոչ հասանէր 'ի վերնջ, այն՝ որ բանայ զձեռն իւր, և լնու զամենեսեան կերակրովք. զի մինչդեռ 'ի հսկման գիշերին ըզսովորական աղօթսն կատարէին, երևեցան նոցա երկնային դասապետութեցն զինուորութիքն. յորոց և 'ի փայլատակմանց լուսոյն արեգակնակերպ Ճառագայթիցն երևէին հիմունք բանտին : Եւ ողջագուրեալք երանելեացն 'ի նր զուարթնոցն՝ զօրացան, և յառուցեալ կային յաղօթս. և տեսին սեղան լի ամ բարութե պատրաստեալ նոցա. առաջ քաջալերս տուեալ երանելի կուսին՝ վերացան

Հրեշտակքն յերկինս :

Իսկ սրբոցն հաղորդեալք յերկնային սեղանոյն՝ ոչինչ յիշէին զանցելոց ժամանակաց վիշտս չարչարանացն. զի փարատեալ մերժեցաւ 'ի նոցանէ ամ նեղութի նոցա. զի Թէպէտև 'ի կապանս բանտին կէին, սակայն 'ի հեշտալի կերակրոցն զուարճացեալք՝ մոռանային զտառապմութի, և հանապազօր զգօթեանն նուագն երգէին. ուր 'ի Ճարպոյ պարարտութե լցցի անձն իմ, և շրթամբք ցընծութե օրհնեսցէ զքեզ բերան իմ :

Չևս այսպիսի յաւուր միում հասեալ լինէր անօրինին իշխանն, գիտելով Թէ պակասեալ լինին 'ի սովոյ, զի այնպէս հաւանեցուցանել մարթասցի զնոս 'ի կամս իւր : Իսկ յորժամ տեսանէր զնոսա պայծառս և զըւարթս և բերկրեալս և խնդալից երեսօք, հիանայր մեծաւ զարմացմամբ. և յերկիւղի ե.

եղեալ՝ ցնդամամբ մնաց կարծէր յործոյն ե. ղեալ զսքանչելիս հրաշիցն 'ի վ̅ր ն̅ց • միանգամայն և 'ի թ̅ք̅րէն ակնածեալ վ̅ր խնքնահրամանն նետղեցայ զնա՝ հրամայեաց այնուհետև արձակել զնա, և թողացոյց կալ մնալ ն̅ց ա̅ծ կամաց խնրեանց յանդորրութե • և զպիտոյից ն̅ց զկարգս, զինչս և ղհանդերձս երևելիս և զնմ̅ պէտս դարմանաց ոչ նուազ քան զոր յառաջագոյն՝ շնորհէր ն̅ց :

Այլ կոյսն այն վ̅ր անձին իւրոյ ոչ իմիք ինչ փոյթ առնէր յայնցանէ և ոչ կարօտանայր, բայց միայն վ̅ր աղքատացն դասուց միայն հոգայր թէ որպէս կերակրեսցէ զնոսա, և լցուսցէ զկարօտութի ն̅ց : Ապա և զզարդս անձին իւրոյ 'ի բազում մասունս հատանելով բաշխէր աղքատաց • նաև աւուրս ոչ սակաւ անսուաղ կացեալ՝ զկերակուր իւր ընծեռէր աղքատաց • զոր տեսեալ և այլոցն ևս՝ բազմութիք 'ի դուրս ն̅ր նստեալ դեգերէին : Յայնժամ 'ի տարակուսանս ըմբռնեալ դոմնայի՝ ոչինչ ունելով պէտս 'ի լիուն բաւականին այնքան ժողովելոցն, ապա դարձեալ կրկին անգամ ձգեալ զձեռն իւր 'ի սապատակ զարդուց իւրոց, և զգօտին իւր զայն՝ որ ականքք պատուականօք և մարգարտով էր ընդելուզեալ, և պայծառացեալ յոյժ ոսկւով և արծաթով, ժողովէր 'ի միասին՝ իջուցանէր ընդ պատուհանն, և առաքէր առ սպասաւորն սարկաւագ (որ է̅ր սուրբոյն՝ ալիպիոս), և աղաչէր վաճառել զայնոսիկ, և զգինս ն̅ց տալ կարօտելոց • և թէ սոքիմբք

որ-

որչափ բազմութեան տնանկաց եղև ձեռնտու ,
ոչ գոյ ասել ։

Բայց քանզի ոչ էր պարտ այնպիսի մաքուր և անաղտ կուսութեան , և ամ առաքինութեան զհետ գնացելոյ անձին՝ շաղկապիլ ը պատրանս ցանկութեան սնոտի կենցաղոյս 'ի յարկս մեղաւորաց , կամ 'ի գաւիթս ամպարշտաց թգւորաց բնակել , այնուհետև 'ի հայրաշարժ աղաբերէն այս ինչ անօրինեցաւ 'ի միտս երանելւոյն ։ Զմտաւ ածէր զամահօրն զմեծի մարգարէին գաւթի զխորհրդական հանդէսն՝ 'ի ժամանակի , յորում փախուցեալ էր 'ի սաւուղայ , թէ որպէս այլայլեալ ըզդէմս իւր անզգայապէս , և արտախելաց նմանեալ՝ յափսիթերս խաղայր , և այնպէս 'ի ճշմարիտ անզգամաց 'ի բաց ձողոպրեալ եղև , և եառ զյաղթութիւն մեծ ։ Նոյնպէս և սա զկամաւորական և զմարտիրոսական կիրս յանձին բերեալ , և զչքնաղ գեղեցկունի պատկերին իւրոյ անշքացուցեալ յաչս տեսողացն , 'ի ձեռն այնր հնարէր զերծանիլ յանզգամացն պագշոտութենէ ․ զի անբիծ և անարատ եւցէ յառագաստ վերին հարսնարանին ․ վայ յանկարծակի ելանէր 'ի սենեկէն 'ի կերպարանս անզգայից , շըջ շրջէր զաչս իւր , թօթափէր զարտևանունս իւր , թողացուցանէր զտողունս 'ի վր պարանոցին ցլանջս , փրփրէր և անյայտ ձայն արձակէր ․ երբեմն զկական լալոյ բարձեալ , և յանկարծակի բարկ ծիծաղելով , և կրճտելով զատամունսն ։

Զայս

Զայս տեսեալ այնոցիկ՝ որ յանպատրաստս թա-գաւորին էին, զոմանս գութ և փաղաքշանք, և զոմանս սխրացուցմամբ զարմացման պաշարէր. և դողումն և զարհուրումն ըմբռնէր զամե-նեսեան ։ Զոր լուեալ մեծի հազարապետ-տին՝ որ էր ՚ի վր̃ մծ̃ կայսերական պաղա-տանն, եւ առաջի իւր բերել զնա. և տե-սեալ զեղեալսն՝ թուէր ցաւագնիլ և կարե-կից լինել նմա. քանզի և յայնժամ յաւէտ ուժգնակի շարժէր վկայութիւն այն, և սաստ-կագոյն երևեցուցանէր զախտն, յորժամ իշխանին ՚ի նա հայէր ։ Սաստի և յերկիւղի եղեալ հազարապետն՝ բազում պահապանս նմա կացուցանէր. զի մի ինչ միշտ չարեաց կրեսցէ, կմ̃ ՚ի վախից մղեալ՝ քարավէժ լի-ցի. և էր այնուհետև ոչ սակաւ թախծումն պահապանացն վ̃ն նր̃. քանզի ստէպ ստէպ անյայտ աղաղակէր և կոծէր զանձն առաջի նոցունց ո̃չ զայսահար ։

Յայնժամ մատուցեալ նոցա առ ներքինա-պետն՝ աղաչէին զնա յաւէժապէս՝ առ քրիս-տոնեայսն արձակել զկոյսն. զի բազումք ա-սեն նմանն սմին զառածեալք ՚ի մտաց՝ զա-ռողջութի̃ գտին ։ Զայս ինչ նք̃ վ̃ն անձանց հայցէին. զի թերևս ազատեսցին ՚ի ծառայ-ութէ̃ նր̃. այլ ած̃ ըս̃ կամաց իւրոց բերեալ հաստատէր զայն՝ որ ինչ կուսին իղձք ցան-կութե̃ էին զերծանիլ ՚ի ձեռաց անօրինաց. զի զանխլացեալ լինէր բանն՝ ըստ առակին, ձիոյ խստերախի թողլ տալ ՚ի դաշտի, կամ զգլփին առ ջուրս ածել բռամբ ։ Անկնդիր

եղև

եղև այսորիկ իշխանին մտադիւրութիւն . քանզի և նա կամէր ազատանալ և արձակիլ 'ի ցնորից անտի :

Յայնժամ վաղվաղակի կոչէ զեպիսկոպոսն առ ինքն, այս է զսուրբն Անթիմոս՝ որ էր յայնժամ 'ի Նիկոմիդացւոց եկեղեցին յետ Կիւրղի յառաջասացեալ քահանայապետին : Իսկ եկեղն՝ վաղվաղակի հոգւով ծանեաւ զիրսն, որ յաղագս կուսին . այլ Թաքուցեալ 'ի սրտի իւրում՝ կայր լռելեայն : Նոյնպէս և կուսին տեսեալ զքահանայապետն Աստուծոյ՝ ոչինչ անպատշաճ ինչ մոլեկան ցուցանէր յանձն իւր, այլ յերեսաց սրբոյն խորշեալ՝ հեզ և խաղաղական տեսութեամբ զգաստացեալ երևէր . մինչ զի զամենեսեան զարմանք ըմբռնեալ էր, հիացեալ՝ Թէ որպիսի զօրութիւն երևեցաւ յերեսս եպիսկոպոսին, որ զանզգայացեալսն 'ի զգաստութիւն փոխարկեաց :

Ապա իշխանին մեծաւ աղերսանօք աղաչէր զեպիսկոպոսն՝ առնուլ զկոյսն առ ինքն, ընդ նմա և զինդոս, և ինչս բազումս 'ի պէտս դարմանի նոցա . Թերևս հնար լիցի առնել բժշկութիւն : Իսկ նորա խնդութեամբ առեալ՝ առաքեաց 'ի վանս կուսանացն պղոմեա, ուր և զինդոս առ միանձունս . և ո՞ կարէ ասել, Թէ որչափ խրախա- ցեալք լինէին երանելիքն, և սիրով հոգւոյն առլցեալք :

Ի սոյն ժամանակի դառնայր Մաքսիմիանոս 'ի պատերազմէ բարբարոսաց մեծաւ յաղ- Թութեամբ և ուրախութեամբ՝ դիւցն օգնականութեան մակադրելով զյաջողուած մարտին . վասն որոյ

ըծոց

ծնոց իւրոց զոհս ձօնմանց կատարելով , և զարդարելով զմեհեանսն նց , ձիրս պատուոյ բաշխէր քրմացն . և խորամանկ խորհրդով ջանայր զամ ազգս հնազանդեցուցանել անաւած պաշտամանցն այնոցիկ և չարասէր կրօնիցն : Յայնժամ և 'ի սատաքիան ասպարիզին տեսարանս խնջոյից յօրինէր , և կոչէր զամ քաղաքն 'ի հանդէս խաղուցն . և յետ արշաւանաց ձիընթաց կառամարտկաց՝ հրամայէր քրմապետացն զամ սուտանուն դիծոցն զոսկեղէնսն և զարծաթեղէնսն բերել 'ի տեսարանն . և զարդարէր զնս պէսպէս և հրաշազան պայծառութբ , և նախադրէր զնս 'ի վր թզրական գահոյիցն : Նաև հրամայէր ամենեցուն երկրպագութն մատուցանել նց ը իւքեանն . և զպաշտօնեայս ածոցն պսակէր ոստովք ձիթենեաց և խաթմիական շուշնիւք (որ ձօնեալ պոսիդոնի) . և ցուլս և զուարակս զենեալ՝ առնէր տօնս ծնոցն և ծնունեացն զօրն զայն . և զարիւն զոհիցն հրամայէր քրմաց ցանել 'ի վր ամ զօրականացն : Յայնմ վայրի գտան ոմանք 'ի քրիստոնէից՝ եկեղք ոչ 'ի հանդէս քաղաքական խաղուց . և սոքա իբրև տեսին զչարաչար կատարած հանդիսին , ոչ ևս հանդուրժեալ չարեն՝ 'ի բաց երթային 'ի տեսարանէն , լաւ համարելով զմահ անձանց՝ քան զշաղախիլ արեամբ անհամ զոհիցն : Իսկ անօրէնն մաքսիմիանոս մրմռեալ ընդէմ նց՝ սկսաւ հրապարակախօս լինել առ բազմամբոխ ժողովն հեթանոսաց բարձր բարբառով , մեծացուցանել զսուտ

ածս

ղծս իւր, և նմա ընծայելով զամ̃ բարիս Տէ՛ր որ յերկինս է և որ յերկրի է, և զմեծանալն թգւորութե հռովմայեցւոց 'ի վր̃ ամ̃ ազգաց՝ յոխորտ բանիւք ամբարտաւանութե ։ Եւ մինչդեռ բանքն 'ի բերանն էին ամպարշտին, յանկարծակի եղև թնդիւն որոտմանց, և յահագին փայլատականց հրոյ շանթահարեալ կիզան մասն քաղաքին, և երևելի մեհեան կռոց . և կարկուտ ահեղ տեղացեալ 'ի խաւարային ամպոց՝ հանդերձ յորդութբ̃ անձրևաց իբրև հեղեղ ծովածաւալ՝ զամ̃ սահմանս արտավարացն հանդերձ պտղովքն ծովու աւանեդէր ։ և բազմութեն Ը̃ միմեանս խառնեալ յահաւոր սպառնալեաց՝ ընթադրելով զմեմեանս կոխան առնէին, և բազում դիւաթաւալք յերկիր անկեալ մեռանէին . և ինքն թգւորն մազապուրծ անկանէր յապարանս իւր . այլ զայսպիսի անակնունելի դատաստան ահեղ դատաւորին 'ի դիպուածս համարեալ չարաբաստ իշխանն, ոչ մի ինչ զեղջ բերելով՝ տակաւին կայր մնայր 'ի նմին յամառութե Ը̃դէմ քրիստոնէից ։

Սպայետ աւուրց յատեան նստէր, և հրամայէր ածել՝ զորս յած̃պաշտութե գտեալք լինէին . և արդար արեամբ անարատիցն կամէր ցածուցանել զսրտմտութի սրտի իւրոյ ։ Հարցանէր և վն̃ դոմնայի և ինդէսի, և զայլոց ոմանց, զի ոչ երևէին 'ի պալատան կամ յատեանի ։ Ասէ ներքինապետն . դոմնա անկեալ է 'ի զգայութէ . և առ այժմ առ այնոսիկ է՝ որ զայնպիսիսն գիտեն բժշկել . և Ը̃

նմա

նման է, ինչպէս 'ի պահպանութիւն և 'ի սպասաւորութիւն նորա : Նորա լուեալ զբանս զայսոսիկ Թեկղն, բորբոքեալ ցասմամբ՝ Թախիծ սրտիւ բերելով՝ ասէր . ով անիրաւ դու և չարագոյնդ 'ի մարդիկ, զդժնեա այսահարեալ հեռացուցեր 'ի բարերարութենէ ծառոցն, Տէր և զինչպէս պաշտօնեայ ծառոցն և ծառուհեացն օտարացուցեր 'ի պաշտամանէ :

Զայս ասացեալ՝ հրամայէր լուծանել զգօտի ներքինապետին զընդելուզեալն ակամբք և մարգարտովք, և մերկ և խայտառակ շրջեցուցանել ընդ քաղաքն, և 'ի բանտ արկանել (4): Իսկ ապա հրամայեալ զինչպէս ածել զառաջեաւ՝ վերստին կարգէր զնա 'ի պաշտօն ծառուհեացն 'ի պալատան, ոչինչ կարծիս ունելով զքրիստոնէութենէ նորա : Իսկ ինչպէս ոչ եհան նմա 'ի ժամուն զբանն 'ի վեր . զի առաւել քարոզ լիցի ճշմարտութեան առ պալատականս . զոր և արարն իսկ . զի ոչ միայն ինքն պահէր զաւանդն բարեպաշտութեան, այլև զբազումս 'ի մոլորելոցն 'ի սնոտի պաշտամունս կռոցն՝ ածէր միւսանգամ 'ի գիտութիւն ճշմարտութեան :

Բայց ամպարիշտն Մաքսիմիանոս որ քան զօր սաստկացուցեալ զհալածանս, և յայտնի ընդդէմ քրիստոնէական հաւատոյ մարտ եդեալ՝ զտաճարս Աստուծոյ այրէր, և զմեհեանս դիւաձոյլ պատկերացն շինէր . և տայր քարոզ կարդալ ընդ ամենայն տեղիս իշխանութեան իւրոյ . Եթէ ոք առիցէ ասէ, ոչ պաշտեմ զաստուածս ինքնակալացն, տարագիր եղիցի 'ի կենացս, և ինչք և ստացուածք

րուածք . այնպիսւոյն յաղթանակս եկեղեցւոյն ։ Մրձակեր. և դատաւորս անողորմս և վայրենամիս կողմնակալս 'ի տեղիս՝ որ 'ի բացեալ էին . և սաստիկ սպառնալեօք օրէնս դնէր նց , զի ուր և գտցի ոք նազովրեցւոյս հաւանեալ և ապստամբեալ յածոցն , անողորմ և դառն տանջանօք զրկեսցեն 'ի կենացս . և ոչ առաւել առնել զառաջնորդս աղանդոյ նց եթէ գտանիցեն ուրեք , երկաթեղէն կապանօք ընդ իս առաքեսջիք . զի ես զարժանն վրէժ առդիցն անարգանաց խնդրել մարթացայց ։

Յայնմ ժամանակի խոյզ և խնդիր լինէր վս սբյ եպիսկոպոսին Անթիմոսի . մանաւանդ յորժամ 'ի մի եհաս թագաւորն , թէ 'ի նա յանձն եղեւ դամնա 'ի պէտս բժշկութե ։ Իսկ զօրականն առաքունի բզմ անգամ սուսերամերկ զինուք արտեւ զեկեղեցին՝ ոչ գտանէին զհայրապետն . քանզի խոյս տուեալ փախչէր յանապատ տեղիս վս անպատեհ գործոց անօրինացն . նոյնպէս և դամնա չերեւէր 'ի մէջի ։ Օտար ոչ գտեալ՝ 'ի տապակոյս անկանէր ամպարշտին, և թախծեալ վարանէր , և իբրև 'ի տապոյ ջերմանն տոչորէր կիզանօղ սրտմտութբ սրտին . քանզի 'ի մտի եդեալ էր ըն անհնարին տանջանօք արկանել զսբն Անթիմոս առաւել քն զամենեսեան . զի 'ի ձեռն պատուհասի առաջնորդի ուսմանց իւրեանց առնէ զարհաբեկ զամենեքեան եկեղեցին 'ի պաշտօն կռոցն, և զմեզ անաշխատ արասցեն . մանաւանդ զի թաքոյց զչքնաղագեղն դամնա՝ հեռացուցել զնա յապարանից . կարծեմ թէ հրապուրեաց

եւ գնա, եւ կցորդակից կրօնից Լուսոյ արար :
Խակ յորժամ այս յայլ քննում դադարէր, զի
ոչ կարացին գտանել զորն մի, յայնժամ յայլ
եւ խորհուրդ մտաբերէր հնարագիտութի
բանաւորկոծին աղօթաքարոյ բանաւորն .
զկատարելութի զայլոցմանն թողեալ՝ ցուցա-
նէր ցածնալ՝ ի բարկութենէ . եւ զխաղաղա-
սերն՝ ի պատճառս իւր ամփոփել խոստմանցն,
եւ զօրութ երեւս մէմ հրապարակին ցուցա-
նէր . պատուհրակս հանէր, բարիս քարոզէր,
զդատաստանն՝ ի քաղցրութե շրջեալ մխիթարէր .
Թերեւս երեւեցին առէ յայտնապէս՝ աներ-
կիւղ լեալ յիմաց պատուհասից . ապա միա-
հաղոյն՝ ի վայրն իւր ժողովեալ՝ բարձից յերկ-
րէ զյիշատակս նոցա . զի ընդ մի երեւեցի ա-
նուն նոցա՝ ի մէջ յաւնալ . եւ այսու՛րկ մեծա-
փառ դիւրին մեր ճանըհաբարեաց մեզ հաստա-
ցեն :

Բազմաբան խորհրդասանօք եւ կեղծաւոր խոր-
հրդովք պատուէր զամենեսեան . եւ այնու-
հետեւ բազմութի քրիստոնէիցն՝ ի համբաւ
խաղաղութե չարխմացին այնորիկ խառնեալք՝
աներկիւղ համարձակութ՝ ի մի վայր ժողո-
վեցին՝ ի տեղեացն, ուր ցրուեալ եւ թաքու-
ցեալ կային, եւ յայտնապէս կամայորդորք տը-
ռփւք կատարէին զպաշտօն աղօթիցն :

Իսկ յաւուր միում յերեւելւոյ միահամուռ
մէմ հաւատացելոց բազմութին՝ որ՝ ի նեռկամի-
դիա եւ որ շուրջ՝ ի շէնս գաւառին ընակեալ
էին, միաբանեալ ամենեքեան զայլն՝ ի կա-
թուղիկէ եկեղեցին՝ զամէնապական աղօթան

կատարել։ Ո՜ որ զգացեալ թագաւորն՝ իսկ
և իսկ զօրօք իւրովք փառեալ հասանէր 'ի
դրունս տաճարին Այ. և աթոռս արկեալ և
բեմբս բարձրագոյնս կազմեալ՝ նստէր 'ի մջ
նորա. և բազմուէ զօրացն սպառազինեալք՝
անշշունչ կային առաջի նորա։
Յայնժամ խօսել սկսաւ թագաւորն, և ասէ
ցժողովեալ բազմուէ եկեղեցւոյն. Ո՛վ սպար-
տելի և բարեբաստագոյն ինքնակալութէ իմոյ
ներքունս մարգարտութեան յամ լոյս՝ ընծոյցն
նմանեալ լեցի. զի և առ բարբարոս թագաւորն՝
որ զլուծ հարկին մերոյ դժուարըմբերելի
համարին, և հռովմայեցւոցս զօրուէ ոչ հնա-
զանդին, ո՛չ վաղվաղակի զտէգ նիզակի զի-
նուց իմոց շարժեմ, և ոչ նետս 'ի պատկան-
դարանաց 'ի կիր արկանեմ, և ո՛չ 'ի ձեռն
սուսերաց բարձրացուցանեմ զբազուկ իմ 'ի
մջ նց, և ո՛չ վատնեմ զնոյն փութանակի վա-
հանապատ պատնիշօք. այլ հանճարեղ և ի-
մաստուն բժշկաց նմանեալ՝ զբարիսն ողոքա-
կան խոստմամբ կակղացուցանեմ. և սպե-
ղանիս արկանեմ 'ի մջ վէրացն զմարդասի-
րութին. իսկ յորժամ տեսանեմք կարեվէր
խոցեալ, և 'ի խորոց թափուցել զվէրն, խա-
րանօք խստագունիւք հատանեմք, և 'ի մջ
արկանեմք զդեղն կսկծեցուցիչ և զգաւն
ըմպելին. և ոչինչ ներքուստ ողորմուէ գտցեն
այնպիսիքն 'ի մէջ մարդկան։
Մոյ ասեմ ձեզ, և աղաչեմ, մի ևս եղիցի
ձեզ փորձ առնուլ զիմոյ սաստկութէ և անհե-
րելի բարկուէ. այլ փութասջիք զոհել մե-
ծա

ծամած ծոցն , և 'ի նոցանէ և 'ի մէնջ հաշ-
տուն գտջիք ․ և վայելեսջիք յամ բարիս ․ զի
պարգևս բազումս և պատիւս երևելիս տաց
ձեզ , և թեթևացուցից զամ սակս հարկաց.
և համապատիւս ինձ արարից զարժանա-
ւորսն ․ արդ 'ի բաց կացէք այսուհետև յաղ-
տեղի կրօնիցդ , և 'ի պաշտելոյ մահապարտ
զոմն խաչեալ Նազովրեցի հրէայ , և մեռեալ ։
Ապա եթէ ոչ զայս գիտասջիք , զի իրա-
ւունք դատաստանի իմոյ ոչ հեռի են 'ի ձէնջ.
տեսջիք զտուժս զայս՝ յոր յուսացեալ էք , հրոյ
ճարակ տամ զսա ․ և զձեզ միանգամայն Է̃
նմին կորուսանեմ ։ Այսպէս ամպարիշտն
մաքսիմիանոս ահագին որոտմամբ և չարաչար
սպառնալեօք՝ թունալի մահ բաշխէր յամե-
նեցուն լսելիս , և խեթիւ հայէր յամ դաս
քրիստոնէից ժողովոյն ։

Յայնժամ շարժեալ 'ի հոգւոյն սր̃բ իմաստա-
խոհն այն՝ երից երանեալ քահանայն Պողե-
րիկոս կմ դղիւկերիոս աւագերեց համաշխարհա-
կան եկեղեցւոյն որ 'ի նիկոմիդա , յառաջ
մատուցեալ ձեռներեց լինէր յատենին ․ և
բարձրագոյն բարբառով առնէր բանիցն պա-
տասխանի 'ի գլխոց բոլորից՝ ասելով ․ Պի-
տուն լիցի քեզ ով արքայ , զի ոչ խոստմանց
և պարգևաց քոց հաւանիմք , և ոչ 'ի սպառ-
նալեաց քոց երկնչիմք ․ զի ունիմք քաջալե-
րիչ զնախաձայնութի պատուիրանի փրկչին
մերոյ , որ ասէ ․ մի երկնչիք 'ի սպանողաց
զմարմին , և յոչ կարողաց սպանանելոյ զո-
գին ․ զի բարութ̃՝ զոր խոստանաս , կամիս

պատրել զմիտս մեր, և հանել զմեզ յայն բա-
րութեանց, զոր ակն ոչ ետես և ունկն ոչ լուաւ
և 'ի սիրտ մարդոյ ոչ անկաւ, զոր պատրաս-
տեաց Ած սիրելեաց իւրոց. և որով սպառ-
նաս հրկէզ առնել զմարմինս մեր, յանձներ-
լի տանջանացն կամիս բուժել զմեզ, և անդ-
ցուցանել անկիզելի Ք. յորդահոսանս հրե-
ղէն գետոցն առ նաւահանգիստն մեր քո.
զի ոչ են արժանի չարչարանք ժամանակիս
հանդերձելոց փառացն՝ որ յայտնելոցն է.
և զամ զփառս և զպատիւս ժամանակիս իւ-
րև զկղկղանս կէտ զատուերս երազոյ համա-
րիմք:

Ո՜վ 'ի զուր, և 'ի նանիր խռովեալ ես որ-
քայ, և կափուցեր զաչս իմանալի հոգւոյդ.
զիա՞րդ ոչ իմանաս զօգուտն քո, և կէտ Տէ՞ր
ոչ ճանաչես զարարիչն ամենեցուն և զտուիչն
քեզ զիշխանութիդ. ապա թէ ոչ՝ յաղթու-
թիդ քո, որով ամբարհաւաճեալ պարծիս.,
և մնոտի և աղքեղէն փառքդ՝ որով գեր 'ի
վերոյ կարծես լինել բազմաց զքեզ, յես
սակաւ աւուրց 'ի ձեռն կանանց և մանկաւոյ
անգամ (որոց ոչ կարես յաղթել) բառնի 'ի
քէն 'ի մերում իսկ նահանգիս. զի նանրու-
թե նմանեալ են կեանք քո, և պայծառութի
քո ունայնութի իջանէ 'ի դժոխս:

Այս զարմանամք, թէ զիա՞րդ այնչափ տկա-
րութի զգածեալդ՝ տակաւին մարտ եդեալ
պատերազմիս Ըդէմ անպարտելի զօրութեն
այն, որ յոչէից գոյացոյց զամ յաւիտեանքս,
և կառավարէ զբնաւս բանիւ զօրութե իւրոյ.
և

է ինքն կայ միայ անշարժ հաստատութեամբ յիւրում անհամեմատ և անփոփոխելի բնութեան ։ Այլ դու ամբարիշտ մորք ամբարտաւանեալ՝ զապիրատութիւն 'ի բարձունս խօսելով, զանեզուգական անուանն՝ դիւանձոյլ պատկերացն կոչես, ոչն և ոչնուհիս կարդալով զայնոսիկ՝ որ յանկարգ խառնակմանէ և 'ի չարասերմանց սանդարամետականին են առեալ զայնպիսի կերպարանս նմանութեան, զոր և աղտեղի է զանուն յայտնել. մանաւանդ զի բազում իսկ այն են 'ի կուոց՝ որ 'ի շանց և 'ի գազանաց կերպարանս են քանդակեալք ։ Ո՛ի այնչափ կուրացոյց տատանեայ զմիտս քո, մինչ զի արարիչ երկնի և երկրի կոչես զայնոսիկ՝ որ 'ի ձեռաց մարդկան կազմեալ են. և եդեր թշնամանս անմահ զօրութեան նորա՝ միայնոյ և բոլորեցունց պատճառին ։

Այր և բարձրացուցեր զեղջիւր քո՝ խօսել բանս անհանճարս զմիածնէ նորա, և 'ի կարգս մեռելոց խլուցանել զանմահութիւն նորա. որ է կերպարան և կնիք և ծագումն անսահման էութեան առաքչին հօր, և փառակից և էակից ամենազօր և համագոյ հոգւոյն ։ Այր կամաւոր մահուամբն եղեալ զիշխանութիւն մահու, և հրաշագործ և սքանչելի յարութեամբն կենագործեաց զմահացեալսն մեզ. և գայ միւանգամ դատել զկենդանիս և զմեռեալս. և հատուցանէ արդարոցն՝ բարեաց հատուցումն ըստ արդար փառատակոց նոցա. և զանօրէնս և զչարագործսն՝ որ իբրև զքեզդ իցեն, մատնեսցէ անապանց և մշտնջենաւոր պատժոց ան-

ճէջ գեհենոյն. ուր ոչ ճանաչէք զնա, և ոչ սպասեալ ակն ունիք մեծի աւուր գալստեան նր. զի յանկնարկելն մեր միայն առ ապարիշն մեր՝ անյապաղ հասանեն սպառնալիք պատուհասիցն 'ի վր քո, ուստի ակն ոչ ունիցիս. զի և դու յայսմհետէ ոչ ես ճողոպրելոց 'ի ձեռաց այ կենդանւոյ.

Արդ զայս ամ և առաւել քան զայն խօսեցաւ երանելին գղերոնկոս առաջի թգրին և 'ի մէջ յօգնաժողով հրապարակին. որում ներելով ունկն դնէր թգրն, և ոչ կամէր առժամայն պատուհասել զնա. զի ակն ունէր ողոքանօք ածել զնա 'ի հաւանութի, և նովաւ զբնաւ ժողովուրդն հաւատացելոց. նմին իրի և ոչ ձգեաց ձեռն առ նա, թէպէտ ամենեքեան զանձինս 'ի մահ եդեշէին. այլ եւ գնաց լաւլեայն 'ի տաճարէ անտի՝ որպէս պարապ տալով նոցա խորհել զօգուտն իւրեանց. Եւ ամ ժողովուրդք հաւատացելոցն չնորհս բազումս ունէին գղերոնկոսի իմաստութեն և ամախօս վճռպութեցն.

Ապա խորհուրդ 'ի մտի եդեալ բռնաւորն՝ թէ ցորչափ կենդանի է քահանայն այ, ոչ կարէ խախտել զժողովուրդն 'ի հաւատոց, կամ երկփեղկել զմիաբանութիւն նց, միանգամայն և յօգտ խոցեալ 'ի համարձակախօսութենէ սրբյն, ոչ ընդերկարէր զցասումն բարկութեան, այլ հրամայէր զինուորացն մտանել 'ի նմ եկեղեցին այ, և ունել զերանելին գղերոնկոս և արտաքս հանել: Որ իբրև տարեալ կացուցին առաջի թգւորին, ոչինչ

հարց-

հարցմանց արժանի արարեալ՝ հրամայէր տալածանել 'ի գեհանի, և դալար արջառաջլօք հարկանել յոյժ. մինչև վաստակեցան ձեռք դահճացն: Իսկ նա զտանջանսն առ ոչինչ համարէր. այլ գոհանայր զԱծոյ, որ վս՟ ըղ-
չարչարանսն համբերելով կրէր:

Յայնժամ սաստկացուցին զտանջանսն, և սկսան արբանեակքն սատանայի երկաթի եղնգամբք քերել զկողս նր՟, և ջահս վառեալ մատուցին 'ի վր՟ մարմնոյն, որոյ պատռուական արիւնն 'ի սաստկագոյն քերանացն ոռոգանէր զերկիրն. իսկ նա վկայն ոչ դադարէր 'ի քարոզելոյ զճշմարտութիւնն, և 'ի յանդիմանելոյ զմոլորութի՟ անօրինաց. մինչև անշնչացեալ և պակասեալ 'ի ձայնէ՝ ոչևս կարէր շարժել զշրթունսն: Այլ քարոզն աղաղակէր և ասէր. խնայեա՛ 'ի լեզուդ քո ով Ղերիկէ, և մի՛ լինիր ամբարհաւաճ և պաճուճաքան. և մի՛ խառնակեր զհանդէսս. պատուեա՛ զհռովմայեցւոց տէրութիւս, և մի՛ շփոթեր զատեան իշխանականացն. և մի՛ ընդդէմ հելլենացւոց իմաստնոցն զայն ինչ խօս բարբառէր՝ որ ոչ վայելէ: Նոյնպիսի բանիւք քարոզն զհրապարակն լնոյր. այլ ո՛չ տանջելոյն հաւանեցոյց բռնաւորն զվկայն Քի, և ո՛չ ողոքանօքն հնազանդեցոյց:

Իսկ երկիցս երանելին զօրացեալ 'ի հոգւոյն սբյ՝ գոչէր մեծաձայն 'ի հրապարակին, և ասէր. Տր՟ յս՟ միածին որդի, ճառագայթ և կերպարան բարձրելոյ քո հօր, վստահութի՟ իմ և ուժգնութի՟, զօրացո՛ զիս յամի. զի 'ի

ձեռն բազմազունակ չարչարանացս բազմա-
ցի առ. իս բրաբիոն բարեացն հատուցմանց
է ամ. սճժ. քա :

'Ի վր բանիցս այսոցիկ արտասուեալ թշուառն՝ ցանկայր տապատաւորացն , զի առաւելացուսցեն զտանջանս սրբոյն . և նոքա ի հրամանէ բռնաւորին այնչափ հարկանէին զքանցեալ մարմին նր , մինչև անշնչոց նմանեալ երևէ , և մերթ մարմնոյն 'ի յօդոյն փքացեալ թափեալ լինէր հանդերձ մսովն և ջլօքն , պատառ պատառ յերկիր անկանելով . մինչև երևիլ ոսկերացն , և զարմանալ ամ. տեսաբանեին : Իսկ երանելի նահատակին շարժելով միայն զշրթունսն՝ տաղերգութիւն աստուածեղմաձայն . Ծառայ եմ միայնոյն ամ. թգերին յաւիտենից . զնա ամ. որ արար զերկինս և զերկիր , զնա խոստովանիմ . և 'ի նա յուսացեալ՝ ապաստանեմ անձամբ պարգևաց նր . կացցեն եւ ոչ զոհեմ , որ քան զշունսն են խաւարագոյնք են :

Յայնժամ անօրէն բռնաւորն ոչ հանդուրժեալ համարձակութեն սրբոյն՝ վճիռ կնքէր 'ի վր նր , զի արտաքոյ քաղաքին խաչեսցի , և մարմին նր հրով մաշեսցի : Ընդ առնել զահճացն զնահատակն քշէր՝ քարշէին ի փողոցամէջ քաղաքին . մինչև ածին արտաքոյ դրանն 'ի տափարակ տեղւոջ մերձ յեզր ծովուն . ուր և զփայտն խաչ կանգնեցին : Եւ նր հայեցեալ ի արևելս՝ սկսաւ 'ի ծածուկ աղօթել՝ շրթանցն միայն շարժելով . և իբրև 'ի վեր առաքեաց զաւանդն , ասէ ցզաւ-
հրձանն .

հրաշիւք . եւ կայք կատարեցէք վաղվաղակի ըղ-
հրամայեալսն ձեր 'ի բանաւորէն . եւ յինքնին
զինեալ 'ի խաչն , տարածեալ զձեռս իւր
ընդունեցաւ 'ի մէջ նոր :

Այլ արդ աղաւաւորքն սատանայի սատակա-
ցուցանէին զհրատ բորբոքեալ բոցոյն 'ի ներ-
քոյ նոր ժամն խնչ , որչափ կիրքեալ զնա 'ի բարձ-
րութենէ խաչէն . եւ նոր աղաղակեալ 'ի ձայն
մեծ' ասէ . Տէր յոյ ընկալ զոգի իմ'ի հաւատ ա-
նուաչից , եւ խառնեալ զիս 'ի թիւ որոց սիրե-
ցինն զքեզ եւ զոր երեւելոյ զաղատեանդ քո .
եւ իսկոյն աւանդեաց զոգին :

Զհաւատացեալն յայնմանիկ լինէին զոհք եւ նուէրք
երկրպագութեան զիւց 'ի պալատանն . իսկ ինքնէս ,
որ եւ ինքնս ներքինի մծասէր , 'ի սենեակ
մի մթին արգելեալ զանձն , եւ քրձազգած
լեալ' ողբայր զկորուստ այնոցիկ' որ զոհէին
կռոց : Այլ յորժամ լուրն այն հասանէր յա-
կանջս թշնւոյն , հրամայեաց ածել զնա առա-
ջի իւր . եւ յետ անարգանաց մի անուանն
քոյ' եւ ձեռս յետս կապել զնա , եւ անուք
երկաթի արկանել 'ի պարանոց նորա , եւ ար-
կանել 'ի բանտ խաւարչական , եւ սնդել զոտս
նորա 'ի կոճեղս : Ոչ յիշուհետեւ 'ի խնդիր լինէր
ամէյ կուսին ղածնայի . եւ պարգեւատականն յա-
մօրաութեան մաշէր 'ի մարմն իւր մի նոր . մինչեւ
մաշեցեալ զոր մին նոր լոյեալ էր , ասէր մե-
ծամձայն . Ո՞ւր է դուանա' արտասուաց եւ ա-
թիանայ մեծափառութեն ածուհեաց քահանայ-
ութեն . եւ իբրեւ ամենք 'ի պատուոյ ապա-
ղաստանն ծանուցանէին նմա մեռանելոյ զե-
ղեալ

զեալ խորան՝ որ վասն դամբայի, նոյնժամայն հրամայեաց հատանել զգլուխ ներքինապետին՝ առկս հեռացուցանելոյ զդոմնա յարքունական ապարանիցն ։

Սպա այնուհետև զինուորս թագուհւոյ սպառազինեալս առաքեաց 'ի վ՟ր մենաստանաց կուսանաց, զի զդոմնա գտեալ 'ի մէջ ածցեն ։ Զայն իմացեալ երանելոյն՝ առնական զգեստիւք գաղտաբար խոյս տուեալ գնաց 'ի վանաց անտի՝ ուր էրն . զի այսպէս խրատ ետ նմա մայր վանացն ագաթիէ ։ Եւ իբրև ոչ գտին զկոյսն, մրմռեալ անօրինաց իբրև զգազանս արիւնարբուս՝ նախանձ ը̄դէմ ամենեցուն խորհեցան՝ և զայլ որբանեալ կուսանան չարաչար քարշել և յանարգանս մատնել . իսկ նք՟ փախուցեալքն՝ յայլս և 'ի ծերպս վիմաց ը̄ գազանս վայրենիս առնէին զբնակութիւնս իւրեանց . և բազումք ևս այնոքիկ էին՝ որք անկան 'ի ձեռս դահճաց . այլ աներևոյթ զօրութի՟ վերին խնամոցն՝ ա[զ] զհաւատսն, նոյնպէս զմաքրութիւն անարատ պահեաց ։

Արդ մի ոմն երևեալ 'ի մէջ սրբոցն անհամեմատ գեղեցկութ՟ և բարի վարուք զարդարեալ, որում անուն Թէոփիլա կոչիւր . զսա տեսեալ գործօնեայք չարին, և պագշոտութ՟ յիմարեալք, և ընդ միմեանս խուճապեալք դասուց զինուորացն մոլեկան ցանկութ՟՝ յափշտակէին զնա 'ի միջոյ քերցն . և բռնաբար վերամբարձեալ քարշէին մուծանէին 'ի յարկս անօրինելոցն . և 'ի հաշակ համբաւոյ

ւոյ նր կուտեցան 'ի տեղին յայն՝ որփանոցք -
երիտասարդք ։

Որդ մինչդեռ կայր նա արգելեալ յանարգուԹէ տեղւոջն յայնմիկ 'ի պանդոկի, զաչս 'ի յերկինս համբարձեալ կուսին՝ առ մեծ նաւապետն ակնարկելով, հեղոյր զանձն իւր առաջի հզօրին զօրուԹն, այնմ՝ որ եկն 'ի բառնալ զմեղս Ծի, և գոչէր ասելով. Տր իմ և ած իմ, յի փրկիչ իմ և կեցուցիչ, համեմ՛յ 'ի պատրաստ բնակուԷ քումմէ յանարժան աղախին քո, և մի՛ տար յապականուԹի զքո ժառանգուԹիս. և անաղտ և անարատ պահեա՛ զառագաստ կուսուԹեա. զի քեզ խոստացայ պահել զկուսուԹիս իմ անարատ արդարուԹբ ։ Նու արդ երևեցո՛ զերես քո ամբիծ և անապական փեսայդ երկնաւոր, և փուԹա՛ յօգնել ինձ. և մի՛ մատներ գազանաց զխոստովանօղս անուան քո. զի և անուն քո փառաւորեսցի 'ի մէջ բարբարոս և ամպարիշտ ազգացս. և ես արժանի եղէց անարատ մաքրուԹբ զընԹացս իմ կատարել, և աչալրջուԹբ հանդիպիլ քում փառացդ, և հասանել մասին սրբոցն 'ի լոյս ։

Զայս հանդերձ արտասուօք պաղատանս մատուցանէր առ ած երանելի կոյսն Թէգղփիլա. և իբրև կատարեաց զաղօԹսն, մի ոմն յամպարիշտ զօրացն սեղեխաբար վառԹարեալ խորհրդով կամեցաւ մերձենալ 'ի նա. և յորժամ հուպ եղև, վաղվաղակի ըմբռնեաց զնա ահ և դողումն և սասանումն. և լլկեալ 'ի չարէն՝ անկաւ և անշնչացաւ առ

ոտս

ցեալ էր, նախարար և հրամանատար 'ի վր̅
ա̅մ գործակալաց պալատանն. և զմարդո-
նիոս իշխան երևելի, և զմիգդոնիոս նորին ըն-
կերակից, և զյառաջասացեալն խնդէս ներ-
քինի, և զայլ ևս բազում հաւատացեալս 'ի
ձ̅ր, որք էին 'ի պատուաւոր իշխանաց արքու-
նական դրանն : (5)

Որոց 'ի ցասումն բարկութե եկեալ անօրէնն
մաքսիմիանոս՝ ասէ. երդուեալ յանմահ և
յամենակալ ա̅ծն, զի ոչ խնայեցից 'ի ձեզ,
այլ զա̅մ տեսակ տանջանաց ածից 'ի վր̅ ձե-
րոյ ամպարշտութեդ. և տայց զմարմինս ձեր
գազանաց երկրի և թռչնոց երկնից. զի և
այլք երկուցեալք՝ ոչ օտարասցին 'ի պաշտա-
մանէ ա̅ծոցն. և հրամայէր զգօտի նց̅ վաղ-
վաղակի լուծանել, և մերկ առնել զնս̅ յիշ-
խանական հանդերձիցն : Իսկ նոքա միաբա-
նեալք միով հոգւով և միով բերանով աղա-
ղակէին ասելով. քրիստոնեայք եմք և ծա-
ռայք ամենակալին ա̅յ՝ արարողին զերկինս
և զերկիր, և որ 'ի նոսա արարածք իցեն. և
զա̅մ պաշտամունս քո ո՛վ թագաւոր իբրև
զաղբ անպիտան վարկանիմք, և իբրև զե-
րազս զարթուցելոցն :

Յայնժամ ևս առաւել 'ի չարութն սրտմտութե
բորբոքեալ թ̅գըն մաքսիմիանոս, հրամայեաց
առասանօք զոտս և զձեռս նց̅ պարաւանդե-
լով տարածանել 'ի գետին, և վայրենի մա-
հակօք Է յերկար տանջել զնս̅ : Իսկ դահիճքն
շուրջ զնոքօք եղեալք 'ի վաղուէ առաւուրն մին-
չև յերեկոյն՝ յանխոնջ հարկանէին զնս̅, ոչ-

ինչ

ինչ ամենևին խնայելով հասարակաց բնու-
թեան ։ Այլ մինչ դեռևս կենդանի կային նք
'ի տանջանս չարչարանացն , հրաման տայր
կապեալ ոտիւք և կապեալ ձեռօք արկանել
'ի բանտ . Թող և զայլսն . զի անյագաբար
սուր նր ճարակէր զամենեսեան ։ Այսոքիկ
առանձին վկայք ժամանակին . ժամ է ասել
զհամագումար բազմութե երջանիկ վկայե-
լոցն յաւուրսն յայսմիկ 'ի Նիկոմիդիա ։

Կատարումն երկուց Բիւրուցն ։

Արդ քանզի այժմ էր մեծագունի և խոր-
հրդական անօրինեցելոյ բանին և ծնիցելոյն
'ի կուսէն ընծայաբերել զանձինս իւրեանց՝
որք 'ի նա հաւատացեալքն էին . քանզի մեր-
ձեալ էր տօն ածայայտնութե փրկչին մերոյ և
ը մեզ շրջեցելոյն այս , իբրև ժողովէր բազ-
մութի հաւատացելոց 'ի կաթուղիկէ եկե-
ղեցին ('որ յոմանց կոչի եկեղեցի սրբոյն երի-
նեայ) , յայնժամ սինկղիտոսն ամ իշխանա-
կան դասուք և գնդօք զինուորացն մատու-
ցեալ առ Մաքսիմիանոս՝ ասեն . Թագաւոր
յաւիտեան կեաց . Քզի ճշմարտիւ գիտեմք,
զի հանապազ հոգ 'ի միտ եդեալ է ինքնակա-
լութեդ քո բառնալ 'ի միջոյ զաղանդ նոցա
յուսոյն գալիլեացւոց , զի հաստատուն ան-
շարժ մնասցէ օրէնք հռովմայեցւոցն , և ա-
ռանց վատթարութե անքակ եղիցի պաշտօն
մեծափառ անմահից բարերարք դծոց մերոց ։
Արդ եկեալ հասեալ է դիպող ժամանակն
վրէժ-

վեհ ժողովրդեան մերոյ 'ի նոցանէ, որ մինչև ամենեքին բառնալ 'ի միջոյ զանհամաձայնութ. և ձեռք կրօն նոցա. զի այսօր է գերահռչակ գլուխ տօնից նց, Իբրու առաքելական զմեծն իշխանաց ծնանիլ 'ի կուսէ. զոր և ա-բարեխօս ինքեանց. կարդան զնա, և համբերա-ւոր եցուցս տօնից կատարեն. ահաւասիկ 'ի մեծէ մինչև ցփոքունս ժողովեալ են 'ի մեծ եկեղեցին։

Իսկ հաճոյ թուեցաւ բանս այս միաբանութեան մի. և հրամայեաց ամ գաւառաց զնոյն ... սպառաւորինութ պատել զառաձարն այ շուր-ջանակս, և փակել զդուռն այլ եկեղեց-ւոյն, զի մի ոք արտաքս ելցէ 'ի բաղմութենէ։ Իսկ առաջին դրաց տաձարին հրամայեաց կանգ-նել զպարգևս ամոց իւրոց. և քարոզն աղա-ղակէր և ասէր. Եթէ ոք կամեսցի ձողոպ-րիլ 'ի տանջանաց և ապրիլ 'ի մահուանէ, ե-լեալ երկիրպագցէ բարերար ամոց ինքնա-կալին. ապա եթէ ոչ կամիք հաւանել կա-մաց նր, կենդանւոյն հրոյ ձարակ եղիջիք ամենեքեան, և ոչ ոք զերծցի. զի այսպէս հրամայեաց քաջ արանց մեծն միաբանութեանս։

Իւ իբրև բարձրաձայն աղաղակաւ բանիւք այս պատմեցան 'ի քարոզչացն, նոյնժամայն և զործն զկատարումն առնոյր։ Մյ և հրեշ-տակք Թգրին մտեալ յեկեղեցին մեծամեծք գաւառին ասէր. Ինքնակալին առաքեաց զմեզ առ ձեզ, 'ի յայսցանէ երկուցունց ընտրել ձեզ զմին. կամ ելանել զհետ ամոցն՝ որ պատ-րաստեալ կան առ դրուրս տաձարիդ, կամ Թէ

ան-

անհաւան լինելով՝ հրկէզ լինել ամենեցուն ձեզ աստանօր. արդ զոր ախորժէք՝ ընտրեցէք փաղփաղակի. զի ոչ ներէ ձեզ ժամանակս՝ այլ ինչ տալ պխնի :

Յայնժամ երանելի սարկաւագապետն եկեղեցւոյն, որում անուն էր Թէոփիստաս (6), զօրացեալ 'ի շնորհաց հոգւոյն, և կացեալ համարձակութբ 'ի վր բեմին մերձ ածայնոյ սեղանոյն՝ եբաց զբերան իւր, և ասէ առ ժողովեալսն յեկեղեցւոջ. Ո՛րք եղբարք և հարք՝ որդիք վերինն Եդեմի, գիտէք ամենեքին, զի հանապազօր երգէաք զերգս երից մանկանցն, և սքանչացեալ զարհուրէաք ը մեծահանդէս լինքնակամ յօժարութի նց. որ 'ի մէջ հրոյն ոսկ յաւագաստի պարելով զած արարածս ը իւրեանս յօրհնութի հրաւիրէին բոլորեցուն այ. որոց ոչ միայն երանէաք բանիւք, այլև հաղորդել նոցունց սր պսակացն ցանկայաք :

Արդ քանզի եկեալ հասեալ է մեզ օր փրկութե և ժամանակ ըունելի, արդ փառեցարուք քա՛ջ արիապէս ամենեքին մի անձուկ սրտոյն այնորիկ, որոյ արեամբն փրկեալ եղաք : Փութացարո՛ւք ո՛վ սիրելիք, մինչդեռ ժամանակս 'ի ձեռս է՝ իբրև զխունկս անոյշ մատուցանել զձեզ պատարագս՝ անարատ զառինն այնմիկ, որ եկն բառնալ զմեղս աշխհի : Ան զի եկն եհաս ժամանեալ մեզ օր աւետեաց, որում և ցանկացեալ էաք ամենեքին. և դրունք երկնից բացեալ են մեզ այսօր. և աներևոյթ զօրութի այ կալով 'ի միջի ձերում ոսկ յերից մանկանցն՝ պսակէ զա-

մենեսին քաղցրութբ կամօք իւրովք, և ըստ
իւրեանց վերացուցանել 'ի բնակութիւս հրե-
ղինաց վերին զուարթնոցն՝ առնելով մի հօտ
և մի հովիւ:

Արդ հաստատունք կացէք միաբան, և միա-
խորհուրդ լերուք ամենեքեան, և անշարժ
մնացէք 'ի վէմ վիմին հաստատնոյ, որոյ գլուխ
անկեան իւրն է քս: Եւ մի դղրդուեսցէ զձեզ
մոլոր պատրանք կենցաղոյս, և մի զարհու-
րիք 'ի շրջանուտ հրոյս. և մի ոք օտարեալ ար-
տաքս ելցէ 'ի բացեայ յաստուածային գաւթացն,
և մի լիցի լուցկի և ճարակ յաւիտենական
անշէջ գեհեննոյն: Բազում և այլ շնորհալի
ածախօս վճպութբ 'ի յորդառատ բանից զօ-
րացոյց զմիտ հաւատացելոցն 'ի նոր:

Յայնժամ նոր բազմութիւն հանդերձ նովա-
գոչէին մեծաձայն, և ասէին. Քրիստո-
նեայք եմք, և ծառայք նոյ բարձրելոյ. զածս
թագաւորին ոչ պաշտեմք, և պատկերի նո՝
զոր կանգնեաց, երկիր ոչ պագանեմք: Եւ
իսկոյն հասեալ լինէր բանն առ մաքսիմիա-
նոս. և նոյնժամայն հրամայէր սպասաւո-
րացն զհուրն վառել, ասելով. մի ոք ճողոպ-
րեսցի, և մի ոք ողորմութե հանդիպեսցի:

Յայնժամ քննասէր նահատակացն զերախայոյն
'ի մի վայր ժողովելով՝ զածային զխորհուրդ
մկրտութեն կատարէին 'ի վը նց. և անարատ
նը խորհրդոյն հաղորդեցուցանէին զնոսա:
Եւ 'ի նմին ժամու սպասաւորք թգրին հա-
սանէին, և զհուրն շրջապատ բորբոքէին զնը
տաճարաւն նոյ. և ահագին որոտմամբ ելա-
նէր

նէր բարձրանայր բոցն , և զամ արտաքինսն
և զներքինսն շինուածոյ ճարակեր :

Իսկ բազմութիւք ժողովոյն՝ որ յեկեղեցւոջն էին , մեծաձայն գոչմամբ երգէին զերգս ե֊րից մանկանցն . և զբոլոր արարածս յօրհնու֊թիւն կոչել ոչ դադարէին . այլև 'ի մէջ հրոյն է նոսին ձայնք հրեշտակաց լսելի լի֊նէին . և շարժեալ դղրդեր երկիրն ամ յա֊հագին գոչմանէ ձայնիցն . մինչև ամենևին ողջակիզեալ ամենեցունց՝ արանց և կանանց իբրև քսան հազարաց , աւանդել այ 'ի ձեռս հրեշտակաց զոգիս իւրեանց . որոց անուանք յուրաքանչիւրոց գրեալ են 'ի դպրութիւն կե֊նաց . է որոց կամայորդոր ջան նահատակու֊թեց ամ զօրք վերնոցն հիացեալ զարմացան . թող թէ մարդիկ . մանաւանդ է անքակ միա֊բանութի միակամ և միակրօն վկայիցն այ :

Արդ իբրև աւուրք հինգ կմ եօթն անցին , և հուրն դեռևս ճարակեր զնիւթն , այնու֊հետև 'ի դադարիլ բոցոյն՝ հոտ անուշութե բուրեր չքնաղ և հրաշալի տեսողացն . ևս առաւել զարմացմամբ լնոյր զամենեսեան , զի նշոյլք ոսկեճաճանչ իբրև խորշ խորշ ինչ կիտուած շնորհալի , և իբրև զճառագայթս արեգական 'ի ծագել իւրում զարդափայլեր 'ի մնացունս պատուական ոսկերացն . և այն֊պէս հրաշաճաճանչ լուսով երևէին նշխարք սրբոցն :

Այլ մաքսիմիանոս յաղթութիւ մեծ համա֊րեալ զգործն՝ տօն երևելի կատարէր ածոց իւրոց . և զկնի խաղուց ձիընթացից 'ի տե֊

սպրանելոյն՝ հրաման հանէր մ՟ծ՟ մնացելոց քրիս-
տոնէից համարձակութ՟բ պաշտել զկրօնս իւ-
րեանց ։ Յայնժամ մի ոմն 'ի զինուորական
գնդէն՝ որում անուն զենոն կոչիւր, տեսեալ՝
թէ որպէս ինքնին թ՟գ՟րն ա՟մ՟ հանդիսական
զօրօքն կատարէր զտօն աղճատանաց դեմետ-
րեայ չ՟ծ՟ուհւոյն պաշտամամբք զոհից, ո՛չ
կարաց համբերել զազրատեսիլ եւ դիւա-
ձենձեր զոհիցն ։ Մ՟ծ՟ որոյ 'ի բարձրաւանդակ
տեղւոջ միում կացեալ՝ գոչէր մեծաձայն եւ
ասէր ։ Մոլորեալ ես ո՛վ թագաւոր՝ քարանց
եւ փայտից անզգայից զոհելով, եւ զտարերս
նիւթեղէնս ա՟ծ՟ս անուանելով, եւ ձեռա-
գործ պատկերաց երկրպագութ՟ մատուցա-
նելով, որ դիւաց պատկերք են եւ ստայօդ
կերպարանք ։ Ամբարձ զիմանալի աչս հոգ-
ւոյդ եւ նկատեա՛, հայեա՛ց եւ տե՛ս, ծանի՛ր
եւ իմացի՛ր երեւելեօքս զաներեւոյթն, եւ ստա-
ցական նիւթեղինօքս զաննիւթականն ։ Որ
զբնաւս ա՟մ՟ 'ի յանգոյութ՟է 'ի գոյութ՟ն ած ։
Եւ դու թողեր զհաստիչն ա՟մ՟ի եւ զաննիւթա-
կան արարիչն, եւ զշնորհս բարերար կամաց
նորա ապախտ արարեալ՝ սնոտեաց զոհս եւ
պաշտօնս մատուցանես ։ Ուր ա՟մ՟ տ՟ծ՟ք քո
զմժղկի մի զօրութ՟ի ոչ ունին, նաեւ անար-
գագոյնք են քան զմժղուկս ։
Զայսոսիկ իբրեւ լուաւ մաքսիմիանոս, հրա-
մայեաց քարամբք ջարդել զկզակս նր՟ ։ Եւ 'ի
հարկանել դահճաց՝ զայրացմամբ գոչէր առ
նոսա զօրեղագոյն առնել առ նա զտանջանս
հարուածոցն, եւ ջաղխել զկառափն նր՟ ։ Զի
մի՛

մի՛ անարգեսցէ զա՟ծսն : Արդ յորժամ ջախ-ջախեցան խելապատակք գլխոյ նր՟, և խոր-տակեցան կզակքն, և մսուրք բերանոյն փշրեցան, և ատամունքն շարաշար 'ի բաց թափեցան, այն ինչ դեռևս փոքր մի շունչ գոյր 'ի նմա, և համադերձեալ էր մեռանիլ, հրամայէր քարշել արտաքոյ քաղաքին, և զհամարձակախօս գլուխ նորա սրով հատա-նել : Այսպէս քաջամարտիկ վկայն քնի զե-նոնն զվձիռ մահուն ընկալաւ. և կատարեալ զմարտիրոսական ստադիոնն, առ քն՟ որ գլուխն է նմի, վերաբերեալ լինէր :

Ընդ որ Ը՟ դորոթէոսի էին ս՟ր՟ցն պարք պա-լատականք 'ի կապանս բանտի, պարտ էր ոչ մնալ և նց՟ առանց չարչարանաց և պատկաց. իսկ առիթն այս ինչ եղև : Թուղթ առա-քեալ լինէր առ նս՟ 'ի ձեռն Թէոփիլոսի սար-կաւագի 'ի նը քահանայապետէն անթիմո-սէ, որ 'ի թաքստեան էր 'ի գեօղ ուրեք : Եւ այն ինչ ամօրէն թգ՟րին յայտնի լինէր թուղթն, ետ բերել զայն և ընթեռնուլ ա-ռաջի իւր. զի էր քաջ հոփուին մակադրել 'ի նմա բանս իմաստութե՟, և քաջալերս վն՟ ն՟ծադիր կետի կոչման յուսոյ կենացն յաւի-տենից, որպէս հաստատուն կալ 'ի վկայ-ական մրցմանն յաղթանակի վերին կոչմանն : Յայնժամ ցասմամբ մեծաւ զեղեալ մաքսի-միանոս՝ հրամայէր առաջի իւր կացուցանել զկապեալսն. և ասէ ցնս՟. ընդէ՞ր ապստամ-բեալ 'ի կամաց իմոց՝ յարեայք 'ի վր՟ իմ, և առ այլ ոմն թշնամի իմ խոստորեցայք : Հրա-

տոս Թէոփիլեայ իբրև զմեռեալ ։ Այս իբրև ժամք բզմք անցին , և ոչ ելանէր 'ի դուրս , այլ ոմն եմուտ 'ի ներքս . և տեսանէր անձառ լոյս փայլատակեալ զկուսիւն . յորոյ 'ի ճշողից առժամայն խաւարեալ 'ի լուսոյ աչացն՝ և նա ոչ կարէր ելանել ընդ դուռնն ։

Իսկ որք արտաքոյ կային առ դուրսն , ոչ գիտելով զեղելոյն՝ մտանէին և նք , իմանալ՝ զինչ եղև . և նովին պատուհասիւք և նոքա առնջեալք լինէին ։ Յայնժամ բազմութի 'ի միասին մտեալք՝ տեսանէին ահագին իրս հրաշից . զի երանելի կոյսն նստէր լուսեղեայն առանձինն , և ընթեռնոյր զածային գիրսն՝ կմ զաւետարան զոր միշտ յինքեան կրէր . և երիտասարդ մի կայր առաջի նր լուսեղէն , յորոյ երեսացն փայլատակումնք լուսոյ արձակէին ։ Զայս իբրև տեսին , յերկիւղ մեծ ընկղմեալ՝ հազիւ ուրեմն զանձինս ճողոպրէին , և արտաքս ելանէին 'ի տանէն , աճեպով . մեծ է ածն քրիստոնէից , և անյաղթ և անպարտելի է զօրութի նր ։ Այս յայնմանէ բզմք հաւատացին 'ի տր , և ուսան զածպաշտութի ։

Նոյն եղև յականջս մաքսիմիանոսի , զի անշաղախ մնաց կոյսն 'ի զինուորացն , և կախարդութի համարեալ զայն մեծասքանչ զօրութին՝ ասէր , թէ չարիմաց կախարդասար աղանդիւք զայնոսիկ գործեն գալիլեացիքն առ 'ի պատիր խաբէութի բազմաց ։

Իսկ լուսատեսիլ երիտասարդն կալեալ զձեռանէ կուսին՝ առաջնորդէր նմ անձառ լուսովն

տանն մինչև յեկեղեցին , և անդր ․ խաղա-
ղութիւն ը՟ քեզ ․ և ինքն յերկիրն վերանայր ։
Յայնժամ երանելին այն երկիւղալից խըն-
դութբ՟ պաշտեալ՝ գոհութիւն յոյժ մատու-
ցանէր ա՟յ մարդասիրին, որ փրկեաց զնա յա՟մ
մեքենայից սատանայի ։ Իսկ բազմութիւնք ժո-
ղովոյն եկեալ 'ի մէջ գիշերին 'ի կաթուղիկէ
եկեղեցին կատարել զսովորական աղօթսն ,
իբրև տեսին զնա 'ի ներքս , զարմանք կալա-
զամենեսեան ․ քանզի էր նա ազնուականազ-
գի՝ ընտանի և ծանօթ բազմաց ։ Այլ նա
պատմեաց զա՟մ անցս չարչարանացն , եթէ
որպէս զօրութբ՟ն ա՟յ յա՟մէ փրկեցաւ ։
Արդ իբրև լուան զայս ա՟մ բազմութիւն հաւա-
տացելոցն , զձայնս իւրեանց առ ա՟ծ ամբար-
ձին առ հասարակ ․ փառս 'ի բարձունս ա-
ռաքէին արագահաս զօրութեանն ա՟յ , և աղ-
բիւրս արտասուաց հեղուին ամենեքեան ,
մինչև գրեթէ թանալ զյատակս ս՟բյ տա-
ճարին ։ Իսկ սրբուհին Թէոփիլէ ընկենոյր
զինքն առաջի ս՟բյ սեղանոյն ա՟յ , և արտօսրա
հեղձ հառաչմամբ աղօթս մատուցանէր ա-
մենակալին՝ գոհանալով յաղագս փրկութեան
անձին իւրոյ ։
Յաւուրսն յայնոսիկ ըստ հրամանի չարադև
բռնաւորին մաքսիմիանոսի՝ արքանեակք նր՟
չարք՝ կա՛մ դժնդակ երևեալ՝ զհետ էին բարե-
պաշտից գլխաւորաց , և հետաքրքէին և
խնդրէին ․ և գտեալ՝ ձերբակալ առնէին , և
ածին յատեան թգ՟րին զզօրաթէսս , որ փա-
ռօքն իսկ և քաղաքական շքով պայծառա-
ցեալ

ցեալ էր, Նախարար՝ եւ Հրամանատար 'ի վ̃ր ամ̃ գործակալաց պալատանն. եւ զմարդոնոսս իշխան երեւելի, եւ զմիգդոնիոս նորին ընկերակից, եւ զյառաջասացեալն Խնդէս ներքինի, եւ զայլ եւս բազում հաւատացեալս 'ի ձեր, որք էին 'ի պատուաւոր իշխանաց արքունական դրանն: (5)

Որոց 'ի ցասումն բարկութե̃ն եկեալ անօրէնն Մաքսիմիանոս՝ ասէ. Երդուեալ յանմահ եւ յամենակալ ա̃ծսն, զի ոչ խնայեցից 'ի ձեզ, այլ զամ̃ տեսակ տանջանաց ածից 'ի վ̃ր ձերոյ ամպարշտութեանդ. եւ տաց զմարմինս ձեր գազանաց երկրի եւ թռչնոց երկնից. զի եւ այլք երկուցեալք՝ ոչ օտարասցին 'ի պաշտամանէ ա̃ծոցն. եւ հրամայէր զգօտի ն̃ց վաղվաղակի լուծանել, եւ մերկ առնել զն̃ս յիշխանական հանդերձիցն: Իսկ նոքա միաբանեալք միով հոգւով եւ միով բերանով աղաղակէին ասելով. Քրիստոնեայք եմք եւ ծառայք ամենակալին ա̃յ՝ արարողին զերկինս եւ զերկիր, եւ որ 'ի նոսա արարածք իցեն. եւ զամ̃ պաշտամունս քո ով թագաւոր իբրեւ զաղբ անպիտան վարկանիմք, եւ իբրեւ զերազս զարթուցելոցն:

Յայնժամ եւս առաւել 'ի չարութի̃ սրտմտութե̃ն բորբոքեալ Թ̃գրն Մաքսիմիանոս, հրամայեաց առասանօք զոտս եւ զձեռս ն̃ց պարանդելով տարածանել 'ի գետին, եւ վայրենի մահակօք Ճ̃ յերկար տանջել զն̃ս: Իսկ դահիճքն շուրջ զնոքօք եղեալք 'ի վաղուէ առաւօտն մինչեւ յերեկոյն՝ յանխնայ հարկանէին զն̃ս, ոչինչ

ինչ ամենեքին խնայելով հաստատակաց բնու-
թեամբ : Սա մինչ դեռևս կենդանի կայրն նա
'ի տանջանս չարչարանացն , հրաման տայր
կապեալ ոտիւք և կապեալ ձեռօք արկանել
'ի բանտ . թող և զայլսն . զի անյագաբար
սուր նր̃ ճարակէր զամենեսեան : Այսքիկ
առանձին վկայք ժամանակին . ժամ է ասել
զհամագումար բազմութիւն երջանիկ վկայե-
լոցն յաւուրսն այնոսիկ 'ի Նիկոմիդիա :

Աւարտումն սրբոյն Եփրեմայ :

Արդ քանզի պարտ էր մեծագունի և խոր-
հրդական տնօրինեցելոյ բանին և ծնիցելոյն
'ի կուսէն ընծայաբերել զանձինս իւրեանց՝
որք 'ի նա հաւատացեալքն էին . քանզի մեր-
ձեալ էր տօն ա̃ծայայտնութեան փրկչին մերոյ և
ը̃ մեզ շրջեցելոյն ա̃յ , իբրև ժողովէր բազ-
մութիւն հաւատացելոց 'ի կաթուղիկէ եկե-
ղեցին ('որ յոմանց կոչի եկեղեցի սբ̃յն Երի-
նեայ) , յայնժամ սինկղիտոսն ա̃մ իշխանա-
կան դասուք և գնդօք զինուորացն մատու-
ցեալ առ Մաքսիմիանոս՝ ասեն . Թագաւոր
յաւիտեան կեաց . ք̃զի ճշմարտիւ գիտեմք ,
զի հանապազ հոգ 'ի մտի եդեալ է ինքնակա-
լութեան քո բառնալ 'ի միջոյ զաղանդ նորոյ
յուսոյն գալիլեացւոց , զի հաստատուն ան-
շարժ մնասցէ օրէնք հռովմայեցւոցն , և ա-
ռանց վտանգութեան անքակ եղիցի պաշտօն
մեծափառ անմահից բարերար ա̃ծոց մերոց :
Արդ եկեալ հասեալ է դիպօղ ժամադրութիւն

վրէժ-

վրէժխնդրութեան մերոյ 'ի նոցանէ, որ մարթ է ամենևին բառնալ 'ի միջոյ զանհանճարս. և չչար կրօն նոցա. զի այսօր է զերբանահաչակ գլուխ տօնից նց, իբրու առաքելաբարեանն զամենն սուրբեանց ծնանիլ 'ի կուսէ. զոր և աբարեխ լինքեանց կարգան զնա, և հանդիսաւոր կցուրդս տօնից կատարեն. ահաւասիկ 'ի մեծէ մինչև ցփոքրունս ժողովեալ են 'ի մեծ եկեղեցին:

Այլ հաճոյ թուեցաւ բանս այս Մաքսիմիանոսի. և հրամայեաց ամ զատուց զխնունոցացն սպառազինութիւն պատել զտաճարն նց շուրջանակաւ, և փակել զդուրսն սրբոյ եկեղեցւոյն, զի մի ոք արտաքս ելցէ 'ի բազմութենէն: Այլ առաջի դրաց տաճարին հրամայեաց կանգնել զբագինս կռոց իւրոց. և քարոզն աղաղակէր և ասէր. Եթէ ոք կամեսցի ձողոպրել 'ի տանջանաց և ապրել 'ի մահուանէ, եկեալ երկիրպագցէ բարերար կռոց ինքնակալին. ապա եթէ ոչ կամիք հաւանել կամաց նր, կենդանւոյն հրոյ ճարակ եղիջիք ամենեքեան, և ոչ ոք զերծցի. զի այսպէս հրամայեաց քաջ արանց մեծն Մաքսիմիանոս:

Այլ երբև բարձրաձայն աղաղակաւ բանքս այս պատմեցան 'ի քաղաքացն, նոյնժամայն և զոյծն զկատարումն առնոյր: Ի նոյն և հրեշտակք թգրին մտեալ յեկեղեցին մեծապէս գոչէին ասելով. ինքնակալն առաքեաց զմեզ առ ձեզ, 'ի յայսցանէ երկոցունց ընտրել ձեզ զմին. կամ ելանել զոհել կռոցն՝ որ պատրաստեալ կան առ դրուրս տաճարին, կամ թէ ան

անհաւան լինելով՝ հրկէզ լինել ամենեցուն ձեզ աստանօր . արդ զոր ախորժէք՝ ընտրեցէք վաղվաղակի . զի ոչ ներէ ձեզ ժամանակս՝ այլ ինչ տալ պխնի :

Յայնժամ երանելի սարկաւագապետն եկեղեցւոյն, որում անուն էր Թէոփիլաս (6), զօրացեալ 'ի շնորհաց հոգւոյն, և կացեալ համարձակութբ 'ի վր բեմին մերձ ածայնոյ սեղանոյն՝ եբաց զբերան իւր, և ասէ առ ժողովեալսն յեկեղեցւոյն . Ո՛րք եղբարք և հարք՝ որդիք վերինն Եմի, գիտէք ամենեքին, զի հանապազօր երգէաք զերգս երից մանկանցն, և սքանչացեալ զարհուրէաք ընդ մեծահանդէս լինքնակամ յօժարութի նց . որ 'ի մէջ հրոյն ոպ յառաջաստի պարելով զամ արարածս ընդ իւրեանս յօրհնութի հրաւիրէին բոլորեցն այ . որոց ոչ միայն երանէաք բանիւք, այլև հաղորդել նոցունց սր պսակացն ցանկայաք :

Արդ քանզի եկեալ հասեալ է մեզ օր փրկութե և ժամանակ ընդունելի, արդ վառեցարո՛ւք քաջ արիապէս ամենեքին վս անձուկ տիրոջն այնորիկ, որոյ արեամբն փրկեալ եղաք : Փութացարո՛ւք ո՛վ սիրելիք, մինչդեռ ժամանակս 'ի ձեռս է՝ իբրև զխունկս անոյշ մատուցանել զձեզ պատարագս՝ անարատ գառինն այնմիկ, որ եկն բառնալ զմեղս աշխի : Ո՛ն զի եկն եհաս ժամանակս մեզ օր աւետեաց, որում և ցանկացեալ էաք ամենեքին . և դրունք երկնից բացեալ են մեզ այսօր . և աներևոյթ զօրութի այ կալով 'ի միջի ձերում ոպ յերից մանկանցն՝ պսակէ զա-

մնանեսւին քաղցրութբ կամօք իւրովք, և ըն
ինքեան վերացուցանէ 'ի բնակութիւս հրե-
ղինաց վերին զուարթնոցն՝ առնելով մի հօտ
և մի հովիւ ։

Արդ հաստատուն կացէք միաբան, և միա-
խորհուրդ լերուք ամենեքեան, և անշարժ
մնացէք 'ի վէ վիմին հաստատնոյ, որոյ գլուխ
անկեան ինքն է քս ։ Այլ մի դղրդեսցէ զձեզ
մոլոր պատրանք կենցաղոյս, և մի զարհու-
րիք 'ի շփոթմանէ հրոյս. և մի ոք օտարեալ ար-
տաքս ելցէ 'ի բացեայ յածային փառացն,
և մի լիցի լուցկի և ձարակ յաւիտենական
անշէջ գեհեննոյն ։ Նաղուամ և այլ շնորհալի
ածախօս վկայութբ 'ի յորդառատ բանից զօ-
րացոյց զած հաւատացելոցն 'ի տր ։

Յայնժամ ած բազմութիւն հանդերձ նովաւ
գոչէին մեծաձայն, և ասէին. Քրիստո-
նեայք եմք, և ծառայք այ բարձրելոյ. զքս
թագաւորին ոչ պաշտեմք, և պատկերի նր՝
զոր կանգնեաց, երկիր ոչ պագանեմք ։ Այլ
իսկոյն հասեալ լինէր բանն առ մաքսիմիա-
նոս. և նոյնժամայն հրամայէր սպասաւո-
րացն զհուրն վառել, ասելով. մի ոք ձողոպ-
րեսցի, և մի ոք ողորմութե հանդիպեսցի ։

Յայնժամ քնասէր նահատակացն զերախայսն
'ի մի վայր ժողովելով՝ զածային զխորհուրդ
մկրտութեն կատարէին 'ի վր նց. և անարատ
սբ խորհրդոյն հաղորդեցուցանէին զնոսա ։
Այլ 'ի նմին ժամու սպասաւորք թգւրին հա-
սանէին, և զհուրն շրջապատ բորբոքէին զնք
տաճարաւն այ. և ահագին որոտմամբ ելա-
նէր

նէր բարձրանայր բոցն , և զա՟մ արտաքինսն և զներքինսն շինուածոյ ճարակէր ։

Իսկ բազմութիւնք ժողովոյն՝ որ յեկեղեցւոյն էին , մեծաձայն գոչմամբ երգէին զերգս երից մանկանցն . և զբոլոր արարածս յօրհնաբանութիւն կոչել ոչ դադարէին . այլև 'ի մէջ հրոյն ը՟ նոսին ձայնք հրեշտակաց լսելի լինէին . և շարժեալ դղրդէր երկիրն ա՟մ յահագին գոչմանէ ձայնիցն . մինչև ամենևին ողջակիզեալ ամենեցունց՝ արանց և կանանց իբրև քսան հազարաց , աւանդել ա՟յ 'ի ձեռն հրեշտակաց զոգիս իւրեանց . որոց անուանք իւրաքանչիւրոց գրեալ են 'ի դպրութիւն կենաց . ը՟ որոց կամայորդոր ջան նահատակութեց ա՟մ զօրք վերնոցն հիացեա՟ զարմացան . թող թէ մարդիկ . մանաւանդ ը՟ անքակ միաբանութի՟ միակամ և միակրօն վկայիցն ա՟յ ։

Արդ իբրև աւուրք հինգ կա՟ եօթն անցին , և հուրն դեռևս ճարակէր զնիւթն , այնուհետև 'ի դադարիլ բոցոյն՝ հոտ անուշութեան բուրէր չքնաղ և հրաշալի տեսողացն . ևս առաւել զարմացմամբ լնոյր զամենեսին , զի նշոյլք ոսկեճաճանչ իբրև խորշ խորշ ինչ կիտուած շնորհալի , և իբրև զճառագայթս արեգական 'ի ծագել իւրում զարդափայլէր 'ի մասունս պատուական ոսկերացն . և այնպէս հրաշաճաճանչ լուսով երևէին նշխարք սր՟ցն ։

Այլ մաքսիմիանոս յաղթութի՟ մեծ համարելով զգործն՝ տօն երևելի կատարէր ա՟ծոց իւրոց . և զկնի խաղուց ձիընթացից 'ի տե-

տարանելին՝ Հրաման հանէր վն մնացելոց քրիս-
տոնէից համարձակութեամբ պաշտել զկրօնս իւ-
րեանց ։ Այնժամ մի ոմն ՚ի զինուորական
գնդին՝ որում անուն Գեննա կոչիւր, տեսեալ՝
թէ որպէս ինքնին Թգրն ամ հանդիսական
զօրօքն կատարէր զտօն աղճատանաց Դեմետ-
րեայ չածուհւոյն պաշտամամբք զոհից, ոչ
կարաց հանդուրժել զազրատեսիլ և դիւա-
ձենձեր զոհիցն ։ վն որոյ ՚ի բարձրաւանդակ
տեղւոջ միում կացեալ՝ գոչէր մեծաձայն և
ասէր ։ Մոլորեալդ ես ով Թագաւոր՝ քարանց
և փայտից անզգայից զոհելով, և զտարերս
նիւթեղէնս ածս անուանելով, և ձեռա-
գործ պատկերաց երկրպագութի մատուցա-
նելով, որ դիւաց պատկերք են և սատայող-
կերպարանք ։ Ամբարձ զիմանալի աչս հոգ-
ւոյդ և նկատեա, հայեաց և տես, ծանիր
և իմացիր երևելեօքս զաներևոյթն, և սա-
ցական նիւթեղինօքս զաննիւթականն ։ որ
զքնաւս ամ ՚ի յանգոյութէ ՚ի գոյութի ած ։
և դու թողեր զհաստիչն ամի և զաննիւթա-
կան արարիչն, և զշնորհս բարերար կամաց
նորա ապախտ արարեալ՝ մատեաց զոհս և
պաշտօնս մատուցանես ։ ուր ամ տծք քո
զմժղկի մի զօրութի ոչ ունին, նաև անար-
գագոյնք են քան զմժղուկս ։
Յայսոսիկ իբրև լուաւ Մաքսիմիանոս, Հրա-
մայեաց քարամբք ջարդել զկզակս նր ։ և ՚ի
հարկանել դահճացն զայրացմամբ գոչէր առ
նոսա զօրեղագոյն առնել առ նա զտանջանս
հարուածոցն, և ջաղխել զկառափն նր ։ զի
մի

մի՛ անարգեսցէ զմեծսն ։ Որգ յորժամ ջախ-
ջախեցան խեղապատակք գլխոյ նր , և խոր-
տակեցան կզակքն , և մսուրք բերանոյն
փշրեցան , և ատամունքն չարաչար 'ի բաց
թափեցան , այն ինչ գեռևս փոքր մի շունչ
գոյր 'ի նմա , և համոզերձեալ էր մեռանել ,
հրամայէր քարշել արտաքոյ քաղաքին , և
զհամարձակախօս գլուխ նորա սրով հատա-
նել ։ Որպէս քաջամարտիկ վկայն քնի զե-
նում զվճիռ մահուն ընկալաւ . և կատարեաւ
զմարտիրոսական ստադիոնն , առ քն՝ որ
գլուխն է նմա , վերաբերեալ լինէր ։

Ս. ԱԼ որ Ը̄ դորոթէոսի էին սրբցն պարք պա-
լատականք 'ի կապանս բանտի , պարտ էր ոչ
մնալ և նց առանց չարչարանաց և սպանկաց .
իսկ առիթն այս ինչ եղև ։ Թուղթ առա-
քեալ լինէր առ նս 'ի ձեռն թէոփիլոսի սար-
կաւագի 'ի նոր քահանայապետէն անթիմա-
ոէ , որ 'ի թաքստեան էր 'ի գեօղ ուրեք ։
Եւ այն ինչ անօրէն թշրին յայտնի լինէր
թուղթն , եւ բերել զայն և ընթեռնուլ ա-
ռաջի իւր . զի էր քաջ հոփոէին մակադրեալ
'ի նմա բանս իմաստութե , և քաջալերս վս
ա̄ծադիր կետի կոչման յուսոյ կենացն յաւի-
տենից , որիապէս հաստատուն կալ 'ի վկայ-
ական մրցմանն յաղթանակի վերին կոչմանն ։
Յայնժամ ցասմամբ մեծաւ զեղեալ մաքսի-
միանոս՝ հրամայէր առաջի իւր կացուցանել
զկապեալսն . և ասէ ցնս . ընդէ՞ր ապստամ-
բեալ 'ի կամաց իմոց՝ յարեայք 'ի վս իմ , և
առ այլ ոմն թշնամի իմ խոտորեցայք ։ Հրա-

մայէր և զթուղթն ընթեռնուլ, և զերոցն
'ի ներքս մուծանել զնա տարկաւագն Թէօ-
փիլոս․ զոր տեսեալ սրբց մկայիցն՝ յոյժ ու-
րախ եղեն յոգիս իւրեանց ։
Իսկ մաքսիմիանոս խեթիւ հայէր 'ի նա․ և
ցասմամբ մեծաւ ասէր ցնա․ երկիցս թշուա-
ռական և եղկելի, ո՞վ ոք աւանդեաց ըղ-
թուղթս զայս, և ո՞ւր ուրեք թաքուցեալ է
նա ։ Իսկ արին այն և բարեզգուշարթ այրն
ոչ վեհերեալ 'ի դժնեայ հայեցուածոյն, և
ոչ զանգիտեալ 'ի սպառնալեաց նր՝ ասէ․
ո՞վ ոք իցէ տուօղ թղթիդ, ասասցից․ այլ թէ
ո՞ւր է, չասասցից․ զի ոչ կարեմ մատնիչ լի-
նել հովուին իմոյ, յորմէ բազում շահ օգ-
տից մատակարարի ըս մեկեղեցիս․ այլ նա
ինքնին յետ փոքր ինչ ժամանակի երևեսցի
յայտնապէս բազմաց․ զի ոչ կարէ քաղաք
թաքչել՝ որ 'ի վր լերին կայցէ ։
Յայնժամ անօրէնն մաքսիմիանոս ոչ հան-
դուրժեալ համարձակութե բանիցն՝ զլեզու
նորա հրամայէր 'ի բաց հատանել․ և ապա
քարկոծել ։ Իսկ նահատակն այն նր յետ
հատանելոյ լեզուին և քարկոծմանցն՝ ապա
և նետիւք խոցոտեալ լինէր․ և մինչև ցշունչն
յետին ոչինչ փոյթ առնէր զտանջանացն,
այլ կարդայր գոհանալով զա՛ծ, և ասէր․
տր յս օգնեա ինձ, և ընկալ զհոգի իմ 'ի
հոտ անուշից․ և այնպէս աւանդեաց զհոգին ։
Այլ տակաւին մաքսիմիանոս ցասմամբ և
սպառնալեօք լցեալ 'ի վր դորոթէոսեանցն՝
դառնատեսիլ և անողորմ տանջանս արկա-
նէր

նէր 'ի վր̃ նց̃ . և յորժամ ձեռք դաՀճացն փաստակեցան յողորածեծն առնելոյ զնն, այնուՀետև քերանօք երկաթի եղնգանց քանցեցին զմարմինս նց̃ . և դարձեալ 'ի բանտի ծորեալ մաշէին զանձինս նց̃ կարօտութբ̃ Հացի և ջրոյ : Բազում անգամ և 'ի ծայրս մատանցն և եղնգացն սայրասուր եղեգունս վարէին : Իսկ երանելիքն և այնու խոցոտելովք՝ քաջութբ̃ Համբերէին ամի մն̃ երանաւէտ յուսոյն: որ 'ի քս̃, և սաստկութբ̃ յանդիմանէին զամպարշտութի թգ̃րին :

Այլ և ինքն թգ̃րն լքաւ փաստակեցաւ 'ի բռնամամաՀ վկայիցն Համբերութեանց . առաղատակնիք մաՀու Հատանէր 'ի վր̃ նց̃ այսպէս . Զդորոթէոսի զգլուխն սրով Հատանել, և զմարդոնիոս կենդանւոյն այրել, և զմիգդոնիոս 'ի խորխորատ ընկենուլ, և կարկառս քարանց կուտել 'ի վր̃ նր̃ . իսկ զգորգոնիոս և զինդէս և զպետրոս՝ երկանաքար 'ի պարանոցս կապեալ՝ 'ի ծով ընկենուլ : Եւ այնպէս յետ այսչափ զանազան տանջանաց կատարեցան ոք̃ վկայքն երանելիք մաՀուամբ և բարի խոստովանութբ̃ . և ամբարձեալք ելին առ ած̃ յոյսն իւրեանց, և խառնեցան 'ի բանակս երկնաւոր զուարթնոցն, և պսակեցան յարարչէն բոլորեցունց :

Զայս ամ̃ իմացեալ մաՀքուրն այն և ցանկալի կոյսն դոմնա՝ ուրախանայր, ցնծայր և բերկրէր 'ի սրտի իւրում, մանաւանդ վն̃ ինդէսի՝ որ էր ընկերակից ոք̃ քաղաքավարութեն իւրոյ . և յոյժ տենչալի փափագ-

 մամբ

մամբ ցանկայր` հաւասարակից լինել և հան-
դիսակից մաքուր մրցանաց նց և բրաբիոնին.
և որ զկամս երկիւղածաց իւրոց առնէ տր`
ոչ վրիպեցոյց զնա 'ի բարի ցանկութենէն` որ
առ այ. զայն` որ այնպէս մաքուր զհոգևոր
հարսնութեն պահեաց զպատմուճան, և բազ-
մայեղց և ջերմ արտասուօք իւրովք սպիտա-
կացուցանէր զզարդ առագաստին, և ած
Ճգնութե տուեալ զանձն` ցանկալի երևե-
ցուցանէր զինքն անմահ փեսային: Զի մշ
անտեղի գործոց ամպարշտացն յայրի միում
թաքուցեալ էր. և 'ի գետնափոր վայրի մի-
ում իբրև 'ի խաւարչտին սանդարամետա-
կան գերեզմանի անցուցանէր զաւուրս անձ-
կութե. և սակաւ ջրով զովացեալ` կերա-
կրեն լինէր յարմատոյ բանջարոցն, զոր սա-
ափն քարանձաւին գտանէր:

Ապա յետ բազում աւուրց ինչ իջանէր նա
'ի լեռնէ անտի առնացի ձևով, զոր զգեցոյց
նմա յառաջագոյն ադապէ հոգևոր մայր նր
առ 'ի ծողոպրել 'ի ձեռաց անօրինաց. և 'ի
խնդիր ելանէր երանելոյն ադապեայ. այլ
ծանեաւ, զի նա զվկայական ընթացսն կա-
տարեալ էր հանդերձ այլ ոք կուսանօքն`
հրկէզ 'ի տաճարին այ եղեալ: Այ վշտա-
նայր հոգւով երանուհին դամիա, զի և ինքն
ոչ եղև ողջակիզեալ ընդ ադապեայ` հաղոր-
դեալ և այլոց չարչարանացն. և կացեալ
մերձ 'ի կիզեալ տաճարն` յորդառատ արտա-
սուս ընդ անձինս ոք մարմնոց նց խառնէր, և
աղեկիզեալ տոչորէր. մինչև քակտեալ լի-
նէին

նէին յորդ մարմնոյ նը̃ կրծաբախ հառաչ-մամբ և թախծեալ ոգւով։

Այլ իսկոյն իջեալ յեզր ծովուն՝ տեսանէր նաւ մի ձկնորսաց, զոր կազմէին զուռկանսն. և ոչ ծանուցեալ նաւավարացն զերանելին մր̃ առնացի կերպարանացն՝ ասէն ցնա. Եկ ով երիտասարդ օգնական լեր մերոց աշխատու-թեանցս, զի հաղորդ արասցուք զքեզ որսոյ ձկանցն։ Այլ նորա մտեալ 'ի նաւն՝ զձկնոր-սացն ձմլեցուցանէր զաչսն և զոգիս հեզա-կան պարկեշտութբ̃, և քաղցրաբարբառ ածա-խօս բանիւքն։ Այլ իբրև արկին զուռկանսն 'ի ծովն, իսկոյն թափեցան 'ի նմ̃ բազմութի̃ յոյժ մեծամեծ ձկանց. զոր հազիւ և մեծ աշխատութբ̃ յեզր ծովուն արտաքս ձգէին։ Այլ 'ի հանել նց̃ զձկունսն, տեսանէին 'ի մէջ ուռկանացն և մեռեալ մարմինս՝ պատառ-պատառ կոտորեալ. և խռովեալ յայնմ տես-լենէ՝ ահիւ և տրտմութբ̃ ըմբռնեալք լի-նէին. ապա 'ի բաց թօթափեալ զմարմինս՝ թողուին 'ի ցամաքի անդ. և զուռկանսն ա-ռեալ՝ փութային երթալ յայնկոյս ծովուն, և անտես 'ի մարդկանէ յայլ տեղի գնալ յորս. և իբրև աղաչէին զմեծն որսակից լի-նել նց̃, նա ոչ հաւանեալ նց̃՝ 'ի բաց գնայր. իսկ նաւավարքն հաց և ձուկն տային նմ̃ փո-խանակ վարձուց աշխատութեն. և ինքեանք գնացին։

Յայնժամ երանելին դամնա, որ զխնդեալսն և զնորին ընկերակցացն զյեղանակ մարտին և զվախճանին յառաջագոյն իմացեալ էր, և-

եկեալ 'ի տեղին՝ յորում անկեալ կային մար-
մինք սրբցն եղեալք յուռականաց անտի, տեղ
տեղ չոր չորջէր, և ստուգութի զիւրաքան-
չիւր ոք 'ի նոցանէ զնշեր. որպ և նկարագիր
դիմաց նց հաւաստի ցուցանէր զկերպարանս
նց. տապա գիրկս արկեալ ողջունէր՝ անյագա-
բար համբուրելով զնս, և արտօսր ոչ սակաւ
հեղոյր 'ի վր նց։

Իսկ մինչդեռ դառնացեալ ոգւով փարէր ըղ-
մարմնովք երանելեաց 'ի ծովեզերին, ետես
նաւ մի եկաւորեալ 'ի վր ծովուն. և նաւա-
վարացն իջուցեալ զառագաստն՝ թևօք կմ
թիօք հանդարտաբար մերձենային առ ափն
ծովուն։ Որդ յառաջ մատուցեալ ոք կոյսն
դոմնա՝ զնաւապետն ողջունէր, որպս պարտ
էր. և ցուցանէր զձկունսն՝ զոր ունէր, որպ
թէ դիւրագին վաճառել. մինչև իմացի՝ և
թէ քրիստոնեայ է ինքն և իւրքն, որպ կար-
ծէր. և նաւապետն զնր զքրիստոնէութիւն
ստուգել կամեցեալ՝ երդմնեցուցանէր զնա
յանուն յնի՝ ասել, թէ քանոյ վաճառէ։
Յայնժամ ազնուական կոյսն ծանեաւ զբա-
րեպաշտութի առնն. և կոչեալ զնա արտա-
քոյ 'ի նաւէն՝ ցուցանէր նմա զմարմինս սրբց՝
կցորդ առնել զնա կամելով նոցունց գեղե-
ցիկ պաշտամանցն. և պատմէր նմա մի ըստ
միոջէ ստուգութի զամ անցս չարչարանաց
վկայիցն։

Որդ իբրև լուաւ զայս ամ նաւապետն, ան-
կեալ առաջի ոտ վկայիցն՝ համբուրէր զոտս
ածակիր մարմինս նց. հանէր վաղվաղակի 'ի
նաւէ

նաւէ անտի կտաւս նորա և հանդերձս սպի-տակս , և իւղս անուշունս և խունկս ազ-նիւս ․ և դոմնա լուանայր յառաջագոյն մա-քուր ջրով , մանաւանդ արտասուօք զմար-մինս երանելեացն ․ և օծեալ և խնկեալ զնս հանդերձ նաւապետաւն , և նմ զգուշութբ պատուտակալեալ , բարձեալ տարան զնոսա մերձ առ պարիսպ քաղաքին՝ հուպ առ ձորա-կին 'ի դրունսն՝ որ հանէր 'ի ծովն համատա-րած ․ յորում տեղւոջ սբքն այն դորոթէո-սեանք և ինդոսեանք ընկալան զվճիռ մա-հու ․ և անդ պատրաստեցին գերեզման , և թաղեցին զնս զգուշութբ ։

Եւ դոմնա 'ի նմին տեղւոջ խոստանայր կեալ մինչև 'ի կէտ կոչման իւրոյ , և ոչ մեկնիլ 'ի նշ գերեզմանաց նահատակացն քնի ։ Եւ այնուհետև անդ կեայր համբերութբ բազ-մաւ , աղօթիւք և անուշահոտ խնկօք և ան-շէջ լապտերօք միշտ և հանապազորդ զպա-տիւ յիշատակի նց կատարելով ․ որում ձեռն-տու լինէր և բարեպաշտ նաւապետն ընչիւք բաւականօք առ այնպիսի պէտս ։

Արդ քանզի ոչ էր պարտ և պատշաճ ա-րեգակնափայլ և լուսաճաճանչ ճառագայ-թիցն ծածկիլ 'ի յերկրի , ևս առաւել ոչ ա-ռանց կատարման մնալ ածային ցանկութե կուսին առ վկայական հանդէս , անտուստ ուրեմն 'ի յայտ եկեալ զրոյցք իրին հասին յականջս չարիմացին մաքսիմիանոսի ․ որոյ իմացեալ զանձկալի տրփանս նր առ նահա-տակուն , և թէ սորին վս առ մարմինս սբցն դե-

դեգերէր , ծափ̀ ծափի հարեալ ծիծաղէր , և ասէր . շնորհեցից նմ՝ զբաղձալին իւր կատարած , և հաւասարակից արարից զնա նոցին չարչարանացն , արձակելով զնա 'ի սնոտի յոյսն իւրեանց՝ զոր ունին :

Զայս ասացեալ՝ վաղվաղակի զդահիճսն առաքեաց . որք եկեալ հասին 'ի տեղին՝ յորում կայր նա . և տեսին , զի երանելին արտասուալից պաղատանօք յաղօթս կայր 'ի սրտի իւրում՝ շրթանց շարժելով միայն . և մերկացուցեալ զսուսերս իւրեանց՝ սպառնային ծայրաքաղ առնել զն̄մ անդամս ն̄ր . զի թերևս զարհուրեսցի և 'ի բաց կացցէ 'ի ք̄նէ : Իսկ երանելի կոյսն ոչինչ փոյթ առնէր զսպառնալեաց ն̄ց , և ոչ զանգիտեալ յերկիւղէ մահու՝ հանդարտութ̄բ և ցնծութ̄բ կայր յաղօթս . մինչև ասացէ զամէնն՝ կնքեաց զինքն նշանաւ ն̄ր խաչին , և խոնարհեցոյց զպարանոցն առաջի դահճաց : Եւ այնպէս հատեալ եղև սրով գլուխ գերապայծառ և մաքուր ն̄ր կուսին դոմնայի , յամսեանն դեկտեմբերի՝ որ օր քսան և չորս էր ամսոյն . (որ է ի̄ը այլոց օր կատարման երկուց բիւրուցն) :

Յետ վկայութեն դոմնայի ըմբռնեալ լինէր և մեծն անթիմոս (7) ն̄ր քահանայապետն բիւթանացւոց նահանգին , որ զբազումս լուսաւոր վկայութ̄բն իւրով լուսաւորեաց , և ընծայեաց բանաւոր պատարագ երկնաւոր և քաջ հովուին . և ի̄ը ա̄մ հանդէս արիական համբերութ̄բ անցեալ՝ ընկալաւ զվճիռ մա-

հու

հաւ սրով 'ի նմին 'ի Մաքսիմիանոսէ . զորոյ զնոյն հարցափորձութիւն և զհանդէս տանջանացն՝ յիւրում մանրամասնաբար պատմութեան է տեսանել :

Արդ ոչ միայն քսան հազարօքս այսուքիւք (ասէ վկայաբանն.) , որ 'ի միասին 'ի միում փայլեցան ժամանակի եղեն ողջակէզք ընդունելի և պատարագ անուշահոտ բոլորիցն ա̃յ , այլ որովք անթիւք 'ի սմա երևեցան վկայք՝ քաղաքս այս մեծ Նիկոմիդացւոց զարդարեցեալ լինէր իբրև զերկինս աստեղօք պայծառացեալ : Այլ 'ի կարգի նշուլաւէտ աստեղացս յականէ յանուանէ փայլեցին նահատակութ̃բ յաւուրս կատարման երկուց բիւրուցս՝ նախաճառեալ վկայք նշանաւորք . սքանչելին Գղերիկոս , այն է Գլիկերիոս՝ աւագ քահանայ համաշխարհական եկեղեցւոյն Նիկոմիդացւոց , և Թէոմնաս սարկաւագապետ , և Թէոփիլոս սարկաւագ . և երանելին Դորոթէոս նախարար , և Մարդոնիոս , և Պետրոս և Միգդոնիոս ապետաք և իշխանք , և Զենոն զօրական . և երջանիկն Ինդոս ներքինի , որ և Ինդէս . և երեքին միշտ կուսանք ծ̃այինք , Ագապիէ , Թէոփիլէ կամ Թէոփիլա , և Դոմնա՝ գլուխ և աւարտ մարտիրոսացս և վկայուհեաց :

Այլ եղև կատարումն սր̃ց վկայիցս առ հասարակ 'ի Թագաւորութեան Մաքսիմիանոսի և Դիոկղետիանոսի , յամի տ̃ն իբր 300 . զոր այսպէս նշանակէ ճառընտիրն , * զկնի ծագման կենարարին մերոյ յամի երկերիւրերորդի

գի քառանկերորդի (իմա վաթսներորդի) ու-
թներորդի ‖ ։ (վրիպակաւ գրեալ մի՛ը, փո-
խանակ գրելոյ մկը), հաշուելով 'ի չարչա-
րանաց տն ։ յոր յաւելեալ և զամս երեսուն
և երեք, լինի ամ տն 301, սկզբնաւորեալ,
կմ 300, աւարտեալ ։ ը որում զօր կատար-
մանն դնեն ամենեքին մերձ 'ի տօնն՝ կամ 'ի
տօնի հրաշափառ ծննդեան և մկրտութեան
փրկչին (8) ։

XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆՔ

(1) Բաղ միաբանին Ճառընտիրն մեր և մետափրա-
տեաս 'ի վկայաբանութեանս սորին՝ ը սկզբնաւորութե, ը
ընթացից, և ը կատարածին, համառակօրէն բառ առ
բառ, և ուրեք ուրեք իմաստ առ իմաստ ։ զի ուրեք մին
համառօտէ զատենախօսութիւնս, և միւսն ընդարձակէ ։ յոր-
մէ յայտ է թէ աղբիւր երկոցուն է մի, եթէ օրինակն
մեր չիցէ աղբիւր մետափրաստեսին ։ Թո՛ղ զախալանս
գրչաց 'ի մին և 'ի միւսն, մինչև անխտիր ուղղագրել
զմխմեանս ։ ոչ և զտարբերութին հայ և լատին թարգ-
մանչին ։ զի թէպէտև բնագիրք երկոցունց են այլևայլ,
բայց ուր նոյն բան կայ յերկոսին՝ տակաւին այլևայլ է
ոճ թարգմանութե ։ զոր միշտ պանծալի տեսաք 'ի հայ-
ումս ։ Այլ և մեք համառակօրէն անայլայլելի պահեցաք
զչորայլութ Ճառընտրին՝ զգեղեցիկ աշխատասիրութն
նախնեաց մերոց ։ միայն ուրեք ուրեք զխրթնութիւն
պարզելով, և զախալանս գրչութ մաքրելով ։ Յայսմա-
ւուրք խուրաքանչիւր ազգաց են քաղուած նոյն վկայա-
բանութե, է՛ զի առաւել մետափրաստեան օրինակի հե-
տևելով, և է՛ զի այլուստ ինչ ինչ պատմաբանելով ։ որ
լինի երբեմն հետևողութ ընտիր ընթերցուածոյ, և
երբեմն խոտորնակ հետք սխալ իմացուածոյ ։
Մետափրաստեան ոճոյ օրինակ լիցին այս բանք ։ զի
'ի սկզբան՝ ուր Ճառընտիրն յայտնէ զմիճակ եկեղեցւոյ
ծաղկեալ ըստ և իմաստուն արամբք, յորոց մի էր և կիւր-

ղոս

զոր եւթն նիկոմիդացւոց, մետափրաստէս չըլէ զբանն 'ի փոխաբերութե պարծանն և ձայնան են ։ Որք և յընթացս՝ թէպէտև բազմօք համեմատէ զայլ ձեւս բանից ճառագրու֊ թեան մերոյ, բայց մանրամասն նկարագրէ, թէ զիարդ յնդոս և դոմնա յեղանելն 'ի չարամտութենէ՝ որ լեալ էր նց աղօթանոց, և յերթալն 'ի բանտ, զանխուլ բարձին զգիրս և զառաքելականն Ոբ հայր ։ Ծոխ նկարագրէ և զայսահարութե դոմնայի զկամաւոր, և զխորհուրդ պա֊ հապանաց մն սուրբերյ զնա առ քրիստոնեայս ․ սոյն֊ պէս և զքանի մի իրս ։ Երբեմն եւս մեծապատւ՝ առածս կմ զբարոյական աղդարարութիս է մէջ արկանէ ․ զի սան զդոմնայէ ․ * ոչ կարեւոր համարէր մարմնոյ (աղքա֊ ,, տաց) զզարմանս պէտոյից, նոյնպէս և հոգւոյ իւ֊ ,, րում կարեւոր՝ զարմանել զայլս || ։ Եւ մն զարձու֊ ցանելոյ ինդոսի զանհաւատս ասէ ․ * քանզի բանն ածէ ,, 'ի ճշմարտութի, յորժամ ունի և զվարս միաբան || ։ Եւ 'ի բերանոյ զգլեկերիոսի քահանայի՝ զորոյ զատաց֊ ուցանես այլազգ յօրինէ, այսպէս կնքէ զբանն առ թէքրն ․ * 'ի հարկանիլ մեր՝ սպանանեմք ․ և յանկանիլ մեր՝ յաղ֊ ,, թանակ կանգնեմք Ըդէմ քո || ։ Եւ վասն թէոփիլեայ կուսին գրէ ․ * Եր 'ի պայծառ տոհմէ, որպէս լուեալք, ,, այլ առաքինութե յոյժ պայծառագոյն || ։ Գեղեցիկ են այսոքիկ ․ բայց համառոտագոյն և պանծագոյն զառ֊

նին սորգեօք ձեւք բանից օրինակին մերոյ ։

(2) Վրիպակաւ գրեալ էր 'ի Ծ ․ ւմ դոմնայի, թէ 'ի միրտելն՝ էր * ոչինչ աւելի քան զտասն ամաց || ․ զոր Ը մետափր ․ ուղղագրեցաք՝ չորեքտասան ամաց ․ կարեմք գնել և Ը Հ ․ ԺԵ ամաց, քան Ը մր լինելի, ԺԲ ամաց ։

(3) Ուր Ծ ․ գնէ ձորձս, և մետափր ․ փախանձս, Հ ․ քաջ միաբանէ զերկոսին՝ գրելով այսպէս ․ * միով պատ֊ ,, մուճանաւ 'ի մէջ խոտեղէն խարոյ ննջէին || ․ իսկ մր քէլն եղեալ է ․ * 'ի մէջ խոտի նստելով և ննջելով || ։ Եւ զորամ զետինն՝ 'ի լատինն ընթեռնումք միրկ գե֊ տին ։ Մնայ սակայն մն փոքրիկ տարաձայնակին, թէ զինչ դույր 'ի նմա, երբ Ծ, գրէ՝ * նշխար ոբ հացին || ․ և սուրիոս 'ի լատին թարգմանութե մետափր ․ * ոբ նուէր || ․ որով չէ՛ պարտ իմանալ զՈբ հաղորդութե, այլ զօրհնեալ հացն, որ Ը յունաց կոչի օրհնութե, և 'ի մեզ սամիօրէն՝ մաս ։ Զի թէպէտև լինէր երբեմն 'ի տուն պահել զՈբ

խոր֊

խորհուրդն, բայց կարգ պատմութեան ոչ ցուցանէ տատա-նօր զայն. և եթէ ոք զայն կս իմասցի վն յիշատակեալ բուրվառի և ճրագի, ոչինչ հակառակիցէ:

(4) Վասն ներքինաւորացն՝ Ծ. ասէ Միրկ և խայտառակ շրջեցուցեալ է քաղաքն, և ՚ի բանտ արկեալ. Իսկ Մե-տափր. որում համաձայնեալ Հ. և Տր ինքն, ասեն՝ թէ աք-սորեցաւ ՚ի Կղաւդիուպօլիս (Իսաւրիոյ), դարձեալ և արածել զերամակ ուղտուց. այլ ըստ ամենեցուն՝ գլխա-տեցաւ զկնի:

(5) Մխարան յայս ասեն Ծ. և Մետափր. թէ դոր-ծելոց էր այր նախարար և երևելի իշխան՝ ՚ի պալատան. որպէս և ընկերք նր այրք պալատականք. և ոչ զինուոր զինուորք Հ, և Հ = Յ, և Տր ինքն Մխարանին կոչել զդա-րոնթէոս թագաւորի. Թերևս չեն իմացեալ զզօրութն լա-տին բառին՝ զոր վարէին և յոյնք ՚ի պալատան, ըստ որում ասէ Մետափր. թէ բուքէօսիդոսս կոչիւր, որ թարգ-մանի Վերակացու կմ նախագահ: Այլ հաւանելի՝ կոչել զոցա զընկերս նր ատոյեսս կամ ատապայապետս. որք և զմին կմ զմիւսն բդեշխս կոչեն:

(6) Մետափր. ոչ յիշէ զանուն սարկաւագապետին, զոր ոմն Ծ. նոյնպէս և Հ. Թէոփիլոս գրեն: Իսկ Թէո-փիլոս անուն՝ զոր միօրինակ յիշեն ՚ի վախճան վկայաբա-նութն է այլ սրբոյս՝ Ծ. և Մետափր. բարւոք թուէր իմա-ցեալ ՚ի Հ. և ՚ի Տր ինքն, թէ էր անուն սարկաւագին՝ որ եբեր զթուղթ սրբյն Անթիմոսի. այր մն և նահատա-կեցաւ իսկ:

(7) Փոխանակ անուան Անթիմոսի՝ յայտնի վրիպակաւ եդեալ էր յայսմ վայրի առ Մետափր. Եւթիմիոս. ուս-տի առեալ և եդեալ է նաև ՚ի Լ. դեկտ. 24. իբրև որիշ ՚ի սրբյն Անթիմոսէ, որոյ յիշատակն լինի ՚ի Լ. ապր. 27, և ՚ի Հ. և ՚ի Յ. սեպտ. 3:

(8) Խնդիր դժուարին անսանի վն աւուր կատարմանն երկուց բիւրուց, և այլոց վկայիցն՝ որ յայն աւուրս այ-րեցան տաճարաւոք կատարեցան, բայց է մի համար գրին է նն, որ Ինդաս և Դոմնա և Դորոթէոսեանք: Պատճառ դժուարութեն է, զի ճառընտիրն ըս հին օծոյ յունաց՝ զոյգ է սովորութն ազգիս՝ զծնունդ տն տօնախմբութեան կո-չեաց միանգամայն, սոյն և սեպտ. յորմէ կարծի՝ թէ չէ-ր յայնժամ զանազանեալ երկին տօն առ յոյնս վն ծննդ

գեան 'ի դեկտ. 25. և մն ածայայտնութեան 'ի յունվարի 6. ըստ որում և ոսկեբերանն միով դարու զկնի ասէ, թէ նորոգ ընկալաք զայս սովորութիւն կրկին տօնից: Ցայս հայեցեալ և մեր եկեղ՝ զերկուց բիւրուց օրն ձգէ 'ի յունվարի 4. և միանգամայն ասէ լինել օր ծննդեան:

Իսկ մետափրաստէս 'ի միոյ կողմանէ հայեցեալ 'ի սովորութիւն ժամանակի իւրոյ՝ պարզապէս յաւուր ծննդեան Քի ասէ զկատարումն սոցա, առանց յիշելոյ զպայմանութիւն. և 'ի միւս կողմանէ զօր տօնի նց միով աւուրբ զկնի ծնդ., դնելով 'ի վախճանի այսպէս. * որոց յիշատակն ,, կատարի միով աւուրբ զկնի ծննդեանն Քի, յառաջ ,, քան զտօն անմեղ մանկանց. զի ոպ նք սրով, նոյնպէս ,, և սոքա հրով պատարագեցան այ, որ զգեցաւ ,, զմարմին ||: և ըստ այսմ սուրբս գրէ զվկայաբանութիւն երկուց բիւրուցս, և որոց է նն, 'ի 26. դեկտ: Եւ սակայն յայսմաւուրք և ժամագիրք յունաց դնեն զյիշատակ նց 'ի դեկտ. 28: Եւ ըստ երկաքանչիւր իսկ դրութեանց չփոթի օր կատարման երկուց բիւրուց, և ինդոսի և դոմնայի և որոց է նն. ուր յայտ է 'ի պատմութենէն, թէ ոչ 'ի նմին աւուր եղև կատարումն ամենեցուն սցա. այլ 'ի զանազան աւուրս:

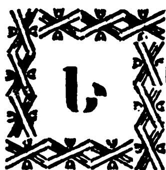
Առ այս՝ յարմարութեամբ ինն. Լ. եդեալ է զկատարումն գլիկերիոսի քահանայի 'ի դեկտ. 21. զեւթիմիոսի (որ է ըստ մեզ անթիմոս) 'ի դեկտ. 24. զբիւրուցն 'ի դեկտ. 25. և զինդոսի և զդոմնայի 'ի դեկտ. 28: Իսկ Հ. եդեալ է զյիշատակ երկուց բիւրուց 'ի դեկտ. 24. իբրև յաւուր ծննդեան Քի, փոխ ասելոյ՝ 'ի նախատօնակի. և զինդոսի և զդոմնայի 'ի դեկտ. 29. ոպ և զտօն նոցա միաբան կատարեմք 'ի նմին միջոցի: Արդ յայսմ ամէ զինչ և կամի ոք՝ մակաբերեսցէ, միայն թէ առանց հկռկուն, յիշելով զառաքելականն՝ թէ մի՛ ոք զձեզ զաւանեցուսցէ ամսամտիւք կմ շաբաթուք կմ մասամբք տօնից. զի տն 'ի փառս այ կատարի յերկիւղածաց նորա. և չէ՛ փոյթ մեզ տօնելն մեր զնն քանիւմի աւուրբք յառաջ կամ յետոյ քան զբուն օր կատարման նց, (զի և չէ՛ մարթ գիտել զբազմաց օրն հաւաստի), միայն թէ տօնեսցուք ստուգութբ՝ ոպ արժան է, կթ սրբութբ զնս պատուելով, և նախանձաւոր լինելով վաստակոց նց և պսակաց:

ԿԱՏԱՐՈՒՄ՛Ն ՍՐԲՈՑ

Խոստովանողացն՝ Աբրահամու և Խորենայ ։

Հ· դեկտ· 20 ։ Տր ելլ· դեկտ· 8 ։ Մէն եղելէ ։ փոխդեցի · և այլք ։

ԵՐԿՈՔԻ՛Ն ՍՈՔԱ սքանչելի նոյն երիցունք՝ պարծանք հայաստանեայցս եկեղեցւոյ և ամուլք հաւատոյ, էին 'ի համարոյ աշակերտացն սրբոց ղեւոնդեանց քհնյից, և սպասաւորէին նոցա 'ի նեղութեան բանտի՝ որ 'ի նիւշապուհ քաղաքի ապար շհին վրկանայ. և յորժամ տարան զնոսա զղեւոնդեանս 'ի ծածուկ արտաքոյ քաղաքին 'ի նահատակել, դենշապուհ ոստիկան ամբարապետ որոշեաց զաշակերտսն 'ի վկայս, և ետ պահել կապանօք զաբրահամ և զխորէն այլովքն հանդերձ 'ի դղեակի անդ նիւշապհոյ, մինչև լիցի նոցա հրաման յարքունուստ ։

Ապա յետ կատարման նոցա վկայացն՝ յամի տն 454, եղև նոցա հրաման, զի արձակեսցին 'ի կապանաց, և երթիցեն ուր և կամին ։ Յայնժամ երանելի երիցունք խորէն և աբրահամ եկեալ առ ամբարապետն դենշապուհ

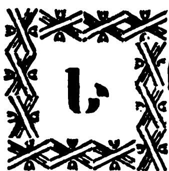
պուհ՝ բողոք բարձել ասէին . դու յորժամ
զհոգևոր տեառնն մեր և զվ̃ճպս 'ի նխուշաւ-
հոյ առեր զնացեր , ը̄ որս և մեք կամեցաք
ուղեկից լինել , բռնաբար հրամայեցեր խստա
պահպանութ̃ արգելուլ զմեզ մինչև ցայժմ :
Արդ՝ եթէ տարեալ ուրեք յերկիր օտար և
անդարձ անցուցիք զնա , առնելով բարերա-
րութի՝ պատմեցէք մեզ , երթալ և մեզ և
լինել անդարձ ը̄ նմ . զի մեք անդ կեալ և
վախճանիլ պատրաստ եմք , միայն թէ տե-
սանելոյ զնորա լիցուք արժանի . ապա եթէ
սպանիք զնա վ̃ս անուանն քո , կամեցարուք
և 'ի վերայ մեր տալ զնոյն հրաման . վ̃ս զի
պատուական և մեծարգոյ համարիմք զմահ
այնպիսի քան զա̃մ փառս և զմեծութիս աշխիս :
Իսկ վեհդենշապուհ զարմացեալ ա̃մ բազ-
մութ̃ հրապարակին ը̄ համարձակութիւն
աներկիւղութ̃ արանցն՝ ասէ ցնա . զձանա-
պարհ վ̃ճպաց ձերոց ոչ ոք ցուցանէ ձեզ .
բայց վ̃ս ձեր հարցցուք ցարքայից արքայ . և
մտեալ 'ի ներքս դենշապուհ պատմէր յազ-
կերտի զա̃մ զբանս և զխնդիրս երանելի ե-
րիցանցն : Ասէ թ̃քրն . եթէ 'ի նց̃ վ̃ս վնաս
ինչ ոք յայտ չառնէ , և դատախազ ոք չէ
զհետ , թող երկիր պագցեն արեգական , և
պատուէլ զկրակն յանձն առցեն . և ընկա-
լեալ զպարգևս մեծամեծս 'ի մէնջ՝ արձա-
կեսցին յաշխն իւրեանց . ապա թէ չհաւանես-
ցին յանձն առնուլ զմեր հրաման , պատու-
հաս կրեսցեն խեղութ̃ , և երթեալ յասո-
րեստան՝ մշակութի արասցեն ընդ արքունի

ԿԱՏԱՐՈՒՄՆ ՍՐԲՈՅ

Խոստովանողացն՝ Աբրահամու և Խորենայ ։

Հ. դեկտ. 20 ։ Տր էէլ. դեկտ. 8 ։ Մէն եղիշէ ։ Փարպեցի. և այլք ։

ԵՐԿՈՔԻՆ ՍՈՔԱ սքանչելի նք. երիցունք՝ պարծանք հայաստանեայցս եկեղեցւոյ և ամուլք հաւատոյ, էին 'ի համարոյ աշակերտացն սրբոց ղևոնդեանց քահանայից, և սպասաւորէին նոցա 'ի նեղութեան բանտի՝ որ 'ի Նիւշապուհ քաղաքի ապարշահրին վրկանայ. և յորժամ տարան զնոսա զղևոնդեանսն 'ի ծածուկ արտաքոյ քաղաքին 'ի նահատակել, դենշապուհ ոստիկան ամբարապետ որոշեաց զաշակերտսն 'ի վկայաց, և ետ պահել կապանօք զաբրահամ և զխորէն այլովքն համդերձ 'ի դղեկի անդ նիւշապհոյ, մինչև լիցի նոցա հրաման յարքունուստ ։

Ապա յետ կատարման նք. վկայացն՝ յամի տն 454, եղև նոցա հրաման, զի արձակեսցին 'ի կապանաց, և երթիցեն ուր և կամին ։ Յայնժամ երանելի երիցունք Խորէն և Աբրահամ եկեալ առ ամբարապետն դենշապուհ

պուհ՞ բողոք բարձեալ առէլն . դու յորժամ
զհոգևոր տեարսն մեր և զվճպս 'ի նխւշաւ-
հոյ առեր գնացեր , է որս և մեք կամեցաք
ուղեկից լինել , բռնաբար հրամայեցեր խափա
պահպանութբ արգելուլ զմեզ մինչև ցայժմ :
Արդ՝ եթէ տարեալ ուրեք յերկիր օտար և
անդարձ անցուցիք զնա , առնելով բարերա-
րութի՝ պատմեցէք մեզ , երթալ և մեզ և
լինել անդարձ է նմ . զի մեք անդ կեալ և
վախճանել պատրաստ եմք , միայն թէ տե-
սանելոյ զնոսա լիցուք արժանի . ապա եթէ
սպանիք զնա վս անուանն քմի , կամեցարուք
և 'ի վերայ մեր տալ զնոյն հրաման . վս զի
պատուհական և մեծարգոյ համարիմք զմահ
այնպիսի քան զմն փառս և զմեծութիւն Տիս :
Իսկ վեհզենշապուհ զարմացեալ ըմն բաղ-
մութբ հրապարակին է համարձակութիւն
աներկիւղութե արանցն՝ ասէ ցնա . զձանա-
պարհ վճպաց ձերոց ոչ ոք ցուցանէ ձեզ .
բայց վս ձեր հարցցուք ցարքայից արքայ . և
մտեալ 'ի ներքս դենշապուհ պատմէր յազ-
կերտի զմն զբանս և զխնդիրս երանելի ե-
րիցանցն : Ասէ թգրն . եթէ 'ի նց վս միաա
ինչ ոք յայտ չառնէ , և դատաւորաց ոք չէ
զհետ , թող երկիր պագցեն արեգական , և
պատուէել զկրակն՛ յանձն առցեն . և ընկա-
լեալ զպարգևս մեծամեծս 'ի մէնջ՝ արձա-
կեսցին յիւն իւրեանց . ապա թէ չհաւանեա-
ցին յանձն առնուլ զմեր հրաման , պատու-
հաս կրեսցեն խեղութբ , և երթեալ յասո-
րեստան՝ մշակութի արասցեն ընդ արքունի

մշակսն մինչև ցվախճան իւրեանց ։

Յայնժամ դենշապուհ տաքեաց զդահճա-պետն արքունի՝ առնել ժբ նմա և ժբ այլս յա-շակերտաց զհրամայեալսն ՚ի թգւորէն . և դահճապետն հանել զնմ կապեալսն ՚ի նիւ-շապուհ քաղաքէ , զատոյց ՚ի մի կողմն զխո-րէն և զաբրահամ , և ուրոյն ՚ի նոցանէ ե-հարց նախ զայլ աշակերտսն և զհինգ ասարի քրիստոնեայս՝ եթէ առնո՞ւն յանձն զհրաման թգւրին . և նք ոչ հաւանեցան երկիրպագա-նել արեգական , այլ ևս առաւել պնդեցան ՚ի հաւատս քի ։ Սոյ չարչարեաց զնս դա-նի . կտրեաց զնց ունչս և զականջս , և ետ տանել յատորեստան , զի կացցեն ՚ի մշակու-թի արքունի . և նք երթային մեծաւ զօրու-թք , իբրև այն թէ մեծ պարգևս գտեալ ՚ի թագաւորէն ։

Ապա կոչեաց դահճապետն զխորէն և զաբ-րահամ առանձինն յատեան , և ասէ ցնոսա . զի՞նչ անուանք են ձեր ։ Պատասխանի ետ միոն , և ասէ . առ ՚ի ծնողաց ինձ խորէն , և դմա աբրահամ . իսկ ըստ շնորհատուր կա-գիս ծառայք քի եմք , և աշակերտք երանե-լեացն՝ զոր սպանիք ։ Ասէ դահճապետն . իսկ արդ զի՞նչ գործ է ձեր , և կմ ո՞յր իսկ ածեալ է զձեզ այսր ։ Պնոնի ետ առ այս ոճն աբրահամ , և ասէ . զայդ ձեզ ՚ի վկայից մե-րոց արժան էր ուսանել , եթէ այնպիսի ա-րանց աշակերտք և ծառայք զհետ ընթա-նան . զի ոչ դուզնաքեայ ոք էին նք , այլ երիցունք և հայրապետք . ունէին և սուաց-

ուածս

ուհածս Հայրենիս ա̃ծ արժան բաւականին՝ ա̃ծ
նմին և սպասաւորս , եր՝ որ իբրև զմեզ , և
եր՝ որ լաւագոյն քան զմեզ ։ Որոց մնուցեալ
և ուսուցեալն եր զմեզ , ը̃ն նմ եմք եկեալ ․
քանզի և պատուէր իսկ ունիմք յա̃ծատուր
օրինացն մերոց սիրել զն̃ս իբրև զմ̃ր ծնօղս ,
և սպաս տանել նց̃ իբրև հօգևոր ն̃րանց ։
Ցասեաւ դահձապետն և ասէ ․ իբրև զան-
խորատ և զաներկիւղ ստամբակս խօսիս ․ մինչ
դեռ 'ի խաղաղութե̃ և յա̃ծի ձեռում եիք ,
բարիոք եր ․ այլ յորժամ քրէական յանցա-
նօք պարտաւոր եղեն նք̃ յիրս արքունի , և
մահապարտ գտան ա̃ծ գործոց իւրեանց , ձեզ
չեր արժան ամենևին մօտ երթալ առ նոսա ։
Ոչ տեսանէք 'ի մեծ կարաւանիս , յորժամ
ոք 'ի նախարարացն կամ 'ի սպասաւորացն 'ի
դլպահօջ արքունի լինիցի , ազգոյ հանդերձ
ազգանի , և զատեալ և որոշեալ՝ 'ի բացեայ
նստի միայնիկ ․ և ամենևին հուպ ոք ո՛չ իշ-
խէ երթալ առ նոսա ․ և դու այդպէս իբրև
զանյանցի աշակերտ՝ պարծելով խօսիս ։
Առ այս ետ պ̃խնի խորէն , և ասէ ․ ո՛չ ձեր
կարգդ անիրաւ է , և ո՛չ մերս ստու̃գ ։ Նա-
խարարն յանցաւոր առ թգ̃րն՝ ուստի զպար-
գևն գտեալ է , այնպէս պարտ եր նմա հպա-
տակ լինել , զի 'ի պատուոյն վ̃ր և այլ ևս
պարգևս մեծամեծս 'ի նմէ գտանէր ․ արդ
փոխանակ զի զայն ոչ արար , ձախողակի յետս
ընդդէմքն պատահեաց նմա ։ Եւ մեր վար-
դապետքն եթէ առ ա̃ծ յանցուցեալ էին , և
կամ առ թգ̃րն մեղուցեալ ինչ էին , նոյնօրի-
նակ

նակ և մեք առ նոսա առնէաք. ո՛չ յերկի մեզ երթայաք, և ո՛չ 'ի տուր Ե այլոր զհետ նոցա գնայաք: Արդ քզի առ երկոսին կողմանսն արդարութբ կեցեալ են, և դուք զուր յառա բապարտուց սպանիք զնա, մեք արդ եւս ա-ռաւել սպասաւորեմք Տեր ոսկերաց նց:

Ասէ ցնա դահճապետն. եւ յառաջագոյն իսկ ասացի՝ ոչ միում, նոյնպէս և միւսում 'ի ձէնջ, եթէ կարի ստամբակ ոմն ես դու. ահա յայտ եղև աւադիկ, եթէ յամ փառաս վիշապաց ձերոց խառն էք դուք: Աբրահամ ասէ. յո՞ր փառս: Դահճապետն ասէ. առաջին՝ 'ի մահ մոգուցն, և ապա՝ յայլսն ամ: Աբրահամ ասէ. այդ ոչ միայն 'ի մէնջ է, այլ ըստ կարգի և ձերոց օրինացդ. զի թագաւորք ձեզ տան հրաման գլխաւորացդ, և դուք 'ի ձեռն ձերոց սպասաւորացդ գործէք: Դահճապետն ասէ. 'ի Միհր մծ երդուեալ իմ, խստագոյն ես խօսիս քան զվրդպսն քո. յայտ է թէ փառասակարագոյնք ես էք դուք. արդ ո՛չ է հնար ձեզ ապրել 'ի մահուանէ, բայց եթէ երկիր պագանիցէք արեգական, և կատարիցէք զկամս օրինաց մերոց: Խոսրէն ասէ. ցայժմ իբրև զմարդ չարախօսէիր, և արդ իբրև զշուն անպիտան ընդվայր հաչես: Եթէ զայր արեգականն ականջք, դու տայիր նմա թշնամանս զնել. արդ նա բնութբ անզգայ է, և դու չարութբ անզգայագոյն ես քան զնա: Ե՞րբ տեսեր զմեզ պակասագոյն քան զհարսն մեր. մի՛ բանիւք զփորձ առնուլ կամիր զմեր, այլ՝ հանդէս արա քում

չա-

չարութեան , և մերում բարութեան . և ամա-
չեցեալ զտանի հայրն քո սատանայ՝ ոչ միայն
'ի մէնջ , որ կատարելագոյնքս եմք , այլև որ
կարի փոքրիկն թուի քեզ , նա դիցէ վերա
սատանիկս յոգիս և 'ի մարմինս քո ։

Զայս իբրև լուաւ զահճապետն , սրտմտեալ
բարկացաւ 'ի վ̄ր նց̄ . ետ քարշել չարագոյն
քան զառաջինսն . և այնչափ սաստիկ քար-
շեցին , մինչև բազմաց կարծիք եղեն՝ թէ մե-
ռան ։ Իսկ իբրև ժամք երեք 'ի վ̄ր անցին ,
դարձեալ խօսել սկսան երկոքեանն , և ա-
սեն . փոքր համարիմք զանարգանս զայս , և
առ ոչինչ զցաւս մարմնոյս՝ առ մեծ սէրն ն̄յ ,
որով կատարեցան հարքն մեր հոգևորք ։ Հան-
դա մի՛ դլար և մի՛ դադարեր , այլ զոր ինչ
առ նոսայն արարեր , զնոյն և առ մեզ կատա-
րեա՛ . եթէ չարագոյն թուին քեզ գործք նոյ ,
կրկին և զմե՛րս համարեսջիր . զի նոքա բա-
նիւք հրամայէին , և մեք գործովք զար-
դիւնան կատարէաք և կատարեմք ։

Յայնժամ և նա առաւել զայրագնեցաւ 'ի վ̄ր
նց̄ , և հրամայեաց զմահու գան հարկանել .
և առ մի մի 'ի նոցանէ փոխեցաւ վեց այր 'ի
դահճացն ։ Եւ մինչդեռ կիսամեռք յերկիր
անկեալ դնէին , հրամայեաց զերկոցունց ա-
կանջսն մօտ կտրել . և այնպէս բարեցին , որ̄
թէ չիցէ լեալ 'ի տեղւոջն ։ Զարթեանն որ̄
'ի քնոյ 'ի սաստիկ հարուածոցն . սկսան ա-
ղաչելով պաղատանօք մատուցանել , և ասեն .
աղաչեմք զքեզ քա՛ն զինուոր թագաւորին .
կա՛մ կատարեա՛ զմեզ իբրև զհարսն մեր մահ-

ուժամբ , և կմ̃ արամ զպատուհասդ ա̃յ օրինա-կի վերջնոյս : Ո՛վ ի ահա լսելիք մեր առող-ջացան զանախտաւորութի երկնաւոր . իսկ հոտոտելիքս զեռեալ ատոէն 'ի տեղւոջ կան-յանցս չարչարանաց . մի կիսապարգև առ-նել զմեզ յերկնից բարուէն : Արգեցեր ըղ-մարմինս մեր քարշելով , և զլսելիս մեր կըր-թելով . որքեմ և 'զռնգունս մեր հատա-նելով . քանզի որչափ տգեղս առնես զմեզ երկրաւորաւս , գեղեցկագոյնս առնես զմեզ երկնաւորաւն :

Սա պխնի դահճապետն հեղութի , և ասէ . եթէ և այլ յամեմ ես առ ձեզ մօտ կալով , կարծեմ եթէ և աշակերտէք զիս 'ի ձեր յա-մառութիդ : Ո՛վ ի ահա արդ և զխորհուրդս արքունի 'ի վեր հանեմ ձեզ . ցայդ վայր ե-ղև հրամանն պատուհասիդ ձերոյ . և 'ի վ̃ե րորին պատուհասի երթալ ձեզ յասպարէս-տան , և լինել ձեզ մշակ յարքունիս . զի որ 'ի ձեզ հայեսցի , մի 'ի դմին յամառութեան պնդեսցի ըստ հեմ հրամանաց թգրին : Ասեն ցնա երանելիքն . դու զմեր երկիրս կիսա-գործ թողեր . մեք յարքունի երկիրն կէս մարմնովք մերովք ոչ վաստակեմք : Նորա ղայս լուեալ դահճապետն , աղաչեաց զզին-ուորսն՝ որ տանելոց էին զնս , և ասէ . մինչ ասոր դուք առնէք գնացէք . և հասեալ յա-սպարէստան՝ ուր կամ իւրեանց է , շրջեցին : Այս են հայոց խոստովանողք կատարեալք (ասէ որն եղիշէ ականատես) , որ զխեղու-թիւն և զչարչարանս խնդութ ընկալան յան-

ձինս

ձինս իւրեանց. այլ մեզ զի վերակեցցին 'ի նոյն մահուանէն, սգով և տրտմութեամբ. երթային զերկայնաւոր ճանապարհին. ոչ ծանր թուէին նոցա կապանքն ոտիցն և ձեռացն իբրև զայն, թէ ընդէ՞ր ոչ եղաք արժանի հաւասարել ընդ քաջ նահատակսն :

Նաև իբրև տարան հասուցին զնոսա յերկիրն բարբարոսացն 'ի գաւառ մի, զոր շահուղ կոչ շարաւ անուանեն, թէպէտև էին յարքունի պատուհասի, սակայն յայտնի և գաղտ մեծապէս ընկալեալ եղեն 'ի քրիստոնէից բնակչաց աշխարհին. որք է առաջ ելին երանելեացն խնդութեամբ, և պատուէին զնա ոպ զնշխարս նահատակելոցն մրց. սակայն երանելիքն և յայնմ յոյժ տրտմագինք էին, իբրև այն թէ՝ սակաւ վաստակեցաք, և մեծապէս հանգչիմք :

Նաև իբրև հանապազ 'ի նմին զնդանի կային, տեսեալ զյօժարութիւն հաւատացելոց Տեառն՝ որք առատապէս բերէին նոցա զամ պէտս, յորդորեցին զնոսա հոգ տանել առաւել նախարարացն եղելոց 'ի կապանս 'ի նիւշապուհ դղեկի ասպար տէր. և զի ինքեանք յարձակ կային՝ էր յորդորելոյ բարեպաշտից յանձն առին և անձամբք տանել զտուրս նոցա յաշխարհատանէ մինչև յասպար տ. և այսպէս ամ յամէ ժողովէին էր իւրաքանչիւր կարի մարդկանն ոմն սակաւ և ոմն շատ, և տային յերանելիսն՝ տանել նոցա. և այսպէս յարքանեկուէ կային նոքա երիցունքն, մինչև տասն ամն լնու արքունի մշակութեան, միանգամայն և սպասա-

սաւորութեն նախարարաց կապելոյ ։

Այս վն զի յոյժ խստագոյնս պահէին 'ի Ջերմոջ Տրն, և անդադար էին 'ի Ճանապարհորդութեան է̅ նոյն շահուղ դաւառ և ընդ մեշտոջն և է̅ քաշկար և է̅ ամ ասորեստան և խուժաստան, սատրիկ տապով հարեալ 'ի խորշակէ մեռանէր Տրն խորէն անդէն յասորեստանի ․ և տանջեալ լինէր 'ի բնակչաց Տրն է̅ նք վկայն ։

Իսկ երանելին աբրահամ կայր 'ի նմին սաստկութեն այլ և ս ամս երկուս մինչև յերկոտասաներորդ ամն պատժուպացն, անվեհեր Թոշակատար լինելով առ նախարարս հայոց 'ի հաւատացելոց ասորեստանի Տր ։ Այս սկսան նախարարքն աղաչել զերանելին, զի որ վն նց զայնչափ աշխատութիւն յանձն առեալ էր երթեւեկելոյ է̅ երկայն Ճանապարհ, հաւանեսցի երթալ և յՏն հայոց, և մխիթարել զընտանիս իւրեանց ․ զի 'ի քեզ տեսցեն ամէն զքաջ նահատակսն՝ որք կատարեցան սրով, և զնք կապանս չարչարանաց մերոց ․ և քև օրհնեսցի Տն ամ ․ յորժամ կոխեսցեն անհնազանդ ոտք խստավանողին զերկիրս հայոց, և կենդանի մարտիրոսդ շրջեսցի 'ի մէջ ազգին, ամ Տէր կրկին լինի կենդանութի ։ Արդ 'ի տեսանելն զքեզ՝ և զմեր կապանս յիշեսցեն, և աղօթս առնելով խնդրեսցեն յայ, զի դարձդարձ լիցի մեզ անդրէն 'ի հայրենի երկիրն մեր ․ և այս ամ այսմիկ եղև ը̅ հաւատոց նց ։ Զի յորժամ մեծաւ Թախանձանօք ստիպեցին

ցին զերանելին աբրահամ, ածէին զխոստա-
վանողն 'ի հաւանութիւն • վն զի. ոչ էր երբեք
ստորութիւն սրբյն՝ բարւոյն Քղեմ դառնալ •
այլա երաշխաւորութբ հաւատացելոց՝ որք
զտունս իւրեանց և զարարս փոխանակ նորա
գրեցին յարքունիս, և յիւրեանց վր առին
զարքունի աշխատութին նր մինչև ցվախճան
նորին, արձակեցաւ երանելին, և եկն ե-
մուտ յԶն հայոց :

Խնդացան ելին ընդառաջ նր վաղվաղակի
մեծամեծք և փոքունք, արք և կանայք • ան-
կանէին և փարէին զոտիւք և զձեռօք սրբյն,
և ասէին • օրհնեալ տր ած 'ի բարձունս, որ
առաքեաց մեզ հրեշտակ յերկնից՝ բերել
մեզ աւետիս յարութե, զի լինիցիմք ժա-
ռանգք արքայութեն • քանզի և տեսն իսկ
երանելւոյն առանց ամ երկբայութե զկեր-
պարանս հրեշտակի ցուցեալ ծանուցանէր
ամ տեսողաց :

Բայց երանելի խոստովանողն թէպէտև այս-
պէս սիրով ընկալեալ եղև յամ Զէն, ընտ-
րեաց իւր տեղի մի զատ յամ բազմամբոխ
ժողովրդոց • և առաքինի եղբարբք երիւք
անցուցանէր զկեանս իւր մեծաւ ճգնութբ,
զոր եթէ կամիցի ոք 'ի կարգ. արկանել,
դժուարաւ կարասցէ ասել. զվարս առաքի-
նութե նր (ասէ սուրբն եղիշէ) • զի եթէ ըզ-
տքնութիւն ասիցես, իբրև զկանթեղ անշէջ
կայր զամ գիշերս • և եթէ զանկաւապխտու-
թիւն կերակրոցն կամիցիս ասել, համարեալ
եթէ զանկերակուր հրեշտակացն բերէր ըզ-
նմա.

նմանութեն. եթէ զհեզութեն ցածութեն կա-
միցիս ասել, ոչ զոք 'ի կենդանեաց կարիցես
գտանել նման նմա. և եթէ զանընչասիրու-
թիւն կամիցիս ասել, դարձեալ զոր օրինակ
չպարտի մեռեալն 'ի կարասէ, զնոյն օրինակ
ճշմարտութբ և առ երանելին իմացջի՛ր.
անյագական ձայնիւ համապազորդեալ էր
'ի պաշտաման, և անհատ աղօթիւք միշտ ը̄
ա̄յ 'ի բարձունս խօսէր։

Այլ վ̄ն այսպիսի հրեշտակային առաքինու-
թեն նր̄՝ ոչ հայեցեալ յականջատ գոլ ս̄ր̄յն
իբրև 'ի պակասութիւն, այլ առաւել որպ̄ս 'ի
կատարեալ նշանակ խոստովանողական ճգ-
նութեն, բռնադատեցին զնա, և ձեռնա-
դրեցին (ըստ գրելոյ փարպեցւոյն) յաստի-
ճան եպ̄սուե ծ̄ին բզնունեաց. որով և բա-
զում ուղղութեց ծ̄ին մարդկան լինէր ուսու-
ցիչ։ Ս̄յ և եղիշէ կրկնէ՛ անդրէն զգովու-
թիւ առն ա̄յ՝ 'ի վ̄ր բերէ. Աղ եղև նա ան-
համելոց, և խթան ը̄ոստուցիչ ա̄մ հեղգա-
ցելոց։ Պսրովեցաւ նովաւ ագահութեն, և
կարի յոյժ ամաչէաց նովաւ շուայտութիւն
որկրամոլութեն։ Ռողջութեն եղև նա ծ̄իս
հայոց. և բազում վիրաւորք 'ի ծածուկ նո-
վաւ գտին զառողջութեն։ Այլ եղև նա վ̄ւպ
կատարեալ՝ վ̄ւպաց իւրոց, և ո̄ք հայր խրա-
տու՝ հարանց իւրոց։ Այլ 'ի լուր ո̄ք համբա-
ւոյ նր̄ իմաստնացան տգէտք. և 'ի տեսիլ
մերձաւորութե նր̄ զգաստացան լկտիք։ Ընա-
կեալ էր ըստ մարմնոյ 'ի նեղ խցկան, և ահ
սրբութե նր̄ անկեալ էր զհեռաւորօք և զմեր-
ձա-

ճաւորօք ։ Զարհուրեցան դեւք , և փախեան 'ի նմանէ . իջին հրեշտակք , և բանակեալ ելին զնովաւ ։ Յոյնք երանի ետուն վ՟ն նորա Յիս Հայոց , և բազում բարբարոսք փութացան տեսանել զնա մարմնով ։ Սիրելի եղենա սիրելեաց ն՟յ , և զբազումս 'ի թշնամեաց ճշմարտութե՟ն եած 'ի հաւանութի՟ն ն՟ր սիրոյ ։ Սկիզբն արար առաքինութեան անդստին 'ի տղայ տիոց իւրոց , և նովին առաքինութ՟բ կատարեցաւ 'ի վախճան կենաց իւրոց ։ Ո՟պ ոչ խառնեցաւ 'ի կարգ ն՟ր ամուսնութե՟ն Յիս , այսպէս չեմուտ ի՟ մարմնաւոր պիտոյիւք ը՟մ ապականացու իւրաց Յիս ։ Եւ եթէ պարտ է պարզապէս ասել , ո՟պ փոխանակեաց ըզպէտս մարմնոյ ընդ պիտանացու հոգևոր իրաց , այսպէս փոխարկեալ եղև յերկրէ յերկինս 'ի բարւօք ծերութե՟ն . որում արժանի եղիցուք և մեք 'ի ք՟ն յ՟ն 'ի տ՟ն մեր . և նմա փառք յաւիտեանս . ամէն ։

ՎԿԱՅԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ

Մեծ անարծաթ բժշկացն Կոզմայի և Դամիանոսի ։

ՄԵԾՈՒԹԻՒՆ ԱՄԵՆԱՅՆ եկեղեցիս քրիստոնէից յարեւելս և յարևմուտս անուն և պատիւ՛ նշանագործ վկայից անարծաթ բժշկաց 'ի սկզբանէ և այսր, և սքանչելիք նշ՟ յամ՟ տեղիս քարոզին . այլ այն է զարմանալին, զի ոչ մի, այլ երեք զոյգք եղբարց համօրուճեստից 'ի բժշկութե՟ Կոզմաս և Դամիանոս անուամբ աւանդին լինել յոմանց՝ . Թերևս զհամանմանս և զնախանձաւորս միմեանց առաքինութ՟ 'ի նոյն անուն կոչելով . եթէ չկայցէ և շփոթութի՟ ինչ պատմական ։ Ապա ժամ է լսել զպատմութիւնս իւրաքանչիւր, որպէս և զիարդ գտանեմք առ մեզ և առ յոյնս և առ հռովմայեցիս, սկսեալ 'ի նշէ՝ յորս ամենեքին միաբանին ։

ա̃. Կոզմաս և Դամիանոս եղբարք արաբացիք.

Հ. Մարտ. 13, կմ. 14. և Նոյեմբ. 1: Յ. Յուլ. 17. և Նոյեմբ. 1: Լ. Սեպտ. 27: Բոլլանդեանք, անդ. և Սուրիոս, երես. 403 = 406:
Ճառընտ. Ս. ԱԼ = ԱԼԷ:

Ընդ ժամանակս թգ̃րութե̃ դիոկղետիանոսի և մաքսիմիանոսի՝ կին ումն էր 'ի քաղաքն էգէայ կիլիկեցւոց՝ երկիւղած յոյժ, թէոդոտէ անուն. յորմէ ծնան երկուորեակ եղբարք կոզմաս և դամիանոս՝ պատուպք ազգաթիւց. և սնեալ մանկայաշտ կարգօք և դաստիարութե̃՝ եղեն արուեստիւ բժիշկք, ուսեալք առաւել 'ի հոգւոյն սրբոյ. քանզի բժշկէին զա̃մ ախտս և զհիւանդութիւնս մարդկան և անասնոց անուամբ քնի. մինչև լուսաւորել զկոյրս, գնացուցանել զկաղս, բանալ զականջս խլից, և հալածել նաև զդևս. և ոչ առնուին յումեքէ ինչ՝ զհետ երթեալ պատուիրանին քնի, ձրի առէք, և ձրի տուք:

Իսկ 'ի միում նուագի 'ի բժշկել նց զկին ումն պալլադիա անուն յանբուժելի հիւանդութենէ, նա բազում թախանձանօք աղաչէր զմին դամիանոս ընդունել փոքր ինչ ուղերձ յընծայ, կմ երեք ձու հաւու. և 'ի չառնուլ նր յանձն՝ երդումն տուեալ յանունն այ ահաւոր՝ սաակէր չառնել անատեա զաղաչանս իւր. մինչև ամաչել նմա և ընդունել: Զայն իբրև լուաւ

որքն

Ո՞րն կողմաս, տրտմեցաւ յոյժ, և կամեցաւ որոշիլ յեղբօրէն ծմ իւրոց. մինչև պատուէր տայ՝ զի մի՛ Թաղեսցին երկոքին ՚ի միում գերեզմանի. այլ ՚ի նմին գիշերի երևեցաւ ծր ծառայի իւրում կողմայի, և ասէ. զի՞ ՚ի զուր խռովիս, զի եղբայր քո ո՛չ ՚ի վարձ էառ զընծայն, այլ ՚ի պատիժ անուան իմոյ՝ յոր երդուեաւ սուտօզն ։

Այս եղև յաւուրսն յայնոսիկ Հալածումն ՚ի վՐ քրիստոնէից ՚ը ծմ տեղիս. և ՚ի Նատիլ լիւսիայ դատաւորի յատեան յեգէա քաղաքի՝ մատնեցին զերկոսին եղբարս, Թէ անուամբն Քի փարատեն զծմ ցաւս. զոր տեսեալ բազմաց՝ ՚ի բաց կան ՚ի պաշտամանց ծոց, և զՀետ երԹան կրօնից նազովրացւոց։ Այս կոչեն դատաւորին զնմ զառաջեաւ՝ (ԺԵ Ճառընտրին, յառաջ ՚ի զեօԹն կաղանդացն դեկտեմբերի ամսոյ. այն է Նոյեմբ. ԻԵ) սաստիւք սպառնալեաց խօսէր ՚ի նմ յաղագս ամբաստանուԹեն եղելոյ զնոցանէ. այլ նախ ասացէք ինձ ասէ զԾԻ ձեր և զքաղաք, և զանուն, և զբախտ կմ զՃակատագիր ։

Պտսնի ետ անդրանիկ եղբայրն և ասէ. յԾէն արաբացւոց եմք մեք. ես կողմաս կոչիմ, և եղբայրս մեր՝ դամիանոս. այլ զի՞նչ բախտն իցէ՝ ո՛չ գիտեմք. վն զի քրիստոնեայք եմք, ուստի և ՚ի պատուհական ազգէ։ Դատաւորն ասէ. իցե՞ն ձեր և այլ եղբարք կմ ընկերք. կողմաս ասէ, այո՛ են. և անուանք նց՝ անԹիմոս, ղևոնդիոս, և եւպրեպիոս լսին. ետ բերել լիւսիաս և զնոսա. և ասէ ցՀնգեսին միան-

միանդամայն . զմտաւ ածել զօգուտն ձեր՝ մատիք և զոհեցէք ըմծոց մերոց , և թողէք անդր 'ի բաց զքոն ձեր . ապա թէ ոչ՝ տան.

Ջանօք ածեմ զձեզ 'ի հաւանութիւն :

Ո՛ւ այս պխնի եւտուն ՚ծը վկայքն միաբան . զտանջանս քո արհամարհեմք , և ո՛չ զան-գիտեմք . արա՛ զոր կամիս . զի մեք զկուռս խուլս և համրս՝ քարեղէնս և պղնձիս՝ ած կոչել ո՛չ կարեմք . և ո՛չ իսկ մարդիկ անուա-նեմք , այլ՝ դևս : Բարկացեալ դատաւորն՝ ետ կապել զձեռս և զոտս նց , և ուժգնա-պէս տանջել հարուածովք . իսկ երանելիքն սաղմոսէին , Տր ապաւէն մեր եղեր յազգէ յազգ , և որ 'ի կարգին . և ցլիւսիաս ասեն . եթէ իցեն քո և այլ խստագոյն տանջանք , փութա՛ ածել 'ի վը մեր . ոչ զի ծանիցես , թէ տանջանք քո ոչինչ կարեն սասանել մեզ : Յայնժամ հրամայն ետ դատաւորն ծովլըն-կէց առնել զնս շղթայակապ . և ահա հրեշ-տակ տն եկաց առ նս , և լուծեալ զշղթայս նց՝ եհան զնս 'ի ցամաք ողջանդամ : Օր լուեալ դատաւորին՝ զահի հարաւ . կոչեաց զնս , և ասէ . երդուեալ 'ի մեծ ըմծան , կա-խարդութն յաղթէք դուք . զի զտանջանօքն արհամարհեցիք , և զծովն յիմարեցուցիք , ա՛ղէ և ինձ ուսուցէք զայդ մոգութիւն , և ես աշակերտեցայց ձեզ : Պխնի եւտուն նըմն կոզ-մաս և դամիանոս , և ասեն . մեք կախար-դութիւն ոչ գիտեմք , զի քրիստոնեայ եմք , և անուանմբն քրի յոչինչ գրեմք զզօրութիւն կախարդաց . այլ դու թէ կամիս տեսանել

զզօրութիւն ք̅ի ա̅յ մերոյ , լե՛ր քրիստոնեայ
և ե՛կ զհետ մեր յանուն ք̅ի ։

Իսկ դատաւորն այսպէս առնելով զնա ասէ . յանուն Ապողոնի դ̅յն իմոյ եկեց զհետ ձեր . և յայն բան եհաս պատուհաս 'ի վ̅ր ն̅ր . զի երևեցան նմա երկու դևք , և ապտակէին և տանջէին զնա չարաչար . մինչև աղաղակել առ ն̅ր վկայսն . աղաչեմ զձեզ զօրականք ք̅ի , աղօ՛թս արարէք վ̅ս իմ առ ա̅ծ ձեր , զի մարթացայց ազատիլ 'ի ձեռաց դիւա՛ցս ։ Իսկ յաղօթել սրբոցն , և 'ի դնել ձեռս 'ի վ̅ր ն̅ր՝ դադարեաց պատուհասն , և աներևոյթ եղեն դևքն . իսկ անօրէնն լիւսիաս ասէ . տեսանէ՞ք , զիա՞րդ սրտմտեցան ա̅ծքն , վ̅ս զի խորհէի թողուլ զնոսա . յայնժամ ն̅ր վկայքն յանդիմանեցին զխստասրտութիւն ն̅ր և զմոլորութիւն սուտ ա̅ծոց . վ̅յ արկան 'ի բանտ զօրն զայն . ուր սաղմոսիւք և օրհնութ̅բ ոչ դադարէին 'ի փառաւորելոյ զա̅ծ ։ Իսկ 'ի վաղիւն անդր ետ բռնաւորն ածել զնո զառաջեաւ . և ասէ . խորհեցա՞յք յանձինս ձեր , եթէ՝ կայք յանմտութե ձերում ։ Սրբքն ասեն . լո՛ւր թշնամիդ ճշմարտութե . մեք քրիստոնեայք եմք , և մինչև ցվախճան պատերազմիմք վ̅ն ճշմարտութե . ո՛չ ուրանամք զճշմարիտն ա̅ծ բոլորից , և ո՛չ զարարածս կմ զմնոտի պատկերս կարող եմք ա̅ծ անուանել . այլ դու զո՛ր խորհուրդ և խորհեցար 'ի վ̅ր մեր՝ կատարեա՛ ։ Յայնժամ հրամանս ետ անօրէնն հնոց մեծ լուցանել , և արկանել զվկայսն 'ի հուր բորբոքեալ ։ Իսկ երանե-

լիքն

լիքն շրջէին 'ի մէջ հնոցին իբրև 'ի դրախտ փափկութե, և ցնծութբ սաղմոս ասէին. առ քեզ տր համբարձաք զաչս մեր, որ բնակեալդ ես 'ի յերկինս : Այլ յաղօթել անդ նցա՝ ել բոցն և այրեաց զբազումս 'ի հեթանոսաց. իսկ մնքն գտան ամենևին անարատ, զի և

մազ մի 'ի նոցանէ ոչ այրեցաւ :

Զայն տեսեալ դատաւորին՝ սքանչացաւ. այլ անդրէն 'ի միտս յիմարութե զառածանէր, և ասէր ցվկայսն. երդուեալ 'ի մեծ տծս, զարմացեալ եմ ըդ նորատեսիլ իրսդ. արդ ասացէք ինձ, մինչև յե՞րբ ստուերածս 'ի վր ածէք աչաց մերոց մոգական արուեստիւ, և ոչ զոհէք դից՝ որովք կեան տիեզերք : Սրբքն ասեն. մինչև ցե՞րբ ո՛վ ամպարիշտ՝ մոգութե ընծայես զզօրութի բարձրելոյն, և զկուռս խուլս՝ տծս անուանես. այլ մեք ոչ կարեմք ուրանալ զտծ մեր՝ որով կեամք,

շարժիմք և եմք :

Հրաման ետ բռնաւորն հանել զնս 'ի կախաղան քերանաց, և տանջել. և անդէն եկն եկաց առ նս հրեշտակ տյ, և պահէր զնոսա անվնաս. զի դահիճքն վաստակեցան, և նք կային զուարթ երեսօք : Ասէ լիւսիաս. ոչինչ օգտէ ձեզ կախարդութի ձեր, եթէ ոչ հնազանդեսջիք հրամանաց թգրին : Մկնի ետուն կոզմաս և դամիանոս, և ասեն. չեմք ինչ հնազանդելոց անօրէն հրամանաց թագաւորաց քոց. ունիմք մեք թգր յերկինս

զքս որդին այ :

Յայնժամ հրամայեաց դատաւորն 'ի խաչ

Հանել զկոզման և զդամբանոս, և քարկոծ
ածել. իսկ զանթիմոս և զզևօնդիոս և
զեւպրեպիոս 'ի բանտ տանել կապանօք:
Այլ արարին դահիճքն զհրամայեալսն. բայց
քարինքն անդրէն 'ի ձգօղսն դառնային. և
տեսեալ դատաւորին վիրաւորեալ զսպասա-
ւորս իւր` հրամայեաց չորից գնդաց զինուո-
րաց նետաձիգ լինել 'ի սր̄սն 'ի վ̄ր խաչին
յանդիման ամ̄ բազմութե̄. ետ բերել անդր
և զնահատակսն արկեալս 'ի բանտ, զի տե-
սօղ լինիցին պատուհասի նց̄:
Այլ 'ի ձգել զինուորաց զբազմութի̄ նետից`
ոչ մերձեցան 'ի նո̄ք վկայսն, այլ կարկամէր խո-
ցոտէին զժողով ամբոխին. և եղև ձիչ և
խռովութի̄ յոյժ: Ընդ որ խռովեալ դատաւո-
րին` հրաման ետ վաղվաղակի տանել զվկայսն
յայլ տեղի, և գլխատել. և նք̄ միաբան ա-
սէին զձանապարհայն. բարի՛ է խոստովան
լինել տն̄, և սաղմոս ասել անուա՛ն քում
բա՛րձրելդ. և հասեալք 'ի տեղի կատարմանն`
աղօթս արարին դարձեալ. և երբև ասացին
զամէնն, մատուցեալ դահճաց հատին ըզ-
գլուխս նոցա սրով. և այնպէս աւանդեցին
սր̄քն հնգեքին խաղաղութ̄ զհոգիս իւրեանց
առ ա̄ծ, ընկալեալք զպսակն յաղթութե̄:
Ասա աւարտէ ձառընտիրն մեր զպատմութի̄ն,
դնելով զկատարումն սր̄ց` որ օր քսանևհինգ
էր տրէ ամսոյ: Իսկ այլք յաւելուն, թէ
բարձին արք երկիւղածք զմարմինս նահա-
տակացն, և ամփոփեցին 'ի միում վայրի. որ
ըստ ոմանց ասի լինել մերձ յեՀմ, 'ի տեղին

կո

կոչեցեալ պոռեման կամ փոռեման : Սոր աւան-դութիւն է ռամկաց արաբացւոց, թէ 'ի վերայ եկեղ ուղտ մի՝ խօսեցաւ ոմն զէշն բազմամբո-խ մարդկայնոյն բարբառով, եւ եցոյց զտեղի գե-րեզմանի նոցա. ոչ թէ նշանագործ վկայքն կողմաս եւ դամիանոս բարերարք իցեն ոչ միայն մարդկան, այլեւ անասնոց :

Ոչ չէ ինչ անհաւանելի աղանչելիքն՝ որ-զկնի պատմի, թէ յետ ժամանակաց ումն 'ի չինականաց եկեալ 'ի հնձոց, եւ առեալ կերա-կուր՝ ննջեաց խոնջ մարմնով 'ի բացի բերա-նաբաց. եւ օձ մի սողեալ եմուտ ընդ բերանն նր. յորմէ 'ի տագնապ անհնարին անկեալ առն՝ ընթացաւ 'ի գերեզման սրբոցն, եւ սկսաւ ա-ղաղակել. ած սրբոցն կողմայի եւ դամիանոսի օգնեա ինձ. մինչեւ միւսանգամ ննջեաց, եւ ել օձն 'ի նմանէ, եւ ազատեցաւ :

Այլ եւս յաւուրս քրիստոնէութեն՝ յորժամ շի-նեցաւ վկայարան 'ի վր մարմնոյ սրբ վկայիցն, այր ումն մաղքոս անուն՝ որ ապաստանորէր տա-ճարի նր, եած անդր զկին իւր, եւ ասէ ցնա առաջի սրբոյն. ահա ես երթամ 'ի ճանապարհ հեռի 'ի տար. Ը, եւ յանձն առնեմ զքեզ այ եւ սրբ նր կողմայի եւ դամիանոսի. նիստ 'ի տան քում. եւ ցուցեալ նմա զնշան ինչ՝ ասէ. այս եղիցի քեզ նշան. յորժամ կամք լիցին այ, առաքեցից զայդ, եւ կոչեցից զքեզ :

Արդ յետ գնալոյ առնն՝ իբրեւ էանց ժամա-նակ ինչ, եկեալ դիւին 'ի կերպարանս ճա-նապարհորդի՝ ասէ ցկինն. ահա նշանն առն քո. նա առաքեաց զիս՝ զի տարայց զքեզ

Ի. Կոզմաս և Դամիանոս հռովմայեցիք ։

Հ. Ե ՃԳ. յուլիս. 1 ։

Զերկրորդ անուանեալ հարազատ եղբարս՝ Կոզմաս և Դամիանոս կոչմամբ՝ հռովմայեցիս, յորոց և հայք նշանակեն յառաջին աւուր ամսեանն յուլիսի. ուր ունի բասիլեան յայսմաւուրք յանուանց այսպէս. * Նահատակութին սբցն անարծաթից Կոզմայի և Դամիանոսի՝ ՚ի հռովմ եղելոց ։ Կոզմաս և Դամիանոս՝ Քնի վկայքն՝ էին առ թագաւորութեն Կարինոսի. և բժիշկ գոլով արուեստիւ՝ շրջէին ըն ամ տեղիս, ամ հիւանդաց առողջութիւս պարգևելով, և վարձ բժշկութեն խնդրելով ՚ի բժշկելոցն՝ զ՚ի Քս հաւատս ։ Որդ կարծեցեալ կռապաշտիցն մեռելոց՝ որպէս կախարդական արուեստիւ զբժշկութիւն առնել, չարախօս եղեն առաջի Թագաւորին. և կալեալ ստիպէին ուրանալ զՔս. և ոչ հաւանեալ՝ ՚ի տանջանս պատրաստ լինէին. այլ զօրութեն Քնի զԹգն Կարինոս յետս դարձուցին ՚ի մոլորութէ. զի ՚ի թիւրիլ պարանոցի նր՝ բժշկեալ զնա, ոչ միայն զնա հանդերձեցին հաւատալ ՚ի Քս, այլև զամ ընտանիս նր ։ Ուստի ՚ի պատիւ մեծարանաց եղեալք՝ նախանձելի գտան վրդպին իւրեանց. և ՚ի լեառն ածեալք ՚ի նմանէ ՚ի քարշել զդոյսս՝ քարկոծեցան ։ Այս

պատ

պատմութիւն է, զոր առաւել պարզաբանելով
երկրորդէ և յայսմաւուրքն մեր ։

Է. Աղօթամս և դամիանոս՝ անհաւատոկք ։

Հ. և Յ. նոյեմբ. I ։

Օ երրորդ անուանեալ եղբարց անարծաթ-
բժշկաց չէ՛ք ինչ բան հաւաստի. զի
և ո՛չ ժամանակ նց կմ քաղաք յիշատակի ու-
րեք. այլ ոչ յայսմաւուրք յունաց՝ նոյնպէս
և հայոց, զառաջին վկայաբանութիւն՝ որ ըստ
Ճառընտրաց մերոց և հռովմայեցւոց՝ կրկնեն
և յաղագս սոցա նմ հանգամանօք. որպէս և
զսքանչելիսն նոյնպէս տատանօք երկրորդե-
լով. Թո՛ղ. զի ոչ զառասպել ուղտուն յեր-
կարեն, նոյնպէս և այլ յաւելուածս առնեն
այլ և այլ օրինակագիրք. յորոց մի է եգեալն
՚ի հայումս, զորով՝ բարուք առնէ՝ զի զանց
առնէ նր լինել. Եւ որում փոխաբերեալ է այսր
՚ի կարգէ նշանագործութեց սբյն Մինասայ, և
այն ՚ի համարոյ տխմարական աւանդութեց
ռամկաց ։

ԱԿՐ.Յ-

ՎԿԱՅԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ

Սրբոյն Ատուրոյ , կմ՛ Ադրուրուզտի :

Հ . փետր . 25 : Տն ԷԷւ . փետր . 22 : ի պատմագրաց հայոց :

ԵՐՋԱՆԻԿՆ 'Ի ՎԿԱՅՍ սրբ. մանաւկն Ատուրն՝ էր ազգաւ պարսիկ 'ի քուրմական բնաշպահոյ՝ որդի մոգպետի , յամս թագաւորութեան Խոսրովու որդւոյ կաւատայ , բնակեալ 'ի դուռին քաղաքն հայոց ընդ դենշապհոյ պարսիկ մարզպանի . և առաջին անուն նր 'ի հեթանոսութե մախոժ կմ մախոչ :

Նա եղև 'ի տեսանել մախոժայ զնահատակութի զգրիգորի ուժկի համազգւոյն իւրոյ, զի և նա 'ի մոգութէ էր դարձեալ, փառեցաւ 'ի սիրտ նր սէր առ քրիստոնէութի . և այնուհետև խղճէր ընդ դենն պարսկական՝ զմտաւ ածելով զպատրանս սնոտի կրակապաշտութե և արևապաշտութե . մինչ թէպէտ յապարանս մոգուց կայր , բայց երկմիտ էր 'ի հաւատոց նց : Նա յաւուր միում յորժամ մոգքն զոհս մատուցանէին ատրուշանին՝ ընդ կրակարանին, և մախոչ ընդ նմա , յանկարծակի բոցն բարձրացաւ ,

ցաւ, և օկսաւ այրել զապարանսն, և ոչ կարացին շիջուցանել. և եղև աղաղակ մեծ 'ի քաղաքին:

Զոր լուեալ Հազարապետն Հայոց՝ փութացաւ յեկեղեցին, էառ զքահանայսն կենսատու ս՟բ խաչիւն, և եկն յապարանսն. և անդէն վաղվաղակի 'ի զօրութենէն ք՟սի նշանաւ ս՟բ խաչին շիջաւ բոցն. և մոգքն շնորհակալ եղեն ն՟մ: Իսկ պատանին մախող 'ի բաց ընկեցեալ զգործի զոհիցն, և առեալ 'ի ձեռս զբուրվառն՝ երթայր առաջի ս՟բյ խաչին մինչև յեկեղեցին:

Եւ 'ի վաղիւն գնացեալ մոգուցն՝ չարախօսեցին զնա առ դենշապուհ մարզպանն, որ և միանգամայն վերակացու և դատաւոր քաղաքին դունայ, և ածեալ կացուցին զերիտասարդն յատենի. և նա համարձակութ՟ խոստովանեցաւ զք՟սի հաւատն, և այպանեաց զսնոտի պաշտամունս ն՟ց. Զի որ բարկացեալ դատաւորն՝ խուզեաց զհերսն և զմօրուսն, և զանեաց սաստիկ. և ետ արկանել զնա 'ի բանտ:

Եւ մնեալ մախող 'ի բանտն՝ եգիտ զոմն կրօնաւոր ներսէս անուն արգելեալ 'ի բանտին հանդերձ սահակաւ ընկերաւ իւրով՝ վ՟ն ազհամարհելոյ հրապարակաւ զդենն պարսից. Եւ մնաց ը՟ ամ յերկար յարգելանս. և ուսանէր 'ի նոցանէ օր ը՟ օրէ զհաւատս ք՟ի, և զսաղմոսն դաւթի. և սաղմոսէին 'ի միասին անդադար:

Եւ յետ երից ամաց (կ՟մ ո՟մ այլք ընթեռնուն,

Տ̃րն կողմաս, տրտմեցաւ յոյժ, և կամեցաւ որոշիլ յեղբօրէն տ̃մ իրոք. մինչև պատուէր տայ՝ զի մի՛ թաղեսցին երկոքին 'ի միում գերեզմանի. այլ 'ի նմին գիշերի երևեցաւ տ̃ր ծառային իւրում կողմայի, և ասէ. զի՞ 'ի զուր խռովիս, զի եղբայր քո ոչ 'ի վարձ էառ զընծայն, այլ 'ի պատիւ անուան իմոյ՝ յոր երդուեաւ տուօղն:

Իսկ եղև յաւուրսն յայնոսիկ հալածումն 'ի վ̃ր քրիստոնէից ը̃ տ̃մ տեղիս. և 'ի նստիլ լիւսիայ դատաւորի յատեան յեգէա քաղաքի՝ մատնեցին զերկոսին եղբարս, թէ անուամբն ք̃սի փառատեն զտ̃մ ցաւս. զոր տեսեալ բազմաց՝ 'ի բաց կան 'ի պաշտամանց ըծոց, և զհետ երթան կրօնից նազովրացւոց: Իսկ կոչեալ դատաւորին զնս̃ զառաջեաւ՝ (տ̃ ձառընտրին, յառաջ ք̃ զեօթն կաղանդացն դեկտեմբերի ամսոյ. այն է նոյեմբ. իէ) ստտիւք սպառնալեաց խօսէր ը̃ նս̃ յաղագս ամբաստանութեն եղելոյ զնոցանէ. այլ նախ ասացէք ինձ ասէ զա̃ ձեր և զքաղաք, և զանուն, և զբախտ կմ̃ զճակատագիր:

Պ̃խնի ետ անդրանիկ եղբայրն և ասէ. յա̃էն արաբացւոց եմք մեք. ես կոզմաս կոչիմ, և եղբայրս մեր՝ դամիանոս. այլ զի՞նչ բախտն իցէ՝ ոչ գիտեմք. վ̃ն զի քրիստոնեայք եմք, ուստի և 'ի պատուական ազգէ: Դատաւորն ասէ. ի՞ցէ՞ն ձեր և այլ եղբարք կմ̃ ընկերք. կոզմաս ասէ, այո՛ են. և անուանք նց՝ անթիմոս, ղեւոնդիոս, և եւպրեպիոս լսին. ես բերել լիւսիաս և զնոսա. և ասէ ցհնգեսին

միանգամայն . զմտաւ ածել զօգուտն ձեր՝
մատիք եւ զոհեցէք ա͞ծոց մերոց , եւ թողէք
անգըր 'ի բաց զքո͞ն ձեր . ապա թէ ոչ՝ տան.

Ջանսք ածեմ զձեզ 'ի հաւանութի՛ն :

Առ այս պխնի եւտուն ո͞ր վկայքն միաբան .
զտանջանս քո արհամարհեմք , եւ ոչ զան-
գիտեմք . արա զոր կամիս . զի մեք զկուռս
խուլս եւ համերս՝ քարեղէնս եւ պղնձիս՝ ա͞ծ
կոչել ոչ կարեմք . եւ ոչ իսկ մարդիկ անուա-
նեմք , այլ՝ դեւս : Բարկացեալ դատաւորն՝
ետ կապել զձեռս եւ զոտս ն͞ց , եւ ուժգնա-
պէս տանջել հարուածովք . իսկ երանելիքն
սաղմոսէին , Տ͞ր ապաւէն մեր եղեր յազգէ
յազգ , եւ որ 'ի կարգէն . եւ ցլիւսիա ասեն .
եթէ իցեն քո եւ այլ խստագոյն տանջանք ,
փութա ածել 'ի վ͞ր մեր . ո͞պ զի ծանիցես ,
թէ տանջանք քո ոչինչ կարեն սասանել մեզ :
Յայնժամ հրամանն ետ դատաւորն ծովըն-
կէց առնել զն͞ս շղթայակապ . եւ ահա հրեշ-
տակ ա͞ծն եկաց առ ն͞ս , եւ խզեալ զշղթայս
ն͞ց՝ եհան զն͞ս 'ի ցամաք ողջանդամ : Զոր
լուեալ դատաւորին՝ զահի հարաւ . կոչեաց
զն͞ս , եւ ասէ . երդուեալ 'ի մեծ ա͞ծան , կա-
խարդութ͞բ յաղթէք դուք . զի զտանջանօքն
արհամարհեցիք , եւ զծովն յիմարեցուցիք ,
ա՛րդ եւ ինձ ուսուցէք զայդ մոգութի՛ , եւ ես
աշակերտեցայց ձեզ : Պխնի եւտուն ո͞րն կոզ-
մաս եւ դամիանոս , եւ ասեն . մեք կախար-
դութ͞ի ոչ գիտեմք , զի քրիստոնեայ եմք ,
եւ անուամբն ք͞ի յոչինչ գրեմք զզօրութիւն
կախարդաց . այլ դու թէ կամիս տեսանել

զզօրութիւն քնի ա͞յ մերոյ, Տէր քրիստոնեայ
և ե՛կ զհետ մեր յանուն քնի :

Իսկ դատաւորն այսպն առնելով զնա ասէ. յանուն Ապողոնի ա͞յն իմոյ եկից զհետ ձեր. և յայն բան եհաս պատուհաս 'ի վ͞ր ն͞ր. զի երևեցան նմա երկու դևք, և ապտակէին և տանջէին զնա չարաչար. մինչև աղաղակել առ ն͞ր վկայսն. աղաչեմ զձեզ զօրակա՛նք քնի, աղօ՛թս արարէք վ͞ն իմ առ ա͞ծ ձեր, զի մարթասցայց ազատիլ 'ի ձեռաց դիւացս : Այս յաղօթել սրբ͞յն, և 'ի դնել ձեռս 'ի վ͞ր ն͞ր՝ դադարեաց պատուհասն, և աներևոյթ եղեն դևքն. իսկ անօրէնն լիւսիաս ասէ. տեսանէ՞ք, զիա՞րդ որսամտեցան ղծքն, վ͞ն զի խորհէի թողուլ զնոսա. յայնժամ ն͞ր վկայքն յանդիմանեցին զխստասրտութիւն ն͞ր և զմոլորութիւնս սուտ ղծոց. վ͞յ արկան 'ի բանտ զօրն զայն. ուր սաղմոսիւք և օրհնու- թ͞բ ոչ դադարէին 'ի փառաւորելոյ զա͞ծ :

Իսկ 'ի վաղիւն անդր ետ բռնաւորն ածել զնս զառաջեաւ. և ասէ. խորհեցարո՞ւք յանձինս ձեր, եթէ՝ կայք յանմտութե ձերում : Սրբքն ասեն. լո՛ւր թշնամիդ ճշմարտութե. մեք քրիստոնեայք եմք, և մինչև ցվախճան պատերազմիմք վ͞ն ճշմարտութե. ո՛չ ուրանամք զճշմարիտն ա͞ծ բոլորից, և ո՛չ զարարածս կմ զսնոտի պատկերս կարօղ եմք ա͞ծ անուանել. այլ դու զո՛ր խորհուրդ և խորհեցար 'ի վ͞ր մեր՝ կատարեա՛ : Յայնժամ հրամանն ետ անօրէնն հնոց մեծ լուցանել, և արկանել զվկայսն 'ի հուր բորբոքեալ : Իսկ երանե-
լիքն

ըլքն շրջէին 'ի մէջ հնոցին իբրև 'ի դրախտ փափկութե̃ , և ցնծութ̃ սաղմոս ասէին ․ առ քեզ տ̃ր համբարձաք զաչս մեր , որ բնակե̃լդ ես 'ի յերկինս ։ Այլ յաղօթել անդ նց̃՝ ել բոցն և այրեաց զբազումս 'ի հեթանոսաց ․ իսկ ն̃քն գտան ամենեքին անարատ , զի և մազ մի 'ի նոցանէ ոչ այրեցաւ ։

Զայն տեսեալ դատաւորին՝ սքանչացաւ ․ այլ անդրէն 'ի միտս յիմարութե̃ զառածանէր , և ասէր ցվկայսն ․ երդուեալ 'ի մեծ ած̃ս , զարմացեալ եմ ը̃ նորատեսիլ իրսդ ․ արդ ասացէք ինձ , մինչև յե՞րբ սատուերածս 'ի վ̃ր ածէք աչաց մերոց մոգական արուեստիւ , և ոչ զոհէք դից՝ որովք կեան տիեզերք ։ Մեքն ասեն ․ մինչև ցե՞րբ ո՛վ ամպարիշտ՝ մոլութե̃ ընծայես զզօրութի̃ բարձրելոյն , և զկուռս խուլս՝ ած̃ս անուանես ․ այլ մեք ոչ կարեմք ուրանալ զա̃ծ մեր՝ որով կեամք , շարժիմք և եմք ։

Հրաման ետ բռնաւորն հանել զն̃ս 'ի կախաղան քերանաց , և տանջել ․ և անդէն ելին եկաց առ նս̃ հրեշտակ տ̃յ , և պահէր զնոսա անվնաս ․ զի դահիճքն վաստակեցան , և նք̃ կային զուարթ երեսօք ։ Ասէ լիւսիաս ․ ոչինչ օգտէ ձեզ կախարդութի̃ ձեր , եթէ ոչ հնազանդեսջիք հրամանաց թգ̃րին ։ Պ̃տնի ետուն կոզմաս և դամիանոս , և ասեն ․ չեմք ինչ հնազանդելոց անօրէն հրամանաց թագաւորաց քոց ․ ունիմք մեք թգ̃ր յերկինս զք̃ս որդին ա̃յ ։

Յայնժամ հրամայեաց դատաւորն 'ի խաչ

հանել զկոզման և զդամիանոս, և քարկոծ առնել. իսկ զանԹիմոս և զլևոնդիոս և զեւպրեպիոս 'ի բանտ տանել կապանօք։ Այս արուրին դահիճքն զհրամայեղոն. բայց քարինքն անդրէն 'ի ձգօղսն դառնային. և տեսեալ դատաւորին վիրաւորեալ զապաշաւորս իւր՝ հրամայեաց չորից գնդաց զինուորաց նետաձիգ լինել 'ի սրբոցն 'ի վր խաչին յանդիման մծ բազմութե. ետ բերել անդր և զնահատակսն արկեալս 'ի բանտ, զի տեսող լինիցին պատուհասի նց։

Այս 'ի ձգել զինաւորաց զբազմութի նետից՝ ոչ մերձեցան 'ի նոր վկայսն, այլ կարեվէր խոցոտէին զժողովս ամբոխին. և եղև ձիչ և խռովութի յոյժ։ Ընդ որ խռովեալ դատաւորին՝ հրամանն ետ վաղվաղակի տանել զվկայսն յայլ տեղի, և գլխատել. և նոքա միաբան ասէին զձայնապարհայն. բարի է խոստովան լինել տն, և սաղմոս ասել անուան քում բարձրեալ. և հասեալք 'ի տեղի կատարմանն՝ աղօթս արարին դարձեալ. և իբրև ասացին զամէնն, մատուցեալ դահճաց հատին ըզգլուխս նոցա սրով. և այնպէս աւանդեցին սրբքն հնգեքին խաղաղութ զհոգիս իւրեանց առ Տծ, ընկալեալք զպարգևսն յաղԹութե։ Ե.սա աւարտէ ճառընտիրն մեր զպատմութիւն, դնելով զկատարումն սբց՝ որ օր քսանևհինգ էր տրէ ամսոյ։ Իսկ այլք յաւելուն, Թէ բարձին արք երկիւղածք զմարմինս նահատակացն, և ամփոփեցին 'ի միում վայրի. որ ըստ ոմանց ասի լինել մերձ յէջմ, 'ի տեղին

կոչեցեալ պոռնեման կին փռնեման : Այլ աւան-դութիւն է ռամկաց արարացւոց, թէ ՚ի վերայ եկեալ ուղտ մի՝ խօսեցաւ ոպ զէշն բաղաամու մարդկային բարբառով, և եցոյց զտեղի գե-րեզմանի նոցա. ոպ թէ նշանագործ վկայքն կոզմաս և դամիանոս բարեացապարտ իցեն ոչ միայն մարդկան, այլև անասնոց :

Այլ չէ՛ ինչ անհաւանելի սքանչելիքն՝ որ զկնի պատմի, թէ յետ ժամանակաց ումն ՚ի շինականաց եկեալ ՚ի հնձոց, և առեալ կերա-կուր՝ ննջեաց խոնջ մարմնով ՚ի բացի բերա-նաբաց. և օձ մի սողեալ եմուտ ընդ բերանն նր. յորմէ ՚ի տագնապ անհնարին անկեալ առն՝ ընթացաւ ՚ի գերեզման սրբցն, և սկսաւ ա-ղաղակել. ած սրբցն կոզմայի և դամիանոսի օգնեա՛ ինձ. մինչև միւսանգամ ննջեաց, և ել օձն ՚ի նմանէ, և ազատեցաւ :

Նա և եղև յաւուրս քրիստոնէութե՝ յորժամ շի-նեցաւ վկայարան ՚ի վր մարմնոյ սրբ վկայիցն, այր ումն մաղքոս անուն՝ որ սպասաւորէր տա-ճարի նց, էած անդր զկին իւր, և ասէ ցնա առաջի սրբյն. ահա ես երթամ ՚ի ճանապարհ հեռի ՚ի տարս Ե, և յանձն առնեմ զքեզ այ և սրբց նր կոզմայի և դամիանոսի. նիստ ՚ի տան քում. և ցուցեալ նմա զնշան ինչ՝ ասէ. այս եղիցի քեզ նշան. յորժամ կամք լիցին այ, առաքեցից զայդ, և կոչեցից զքեզ :

Որդ յետ գնալոյ առն՝ իբրև էանց ժամա-նակ ինչ, եկեալ դիւն ՚ի կերպարանս ճա-նապարհորդի՝ ասէ ցկինն. ահա նշան առն քո. նա առաքեաց զիս՝ զի տարայց զքեզ

յայն ինչ քաղաք, ուր է նա։ Ուանեալ կինն զնշանն. այլ կասկածեալ յօտարականէ անտի՝ խնդրեաց 'ի նմէ երդումն յանուն սրբոյն կողմայի և դամիանոսի 'ի տաճարի նց, զի մի արասցէ ըն նա ինչ չար զճանապարհայն. և զեն երդումս. և առեալ տանէր զնա զբրատու. և իբրև անցանէին ըն տեղի մի դժուարին, դրդուեցոյց զնա չարն, և կամէր զահավէժ առնել և կորուսանել։ Յայնժամ աղաղակեաց կինն յերկինս 'ի վեր, ով կողմաս և դամիանոս օգնեցէք. և ահա նոյնժամայն երևեցան երագահաս վկայքն ոց հեծեալք հանդերձ բազմութբ սպիտակազգեցից. և ազատեալ զկինն՝ խարդաւանեցին զչարն ընդ վիհն, մինչև կորնչիլ և անհետ լինել. և լցալ գիրն, եթէ զ'աւքն՝ զոր փորեաց և պեղեաց, 'ի նոյն անկցի 'ի խորխորատ՝ զոր և գործեաց։ Իսկ կալեալ սրբոյն զձեռանէ կնոջն՝ ածին կացուցին զնա 'ի տան իւրում, և ասեն ցնա. մեք եմք կողմաս և դամիանոս, որոց յանձն արարեր զքեզ, և երդմամբ չափ հաւատացեր 'ի մեզ. վսյ փութացաք 'ի թիկունս հասանել քեզ։

Բազում և այլ սքանչելիս՝ զորս յերկար լինի 'ի համար արկանել (ասէ վկայաբանն), կատարէ ած 'ի նմին տեղւոջ մինչև ցայսօր 'ի փառս և 'ի գովեստ անուան իւրոյ փառաւորելոյ։ Այս վկայաբանութի է համդիսացեալ, զոր ոչ գտանեմք 'ի ճառընտրի մերում, նոյնպէս ճոխագոյն յառաջ բերէ սուրիոս 'ի հին մատենից հռովմայեցւոց. և զնոյն քաղեն նաև

նաև յայսմաւուրք ոչ լատինացւոց , նոյնպէս
և յունաց և հայոց . միայն 'ի հայումն ը ճառ-
ընտրին և ըստ յայսմաւուրաց՝ փոխանակ դա-
տաւորին եգեպտացւոց՝ դնի եգիպտացւոց :
Այլ 'ի նոյն փառաւոր և սքանչելագործ վկայս
հայր գրեալն 'ի հին մատենագրէ 'ի սմին
գրիգորէ եմպէ տուրոնեան՝ յաղագս փառաց
վկայից (Գիր. Ա. Գլ. 98), բանիւքս այսոքիւք .
* Աշկուճորեակ եղբարքն կոզմաս և դամիա-
նոս՝ արուեստիւ բժիշկք , յետ քրիստոնեայ
լինելոյ իւրեանց , 'ի ձեռն արդեանց առա-
քինութեց և զօրութ. աղօթից և եթ՝ փարատէին
զհիւանդութիւնս ախտացելոց անձանց . Որ և
ազգի ազգի չարչարանօք նահատակեալք՝ ե-
լին 'ի դասս երկնաւորաց , բազում սքանչե-
լիս ցուցանելով բնակչաց երկրի . զի թէ ոք
կատարեալ հաւատով յաղօթս կայցէ առ գե-
րեզմանս նց , իսկ և իսկ առանայ զառող-
ջութի . Պատմեն ևս յոլովագոյնք , թէ սք ե-
րևեին ախտացելոց 'ի տեսլեան , և ցուցանէին՝
զոր ինչ արժան է առնել . և ը առնելն զայն՝
ողջամբք դառնան : Յորոց զբազումս լուեալ
է իմ . զորս յերկար համարեցայ մի առ մի
նշանակել , շատ համարել զոր ասացի , թէ
ամենեքեան՝ որք հաւատով աղօթեցին. , ա-
ռողջութ. դարձան || :

Ճ. Կոզմաս և դամիանոս հռովմայեցիք :

Հ. Ե. Ձ. յուլիս. 1 :

Ո երկրորդ անուանեալ հարազատ եղ-բարս՝ կոզմաս և դամիանոս կոչմամբ հռովմայեցիս, յորոց և հայք նշանակեն յա-ռաջին աւուր ամսեանն յուլիսի. ուր ունի բանիւեան յայսմաւուրք յունաց այսպէս.

* Նահատակութի՛ն սրբ̃ցն անարծաթից կոզ-մայի և դամիանոսի՝ 'ի հռովմ եղելոց : Կոզ-մաս և դամիանոս՝ ք̃ի վկայքն՝ էին առ թա-գաւորութ̃ն կարինոսի. և բժիշկ գոլով ար-ուեստիւ՝ շրջէին ը̃ն ա̃մ տեղիս, ա̃մ հիւան-դաց առողջութիւն պարգևելով, և վարձ բժշ-կութեան խնդրելով 'ի բժշկելոցն՝ զ'ի ք̃ս հա-ւատս : Որդ կարծեցեալ կռապաշտիցն մո-լորելոց՝ որպէս կախարդական արուեստիւ զբժշկութիւնս առնել, չարախօս եղեն առա-ջի թագաւորին. և կալեալ ստիպէին ու-րանալ զք̃ս. և ոչ հաւանեալ՝ 'ի տանջանս պատրաստ լինէին. այլ զօրութ̃ն ք̃ի զթ̃գ̃րն կարինոս յետս դարձուցին 'ի մոլորութէ. զի 'ի թիւրիլ պարանոցի նր՝ բժշկեալ զնա, ոչ միայն զնա հանդերձեցին հաւատալ 'ի ք̃ս, այլ և զա̃մ ընտանիս նր : Ուստի 'ի պատիւ մեծարանաց եղեալք՝ նախանձելի դառն վ̃դ̃պին իւրեանց. և 'ի լեառն ածեալք 'ի նմանէ 'ի քաղել զբոյս՝ քարկոծեցան Ա : Այս

պատ-

պատմութն է, զոր առաւել պարզաբանելով երկրորդէ և յայսմաւուրքն մեր ։

Գ. Սողման և դամբանոս՝ անհաւատից ։

Հ. Ե. Յ. նոյեմբ. 1 ։

Երրորդ անուանեալ եղբարց անարծաթ բժշկաց չի՛ք ինչ բան հաւատոյ . զի և ո՛չ ժամանակ նոցա կամ քաղաք յիշատակի ուրեք . այլ ո՛չ յայսմաւուրք յունաց՝ նոյնպէս և հայոց, զառաջին վկայաբանութիւն՝ որ ըստ Ճառընտրաց մերոց և հռովմայեցւոց՝ կրկնեն և յաղագս սոցա ամ̃ հանգամանօք . որպէս և զսքանչելեացն նոյնպէս տատանօր երկրորդելով . Թո՛ղ զի ո՛չ զառասպել ուղղուն յերկարեն, նոյնպէս և այլ յաւելուածս առնեն այլ և այլ օրինակագիրք . յորոց մի է եղեալն ՚ի հայումս, զորով՝ բարուք առնէ՝ զի զանց առնէ ա̃ր ինէլ . զ̃ի որում փոխաբերեալ է այսր ՚ի կարգէ նշանագործութեց սրբյն մինասայ, և այն ՚ի համարոյ տխմարական աւանդութեց ռամկաց ։

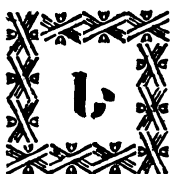
ՄԿՐՅ.

ՎԿԱՅԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ

Սրբոյն Ածատրոյ, կամ Ջիզդաբուզտի :

Հ. փետր. 25 : Տե՛ս եւ փետր. 22 : Եւ պատմագիրս Հայոց :

ՍՐՋԱՆԱԿՆ 'Ի ՎԿԱՅՍ՝ սրբ մանաւկն Ածատուր՝ էր ազգաւ պարսիկ 'ի քուրմաստանէ բեշապհոյ՝ որդի մոգպետի, յաւուրս Թագաւորութեն Խոսրովու որդւոյ Կաւատայ, բնակեալ 'ի դուին քաղաքի Հայոց ը̄ դենշապհոյ պարսիկ մարզպանի . և առաջին անուն նր 'ի հեթանոսութե մախոժ կմ մախոշ :

Սա եղև 'ի տեսանել մախոժայ զնահատակութի գրիգորի ռաժկի համազգւոյն իւրոյ, զի և նա 'ի մոգուէ էր դարձեալ, վառեցաւ 'ի սիրտ նր սէր առ քրիստոնէութի . և այնու հետև խնդրէր ը̄ զենն պարսկական՝ զմտաւ ածելով զպատրանս սնոտի կրակապաշտութե և արևապաշտութե . մոյ թէպէտև յապարանս մոգուց կայր, բայց երկմիտ էր 'ի հաւատոց նց : Սա յաւուր միում յորժամ մոգքն զոհս մատուցանէին աշրուշանին՝ որ կրակարանին, և մախոշ ը̄ նոս, յանկարծակի բոցն բարձրացաւ,

ցաւ, և սկսաւ այրել զապարանսն, և ոչ կա-
րացին շիջուցանել . և եղև աղաղակ մեծ 'ի
քաղաքին :

Զոր լուեալ հազարապետն հայոց՝ փութա-
ցաւ յեկեղեցին, եառ զքահանայսն կենդա-
նուս սրբ̃ խաչիւն, և եկն յապարանսն . և ան-
դէն վաղվաղակի 'ի զօրութենէն քնի̃ նշանաւ սրբ̃
խաչիւն շիջաւ բոցն . և մոգքն շնորհակալ
եղեն նմ̃ : Իսկ պատանիքն մախող 'ի բաց ըն-
կեցեալ զգործի զոհիցն, և առեալ 'ի ձեռս
զբուրվառն՝ երթայր առաջի սրբ̃յ խաչին մին-
չև յեկեղեցին :

Իսկ 'ի վաղիւն գնացեալ մոգուցն՝ չարախօ-
սեցին զնա առ դենշապուհ մարզպանն, որ և
միանգամայն վերակացու և դատաւոր քաղա-
քին դունայ, և ածեալ կացուցին զերիտա-
սարդն յատենի . և նա համարձակութ̃ խօ-
սովանեցաւ զքնի̃ հաւատն, և այպանեաց
զնոսա պաշտամանս նց̃ . Զ̃ որ բարկացեալ
դատաւորն՝ խուզեաց զհերսն և զմօրուսն,
և գանեաց սաստիկ . և ետ արկանել զնա 'ի
բանտ :

Իսկ մնացեալ մախող 'ի բանտն՝ եգիտ զոմն կրօ-
նաւոր Ներսէս անուն արգելեալ 'ի բանտին
հանդերձ սահակաւ ընկերաւ իւրով՝ վն̃ ար-
համարհելոյ հրապարակաւ զդենն պարսից .
Իսկ մնաց Ի̃ ամ̃ յերկար յարգելանս . և ու-
սանէր 'ի նոցանէ օր ըստ օրէ զհաւատս քնի̃, և
զսաղմոսն դաւթի . և սաղմոսէին 'ի միասին
անդադար :

Իսկ յետ երից ամաց (կմ̃ ոպ̃ այլք ընթեռ-
նուն,

նուն , ամաց) մկրտեցաւ Մախոչ 'ի քանոնին , և անուանեցաւ յիզիտբուզիտ կամ յիզատբուզատ , այն է եազդեպաւդիտ , որ Թարգմանի Ածատուր . և եղեւ կրօնաւոր՝ զգեցաւ մազեղէն . և ձգնէր խստակրօն վարուք զցայգ և զցերեկ : Իսկ յետ բազում աւուրց՝ յորժամ ըստ աղաչելոյ տն մովսեսի Հայոց կթղկսի փոխեաց արքայն պարսից զդենշապուհ բռնաւոր մարզպան , և առաքեաց զայլ ոք վշնաս վահրամ անուն համդերձ երկու պարսիկ իշխանօք՝ իրաւունս առնել տառապանաց ազին Հայոց , խաղաղութն եղև քրիստոնէից :

Այս յաւուր միումն նստեալ յատենի՝ քննէին զբանտարկեալսն . և ազդեցաւ նց , թէ 'ի վաղուց հետէ արք երեք են 'ի բանտի՝ մախոչ , սահակ , և ներսէս . զորս բերել տաջի՝ քննեցին և գտին զներսէս և զսահակ 'ի մանկութէ ծնեալ քրիստոնեայ . վնյ արձակեցին զնս յազատուն : Իսկ զսբյն ածատուր՝ վն զի 'ի պարսկութէ 'ի քրիստոնէութն էր դարձեալ , պատուեցին զկրօնաւորական զգեստն , և ծիծ ծիծ արարին զկնկուղն . և ասէին , դառնաս 'ի պարսկական դաւանութի , և ութանաս զքս՝ յոր հաւատացեր , եթէ մեռանիս չարաչար մահուամբ : Ասէ երանելին . ես ծանեայ զքս միայն ճշմարիտ ած և արարիչ երկնի և երկրի , և զանձն իմ պատրաստեցի 'ի գործ մշակութե նր , թէև մահ հասանէ : Այս բարկացեալ՝ յոյժ տանջեցին զնա , և նեղէին ուրանալ զքս . և նա ևս առաւել համարձակու

կուռքն խօսէր և յանդիմանէր զպղծալի և զգարշելի մոլորութիւն նց : Եւ իբրև տեսին զերանելին անդրդուելի 'ի քնէ, հրամանաւ տուան 'ի խաչ հանել զնա՝ վասն յարելոյն 'ի խաչելեալն :

Իսկ հայրապետն հայոց լուեալ զայն, և ժողովեալ առ ինքն զքահանայսն, և ելեալ 'ի տեղի մի յանդիման խաչին՝ եկաց 'ի տեսիլ նահատակութե սրբյն ածային նշանաւն ; հանդերձ խնկօք բուրվառովք և լուցեալ մոմեղինօք, հայցելով յայ տալ սրբյն զօրութի : Եւ ածեալ զերանելին պարսիկ դահճացն՝ մերկացուցին, և բևեռեցին 'ի վն փայտին . Ը նմին և այլ երկու արս չարագործս, մինն պարսիկ, և միւսն հրէայ, ոպ զաւազակսն՝ վն գործոցն իւրեանց : Եւ պարսիկն նախ քան զխաչիլն իւր գայր և առնոյր զարիւնախառն հողն 'ի պատուանդանէ սրբյն ածատրոյ, և օծանէր զերեսն իւր՝ ասելով . յիշեա զիս սրբդ այ : Իսկ դահճացն առեալ զնա բռնութք՝ հանին 'ի խաչ Ը աջմէ սրբյն, և զհրէայն Ը ձախմէ . որ աղաղակէր դառնալ 'ի մոգութի, և ոչ ընկալան :

Յայնմ վայրի քաջ նահատակն քսի ածատուր քարոզէր 'ի վն խաչին, և ուսուցանէր զհաւատացեալսն՝ հաստատուն կալ 'ի քն, և համբերել ածմի որ վն անուան նր : Սպա նետահար արարին զերանելին 'ի վն խաչին . և այնպէս աղօթելով 'ի վն չարչարողացն իւրոց՝ աւանդեաց զհոգին իւր առ ած սրբն յեզտբուզտ ածատուր՝ յաւուր կիւրակէի յեր-

րորդ

րորդ ժամուն ։

Այս հաւատացեալքն եկին առ իշխանն , և խնդրեցին բառնալ զմարմինս սրբոյն . և նոքա հրամայեցին առնուլ զնա ։ Յայնժամ գի-մեաց հայրապետն քահանայիւք և ժողովր-դովք . և բարձեալ զպատուական մարմինն սրբոյն՝ տարան 'ի մեծ եկեղեցին դուինայ . և եդին 'ի տապանի սաղմոսիւք և օրհնութ̃ . և զխաչն մասունս առեալ՝ բաշխեցին ամ̃ հա-ւատացելոց ։

Սյս եղև յաւարտին ամի թուականութեանս Հայոց , այն է յամի տ̃ն 552 ։ Այս ես Ներսէս (ասէ վկայաբանն) չարչարակից և ընկերա-կից սրբոյն՝ արարի զպատմութիւնս 'ի փառս ք̃սի ա̃յ մերոյ ։

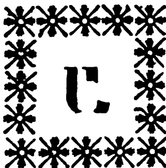
ՏՕՆ

ՏՕՆ ՍՐԲՈՑ

Դաւթի Մարգարէի. ուր և պատճառ Աւագ Տօնից: (1)

Ճ. ընթեր. 25: Լ. ընթեր. 29: Եա. Յ. քնն. նախահարս. ընթեր. 19: ՄԷ գերք, և Թիւսեր գրոց. և ներբողեանք հարց: Տաւղերգ. Բո. ձը = ձձգ:

ԱՍՏՈՒԱԾԱՀԱՅՐՆ ԴԱւիթ, և ածեղբայրն յակոբոս՝ գեղեցիկ խորհրդով ՚ի միասին տօնախմբին մերձ ՚ի հրաշափառ ծնունդ ածորդւոյն եղելոյ որդի մարդոյ ՚ի զաւակէ դաւթի. ըստ այնմ, * Գիրք ծննդեան յի՞ ք̃ի որդւոյ դաւթի որդւոյ աբրահամու ||: Նոյնին տեսուչք և հաւանմայեցիք ՚ի սմին միջոցի առնեն զտօն յիշատակի դաւթի թգ̃րի և մարգարէի՝ ՚ի դեկտ. 29. որպէս և յոյնք ՚ի դեկտ. 19. ը̃ նախահարս համօրէն: Այլ զարձեալ յայսմ վայրի ՚ի դեկտ. 27. զնի ը̃ հին վկայաբանից հաւանմայեցւոց յիշատակ ձեռնադրութե յակոբայ եղբօր տն̃ յաթոռն երէմի:

Առնելովեր սոցին վայելուչ կարգի յա̃մ եկեղեցիս տօն նախավկային ստեփաննոսի, որ եղև վկայ առաջին՝ ածուն ք̃ի, մարտիրո-

սա

տակաւն հանդիսիւ։ Օհեա քերթն հռով-
մայեցիք և զմեծապան աւետարանիչն յովհան-
նէս՝ որ Ճառէն զանսկզբնական ծննդեանն
նախասյախոսեան բանին այ առ 'ի հօրէ, և
զլինելութն անեղական բանին մարմնին 'ի կու-
սէն 'ի ժամանակի։ Իսկ մեք յաւելումք ընդ
յովհաննու և զեղբայր նր զմեծն յակոբոս,
այլ և զյակոբ փոքրն կոչեցեալ՝ ը դաւթի։
Դ՝ նոյնս յարեմք խորհրդաբար յառաջ քան
զորդիսն որոտման՝ զգերագոյնս քան զնոսա՝
զերկոսին ամոլս հաւատոյ զգլխաւոր առա-
քեալսն զպետրոս և զպօղոս. յորոց մին եղև
վէմ հաւատոյ՝ անսասանակն քն, զի վէմն էր
ինքն քս, ուստի և երեսփոխան նն իւրոյ և
վէպն, և միւսն քարոզ աւետարանին ը տմ
հեթանոսս։ Օրօրինակ և զկնի ածայայտ-
նուեն՝ յոյնք անընդմիջապէս 'ի վր ածեն, և
մեք զկնի ութօրէից, զկարապետն յովհան-
նէս՝ զմկրտիչն որդւոյն այ։

Սոքիմք այլ չքնաղ հանդիսանայ խորհուրդ-
նծպաշտուեն նորածնեալս եկեղեցւոյ, նոյն-
պէս և խորհրդաւոր տօնակատարութն սրբ՝
կմ բարեփայլելուչ կարգաւորութի տօնացու-
ցին։ Որում ոչ միտ եդեալ ոմանց՝ այլ ար-
ժանն է տօնատրաց և վկայատրաց, սնո-
տիապատճառս պատճառանս կրկնեցին օ-
տարոտին՝ յանգոյ պատմութեց և 'ի տայոգ-
ձեռնարկութեց՝ վր պատճառաց տօնից, հա-
կառակս միմեանց և անձանց իւրեանց. այլ
Ճշմարտութիւն անհակառակելի այն է, զոր
առաջի եդաք։

Որդ այս քառեակ կամ հնգեակ տօնք եօթանց և ութիցս մեծամեծաց մօտ առ միմեանս կարգեալք, (զորս եթէ ոք ուղիղ իմաստաւ սիրեսցէ՝ չէ՛ անդէպ կոչել եօթն հովիւս, և ութ վարիչս մարդկան, կամ այլաբանել ՚ի խորհուրդ չորեքկերպեան կենդանեացն՝ ընդ չորից աւետարանչաց, ընդ քառատաշեան գետոց աղբերն եդեմայ, և ընդ չորեքձագեան ծագաց աշխարհի, այլովքն հանդերձ,) ՚ի բերանս հասարակաց՝ իբրաւամբք աւագ տօնք կոչեցան. Ընդ որում երիցս տօնելիքն այն՝ են իբրև աւագանի ՚ի տանն Աստուծոյ, և նախատօնակաւ հանդերձ պաշտելին ընդ կարգի հանդիսական տօնից ։ Ո այսուհետև եդեալ՝ ժամ է այսուհետև ճառել զմիոյ միոյ ՚ի սքանչելի արանցս աստուածազանից ։

Մարգարէն Դաւիթ՝ այր ըստ սրտին Աստուծոյ, աստուածահայր սահմանել, և թագաւոր ընտրել, տեսանօղ Աստուծոյ զաւետարանիչ, և սաղմոսերգու զօրութիւն Աստուծոյ գերկնային փառաբանիչս Աստուծոյ, էր յազգէ յուդայ՝ ուստի ծագեաց Տէրն մեր, որդի յեսսեայ, ՚ի բեթղեհեմ գեղջէ հրէաստանի որ է յուդայաստանի, փոքր յեղբարս իւր, այլ մեծ առաջի Աստուծոյ. մինչ զի ՚ի կարգէ հովուաց խաշանց կոչեցեալ առ ՚ի Տեառնէ՝ օծաւ ՚ի ձեռն սամուելի մարգարէի թագաւոր տանն յուդայ, և թագաւորեաց ՚ի քեբրոն ամս եօթն. և ապա յերուսաղէմ ամս երեսուն և երեք ՚ի վերայ ամենայն իսրայէլի ։

Նոյն՝ որ ՚ի մանկութեան զարջս և զառիւծս պատառէր, և ՚ի պատանեկութեան զմեծղէն բլուրն

Ժ. Կոզմաս և Դամիանոս Հռովմայեցիք ։

Հ. Ե. Յ. յուլիս. I ։

Ո երկրորդ անուանեալ հարազատ եղբարս՝ Կոզմաս և Դամիանոս կոչմամբ՝ Հռովմայեցիս, յորոց և հայք նշանակեն յառաջին աւուր ամսեանն յուլիսի. ուր ունի բասիլեան յայսմաւուրք յունաց այսպէս. * Նահատակութիւն սրբոցն անարծաթից կոզմայի և դամիանոսի՝ ՚ի Հռովմ եղելոց ։ Կոզմաս և դամիանոս՝ քի վկայքն՝ էին առ թագաւորութեամբ կարինոսի. և բժիշկ գոլով արուեստիւ՝ շրջէին ընդ ամ տեղիս, ամ հիւանդաց առողջութիւն պարգևելով, և վարձ բժշկութեան խնդրելով ՚ի բժշկելոցն՝ զ՚ի քն հաւատս ։ Որդ կարծեցեալ կռապաշտիցն մոլորելոց՝ որպէս կախարդական արուեստիւ զբժշկութիւն առնել, չարախօս եղեն առաջի թագաւորին. և կալեալ ստիպէին ուրանալ զքն. և ոչ հաւանեալ՝ ՚ի տանջանս պատրաստ լինէին. այլ զօրութեամբ քի զթգրն կարինոս յետս դարձուցին ՚ի մոլորութէ. զի ՚ի թիւրիլ պարանոցի նր՝ բժշկեալ զնա, ոչ միայն զնա հանդերձեցին հաւատալ ՚ի քն, այլև զամ ընտանիս նր ։ Ուստի ՚ի պատիւ մեծարանաց եղեալք՝ նախանձելի գտան վրդպին իւրեանց. և ՚ի լեառն ածեալք ՚ի նմանէ ՚ի քաղել զբոյսս՝ քարկոծեցան ։ Սոյն

պատ-

պատմութիւն է, զոր առաւել պարզաբանելով երկրորդէ և յայսմաւուրքն մեր.

Գ. Կոզմաս և Դամիանոս՝ անհաւաստիք.

Հ. Ե Յ. Նոյեմբ. 1.

Երրորդ անուանեալ եղբարց անարծաթ բժշկաց չէր ինչ բան հաւաստի. զի և ոչ ժամանակն նց կմ քաղաք յիշատակի ուրեք. այլ ոչ յայսմաւուրք յունաց՝ նոյնպէս և հայոց, զառաջին վկայաբանութիւն՝ որ ըստ Ճառընտրաց մերոց և հռովմայեցւոց՝ կրկնեն և յաղագս սոցա թմ հանգամանօք. որպս և զսքանչելեացն նոյնպէս սատանօր երկրորդելով. Թող զի ոչ զառասպել ուղղումն յերկարեն, նոյնպէս և այլ յաւելուածս առնեն այլ և այլ օրինակագիրք. յորոց մի է եղեալն ՚ի հայումս, զորով՝ բարուք առնէ՝ զի զանց առնէ թր իէլ. Թէ որում փոխաբերեալ է այսր ՚ի կարգէ նշանագործութեանց սոցին մինասայ, և այն ՚ի համարոյ տխմարական աւանդութեանց ռամկաց.

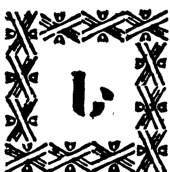
ՄԿՐՏ.

ՎԿԱՅԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ

Սրբոյն Խաչատրոյ, կամ Զիգտբուզտի:

Հ. փետր. 25: Տե եւ. փետր. 22: Ի պատմագրաց հայոց:

ԵՐՋԱՆԻԿՆ ՎԿԱՅՍ՝ սր մանուկն Խաչատուր՝ էր ազգաւ պարսիկ ՚ի քուրմաստանէ բնշապհոյ՝ որդի մոգպետի, յաւուրս թագաւորութեան խոսրովու որդւոյ կաւատայ, բնակեալ ՚ի դուռն քաղաք հայոց է դենշապհոյ պարսիկ մարզպանի. եւ տուայքն անուն նր ՚ի հեթանոսութեան մախոժ կոչ մախոժ:

Սա եղեւ ՚ի տեսանել մախոժայ զնահատակութիւն գրիգորի ռաժկի համազգւոյն իւրոյ, զի եւ նա ՚ի մոգուց էր դարձեալ, վառեցաւ ՚ի սիրտ նր սէր առ քրիստոնէութի. եւ այնուհետեւ խղճէր ընդ գենն պարսկական՝ զմտաւ ածելով զպատրանս սնոտի կրակապաշտութե եւ արեւապաշտութե. մոյ թէպէտեւ յապարանս մոգուց կայր, բայց երկմիտ էր ՚ի հաւատոց նց: Սա յաւուր միում յորժամ մոգքն զոհս մատուցանէին ատրուշանին՝ ընդ կրակարանին, եւ մախոժ ընդ նս, յանկարծակի բոցն բարձրացաւ,

ցաւ, և ակնաւ այրել զապարանսն, և ոչ կա-
րացին շիջուցանել. և եղև աղաղակ մեծ 'ի
քաղաքին ։

Զոր լուեալ հազարապետն հայոց՝ փութա-
ցաւ յեկեղեցին, էառ զքահանայսն կենդա-
տու սբ խաչիւն, և եկն յապարանսն. և ան-
դէն վաղվաղակի 'ի զօրութենէն քնի նշանաւ սբ
խաչին շիջաւ բոցն. և մոգքն շնորհակալ
եղեն նմա ։ Իսկ պատանին մախոշ 'ի բաց ըն-
կեցեալ զգործի զոհիցն, և առեալ 'ի ձեռս
զբուրվառն՝ երթայր առաջի սբյ խաչին մին-
չև յեկեղեցին ։

Եւ 'ի վաղիւն գնացեալ մոգուցն՝ չարախօ-
սեցին զնա առ դենշապուհ մարզպանն, որ և
միանգամայն վերակացու և դատաւոր քաղա-
քին դունայ, և ածեալ կացուցին զերխտա-
սարդն յատենի. և նա համարձակութք խոս-
տովանեցաւ զքնի հաւատն, և այպանեաց
զմոգսն պաշտամունս նց. Զ որ բարկացեալ
դատաւորն՝ խուզեաց զհերսն և զմօրուսն,
և գանեաց սաստիկ. և ետ արկանել զնա 'ի
բանտ ։

Եւ մտեալ մախոշ 'ի բանտն՝ եգիտ զոմն կրօ-
նաւոր ներսէս անուն արգելեալ 'ի բանտին
հանդերձ սահակաւ ընկերաւ իւրով՝ վն ան-
համարհելոյ հրապարակաւ զդենն պարսից։
Եւ մնաց ընդ նմ յերկար յարգելանս. և ու-
սանէր 'ի նոցանէ օրըստօրէ զհաւատս քնի, և
զսաղմոսն դաւթի. և սաղմոսէրն 'ի միասին
անդադար ։

Եւ յետ երից ամսոց (կմ ամք այլք ընթեռ-
նուն,

նուն , ամաց) մկրտեցաւ մախոշ 'ի բանտին , և անուանեցաւ յիզիտբուզիտ կամ յիզտիբուզտ , այն է եազէտպուզիտ , որ թարգմանի Ա՛ծատուր . և եղեւ կրօնաւոր՝ զգեցաւ մազեղէն . և ճգնէր խստակրօն վարուք զցայգ և զցերեկ ։ Իսկ յետ բազում աւուրց՝ յորժամ ըստ աղաչելոյ ոմն մովսեսի հայոց կթղ̃կսի փոխեաց արքայն պարսից զդենշապուհ բռնաւոր մարզպան , և առաքեաց զայլ ոք վշնաս վահրամ . անուն հանդերձ երկու պարսիկ իշխանօք՝ իրաւունս առնել տառապանաց Ք̃ին հայոց , խաղաղութ̃ եղև քրիստոնէից ։

Նու յաւուր միումն նստեալ յատենի՝ քննէին զբանտարկեալսն . և ազդեցաւ նց̃ , թէ 'ի վաղուց հետէ արք երեք են 'ի բանտի՝ մախոշ , սահակ , և ներսէս . զորս բերեալ առաջի՝ քննեցին և գտին զներսէս և զսահակ 'ի մանկութ̃է ծնեալ քրիստոնեայ . վ̃յ արձակեցին զն̃ս յազատութ̃ ։ Իսկ զսբ̃յն ա̃ծատուր՝ վ̃ն զի 'ի պարսկութ̃է 'ի քրիստոնէութ̃ էր դարձեալ , պատառեցին զկրօնաւորական զգեստն , և ծի՛ր ծի՛ր արարին զկնկուղն . և ասէին , դառնամ՞ս 'ի պարսկական դաւանութ̃ , և ուրանամ՞ս զք̃ս՝ յոր հաւատացեր , եթէ մեռանիս չարաչար մահուամբ ։ Ա՛սէ երանելին . ես ծանեայ զք̃ս միայն ճշմարիտ ա̃ծ և արարիչ երկնի և երկրի , և զանձն իմ պատրաստեցի 'ի գործ մշակութ̃ նր̃ , թէև մահ հասանէ ։ Նու բարկացեալ՝ յոյժ տանջեցին զնա , և նեղէին ուրանալ զք̃ս . և նա ևս առաւել համարձակու

կութք խօսէր և յանդիմանէր զպղծալի և զգարշելի մոլորութիւն նց : Նա և իբրև տեսին զերանելին անդրդուելի 'ի քնէ, հրաման ետուն 'ի խաչ հանել զնա՝ վասն յարելոյն 'ի խաչելեալն :

Իսկ հայրապետն հայոց լուեալ զայն, և ժողովեալ առ ինքն զքահանայսն, և եկեալ 'ի տեղի մի յանդիման խաչին՝ եկաց 'ի տեսիլ նահատակութե սրբյն ածային նշանաւն ; հանդերձ խնկօք բուրելովք և լուցեալ մոմեղինօք, հայցելով յԱյ տալ սրբյն զօրութի : Նա անծեալ զերանելին պարսիկ դահճացն՝ մերկացուցին, և բևեռեցին 'ի վր փայտին . ընդ նմին և այլ երկու արս չարագործս, մինն պարսիկ, և միւսն հրեայ, որպ զաւազակսն՝ վս գործոցն իւրեանց : Նա պարսիկն նախ ընդ զխաչիւն իւր գայր և առնոյր զարիւնախառն հողն 'ի պատուհանդանէ սրբյն ածատրոյ, և օծանէր զերեսն իւր՝ ասելով . յիշեա զիս սրբդ Այ : Իսկ դահճացն առեալ զնա բանտութք՝ հանին 'ի խաչ ընդ աջմէ սրբյն, և զհրեայն ընդ ձախմէ . որ աղաղակէր դառնալ 'ի մոլորութէ, և ոչ ընկալան :

Յայնմ վայրի քաջ նահատակն քնի ածատուր քարոզէր 'ի վր խաչին, և ուսուցանէր զհաւատացեալսն՝ հաստատուն կալ 'ի քս, և համբերել ամի որ վս անուան նր : Ապա նետահար արարին զերանելին 'ի վր խաչին . և այնպէս աղօթելով 'ի վր չարչարողացն իւրոց՝ աւանդեաց զհոգին իւր առ ած սրբն յիզտքուզտ ածատուր յաւուր կիւրակէի յերրորդ

բորբ. ժամուն ։

Եւ հաւատացեալքն եկին առ իշխանսն, և խնդրեցին բառնալ զմարմին սրբոյն. և նոքա հրամայեցին առնուլ զնա ։ Յայնժամ զի-մեաց հայրապետն քահանայիւք և ժողովըր-դովք. և բարձեալ զպատուական մարմին սրբոյն՝ տարան ՚ի մեծ եկեղեցին դունայ. և եդին ՚ի տապանի սաղմոսիւք և օրհնութ. և զխաչն մասունս արարեալ՝ բաշխեցին ամ հաւատացելոց ։

Այս եղև յառաջին ամի թուականութեանս հայոց, այն է յամի տն 552 ։ Եւ ես Ներսէս (սա է վկայաբանն) չարչարակից և ընկերա-կից սրբոյն՝ արարի զպատմութիւս ՚ի փառս քրիստոսի այ մերոյ ։

ՏՕՆ

ՏՕ՛Ն ՍՐԲՈՑ՛Ն

Դաւթի Մարգարէի . ուր և պատճառ Աւագ Տօնից : (1)

Հ. դեկտ. 25 : Լ. դեկտ. 29 : Ըստ Յ. ընդ նախահարս . դեկտ. 19 : ՄԷ գերմ, և Յիսնեկ գրոց . և ներբողեանք հարց : Ճաշուն Ռ. ՃԻ = ՃՂԳ :

ԱՍՏՈՒԱԾԱՀԱՅՐՆ ԴԱւիթ, և Աստուածեղբայրն յակոբոս՝ գեղեցիկ խորհրդով 'ի միասին տօնախմբին մերձ 'ի Հրաշափառ ծննդեան Աստուածորդւոյն եղելոյ որդի մարդոյ 'ի զաւակէ Դաւթի . ըստ այնմ, * Գիրք ծննդեան յիսուսի քրիստոսի որդւոյ Դաւթի որդւոյ Աբրահամու ‖ : Նովին տեսութ. և հռովմայեցիք 'ի սմին միջոցի առնեն զտօն յիշատակի Դաւթի թագաւորի և մարգարէին՝ 'ի դեկտ. 29. որպէս և յոյնք 'ի դեկտ. 19. ընդ նախահարս համօրէն : Իսկ դարձեալ յայսմ վայրի 'ի դեկտ. 27. դնի ընդ հին վկայաբանից հռովմայեցւոց յիշատակ ձեռնադրութեան յակոբայ եղբօր Տեառն յաթոռն երեմի :

Առընթեր սոցին վայելուչ կարգի յամ եկեղեցիս տօն նախավկային Ստեփաննոսի, որ եղև վկայ առաջին՝ Աստուածութեան քրիստոսի, մարտիրոսաւ

տական հանդիսիւն ։ Ոհեա բերեն հռոմ-մայեցիք եւ զսրբազան աւետարանիչն յովհաննէս՝ որ ձայնէն զանսկզբնականն ծննդեանն նախայաւիտեան բանին այ առ 'ի հօրէ , եւ զլինելութե անեղական բանին մարմնին 'ի կուսէն 'ի ժամանակի ։ Իսկ մեք յաւելումք ընդ յովհաննու եւ զեղբայր նր զմեծն յակոբոս , որք եւ զյակոբ փոքրն կոչեցեալ՝ ը դաւթի ։ Դ՚ նոյնս յորեմք խորհրդաբար յառաջ քան զորդիսն որոտման՝ զգերագոյնս քան զնոսա՝ զերկոսին ամօլս հաւատոյ զգլխաւոր առաքեալսն զպետրոս եւ զպօղոս . յորոց մին եղեւ վէմ հաւատոյ՝ անսասանականի քսի , զի վէմն էր ինքն քս , ուստի եւ երեսփոխան նն իւրոյ եւ վէպի , եւ միւսն քարոզ աւետարանին ը ամ հեթանոսս ։ Որօրինակ եւ զկնի ածայայտնութե՝ յոյնք անընդմիջապէս 'ի վր ածեն , եւ մեք զկնի ութօրէից , զկարապետն յովհաննէս՝ զմկրտիչն որդւոյն այ ։

Սոքիմբք որք չքնաղ հանդիսանայ խորհուրդ ածպաշտութե նորածնեալս եկեղեցւոյ , նոյնպէս եւ խորհրդաւոր տօնակատարութի սոց՝ կմ բարեփայելուչ կարգաւորութի տօնացուցին ։ Սրում ոչ միա եղեալ ոմանց՝ որք արժանն է տօնասիրաց եւ վկայասիրաց , սնոտիապաշտաճաստ պատճառանս կրկնեցին օտարաւորս՝ յանգոյ պատմութեց եւ 'ի ստայօդ ձեռնարկութեց՝ վն պատճառաց տօնից , հակառակս միմեանց եւ անձանց իւրեանց . այլ ճշմարտութին անհակառակելի այն է , զոր առաջի եդաք ։

Որդ այս քառեակ կմ՚ հնգեակ տօնք եօթնից և ութից սր̃ց մեծամեծաց մօտ առ միմեանս կարգեալք, (զորս եթէ ոք ուղիղ իմաստասիրեսցէ՝ չէ՛ անդէպ կոչել եօթն հովիւս, և ութ վարիչս մարդկան, կամ այլաբանել ՚ի խորհուրդ չորեքկերպեան կենդանեաց՝ ընդ չորից աւետարանչաց, ը̃ քառառաջեան գետոց աղբերն եդեմայ, և ը̃ չորեքձագեան ծագաց Դի, այլովքն հանդերձ,) ՚ի բերանս հասարակաց՝ իրաւամբք աւագ տօնք կոչեցան. ը̃ որում երրիցս տօնելիքն այն՝ են իբրև աւագանի ՚ի տաճարին ա̃յ, և նախատօնակաւ հանդերձ պաշտին ը̃ կարգի հանդիսական տօնից: Օ այսօրիկ եղեալ՝ ժամ է այսուհետև ճառել զմիոյ միոյ ՚ի սքանչելի արանցս ա̃ծազանից :

Մարգարէն դաւիթ՝ այր ըստ սրտին ա̃յ, ա̃ծահայր սահմանել, և թագաւոր ընտրեալ, տեսանող ո̃փ զաւետաբանիչ, և սաղմոսերգու զուարթուն ո̃փ զերկնային փառաբանիչս ա̃ն, էր յազգէ յուդայ՝ ուստի ծագեաց ա̃րն մեր, որդի յեսսեայ, ՚ի բեթղեհեմ գեղջէ հրէաստանի ա̃ի յուդայաստանի, փոքր յեղբարս իւր, այլ մեծ առաջի ա̃յ. մինչ զի ՚ի կարգէ հովուաց խաշանց կոչեցեալ առ ՚ի ա̃նէ՝ օծաւ ՚ի ձեռն սամուելի մարգարէի թ̃գր տանն յուդայ, և թ̃գրեաց ՚ի քեբրոն ամս եօթն. և ապա յե̃մ ամս երեսուն և երեք ՚ի վ̃ր ա̃մ իէլի :

Նայն՝ որ ՚ի մանկութե զարջս և զառիւծս պատառէր, և ՚ի պատանեկութե զմեծղէն բլուրն

զԳողիաթ կործանեաց պարսաքարիւ՛ յանուն
տն զօրութեց, 'ի չափ հասակի կատարելութե՝
յառաջ քան զԹգւորելն, եւս առաւել զկնի
Թգրելոյն՝ արար բազմադիմի գործս արութե
քաջութե ըն Դի, եւ բազմագոյն եւս դիւցազ-
նական առաքինութիւս ըն այ: Եւ արդ Թո-
ղեալ զՅական մեծագործութիւնս, եւ զՃու-
խունիս եւ զփառս, եւ զպատերազմունս՝ զորս
մղեաց յաջողութբ տն, որոյ նման ոչ ոք եղեւ
'ի Թագաւորս յուդայ եւ իէլի, տես դու ինձ՝
եթէ կարես 'ի թիւ՛ արկանել՝ զածային ա-
ռաքինութիւս նորա:

Ոչ ապաքէն անմռունչ հեզութբ եւ անզայ-
րելի համբերութբ տարաւ այնչափ հալածա-
նաց՝ նախ յերեսաց սաւուղայ, եւ ապա յե-
րեսաց որդւոյ իւրոյ աբիսողոմայ: Եւ ար-
դարակորով կարգօք վարեաց յամի զԹգրութե
իւր, մինչեւ եւ ոչ քան մի տրտունջ լուաւ ոք
զնմանէ: Եւ ածիմաստ հանճարով տնտե-
սեաց զկարգս ածպաշտութե, մեծացուցանե-
լով զպաշտօն խորանին այ, եւ 'ի սրտի դնե-
լով շինել տաճար փառաց տն. զորոյ եւ զօրի-
նակն եւ զծախսն պատրաստեաց եւ յանձնեաց
սողոմոնի որդւոյ իւրոյ. ուր եւ կատարեալ
խոնարհութբ եւ ջերմ ածսիրութբ կաքաւեաց
առաջի տապանակին այ, եւ յօչինչ համարե-
ցաւ զթշնամանս մեղքողայ եւ այլոց յետսա-
մնաց, որք զմարդկանն խորհէին, եւ ոչ զայն:
Ըստ նմին եւ գլխաւորեալ զգիրս սաղմոսաց
իւրոց հոգւովն այ, զորս յայլեւայլ ժամանակս
էր յօրինեալ ազդմամբ տն եւ հրաշարուեստ
բա-

բանահիւսութ՟ք և հոգւով մարգարէութեն ,
սահմանեաց նուաղել ան՟ մշտամռունչ ա-
ղօթս առաջի տապանակին . զոր և նորա ե-
կեղեցի արար իւր գլխաւոր աղօթամատոյց
և նուագարան օրհնութե՟ առաջի ա՟յ յամ ժամ։
Զնոյն զկարգն՝ զոր եդ 'ի քահանայս և 'ի
պաշտօնեայս խորանին իբրև մարգարէ և իբ-
րև թագաւոր . թողից ասել և զայլ ազգի ազգի
գործս ա՟ծահաճոյս՝ որպէս յօրէնս շնորհաց ,
զորս լիով վիպեն ս՟բ գիրք , և բազմօք ներ-
բողեն 'ն՟ վ՟կք ։ Այս լիցի մեզ երկրոր-
դել զոյն՝ որ է լրումն անզուգական գովու-
թեց նր՟ և ա՟մ փառաց և պարծանաց , զի կո-
չեցաւ և եղև այր ը՟ս սրտին ա՟յ , միանգամայն
և ա՟ծահայր , ք՟ս նախահայր ք՟նի՝ երդմամբ
հաստատեալ յա՟յ , ոչինչ ը՟ք հատ յաբրահամէ
և յիսահակայ և 'ի յակոբայ 'ի նախածնողաց
իւրոց . վ՟նյ և նորին գաւթին՝ որդի գաւթի ե-
ղև և անուանեցաւ . ոչ և անօրինականք
փրկչին բազմօք օրինակեցան 'ի նախահայր
նր՟ 'ի գաւիթ արքայ ։

ԱՅԼ որ զարմանալին է և ահաւոր յոյժ , այր
այսպիսի և այսքան՝ առ խաւն մի թողացու-
ցեալ 'ի ձեռնկալութեն ա՟յ՝ անկաւ անկումն
անկարծելի 'ի շնութի և 'ի մարդասպանութի
միանգամայն . զի յայտնի եղիցի տկարութի
բնութես՝ խնքնին առանձին 'ի չար անդր դիւ-
րակործան . և սակայն ը՟ս մեծի ողորմութեն
ա՟յ՝ յոր ապաւինեցաւ , կանգնեալ 'ի գլորմա-
նէն անդրէն ձեռնտուութ՟ հզօրին , կատա-
րեալ ապաշխարութ՟ք եղև յօրինակ դարձի

ամ մեղաւորացս ։

Այլ որ եւս զարմանալի մեզ թուի , միւս այլ թեթեւ յանցանս յանցուցեալ՝ որ ըս Տի եւ ոչ 'ի յանցանս գրի , այլ 'ի պարծանս բարեկարգութե , քս է թուել զժողովուրդն , ծանր եւս ապաշխարութբ խրատեցաւ 'ի նմնէ ։ եւ նա ամ սրտիւ եւ խոնարհութբ ընկալաւ զխրատն զայն՝ հեզլով զանձն առաջի նն ։ զի ուսցուք զանսուտն ճշմարտուն , եթէ զոր սիրէ տր՝ խրատէ , տանջէ զնմ որդի՝ զոր ընդունի ։

Այլ զի այս ամ յայտնի է յածապատում տառից , անդր առաքեմք զածասէր ընթերցողս ։ միայն թէ ընթերցանուցան նովին հոգւով՝ որով եւ գրեցան , առ 'ի կարող լինելոյ նմանել սքանչելի առաքինութեց ընտրելոյն այ Դաւթի՝ ըս իւրաքանչիւր վիճակի ։ իցէ՞ թէ եւ 'ի նուագել զսաղմոսս նր ածախօսս զօրհանապազ , ընդ նմին սաղմոս ասասցուք այ հոգւով , սաղմոս ասասցուք եւ մտօք ։

Արդ՝ վախճանեցաւ Դաւիթ , ասէ գիր ; բարի ծերութբ , լի աւուրբք՝ մեծութբ եւ փառօք , յետ քառասնամեայ թգրութե իւրոյ ։ եւ թաղեցաւ յեմ ։ ուր եւ կայ գերեզման նր մինչեւ ցայսօր՝ ասէ առաքեալն քի պետրոս ։ ուր եւ յաւուր յայսմիկ կայ մնայ տեղի գերեզմանի նր անդանօր՝ ուր ուխտատեղի ամ ազանց , պատուեալ 'ի հեթանոսաց անգամ ։

Զառընտիրն մեր պարզանգս քաղէ 'ի սբ գրոց զպատմութի դաւթի մարգարէի ։ իսկ յայսմաւուրքն երկրորդէ միայն զհատուած գովութե դաւթի եւ յակոբայ՝ 'ի մեկնութե կաթու-

Թուղիկեայց մեծին սարգսի · զոր առ ձեռն պատրաստ է վերծանել՝ որոց կամիցին՝ 'ի բուն աղբիւր անդր յորդաբուղխ :

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆՔ:

(1) Որչափ է զարմանալի և ոչ իմիք ստգտանելի, այլ և ևս քան զեւս գովելի՝ դնելն տօնացուցին մերոյ յայսմ վայրի 'ի վերջ կոյս դեկտեմբերի զԴաւիթ մարգարէն այլովքն հանդերձ · ուստի և Հ. զետեղէ զնոյն 'ի դեկտ. 25. որ է Ը յն. և լտ. ծննդեանն քնի : Վն զի նախ՝ Թէև 'ի նոյն օր անկանէր բուն ծննդեանն, ապաքէն և հռոմայեցիք 'ի նմին աւուր ծննդեան տն կարգեն միանգամայն և զտօն յիշատակի սբց, ք աստուածածնայ կուսի, եւդփնեայ կուսի, և երկուց եղբարց : Երկրորդ՝ զի արևմտեան լատինք 'ի դեկտ. 29. յիշեն զԴաւիթ մարգարէ, և յոյնք 'ի 19, կմ 'ի նախընթաց կիւրակէի ծննդեան Զ նախահարս, 'ի միջոցի երկոցունց անկանի և տօնելն մեր զԴաւիթ, կմ դնելն Հ. զնա 'ի դեկտ. 25: Որպ և զձեռնադրութ յակոբայ եղբօր տն յաթոռն երմի, դնեն հին օրինակք լատինացւոց 'ի դեկտ. 27. մեր և մեք խորհրդաբար տօնեմք զնա առաւօտ Զ նախահօր նր և փրկչին՝ Զ Դաւթի : Սոյնպէս և ստեփաննոս՝ որ Ը լտ. դնի 'ի 26. դեկտ. և Ը յն. 'ի 27. նաև Ը հայոց անկանի մօտ 'ի նոյն աւուրս : Երրորդ՝ զի որովհետև ոչ եմուտ հաստատութ երբեք 'ի հայաստան Ց սովորութիւն այն, որով յոյնք և այլք հանդոյն հռովմայեցւոց զանազանեցին զօր ծննդեանն 'ի յայտնութէ, 'ի չորրորդ կամ 'ի հինգերորդ դարէ հետէ, ք կամ յաւուրց յուլիոս պապին և կիւրղի եդեմայ հայրապետին, և կմ փոքր մի յառաջ ք պատուերս ոսկեբերանի, (որպ վկայէ նա ինքն բերանն ոսկի և տիեզերալոյս վէմ,) ազատ մնաց 'ի Հ. օրն դեկտ. 25. ուստի և վայելչապէս տօն ածահօրն Դաւթի՝ նախածնողին քնի եդին զանեղի այնր աւուր · որ է միանգամայն վկայ ծննդեան տն, և աւուր ծննդեան՝ եթէ կամիցիս : Զայսոսիկ ասացաք առ 'ի կարճել զան-

ան պատճառանս և զբաղմաւանս այնոցիկ, որք անգի֊տութեամբ գինաւորաց զատան ստուգութեան աղգին. զի թէ գի֊տէին զանհրաժեշտ պատճառսն, ոչ ինչ.ունէին ասել: Բայց մեայ և գնոյնակին ապէսս յաղգէ մերմէ խրատել. որոց վայրապար ճոխացեալ 'ի սնոտի չարափոսութեանց այլոց՝ չարաչար վրէժխնդիր կամեցան լինել՝ ոչ չարի չար հատուցանելով. իբր զի ասեսցեալ՝ թէ 'ի զուր ըստ֊գտանեն յոյնք զստուգութիւն իւրեանց, զոր 'ի նախնեաց ունէին և ունին բարի մտօք, ելին և ինքեանք զրաբանել զյունաց չարափոսութիւն; թէ տօնելն զծնունդ 'ի գլուխ. 25. էջէ գիւս աշտեմոնի ազանգաւորի, ոչ թէ նա եղ֊ծեալ էջէ զկտանոնն եդեալ 'ի յանկորայ եղբօրէ նն և 'ի կիւրղէ եէմայ հայրապետէ. որ է զրպարտութիւն սոսյօդ. և հակառակաց՝ հնարեալ յիմաստակէ անճոռնւոյ, որ պատուհասատեաց զայս 'ի տենապատճառս և 'ի Հ: Այս զի յայտնի է նախ, թէ աշտեմոն հերձուածող չար՝ հե֊տևող թէոդորոսի բիւզանդացւոյ՝ էր մի 'ի հին հերե֊տիկոսաց Է դարու, բազմօք յառաջ քան զկիւրեղ. մեայ չկարէր փոխել զկարգ նորա: Երկրորդ՝ զի էր այլ ան֊նշան, մինչ զի հազիւ յանկեան ուրեք գտանի անուն նր. մեայ ոչ յարեւելս և ոչ յարեւմուտս կարէր մուծանել զայս֊պիսի փոփոխութիւն եկեղեցի: Երրորդ՝ ոմն աղաքեն 'ի Հ. գլխ, թէ երկու բիւզք կատարեցան 'ի տօնի ծննդեան նն. և միանգամայն գնի անդ, թէ կատարումն նց եղև 'ի գլուխ 24. ապա ուրեմն յառաջ քան զկիւրեղ գոյր 'ի նիկոմիդիա ստուգութիւն հառմայեցւոց, որք 'ի սկզբանէ հետէ տօնէին զծնունդ 'ի գլուխ. 25. և ապա աարածե֊ցաւ և յայլս:

Որք ոչ երազապատում ճանաչեն զայս չարափոսութիւն հայոց զայլոց, նոյնպէս յեբրայեցւոց սակի գտանի և չա֊րափոսելն այլոց զստուգութիւն հայոց: Ճշմարիտն այն է, զի այլք փոխեցին և հետեւեցան հառմայեցւոց. և հայք ոչ փոխեցին զարեւելեան ստուգութիւն. և աստ ի եղև յու֊նաց և հայոց պախարակել զմիմեանս՝ ոչ մի այլոց բա֊նի, այլ յատելութիւն, թէ գուցէ ընկեր մեզ չնմանիք. որ էր հաւասար անխրատութիւն երկուստեք ընդէմ սիրոյ. զորմէ չէ անդաւայս յերկարել զբանս:

ՎԵՐՋ

ՎԿԱՅԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ

Սրբոյն Յակոբայ առաքելոյ՝ Եղբօր Տեառն, Արդարն կոչեցելոյ ։

Հ. հոկտ. 23. և դեկտ. 25։ Յ. հոկտ. 23. և ապր. 30։ Լ. մայիս. 1։ Դասընթ. Ա. ԾԺԴ = ԾԺԶ. Քանից Եւսեբի. պատմ. եկեղ. Բ. 23։ Բոլլանդեանն գիտնականնոս. 'ի Ա հատ. եր. 18 = 34։ Մեծ ... Հաւատ... և այլք։ Սարգիս 'ի ճեմ. ... յակ. և Յովհաննու. նախն. Է. 8։

ՐԲՈՒՅՆ ՅԱԿՈԲ, ԿԱՄ Յակոբոս Եղբայր Տեառն, որ և Արդարն կոչեցաւ, առաջին եպս Տեառն քաղաքին Երուսաղեմի, որ էր յերկուց յակոբ կոչեցեալ աշակերտաց Տեառն, առաքելոց անուանեալն որ 'ի թուոց երկոտասանից. թէ 'ի մեծէն յակոբայ զեբեդեան յեղբօրէ յովհաննու առաքելոյ և աւետարանչի, և 'ի յակոբայ ալփեայ՝ յեղբօրէ մատթէոսի առաքելոյ և աւետարանչի ։ Ո՛ի սոյն սա յակոբ արդարն որ առ որոշելոյ 'ի նախընթացից՝ յակոբ փոքրիկ կոչի, գլուխ էր եօթանասնից (1), և արդ յաշս երկոտասանից՝ ոմն եղբայր Տեառն և այր արդար. և սորա եղբարք էին յովսէ և սիմոն և յուդա, առհասարակ անուանեալք՝

եղ-

եղբարք Յ̃ի ոչ ազգականք 'ի կողմանէ մօր իւրեանց և հօր . զի մայր սոցա էր միւս մարիամն կոչեցեալ, և քոյր մօր Տ̃ն . որով լինին ինքեանք մօրաքեռորդիք Յ̃ի . իսկ Հայր նց̃ էր կղէովպաս եղբայր Ա̃ծահօրն յովսեփայ, որով լինին նաև իբրու հօրեղբօրորդիք Յ̃ի . Այլ վ̃ս իսկ և մայրն յակոբեանց կոչի նաև մարիամ կղէովպայ , յանուն առն իւրոյ . ոչ և յանուն որդւոցն կոչի մարիամ յակովբայ և յովսեայ մայր :

Արդ ոչ գրեալ է վ̃ս մ̃հն յովսեփայ՝ եթէ արդար էր, միանգամայն և Հայր անուանեալ Յ̃ի , այնպէս և եղբօրորդիք յովսեփայ՝ ընտանի կոչմամբ ոչ միայն եղբարք Յ̃ի անուանեցան , այլև արդար անուն յարդեանց ժառանգեցին , մանաւանդ յակոբ և յովսէ երիցագոյնքն : Յովսէ՝ որ և յովսէփ բարսաբա կոչեցեալ, էառ զանունս Արդար առաւելապէս 'ի բարբառ հռովմայեցւոց . զի անուանեցաւ յուստոս , իմա եւստոս , որ թարգմանի արդար : Իսկ երանելին յակոբոս՝ 'ի բուն եբրայեցի լեզուն կոչեցաւ Արդար , և այն կրկնակի . նախ՝ սատէգ կամ սատըգ , և երկրորդ՝ օպլիա , կամ էօպլիա . յորոց զառաջինն հելլենք բացատրէին ձայնիւն տի՛քէօս , որ է արդար . իսկ զերկրորդն նովին հնչմամբ պահեալ՝ օվլիա ասէին . զի թէպէտև այս ձայն 'ի տեղի արդարոյ վարի , (Յ̃ո որում և յայլազգականն՝ էվլա է բարի , ընտիր . և էվլիա՝ բարեկամք Ա̃յ , ս̃ք , արդարք , որոյ եզականն է՝ վէլի կամ վալի՝ իբր Ա̃ծամերձ) ,

բայց

բայց ունէր և զդիտաւորութի այլաբանական
արդարութե՝ իբրև պարիսպ կմ ամրութի ժողո-
վրդեան ․ զի այնպիսի ճանաչէր զմ ժողո-
վուրդն իւլի զյակոբ արդարն ։

Եւ զի այսմ յովսեպոս եբրայեցի պարզապէս
գրէ զնմանէ ․ * յակոբ արդար (յունարէն՝
ոբ՛գէոս) , որ էր եղբայր յի՝ որ ասացան
քս ‖ ։ Իսկ Եւսեբիոս բանիւ հեգիսիպպոսի
եկեղեցական հին մատենագրի և մերձաւո-
րի առաքելոց ունի այսպէս ․ * Սա վս գե-
րազանց արդարութե իւրոյ՝ կոչիւր ոբ՛գէոս և
օվլիաս , որ է յունարէն՝ շրջապատ ժողովր-
դեան , և արդարութի ․ ոպ մարգարէքն յայտ
արարին վս նր ‖ ․ ուր հայերէն թարգմանու-
թ՛ին մեկն ևս գրէ ․ * վս առաւել արդարու-
թե իւրոյ ․ զի անուանել կոչէր նա արդար ,
և պարիսպ ժողովրդեանն՝ արդարութի նր ․
ոպ և մարգարէքն ասէին զնմանէ ‖ ։ Եւ յայտ
է թէ նաև յայլազգականն՝ էլլէա է ձայնա-
կից բառիցս , է՛լ , որ տուն , և ովլէ , որ գա-
ւիթ ; որ են շրջապատեալ պարսպաւ ․ ոպ և
՚ի յունականն դէ՛նոս՝ որ պարիսպ , ունի նմա-
նութի ը ոբ՛գէոս , որ է արդար ։ Եւ յաղքիկ վս
անուանակոչութե սրբյն յակոբայ (2) ․ իսկ պատ-
մութի սքանչելի վարուց նր առաջի դնի յեւ-
սեբեայ ՚ի վաւերական բանից հեգիսիպպոսի
և կղեմայ աղեքսանդրացւոյ՝ օրինակ զայս ։

Յետ համբարձմանն քրի ընկալաւ յառաքե-
լոց անտի զաթոռ եպսութե երմի յակովբոս
եղբայր տն մերոյ , այն՝ որ արդարն անուա-
նեալ էր յամ մարդոյ յաւուրց անտի տն մե-

րոյ

րոյ մինչև տա՛ մեղ․ քանզի բազմաց անուն էր յանկոյզեոս․ իսկ այս յորովայնէ մօր իւրոյ նը էր․ և գինի և օղի նա ոչ էարբ․ և ինչ՝ յո-րում շունչ է, նա ոչ եկեր․ և ածելիչ (կամ ա-ծելի) ՚ի գլուխ նորա ոչ ել․ և իւղով նա ոչ օծաւ, և ՚ի բաղանիս նա ոչ եմուտ։ Նա միայն իշխէր մտանել ՚ի սրբութիւն, կամ ՚ի սրբն սրբց․ (որով ամենեք իմանան զսրբութիւն սրբց՝ յետ երկրորդ վարագուրին․ և ամենեք զսրբութիւն կամ զօճեղան խնկոց ընդ առա-ջին վարագուրաւ․ յոր մտանէր յանկարծ ար-դարն՝ արկեալ զիւրև օխնդոն․) զի և ոչ համ-դերձ առուեալ զգեստոյր նա, այլ ցփոխս․ և միայն առանձին մտանէր ՚ի տաճարն․ և գտա-նէին զնա, զի եղեալ էր ծունր, և խնդրէր թողութի փոխանակ ժողովրդեանն․ մինչ զի խստացան ծունկք նր իբրև զուղտու․ քանզի հանապազօր ծունր դնէր և երկիրպագանէր այ, և խնդրէր թողութի վր ժողովրդեանն արդարութբ իւրով․ զի էր անուանեալ և ար-դեամբք արդար, և պարիսպ ժողովրդեան։ Նոյնպէս զարմանալի էր առ այ մարդիկ, և անուանի էր արդարութբ յանկոյզեոս։

Իսկ հրէայքն ՚ի ժամանակի՝ իբրև կալաւ պօ-ղոս բողոք ՚ի կայսր, և առաքեցաւ ՚ի հռոմ քաղաք ՚ի փեստոսէ, ՚ի դերև ելեալ ՚ի նենգա-ւոր խորհրդոց անտի՝ զոր խորհէին ՚ի վր պօղոսի, դարձան նք ՚ի վր յանկոյզեոս եղբօր տն մերոյ՝ եկին նեղել․ և ժպրհութի նոց ՚ի վր նր այսպէս եղև։ Նախ ծեծին զնա ՚ի մէջ, և կամէին՝ թէ ուրասցի նա ՚ի հաւատոց անտի քրի

քնոյ առաջի նմ ժողովրդեանն. իսկ նա ար-
տաքոյ կամաց և օտարելոյ ամենեցունց 'ի
ձայն բարձր բարբառով համարձակութ առա-
ջի նմ ժողովրդեանն խոստովան եղև որդի
նոյ գոլ զփրկիչն և զտրն մեր յսքն: Այլ իբրև
ոչ կարացին համբերել վկայութն նր, քանզի
նմ մարդոյ հաւատարիմ էր նա իբրև արդար
կատարեալ՝ վն առաքինի վարուց իւրոց և ի
մաստասիրութն և նծպաշտութն, գտին իւ-
րեանց ժամանակ յինքնագլուխ իշխանութն՝
սպանանել զարդարն. քանզի էր այն ժամա-
նակս մեռեալ էր փեստոս դատաւոր 'ի Հրէաս-
տանի, և առանց գլխոյ և առաջնորդի էր
տեսչութն հրէաստանի. և ալբինոս դատա-
ւոր ցայն վայր դեռ 'ի Ճանապարհի գայր:
Արդ յայնմ միջոցի՝ անանոս կմենանոս սա-
դուկեցի, քահանայապետ ժամանակին՝ զկնի
անանիայի, զոր որմ բռնեալ կոչեաց առա-
քեալն, և զկնի այլոց տարևոր քահանայապետաց;
կարգեաց ատեան ժողովրդեանն, և պար-
տաւորեաց զարդարն յակոբոս իբրև զմահա-
պարտ՝ բառնալ զնա 'ի կենաց յաւուրս զատ-
կին, զի զյն քն քարոզէր. և բնմք 'ի հրէից
հաւատային 'ի յն վն վկայութեն յակոբու:
Այլ եղև յորժամ հարցին իշխանք զերանե-
լին, եթէ ոք է դուռն յի, եթ հաւատքն կմ
Ճանապարհն փրկչին, և կմ կատարած նր.
ետ նոյ պատասխանի. նա ինքն յն է փրկիչ. և յայս
բան բազումք՝ իշխանօքն հանդերձ հաւա-
տացին, եթէ յս է քն:
Իսկ դպիրք և փարիսեցիք ժողովեալ են խոր-
հրդոյ՝

հոգւոյ քննողացն՝ ասէին չարահար . առաջնորդեմք զքերովբէ, որք են լի զօրութեամբ, զի անհասանելի մնալոցն են առ յոյժ , թէ նա է քեզ . խնդրեմք ՚ի քէն , համբերել համաձայնեցոյց զամենեսեան՝ որ միաբանեալ եկեալ են ՚ի տօն զատկիս վ յսի . զի ամենեքեան ամենայնք քեզ . զի մեք խոկ վկայեմք քեզ և ամ ժողովուրդս , եթէ որդար ես , և ամենայն ... տալ դու ամեք ոչ զիտես . արդ դու համբեր համաձայնեցոյ զժողովուրդս զայս , զի մի մոլորեսցին վ յսի . զի ամ ժողովուրդդ և մեք ամենեքեան յանձն առեալ հաւանիմք քեզ : Արդ մեկ կայց դու ՚ի վ աշտարակի տաճարին . զի երկիցես դու երևելի ՚ի վերուստ , և երկիցեն բանք քո լսելի ամ ժողովրդեանդ առ հասարակ : Որ ի վասն զատկին եկեալ էին ամ ազգք մարդկան , և հեթանոսքն ԺԲ նոսին :

Կանգնեցին կացուցին զնա այնուհետև դպիրքն և փարիսեցիքն ՚ի վ աշտարակի տաճարին . աղաղակեցին և ասեն ցնա . ով արդար , որում միայն պարտ և պատշաճ է մեզ ամենեցուն հաւանել և յանձն առնուլ . վ զի ժողովուրդս մոլորեալ է զկնի յսի՝ այն որ խաչեցաւն , ասա մեզ , թէ ո՞ր դուռն է խաչեցելոյն յսի : Պատնէր ետ ՚ի ձայն բարձր բարբառոյ , և ասէ . զի՞ հարցանէք դուք զինէ վ որդւոյ մարդոյ . և նա աւանիկ նստի յերկինս ՚ի աջմէ զօրութեանն մեծի . և հանդերձեալ է նա գալ ՚ի ամպս երկնից :

Իսկ իբրև բազումք ՚ի լսողաց հաստատեցան ՚ի հաւատս , և փառաւոր առնէին զած վ

վկայ-

վկայութեան յակովբու, և ասէին. որ հնուն որդւոյ դաւթի, յայնժամ դպիրքն և փարիսեցիքն ասէին առ միմեանս. չարիս գործեցաք, զի տուաք տալ յակոբայ մի յոյ զայսպիսի վկայութիւն. այլ ելցուք և ընկեցուք զնա անտի, զի երկիցեն և ոչ հաւատասցեն նմա։ Աղաղակեցին և ասեն. ո՛հ ո՛հ և արդարն մոլորեցաւ։ Եւ լցին զառածն եսայեայ. բարձցուք կմ կապեսցուք զարդարն, զի դժպհի եղև մեզ. այսուհետև զարդիւնս գործոց իւրեանց կերիցեն։

Ելին այնուհետև, և արկին վերուստ ՚ի վայր զարդարն. և ասեն այր ցընկեր. քարկոծեսցուք զյակոբ արդարն. և սկսան քարկոծել։ Բայց զի իբրև անկաւ, ոչ մեռաւ անդէն, այլ շրջեցաւ, և ծունր եդ, և ասէ. խնդրեմ ՚ի քէն տէր աստուած հայր տեառն, թող սոցա, քանզի ոչ գիտեն՝ զինչ գործեն։ Եւ մինչդեռ նոքա քարկոծէին, մի ՚ի քահանայից անտի՝ ռեքաբ կոչեցեալ, (և կարծեցեալ ըստ նախնեաց՝ յորդւոցն ռեքաբայ ռաքաբիմեանց վկայելոցն յերեմիայ մարգարէէ՝) աղաղակեաց և ասէ. լուռ լերուք, զի՞նչ գործէք, յաղօթս կայ ՚ի վերայ ձեր արդարն։ (3)

Եւ մի ՚ի նոցանէն էառ ՚ի թափչէ միոջէ (ըստ ոմանց, էառ թափիչ ոմն) զտոփանն, որով զհանդերձն տոփէր, և եհար զգլուխ արդարոյն. և այնպէս վկայութիւն կատարեցաւ երանելւոյն յակոբու. և թաղեցին զնա անդէն ՚ի տեղւոջն. և մինչև ցայսօր ժամանակի շիրիմն նորա կայ առ կողմն տաճարին՝ ասէ հեգիսիպ-

նեղալով : Յայս ա՟մ Պանտատէ և Կղեմէս Աղեքսանդրացի :

'Ի վ՟ր բերէ Եւսեբիոս, թէ այնչափ անուանի էր երանելին յակովբոս արդարութ՟բ իւրով, մինչ զի և 'ի հրէից անտի իմաստունքն ասէին, թէ այս պատճառք եղեն, զի նոյն ժամայն զկնի կատարման նորա հետ ը հետ եկն վեսպասիանոս 'ի վ՟ր եՃմի. և այն ա՟մ անցք վ՟ր այնորիկ եանց ը նոսա, զի հեղին զարիւն արդար յակոբայ արդարոյ. վ՟ր զի ոչ կամէին ասել՝ թէ վ՟ր արեանն ք՟ի եղև, որոյ վկայ էր արդարն յակոբ : Զնոյն յայտ առնէ և ասելն յովսեպոսի այսպէս. * Այս անցք անցին ը հրէայս վ՟ր վրիժուն յակովբու արդարոյ, որ էր եղբայր յի՝ ք՟ի կոչեցելոյ. զի արդար էր նա գլխովին, և հրէայքն սպանին զնա.|| : Ար և միւսանգամ գրէ, թէ չար թուեցաւ հեզոց և օրինապահաց այս գործ աւրինհեղութ՟ն, որ եղև հրամանաւ անանոսի. վ՟յ ամբաստան եղեն զնմանէ առ արքայ ագրիպպաս և առ ալբինոս դատաւոր. և ընկեցին զնա 'ի քահանայապետութ՟է, մինչև լցեալ էր զտարին : Զայս ա՟մ յառաջ բերէ Եւսեբիոս, և յետ նորա բազումք 'ի հարց և 'ի վ՟րդպաց. և ես առաւել սարգիս 'ի վերջ

մեծ. եղբ. յակ :

Արդ՝ եղև կատարումն ս՟րբյն յակոբայ առաքելոյ եղբօր տ՟ն յամի տ՟ն 60, յերեսներորդ ամի եմ՟սութ՟ն իւրոյ, յաւուրս զատկի, որ՟ կարծի՝ 'ի 25 մարտի. Ի՟ն որում որոշ գնեն հին վկայագիրքն ոմանք 'ի հռովմայեցւոց :

Յակ

Յաւէտ տօնէին մեր զնա ընդ դաւթի 'ի վերջին աւուրս դեկտեմբերի, հայր յընտրութեան նորա յեպիսկոպոսութիւն եղելի. ընդ որում և հին տօնացոյցք հռովմայեցւոց ըստ հերոնիմեան վկայաբանութեան՝ դնեն 'ի դեկտեմբերի 27. զայս տօն յիշատակի նորա, * Զեռանդագրութիւն սորին յակոբայ եղբօր տեառն, որ առաջին 'ի հրէից՝ եպիսկոպոս կարգեցաւ յառաքելոց յԵրուսաղէմ: (4)

Յայտնի է և 'ի գործոց առաքելոց, զի սորին յակոբոս իբրև առաջնորդ եղելոյ և իբրև եղբայր տեառն էր մի 'ի գլխաւոր առաքելոց, որք սիւն կոչեցան 'ի պօղոսէ, որպէս են պետրոս և յովհաննէս. և ըստ նմին 'ի ժողովի առաքելոց՝ որ յԵրուսաղէմ, եղև յառաջեցուցիչ բանիցն պետրոսի, և առաջարկաւ պօղոսի և բառնաբայ՝ վասն չստիպելոյ 'ի թլփատութիւն զհաւատացեալս, որ 'ի հեթանոսաց. և խորհրդագումնադրին յակոբայ յաւելաւ այն պատուէր ժողովոյն ազդեալ 'ի հոգւոյն սրբոյ, որպէս է՝ բայց միայն 'ի կուռերորացս յայսցանէ 'ի բաց կալ, 'ի զոհելոյ կռոց, 'ի մեռելոտւոյ, և յարենէ: Յայտնի է և Թուղթն կաթողիկեայց, զոր գրեաց սա ինքն յակոբոս եղբայր տեառն՝ լի շնորհօք հոգւոյն առ երկոտասան ազգս իսրայէլի, որ 'ի սփիւռս հեթանոսաց:

Սորին զանազանս գրուածս ընդունելիս և անընդունելիս, որք յիշին յանուն յակոբայ. զի պատարագամատոյց Երուսաղեմացւոց՝ ընդ հինաւորկութեան է գործ նորա. ընծայեն նմա և այլ կարգաւորութիւնք անգիտելիք. յանուն նորա էր և պատմութիւն ինչ քնոյ՝ իբրև աւետարան

երկ-

երկրպագեալ, Ճշմարիտ և սուտ աւանդութեամբք խառն՝ յօրինեալ յաննշան արանց յառաջին դարս ։ Այս արդեօք հայր ասացեալն 'ի մեծէն Հերոնիմոսէ 'ի գիրսն յաղագս եկեղեցական մատենագրաց ։ * Աւետարանն իսկ, որ կոչի ը̄ս եբրայեցւոց, և զոր դիս յինէն յեղաւ 'ի յոյն և 'ի լատին բարբառ, որով և Որոգինէս սովոր վարի, յետ յարութեան փրկչին պատմէ զայս ինչ ։ „ Իսկ Տ̄րն յորժամ զսփնդոնն ետ ծառայի քահանային, եմուտ առ յակոբ, և երևեցաւ նմա ։ քանզի երդուեալ էր յակոբ ոչ ուտել զհաց 'ի ժամէ անտի, յորում էարբ զբաժակն Տ̄ն ('ի վերնատան), մինչև տեսցէ զնա յարուցեալ 'ի մեռելոց „ ։ Եւ փոքր մի զկնի դրի ։ „ Նաև Տ̄րն ։ բերէք սեղան, և հաց ։ Եւ առեալ զհացն՝ օրհնեաց և եբեկ ։ և ապա ետ յակոբայ արդարոյ, և ասէ ցնա ։ եղբայր իմ կեր զհաց քո, զի յարեաւ որդին մարդոյ 'ի ննջեցելոց „ ։ Ուր չի՛ք ինչ անհաւատալի ։ այլ գեղեցիկ միաբանի ը̄ ասացելոցն 'ի պօղոսէ վ̄ն Տ̄ն, թէ * յարեաւ 'ի մեռելոց ըստ գրոց ։ և թէ երևեցաւ կեփայի, և ապա մետասանիցն ... ապա երևեցաւ յակոբայ, և առաքելոցն ամենեցուն „ ։

Գրէ Եւսեբիոս և զայս ինչ (պատմ․ եկեղ․ է․ 18, եւ 19) ․ * Նոյն զաթոռն յակոբու, այն՝ որ առաջին ընկալաւ զեպիսկոպոսութիւն 'ի փրկչէն մերմէ և յառաքելոց անտի զեկեղեցւոյն երուսաղէմի, այն՝ որ էր եղբայր ք̄նի՝ որպէս և ասացեալ է 'ի գիրս, մինչև ցայսօր ժամա-

նակի պահեն յարգեն եղբարք՝ որ անդ են ի յաջորդութե կարգի․ և ցուցանեն յայտնապէս ամ մարդոյ, եթէ առաջինքն, և եթէ որ մինչև ցայսօր ժամանակի, թէ ծրպխոի պատուհով ունէին զարս սըս սիրելիս այ ‖ ։

Իսկ յաղագս պատուհական նշխարաց սբյն յակոբայ առաքելոյ եղբօր տն բազում են բանք առ բազումս, զորս չէ դիւրին միաբանել վս համանուն գոլոյ Բ մեծին յակոբայ զեբեդեայ և Բ յակոբու ալփեայ ։ Տեսաք զաւանդութիւն հեգիսիպպոսի առ եւսեբեայ, թէ յակոբ արդարն թաղեցաւ՝ ուր կատարեցաւ, մօտ ՚ի տաճարն․ և անդ գոյր յիշատակ գերեզմանի նր ի հերոնիմոսի նաև յետ աւերածոյ տաճարին ։ Յաւելու գրիգոր տուրոնեցի, թէ սա ինքն յակոբ արդարն շինեալ էր իւր գերեզման ՚ի լեառն ձիթենեաց, և անդ ամփոփեալ էր զոսկերս սբյն զաքարիայ (հօր յովհաննու մկրտչի), և սբյն սիմէոնի (ծերունւոյ)․ և թէ Ի նոսին եդան զկնի և ոսկերք իւր ։ Իսկ ի այսմ գտանեմք ՚ի յայսմաւուրս ուրեք արաբացւոց և եգիպտացւոց նշանակեալ զայս բան ՚ի սկզբան դեկտեմբեր ամսոյ․ * տօն փոխադրութե մարմնոց՝ սբյն յակոբայ եղբօր տն, և սբյն սիմէոնի և զաքարիայ ‖ ։

Ուրեք և լուան ալլատիոս ՚ի պատմութեանց ենժի, թէ * ոչ կարի հեռի է ՚ի ձորոյն յովսափաթայ վանք սբյն յակոբայ տծեղբօր՝ բնակեալ ՚ի հայոց ‖․ և այլք գրեն՝ թէ գերեզման նորուն յակոբայ տն եղբօր՝ էր առ

ժամանակաց խաչակիր զօրաց՝ ախոստանեալք 'ի մէջ ճանապարհին, որ տանէր 'ի ձորն յովսափաթու, և 'ի գերեզմանն Աստուածամօր կուսին որ 'ի գեթսեմանի ։ Բայց որպէս գերեզմանն տիրամօրն էր թափուր՝ զի էր վերափոխեալն է, նոյնպէս և գերեզմանն յակոբայ տն եղբօր՝ համարեալ էր իբր դատարկեալ ։ քանզի ասեն, թէ յուստինեան կայսր՝ փոքրն կոչեցեալ և կին նորա թագուհին սոփիա առեալ իցեն փոխադրել յեկեղեցի 'ի կոստանդինուպօլիս ընդ նշխարս յակոբայ, զաքարիայ և սիմէոնի, և եդեալ 'ի տաճարն կանգնեալ յինքեանց յանուն նորին յակոբայ եղբօր տն ։ ուր բերեալ եղեն և նշխարք մօր նորա մարիամու կղէովպեան, այլ և սողոմէի մօր որդւոցն զեբեդեայ ։

Նա և այն է զարմանալի, զի ոչ հաստատուն աւանդութիւն է այդպիս՝ թէ յեղեմ 'ի վանս սրբոյն յակոբայ եղբօր տն է գլուխ յակոբայ զեբեդեան, նոյնպէս և աւանդութիւն է սպանիացւոց՝ թէ գլուխ երկոցունց առաքելոց յակոբ անուանելոց իցէ առ նմա ։ որոց նշխարք հաստատուն համարել զմին, իսկ զերկրորդն թաղել ընդ երկբայութեամբ՝ թէ որո՞յ յակոբայ իցէ ։ զի թէպէտ և ինքեանք չգիտեն զյակոբ առաքելոյն ալփեայ՝ է յակոբու փոքրկան, որ է եղբայր տն, բայց մեք չկամիմք չգիտել ։ զի ի ասացելոցս՝ այլ է յերկոցունց յակոբ անուանելոց 'ի թիւս երկոտասանից՝ յակոբ եղբայր տն գլուխ եօթանասնից ։ որ կոչի փոքրիկ, միանգամայն և մեծ ։ և յայս-

մա

մանէ է շփոթելն ոմանց և զնշխարս սրբյն յակոբայ զեբեդեան, և յակոբայ եղբօր տն̃՝ որք անխտիր մեծ կոչին ե̃ տեղւոյն. ևս առաւել շփոթելն զնշխարս յակոբայ եղբօր տն̃ ը̃ յակոբու ալփեան, զի և զսա փոքրիկ կոչեն բազումք հանգոյն նմին. է զի և ներբողաբանք մեծ անուանեն նաև զալփեանն ։ Այլ այսպէս զզանազան նշխարս գլխոյ, կմ̃ աջոյ ; և կմ̃ այլ ոսկերաց, որք կրեն զանուն սրբյն յակոբայ 'ի բզմ̃ տեղիս, են որ միում, և են որ միւսում ընծայեն յառաքելոց անտի յակոբ անուանելոց. այլ այս չէ ինչ, զի իւրաքանչիւրն է պատուելի և երկրպագելի, և ցուցանէ անպատկառ զզօրութի սքանչելեաց՝ որոց հաւատով մատչին առ նա ։

Այլ մեք կնքեսցուք զճառ սրբյն յակոբայ վայելչական բանիւ մետափրաստեսի յաղագս կատարման նորա. * Յաւելաւ սրբն 'ի սրբս, վկայն 'ի վկայս, յարդարս այն որ արդար էր և անուանիւր, առաջին յեպիսկոպոսս մարտիրոսական առեալ պսակ. վն̃ զի 'ի սարկաւագունս յառաջեաց ստեփաննոս, յառաքելս յակոբոս զեբեդեայ. և այժմ քահանայապետս զհետ ընթացաւ առաջին քահանայապետին քի. և մարտիրոսն՝ զհետ նր̃, որ եւ զարիւն իւր վն̃ տմ̃ ծի ։ Այլ արդ քանիօ՞ն բազմազան պսակք ածավայելուչք քեզ հիւսեսցան, աշակերտի, քահանայապետի, արդարոյ, ածեղբօր, և մարտիրոսի ... 'ի փառս հօր և որդւոյ և հոգւոյն սրբյ || ։

հրդոյ քհնյպետին՝ ասեն ցյակոբ. աղաչեմք զքեզ տր, արգել զժողովուրդդ, զի ահաւասիկ մոլորեալ են առ յս, թէ նա է քս. խնդրեմք 'ի քէն, հաճեա հաւանեցո զամենեսեան՝ որ միաբանեալ եկեալ են 'ի տօն զատկիս վն յսի. զի ամենեքեան անսամք քեզ. զի մեք իսկ վկայեմք քեզ և ամ ժողովրդս, եթէ արդար ես, և ակն առնուլ դու ումեք ոչ գիտես: արդ դու հաճեա հաւանեցո զժողովուրդս զայս, զի մի մոլորեսցին վն յսի. զի ամ ժողովուրդդ և մեք ամենեքեան յանձն առեալ հաւանիմք քեզ: Արդ եկ կաց դու 'ի վր աշտարակի տաճարին. զի եղիցիս դու երևելի 'ի վերուստ, և եղիցին բանք քո լսելի ամ ժողովրդեանդ առ հասարակ: Զի վասն զատկին եկեալ էին ամ տոհմքն իէլի, և հեթանոսքն ըդ նոսին:

Հանին կացուցին զնա այնուհետև դպիրքն և փարիսեցիքն 'ի վր աշտարակի տաճարին. աղաղակեցին և ասեն ցնա. ով արդար, որում միայն պարտ և պատշաճ է մեզ ամենեցուն հաւանել և յանձն առնուլ. վն զի ժողովուրդս մոլորեալ է զհետ յսի՝ այն որ խաչեցաւն, ասա մեզ, թէ ո՞ր դուռն է խաչեցելոյն յսի: Պատասխանի ետ 'ի ձայն բարձր բարբառոյ, և ասէ. զի՞ հարցանէք դուք զինէ վն որդւոյ մարդոյ. և նա աւանիկ նստի յերկինս ըդ աջմէ զօրութեան մեծի. և հանդերձեալ է նա գալ ըդ ամպս երկնից:

Իսկ իբրև բազումք 'ի լսողաց հաստատեցան 'ի հաւատս, և փառաւոր առնէին զամ վն

վկայ-

վկայութեանն յանկովլսոս, և ասէին. օրհնութի
որդւոյ դաւթի, յայնժամ դպիրքն և փարի-
սեցիքն ասէին առ միմեանս. չարիս գործե-
ցաք, զի տուաք տալ յանկոբայ մն յնի զայս-
պիսի վկայութիւն. այլ եկեցուք և ընկեցուք
զնա անտի, զի երկիւցեն և ոչ հաւատասցեն
նմա։ Աղաղակեցին և ասեն. ո՜հ ո՜հ և ար-
դարն մոլորեցաւ։ Եւ լցին զասածն եսայ-
եայ. բարձցուք կմ կոտրեսցուք զարդարն,
զի դժպհի եղև մեզ. այսուհետև զարդիւնս
գործոց իւրեանց կերիցեն։
Ելին այնուհետև, և արկին վերուստ 'ի վայր
զարդարն. և ասեն այր ցընկեր. քարկոծես-
ցուք զյակոբ արդարն. և սկսան քարկոծել։
Բանզի իբրև անկաւ, ոչ մեռաւ անդէն, այլ
շրջեցաւ, և ծունր եդ, և ասէ. խնդրեմ 'ի
քէն տր ած հայր ամի, թող սոցա, քանզի
ոչ գիտեն' զինչ գործեն։ Եւ մինչդեռ նոքա
քարկոծէին, մի 'ի քահանայից անտի' ռեքաբ
կոչեցեալ, (և կարծեցեալ ըստ նախնեաց'
յորդւոցն ռեքաբայ ռաքաբիմեանց վկայե-
լոցն յերեմիայ մարգարէէ') աղաղակեաց և
ասէ. լուռ լերուք, զի՞նչ գործէք, յաղօթս
կայ 'ի վր ձեր արդարդ։ (3)
Եւ մի 'ի նոցանէն էառ 'ի թափչէ միոջէ (ըստ
ոմանց, էառ թափիչ ոմն) զտոփանն, որով
զհանդերձն տոփէր, և եհար զգլուխ արդա-
րոյն. և այնպէս վկայութիւն կատարեցաւ ե-
րանելոյն յակոբոս. և թաղեցին զնա անդէն
'ի տեղւոջն. և մինչև ցայսօր ժամանակի շի-
րիմն նր կայ առ կողմն տաճարին' ասէ հեգե-
սիպ-

սիպպոս : Զայս ամ հաստատէ և Կղեմէս
աղեքսանդրացի :

’Ի վր բերէ Եւսեբիոս, թէ այնչափ անուանի էր երանելին յակովբոս արդարութբ իւրով, մինչ զի և ’ի հրէից անտի իմաստունքն ասէին, թէ այս պատճառք եղեն, զի նոյն ժամայն զհետ կատարման նորա հետ ընդ հետ եկն վեսպասիանոս ’ի վր եմի. և այն ամ անցք վր այնորիկ եղանց ը նոսա, զի հեղին զարիւն արդար յակոբայ արդարոյ. վն զի ոչ կամէին ասել՝ թէ վն արեանն քրի եղև, որոյ վկայ էր արդարն յակոբ : Զնոյն յայտ առնէ և ասելն յովսեպոսի այսպէս. * Այս անցք անցին ը հրէայս վն վրէժուն յակովբու արդարոյ, որ էր եղբայր յսի՝ քն կոչեցելոյ. զի արդար էր նա գլխովին, և հրէայքն սպանին զնա ||: Այլ և միւսանգամ գրէ, թէ չար թուեցաւ հեզոց և օրինապահաց այս գործ արիւնհեղութե, որ եղև հրամանաւ անանոսի. վնյ ամբաստան եղեն զնմանէ առ արքայ ագրիպպաս և առ ալբինոս դատաւոր. և ընկեցին զնա ’ի քահանայապետութէ, մինչև լցեալ էր զտարին : Զայս ամ յառաջ բերէ եւսեբիոս, և յետ նր բազումք ’ի հարց և ’ի վրդպաց. Եւս առաւել սարգիս ’ի վերջ
Մեկն. Եղբ. յակ :

Որդ՝ եղև կատարումն սրբոյն յակոբայ առաքելոյ եղբօր տն յամի տն 60, յերեսներորդ ամի երիցութեան իւրոյ, յաւուրս զատկի, ոմ կարծիւ ’ի 25 մարտի. ը որում որոշ դնեն հին վկայագիրք ոմանք ’ի հռովմայեցւոց :

Յայն ժամանակս մեր ընդ Ը դարուն 'ի վերջին աւուրս դեկտեմբերի, հայր յընտրութիւն նր յեպիսկոպոսն եկեալ. ԶԸ որոց և հին տօնացոյցք համեմատեցելոց ըստ հերոնիմեան վկայաբանութեան` գտնեն 'ի դեկտեմբերի 27 . զայս տօն յիշատակի նր, * Ձեռնադրութիւն սրբոյն յակոբայ եղբօր տն, որ առաջին 'ի հրէից` եպս.

կարգեցաւ յառաքելոց յԵմ : (4)

Յայտնի է և 'ի գործոց առաքելոց, զի սրբոյն յակոբայ իբրև առաջնորդ եկեղեցւոյ և իբրև եղբօր տն էր մի 'ի գլխաւոր առաքելոց, որք սիւնք կոչեցան 'ի պօղոսէ, զի էին պետրոս և յովհաննէս. և ըստ նմին 'ի ժողովն առաքելոց` որ յԵմ, եղև յառաջեցուցիչ բանիցն պետրոսի, և առաջարկաւ պօղոսի և բառնաբայ` մի՛ ստիպելոյ 'ի թլփատութիւն զհաւատացեալս, որ 'ի հեթանոսաց. և խորհրդածովնոցին յակոբայ յաւելաւ այն պատուէր ժողովոյն ազդեալ 'ի հոգւոյն սրբոյ, զի է` բայց միայն 'ի կարևորացս յայսցանէ 'ի բաց կալ, 'ի զոհելոյ կռոց, 'ի մեռելոտւոյ, և յարենէ : Յայտնի է և 'ի թղթոյն կաթուղիկեայց, զոր գրեաց սա իբրև յակոբոս եղբայր տն` լի խորհրդովք հոգւոյն առ երկոտասան ազգս իւր,

որ 'ի սփիւռս հեթանոսաց :

Թող զանստոյգ գրուածս ընդունելիս և անընդունելիս, որք յիշին յանուն յակոբայ. քր պատարագամատոյց եկեղեցւոյ` ԶԲ հինգակութեան է գործ նր. ընծայեն նմա և այլ կարգաւորութիւնք անգիտելիք. յանուն նր էր և պատմութիւն ինչ քնի` իբրև աւետարան

երկ-

երկրպագելի, Ճշմարիտ և սուտ աւանդութիւնք խառն՝ յօրինեալ յանհնչան արանց յառաջին դարս ։ Զայս արդեօք հայր ասացեալն 'ի մեծէն Հերոնիմոսէ 'ի գիրսն յաղագս եկեղեցական մատենագրաց ․ * Աւետարանն իսկ, որ կոչի ըստ Եբրայեցւոց, և զորդիս յինէն յեղաւ 'ի յոյն և 'ի լատին բարբառ, որով և Որոգինէս սովոր վարի, յետ յարութեան փրկչին պատմէ զայս ինչ ․ „ Իսկ Տէրն յորժամ զսինդոնն ետ ծառայի քահանային, եմուտ առ Յակոբ, և երևեցաւ նմա ․ քանզի երդուեալ էր Յակոբ ոչ ուտել զհաց 'ի ժամէ անտի, յորում էարբ զբաժակն Տէրն ('ի վերնատան), մինչև տեսցէ զնա յարուցեալ 'ի մեռելոց „ ։ Եւ փոքր մի զկնի դրի ․ „ Ասէ Տէրն ․ բերէք սեղան, և հաց ։ Եւ առեալ զհացն՝ օրհնեաց և եբեկ ․ և ապա ետ Յակոբայ արդարոյ, և ասէ ցնա ․ Եղբայր իմ կեր զհաց քո, զի յարեաւ որդին մարդոյ 'ի ննջեցելոց ‖ ։ Որ չէք ինչ անհաւատալի ․ այլ գեղեցիկ միաբանի ընդ ասացելոցն 'ի Պօղոսէ վասն Տեառն, թէ * յարեաւ 'ի մեռելոց ըստ գրոց ․ և թէ երևեցաւ Կեփայի, և ապա մետասանիցն ․․․ ապա երևեցաւ Յակոբայ, և առաքելոցն ամենեցուն ‖ ։

Գրէ Եւսեբիոս և զայս ինչ (պատմ․ եկեղ․ Է․ 18, և 19)․ * Այլ զաթոռն Յակոբու, այն՝ որ առաջին ընկալաւ զեպիսկոպոսութիւն 'ի փրկչէն մերմէ և յառաքելոց անտի զեկեղեցւոյն Երուսաղէմի, այն՝ որ էր եղբայր Քրիստոսի՝ որպէս և ասացեալ է 'ի գիրս, մինչև ցայսօր ժամա-

նակի պահեն յարգեն եղբարք՝ որ անդ են ընդ յաջորդութենէ կարգի ․ և ցուցանեն յայտնապէս ամ մարդոյ, եթէ առաջինքն, և եթէ որ մինչև ցայսօր ժամանակի, թէ որպիսի պատուով ունէին զայս աթոռ սրբելոյս այ ‖ ։

Իսկ յաղագս պատուականն նշխարաց սրբոյն յակոբայ առաքելոյ եղբօր տն բազում են բանք առ բազումս, զորս չէ դիւրին միաբանել վն համանման գոլոյ ընդ մեծին յակոբայ զեբեդեայ և ընդ յակոբու ալփեայ ։ Տեսաք զաւանդութիւն հեգիսիպպոսի առ եւսեբեայ, թէ յակոբ արդարն թաղեցաւ՝ ուր կատարեցաւ, մօտ 'ի տաճարն ․ և անդ գայր յիշատակ գերեզմանի նր ընդ հերոնիմոսի նաև յետ աւերածոյ տաճարին ։ Յաւելու գրիգոր տուրոնացի, թէ սա ինքն յակոբ արդարն շինեալ էր իւր գերեզման 'ի լեառն ձիթենեաց, և անդ ամփոփեալ էր զոսկերս սրբոյն զաքարիայ (հօր յովհաննու մկրտչի), և սրբոյն սիմէոնի (ծերունւոյ) ․ և թէ ընդ նոսին եդան զինքն և ոսկերք իւր ։ Իսկ ընդ այսմ գտանեմք 'ի յայսմաւուրս ուրեք արաբացւոց և եգիպտացւոց նշանակեալ զայս բան 'ի սկզբան դեկտեմբեր ամսոյ ․ * տօն փոխադրութե մարմնոց՝ սրբոյն յակոբայ եղբօր տն, և սրբոյն սիմէոնի և զաքարիայ ‖ ։

Բերէ և լեոն ալլատիոս 'ի պատմութեանց եւնփ, թէ * ոչ կարի հեռի է 'ի ձորոյն յովսափաթայ վանք սրբոյն յակոբայ տնեղբօր՝ բնակեալ 'ի հայոց ‖ ․ և այլք գրեն՝ թէ գերեզմանն նորուն յակոբայ տն եղբօր՝ էր առ

ժամանակօք խաչակիր զօրաց՝ ուխտաւորեալք ՚ի մէջ Ձանապարհին , որ տանէր ՚ի Տաճարն յուղ-ղափառութիւ , և ՚ի գերեզմանն ծածամօք կոչուի՝ որ ՚ի գեթսեմանի : Բայց որպէս գերեզմանն տիրամօրն էր թափուր՝ զի էր վերափոխեալ , նոյնպէս և գերեզմանն յակոբայ տն եղբօր՝ համարեալ էր իբր դատարկեալ . քանզի ասեն , թէ յուստինոս կայսր՝ փոքրն կոչեցեալ՝ և կին նորա թագուհին սոփիա առեալ իցեն փոխադրել յեկեղեցի ՚ի կոստանդինուպօլիս ըզ-նշխարս յակոբայ , զաքարիայ և սիմէոնի , և եդեալ ՚ի տաճարն կանգնել յիւրեանց յա-նուն նորին յակոբայ եղբօր տն . ուր բերեալ եղեն և նշխարք մօր նորա մարիամու կղէով-պեան , որդ և սողոմէի մօր որդւոցն զեբե-դեայ :

Բայց այն է զարմանալի , զի ուր հաստատուն աւանդութիւն է ազգիս՝ թէ յեկեղ՛ ՚ի վանս սիոնի յակոբայ եղբօր տն է գլուխ յակոբայ զեբե-դեան , նոյնպէս և աւանդութին է սպանիաց-ւոց՝ թէ գլուխ երկոցունց առաքելոց յակոբ-անուանելոց իցէ առ նոս . որոց ներեալ հա-ստատուն համարել զմին , իսկ զերկրորդն թո-ղուլ ընդ երկբայութե՝ թէ որո՞յ յակոբայ իցէ . զի թէպէտև իւրեանք չփոթեն զյա-կոբ առաքեալն ալփեան՝ ընդ յակոբու փոքր-կան , որ է եղբայր տն , բայց մեք չկամիմք չփոթել . զի ըստ ասացելոցս՝ այլ է յերկոցունց յակոբ անուանելոց ՚ի թիւն երկոտասանից՝ յակոբ եղբայր տն գլուխ եօթանասնից . որ կոչի փոքրիկ , միանգամայն և մեծ . և յայ-

մա

մանէ է շփոթելն ումանց և զնշխարս սրբոյն յակոբայ զեբեդեան , և յակոբայ եղբօր տեառն՝ որք անխտիր մեծ կոչին ա̄ տեղւոյն . ևս առաւել շփոթելն զնշխարս յակոբայ եղբօր տեառն բ̄ յակոբու ալփեան , զի և զսա փոքրիկ կոչեն բազումք հանգոյն նմին . է զի և ներբողաբանք մեծ անուանեն նաև զալփեանն : Այլ այսպէս զզանազան նշխարս գլխոյ , կամ աջոյ ; և կամ այլ ոսկերաց , որք կրեն զանուն սրբոյն յակոբայ ՚ի բազում տեղիս , են որ միում , և են որ միւսում ընծայեն յառաքելոց անտի յակոբ անուանելոց . այլ այս չէ ինչ , զի իւրաքանչիւրն է պատուելի և երկրպագելի , և ցուցանէ անսպառ զզօրութիւն սքանչելեաց՝
որոց հաւատով մատչին առ նա :

Այլ մեք կնքեսցուք զճառ սրբոյն յակոբայ վայելչական բանիւ մետափրաստեսի յաղագս կատարման նորա . * Յաւելեալ սուրբն ՚ի սուրբս , վկայն ՚ի վկայս , յարդարս այն որ արդար էր և անուանիւր , առաջին յեպիսկոպոսս մարտիրոսական առեալ պսակ . վասն զի ՚ի սարկաւագունս յառաջեաց ստեփաննոս , յառաքելս յակոբոս զեբեդեայ . և այժմ քահանայապետս զհետ ընթացաւ առաջին քահանայապետին քրիստոսի . և մարտիրոսն՝ զհետ նորա , որ ետ զարիւն իւր վասն ամենեցի : Այլ արդ քանիցն բազմազան պսակք աստուածավայելուչք քեզ հիւսեցան , աշակերտի , քահանայապետի , արդարոյ , աստուածեղբօր , և մարտիրոսի . . . ՚ի
փառս հօր և որդւոյ և հոգւոյն սրբոյ ‖ :

XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆՔ։

(1) Բաշխիկ քննութբ հաստատէ Հենշքեննիոս բոլլան–դեան ի Գէջմ սովորական կարծեաց յետնոց յարեւմտեայց՝ թէ յակոբ արդարն ոչ է մի յերկոտասանից. տես աստ յառաջնոյն յօդ. Է. մակագրեալ, * Պատճառք՝ որովք „ Հաստատի, թէ ոչ է նոյն առաքեալն յակոբ ալփեայ „ մի յերկոտասանից, և ոչ սոյն յակոբոս՝ առաջին եպս „ Եէմի, մականուանեալն եղբայր տն ||. որում չունիմք մեք կարօտութի. զի այսպէս ծանեան և ճանաչեն միշտ արեւելեանք ։ Թող զի այսու սոսկ դրութբ կարօղ լի–նին քննիչք մեկնել ոչ միայն զայլ կարեւոր բանս, այլև զյաճախութի նշխարաց գտելոց յանուն սբյն յակոբայ առաքելոյ ։

(2) Մի՛ ոք զարմասցի, եթէ Նախնիք հասարակօրէն որ–դի յովսեփայ ածահօր կոչեն զյակոբ կոչեցեալն եղ–բայր տն և զեղբարս նր. վս զի պարզապէս յայն հայէին, զի յաւետարանի եղբարք յնի կոչին. այլ յայտ է թէ՝ որպ յովսէփ հայր կոչի յնի ըստ կարծելոյ ամբոխին, եւ առաւել ըստ սովորութե ամբոխին՝ մերձաւորք յնի կոչէին եղբարք նր. բայց թէ չէին իրօք եղբարք նր, և ոչ որ–դիք յովսեփայ, այլ հօրեղբօրորդիք և մօրաքեռորդիք յնի, յայտ է անտի՝ զի մայր նց մարիամ քոյր անուա–նեալ մօր տն, որ և միւս մարիամ՝ յակովբայ և յովսեայ կոչեցեալ, ոչ էր կին յովսեփայ, այլ՝ եղբօր նր կղէովպ–այ. ըստ որում պարզապէս մարիամ կղէովպայ ասի. զոր ամենեքին իմանան 'ի նախնեաց և այսր՝ կին կղէովպ–այ։ Թողից ասել, թէ ոչ ինչ հաւանելի է ունել յովսեփայ զայլ կին, ուր սահմանեալ էր յնյ լինել խօսնայր և հաւատարիմ պահապան և անախտ փեսայ անարատ կուսածնին, վսյ բարւոք գրէ Մեծն Հերո–նիմոս. 'Ի Գիրսն. յր. Եկեղ. Մատենագր. Գլ. 2. * Յակովբոս՝ „ որ կոչի եղբայր տն, մականուն արդար, որդի՝ ոպ „ ոմանք կարծեն, յովսեփայ՝ յայլմէ կնոջէ. և ոպ ինձ „ թուի՝ մարիամու քեռ. մօր տն, զոր յիշէ յովհաննէս ||. .ևն ։

եՆ ։ Եւսեբիոս զկղեոփայս կոչէ Եկօս յՆի ․ Թ հօրեղբայր , կՄ մօրեղբայր , Թ քեռի ․ վՍյ և չէ ինչ , եԹէ որդիք նր՝ եղբարք կոչեցին յՆի ։ Բայց այս ինչ աստուածերևի , զի յակոբ արդարն ’ի մէջ եղբարց իւրոց էր առաւել ընտանեակ սիրելի յՆի իբրև եղբայր հարազատ ․ մինչ զի Թ խմուսս բանի ինքնին Տրն ետ նմա զայն անուն օվլիա կՄ եվլիա , Թ արդար ․ զի էր այլ արդար՝ որպս զՊծահայր անուանեալն յովսէփ ։

Արևմտեան քննիչք չունելով տեղեկուԹի զհանդիսացեալ ձայնէ սրբեղեայց օվլիա կՄ եվլիա , և հայելով ’ի կրկին նշանակուԹ նորին՝ զոր դնէ Եւսեբիոս ․ Թ արդար , և պարիսպ ժողովրդեան , կամեցան ասել ընԹեռնուլ օզլիա , որ աստուել կարէ նշանակել պարիսպ ․ բայց իրաւամբք ’ի վՐ բերէ փաղեսիոս քննիչ եւսեբեայ, Թէ ուր նման նմին օվլիա ընԹեռնուն և եպիփան ’ի հէրՅ․ ԿԸ․ և յովլիոս միայնակեաց և հաւսքիննոս , և դարձեալ նաև օֆլիա. նշանակէ պարիսպ ժողովրդեան , վՍյ պարտ է անփոփոխ պահել զընԹերցուածն եւսեբի օվլիա ․ որպս և հայ Թարգմանն իբրև յայտնի ինչ Թարգմանէ՝ արդար , և արդարուԹ նր՝ պարիսպ ժողովրդեան ։

(3). Քահանայն՝ որ ասի լինել յորդւոց ռեքաբայ յեջատակելոյ յերեմիայ մարգարէէ , կրէ Թ ոմանց զգժուարուԹի , զի որդիք ռեքաբայ կարծին Թ նՑ մաքիանացիք՝ օտարք ’ի ղևտական ազգէ քահանայից ․ որ չէ ստոյգ , այլ ’ի վրանաբնակ գոլոյ նՑ արդեօք առաւել ․ վՍյ ընտրելի համարին զասելն եպիփանու ’ի հէրՅ ․ ՀԸ , Թէ որ ասացն զայս բան , լուռ լերուք կՄ հանդարտեցէք , զի՞ գործէք եՆ , էր շմաւոն որդի կղեովպայ ․ բայց և այս տանի զվէճ , մի՝ զի էր նա եղբայր նորուն յակոբայ արդարոյ , և յաջորդ նր յաԹոռն եՀմի , վՍյ ոչ զօրէր բան նր ’ի ջատագովուԹ եղբօրն ․ և միւս ևս՝ զի և սա ոչ էր քահանայ ղևտացի , այլ յազգէ յուդայ , և քահանայ նոր օրինաց ։

(4) Զայստսիկ հաստատէ հենազեննիոս ’ի քրոնիկոնէն եւսեբեայ կամ հերոնիմոսի , ’ի վՐ բերելով այսպէս ․ * Ըստ այսմ հաշուէի հոմուեաց զեկեղեցին եՀմի յակոբ ,, ամս ԼԸ , և ամիս իբր 3․ խմն ձեռնադրեալ յառ համ ,, բարձման Տն ’ի 27․ դեկտ․ ’ի հիւպատոսՁն երկուց գե- ,, մինեանց յամի համարակ ԹուՃականի Տն 29 ․ (այն է

 ,, ամ

,, ամ ծննդեան տն. 34) . և սպանեալ 'ի զատկի 60 ե-
,, րորդ ամի տն : Հանդիսական յիշատակ ձեռնադրու-
,, սբյն յակոբայ հաշուի 'ի հին եկեղեցական գիրս պաշ-
,, տամանց 'ի 6. կաղանդեց յունվարի, որ 'ի 27. դեկտ...
,, Բայց քանզի նոյն օր 27. դեկտ. նուիրեալ է (առ լա-
,, տինս) սբյն յովհաննու առաքելոյ և աւետարանչի,
,, և յաջորդ օրն՝ սբց անմեղ մանկանց կոտորելոց փո-
,, խանակ քնի, հանդիսական յարգութն այդր ձեռնա-
,, դրութ սբյն յակոբայ փոխադրեցաւ 'ի 29. դեկտ. յե-
,, կեղեցին Միդիոլանոու՝ ըստ կանոնի և ըստ կարգաւորութ
,, սբյն ամբրոսիոսի եպիսկի || : Իսկ կատարումն նր քան-
զի եղև 'ի զատկի, առ լատինս եդեալ էր նախ 'ի 25.
մարտի. այլ յետոյ սովորական եղև տօնել զնա զուգ ընդ
փիլիպպոսի առաքելոյ 'ի մայիսի 1. համարելով նոյն ընդ
յակոբայ ալփեան : Յորոց քաջ իմանաս, թէ գեղեցիկ
խորհրդով դնի 'ի մեզ տօն յակոբայ եղբօր տն 'ի վերջ
կոյս դեկտեմբերի ընդ ածահօրն Դաւթի :

ՏՕՆ ՍՐԲՈՅՆ

Ստեփաննոսի Նախավկային ։

Հ. դեկտ. 26. և յունվար. 7 ։ Յ. դեկտ. 27 ։ Լ. դեկտ. 26 ։ Ճառընտ. Ի. 'ի սրբոյն և յեկեղեցւոյ ։ Ճառըն. Օ. յայլոց 'ի նախնեաց ։ Աստըեու 'ի Նիւսացւոյն և 'ի գամփանոսէ ։ Տօնապաճառոց. ԼԷ. (1) ։

ՊՍԱԿ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ անթառամելին մարտիրոսաց, Նախավկայ՝ նոյն առաջին մարտիրոս, և Նախասարկաւագ, նոյն առաջին յեօթանց սարկաւագաց ընտրելոց յառաքելոց, այր լի Հաւատով և Հոգւով սրբով, լի շնորհօք և զօրութեամբ, և հրեշտակակերպ տեսլեամբ, մեծն Ստեփաննոս, որ և ստեփանոս, (նոյն այլոց ոդէՓիանոս, կամ ըստեւՓան, նոյն է պսակ, կամ շարդ գլխոյ՝ եթէ յաղկանց պատուանականաց, և եթէ յանթառամ ծաղկանց, կամ 'ի մշտադալար դափնեաց հիւսեալ.) յորովայնէ ընտրեալ՝ դատու դրօշակակիր խաչին Քրի, կամ զինակիր զօրագլխին Հաւատոց յոյի, և պարագլուխ ամ սրբոց արեանն նահատակելոց. գերագոյն քան ըղձկայեալսն 'ի հնումն 'ի վկն ճշմարտութեա

մամ-

մոլախռաւանդ օրինաց, և նախաշաւիղ նմ
վկայից յորէնս շնորհաց. հարազատ և ճըշ-
մարիտ աշակերտ քրի նոյ մերոյ, և հետևող
հետոց նր, ոպ նախասահմանեալ՝ յն առաջին
պաշտօնեայ քահանայապետին յաւիտենից
պատարագեցոյ 'ի վր խաչին 'ի փրկութի ճր,
և նախավկայ ճշմարտութե նր, եթէ յո է
քո որդի նոյ. որով և եղև յետ քրի ճանա-
պարհ վկայից, նախաշաւիղ՝ և օրինակ բա-
րեաց՝ անթիւ բազմութե մարտիրոսաց՝ սկսեալ
յառաքելոց և յաշակերտաց. զի և ինքն իսկ
էր աշակերտ և առաքեալ՝ 'ի թուոյ եօթա-
նասնից:

Սորին վր նմ եկեղեցիք քրիստոնէից 'ի սկզ-
բանէ և այսր մեծապէս շքով հանդիսի տօ-
նախմբեն զյիշատակ փառաւորեալ վկայութե
նր. զոր և նախ զառաջինն գտանեմք հնոյ
անուանեալ, այն է յն յուլիանոսին մարտիրոս,
և յն այլոց շահար կմ շէնկեր, 'ի սմին պօղոսէ՝
որ եղև արդիւնք արեամբ կատարման նախա-
վկայիս, յասելն նորա առ նր. (Գործ. ԻԲ.
20). *յորժամ հեղոյր արիւնն ստեփաննոսի
վկային քո (յն ընթագրին՝ մարտիրոս), ես ինքն էի
որ 'ի վր կայի, և կամակից լինէի սպան-
մանն նր, և պահէի զհանդերձս սպանողացն
նր ||: Ըստ և նմ հարք և վրդպք բազմագլխի
զովութե հռչակեն զնեբրանոզեան սրբոյն ստե-
փաննոսի. յորս պանծալի են ներբողական
ճառք սրբոյն եփրեմի, սրբոյն պրոկղի, սրբոյն
գրիգորի նիւսացւոյ, սրբոյն օգոստինոսի, սրբոյն
պետրոսի դամիանոսի, այլովքն հանդերձ:

Իսկ պատմութիւն կատարմանն նր̃, որ ճոխա֊
գոյն ճառի հանդերձ հրաշալի մ̃ծաբանութ̃
ատենախօսութեան իւրոյ 'ի սբ̃յն ղուկայ 'ի
գործս առաքելոց, ուղիղ համառօտեալ ան֊
սանի 'ի յայսմաւուրս մեր՝ օրինակ զայս ։
Նախավկայն քն̃ի սբ̃ն Ստեփաննոս էր յեօ֊
թանասունևերկու աշակերտացն քն̃ի ։ Եւ
յետ իջման հոգւոյն սբ̃յ 'ի դասս առաքե֊
լոցն սբ̃ց, 'ի բազմանալ աշակերտացն հաւա֊
տացելոց՝ պետրոս վէմն հաւատոյ՝ միաբա֊
նութ̃ այլ առաքելոցն երկոտասանից ձեռ֊
նադրեաց զսբ̃ն ստեփաննոս և զայլ վեց ըն֊
կերս նր̃՝ սարկաւագունս (որ յունարէն ասի
տիադոնոս, հյ̃ պաշտօնեայ ։ որպէս և 'ի մեզ
սարկաւագն է իբր սպասարկու աւագ,) 'ի
տնտեսութիւն որբոց և այրեաց ։ Եւ էր սբ̃ն
ստեփաննոս լի հոգւովն սբ̃վ, և համարձա֊
կութ̃ քարոզէր զբանն ա̃յ ։ և խստագոյն
յանդիմանեալ կշտամբէր զհակառակորդս
յօրինաց և 'ի մարգարէից ։ և առնէր նշանս
և արուեստս մեծամեծս 'ի ժողովրդեանն ։
Իսկ տիրասպան հրէայքն լցեալ նախանձու՝
կալան զստեփաննոս, և ածին յատեան ։ և
կացուցին սուտ վկայս, որք ասէին, թէ
լուաք 'ի դմանէ՝ որ խօսէր զհայհոյութիւն 'ի
մովսէս և յա̃ծ ։ Եւ տեսին զերեսս նր̃ լու֊
սապայծառ իբրև զհրեշտակի ։ Եւ նա ա̃ծի֊
մաստ բանիւք սկսաւ յաբրահամէ, և պատ֊
մեաց կարգաւ զա̃մ բանս մարգարէիցն՝ որ
վս̃ քն̃ի ։ և ասէր ցհրէայսն ։ դուք հանապազ
հոգւոյն սբ̃յ հակառակ կայք ։ և հարքն ձեր
սպա֊

սպանմանն զմարգարէսն, և զուք զնոր մար-գարէիցն ։

Եւ լուեալ զայս՝ զայրացան 'ի սիրտս իւր-եանց, և կրճտեցին զատամունս իւրեանց 'ի վ՟ր նր՟ ։ Եւ նա հայեցեալ 'ի վեր՝ եսես զերկինս բացեալ, և զյս՟՝ զի կայր ը՟ աջմէ ա՟յ․ աղաղակեաց և ասէ․ ահա զոր դուք խաչեցիք և սպանիք, նա յարուցեալ կայ ը՟ աջմէ ա՟յ․ (Իսկ յասելն կալն յոտ 'ի տեսանելեանն անգ՝ յայտ առնէր ը՟ ոք վ՟կայից, թէ երեւե-ցաւ որդ թագաւոր և զօրագլուխ հանդիսա-դրիր վկայութե՟ ստեփաննոսի, 'ի զօրացուցա-նել զնա որպէս խրախուսելով 'ի մարտ, և 'ի ցուցանել նմա զպատրաստեալ պսակն և ըղ-բարդական յաղթութե՟ մ՟տ մարտիրոսական հանդիսին) ։

Եւ զայս լուեալ՝ խցին զականջս իւրեանց․ և դիմեցին առհասարակ 'ի վ՟ր նր՟․ և հա-նեալ արտաքոյ քաղաքին՝ քարկոծ առնէին զստեփաննոս․ որ կարդայր և ասէր, տ՟ր յ՟ս ընկալ զոգի իմ ։ Եդ ծունր, և աղաղակեաց 'ի ձայն բարձր, տէր մի համարիր դոցա զայս մեղս․ և զայս ասացեալ ննջեաց, և աւան-դեաց զհոգին իւր առ ա՟ծ․ և սողոս էր կա-մակից սպանմանն նր՟, որ զկնի պօղոս անուա-նեցաւ, և 'ի վերուստ կոչեցաւ յառաքելու-թի՟ առաւել ազօթիւք ս՟բյն ստեփաննոսի ։ Եւ եղև յաւուր յայնմիկ (աւէ գիր) հալա-ծումն մեծ 'ի վ՟ր եկեղեցւոյն յեր՟մ․ և ամե-նեքեան ցրուեցան 'ի գեօղս հրէաստանի և 'ի սամարիա բաց յառաքելոցն․ և բարձին զստե-

զստեփաննոս արք երկիւղածք, և արարին կոծ մեծ 'ի վ(երայ) ն(որ)ա ։ Յոր յաւելու յայսմաւուրքն, թէ սպանեալն յաւուր յայնմիկ և զնիկանովը ընկեր ս(ր)բոյն ստեփաննոսի, և զայլ բազմութիւն 'ի հաւատացելոց . որ պատմի լինել զամենե յետ քանի մի աւուրց . ըստ որում և պօղոս վկայէ զանձնէ յառաջնոյն փեստոսի և ագրիպպայ ; թէ * զբազումս 'ի սրբոցն ես բանտարկել առնէի ; 'ի քահանայապետացն առեալ իշխանութիւն . և զսպանելոցն նոցա բերէի համար ։

Իսկ զստեփաննոս թաղեցին ըստ վկայագրաց՝ գամաղիէլ վ(ա)րդ(ա)պ(ե)տն պօղոսի (ըստ ոմանց՝ և նուրան իւրում ստեփաննոսի), և եղբայրն գամաղիէլի նիկոդեմոս 'ի ծածուկ աշակերտ յոյժ՝ յագարակի իւրեանց . և ինքեանք ևս 'ի մեռանիլն իւրեանց թաղեցան մերձ սրբոյն ստեփաննոսի նախավկային ք(րիստոս)ի . որպէս և որդին գամաղիէլի աբիբաս դպիր . և յետ ժամանակաց յայտնեցան նշխարք ամենեցուն սոցա 'ի ձեռն լուկիանոսի երիցու . և հայրապետն եր(ուսաղե)մի յովհան տարաւ եդ պատուով 'ի ս(ուր)բն սիոն . և յետոյ տարան 'ի կոստանդնուպօլիս . ուստի փոխադրեցաւ յարևմուտս 'ի վենետիկ . այլ զայսցանէ գրեցուք 'ի կարգին՝ ըստ աւանդութեան ճառընտրին մերոյ և այլ մատենագրաց փոքր մի ճոխագոյն ։

Պ․իւս

Գիւտ նշխարաց սրբոյն Ստեփաննոսի ։

Հ․ դեկտ․ 26 ։ Յ․ օգոստ․ 2 ։ Ճառընտ․ Օ․ ՃՃԲ = ՃԷԴ ։ Սուրիոս․ օգոստ․ 3 ։ Բարոնիոս․ յամի 415․ և այլք ։ Որպէս և 'ի գործս օգոստինոսի․ հատ․ Է․ 'ի վերջն ։

'Ի ժամանակս թագաւորութեան Թէոդոսի փոքու որդւոյ Արկադեայ յարևելս, և Ոնորիոսի եղբօր Արկադեայ յարևմուտս, և պատրիարգութեան սրբոյն Յովհաննու Երուսաղէմի Հայրապետի, քահանայ ոմն որ՝ անուն նորա Ղուկիանոս, երէց էր եկեղեցւոյն, որ 'ի գիւղն Երուսաղէմի՝ կոչեցեալ Կափարգամաղայ, այսինքն գիւղ Գամաղիէլի՝ քսան վտաւանաւ կամ մղոնաւ հեռի յերուսաղեմէ․ և եղև յերրորդ աւուր դեկտեմբերի՝ որ օր էր ուրբաթ, 'ի ննջել քահանային 'ի սովորութեան 'ի տեղւոջ մկրտարանի՝ 'ի պահպանութիւն եկեղեցւոյ, յառաջին պահու գիշերոյն՝ այն է յերրորդ ժամու, տեսանէ 'ի զարմացման՝ կէս արթուն և կէս 'ի քուն, այր մի ծեր, երկայն հասակաւ, ալևոր երկայնամօրուս, իբրև քահանայ պատուական՝ զգեցեալ նափորտ սպիտակ, և 'ի նմա շինդղ ոսկի ականակապ՝ վերագրեալ ունելով զնշան տէրունական խաչին․ և 'ի ձեռին նորա գաւազան ոսկի․ և խթեալ նովաւ զաջակողմն երիցուն՝ ձայնեաց զնա երիցս յանուանէ․ Ղուկիանէ՝ Ղուկիանէ՝ Ղուկիանէ․ և ասէ ցնա հելլենացի բարբառով․ երթ 'ի քաղաքն Հե-

ղիու

՚ղիոս (այն է եՀէմ), և ասա՛ եպսին յովՀան-
նու. մինչև ցե՞րբ փակեալ կամք, և ոչ բա-
նաս մեզ. առաւել ՚ի ժամանակս քաՀանայ-
ութե քո պա՛րտ է մեզ յայտնի լինել. բա՛ց
մեզ վաղվաղակի զշիրիմս, յորում կան նշ-
խարք մեր իբրև անտես եղեալ. ած զի մեօք
բացցէ ըծ և քսն նորա և Հոգին սբ զդուռն
ողորմութե իւրոյ Յի՝ առ ՚ի յօգնութի վտան-
գեցելոյ ժամանակի մարդկանն ։ Այլ ես ո՛չ
այնչափ վն իմ Հոգամ, որչափ վն որոց ընդ
իս ամփոփեալ կան սբք արժանապատիւք ։
Ասէ Ղուկիանոս. ո՞վ ես դու տր, և ո՞յք նք՝
որ ընդ քեզ իցեն ։ Ասէ նա. ես եմ Գամա-
ղիէլ՝ որ դաստիարակեցի զառաքեալն քսի
զպօղոս, և օրէնսուսոյց եղէ յեՀէմ. և որ ընդ
իս յարևելից կուսէ գերեզմանիս եդեալ կայ,
ինքն իսկ տր ստեփաննոսն է քարկոծեալն
՚ի Հրէից յեՀէմ վն քսի՝ արտաքոյ Հարաւային
դրան, որ կոչի առ կեդար. ուր ՚ի բացի ընկ-
կեցեալ թողին զնա զցայգ և զցերեկ ան-
թաղ ընդ Հրամանի անօրէն իշխանաց՝ կերա-
կուր լինել գազանաց ։ Այլ ՚ի կամացն այ
ո՛չ մերձեցաւ ՚ի նա և ո՛չ մի ՚ի գազանաց, ո՛չ
շուն և ո՛չ թռչուն ։ Այլ ես գամաղիէլ կա-
րեկցութբ բերեալ ՚ի պաշտօնեայն քսի՝ փու-
թացայ ունել վարձ ՚ի տր և մասն բաժնի ընդ
սբյն. առաքեցի գիշերայն՝ որչափ և մարթ
էր՝ զբարեպաշտս ՚ի Հաւատացելոց քսի ըզ-
բնակեալս յեՀէմ ՚ի մէջ Հրէից, և յորդորե-
ցի զնա՝ տալով և զկարևոր պէտս սպասաւո-
րութենն, երթալ և բառնալ զդնխուլ զմար-
մին

մին նորա, և բերել հիմնոյս ասյլեմ յայս իմ
գիւղ՝ որ յիմ անուն կարմրուղագածաղա անուան-
ներալ. ուր եսու առնել նմա սուրբ աւուրս
եօթանասուն. և եդի զնա 'ի նոր գերեզման-
նի իմում յարկեալեան զերդս. և յինէ ընչից
եսու տալ՝ որ ինչ ծախեցաւ մե կոծոյ նմ:
Իսկ 'ի միւս գերդս առ նախն եղեալ կայ նոր
նիկողայեմաս, որ եկեր 'ի գիշերի առ փրկիչն՝
ուսանել զխորհուրդ մկրտութեան. և այսպա մկրտեցաւ
յառաքելոցս քնի. զոր իմացեալ հրէից՝
հանին զնա յիշխանութենէ, և նզովեալ սատա-
րացին արարին 'ի քաղաքէն. և ես գամա-
ղիէլ զհալածեալն վս քնի ժողովեցի յագա-
րակին իմ, և պահեցի զնա՝ հոգալով զամ
պէտս նր մինչև 'ի մահ նորին. և յայնժամ
թաղեցի առ ոտս ստեփաննոսի:
Գայր իմ և որդի մի սիրելի աբիբաս (կմ ա-
բիբոս) անուն, որ ինև հանդերձ մկրտեցաւ
յառաքելոց, և վախճանեցաւ յառաջ քան զիս
'ի քսան ամաց հասակի. որ և եդեալ կայ յեր-
րորդ գերդս. ուր և ես ամփոփեցայ 'ի մեռա-
նել իմում: Իսկ կինն իմ եթնա (կմ անմնա),
և անդրանիկն իմ սեղեմիաս, վս զի ոչ հա-
ւանեցան պաշտել զհաւատս քնի, յայլ գիւղ
մայրենի կալուածոց թաղեցան 'ի կափար-
ամեմելիա: Գուկիանոս ասէ. և ո՞ւր խնդրել
պարտ է զձեզ: Նա ասէ. յագարակի ար-
ուարձանիդ, որ կոչի դելագաբրի, որ է ա-
րանցն մեր:
Իսկ զուկիանոս 'ի միուս եկեալ սկսաւ խնդ-
րել յայս պահօք և աղօթիւք եօթնեակ մի,

զի եթէ ճշմարիտ իցէ ասելիքն , երկրորդեա-
ցի և երրորդեսցի : Յայնժամ միաւանդական
երևեցաւ 'ի մէջ ուղղափառ զաւանագրել , և
եդ առաջի զուկիրանոսի չորս կողմանց , երեքն
ոսկի , և մին արծաթի · յերկուսն էին լցեալ
փոշուք ասպիտակ , և յերրորդն կարմիր արիւն
երանեալ · իսկ 'ի չորրորդն' որ էր արծաթի ,
ջրջուած անուշահոտ : Որ աւանդէ երիցուն'
ասէ · զի՞նչ են այդորիկ մեր : Նա ասէ զաւանա-
գիրել · Նշխարք մեր են · կարմիր փորոգն է կնիքն
մեր սաներփանեանս , որ կայ յաջմէ կողմանէ' Է
արև է լանկողմն մանկոց գերերգմանեն · աղխառակն
առաջինն է մեր Նեկովնեսոս' եղեալ հանդէպ
դրան , և միւսն ես եմ · իսկ չորրորդ կողմն
արծաթի է ապիրատ որդին իմ , որ յառաջնոյնէ
մեր ելոյ անհաւատ գտաւ , և մաքրութիւն եւ
յետ , վասն և օրհնեալ եղեւ յանուշահոտ քրիս-
տոսն · որ և եղեալ կայ Է իս · և զայս ասա-
ցեալ՝ աներևոյթ եղև ասողին :

Իսկ զուկիրանոս զարթուցեալ զօհացաւ զայս ·
և ապնդեցաւ 'ի պահս այլ ևս եօթնեակ մի ·
և աւաս երրորդ անգամ երևեցաւ ասողին
յառաջինկայ ուղղափառ 'ի նոյն ժամ գիշե-
րոյ · և ասէ ցնա · զի՞ դանդաղեցար , և ոչ
պատմեցեր զիրսդ եպիսկոպոսն յաղթահանդիսի · ո՞չ գի-
տես , զի բաղձանք են ալքե յանապատի լսու-
գոյն քան զքեզ · այլ մեզ կամ եղև' զի 'ի
ձեռն երիցու գեղջս յայտնեսցուք զանձինս :
Նորա սրբ զնա փաղաքշական , և ասաց հայրա-
պետին , զի բացցէ մեզ և արասցէ տուն աղօ-
թից , անդ զի մեր ողորմեսցի փառաւորդեանն իւ-
րում

բում բարեխօսութ. մերում:

Ապա ըն լուսանալ առաւուրն գնաց զուկերանոս, և պատմեաց զա՛մ սքյն յողջաննու հայրա-պետին եղիա . և նա իբրև լուաւ, եկաց 'ի խնդութեն , և ասէ . օրհնեալ տր ած որդի ած կենդանւոյ . և եթէ ճշմարտութ է տեսիլդ սիրելի որդեա՛կ իմ , պա՛րտ է այսը 'ի՞նչ սրմն փոխադրել զերանելւյն ստեփաննոս զնա-խամկայն և զնախասարկաւագն քոյ . արդ երթ և տուր բրել զկարկառ քարանց՝ որ է յագարակին . և եթէ գտցես , առաքեա՛ առ իս սարկաւագ մի , զի փութով հասից 'ի տե-ղին : Այլ զուկերանոսի ժողովեալ զգերեզմա-տանաց ննջ յերեկոյէ գալ առ վաղիւն 'ի բրել զկարկառակոյտն :

Այլ 'ի գիշերին յայնմիկ երևեցաւ գամա-ղիէլ միում 'ի միայնակեցաց , որում անուն էր Նիւգետիոս , այր պարզամիտ և անմեղ , և ասէ ցնա . երթ և ասա՛ զուկերանոսի քա-հանայի , զի մի՛ աշխատ լիցի 'ի կարկառն . զի այժմ չեմք մեք անդ . այլ յայնմ վայրի եդին զմեզ երբեմն 'ի կոծել զմեզ ըն օրինի . վասն կարկառն այն է նշան կոծոյ . արդ խնդրե-ցէք զմեզ 'ի հիւսիսակողմանն՝ 'ի տեղւոջն , որ կոչի ասորւոց բարբառով՝ դաբատաղիա , որ է արանց քաջաց : Այլ եցոյց նմա զտեղին , ուր կայր գերեզման աւերակ . և 'ի նմա ե-րեք քնարանք կամ գահոյք տարածեալք . յա-րոց մին բարձր էր քան զայլսն , և եդեալ կային 'ի նմա ծեր մի և երիտասարդ մի . և յերկուսին այլ երկուք ուրոյն ուրոյն . և ձայն

 եղև

եղև 'ի բարձր շիրմէ անտի . երթ և տա՛ս ղու-
կիանոսի , եթէ մեք եմք տեարք տեղւոյս .
ապա եթէ կամիք զմեծն և զարդարն գտա-
նել , կայ յարևելս կոյս :

Այլ եղև իբրև լուաւ զայս ամ՛ 'ի նիւգետրիո-
ոէ միայնակեցէ ղուկիանոս քահանայ՝ հան-
դերձ ամ՛ նշանօք զամաղիելի յար և նման ե-
րևեցելոյն ինքեան , ուրախ եղև 'ի մտ՛ր . զի
հաստատեցաւ յայտնութիւն յերկուց վկայից :
Ապա առեալ զամ՛բոխն՝ գնացին նախ 'ի կար-
կառն , և բացեալ զայն՝ գտին և ոչինչ . այ-
նուհետև եկեալ 'ի նշանակեալ գերեզմանն ,
բրեցին և գտին երիս դիրս . և վէմ քանդա-
կեալ տառիւք , որք թուէին յօդել զծայնս
զայսոսիկ . կեղիէլ , և ապառն , և դարդան .
զորոյ զօրհնակն առաքեցին վաղվաղակի առ
յովհան հայրապետն . և նա թարգմանեաց
այսպէս . ծառայն այ՛ , և նիկոդեմոս , և գա-
մաղիէլ :

Այլ էր յայնժամ յովհան հայրապետն 'ի լիւ-
դիա , որ և դիոսպօլիս , ժողով գումարեալ
ԺԴէմ պեղագիոսի հերձուածոյն . ուստի ա-
ռեալ ը՛ իւր զեպ՛ն սեբաստուպօլսոյ զեւ-
թերիոս , և զերիքովայն զեւթոնիոս , եկն 'ի
տեղին : Այլ իբրև բացին զդիրս ն՛ն ստեփա-
նոսի , իսկոյն եղև շարժումն երկրի . և բու-
րեաց հոտ անուշութ՛ , ոմն չէր առեալ կամ
լուեալ ուրուք երբեք . մինչև կարծել բազ-
մաց՝ եթէ 'ի փափկութ՛ դրախտին իցեն : Այլ
էր ժողովեալ անդր անթիւ բազմութ՛ 'ի գիւ-
ղից և 'ի քաղաքաց . ընդ որս և հիւանդք և

ախտաժէտք և դիւահարք. և ահա ՟է բուրել անուշահոտութե բժշկեցան առ ժամայն ՚ի պէսպէս ցաւոց ոգիք եօթանասուն և երեք. և համբուրեալ զՍբ նշխարս՝ դարձեալ փակեցին զտապանսն ։

Արդ յնուհետև հրամանն ետ Տր Հայրապետն յովհան, և բարձին սաղմոսիւք և օրհնութ զնշխարս սրբոյն ստեփաննոսի, և բերին ՚ի Սբ եկեղեցին սիովնի, ուր և ձեռնադրեալ իսկ էր նախասարկաւագ. միայն եթող Հայրապետն ՟ը խնդրոյ ղուկիանոսի երջանիկ երցուն առ նմա քանի մի մասունս ՚ի նշխարաց նախավկային ։ Այս եղև գիւտ և առաջին փոխադրութի մարմնոյ սրբոյն ստեփաննոսի յեօթն կմ յութ կաղանդից յունվարի, այն է դեկտեմբերի 26, կմ 25 ։ Այս էր յաւուրսն յայնոսիկ երաշտութի յոյժ յերկրի անդ. և ահա ՚ի նմին իսկ աւուր տեղաց անձրև յորդառատ, և արբեցոյց զերկիր. և ամենեքին փառաւոր առնէին զԱծ վս սքանչելեաց սրբոյն ստեփանոսի, զոր պարգևեաց Տր գանձ անգին ժողովրդեան իւրում, և նովաւ եբաց զգանձս երկնաւորս ողորմութե և մարդասիրութե իւրոյ ։

Զայս ամ մի առ մի գրեաց ՚ի գիրս յիշատակաց յունարէն՝ նա ինքն Սբ քահանայն ղուկիանոս. զորոյ զպատճէնն թարգմանեաց յայնժամ ՚ի լատին բարբառ՝ աւիտոս երէց սպանիացի, որ էր ընդ նմ. և հանդերձ մասամբք ինչ նշխարաց սբյ նախավկային յղեաց զայն յիշատակարան յարևմուտս՝ ՚ի ձեռն պօղո.

դասի որոզինոսի, որ էր մտերիմ սիրելի և իբ-
րև աշակերտ սբ̃յն Օգոստինոսի եպ̃սին Հիպ-
պոնայ յափրիկէ ։ վ̃յ և Օգոստինոս իբրև
իրագէտ այս ա̃մ եղելոցս, և այլ մեծամեծ
սքանչելեաց սբ̃յն Ստեփաննոսի՝ ասէ 'ի վե-
ցերորդ ճառ Ներբողենի ն̃ր ։ (որ և ճառ. ՅԺԲ,
կ̃մ յաղագս զանազանից ։ ծա̃ ։) * Յաղթող գտաւ,
և պսակեցաւ ։ իսկ մարմին ն̃ր՝ որ ծածկե-
ցաւ զայնչափ ժամանակս, 'ի վեր ել՝ յորժամ
ա̃ծ կամեցաւ, և լուսաւորեաց զտիեզերս ։ և
այնչափ սքանչելիս արար, մինչև մեռեալն՝
որ չէր մեռեալ, զմեռեալս կենդանացոյց ‖ ։
Որպ̃ս և 'ի յետագայ ճառս նշանակէ զազգի
ազգի Հրաշս՝ որք եղեն յարևմուտս 'ի նշխա-
րաց սբ̃յն Ստեփաննոսի ։ յորոց մին եղև 'ի
ժամու անդ՝ յորում խօսէր Օգոստինոս զներ-
բողեան սբ̃յն ։

Արդ Թողեալ զեղեալսն յաւուրսն յայնոսիկ
յարևմուտս, յորժամ սփռեցան մանր մա-
սունք նշխարաց նախավկային յափրիկէ 'ի
ձեռն Օգոստինոսի, ո̃մ և 'ի լուսիտանիա, և
'ի մինորիկայ կղզին, քանզի եղեն սքանչելիք
պէսպէս, մինչև յառնել եօթն մեռելոց, և
դառնալ բազմաց 'ի Հրէից 'ի Հաւատս ք̃ի,
և շինել ափրիկեցւոց յոլով տաճարս յանուն
սբ̃յն Ստեփաննոսի ։ ժամ է ասել վ̃ն փոխա-
դրութե̃ գլխաւոր նշխարաց ն̃ր յե̃մէ 'ի կոս-
տանդնուպօլիս՝ իբր քսան և Հինգ ամօք զկնի
գիւտին ։

Փոխադրութիւն նշխարաց սրբոյն Ստե- փաննոսի :

Հ. դեկտ. 26: Յ. ժն. օգոստ. 2: Ղատրին. Օ- գէ=ճլէ: Թէոդորոս վերծանող: Նիկեփոռ: Սեդ- րենոս: Մարկեղինոս: Բարոնիոս յամի . 439: Նաս- տաս գրադեր 'ի վերջին . Է. հատորոյ օգոստինոսի :

Գրեն բազումք ը̄ եւագրիոսի սքոլաստի- կոսի, թէ եւդոկիա բարեպաշտ թագուհի՝ կին թէոդոսի փոքու՝ երթեալ յուխտ 'ի սբ քաղաքն եմ, արար անդ բազում շինուածս . եւ կառոյց տաճար յանուն սրբոյն ստեփաննոսի նախավկայի . եւ պտղաբեր եղեւ եկեղեցեաց եւ սբ տեղեաց բազում ընծայիւք . յոր յաւե- լուն այլք, թէ նաեւ յոբնաղ հայրապետ եմի ետ թագուհւոյն փոխարէն հոգեւոր պարգեւս . ը̄ որս եւ զխանձարուրս փրկչին, եւ զշղթայս սրբոյն պետրոսի առաքելոյ : Նու զի յաւուրս նորին թէոդոսի եւ եւդոկիայ բե- րեալ եղեն յեմէ 'ի կոստանդնուպօլիս նշ- խարք սրբոյն ստեփաննոսի, եւ ամփոփեցան ը̄ նշխարաց սրբոյն ագնեսի կուսի՝ 'ի վկայարա- նի սրբոյն լաւրենտիոսի, ոպ գրէ թէոդորոս վերծանող, համարեցաւ մարկեղինոս ժա- մանակագիր՝ թէ 'ի ձեռն նորուն եւդոկիայ թագուհւոյն լեալ իցէ այս փոխադրութիւն . կամ ը̄ս կեդրենոսի՝ ը̄ փափաքանաց պողքե- րայ թագուհւոյ քեռն թէոդոսի՝ աջ սրբոյն

ստե-

ստեփաննոսի բերեալ իցէ 'ի կոստանդինու-
պօլիս ․ և յետ կանգնելոյ անդ տաճար յա-
նուն նախավկային՝ անդ իցէ ամփոփեալ ։
Բայց նիկետաս և այլք գրեն , թէ 'ի նոյն
աւուրս յուլիանէ ազնուական այրին եբեր
զմարմին ստեփաննոսի յեմէ 'ի բիւզանդիա-
ցորոյ զընդարձակ պատմութիւնն 'ի յունէ 'ի
լատին թարգմանեաց անաստաս գրապետ
հռովմայ ․ այսպէս գրի ճոխագոյն և 'ի ճառ-
ընտիրս մեր՝ ըստ օրինակիս ըստ այսմիկ ։

Յորժամ սբն յովհաննէս հայրապետ եմի
ամփոփեաց զնշխարս մեծի նախավկային ստե-
փաննոսի 'ի սբն սիոն՝ ըստ նախաճառելոցս ,
յետ սուղ ինչ աւուրց աղեքսանդրոս ոմն
վկայասէր շինեաց տաճար մեծապայծառ 'ի
նոր քաղաքն եմ ․ և բազմաշխատ պաղատա-
նօք խնդրեաց 'ի հայրապետէ զնշխարս սբյն ,
և անդր փոխադրեաց զմեծապանծ պարգևն
զնր նախավկայն քրի ։ Արդ իբրև անցին ամք
հինգ 'ի շինուածոյ տաճարին և 'ի փոխադ-
րութէ մարմնոյ սբյն , աղեքսանդրոս վախ-
ճանէր 'ի նմին 'ի նոր քաղաքին ․ այլ նախ քան
զվախճանելն իւր տուեալ էր կազմել տապան
ըստ նմանութե տապանի սբյն ստեփաննոսի , և
հրամայեալ դնել զտապանակ մարմնոյ իւրոյ
առ սբյն ․ և իբրև ննջեաց , արարին ըստ հրա-
մանի նր , և եդին զտապանակ նր հուպ տա-
պանակի նախասարկաւագին ։

Իսկ յետ ութ ամի վախճանի նր հարկեցու-
ցանէին զամուսին նր (յուլիանէ անուն) լի-
նել առն այլում , զի յոյժ գեղեցիկ էր ․ բայց

նա ոչ հաւանեցաւ, այլ խորհեցաւ դառնալ 'ի տուն իւր 'ի Կոստանդնուպօլիս. վն զի էր դուստր գլխաւորի՝ իշխանի քաղաքին. (որպէս և այր նր 'ի սինկղիտոսական կարգէ)։ Որդ կամեցեալ էր իւր տանել և զմարմին առն իւրոյ՝ գնաց եառ հրաման յեպսէ քաղաքին (որ էր յոքնաղ պատրիարգ եճմի), ցուցեալ նմա գիր և 'ի դրանէ վն այսր բանի. և փոխանակ տապանակի առն իւրոյ աղեքսանդրոսի եբարձ զտապանակ սբյն ստեփաննոսի. զոր ճառընտիրն և ժամգիրք յունաց համարին լինել ակամայ սխալանօք՝ թէ տեսչութեն այ. և այլք դնեն լինել կամաւոր ճարտարութբ։

Ոչ զիարդ և իցէ՝ առեալ տիկնոջն բարեպաշտի զտապանակ սբյն, լծեաց կառս, և եդ անդ ոչ զտապանակ առն իւրոյ, և հրաժարեալ յեպմէ՝ յետ սակաւ աւուրց եկն եհաս յասկաղոն՝ որ է յեզր ծովուն։ Բայց ո՞ կարասցէ զամն պատմել՝ որ յայնմ գիշերի 'ի ճանապարհի եղեն սքանչելիք. վն զի ձայն հրեշտակաց լսելի լինէր, որք նուագէին այ 'ի գնացս կառացն, յորոյ վր եդեալ կայր տապանակն լի ածային մարգարտով. և բուրումն անուշահոտ խնկոց զամենեցուն հոտոտելիս անուշացուցանէր։

Իսկ 'ի մտանել սբյն 'ի քաղաքն ասկաղոնայ՝ բազում այսահարք էն առաջի ելեալ աղաղակէին՝ ասելով. վա՜յ վա՜յ մեզ, զի ահա եկն այսր սբ նախավկայն ստեփաննոս՝ տանջել զմեզ և կորուսանել. զի՞նչ արասցուք, ո՞ւր երթիցուք, չարաչար տագնապիմք յահեղ և 'ի

'ի սոսկալի փառաց նր ։ Արդ թէև սխալա-
նօք բարձեալ էր տիկնոջն զմարմին սրբոյն , յայս
ժմ եղելոցս ստուգեալ գիտաց , թէ զօրպի-
սի գանձ տանի ը իւր ․ վնյ և զանխլաբար
նաւ 'ի վարձու կալեալ՝ փութայր նաւել 'ի
կոստանդինուպօլիս , նախախնամութիւն այ
զիրան վարկանելով ։

Եւ հողմն աջողակ դիպեալ՝ յառաջ խաղայրն
'ի մէջ ծովուն ․ և ապա յանկարծակի ըմբռ-
նեալք յալեկոծութե սաստիկ՝ սկսան արտօս-
րալից պաղատանս առ սրբն մատուցանել ․
անկանէին առաջի տապանակի սրբ ոսկերաց
նր , և ասէին ․ ով սրբ նախավկայ քրի փրկեա
զմեզ յարժանահաս բարկութէս՝ որ վն մեղաց
մերոց եկն 'ի վր մեր ։ Յայնժամ շարժեցաւ
տապանակն , և հոտ անուշութե բուրեաց 'ի
նմանէ ․ և ձայն լսելի եղև՝ որ ասէր ․ մի
երկնչիք , զի ես ը ձեզ եմ ․ և նոյնժամայն
եղև խաղաղութի մեծ ։ Եւ ծագեաց լոյս 'ի
տապանակէ անտի ը նմանուե ջահի , և զա-
մենեսեան լուսաւորէր՝ որ 'ի նաւին էին ․ քզի
գիշեր էր ժամն ․ և ձայն հրեշտակաց լսելի
լինէր , որք քաղցր բարբառով նուագէին այ
երգս յաղթականս ։

Այսպիսի նախախնամութբ ապրեալք և 'ի
հինից ծովու 'ի սահմանս յաբիդու , հասին
մինչև 'ի քաղկեդոն ․ և անդ 'ի քաղաքին դա-
գարէին աւուրս հինգ ․ ուր այսք պիղծք ա-
ղաղակ բարձեալ 'ի բերանոյ դիւահար մարդ-
կանն՝ ասէին ․ ով դու սրբդ ստեփաննոս , որ
քարկոծեցար յեմ 'ի հրէիցն , զի՞ եկիր

այժմ ատտ հալածել զմեզ. և անդէն փա-
խստական լինէին 'ի մարդկանէ. և զգաստա-
ցեղքն անկանէին առաջի սրբոյ տապանակին,
և գոհանային զա̃յ:

Յայսմ վայրի համբաւ սքանչելեացն տարա-
ծեալ՝ եհաս 'ի լսելիս բարեպաշտ թ̃գւորին
Թէոդոսի. և ուրախութ̃բ մեծաւ լցեալ լի-
նէին ամենեքեան՝ որ ը̃ բարեպաշտութեն
էին: Յայնժամ բարեպաշտուհին Յուլիանէ
եկն եկաց առաջի թ̃գրին, և հայրապետին
(որ էր յայնժամ ս̃բն պրոկղ), և պատմեաց
զն̃մ եղեալսն կարգաւ: Եւ ն̃ց զարմացեալ
փառաւորեցին զա̃ծ, որ այսպէս բարեհա-
ճեալ տնօրինեաց:

Եւ ապա հրամանն ետուն կոչել այր մի եբ-
րայեցի՝ ընթեռնուլ զմերագրեալսն 'ի տա-
պանակին. և ընթերցաւ առաջի ամենեցուն,
եթէ այս է տապանակ առաջին վկային ք̃սի
քարկոծելոյն 'ի հրէից յե̃ղմ քաղաք: Եւ
նոյնժամայն լուսաւորեալ 'ի հոգին իւր՝ աղա-
ղակեաց ասելով. և ես խոստովանիմ զյս̃ ք̃ս
որդի ա̃յ, և զս̃բ ստեփաննոս առաքեալ և
վկայ նորին. քանզի տեսին աչք իմ յայսմ
աւուր մեծ սքանչելիս. և օրհնեմ զբարե-
գութն ա̃ծ, որ զողորմութ̃ն իւր ծագեաց 'ի
վ̃յ իմ, և լուսաւորեաց զիս զխաւարեալս
մեղօք:

Եւ հրամայեաց թ̃գրն սրբոյ հայրապետին,
ա̃պ զի հանդերձ ա̃մ բազմութ̃ն մեծաւ պատ-
ուով ածցեն 'ի քաղաքն զս̃բ տապանակն. քանզի
դեռ արտաքոյ էին՝ 'ի տեղին, որ կոչեցաւ լու-
ծումն

ծուխն կմ ըծուխն կառաց. վն զի անդ ըծեալ
զչորիւն՝ խաղացուցին զկառսն 'ի Թփրական
քաղաքն ։ Այլ մինչդեռ պատրաստեալ եւ լա-
նէին նմ քաղաքն Է աւուր սփյն նշխարացն ,
ընթացեալ կին մի այսահար՝ աղաղակէր. ով
բռնութես և անհնարին տանջանաց , որ եկն
եհաս 'ի վն մեր. վասն զի եկն այսր նախա
սարկաւագն և առաջին մարտիրոսն՝ 'ի քա-
ղաքիս յայսմիկ բնակել. և նոյնժամայն բժշ-
կեցաւ կինն յայսոյն պղծոյ ։

Այլ կին մի տեռատես յանկարծակի լուեալ
ձայն՝ որ ասէր ցնա. արի յարեայց 'ի կառսն
ստեփաննոսի նախավկային քնի. վն զի ե-
լեալ յէֆմէ գայ միտանէ այսր. և նա յարու-
ցեալ՝ ել Է աւուր սփյն. և չև ևս քաջ հպեալ
'ի կառսն՝ վաղվաղակի ցամաքեցաւ բղխումն
արեան նր. վն մեծաձայն 'ի լուր ամենե-
ցուն փառաւորէր զԱծ ։

Այլ էր այլ ոմն քաջ և առաքինի 'ի զինուո-
րական կարգէ , որոյ էր զաւակ մի ութու-
տասանամեայ անդամալոյծ 'ի ծնէ. սա տե-
սեալ զսքանչելիսն՝ որ լինէր 'ի ձեռն սփյն ,
փութացաւ եբարձ զնա յուս իւր , և բերեալ
ընկէց յանցս կառացն ։ Այլ նա առժամայն
յարուցեալ եկաց 'ի վն ոտից իւրոց , և վազ-
վազէր և երթայր առաջի կառացն. և 'ի
ձայն բարձր աղաղակէր և օրհնէր զԱծ , և
ժողովուրդն նմ Է նմա ։

Այլ այսպիսի սքանչելեօք և փառաւորութեամբ
հայրապետն և ժառանգաւորքն և նմ բազ-
մութիւն շուրջ կալով զկառօքն՝ եկին հասին
մին-

մինչեւ 'ի տեղին, որ կոստանդիանոսի ասպարէզ անուանի ։ Իսկ անդէն լծեալ ջորիքն զտեղի տափն՝ իբր կապանօք իմն կապեալ, եւ ՟Է այն տեղի ոչ կարացին անցանել ։ Թէպէտեւ երասանակալքն խստագոյն հարկանէին, սակայն ջորիքն անշարժ մնային ։ Զայսուիկ տեսեալ Թ՟գհին՝ երկոտասան ջորիս այլ փոխանակ առաջնոցն հրամայէր 'ի կառսն լծել, իբրու կարծելով՝ թէ այնոքիկ աշխատեալք էին ։ այլ ո՟չ եւ նոյնպս մծայլին զօրութ՟բ իբր կապանօք իմն կապեալք՝ անշարժ մնացին ։ Յայնժամ ձայն լուեալ լինէր 'ի միջոյ կառացն՝ որ ասէր ։ մի՟ 'ի զուր աշխատիք ։ վ՟ս զի աստ հաճեցաւ Տ՟ր բնակել սրբոյ Նախավկայիս ։

Զոր լուեալ հայրապետին եւ ժառանգաւորացն հանդերձ ա՟մ բազմութ՟ն՝ իբրեւ 'ի միոջէ բերանոյ փառաւորեցին զԱ՟ծ, որ այսպէս միշտ սքանչելագործէ 'ի ձեռն ս՟րբոց իւրոց ։ Նոյնպէս եւ Թագաւորն հիացեալ զարմանայր, եւ մեծ գոհութ՟բ ամենատ՟ռն մատուցանէր ։ եւ տայր հրաման եւս եկեղեցի շինել 'ի նմին տեղւոջ մեծապայծառ եւ վայելուչ՝ հանդերձ եւ վկայարանն որ եւ առաջին մարտիրոսին ։ եւ տօն մեծ զօրն զայն կարգեցին՝ ամ՟ յամէ տօնել 'ի յիշատակ փոխադրութ՟ե մարմնոյ ս՟րբյն տեփաննոսի, որ օր երկու էր օգոստոս ամսոյ, յամի տ՟ն իբր 439 կամ 440 ։ Այլ մինչեւ 'ի շինութ՟ն տաճարի Նախավկայիս՝ եդին զտապան նշ՟ 'ի վկայարան ս՟րբյն Լաւրենտիոսի սարկաւագին ։ եւ ա-

պա

պա զնախասարկաւագն յիւր սեպհական տա-
ճար փոխեցին ։ Ուր և բազում բժշկութիւնք
կատարին մինչև ցայսօր (առէ հեղինակ ճա-
ռընտրին) 'ի վ՛ր հիւանդաց աղօթիւք սրբոյն .
Եւս առաւել մեղաց թողութիւն գտանեն՝ որք
հաւատով և ճշմարիտ սրտիւ հայցեն 'ի նմանէ
բարեխօսութեամբ սրբոյն ։ Օրհնեալ՝ որ քարկոծ-
չացն թողութիւն մեղաց հայցէր, յայտ է թէ
հաւատացելոցս և տօնողացս Եւս առաւել
մաղթեսցէ զքաւութիւն ։

Իսկ յետ դարուց անցելոց՝ առին վենետիկե-
ցիք 'ի բիւզանդիոյ զնշխարս սրբոյն նախավկայ-
ին, և բերեալ հանգուցին յեկեղեցւոջ վա-
նական կղզւոյն՝ Սբ. Գէորգ Մեծ կոչեցելոյ
դէմ յանդիման հրապարակի քաղաքին կամ
ապարանից դքսին . զորմէ ճոխագոյն ճառէ
Տանտուղոս 'ի վենետիկեան ժամկագրութեան .
և ո՛չ նա գրէ, զոր և տեսանեմք մինչև ցա-
ւուրս մեր, յաւուր տօնի սրբոյն Ստեփաննոսի
երթայր դուքսն հանդերձ աւագանւոյն և
ամենայն սպասուք՝ առաջիկայ լինել Սբ. պատարա-
գի և ժամերգութեան 'ի նոյն եկեղեցին ։ Ա[illegible]
զայլևայլ մասունս նշխարաց սրբոյն սփռեալ
է յամենայն տեղիս ։

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆՔ

(1) Զ[illegible] 'ի մէջ [illegible] [illegible] 'ի [illegible] [illegible]. [illegible] 'ի [illegible] [illegible], թէ [illegible] [illegible] 'ի [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]: Այ[illegible] և [illegible] 'ի [illegible] [illegible] և [illegible] [illegible] 'ի [illegible] [illegible] Յ. [illegible] 'ի [illegible] 'ի մէջ [illegible] 'ի [illegible] [illegible]: 'ի [illegible] [illegible]:

Ա[illegible] [illegible] 'ի [illegible] 'ի [illegible] [illegible] 'ի [illegible] թէ [illegible] 'ի գլուխ. 26. կամ 27. և թէ [illegible] թէ 'ի գլուխ. 25. կամ 26. [illegible]. և [illegible] 'ի [illegible]: Այս

ինչ

ինչ սաստիկ է, զի տօն Նիւսացին և Պրոկղ ասեն այլովքն հանդերձ, տօն Ստեփաննոսի լինի յերկրորդ աւուր ծննդեանն քնի. այլ սակայն այն է խնդրելի, թէ ծնունդ ասելով արդեօք իմանա՞ն զը յետին զանազանութեն ՚ի տօնէ յայտնութեն, եթէ իբրև մի՝ տօն էր ՚ի վաղնջուց յարևելս ։

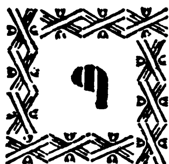
Յայսմաւուրք մեր և Ճաշոցք հայելով յերկբանութիւն խնդրոյս՝ ՚ի կրկին տեղիս երկրորդեն զյիշատակ Ստեփաննոսի. այսինքն ՚ի 26. դեկտ. որ է երկրորդ օր ծննդեանն զանազանելոյ, և ՚ի 7. յունվարի, որ է երկրորդ օր Ածայայտնութեն ։ Եւ այս չէ՛ պարտ յերկարել զբանս. շա՛տ լիցի բերել զանաչառ վկայութի երևելւոյն անտոնի սանտոլինի արևմտեան մատենագրի ՚ի պատուէայէ, որ յառաջբերական պատմութեն իւրում ասէ վն տօնի Ստեփաննոսի. * Հաւանեալ եմ կարծեաց այնոցիկ, որք
„ գնեն յեօթն կաղանդից յունվարի (այսինքն ՚ի դեկտ. 26.)
„ տեսանել նախավկային զերկինս բացեալ, և մերա-
„ թևել առ յն՝ զօր եօթս ։ Վն զի չերևի այլ պատ-
„ ճառ, թէ ընդէ՞ր ՚ի չորրորդ կմ ՚ի հինգերորդ դարէ և
„ այսր, ո՛րչ է իմաստասիրել յօգոստինոսէ և յայլոց,
„ յերկրորդ աւուր ծննդեանն քնի կատարել եկեղեցի
„ զմարտիրոսութե Ստեփաննոսի ։ Սակայն և զայն պարտ
„ է յուշ առնել, թէ ՚ի կապադովկիա և ՚ի պոնտոս (յո-
„ րոց յայտ է թէ էառ և լուսաւորիչն մեր), ուր ծնունդ-
„ եան մերոյ քնի կատարիւր ՚ի Զ իգոսն յունվարի, (այսինքն
„ ՚ի յունվարի 6,) հետևեալ օրն էր նուիրական Ստե-
„ փաննոսի. ո՛չ այլևայլ ժամանակաւ, այլ պահմամբ
„ հին սովորութե եկեղեցւոյ, զի այս երկու տօնք միա-
„ ցին. վն զի զարմանալի միաձայնութբ զմահն Ստեփան-
„ նոսի կցորդեաց հնութիւն ը աւուր ծննդեանն քնի ||։
Աւելի ինչ քան զայս ասել ո՛չ ունիմք. որ ունիցի ա-
կանջս լսելոյ՝ լուիցէ, և մի՛ անգոսնեսցէ եղբայր զեղ-
բայր վն զանազանաբար ունելոյ զաւուրս տօնից ։

ՏՕՆ ՍՐԲՈՑ

Գլխաւոր առաքելոցն՝ Պետրոսի և Պօղոսի:

Հ. յունիս. 29. և դեկտ. 27: Յ. յունիս. 29: Լ. յունիս. 29. և 30. և Լա. յուլիս. 18. և 25: փետր. 22: օգոստ. 1: և նոյեմբ. 18: Ճառընտ. Ա. ՉԽԷ. և ՉԽԷ: Բ. ՅԺԲ. և ԾԷ: Բոլլանդեանն հենսքէն. և Բափէպրոք. և յաննինգ. հատ. Է. յունիսի. էջ. 398 = 475: Հարք, և եկեղեցական ժամանակագիրք առհասարակ:

ՊԵՏՐՈՍ, ՈՐ ԵՒ ԿԵՓԱՍ, որ թարգմանի վէմ, ըստ առաջին անուանն Շմաւոն կամ Սիմոն որդի յովնանու, 'ի բեթսայիդայ գալիլեացւոց, կրտսեր եղբայր անդրէի առաքելոյ՝ ըստ եպիփանու, կամ աւագ՝ ըստ ոսկեբերանի և ըստ այլոց, ջերմ սիրելին քրիստոսի, վէմն հաւատոյ և հիմն եկեղեցւոյ, գլուխ առաքելոց և աշակերտաց՝ և երեսփոխան նորա, փակօղն և բացօղն դրան արքայութեան երկնից. և հովիւ քաջ՝ փոխանորդ երկնաւոր հօտապետին: Ընդ նմին և աջակից նորա և գործակից յամի՝ երեքտասան առաքելն Պօղոս, կամ պաւղոս, որ թարգմանի՝ փոքր, երբեմն սօղոս կամ սաւղոս և կամ սաւուղ, որ նոյն

Նոյնպէս ստուգաբանի՝ սուղ կամ փոքրիկ ; յազգէ բենիամենի , 'ի տարսոնէ կիլիկեց-ւոց՝ պատուով քաղաքին հռովմայեցի , երբեմն աշակերտեալ յեհէմ գամաղիելի օրէնսուսոյց վ֊պի , և հալածիչ անգամ քրիստոնէից, այլ զկնի դարձին և երկնաւոր կոչմանն՝ անօթ ընտրութե , ախոյեան հաւատոյ , և պարծանք եկեղեցւոյ , երրորդ երկնից ա-տէն տեսօղ՝ և անճառելեաց հասու , քարոզ հեթանոսաց և հայր համատարած ։ Սոքա ասեմ երկոքեան ամոլք հաւատոյ՝ գլխաւոր առաքեալք՝ 'ի միասին տօնախմբին 'ի մեզ միանգամ և երկիցս ։

Նախ՝ յառաջ քան զվարդավառ յամարայնի՝ համօրէն առաքելովք հանդերձ , ըստ որում պետրոս ընդ որդւոցն զեբեդեայ տեսօղ եղև պայծառակերպութեն քրի 'ի լերան թաբորականն . եւս առաւել՝ զի և այլ եկեղեցիք յայնմ միջոցի 'ի 29 . յունիսի տօնեն զպետրոս և զպօղոս . ոմք և ոմանք 'ի յունիսի 30 , զպօղոս առանձինն յիշատակեն , կմ֊ զառաքելոյն առհասարակ տօնեն . և ըստ նմին եղեալ կայ և 'ի յայսմաւուրս մեր՝ պետրոս և պօղոս 'ի 29 յունիսի . և երկոտասան առաքեալք 'ի 30 յունիսի ։

Իսկ երկրորդ՝ յայսմ վայրի 'ի կարգի աւագ տօնից երկրորդեմք զտօն գլխաւոր առաքելոցս պետրոսի և պօղոսի , զի են գերագոյն 'ի մեծամեծ աւագանիս քրի , և անհրաժեշտ վկայք տէրունական ծննդեան և տնօրէնութեց նմին փրկչին . պետրոս իբրև առաքելապետ

և

և առաջինն տմ աշակերտաց, և պօղոս ոչ
յերկնից կոչեցեալ առաքեալ. և արդարև
երկոքին սրքք եթէ բանիւ և եթէ թղթով,
եթէ նշանօք և եթէ զօրութբ՝ եղեն գլխա
ւոր վկայք և քարոզք աւետարանին քի տմ
տիեզերս. և 'ի ձեռն սոցա առաւել սփռե
ցան շնորհք հոգւոյն սրբյ քի տմ երկիրս. և
եղեն 'ի կաթուղիկէ եկեղեցւոյ՝ որ է եր
կինք յերկրի, հանգոյն երկոցունց մեծամեծ
լուսաւորաց՝ զորս արար ած 'ի լուսաւորութե
ծիս. մեծ և նուաճեմք 'ի տօնի նց. * Որ եր
կոքումբք ընտրելովք լուսաւորչօքն ծի հաս
տատեցեր զեկեղեցի քո քս, մաղթանօք սո
ցա խնայեա 'ի մեզ ||:

Որդ կամեցեալ աստանօր բուռն հարկանել
զհրաշալի վարուց և զվկայաբանութէ սոցա,
ծով համատարած և դաշտ լայնածաւալ տե
սանեմք առաջի, զոր չէ մարթ ումեք հա
տանել անցանել. զի թէ լոկ զգրեալսն ան
գամ յաւետարանի զպետրոսէ, և զոր 'ի
գործս առաքելոց զպետրոսէ և զպօղոսէ մե
նգամայն, կամէաք ծաղկաքաղ առնել, ա
ռանձին մատեան լինէր. ապա եթէ կամ
լինէր ակնարկել և յանբաւութի աւանդու
թեց հի հին և նոր մատենագրաց, և յընդար
ձակ վկայաբանութիս ձառընտրաց մերոց և
այլոց ազգաց, ոչ և 'ի բիւրապատիկ ներ
բողեանս սրբց հարց և վրդպաց տմ եկեղե
ցեաց, անցանէր զանցանէր զբազմահատոր
մատենիւք:

Սակայն և այն աւելորդ էր, թէպէտև զաս

 կաւս

կաւս 'ի բազմաց քաղէաք ․ զի ո՞ ոչ գիտէ 'ի հաւատացելոց յՔՍ հանուր տիեզերս զո՞րքն լինել զպետրոսի և զպօղոսի , և զգործս և զվաստակս առաքելութեանց ընդ ամ աշխ յարեւելից մինչև յարևմուտս , և զնշանս և զարուեստս երևելիս , և զվկայական կատարումն յակն տիեզերաց 'ի հռովմ ․ զի ընդ ամ երկիր ել բարբառ նոցա , և մինչև 'ի ծագս աշխ են խօսքն նց ։ Սորին վս շատ համարիմք 'ի լրումն գործոյս առաջի դնել զկարճ 'ի կարճոյ վկայաբանութին յայսմաւուրաց մերոց , և 'ի վր բերել 'ի հռովմայեցւոց զքաղուածս աւանդութեանց՝ որ վս նշխարաց սրբոց , թողեալ և ինչ ինչ կարևոր 'ի կարգս ծանօթութեանց (1) ։

Արդ յայսմաւուրքն ունի աստանօր այսպէս ․ Գլխաւոր և մեծ առաքեալն քսի պետրոս , ընդ նմին և պօղոս , քարոզեցին զաւետարանն քսի 'ի բազում տեղիս ․ կարգեցին քահանայս , և շինեցին եկեղեցիս ․ եդին սահմանս և կանոնս հաւատացելոցն 'ի տր ․ և զգուշացուցին զաշակերտսն իւրեանց 'ի չար հերձուածոցն , որ յետոյ լինելոցն էր յարբանեկացն սատանայի ․ որպէս է տեսանել և յածաշունչ թուղթս նոցունց ․ զոր այժմ ունիմն եկեղեցիք քսի , և նոքօք պայծառացեալ լուսաւորեցան ։

Այլ զքարոզութիւն իւր ինքն իսկ յայտնեաց պօղոս՝ յասել անդ , թէ յերուսաղէմէ մինչ 'ի լիւրիկէ լի արարի զաւետարանն քսի ․ զի վաթսուն և հինգ քաղաքաց քարոզեաց պօղոս ինքն միայն աշակերտօքն իւրովք ․ թող զայն՝

որ յայլ գաւառս և 'ի վիճակս այլոց առաքելոցն եմուտ , և քարոզեաց զՔն ։ Նոյնպէս և մեծն պետրոս վէմն հաւատոյ յարևելից. յարևմուտս շրջագայեալ՝ աշակերտեաց ըզբազումս 'ի հաւատս Քսի ։ Իսկ յետոյ եկեալ համդիպեցան միմեանց 'ի մեծն հռոմ , և յոյժ ուրախացան . և էին 'ի միասին . և օր ըստ օրէ յաւելուին հաւատացեալքն 'ի Տր քարոզութբն նոցին . զորս և քրիստոնեայս անուանեցին ըստ քնեանս ։ Եւ զայս անուն եդին նախ հաւատացելոց յանտիոք պօղոս և բառնաբաս . և պետրոս յետ դնելոյ զաթոռ իւր յանտիոք՝ եկն և հաստատեաց զաթոռն 'ի հռովմ ։

Ընդ 'ի հռոմ էր և սիմոն մոգն սամարացի՝ երբեմն յանդիմանեալն 'ի պետրոսէ . և խաբէ ընդդէմ եկաց նա ընդ առաքելոցն , և առնէր զանձնէ ած ոմն գոլ և Քն , յամօթ արարին զնա յատեանին ներոնի կայսեր ընդ առաքելքն պետրոս և պօղոս . և զբարձրացեալն յօդս զկախարդն սիմոն՝ խայտառակեալ յերկիր ընկեցին աղօթիւք . որ և չարաչար սատակեցաւ ։ Ընդ որ զչարեալ ներոնի՝ որ ակն ածէր 'ի կախարդէ անտի , եւս առաւել դառնացեալ վասն դառնալոյ ոմանց 'ի մեծամեծաց և 'ի տիկնայց պալատան 'ի հաւատս Քսի , ետ սպանանել զԵրբ առաքեալսն . և այնպէս կատարեցան 'ի հռովմ քաղաքի՝ յամի Տն 66 . 'ի յունիսի . իթ ։

Պետրոս խաչեցաւ ըստ նմանութեն Քսի , որ ասաց նմա , եկ զկնի իմ , նշանակեալ՝ թէ

ո-

որով մահու մեռանելոց իցէ, Քս խաչիւ. բայց ստորահակ գլխիվայր. զի ինքն ասաց պետրոս խաչողաց իւրոց, թէ չեմ ես արժանի Քի իմոյ նմանիլ մահու. (Ըստ ոմանց յաւել և զայն, թէ Տէրն իմ յերկնից յերկիր էջ. իսկ ես յերկրէ յերկինս ընթանամ) ։ Իսկ պօղոս սրով գլխատեցաւ. զի ոչ ասեն ոմանք՝ վն գոլոյն հռովմայեցի ոչ կամեցան մատնել զնա յանարգական մահ խաչի ։ Եւ կան եդեալ նշ. մարմինք նց 'ի մեծ քաղաքն 'ի հռովմ՝ 'ի պարծանս եկի և 'ի բարեխօսութ ամ հաւատացելոց ։

Յայս վայր յայսմաւուրքն. որ և 'ի վերայ բերէ բան գովեստից 'ի պետրոս և 'ի պօղոս, աւելադասել 'ի բանից շնորհալւոյն սարգսի. զոր արժան է 'ի բուն աղբիւր անդր տեսանել ։ Սոր և գտանեսն նշանակեալ զաւանդութիւն յոգունց 'ի նախնեաց, զոր մի ըստ միոջէ նկարագրեն Ճառընտիրք. քն թէ յորժամ իրազեկ եղեն հաւատացեալքն՝ որ 'ի հռովմ, եթէ կամի ներոն ըմբռնել և սպանանել զնքն պետրոս, աղաչէին զնա խոյս տալ առ ժամանակ մի 'ի քաղաքէն. և յոչ առնուլ նր յանձն՝ իբրև կարի իմն ստիպեցին, և նա յայն միտս դեգերէր, ետես 'ի տեսլեան, ոչ թէ ինքն ելանէր ըստ դրանն հռովմայ, և Տէրն 'ի հռովմ մտանէր ։ Յայնժամ երկիր եպագ փրկչին իւրում և վրդպին, և ասէ. Տէր ուր երթաս. և նա ասէ. 'ի հռովմ՝ վերստին խաչիլ. և պետրոս դարձաւ զհետ Տն անդրէն 'ի հռովմ. և Տէրն ասէ ցնա. մի երկն-

չիր , քանզի ընդ քեզ եմ , մինչև մուծից զքեզ 'ի տուն Հօր իմոյ . և զայս ասացեալ՝ եղև աներևոյթ : Եւ այնուհետև ահիւ և զուարթութբ զարթուցեալ 'ի տեսլենէն սբ առաքեալն՝ ոչ մեկնեցաւ 'ի քաղաքէն , այլ անդէն կատարեցաւ յաթոռ քահանայապետութեան իւրոյ . որում յաջորդեցին և այլ Հայրապետք Հռովմայ դահին մինչև ցայսօր , սկսեալ 'ի սբյն Լինոսէ և 'ի սբյն Կղեմայ , զորս յիշատակէ Պօղոս 'ի Թուղթս իւր : Ըստ հասարակ աւանդութեան 'ի սկզբանէ՝ և այսր՝ 'ի միում տարւոջ և 'ի միում աւուր կատարեցան սբ առաքեալքն . բայց են՝ որ ասեն , թէ յայլևայլ տարիս և յաւուրս . և այլք՝ թէ յայլևայլ ամս , բայց 'ի նոյն օր . պետրոս յառաջագոյն , և պօղոս զկնի . և յայս կարծիս է օգոստինոս այլովքն հանդերձ :

Ըստ աւանդութեան հռովմայեցւոց՝ սբն պետրոս կատարեցաւ 'ի տեղին , որ կոչի յանիկուլոն կմ եանիգուլում , այս է դռնակ անուանել լեառն . և թաղեցաւ 'ի բլուրն մերձակայ՝ վատիկան կմ վատիկանում կոչեցել , մօտ 'ի պալատն Ներոնի 'ի Ճանապարհին աւրելեայ , որ և մօնս աւրէում , կմ մօնդօրիօ , այսինքն լեառն ոսկի : Իսկ սբն պօղոս կատարեցաւ 'ի Ճանապարհին ոստիայ արտաքոյ հռովմայ , 'ի տեղւոջն՝ որ կոչեցաւ ակուաս սալուիաս , կմ առ թռէս ֆօնդէս , այսինքն առ բժշկարար ջուրս , կամ առ երիս աղբերս . և յետ թաղելոյն առ վայր մի 'ի տեղւոջն՝ բերեալ եդաւ զոյգ ընդ մարմնոյ սբյն պետրոսի 'ի

'ի գետնայարկս, որ ընդ մէջ Ճանապարհէն ոստեայ եւ ապպիայ. այն՝ որ կոչեցաւ զկնի գամբարան սրբոյն սեբաստիանոսի ։ Եւ յետ քանի մի դարուց մարմին սրբոյն պետրոսի ամփոփեցաւ 'ի վատիկան, եւ սրբոյն պօղոսի 'ի Ճանապարհէն ոստեայ. եւ շինեցաւ տաճար 'ի վր նց յանուն նց. եւ յետ այլ եւս դարուց բազմաց՝ նորոգ. հրաշակերտութբ կառուցան եկեղեցիք նր. առաքելոցս. զորմէ չէ՛ տեղւոյս ասել ։ Այն յայտ իսկ է, զի հօյակապ եկեղեցի սրբոյն պետրոսի յաւուր յայսմիկ է մի միայն 'ի վր տիեզերաց ըդ ամ մեծագործ վայելչութեամբ. ոպ եւ սրբոյն պօղոսի՝ է մի յերեւելի տաճարաց. եւ յերկոսեանն իսկ ասին լինել այլեւայլ նշխարք երկոցունց առաքելոց՝ ոչ բաժանելոց 'ի միմեանց 'ի կեանս եւ 'ի մահու. եւ յանուն երկոցունցն իսկ 'ի մեզ կոչի մեծն հռովմ՝ նաեւ պետրոս պօղոս ։

Թողլից ասել զնշխարաց նր. առաքելոցս՝ որ սփռեալ են ը ամ աշխ, 'ի հին ժմկաց հետէ եւ յզկնի դարս. ոպ է տեսանել 'ի պատմութիւնս եւ 'ի յիշատակագիրս իւրաքանչիւր ազգի եւ աշխարհի եւ քաղաքի եւ եկեղեցւոյ. որպէս այն թէ՝ եւ կենդանի նշխարք նց են կենդանի առաքեալք՝ սփռեալք ը աշխ, 'ի քարոզել մինչեւ 'ի կատարած աշխ՝ զոր միանգամ քարոզեցին 'ի կենդանութեան զճշմարտութիւն աւետարանին քի, եւ զաւանդութիւնս փրկչին աշխ՝ եթէ բանիւ եւ եթէ թղթով. եւ հաստատել զաշակերտեալսն միաբանք նր. նշխարաց իւրեանց, եւ զօրաւոր բարեխօսութբ առաջի քի ։

xxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxx

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆՔ

(1) Զունիմք պէտս քննուԹ 'ի վ՟ր վկայաբանուԹ սբյ Նախավկային, զոր սբն ղուկաս աւանդէ 'ի գործս առաքելոց. միայն յուշ առնեմք՝ զոր ասացաք 'ի վերս Մա_ տաթիայ առաքելոյն, թէ վկայաբանութն նր՝ որ ասի հանեալ 'ի դպրոց եբրայեցւոց, որովհետև նմանութիւն յոյժ ունի Ը. սորայս, մարթ է ասել՝ թէ 'ի գիրս հրէից նշանակեալ իցէ անուն ստեփաննոսի՝ մաթգիգիս, այն է յունարէն աշակերտ. ոչ և ստեփաննոս է անուն յու_ նական: Այնպէս և վն գիւտի և փոխադրութն նշխա_ րաց նշանակեցաք 'ի կարգի զվաւերական աղբիւրս, յո_ րոց հանաք. և եթէ ունէին քննիչք զպատմութն Ճա_ ռնտրին մերոյ 'ի ձեռս իւրեանց, գիւրաւ ուղղագրէին զքանի մի սխալանս այլոց. յորս յայտնի է վրիպակն Յ. բս. որ զգիւտ նշխարացն ասէ առ կոստանդիանոսիւ, և սակայն դնէ ուղիղ առ յովհաննէս հայրապետաւ՝ որ էր յաւուրս արկադեայ և թէոդոսի փոքու. զնոյն սխալ անցուցեալ է ը՟ ոմանց և Յ. ժմ. 'ի փոխադրութ նշխա_ րաց, դնելով յաւուրս կոստանդիանոսի, և կարկատե_ լով միւս ևս սուտութ, յս 'ի վ՟ր բերելով և զանուն մեղ_ րոփանոսի. ոչ և այլք եդին կոստանդ կայսր, և եւ_ սեբիոս եպս. այլ այս վրիպակ առեալ է յայնմանէ, զի մարմին սբյն ստեփաննոսի առ թէոդոսիւ ամփոփեցաւ 'ի տեղին անուանեալ ասպարէզ կոստանդիանոսի. իսկ եւսեբիոս՝ որ թարգմանի բարեպաշտ, պարտի հայիլ 'ի սբն պրոկղ:

Մնայ ասել վն ժամանակի և աւուր կատարման նա_ խավկային. զի ոմանք 'ի քննչաց դնեն 'ի նմին իսկ ամի համբարձման տն, այլք 'ի սկզբան երկրորդ ամին. կէսք համարին՝ թէ քարկոծեցաւ 'ի դեկտ. 26. կմ 27. և թէ վն այսորիկ յայն օր եդաւ տօն նորա. և կէսք՝ թէ 'ի դեկտ. 25. կմ 26. եղև առաջին գիւտ նշխարաց նր. և յայն օր առաւել հաստատեցաւ տօն նր. և իւրաքան_ չիւրն ունի բաւական ցուցակութիս 'ի նախնեաց: Այս

ինչ սորոյդ է, զի ոչ Նիւսացին և այլոց ասեն այլովքն համդերձ, տօն ստեփաննոսի լինի յերկրորդ աւուր ծննդեանն քնի․ այլ սակայն այն է խնդրելի, թէ ծնունդ ասելով արդեօք իմանա՞ն ըստ յետին զանազանութեն 'ի տօնէ յայտնութեն, եթէ իբրև մի՝ ոչ էր 'ի վաղնջուց յարևելս ։

Յայսմաւուրք մեր և Ճաշոցք հայելով յերկբայնութիւն խնդրոյս՝ 'ի կրկին տեղիս երկրորդեն զյիշատակ ստեփաննոսի․ մի 'ի 26․ դեկտ․ որ է երկրորդ օր ծննդեանն զանազանելոյ, և 'ի 7․ յունվարի, որ է երկրորդ օր ծննդայայտնութեն ։ Առ այս չէ՛ պարտ յերկարել զբանս․ չա՛տ լիցի բերել զանաչառ վկայութի երևելւոյն անտոնի սանտինի արևմտեան մատենագրի 'ի պատճառս, որ յառաքելական պատմութեն իւրում ասէ վն տօնի ստեփաննոսի․ * Հաւանեալ եմ կարծեաց այնոցիկ, որք
,, դնեն յետօթն կաղանդից յունվարի (մի 'ի դեկտ․ 26․)
,, տեսանել նախավկային զերկինս բացեալ, և վերա-
,, թեւել առ յն՝ զոր ետես ։ Վն զի չերևի այլ պատ-
,, ճառ, թէ ընդէ՞ր 'ի չորրորդ կմ 'ի հինգերորդ դարէ և
,, այսր, ո՛չ է իմաստասիրել յօգոստինոսէ և յայլոց,
,, յերկրորդ աւուր ծննդեանն քնի կատարէ եկեղեցի
,, զմարտիւրոսուե ստեփաննոսի ։ Սակայն և զայն պա՛րտ
,, է յուշ ածել, թէ 'ի կապադովկիա և 'ի պոնտոս (յո-
,, րոց յայտ է թէ էառ և լուսաւորիչն մեր), ուր ծնունդ-
,, եան մերոյ քնի կատարիւր 'ի Ը իդոսն յունվարի, (մի
,, 'ի յունվարի 6,) հետևեալ օրն էր նոճիրական ստե-
,, փաննոսի․ իմա՛ այլևայլ ժամանակաւ, այլ պահմամբ
,, հին սովորուե եկեղեցւոյ, զի այս երկու տօնք միաս-
,, ցին․ վն զի պարմանալի միաձայնութբ զմահն ստեփան-
,, նոսի կցորդեաց հնութիւն Բ աւուր ծննդեանն քնի ||։

Աւելի ինչ քան զայս ասել ո՛չ ունիմք․ որ ունիցի ականջս լսելոյ՝ լուիցէ, և մի՛ անդոսնեսցէ եղբայր զեղբայր վն զանազանաբար ունելոյ զաւուրս տօնից ։

xxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxx

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆՔ

(1) Զունիմք պէտս քննութեան 'ի վերայ վկայաբանութեան սրբոյ Նախավկային, զոր սորին ղուկաս աւանդէ 'ի գործս առաքելոց. միայն յուշ առնեմք՝ զոր ասացաք 'ի վերս մատթիայ առաքելոյն, թէ վկայաբանութիւն նր՝ որ առ հանեալ 'ի գրոց եբրայեցւոց, որովհետև նմանութիւն յոյժ ունի ընդ սորայս, մարթ է ասել՝ թէ 'ի գիրս հրէից նշանակեալ իցէ անուն ստեփաննոսի՝ մաթդիգիս, այն է յունարէն աշակերտ. որպէս և ստեփաննոս է անուն յունական։ Սոյնպէս և վասն գիւտի և փոխադրութեան նշխարաց նշանակեցաք 'ի կարգի զմատենական աղբիւրս, յորոց հանաք. և եթէ ունէին քննիչք զպատմութիւն ճառընտրին մերոյ 'ի ձեռս իւրեանց, դիւրաւ ուղղագրեին զքանի մի սխալանս այլոց. յորս յայտնի է վրիպակն Յ. քս. որ զգիւտ նշխարացն առնէ առ կոստանդիանոսիւ, և սակայն դնէ ուղիղ առ յովհաննէս հայրապետաւ՝ որ էր յաւուրս արկադեայ և թէոդոսի փոքու. զնոյն սխալ անցուցեալ է ը. ոմանց և Յ. ժմ. 'ի փոխադրութ. նշխարաց, դնելով յաւուրս կոստանդիանոսի, և կարկատելով միւս ևս սուտ, քանզի 'ի վերայ բերելով և զանուն Մետրոփանոսի. որպէս և այլք եդին կոստանդ կայսր, և եւսեբիոս եպս. այլ այս վրիպակ առեալ է յայնմանէ, զի մարմին սրբոյն ստեփաննոսի առ թէոդոսիւ ամփոփեցաւ 'ի տեղին անուանեալ ասպարէզ կոստանդիանոսի. իսկ եւսեբիոս՝ որ թարգմանի բարեպաշտ, պարտի հայիլ 'ի սրբոյն պրոկղ։

Մնայ ասել վասն ժամանակի և աւուր կատարման Նախավկային. զի ոմանք 'ի քննչաց դնեն 'ի նմին իսկ ամի համբարձման տն, այլք 'ի սկզբան երկրորդ ամին. կէսք համարին՝ թէ քարկոծեցաւ 'ի դեկտ. 26. կմ 27. և թէ վասն այսորիկ յայն օր եդաւ տօն նորա. և կէսք՝ թէ 'ի դեկտ. 25. կմ 26. եղև առաջին գիւտ նշխարաց նր. և յայն օր առաւել հաստատեցաւ տօն նր. և իւրաքանչիւրն ունի բաւական ցուցակութիւնս 'ի նախնեաց։ Այս

ինչ

ինչ ստոյգ է, զի տօն Նիւսացին և Պրոկղ ասեն այլովքն հանդերձ, տօն Ստեփաննոսի լինի յերկրորդ աւուր Ծննդեանն քնի. այլ սակայն այն է խնդրելի, թէ Ծնունդ ասելով որդեօք իմանա՞ն ը յետին զանազանութեան 'ի տօնէ յայտնութեան, եթէ իբրև մի՝ տօն էր 'ի վաղնջուց յարևելս ։

Յայսմաւուրք մեր և Ճաշոցք հայելով յերկբայութիւն խնդրոյս՝ 'ի կրկին տեղիս երկրորդեն զյիշատակ Ստեփաննոսի. մի 'ի 26. դեկտ. որ է երկրորդ օր Ծննդեանն զանազանելոյ, և 'ի 7. յունվարի, որ է երկրորդ օր Աստուածայայտնութեան ։ Առ այս չէ՛ պարտ յերկարել զբանս. չմա լիցի բերել զանաչառ վկայութի երևելոյն Անտոնի Սանտինի արևմտեան մատենագրի 'ի Պատաւճայէ, որ յառաքելական պատմութեն իւրում ասէ վն տօնի Ստեփաննոսի. * Հաւանեալ եմ կարծեաց այնոցիկ, որք
,, դնեն յեօթն կաղանդից յունվարի (մի 'ի դեկտ. 26.)
,, տեսանել Նախավկային զերկինս բացեալ, և վերա-
,, թեւել առ յն՝ զոր ետես ։ Վն զի չերևի այլ պատ-
,, Ճառ, թէ ընէր 'ի չորրորդ կմ՞ 'ի հինգերորդ դարէ և
,, այսր, ուր է իմաստասիրել յօգոստինոսէ և յայլոց,
,, յերկրորդ աւուր Ծննդեանն քնի կատարէ եկեղեցի
,, զմարտիրոսութի Ստեփաննոսի ։ Սակայն և զայն պարտ
,, է յուշ ածել, թէ 'ի Կապադովկիա և 'ի Պոնտոս (յա-
,, րոց յայտ է թէ էառ և Լուսաւորիչն մեր), ուր Ծնունդ-
,, եան մերոյ քնի կատարիւր 'ի Ը իդոսն յունվարի, (մի
,, 'ի յունվարի 6,) հետևեալ օրն էր նուիրական Ստե-
,, փաննոսի. իմն այլևայլ ժամանակաւ, այլ պահմամբ
,, հին սովորութ եկեղեցւոյ, զի այս երկու տօնք միա-
,, ցին. վն զի զարմանալի միաձայնութբ զմահն Ստեփան-
,, նոսի կցորդեաց հնութիւն Է աւուր Ծննդեանն քնի ||։

Աւելի ինչ քան զայս ասել ո՛չ ունիմք. որ ունիցի ականջս լսելոյ՝ լուիցէ, և մի՛ անդունեացէ եղբայր զեղբայր վն զանազանաբար ունելոյ զաւուրս տօնից ։

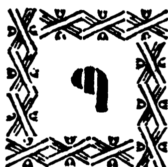
ՏՕՆ

ՏՕՆ ՍՐԲՈՑ

Գլխաւորաց առաքելոցն՝ Պետրոսի և Պօղոսի ։

Հ. յունիս. 29. և դեկտ. 27 ։ Յ. յունիս. 29 ։ Լ. յունիս. 29. և 30. և նա. յուլիս. 18. և 25 ։ փետր. 22 ։ օգոստ. 1 ։ և նոյեմբ. 18 ։ Ճառընտ. Ա. չխէ. և չծէ ։ Բ. յի. և ձէ ։ Ըստ Պոլլանդեանն հեղինաքեն. և բաբելոնեցւոց. և յանձնեան-հար. Գ. յունիսի. էջ. 398 = 475 ։ Հայրք, և եկեղեցական մատենագիրք ամենայն ։

ՊԵՏՐՈՍ, ՈՐ ԵՒ ԿԵՓԱՍ, որ թարգմանի վէմ, ըստ առաջին անուանն Շմաւոն կամ Սիմոն որդի Յովնանու, 'ի Բեթսայիդայ Գալիլեացւոց, կրտսեր եղբայր Անդրէի առաքելոյ՝ ըստ Եպիփանու, կամ աւագ՝ ըստ Ոսկեբերանի և ըստ այլոց, ջերմ սիրելին Քրիստոսի, վէմն հաւատոյ և հիմն եկեղեցւոյ, գլուխ առաքելոց և աշակերտաց՝ և երեսփոխան Տեառն, փակօղն և բացօղն դրան արքայութեան երկնից. և հովիւ քաջ՝ փոխանորդ երկնաւոր հօտապետին ։ Ընդ նմին և աշակից նորա և գործակից յամի՝ երեքտասան առաքեալն Պօղոս, կամ Պաւղոս, որ թարգմանի՝ փոքր, երբեմն Սօղոս կամ Սաւղոս և կամ Սաւուղ, որ նոյն

Նոյնպէս ստուգաբանի՝ սուղ կամ փոքրիկ ; յազգէ բենիամենի , 'ի տարսոնէ կիլիկեց-ւոց՝ պատուով քաղաքին հռովմայեցի , եր-բեմն աշակերտեալ յեՀմ գամաղիելի օրէնս-ուսոյց վՇպի , և հալածիչ անգամ քրիստո-նէից , այլ զկնի դարձին և երկնաւոր կոչմանն՝ անօթ ընտրութե , ախոյեան հաւատոյ , և պարծանք եկեղեցւոյ , երրորդ երկնից աս-տէն տեսօղ՝ և անճառնելեաց հասու , քարոզ հեթանոսաց և հայր համատարած ։ Սոքա ասեմ՝ երկոքեան ամոլք հաւատոյ՝ գլխաւոր առաքեալք՝ 'ի միասին տօնախմբին 'ի մեզ միանգամ և երկիցս ։

Նախ՝ յառաջ քան զվարդավառ յամարայնի՝ համօրէն առաքելովք հանդերձ , ըստ որում պետրոս ընդ որդւոյն զեբեդեայ տեսօղ եղև պայծառակերպութեն քնի 'ի լեառն թաբօ-րական ․ ևս առաւել՝ զի և այլ եկեղեցիք յայնմ միջոցի 'ի 29 ․ յունիսի տօնեն զպետ-րոս և զպօղոս ․ ոմն և ոմանք 'ի յունիսի 30 , զպօղոս առանձինն յիշատակեն , կամ զառա-քեալսն առհասարակ տօնեն ․ և ըստ նմին ե-ղեւալ կայ և 'ի յայսմաւուրս մեր՝ պետրոս և պօղոս 'ի 29 յունիսի ․ և երկոտասան առա-քեալք 'ի 30 յունիսի ։

Իսկ երկրորդ՝ յայսմ վայրի 'ի կարգի աւագ-տօնից երկրորդեմք զտօն գլխաւոր առաքե-լոցս պետրոսի և պօղոսի , զի են գերագոյն 'ի մեծամեծ աւագանիս քնի , և անհրաժեշտ վկայք տէրունական ծննդեան և տնօրէնութեց նմի փրկչին ․ պետրոս իբրև առաքելապետ

և

ՏՕՆ ՍՐԲՈՅ

Գլխաւոր առաքելոցն՝ Պետրոսի և Պօղոսի ։

Հ. յունիս. 29. և դեկտ. 27 ։ Յ. յունիս. 29 ։ Լ. յունիս. 29. և 30. և ևս. յուլիս. 18. և 25 ։ փետրվ. 22 ։ օգոստ. 1 ։ և նոյեմբ. 18 ։ Ճառընտ. Ա. չխէ. և չխէ ։ Բ. ջլը. և ճէ ։ Բոլլանդեանն հեղինակն. և Բաբենբրոխ. և յաննինգ. հատ. Դ. յունիսի. էջ. 398 = 475 ։ Հայք, և եկեղեցական մատենագիրք առհասարակ ։

ՊԵՏՐՈՍ, ՈՐ ԵՒ ԿԵՓԱՍ, որ թարգմանի վէմ, ըստ առաջին անուանն Շմաւոն կմ Սիմոն որդի յովնանու, 'ի բեթսայիդայ գալիլեացւոց, կրտսեր եղբայր անդրեի առաքելոյ՝ ըստ եպիփանու, կմ աւագ՝ ըստ ոսկեբերանի և ըստ այլոց, 'ջերմ սիրելին քնի, վէմն հաւատոյ և հիմն եկեղեցւոյ, գլուխ առաքելոց և աշակերտաց՝ և երեսփոխան տն, փակողն և բացողն դրան արքայութե երկնից. և հովիւ քաջ՝ փոխանորդ երկնաւոր հօտապետին ։ Ընդ նմին և աջակից նորա և գործակից յամի՝ երեքտասան առաքելն Պօղոս, կմ պաւղոս, որ թարգմանի՝ փոքր, երբեմն սօղոս կամ սաւղոս և կամ սաւուղ, որ նոյն

Նոյնպէս ստուգաբանի՝ սուղ կամ փոքրիկ , յազգէ բենիամենի , 'ի տարսոնէ կիլիկեցւոց՝ պատուո՛վ քաղաքին հռովմայեցի , երբեմն աշակերտեալ յեմ գամաղիէլի օրէնսուսոյց վրդպի , և հալածիչ անգամ քրիստոնէից , այլ զկնի դարձին և երկնաւոր կոչմանն՝ անօթ ընտրութե , ախոյեան հաւատոյ , և պարծանք եկեղեցւոյ , երրորդ երկնից տեսէն տեսող՝ և անճառելեաց հասու , քարոզ հեթանոսաց և հայր համատարած ։ Սոքա ասեմ երկոքեան ամոլք հաւատոյ՝ գլխաւոր առաքեալք՝ 'ի միասին տօնախմբին 'ի մեզ միանգամ և երկիցս ։

Նախ՝ յառաջ քան զվարդավառ յամարայնի՝ համօրէն առաքելովք հանդերձ , ըստ որում պետրոս է որդւոյն զեբեդեայ տեսող եղև պայծառակերպութեն քի 'ի լեառն թաբորական . ևս առաւել՝ զի և այլ եկեղեցիք յայնմ միջոցի 'ի 29 . յունիսի տօնեն զպետրոս և զպօղոս . ոմն և ոմանք 'ի յունիսի 30 , զպօղոս առանձինն յիշատակեն , կմ զառաքելոյն առհասարակ տօնեն . և ըստ նմին եղեալ կայ և 'ի յայսմաւուրս մեր՝ պետրոս և պօղոս 'ի 29 յունիսի . և երկոտասան առաքեալք 'ի 30 յունիսի ։

Իսկ երկրորդ՝ յայսմ վայրի 'ի կարգի աւագ տօնից երկրորդեմք զտօն գլխաւոր առաքելոցս պետրոսի և պօղոսի , զի են գերագոյն 'ի մեծամեծ աւագանիս քի , և անհրաժեշտ վկայք տէրունական ծննդեան և տնօրէնութեց նմին փրկչին . պետրոս իբրև առաքելապետ

և

և առաջինն ամ աշակերտաց, և պօղոս ոչ
յերկնից կոչեցեալ առաքեալ. և արդարև
երկոքին սք եթէ բանիւ և եթէ թղթով,
եթէ նշանօք և եթէ զօրութբ՝ եղեն գլխա-
ւոր վկայք և քարոզք աւետարանին քի ամ
տիեզերս. և 'ի ձեռն սոցա առաւել սփռե-
ցան շնորհք հոգւոյն սբյ քի ամ երկիրս. և
եղեն 'ի կաթուղիկէ եկեղեցւոջ՝ որ է եր-
կինք յերկրի, հանգոյն երկոցունց մեծամեծ
լուսաւորաց՝ զորս արար ած 'ի լուսաւորու-
թիւն. վրյ և նուաղեմք 'ի տօնի նց. * Որ եր-
կոքումբք ընտրելովք լուսաւորչօքն Քի հաս-
տատեցեր զեկեղեցի քո քն, մաղթանօք սո-
ցա խնայեա 'ի մեզ ||:

Արդ կամեցեալ աստանօր բուռն հարկանել
զհրաշալի վարուց և զվկայաբանութէ սոցա,
ծով համատարած և դաշտ լայնածաւալ տե-
սանեմք առաջի, զոր չէ մարթ ումեք հա-
տանել անցանել. զի թէ լոկ զգրեալսն ան-
դամ յաւետարանի զպետրոսէ, և զոր 'ի
գործս առաքելոց զպետրոսէ և զպօղոսէ մի-
անգամայն, կամեցայք ծաղկաքաղ առնել, ա-
ռանձին մատեան լինէր. ապա եթէ կամ
լինէր ակնարկել և յանքաւութի աւանդու-
թեց ըն հին և նոր մատենագրաց, և յըդար-
ձակ վկայաբանութիս ճառընտրաց մերոց և
այլոց ազգաց, ոչ և 'ի բիւրապատիկ ներ-
բողեանս սբց հարց և վրդպաց ամ եկեղե-
ցեաց, անցանէր զանցանէր զբազմահատոր
մատենիւք:

Սակայն և այն աւելորդ էր, թէպէտև զա-

 կաւ

կաւս 'ի բազմաց քաղէաք · զի ո՞ ոչ գիտէ 'ի հաւատացելոց յը՟հանուր տիեզերս զո՞րքն լինել զպետրոսի և զպօղոսի , և զգործս և զվաստակս առաքելութե՟ նց ը՟ ամ [illegible] յարեւելից մինչև յարևմուտս , և զնշանս և զարուեստս երևելիս , և զմկայական կատարումն յանկն տիեզերաց 'ի հռովմ · զի ը՟ ամ երկիր ել բարքառնոցա , և մինչև 'ի ծագս [illegible] են խօսքնց ։ Սորին վ՟ շատ համարիմք 'ի լրումն գործոյս առաջի դնել զկարճ 'ի կարճոյ վկայաբանութի՟ յայսմաւուրաց մերոց , և 'ի վ՟ բերել 'ի հռովմայեցւոց զքաղուած աւանդութե՟ց՝ որ վ՟ նշխարաց սոցա , թողեալ և ինչ ինչ կարևոր 'ի կարգս ծանօթութե՟ց (1) ։

Երգ յայսմաւուրքն ունի աստանօր այսպէս · Փառաւոր և մեծ առաքեալն ք՟ի պետրոս , ը՟ նմին և պօղոս , քարոզեցին զաւետարանն ք՟ի 'ի բազում տեղիս · կարգեցին քահանայս , և շինեցին եկեղեցիս · եդին սահմանս և կանոնս հաւատացելոցն 'ի ն՟ր · և զգուշացուցին զաշակերտսն իւրեանց 'ի չար հերձուածողն , որ յետոյ լինելոցն էր յարքանեկացն սատանայի · որպէս է տեսանել և յա՟ծաշունչ թուղթս նոցունց · զոր այժմ ունին եկեղեցիք ք՟ի , և նոքօք պայծառացեալ լուսաւորեցան ։

Եւ զքարոզութի՟ն իւր ինքն իսկ յայտնեաց պօղոս՝ յասել անդ , թէ յեր՟մէ մինչ 'ի լիւրիկէ լի արարի զաւետարանն ք՟ի · զի փաթսուն և հինգ քաղաքաց քարոզեաց պօղոս ինքն միայն աշակերտօքն իւրովք · թո՛ղ զայն՝

որ յայլ գաւառս և ՚ի վիճակս այլոց առաքե-
լոցն եմուտ, և քարոզեաց զՔս: Այսպէս
և մեծն պետրոս վէմն հաւատոյ յարևելից
յարևմուտս շրջագայեալ՝ աշակերտեաց ըզ-
բազումս ՚ի հաւատս Քսի: Եւ յետոյ եկեալ
հանդիպեցան միմեանց ՚ի մեծն հռոմ, և
յոյժ ուրախացան. և էին ՚ի միասին. և որ
ըստ օրէ յաւելուին հաւատացեալքն ՚ի ձեռն քա-
րոզութեն նոցին. զորս և քրիստոնեայս ան-
ուանեցին Քի քնեանս: Եւ զայս անուն եդին
նախ հաւատացելոց յանտիոք պօղոս և բառ-
նաբաս. և պետրոս յետ դնելոյ զաթոռ իւր
յանտիոք՝ եկն և հաստատեաց զաթոռն ՚ի
հռովմ:

Անդ ՚ի հռոմ էր և սիմոն մոգն սամարացի՝
երբեմն յանդիմանեալն ՚ի պետրոսէ. և իբ-
րև ընդդէմ եկաց նա նք առաքելոցն, և ասէր
զանձնէ ածէ ինքն գոլ և Քս, յամօթ արարին
զնա յատենին ներոնի կայսեր նք առաքեալքն
պետրոս և պօղոս. և զբարձրացեալն յօդս
զկախարդն սիմոն՝ խայտառակեալ յերկիր
ընկեցին աղօթիւք. որ և չարաչար սատակե-
ցաւ: Ընդ որ զչարեալ ներոնի՝ որ ակն ածէր
՚ի կախարդէ անտի, եւ առաւել դառնացեալ
վասն դառնալոյ ոմանց ՚ի մեծամեծաց և ՚ի
տիկնայց պալատան ՚ի հաւատս Քսի, ետ
սպանանել զնս առաքեալսն. և այսպէս կա-
տարեցան ՚ի հռովմ քաղաքի՝ յամի Տն 66.
՚ի յունիսի. իԹ:

Պետրոս խաչեցաւ ըստ նմանութեն Քսի, որ
սակայն նմա, եկ զկնի իմ, նշանակեալ՝ թէ
ո-

որով մահու մեռանելոց իցէ , այսինքն խաչիւ . բայց ստորահակ գլխիվայր . զի ինքն ասաց պետրոս խաչողաց իւրոց , թէ չեմ ես արժանի զՏն իմոյ նմանիլ մահու . (Ըստ ոմանց յաւել և զայն , թէ Տրն իմ յերկնից յերկիր էջ . իսկ ես յերկրէ յերկինս ընթանամ) ։ Իսկ պօղոս սրով գլխատեցաւ . զի ոչ ասեն ոմանք՝ վն զոլոյն հռովմայեցի ոչ կամեցան մատնել զնա յանարգական մահ խաչի ։ Նուկան եղեալ են մարմինք նց 'ի մեծ քաղաքն 'ի հռոմ՝ 'ի պարծանս Տրի և 'ի բարեխօսութի ամհաւատացելոց ։

Յայս վայր յայսմաւուրքն . որ և 'ի վր բերէ բան գովեստից 'ի պետրոս և 'ի պօղոս , աւել առաւել 'ի բանից շնորհալւոյն սարգսի . զոր արժան է 'ի բուն աղբիւր անդր տեսանել ։ Սուր և գտանես նշանակեալ զաւանդութիւն յոգունց 'ի նախնեաց , զոր մի ըստ միոջէ նկարագրեն Ճառընտիրք . այսինքն թէ յորժամ իրազեկ եղեն հաւատացեալքն՝ որ 'ի հռովմ, եթէ կամի ներոն ըմբռնել և սպանանել զսրբն պետրոս , աղաչէին զնա խոյս տալ առ ժամանակ մի 'ի քաղաքէն . և յոչ առնուլ նր յանձն՝ իբրև կարի իմն ստիպեցին , և նա յայն միտս դեգերէր , ետես 'ի տեսլեան , ոչ թէ ինքն ելանէր ըստ դրանն հռովմայ , և Տրն 'ի հռովմ մտանէր ։ Յայնժամ երկիր եպագ փրկչին իւրում և վդպին , և ասէ . Տր ուր երթաս . և նա ասէ . 'ի հռովմ՝ վերստին խաչիլ . և պետրոս դարձաւ զհետ Տրն անդրէն 'ի հռովմ . և Տրն ասէ ցնա . մի երկն-

չէր, քանզի ընդ քեզ եմ, մինչև մուծից զքեզ
'ի տուն հօր իմոյ. և զայս ասացեալ՝ եղև
աներևոյթ: Իսկ այնպէս ահիւ և զուարթու-
թեամբ զարթուցեալ 'ի տեսլենէն ն՟ր առաքեալն՝
ոչ մեկնեցաւ 'ի քաղաքէն, այլ անդէն կա-
տարեցաւ յաթոռ քահանայապետութեան իւ-
րոյ. որում յաջորդեցին և այլ հայրապետք
հռովմայ գահին մինչև ցայսօր, սկսեալ 'ի
սրբոյն զինոսէ և 'ի սրբոյն կղեմայ, զորս յիշա-
տակէ պօղոս 'ի թուղթս իւր: Ըստ հասա-
րակ աւանդութեան 'ի սկզբանէ՝ և այսր՝ 'ի
միում տարւոջ և 'ի միում աւուր կատարե-
ցան ն՟ր առաքեալքն. բայց են՝ որ ասեն, թէ
յայլևայլ տարիս և յաւուրս. և այլք՝ թէ
յայլևայլ՝ ամս, բայց 'ի նոյն օր. պետրոս
յառաջագոյն, և պօղոս զկնի. և յայս կար-
ծիս է օգոստինոս այլովքն հանդերձ:
Ըստ աւանդութեան հռովմայեցւոց՝ սրբոյն պետ-
րոս կատարեցաւ 'ի տեղին, որ կոչի յանի-
կուղոն կամ եանիգուլում, այս է դռնակ ան-
ուանեալ լեառն. և թաղեցաւ 'ի բլուրն մեր-
ձակայ՝ վատիկան կամ վադիգանում կոչեցեալ,
մօտ 'ի պալատն ներոնի 'ի ճանապարհին աւ-
րեղեայ, որ և մոնս աւրէում, կամ մօնդօրիօ,
այսինքն լեառն ոսկի: Իսկ սրբոյն պօղոս կատարե-
ցաւ 'ի ճանապարհին ոստիայ արտաքոյ հռով-
մայ, 'ի տեղւոջն՝ որ կոչեցաւ ակքուէաս սալ-
ուիաս, կամ ատ թռէս ֆօնդէս, այսինքն առ բժշ-
կարար ջուրս, կամ առ երիս աղբերս. և
յետ թաղելոյն առ վայր մի 'ի տեղւոջն՝ բե-
րեալ եղաւ զոյգ ընդ մարմնոյ սրբոյն պետրոսի
'ի

'ի գետնայարկս , որ ընդ մէջ Ճանապարհին ոստեայ և ապպիայ . այն՝ որ կոչեցաւ զկնի դամբարան սրբոյն սեբաստիանոսի ։ Իսկ յետ քանի մի դարուց մարմին սրբոյն պետրոսի ամփոփեցաւ 'ի վատիկան , և սրբոյն պօղոսի 'ի Ճանապարհին ոստեայ . և շինեցաւ տաճար 'ի վերայ նոցա յանուն նոցա . և յետ այլ ևս դարուց բազմաց՝ նորոգ. հրաշակերտութեամբ կառուցան եկեղեցիք նոցա առաքելոցս . զորմէ չէ՛ տեղւոյս ասել ։ Այն յայտ իսկ է , զի հոյակապ եկեղեցի սրբոյն պետրոսի յաւուր յայսմիկ է մի միայն 'ի վերայ տիեզերաց ընդ ամենայն մեծագործ վայելչութեամբ . որպէս և սրբոյն պօղոսի՝ է մի յերևելի տաճարաց . և յերկոսեանն իսկ ասին լինել այլևայլ նշխարք երկոցունց առաքելոց՝ ոչ բաժանելոց 'ի միմեանց 'ի կեանս և 'ի մահու . և յանուն երկոցունցն իսկ 'ի մեզ կոչի մեծն հռովմ՝ նաև պետրոս պօղոս ։

Թողից ասել զնշխարաց նոցա առաքելոցս՝ որ սփռեալ են ընդ ամենայն աշխարհ , 'ի հին ժամկաց հետէ և յզկնի դարս . որպէս է տեսանել 'ի պատմութիւնս և 'ի յիշատակագիրս իւրաքանչիւր ազգի և աշխարհի և քաղաքի և եկեղեցւոյ . որպէս այն թէ՝ և կենդանի նշխարք նոցա են կենդանի առաքեալք՝ սփռեալք ընդ աշխարհ , 'ի քարոզել մինչև 'ի կատարած աշխարհի՝ զոր միանգամ քարոզեցին 'ի կենդանութեան զճշմարտութիւն աւետարանին քրիստոսի , և զաւանդութիւնս փրկչին աշխարհի՝ եթէ բանիւ՛ և եթէ թղթով . և հաստատել զաշակերտեալսն միաստմբք նոցա նշխարաց իւրեանց , և զօրաւոր բարեխօսութեամբ առաջի քրիստոսի ։

xxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxx

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆՔ։

(1) Ըստ առածի հռովմայեցի քերթողին, ճոխաբն ըն-
դփոփոխութիւնք· զի անգիտանամ, թէ զո՞րն յիշեցից·
կամ զո՞րն թողեցից յանբաւ բանից, որք հային 'ի գլխաւոր
առաքեալսն 'ի պետրոս և 'ի պօղոս։ Զայս գիտեմ, զի
թէև չափով խօսել յօժարեցայց, առանձին հատոր
'պարտ է յօրինել· այս 'ի ժամուս զայն լինիմ խոստո-
վան, թէ հազիւ զաղբիւրսն կարեմ մատամբ ցուցանել,
զի որք կամիցին՝ մատչիցին յորբումն· այլ թէ ոչ՝
անհնարին է առնուլ ամանով չափ, և արբուցանել խնդ-
րելեաց զանչափս·

Քառասնական գողցես աղբիւրս տեսանեմ 'ի միում ևեթ
ազգի մերում· քանզի կայ նախ՝ 'ի Ճառընտիրս Ըարձակ
վկայաբանութիւն կամ գործք սրբոց առաքելոցն պետրոսի և
պօղոսի, հին թարգմանութե՛ 'ի յունէ· զոր ոչ գտաք առ-
այժմ 'ի տպագրեալ գիրս յունաց և լատինացւոց· բայց
միայն զհատուած մի նր., զոր բերեն բոլլանդեանք ա-
ռանց ընդ բանս ինչ ածելոյ՝ աստանօր 'ի յունիսի· 29·
Յէջս· 431· Ը որում յառաջ բերեալ է զայն աբէլի ու-
րումն երևելի մատենագրի 'ի գիճանաց մեսսանայ, յի
մեսաինայ քաղաքի սիկիլիացւոց։

Երկրորդ կայ 'ի Ճառընտիրս Թուղթ դիոնեսիոսի առ
տիմոթէոս վա կատարման պետրոսի և պօղոսի։ Երրդ՝
կայ Ըարձակ Ճառ ներբողական հաւաքել 'ի նախնեաց,
հանդերձ այլութենական գովեստիւք· որ է գործ միոյ
'ի վրդպաց ազգիս՝ առ ժամանակօք վկայասէրին գրիգո-
րի, որ է գլխաւոր հեղինակ Ճառընտրաց։ Չրրդ կան
և այլ բազմապատիկ բանք գիտելիք և քննելիք 'ի զա-
նազան տօնապատճառս յօրինեալս 'ի վրդպաց յետին դա-
րուց· թող և զայլ ընտիր ընտիր ասացուածս հարց մե-
րոց 'ի գիրս իւրեանց 'ի գովեստ Ռբ առաքելոցս· որք և
յայտ է· յորս բազում ինչ արժանի տեղեկութե՛ բովան-
դակեալ կայ։

Եւ զի՞նչ պարտ է ասել զյունականն և զլատինն և զասո-

րի

րի մատենագրութեանց , ակնեալ յառաքելական հարց , 'ի կղեմայ հռոմայ հայրապետէ , 'ի դիոնեսիոսէ , յերանոսէ , 'ի յուստինոսէ , և յեկեղեցական պատմագրաց՝ ընդ եւսեբիոսի , և 'ի մեկնչաց աւետարանի և գործոց առաքելոց՝ է ոսկեբերանի . զի ամենեքին ասքս խօսեցան ճոխագոյն զպետրոսէ և զպօղոսէ : Ո՞ւր թողից զհին և զնոր վկայաբանութիւնս՝ ստոյգս և անստոյգս , յերեւելի և յաննշան արանց աւանդեալս . զորս մի առ մի զննել չբաւէ կեանք մարդոյ : Թո՛ղ զհետևանս այսպիսի աշխատասիրութ. ը Տեղագրական և ը Ժմկագրական քննութեանց : Այլ և 'ի բոլլանդեանց երեք քաջ անձինք մխեալ չափաւոր ՝ևեթ հետազօտութ. յայս երկասիրութեան , հազիւ 'ի բազմաց զսակաւ բանս մարթացան 'ի մէջ բերել :

Գլխաւոր վկայաբանութ. 'ի մէջ առնումնք կրկին . մին է յունարէն՝ հանեալ 'ի հին մատենից գրատան փարիզու , վատիկանու , և վենետկոյ . որ է գլուխ միջին գարուց՝ քաղեալ 'ի Սբ գրոց և 'ի նախնի հարանց , հանդերձ ինչ ինչ պատմուածութ. այլև այլ աւանդից զանազան եկեղեցաց՝ յորս շրջեցան պետրոս և պօղոս , կմ մակարեբական յաւելուածով անանուն հեղինակին . զի թէ կին պետրոսի առաքելոյ էր դուստր արիստաբուղեայ եղբօր բառնաբայ առաքելոյ . և թէ ծնեալ իցէ նմա ուստր մի , և դուստր մի . ուր խոստովանին կասկածին քննիչք , թէ դուցէ ակնարկէ 'ի մարկոս յորդեգրեալն պետրոսի , և 'ի պետրոնիլլա՝ զոր ոմանք մարմնաւոր , և ոմանք հոգևոր դուստր համարին պետրոսի :

Երկրորդն է լատին վկայաբանութ. ինչ ընծայեալ անուն լինոսի աշակերտին և յաջորդին պետրոսի . և արդարև բազումք ասեն , թէ լինոս գրեաց զգործս պետրոսի . այլ ոչ ոք հաւաստայ զաւանել զհարազատ գրուածս նր . ով և 'ի սմին կղեմայ գիտեմք գրեալ զմարս պետրոսի , այլ որ կայ այժմ՝ համարեալ է այլոյ գրուած յանուն նր : Թո՛ղ զայլ հին և նոր վկայաբանս , զորս հարևանցի նշանակեն բոլլանդեանք , և անցանեն յայլ բազմօրինակ ծանօթութիւնս , զորս յերկար լինի համառօտել անպամ՛ . չափ լիցին մեզ ասացեալքս՝ յայտնիքս և ընդունելիք ամենեցուն :

Ինչ մի յաւելլից վս ձեռնադրութ. անձին պօղոսի աւանդե_

լոյ 'ի գործս առաքելոց՝ 'ի գալն յառաջնում Նոէմբերի, յամին 'ի Հռոմ, ուր և ինձ վիճակեցաւ ը նորին Ճանապարհ նստել, և գիտել անձամբ զառաւելութիւն առանձնութեան մալթացւոց, թէ արդարև այն իսկ է կղզին մելիտինէ՝ յոր անկաւ պօղոս, որ այժմ առ մելիտոն կամ մելիտէ, ռամկօրէն մալթա: Այդ ք սէրն պօղոս նաւեալ յամին 'ի կրետէ՝ յայնմ հետէ տառապեցաւ 'ի հանդարին անդունդս, և ապա եւ 'ի մելիտինէ, և անտի եանց 'ի սիրակուսա, և անտի 'ի հռեգիոն, անտի ի պատիողոս, և անտի 'ի Հռոմ. նոյնպէս և մեք յամի 1809, նաւեալ 'ի բիւզանդիոյ ը արշիպեղագոսն՝ յորժամ հասաք մօտ 'ի կրետէ, զոր ը ձախմէ ունէաք, և անցանէաք ղչերիկօյին, զոր ը աջմէ ունէաք, զերիս աւուրս և զերիս գիշերս տառապեցաք ծանր ալեկոծութը. յորմէ ազատեալ աղօթիւք սէյն պօղոսի անփաս՝ յառաջեցաք 'ի Ճանապարհ նը 'ի հանդարին անդունդս, այն է խորք լոյնանիստ ադրիական ծովուն, որ առանի 'ի մալթա և 'ի սիկիլիա, և ոչ վենետիկեան ծովն՝ որ կոչի և է ադրիական ծոց կմ հանդարին խորշ, և ոչ անդունդք:

Եւ ուր սէրն պօղոս չորեքտասան աւուրբք եհաս զայն անդունդս՝ անհնարին տառապանօք՝ առանց տեսանելոյ զարև և զաստեղս, նոյնպէս և մեք յետ երեքօրեայ նաւակոծութե՝ զաւուրս տասն թեպէտ արև և աստեղս տեսանէաք, այլ ոչ տեսաք ամենևին զցամաք, բայց միայն զերկինս և զանդունդս. և ապա յաւուրն չորեքտասաներորդի (յետ մեկնելոյ 'ի կրետեայ) եղև մեզ տեսանել 'ի ասնի առաքելոց ը յունաց՝ զսիկիլիա կամ զետնա լեառն. առ որով քերեալ՝ եկաք յերկրորդ աւուր վարդավառին մերոյ 'ի մալթա. ուր զերկու ամիս նաւարեալ՝ քաջ տեղեկացաք զամեն խորտակման նաւու սէյն պօղոսի 'ի ծովափն անդր կղզւոյն, ուր է մերձ կղզեակն կօզզօ կոչեցեալ 'ի բնակչաց, որ 'ի լատին գիրս գրի կաւտիսիում կմ գաւդաս, որ և 'ի Ճառընտիրս մեր 'ի Ճնշհորդութես սէյն պօղոսի կոչի գաւդա:

Եւս առաւել ուխտադնացութիւ արժանի եղաք տեսանել զինչևան սէյն պօղոսի 'ի տան պոպլիոսի գլխաւորի գետղն, և զգետնայարկ բնակարանն՝ ուր եկաց նա առաքեալն զերիս ամիս. և է այժմ տաճար պօպղեայ եկեղեցի փառաւոր. ուր և արժանի եղէ պատարագել

յն.

յընդերկրեայ մատրանն, որ է ընդ եկ տունն հին : Այս կողմն եկեղեցւոյն է փոքր մի բարձր դիրքն քան զայլ ան-դիս մալթայոյ, որ առ հասարակ է իբր տափարակ և հարթ. և այս վերնակողմն կոչի հին մալթա, ուր է և հին եպիսկոպարանն. բայց այժմ հոյակապ քաղաքն մալ-թայոյ և եպիսկոպարանն է 'ի սորքին կողմն առ մեծ նա-ւահանգստին. և կոչի վալլէթթա. ուր է փառաւոր եկեղեցի յանուն սրբոյն պօղոսի պաշտպանի կղզւոյն. զո-րոյ զարձանն 'ի թափոր հանեալ յաւուր տօնի նորա՝ դնեն 'ի բարձր վայրի մեծ փողոցին, որպ թէ տակաւին երբև կենդանի քարոզէ կղզեցւոց. Թող զհրաշակերտ տաճար սրբոյն յովհաննու մկրտչի, զորոյ եղբայրութեան ու-նէր զանուն տէրութեն կղզւոյն :

Ընդ նմ վայրս քաղաքին տեսանես զպատկեր սրբոյն պօ-ղոսի՝ մչ ոչ յայլ պատկերս՝ աւետարան և սուր 'ի ձեռս, այլ օձ մի կախեալ զձեռանէ սրբոյն, և առ ոտիւք նորա հուր. կմ կրակ առ նմա, յորմէ ելանէ իժ մի, ըստ պատ-մութեն սրբոյն ղուկայ. և ոչ ասի, այնպէս է և իրքն, զի այժմ ոչ գտանի անդ այլ ևս օձ. մանաւանդ թէ հող տեղւոյ բնակութեն առաքելոյն տարեալ լինի յայլ տեղիս 'ի բժշկութեն օձահարաց : Այդ ոչ առաքելոյն, նոյն-պէս և մեք ելեալ 'ի մալթայէ՝ անցաք յետ պէսպէս տե-ղեց 'ի սիրակուսա սիկիլիոյ. ուստի եկեալ 'ի մեսսանա կմ մեսսինա շահաստանա կղզւոյն՝ զկնի դեգերելոյ և 'ի բալերմօ թէրակա քաղաք, անցաք 'ի հանդիպակաց ցա-մաքն կալաբրիոյ, ուր է հռեգիոնն. և անտի եկաք 'ի նէապոլիս, յոր մօտ է պատիոլոս. և անտի անցաք 'ի հռոմ. ուստի եկաք 'ի վանս մեր 'ի վենետիկ : Զայսո-սիկ յայն սակս ստորագրեցի, զի իմասցես՝ թէ ոչ ոք է, որ զայս նմ ճնչհ ատնեցէ, և ոչ ատեւցու զճանա-պարհորդութեն նմ առաքելոյն պօղոսի :

ՏՕՆ ՍՐԲՈՑ

Որդւոցն Որոտման՝ Յակոբայ, և Յով-
հաննու։

Օկնի սմին պետրոսի վիմին հաւատոյ՝ ա-
ռաջին սիւնք եղեն եկեղեցւոյ երկո-
քին եղբարք հարազատք՝ Յակոբոս մեծն, և
Յովհաննէս ածաբան աւետարանիչն, որդիք
զեբեդեայ և սաղոմէի, ազգականք քրի. զի
ըստ ումանց զեբեդեոս կարծի լինել եղբայր
յովսեփայ ածահօր և կղէովպայ, և ըն այ-
լոց՝ սաղոմէ ազգական յովսեփայ, կմ մանա-
ւանդ՝ դուստր մօրաքեռ տիրամօր կուսի։
Այլ ոմն յայտ է յաւետարանէ, ըստ օրինակի
պետրոսի և անդրէի՝ 'ի ձկնորսութենէ ընտրե-
ցան և ուսակիցք նց յակոբոս և յովհաննէս,
լինել որսորդ մարդկան. և զոր օրինակ զսի-
մոն՝ պետրոս կամ կեփաս անուանեաց Տրն
մեր 'ի լինել վէմ հաւատոյ անվանելի 'ի դրանց
դժոխոց, նոյնպէս և որդւոցն զեբեդեայ յա-
ւել զկոչումն բաներեգէս կամ բոաներգէս,
որ թարգմանի որդիք որոտման. և ըստ եբ-
րայական ոճոյ՝ զնոյն իսկ զորոտումն ահաւոր
յայտ առնէ, կմ զզօրութիւնս նց, կմ զփայլա-
տակունս. և այս՝ առէ հերոնիմոս, 'ի նշա-
նակ հաստատութե և մեծութե հաւատոյ նց։
Այլ զոր օրինակ պետրոս ջերմն սիրելին քրի

եղբայր

եռայր հոգւով, նոյնպէս և որդւոցն որոտման ցուցանէին յանձինս եռանդն մեծ 'ի սէրն քնի · ուստի յառաջ գայր նախանձաւորութի նց՝ Թէպէտև 'ի ժամուն անկատար, առաջարկել զնն համարձակութբ, զի տացէ նոցա հրաման հուր իջուցանելոյ եղեռական հոգւով 'ի վը սամարացւոց չընդունողաց զտրն · որպ և նախագրաւ լինել 'ի սպասահարկութի Թագաւորութե նր՝ նստելով ը աջմէ և ը ահեկէ՝ որպ տեսին զմովսէս և զեղիա 'ի Թաբօր, և պնդնի տալ՝ Թէ կարող եմք ըմպել և զբաժակ մահու ։

Յայտնի է յառաջ քան զայն՝ և արժանի լինելն նց ընդ պետրոսի տեսանել զփառահրաշ այլակերպութին տռն 'ի լեառն Թաբոր · և առանձին սիրելութի յովհաննու 'ի յնէ՝ իբրև կոյս և խոնարհ և կրտսեր հասակաւ 'ի մէջ առաքելոց · մինչև 'ի չիշխելն պետրոսի հարցանել զտն յընթրիս վասն մատնչին, ակնարկել յովհաննու · և նմա անկանիլ զլանջօքն յնի, և հարցանել՝ տէր ով է · և 'ի ժամ խաչելութե 'ի փախչիլ տմ աշակերտաց՝ սա միայն կայր առ խաչին ը մօրն յնի, և արժանի լինէր գրիլ յորդեգրութի տիրամօր, և ժողովել զնա 'ի տուն իւր՝ կոյսն առ եմ զամենաս կոյս տծածինն ։

Նոյնպէս և զկնի համբարձման և պենտեկոստէի քաջայայտ է գործակցութին յովհաննու ը պետրոսի յտմ գործս ակնաւորս, և կատարութենն մեծին յակոբոսի վկայութբ նախ քան զտմ առաքելալս ։ Նւ ահա մն այսք տմնե-

աս-

որ յայլ գաւառս և 'ի վիճակս այլոց առաքելոցն եմուտ, և քարոզեաց զՔս: Այնպէս և մեծն պետրոս վէմն հաւատոյ յարևելից. յարևմուտս շրջագայեալ՝ աշակերտեաց ըզբազումս 'ի հաւատս Քի: Եւ յետոյ եկեալ հանդիպեցան միմեանց 'ի մեծն հռոմ, և յոյժ ուրախացան. և էին 'ի միասին. և օր ըստ օրէ յաւելուին հաւատացեալքն 'ի Տր քարոզութե նոցին. զորս և քրիստոնեայս անուանեցին Քս քնեանս: Եւ զայս անուն եդին նախ հաւատացելոց յանտիոք պօղոս և բառնաբաս. և պետրոս յետ դնելոյ զաթոռ իւր յանտիոք՝ եկն և հաստատեաց զաթոռն 'ի հռոմ:

Անդ 'ի հռոմ էր և սիմոն մոգն սամարացի՝ նորբեամբ յանդիմանեալն 'ի պետրոսէ. և իբրև ընդդէմ եկաց նա նբ առաքելոցն, և ասէր զանձնէ Ած ոմն զօր և Քս, յամօթ արարին զնա յատենին ներոնի կայսեր նբ առաքեալքն պետրոս և պօղոս. և զբարձրացեալն յօդս զկախարդն սիմոն՝ խայտառակեալ յերկիր ընկեցին աղօթիւք. որ և չարաչար սատակեցաւ: Անդ որ զչարեալ ներոնի՝ որ ակն ածէր 'ի կախարդէ անտի, ետ առաւել դառնացեալ վասն դառնալոյ ոմանց 'ի մեծամեծաց և 'ի տիկնայց պալատան 'ի հաւատս Քի, ետ սպանանել զնբ առաքեալսն. և այնպէս կատարեցան 'ի հռոմ քաղաքի՝ յամի Տն 66. 'ի յունիսի. իԹ:

Պետրոս խաչեցաւ ըստ նմանութեն Քի, որ ասաց նմա, եկ զկնի իմ, նշանակեալ՝ Թէ

ո-

որով մահու մեռանելոց իցէ , զի խաչիւ .
բայց տոտորահակ գլխիվայր . զի ինքն ասաց
պետրոս խաչողաց իւրոց , թէ չեմ ես արժա-
նի Տն իմոյ նմանիլ մահու . (Քս ոմանց յա-
ւել և զայն , թէ Տէրն իմ յերկնից յերկիր
էջ . իսկ ես յերկրէ յերկինս ընթանամ) ։
Իսկ պօղոս սրով գլխատեցաւ . զի ոչ ասեն
ոմանք՝ վն զօրոյն հռովմայեցի ոչ կամեցան
մատնել զնա յանարգական մահ խաչի ։ Նու-
կան եղեալ սբ մարմինք նց ՚ի մեծ քաղաքն
՚ի հռոմ՝ ՚ի պարծանս Յի և ՚ի բարեխօսութի
ամ հաւատացելոց ։

Յայս վայր յայսմաւուրքն . որ և ՚ի վՏ բերէ
բան գովեստից ՚ի պետրոս և ՚ի պօղոս , ա-
ռեՀ առաւել ՚ի բանից շնորհալւոյն սարգսի .
զոր արժան է ՚ի բուն աղբիւր անդր տեսա-
նել ։ Այլ և գտանեմ նշանակեալ զաւանդու-
թիւն յոգունց ՚ի նախնեաց , զոր մի Յս միոջէ
նկարագրեն Ճառընտիրք . զի թէ յորժամ ի-
րազեկ եղեն հաւատացեալքն՝ որ ՚ի հռովմ,
եթէ կամի ներոն ըմբռնել և սպանանել
զսբն պետրոս , աղաչէին զնա խոյս տալ առ
ժամանակ մի ՚ի քաղաքէն . և յոչ առնուլ նմ
յանձն՝ իբրև կարի խնն ստիպեցին , և նա
յայն միտս դեգերէր , եւտես ՚ի տեսլեան ,
ոչ թէ ինքն ելանէր Ք դուռն հռովմայ , և
Տէրն ՚ի հռովմ մտանէր ։ Յայնժամ երկիր ե-
պագ փրկչին իւրում և վՃպին , և ասէ . Տ՛ր
ուր երթաս . և նա ասէ . ՚ի հռովմ՝ վերստին
խաչիլ . և պետրոս դարձաւ զհետ Տն ան-
դրէն ՚ի հռովմ . և Տէրն ասէ ցնա . մի երկն-

չիր ,

չէր, քանզի ընդ քեզ եմ, մինչև մեծեցից զքեզ 'ի տուն Հօր իմոյ. և զայս ասացեալ՝ եղև աներևոյթ: Իսկ այնքան ահիւ և զուարթութեամբ զարթուցեալ 'ի տեսլենէ սուրբ առաքեալն՝ ոչ մեկնեցաւ 'ի քաղաքէն, այլ անդէն կատարեցաւ յաթոռ քահանայապետութեան իւրոյ. որում յաջորդեցին և այլ հայրապետք Հռովմայ զահին մինչև ցայսօր, սկսեալ 'ի սմին ղինոսէ և 'ի սմին կղեմայ, զորս յիշատակէ պօղոս 'ի թուղթս իւր: Իսկ հասարակ աւանդութեան 'ի սկզբանէ և այժմ՝ 'ի միում տարւոջ և 'ի միում աւուր կատարեցան սուրբ առաքեալքն. բայց են՝ որ ասեն, թէ յայլևայլ տարիս և յաւուրս. և այլք՝ թէ յայլևայլ՝ ամս, բայց 'ի նոյն օր. պետրոս յառաջագոյն, և պօղոս զկնի. և յայս կարծիս է օգոստինոս այլովքն հանդերձ:

Իսկ աւանդութեան հռովմայեցւոց՝ սմին պետրոս կատարեցաւ 'ի տեղին, որ կոչի յանուն կուղոն կամ եանիգուլում, այս է դանակ անուանեալ լեառն. և թաղեցաւ 'ի բլուրն մերձակայ՝ վատիկան կամ վատիգանում կոչեցեալ, մօտ 'ի պալատն ներոնի 'ի ճանապարհին աւրեղեայ, որ և մօնս ա՛ւրէում, կամ մօնդօրիօ, այսինքն լեառն ոսկի: Իսկ սմին պօղոս կատարեցաւ 'ի ճանապարհին ոստիայ արտաքոյ հռովմայ, 'ի տեղւոջն՝ որ կոչեցաւ ա՛քուաս սա՛լուիաս, կամ ատ թաէս ֆօնդէս, այսինքն առ բաշկարար ջուրս, կամ առ երիս աղբերս. և յետ թաղելոյն առ վայր մի 'ի տեղւոջն՝ բերեալ եղաւ զոյգ ընդ մարմնոյ սմին պետրոսի 'ի

'ի գերեզմանայարկս, որ ընդ մէջ Ճանապարհին ոստեայ և ապպիայ. այն՝ որ կոչեցաւ զկնի դամբարան սրբոյն սեբաստիանոսի ։ Իսկ յետ քանի մի դարուց մարմին սրբոյն պետրոսի ամփոփեցաւ 'ի վատիկան, և սրբոյն պօղոսի 'ի Ճանապարհին ոստեայ. և շինեցաւ տաճար 'ի վր̃ նց̃ յանուն նց̃. և յետ այլ ևս դարուց բազմաց՝ նորոգ հրաշակերտութբ̃ կառուցան եկեղեցիք նբ̃ առաքելոցս. զորմէ չէ՛ տեղւոյս ասել ։ Այն յայտ իսկ է, զի հօյակապ եկեղեցի սրբոյն պետրոսի յաւուրս յայսմիկ է մի միայն 'ի վր̃ տիեզերաց ըն̃ ամ̃ մեծագործ վայելչութե. ուր և սրբոյն պօղոսի՝ է մի յերևելի տաճարաց. և յերկոսեանն իսկ ասին լինել այլևայլ նշխարք երկոցունց առաքելոց՝ ոչ բաժանելոց 'ի միմեանց 'ի կեանս և 'ի մահու. և յանուն երկոցունցն իսկ 'ի մեզ կոչի

մեծն հռոմ՝ նաև պետրոս պօղոս ։

Թողից ասել զնշխարաց նբ̃ առաքելոցս՝ որ սփռեալ են ըն̃ ամ̃ աշխ̃, 'ի հին ժմկաց հետէ և յզկնի դարս. ուր է տեսանել 'ի պատմութիս և 'ի յիշատակագիրս իւրաքանչիւր ազգի և աշխարհի և քաղաքի և եկեղեցւոյ. որպէս այն թէ՝ և կենդանի նշխարք նց̃ են կենդանի առաքեալք՝ սփռեալք ըն̃ աշխ̃, 'ի քարոզել մինչև 'ի կատարած աշխ̃ի՝ զոր միանգամ քարոզեցին 'ի կենդանութե զճշմարտութի աւետարանին քն̃ի, և զաւանդութիս փրկչին աշխ̃ի՝ եթէ բանիւ և եթէ թղթով. և հաստատել զաշակերտեալսն միասամբք նբ̃ նշխարաց իւրեանց, և զօրաւոր բարեխօսութբ̃ առաջի քն̃ի ։

xxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxx

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆՔ։

(1) Ըստ առածի հռովմայեցի քերթողին, ճոխութիւն ըղձ աղփափացուցանէ. զի անդրիասանամ, թէ զմըն յիշեցից, կամ զմըն թողեցից յանբաւ բանից, որք հայլին 'ի գլխաւոր առաքելական 'ի պետրոս և 'ի պօղոս։ Զայս գիտեմ, զի թէև չափով խօսել յօժարեցայց, առանձին հատոր 'պարտ է յօրինել. այլ 'ի ժամուս զայն լինիմ խոստովան, թէ հազիւ զաղբիւրսն կարեմ մատամբ ցուցանել, զի որք կամիցին՝ մատչիցին յարբումն. այլ թէ ոչ՝ անհնար է առնուլ ամանով չափ, և արբուցանել խնդրելեաց զանչափս.

Քառակողմանակ զոգցես աղբիւրս տեսանեմ 'ի միում եւեթ ազգի մերում. քանզի կայ նախ՝ 'ի ճառընտիրս Բարձրակ վկայաբանութի կմ գործք սրբց առաքելոցն պետրոսի և պօղոսի, հին թարգմանութե 'ի յունէ. զոր ոչ գտաք առ այժմ 'ի տպագրեալ գիրս յունաց և լատինացւոց. բայց միայն ըհատուած մի նր, զոր բերեն բոլլանդեանք առ-ռանց ընդ բանս ինչ ածելոյ՝ ատտանօր 'ի յունիսի. 29. Երես. 431. Ը որում յառաջ բերեալ է զայն արէլի ուրումն երևելի մատենագրի 'ի գիրանոց մեստանայ, ... մեսանայ քաղաքի սիկիլիացւոց։

Երկրորդ կայ 'ի ճառընտիրս թուղթ դիոնեսիոսի առ տիմոթէոս վս կատարման պետրոսի և պօղոսի։ Երրորդ՝ կայ ըԲարձրակ ճառ ներբողական հաւաքել 'ի նախնեաց, հանդերձ այբուբենական գովեստիւք. որ է գործ միոյ 'ի վարդապետաց ազգիս՝ առ ժամանակօք վկայասիրին գրիգորի, որ է գլխաւոր հեղինակ ճառընտրաց։ Չորրորդ կան և այլ բազմապատիկ բանք գիտելիք և քննելիք 'ի զանազան տօնապատճառս յօրինեալս 'ի վարդապետաց յերանին զարուց. թող և զայլ ընտիր ընտիր ասացուածս հարց մերոց 'ի գիրս իւրեանց 'ի գովեստ նր առաքելոցս. որք և յայտ է. յորս բազում ինչ արժանի տեղեկութե բովանդակեալ կայ։

Եւ զի՞նչ պարտ է ասել զյունականն և զլատինն և զասո-

րի

րի մատենագրութեց, սկսեալ յառաքելական հարց, 'ի կղեմայ հռոմայ հայրապետէ, 'ի դիոնեսիոսէ, յերանոսէ, 'ի յուստինոսէ, և յեկեղեցական պատմագրաց՝ ընդ եւսեբիոսի, և 'ի մեկնչաց աստուածային և գործոց առաքելոց՝ Է ոսկեբերանի. զի ամենեքին ասեն խօսեցան ճոխագոյն զպետրոսէ և զպօղոսէ ։ Ո՞ր թողից զհին և զնոր վկայաբանութիւնս՝ ստոյգս և անստոյգս, յերևելի և յաննշան աւրանց աւանդեալս. զորս մի առ մի զննել չբաւէ կեանք մարդոյ ։ Թո՛ղ զհետևանս այսպիսի աշխատասիրութե ըն Տագգրական և ըն Ժամանակագրական քննութեց ։ Այլ և 'ի բոլլանդեանց երեք քաջ անձինք մխեալ չափաւոր եւեթ հետազօտութ յայս երկասիրութի, հաղիւ 'ի բազմաց զսակաւ բանս մարթացան 'ի մէջ բերել ։

Գլխաւոր վկայաբանութի 'ի մէջ առաւել նշ կրկին. մին է յունարէն՝ համեմ 'ի հին մատենից գրատան փարիզու, վատիկանու, և վենետկոյ. որ է զարդ միջին դարուց՝ քաղեալ 'ի Սր գրոց և 'ի Նախնի հարանց, հանդերձ իմիք իմիք պատմածութե այլեայլ աւանդից զանազան տեղեաց՝ յորս շրջեցան պետրոս և պօղոս, կամ մակաբերական յաւելուածով անանուն հեղինակին. ըստ թէ կինն պետրոսի առաքելոյ էր դուստր արիստոբուղեայ եղբօր բառնաբայ առաքելոյ. և թէ ծնեալ իցէ նմա ուստր մի, և դուստր մի. ուր իրաւամբք կասկածին քննիչք, թէ գուցէ ակնարկէ 'ի մարկոս յորդեգրեալն պետրոսի, և 'ի պետրոնիլլա՝ զոր ոմանք մարմնաւոր, և ոմանք հոգևոր դուստր համարին պետրոսի ։

Երկրորդն է լատին վկայաբանութի ինչ ընծայեալ անուն լինոսի աշակերտին և յաջորդին պետրոսի. և արդարև բազումք ասեն, թէ լինոս գրեաց զգործս պետրոսի. այլ ոչ ոք հաւաստեայ գտանել զհարազատ գրուածս նր. նոյն և 'ի անուն կղեմայ գիտեմք գրեալ զճառս պետրոսի, այլ որ կայ այժմ՝ համարեալ է այլոյ գրուած յանուն նր ։ Թո՛ղ զայլ հին և նոր վկայաբանս, զորս հարևանցի նշանակեն բոլլանդեանք, և անցանեն յայլ բազմօրինակ ծանօթութիս, զորս յերկար լինի համառօտել անգամ. չափ լիցին մեզ առաջեալքս՝ յայտնիք և հաճելիք ամենեցուն ։

Ինչ մի յաւելլից վս ձեռնհորդութե անուն պօղոսի աւանդե-

լոյ ՚ի գործս առաքելոց՝ ՚ի գալն յառաջնում նաւաբեկքն, յաւուրս ՚ի Հռովմ, զի և ինքն մխիթարեցաւ է նորին Ձեռնադարհ նաւելով, և դիտել անձամբ զառաւելութեան աստուածաթէ մաղթանաց, թէ արդարև այն իսկ է կղզին Մելիտինէ՝ յոր անկաւ պօղոս, որ այժմ ասի Մելիտան կամ Մելիտէ, ռամկօրէն Մալթա: Այլ ոչ սէն պօղոս նաւելով յաւուրս ՚ի կղզւոջ՝ յայնմ հետէ տառապեցաւ ՚ի հանդերձ անդունդս, և աստ եւ ՚ի Մելիտոնէ, և անտի կանց ՚ի Սիրակուսա, և անտի ՚ի Հռեգիոն, անտի ՚ի Պուտիողոս, և անտի ՚ի Հռովմ. նոյնպէս և մեք յամի 1809, նաւելով ՚ի բրիտանացւոյ է արշիպելագոսն՝ յորժամ հասաք մեռ ՚ի կղզւոջ, զոր է ձախմէ ունէաք, և անցանէաք զկերկօյին, զոր է աջմէ ունէաք, զերիս աւուրս և զերիս գիշերս տառապեցաք ծանր ալեկոծութե. յորմէ ազատեալ աղօթիւք սէյն պօղոսի անճանա՝ յառաջեցաք ՚ի Ձեռնադարհ նոյ ՚ի հանդերձ անդունդս, այն է խորք լայնանիստ ադրիականն ծովուն, որ առանի ՚ի Մալթա և ՚ի Սիկիլիա, և ոչ վենետիկեան ծոցն՝ որ կոչի և է ադրիականն ծոց կմ հանդերձին խորշ, և ոչ անդունդք:

Եւ ոմն սէն պօղոս չորեքտասան աւուրբք եհաս զայն անդունդս՝ անձնարէն տառապանօք՝ առանց ուտանելոյ զարև և զաստեղս, նոյնպէս և մեք յետ երեքօրեայ նաւակոծութեն՝ զաւուրս տասն թեկպէտև արև և աստեղս տեսանէաք, այլ ոչ տեսաք ամենևին զցամաք, բայց միայն զերկինս և զանդունդս. և ապա յաւուրն չորեքտասաներորդի (յետ մեկնելոյ ՚ի կղզւոյ) եղև մեզ տեսանել ՚ի ստնի առաքելոց Եւ յունաց՝ զոխկիլէս կամ զերանոս լեռան. առ որով քերեալ՝ եկաք յերկիրսդ աւուր վարդավառին մերոյ ՚ի Մալթա. ուր զերկու ամիս նստեալ՝ քաշ տեղեկացաք զմեծի խորտակման նաւու սէյն պօղոսի ՚ի ծովափն անդր կղզւոյն, ուր է մերձ կղզեակն կօցցօ կոչեցեալ ՚ի բնակչաց, որ ՚ի լատին գիրս գրի կաւդոսիում կմ գաւդոս, որ և ՚ի Ձեռնարկութիւն մեր ՚ի Ձեռնհորդութիւն սէյն պօղոսի կոչի դաւդոս:

Եւս տեսաք ուխտագնացութեամբ արժանի եղաք տեսանել զինչեան սէյն պօղոսի ՚ի տան պոպլիոսի զլխաւորի գետղին, և զգետնայարկ բնակարանն՝ ուր եկաց նա առաջեալն զերիս ամիսս. և է այժմ տաճարն պոպլեայ եկեղեցի փառաւոր. ուր և արժանի եղէ պատարագել

ՋԷՆ.

յընդերկրեայ մատուռանն, որ է բնիկ տունն հին : Այս կողմն կղզւոյն է փոքր մի բարձր դիրք քան զայլ տեղիս մայլթայու, որ առ հասարակ է իբր տափարակ և հարթ. և այս վերնակողմն կոչի հին մալթա, ուր է և հին եպիսկոպարանն. բայց այժմ հոյակապ քաղաքն մայլթայու և եպիսկոպարանն է 'ի ստորին կողմն առ մեծ նաւահանգստին. և կոչի վալլեթթա. ուր է փառաւոր եկեղեցի յանուն սրբյն Պօղոսի պաշտպանի կղզւոյն. զորոյ դարձանն 'ի թափօր հանեալ յաւուր տօնի նորա՝ դնեն 'ի բարձր վայրի մեծ փողոցին, ուր թէ տակաւին իբրև կենդանի քարոզէ կղզեցւոց. թող զհրաշակերտ տաճար սրբյն յովհաննու մկրտչի, զորոյ եղբայրութեն ունէր զանուն տրուն կղզւոյն :

Ընդ նոյն վայրս քաղաքին տեսանես զպատկեր սրբյն Պօղոսի՝ ոչ ոպ յայլ պատկերս՝ աւետարան և սուր 'ի ձեռս, այլ օձ մի կախեալ զձեռանէ սրբյն, և առ ոտիւք նորա հուր. կամ կրակ առ նմա, յորմէ ելանէ իժ մի, ըստ պատմութեն սրբյն ղուկայ. և ոպ ասեն, այնպէս է և իրօք, զի այժմ ոչ գտանի անդ այլ եւս օձ. մանաւանդ թէ հող տեղւոյ բնակութեն առաքելոյն տարեալ լինի յայլ տեղիս 'ի բժշկութիւն օձահարաց : Արդ ոպ առաքեալն, նոյնպէս և մեք ելեալ 'ի մալթայէ՝ անցաք յետ սակաւ աւուրց 'ի սիրակուսա սիկիլիոյ. ուստի եկեալ 'ի մեսսինա կամ մեսսինա շահաւանա կղզւոյն՝ զկնի գեղեցկելոյ և 'ի բարեբաստ թէրակեան քաղաք, անցաք 'ի հանդիպակաց ցամաքն կալաբրիոյ, ուր է հռեգիոնն. և անտի եկաք 'ի նէապօլիս, յոր մօտ է պատէոլոս. և ապա անցաք 'ի հռովմ. ուստի եկաք 'ի վանս մեր 'ի վենետիկ : Զայսոսիկ յայն սակս ստորագրեցի, զի իմասցիս՝ թէ ոչ ոք է, որ զայս նոյն ճանապարհ առնիցէ, և ոչ առնուցու զճաշակ ճանապարհորդութեն սրբ առաքելոյն Պօղոսի :

ՏՕՆ ՍՐԲՈՑ

Որդւոցն Որոտման՝ Յակոբայ, և Յով-հաննու։

Օկնի սմին պետրոսի վիմին հաւատոյ՝ առաջին սիւնք եղեն եկեղեցւոյ երկաքին եղբարք հարազատք՝ Յակոբոս մեծն, և Յովհաննէս ա͞ծաբան աւետարանիչն, որդիք զեբեդեայ և սաղոմէի, ազգականք ք͞րի. զի ըստ ոմանց զեբեդէոս կարծի լինել եղբայր յովսեփայ ա͞ծահօր և կղէովպայ, և ն͞ա այլոց՝ սաղոմէ ազգական յովսեփայ, կ͞մ մանաւանդ՝ դուստր մօրաքեռ տիրամօր կուսի։ Նաև ոմն յայտ է յաւետարանէ, ըստ օրինակի պետրոսի և անդրէի՝ 'ի ձկնորսութ͞է ընտրեցան և որսակիցք ն͞ց յակոբոս և յովհաննէս, լինել որսորդ մարդկան. և զոր օրինակ զգլմին՝ պետրոս կամ կեփաս անուանեաց տ͞րն մեր 'ի լինել վէմ հաւատոյ անվանելի 'ի դրանց դժոխոց, նոյնպէս և որդւոցն զեբեդեայ յաւել զկոչումն բանեբրեգէս կամ բոանէրգէս, որ թարգմանի որդիք որոտման. և ըստ եբրայական ոճոյ՝ զնոյն իսկ զօրութիւն ահաւոր յայտ առնէ, կ͞մ զցոլմունս ն͞ց, կ͞մ զփայլատակունս. և այս՝ ասէ հերոնիմոս, 'ի նշանակ հաստատութ͞ե և մեծութ͞ե հաւատոյ ն͞ց։ Նաև զոր օրինակ պետրոս ջերմն սիրելին ք͞րի

եղբայր

եռայր հոգւով, նոյնպէս և որդւոցն որոտմանն ցուցանէին յանձինս եռանդն մեծ 'ի սէրն քնի. ուստի յառաջ գայր նախանձաւորութի նոց՝ թէպէտև 'ի ժամուն անկատար, առաջարկել զնն համարձակութբ, զի տացէ նոցա հրամանս հուր իջուցանելոյ եղեռական հոգւով 'ի վր սամարացւոց չընդունողաց զՔրն. ուստի և նախատգրաւ լինել 'ի սպառահարկութի թագաւորութե նոր՝ նստելով ընդ աջմէ և ընդ ահեկէ՝ ուստի տեսին զմովսէս և զեղիա 'ի թաբոր, և պնդի տալ՝ թէ կարող եմք ըմպել և զբաժակ մահու:

Զայտնի է յառաջ քան զայն՝ և արժանի լինելն նոց ընդ. պետրոսի տեսանել զքնծահրաշ այլակերպութի նն 'ի լեառն թաբոր. և առանձին սիրելութի յովհաննու 'ի յնէ՝ իբրև կոյս և խոնարհ և կրտսեր հասակաւ 'ի մէջ առաքելոց. մինչև 'ի չիշխելն պետրոսի հարցանել զդր յընթրիս վասն մատնչին, ակնարկել յովհաննու. և նմա անկանիլ զլանջօքն յնի, և հարցանել՝ ոէր ով է. և 'ի ժամ խաչելութե 'ի փախչիլ ամ առաքելոցն՝ սա միայն կայր առ խաչին ընդ մօրն յնի, և արժանի լինէր գրիլ յորդեգրութի տիրամօր, և ժողովել զնա 'ի տուն իւր՝ կոյսն առ եմ. զամենասուրբ կոյս ածածինն:

Նոյնպէս և զկնի համբարձման և պենտեկոստէի քաջայայտ է գործակցութի յովհաննու նու ընդ պետրոսի յամ գործս ականաւորս, և կատարութին մեծին յակոբայ վկայութբ նախ քան զամ առաքելոց: Եւ ահա վն այսր ամեն-

սա

առընթեր գլխաւոր առաքելոյն պետրոսի և պօղոսի՝ տօնեմք ՚ի կարգի աւագ տօնիցս զորդիսն որոտման ՚ի միում աւուր . Թէպէտև յայլևայլ ժամանակս եղև փոխումն նց յերկինս . զոր յառաջնին վարուց նոցա ունիմք իմանալ :

ՎԿԱՅԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ

Սրբոյն Յակովբայ առաքելոյ զեբեդեան :

Հ . փետր . 22 . և մայ . 8 . և դեկտ . 28 : Յ . նոյ . 25 : Լ . յուլ . 25 : Ղաւրընդ . Բ . ճճղ . յեւսեբեայ . պատմ . եկեղ . Է . 9 : Բոլլանդեանն հատոր . ՚ի Զ հատ . յուլ . էջ . 5 — 124 :

ՍՈՒՐԲ ԳՐՈՑ ՈՒնիմք հաստատութիւն զերանելի առաքելոյս զկատարումն . զի զկնի ստեփաննոսի նախ քան զամ առաքեալս սա էառ զպսակ մարտիրոսութեան . զոր յառաջ բերեալ եւսեբի կեսարացւոյ՝ յաւելու և զայլ առանձնութիւն բանից կղեմայ աղեքսանդրացւոյ . և զնոյն երկրորդէ յեւսեբեայ ճառընտիրն մեր բանիւքս այսոքիւք :

* Յայնմ ժամանակի ասէ , յայտ իսկ է թէ յա-

յաւուրս կղզեայ, (իմա յամի Տն իբր 42 կմ 43) ձեռնամուխ եղև հերովդէս արքայ (այն է ագրիպպաս առաջին՝ չորրորդապետ) չարչարել զոմանս յեկեղեցւոյ անտի. և սպան զյակովբոս զեղբայրն յովհաննու սրով: Վն այսր յակովբու կղեմենտոս պատմութի արժանի յիշատակի պատմեաց իբրև 'ի կարգէ տուչութե (Տն աւանդութե) որ յառաջին էին Ջ̃ զնա, եթէ՝ այն, որ տարաւ զնա յատեան դատաստանի, իբրև ետես՝ զի վկայեաց նա (զհաւատս քնի), զահի հարաւ. և անդէն սկսաւ նա խօսել և խոստովան լինել վն անձին իւրոյ, թէ՝ և նա (ինքն) քրիստոնեայ է. և վարեցան երկոքեան 'ի միասին ('ի մահ): Եւ մինչդեռ երթային 'ի ճանապարհին, աղաչէր և խնդրէր 'ի յակոբայ՝ թողուլ նմա զյանցանսն: Իսկ նա 'ի միոջ խորհրդի եղև սակաւիկ մի, և ասէ ցնա. խաղաղութի Ը̃ քեզ. և համբուրեաց զնա. և այնպէս երկոցունցն 'ի միասին հատան գլուխք նց ||:

Սյլ քանզի յառաջ քան զայս անցս սփռեալ էին առաքեալք վիճակաւ Ը̃ Ազս, վնյ հաւատոյն աւանդութի է սպանիացւոց՝ զոր և յայսմաւուրք մեր հաստատեն, թէ մեծն յակոբոս չոգաւ նախ յարևմուտս մինչև 'ի սպանիա, և անդ քարոզեալ զաւետարանն՝ աշակերտեաց զբազումս, և հիմն էարկ եկեղեցւոյ, և կարգեաց քահանայս և պաշտօնեայս. և յաւուրց անտի նր հաստատեցաւ քրիստոնէութի 'ի մէջ սպանիացւոց. և ապա դարձ արարեալ յեէմ՝ անդ կատարեցաւ, կմ ոմ

ոմանք

ոմանք համարին՝ 'ի կեսարիա պաղեստինոյ ։
Օ այս աւանդուհի բազմօք հաստատեն բոլ֊
լանդեանք ըստ պէսպէս գլխոց . և ոչինչ է
երկբայելի . իսկ թէ զի՞նչպիսի օրինակաւ
եղև երթևեկ սրբոյն յակոբայ յՃն սպանիոյ,
և զի՞նչ հանգամանք լուսաւորութեն նց , չի՛ք
ինչ յայտնի և յազգային աւանդութե նց ։
Մ՛իայն թէ ՃՄ եկեղեցիք սպանիոյ , և 'ի
մասնաւորի եկեղեցին եղբայրակցութե սարա-
կոզայ՝ կմ կեսարաւգուստայ արագոնացւոց ,
անուանեալն ԱԾածին բիլարի , աւանդեն 'ի
սկզբանէ և այսր զայս ինչ , թէ եկեղ անդր
սրբոյն յակոբայ , 'ի գիշերի միում ել աշակեր-
տօքն հանդերձ կալ յաղօթս , և ուսուցանել
զնս առ գետովն՝ որ կոչի իբերիս կմ եբրոս .
յայնժամ երևեցաւ նմա ամենօրհնեալ ԱԾա-
մայրն (որ տակաւին կենդանի էր) , բազմեալ
'ի վերայ մարմարիոնեայ սեան , կամ բարձր
խարսխի 'ի յասպիս քարէ , շուրջ պատեալ
յերկնաւոր զօրարթնոց ։ Եւ իբրև երկիր
եպագ նմա յակոբոս , ասէ ցնա տիրամայր
կոյսն . յայսմ տեղւոջ շինեսջի՛ր եկեղեցի
յանուն իմ . քանզի գիտեմ ես , զի այս գա-
ւառ սպանիոյ լինիցի ինձ ջերմեռանդն պաշ-
տօնեայ , և ես եղէց նց պաշտպան ։ Եւ իբ-
րև աներևոյթ եղև տեսիլն , արար առա-
քեալն ըստ հրամանի տիրուհւոյն . և 'ի մատ-
ուռն՝ զոր շինեաց անդ , եդ և զսիւնն զայն ։
Այսմ աւանդութե հաստատութի գտեալ են
սպանիացիք և 'ի Ճառընտրի միում հայոց
գտելոյ յեՃմ , զոր յօրինեալ է ասեն պատ-
րե-

ըմբարգն Հայոց՝ որ անդ , յամի Տն 1054 . Ի տարում՝ նշանակեն պատանօք Բոլլանդեանք . յերես . 69 . հատոր . 298 : Նա և այս , թէ է ոճին յակոբայ էին և եօթն աշակերտք նր՝ անուանեալք , գալոկերոս , բասիլիոս , պիոս , խուրւսիրդոսոս , թէոդորոս , ոթանասիոս , և մաքսիմոս . բայց քանզի ոչ ետես սանն առաքեալն 'ի սպանիա զայնչափ պտուղ հոգւոց , դարձաւ անդրէն յեմ . ուր սահմանեալ էր 'ի Տնէ լինել կատարումն նր :

Եւ իբրև գլխատեցաւ Տր առաքեալն , մարմին նորա կամ՝ 'ի ձեռն աշակերտաց , և կմ սքանչելեօք բերեալ եղև 'ի սպանիա՝ 'ի կոմ֊պոստեղա քաղաքն գալեկիոյ . որ է ցարդ ևս մեծ ուխտատեղի՝ Տմ հրաշալի նշանօք փայլել . զորմէ բազմապատիկ են բանք առ արևմտեան մատենագիրս . ոչ է տեսանել ճոխագոյն և առ բոլլանդեանս : Զնոյն աւանդէ և յայսմաւուրք մեր այսպիսի ոճով . * Յակոբոս վս յայտնի կալոյն և համարձակ զհրէայսն յանդիմանելոյն՝ փութով գլխատեցաւ 'ի հերովդէէ . և զմարմինն ընկեցել 'ի ծով՝ ծովն տարեալ եհան 'ի սպանիա 'ի վիճակին իւր սեպհականն . ուր յառաջ գնացեալ էր անդ , և քարոզեալ զաւետարանն փրկութե . և ապա դարձեալ եկն յեմ , և սպանաւ 'ի կեսարիա , որ արդ ասի ղաղուն :

Եւ հրեշտակ Տն առեալ զգլուխն յակոբայ 'ի ժամ գլխատմանն , և տարեալ յեմ , եդ առաջի Տր ածածնին , մինչդեռ նստեալ սրգայրին 'ի միասին Տծամայրն մարիամ , և Տն եղ-

եղբայրն յակովբայ , և աւետարանիչն յով-
հաննէս զմահն յակոբայ . քանզի ազդեցաւ
նմա , եթէ եսպան զնա հերովդէս ։ Նորա և ան-
օրէն զգլուխն յակոբայ , արարին կոծ մեծ 'ի
վ֊ր նր . և առեալ ամփոփեցին 'ի պաշտաման-
ւոր տեղւոջ . որ է այժմ վանք հայակաց և
հռչակաւոր մեր հայոց ազգիս ։
Իսկ 'ի գլխատմանն սրբ առաքելոյն՝ կին ոմն
մեծազգի 'ի սպանիոյ . որ աշակերտեալ էր
նմա , և եկեալ էր Ը նմա յեղմ , (կոչեցեալ
յայլոց լուխա փլաքիա ,) ետ կաշառս դահ-
ճացն . և առեալ զնր անգլուխ մարմինն՝ տա-
րաւ 'ի յոպպէ , զի տարցէ 'ի սպանիա . և կա
պեաց 'ի քար ինչ յեզր ծովին , մինչև նաւ
հանդիպեսցի . և կամօքն այ արձակեցաւ նր
մարմին առաքելոյն , և ալիք ծովուն տարեալ
հանին 'ի սպանիա ։ Իսկ հանդիպեալ կուրի՝
որ լուանայր զձեռն իւր 'ի ջուր գետոյն , իբ-
րև եհաս ձեռն կուրին 'ի մարմին սրբոյն , և
եհար զջուրն յերեսն , բացան աչք նորա , և
ետես զնր մարմինն . և առժամայն ձայն
բարձեալ աղաղակեաց , եթէ եկայք տեսէք
զանգլուխ մծս , որ եբաց զխաւարեալ աչս
իմ ։ Իսկ եկեալ բարձին և պատուեցին զնր
մարմինն . և անուանեցին անգլուխ մծ .
մինչև գնաց պօղոս առաքեալն , և կինն այն
մեծազգի , որ կամէր տանել զնա յերկն իւր .
և ասացին և ուսուցին սպանիացւոց , թէ ոչ
է դա մծ , այլ՝ ծառայ այ և առաքեալ նր ‖ ։
Այս բանք թէպէտև մասամբ իմն Ընդունելի
են սպանիացի մատենագրաց , բայց նք կա-
 մին՝

մին՝ զի և գլուխ սրբոյն յակոբայ իցէ առ իւր-եանս . մանաւանդ թէ՝ համարին առ իւր-եանս ունել զգլուխս երկոցունց սրբ̃ց յակոբ-անուանելոց , որդւոյն զեբեդեայ՝ և եղբօր տ̃ն . այլ յայտ իսկ է՝ թէ շփոթ և աննման աւանդութիւնք են և առ նա . վ̃նզ կայ մնայ գլուխ յակոբու զեբեդեայ յէջմ 'ի վանս Հայոց . իսկ 'ի սպանիա իցեն թերևս գլուխք յակոբայ եղբօր տ̃ն և յակոբու ալփեան՝ հան-գերձ անգլուխ պատուական նշխարօք յակո-բայ զեբեդեան . թէպէտև անտի ևս սփռեալ են մասունք ոսկերաց նր̃ ոչ սակաւ 'ի զանա-զան տեղիս :

Այս ինչ ստոյգ է , զի ոչ̃ զսամփսոնէ ասէ գիր , թէ մեծ ևս յաղթութիւն արար 'ի մահ-ուան անդ իւրում քան առ կենդանութե̃բ . նոյնպէս և մարմին մեծին յակոբայ մեծա մեծս արար և առնէ հանապազ յոն սպա-նիացւոց՝ քան եթէ քարոզութի նր̃ առաջին . զի ոչ̃ է՛ արձակ յառաջ բերեն բոլլանդեանք 'ի զանազան մատենագրաց և 'ի յիշատակա-գրաց դարուց 'ի դարս , անթաւ սքանչելիք և գերահրաշ զօրութիւնք ցուցեալ եղեն և լինին 'ի ձեռն սրբոյն յակոբայ առաքելոյ . մինչ զի թէպէտև յոլմ տեղիս վկայեալ է զօրաւոր քարեխօսութի նր̃ , այլ 'ի սպանիա առաւել ցուցանէ որդին թրոտման իբրև 'ի սեպհա-կան վիճակի իւրում զահաւոր և զհրաշալի հնչմունս և զցոլմունս լուսափայլս : Յայս վայր վ̃ն մեծին յակոբայ :

Ի V ԿԱՐԳ

ՎԱՐՔ ԵՒ ՎԿԱՅՈՒԹԻՒՆ

Սբյն Յովհաննու առաքելոյ և ա̃ծաբան աւետարանչի ։

Հ. դեկտ. 28. և սեպտ. 26. և մայ. 8 ։ Յ. սեպտ ։ 26. և մայ. 8 ։ Լ. դեկտ. 27. և մայ. 6 ։ Պ՛արոնիոս. Ա. ոճ = ոճէ. և Բ. ճճդ. ճճե ։ Տօնապատճառ ։ Մ՝եթափր. առ սուր. դեկտ. 27. և այլք ։ Լոուէէ. Գ̄. 18. և 23 ։ Պ՛ասոս և Ներբողեանք հայոց ։ (1)

ԸՍՏ ՄԻԱԲԱՆ ԱՒԱՆ դու̃ն հարց և վկայագրաց՝ սի- րելի աշակերտն Յովհաննէս որդին որոտման, յետ կալոյ յե̃ղմ 'ի սպասու տր̃ ա̃ծածնի, որ̃ և յանձ- նեցաւ նմա 'ի փրկչէն, մինչև 'ի փոխումն նր̃ յերկինս, ապա շրջեցաւ քարոզութ̃ 'ի զա- նազան տեղիս արևելից, առաւել 'ի կող- մանս փոքուն ասիոյ. ուր և յեփեսոս հաս- տատեաց զաթոռ իւր ։ Նայց են՝ որ ասեն, թէ շրջեցաւ առ ժամանակ մի և 'ի մեծն ա- սիա մինչև 'ի պարթևս որ̃ 'ի հայս և 'ի պարսս, ևս և 'ի հնդիկս. և ը̃ս այսմ համարի օգոս- տինոս՝ հանդերձ այլովք 'ի նախնեաց, թէ առաջին թուղթ կաթուղիկեայց յովհաննու

գրե-

գրեցաւ առ պարթեւս. ըստ որում և կայր 'ի
խորագիրս հին օրինակաց ինչ :

Որդ 'ի գալ օձին յովհաննու յեփեսոս՝ աստ, թէ նախ աղօթիւք հիմնայատակ արար զմե֊հեանն ամազոնաց կոչեցեալ. և այլ ևս զքան֊չելեօք և ածային քարոզութեն և հրեշտա֊կային վարուքն դարձոյց զբազումս 'ի հելլե֊նացւոց յածպաշտութիւն : Այլ եւ ըստ ժամա֊նակս դոմետիանոսի՝ զկնի վեսպասիանոսի և տիտոսի, յորժամ երանելին յովհաննէս շր֊ջէր յասիա և աւետարանէր զքս, եհաս համ֊բաւ նր առ կայսր. վսն ըմբռնեալ հրաման֊նաւ նորա՝ առաքեցաւ կապանօք 'ի հռոմ. ուր 'ի յանդիմանել առաքելոյն զկուռս հե֊թանոսաց՝ արկաւ 'ի կաթսայ եռանդան ձի֊թոյ, և ել անտի անվնաս. և 'ի գործել այլ ևս նշանս մեծամեծս՝ արտաքսահման արար զնա դոմետիանոս 'ի պատմոս կղզի եգէա֊կան ծովուն, որպ ամենեքին աւանդեն. ըստ որում յիշի և 'ի գիրս յայտնութեն նր :

Յայսմ վայրի ճոխագոյն պատմէ Ճառըն֊տիրն մեր իբրև 'ի բերանոյ պրոխորոնի աշա֊կերտի առաքելոյն (որ և պռոխոռոս, որիշ 'ի միոյ յեօթանց սարկաւագաց), թէ եր այր մի կախարդ 'ի պատմոս կղզւոջն՝ որպ զմի 'ի դիւց համարեալ 'ի բնակչաց. և անուն նորա կինոպաս : Տեսեալ սորա զգործս յովհան֊նու, զի բանիւք և զօրութեամբ գեր 'ի վերոյ գտեալ՝ կործանէր զմեհեանս կռոց, և խոր֊տակեալ զբագինս արտեմիդեայ և ապոլո֊նի՝ համարձակութբ քարոզէր զքս ած, հնա֊

Digitized by Google

բեցաւ 'ի ձեռն դիւաց սպանանել զնա առա-
քեալն և զաւետարանիչն քի, բայց 'ի դե-
րև ելին ա͞մ հնարք նր. արար կենսովպաս և
զայլ դիւական նշանս պատիրս, այլ յաղթե-
ցաւ և յամօթ եղև յերեսաց Ճշմարիտ սքան-
չելեաց՝ զոր առնէր ա͞ծ 'ի ձեռն յովհաննու.
մինչև չարաչար կորեաւ կախարդն, և բնա-
կիչք պատմոսի բաղում մասամբ հաւատա-
ցին յա͞ծ, զի ծանեան Ճշմարտապէս զքի
հզօր զօրութիւն:

Այս եղև յետ փախՃանին դոմետիանոսի իբ-
րև թգ՟լեաց ներուաս այր իմաստուն և խա-
ղաղասէր, որ ոչ արգելոյր զքնական վկայու-
թիւն, և ոչ հակառակէր ումեք 'ի քրիստո-
նէից, լուեալ վն յովհաննու՝ եթէ այր ա-
ռաքինի է և սքանչելի, առանձին հրովար-
տակ գրեաց վն դարձի նր յաքսորանաց ան-
տի յաթոռ իւր յեփեսոս: Օ այն գիտացեալ
բնակչաց կղզւոյն պատմոսի՝ յորոց բաղումք
աշակերտեալ էին նմա, ժողովեալ գային առ-
նա դասք դասք, և աղաչէին զնա, ո͞վ զի մի
մեկնեսցի 'ի նոցանէ զա͞մ աւուրս կենաց իւ-
րոց: Ասէ ցնոսա յովհաննէս. մի՛ այդպիսի
ծանրութի բառնայք հօգւոյս իմոյ որդեակք.
քն առաքեաց զիս առ ձեզ, ո͞վ և կամեցաւ՝
լուսաւորել զձեզ. և այժմ հրամայեաց ինձ
դառնալ յեփեսոս՝ վն բաղում հիւանդութեց
(հոգւոյ) եկելոց անդ յեղբարսն մեր.:
Յայնժամ անկեալ նք ամենեցուն առաջի նր
'ի վր երեսաց իւրեանց՝ արտասուելով աղա-
չէին զնա, և ասէին. վարդապետ բարի, ո-
րով-

բովհետև ոչ կամիս մնալ 'ի կղզւոջս , և ըղ-
ձնաւ ածեր որք թողուլ զմեզ , տուր մեզ
գրով պատմութեան զամ զնշանսն և զարուեստս՝
զոր տեսեր յորդւոյն այ , և զբանսն՝ զոր լուար
'ի նմ բերանոյ նր . ոպ զի մք մոլորելով որո-
շեսցուք 'ի նմանէ և 'ի լուսաւոր վրդպտուէդ-
քումմէ , այլ հաստատհիմն և անխախտելի
եղիցուք ։

Ասէ ցնս յովհաննէս . լուարուք որդեակք լու-
սոյ . աղաքէն ցայս վայր լուայք յինէն կեն-
դանի բարբառով յաղագս նշանացն՝ զոր ա-
րար որդին այ առաջի աչաց մերոց , և ըզ-
բանսն՝ զոր խօսեցաւ Քս իս և Քս այլ առա-
քեալսն՝ առ 'ի վրդպել տիեզերաց . և մեր
ընկալեալ 'ի նմանէ՝ աւետարանեցաք և քա-
րոզեցաք յաղագս ածութե նր . արդ 'ի դմին
կայցիք . քանզի այս բաւական է առ 'ի ընդու-
նել ձեզ զկեանսն յաւիտենականն ։ Օ այս
ասէր սրբն յովհաննէս , զի շատ համարէր ըզ-
գրեալսն յերից աւետարանչաց 'ի մատթէո-
սէ , 'ի մարկոսէ և 'ի ղուկայ , որք սկսեալ
էին տարածիլ յԾ , հանդերձ կենդանի քա-
րոզութեմբ ամ առաքելոց և աշակերտաց ։

Այլ իբրև շատ ստիպեցին զերանելին , ա-
սէ ցնս . երթայք որդեակք իմ իւրաքանչիւր
'ի տուն իւր . և ես հայցեմ 'ի այնէ . և եթէ
հրամայէ ինձ , տաց ձեզ զխնդրուածս ձեր .
և նքա երկրպագեալ սրբյն ուրախութեամբ գնա-
ցին 'ի տունս իւրեանց ։ Եւ առեալ զիս յով-
հաննու (ասէ պրոխորոն ,) ելաք 'ի քաղաքէն
արտաքոյ իբր մղոնաւ մի 'ի տեղի լռութե .

թեցաւ 'ի ձեռն դիւաց սպանանել զնա առա-
քեալն և զաւետարանիչն քո, բայց 'ի դե-
րև ելին տեառն հնարք նոր. արար կինովպաս և
զայլ դիւական նշանս պատիրս, այլ յաղթե-
ցաւ և յամօթ եղև յերեսաց ճշմարիտ սքան-
չելեաց՝ զոր առնէր տէրն 'ի ձեռն յովհաննու.
մինչև չարաչար կորեաւ կախարդն, և բնա-
կիչք պատմոսի բազում մասամբ հաւատա-
ցին յտէր, զի ծանեան ճշմարտապէս զքրիստոսի
հզօր զօրութիւն։

Իսկ եղև յետ փախճանին դոմետիանոսի ին-
րև Թագաւորեաց ներուաս այր իմաստուն և խա-
ղաղասէր, որ ոչ արգելոյր զքրիստոնէական վարդապե-
տութիւն, և ոչ հակառակէր ումեք 'ի քրիստո-
նէից, լուեալ տէրն յովհաննու՝ եթէ այր ա-
ռաքինի է և սքանչելի, առանձին հրովար-
տակ գրեաց տէրն դարձի նորա յաքսորանաց ան-
տի յաթոռ իւր յեփեսոս։ Զայն գիտացեալ
բնակչաց կղզւոյն պատմոսի՝ յորոց բազումք
աշակերտեալ էին նմա, ժողովեալ գային առ
նա դասք դասք, և աղաչէին զնա, ոչ զի մի
մեկնեսցի 'ի նոցանէ զմնացեալ աւուրս կենաց իւ-
րոց։ Իսկ ցնոսա յովհաննէս. մի այդպիսի
ծանրութի բառնայք հոգւոյս իմոյ որդեակք.
քրիստոս առաքեաց զիս առ ձեզ, ոչ և կամեցաւ՝
լուսաւորել զձեզ. և այժմ հրամայեաց ինձ
դառնալ յեփեսոս՝ տէրն բազում հիւանդութեց
(հոգւոյ) եկեղեցւոյ անդ յեղբարցն մերոց։
Յայնժամ անկեալ նոցա ամենեցուն առաջի նորա
'ի վերայ երեսաց իւրեանց՝ արտասուելով աղա-
չէին զնա, և ասէին. վարդապետ բարի, ո-
րով-

րովհետև ոչ կամիս մնալ 'ի կղզւոջս , և ըզ-մտաւ ածեր որք թողուլ զմեզ , տո՛ւր մեզ գրով պատմութե զնմ զնշանս և զարուեստս՝ զոր տեսեր յորդւոյն այ , և զբանսն՝ զոր լուար 'ի նր բերանոյ նր . ոպ զի մի մոլորելով որոշեսցուք 'ի նմանէ և 'ի լուսաւոր վրդպութեդ քումմէ , այլ հաստատահիմն և անխախտելի եղիցուք ։

Ասէ ցնս յովհաննէս . լուարո՛ւք որդիք լուսոյ . ապաքէն ցայս վայր լուայք յինէն կենդանի բարբառով յաղագս նշանացն՝ զոր արար որդին այ առաջի աչաց մերոց , և ըզբանսն՝ զոր խօսեցաւ ը իս և ը այլ առաքեալսն՝ առ 'ի վրդպել տիեզերաց . և մեր ընկալեալ 'ի նմանէ՝ աւետարանեցաք և քարոզեցաք յաղագս ածութե նր . արդ 'ի դմին կայջիք . քանզի այս բաւական է առ 'ի ըունել ձեզ զկեանսն յաւիտենականն ։ Օ այս ասէր սբն յովհաննէս , զի շատ համարէր ըզգրեալսն յերից աւետարանչաց 'ի մատթէոսէ , 'ի մարկոսէ և 'ի ղուկայ , որք սկսեալ էին տարածիլ յծ , հանդերձ կենդանի քարոզութբ նմ առաքելոց և աշակերտաց ։

Այլ իբրև շատ ստիպեցին զերանելին , ասէ ցնս . երթա՛յք որդեա՛կք իմ իւրաքանչիւր 'ի տուն իւր . և ես հայցեմ 'ի անէ . և եթէ հրամայէ ինձ , տաց ձեզ զխնդրուածս ձեր . և նք երկրպագեալ սբյն ուրախութբ գնացին 'ի տունս իւրեանց ։ Աւ առեալ զիս յովհաննու (ասէ պրոխորոն ,) ելաք 'ի քաղաքէն արտաքոյ իբր մղոնաւ մի 'ի տեղի լռութե .

քանզի և անուն տեղւոյն դադարութեան կո-
չէր․ և կայր անդ լեառն մի փոքր, և ելե-
մեր անդ դադարեցաք աւուրս վեց։

Եւ արարեալ յովհաննու զաւուրսն զայնո-
սիկ սաստից կերակրոյ՝ առ ՚ի յաղօթել և ՚ի
հայցել յա՛յ զբարի աւետարանութե՛ն եղբարցն,
՚ի չորրորդում աւուրն ասէ ցիս․ որդեակ
պրոխորոն՝ ընթացի՛ր և մուտ ՚ի քաղաքն, և
բե՛ր այսր քարտէզ և թանաք․ և մի՛ գիտաս-
ցէ ոք յեղբարցն, եթէ յորում տեղւոջ եմք․
և դու եւս առ անդ աւուրս երկու, և դարձ-
եկ առ իս լռելեայն։ Եւ իմ երթեալ արա-
րի այնպէս․ և իբրև եկի, գտի զնա յաղօթս։
Եւ ասէ ցիս․ ա՛ռ զթանաքդ և զքարտէսդ,
և կա՛ց ընդ աջմէ իմմէ․ և արարի այնպէս։
Եւ եղև փայլատակումն և որոտումն յոյժ,
մինչև շարժիլ տեղւոյն այնմիկ․ և յահի ե-
ղեալ անկայ ՚ի վ՛ր երեսաց իմոց՝ պակուցեալ
մերձ ՚ի մեռանել։ Յայնժամ խոնարհեալ
յովհաննէս, և կալեալ զձեռանէ իմմէ՝ յա-
րոյց զիս և նստոյց ՚ի̅ աջմէ կողմանէ․ և ինքն
եկաց յաղօթս․ և կատարեալ զաղօթսն՝ ա-
սէ ցիս․ Տես որդեակ զգուշութի՛․ զոր ինչ
և լուիցես ՚ի բերանոյ իմմէ, գրեա՛ ՚ի քար-
տէսդ։

Եւ համբարձեալ զաչս իւր յերկինս, և բա-
ցեալ զբերան իւր սկսաւ ասել․ * ՚Ի սկզբանն
(կամ ՚ի սկզբանէ) էր բանն․ և բանն էր առ
ա՛ծ, և ա՛ծ էր բանն ‖․ և զոր ՚ի կարգին՝ զա՛մ
աւետարանութիւն աւետարանեաց՝ յոյժ կա-
րողնը, և ես նստեալ գրեցի։ Եւ ՚ի կատա-
րել

րեւ մեր զա̄ծական զգանձն՝ մնաք 'ի քղ̄քն , և չոգաք 'ի տուն սոսիպատրոսի . և ընկալեալ նց̄ զմեզ բազում ցնծութբ̄՝ եղին մեզ օթեւան , և բազմութն կերակրոց 'ի նմա . և առեալ կերաք և արբաք զպէտս մեր ։

Իսկ 'ի միւսում աւուրն ասէ յովհաննէս ցսոսիպատրոս . որդեակ սոսիպատրէ արա խրնջիր նր և գեղեցիկ մագաղաթաց , և բեր մեզ յաղագս նր գրոց ա̄ծային աւետարանին . և երթեալ նա՝ պատրաստեալ եբեր ։ Յայն ժամ ասէ ցիս յովհաննէս . որդեակ պրոխորոն առ զմագաղաթս , և նստ այսր , ձեռս , և մինչ բեր գրեա 'ի դա զաւետարանդ զայդ . և ես արարի՝ որպս և հրամայեաց ինձ , ա̄մ. զգուշութբ̄ .

Իսկ յայնմ հետէ ուսուցեալ աւետարանչին զբազմութն հաւատացելոց՝ կարգեաց եպիսկոպոսունս և քահանայս համերձ եկեղեցւովք և ուխտաւորօք 'ի կղզւոջն յայնմիկ . և առեալ զաւետարանն՝ տարեալ եդաք յեկեղեցւոջն ։ Իսկ հրամայեաց յովհաննէս ժողովիլ եղբարցն . և իբրև եկին՝ ասէ ցիս . առ զաւետարանդ և ընթերցիր առ 'ի լսել զդա եղբարցդ . և իմ առեալ ընթերցայ 'ի լուր ամենեցուն . և նք̄ ընկալեալ մեծաւ ցնծութբ̄ փառաւորեցին զա̄ծ ։ Իսկ ասէ ցնա յովհաննէս . առէք եղբարք , և փոխադրեցէք զդա ը̄ս նմին օրինակի , և դիք յա̄մ եկեղեցիս 'ի կղզւոջս յայսմիկ . և առեալ նց̄ զոր 'ի մագաղաթեայ տետրականն էր յառաջ գրեալ , արարին այնպէս . իսկ զոր 'ի քարտէսն էր

գրեալ զառաջինն , կալաք առ մեզ :
Այս ասէ ցիս յովհաննէս . որդեակ պրոխորոն
Եկ ելցուք յարտաքին գաւառաց՝ առ ՚ի վար-
դապետել մեզ և ն̃ց յաղագս ն̃ր աւետարա-
նին՝ նախ քան զերթալն մեր յեփեսոս : Այս
ելեալ մեր անտի՝ շուրջ գալով , և ուսուցա-
նելով հասարակաց՝ արարաք ամիսս վեց : Այս
էր ՚ի գեղջ միում քուրմ դիւական մեհենից ,
որոյ որդին կոյր էր . և առաքեալն քն̃ի կա-
լաւ զձեռանէ նր̃ , և ասէ , յանուն յի̃ի քի̃ի
լուսաւորեա՛ց . և առ ժամայն լուսաւորեցան
աչք նորա . յայնժամ հաւատաց հայր ման-
կանն . և առեալ զն̃ս յովհաննէս՝ չոգաք ՚ի
տունն նր̃ , և վաղվաղակի մկրտեաց զն̃ս հանդերձ
ամ̃ տամբն իւրեանց յանուն հօր և որդւոյ և
հոգւոյն ս̃բյ . և դարձեալ մտաք ՚ի քաղաքն :
Յետ այսորիկ պատմէ պրոխորոն , թէ որ-
պէս միւսանգամ առանձնացեալ աւետարանի-
չին ՚ի տեղւոջ լռութեան՝ դադարեաց յայրի
միում աւուրս տասն . և արձակեաց յիւրմէ
զպրոխորոն երթալ ՚ի քաղաքն . և ինքն ա-
րարեալ անդ այլ ևս աւուրս տասն առանց
կերակրոյ՝ ետես զհրաշալին զայն տեսիլ , որ
գրեալ կայ ՚ի գիրս յայտնութե̃ . զորոյ և ըղ-
գրութին հանգոյն աւետարանին ՚ի ձեռն նա-
տարուե̃ իւրոյ ասէ լինել պրոխորոն , և զնո-
րուն ևս օրինակ ասէ թողեալ յաւետարան-
չէն ՚ի կղզւոջ անդ պատմոսի :
Զկնի ա̃մի երթեալ յովհաննու ՚ի միում
աւուր , և նստեալ ՚ի մէջ հրապարակի եկե-
ղեցւոյն ժողովելոյ՝ սկսաւ ասել ցն̃ս : Տե-
սէք

ածէք եղբարք և որդիք, զգուշութ՟ պահեցէք զլուսաւոր վէդպութ՟ին, զոր ընկալայք յինէն տ՟ն սրտիւք ձերովք, և փութասջիք առողջ-մտութ՟ կատարել զպատգամս ք՟ո . և ե-ղերուք կատարելապէս որդիք լուսոյ . զի ա-հաւասիկ մերձեալ է ժամ առ՚ի հրաժարել ինձ ՚ի ձէնջ, և նաւել յեփեսոս : Եւ յաւել նդ՟ արտասուօք, հայր մեր բարի՝ մի որբ թո-ղուր զմեզ պծառայս և զորդիս քո, առէ ցնո . տիրեալք իմ ուստերք և դստերք բարեմիտք, ուրախ լերուք ՚ի ք՟ս յս՟ ՚ի տր՟ մեր . զի նա հրամայեաց ինձ երթալ յեփեսոս :

Եւ ՚ի միւսում աւուրն գնեալ պատրաստա-կան նաւ՝ որ երթայր յեփեսոս, աղօթս ա-րարեալ հրաժարեցաք յեղբարց անտի, և մտաք ՚ի նաւն . և նաւեալք իբրև աւուրս չո-րեքտասան՝ հասաք ՚ի տեղի մի մերձ յեփե-սոս տասն մղոնաւ : Եւ ելեալ մեր ՚ի ցամաք՝ հետևելով չոգաք և մտաք ՚ի քաղաքն . և լուեալ եղբարցն՝ ժողովեցան առ մեզ մեծաւ ուրախութ՟ ՚ի տեղին, յորում նաւեալ հանգ-չէաք :

Եւ եկեալ դոմնոս եփեսացի՝ դէոսկորիդի որդին, առեալ տարաւ զմեզ ՚ի տուն իւր . քանզի հայր նորա վախճանեալ էր (երբեմն ասպնջականն յովհաննու) . և դադարեցաք առ նմա . և անդ գային եղբարքն ամենե-քին, և ուսանէին ՚ի յովհաննէ . մինչև հա-ւանել եփեսացւոցն առ հասարակ բանից և գործոց յովհաննու :

Աստանոր դնէ պրօխորոն այսպիսի հաշէ-

ժա

ժամանակի. մինչ՝ եկաք առն զառաջինն յե-
րուսաղեմէ յասիա, էր յովհաննէս ամաց Ծ.
և եօ էր ամաց Ղ. և եղեալ առաքելոյ եփեսո-
սի 'ի քարոզութեն ամս Թ. և նախ քան զաք-
սորիլն մեր առաքեալ յեփեսոս ամս ԺԵ. և 'ի
պատմաս կղզւոջն յաքսորանն առաքեալ ամս
ԺԶ. և յետ դարձին մերոյ յաքսորանացն ա-
ռաքեալ յեփեսոս ամս Ղ. (որ վերակացու զքի
ԻԶ): Նա այս հաշիւ քաջ ստուգի՝ հայելով
'ի հաստատուն ժամկէ դարձի աքսորանաց յա-
ռաջին ամի տրայիանոսի՝ ըստ հրամանի նա-
խորդի նր ներուեայ, որ երկեամ մի և եթ
թգւրեաց՝ յամի տն իբր 96, և 97. վոյ և աք-
սորանքն 'ի պատմաս լինի յառաջին ամի դո-
միտիանոսի, քն յամի տն 81. ուստի և դարձուստ
յովհաննու զառաջինն յեմէ յասիա՝ լինի
յամի տն իբր 57. և զի յայնժամ առի լինել
իւրն յիսուն ամաց, գտանի իբրու եօթն կմ.
տասն ամօք յետոյ ծնեալ Քի զփրկիչն և ըզ-
վարդապետն իւր. որ գեղեցիկ միաբանի ԻԷ
ընթացից վարուց իւրոց. զոր օրինակ և վախ-
ճանն լինի 'ի հասակի աւելի քան զիննսուն
ամաց, ուստի և զնոսն ամենեքին. զորմէ ժամ
է ասել:

Նրդ՝ Ճառընտրին մեր մեծ, ուստի առաք
զնախագրեալ բանս, սոսա փախճան տայ պատ-
մութեն. որում երևի զհետ գալ միւս հան-
դիսացեալ հաստատեալ գրութեն պրոխորոնի
վքն հանդստեան կմ ննջման աւետարանչին,
որ սկսանի՝ Նր ընդ եղբարս, և գտանի 'ի բա-
զում մատենս, և յօրինակս ինչ ձեռաշնչի
'ի

'ի վերջկոյս . այլ քանզի այլ ք նախ քան ըղ-
նջմանն յովհաննու աւանդեն և խնչ խնչ ,
նշանակեսցուք 'ի կարգիս :

Պատմէ կղեմէս աղեքսանդրացի առ եւսե-
բի , զոր յիշէ և ոսկեբերան այլովքն հան-
դերձ , թէ յետ դարձին 'ի պատմոսէ՝ յոր-
ժամ շրջէր միւսանգամ յովհաննէս յասիա
'ի կողմանս եփեսոսի 'ի քարոզուն աւետա-
րանին , գտեալ երիտասարդ մի զօրաւոր և
գեղեցիկ՝ որ եւ այր հոգւով , սիրեաց զնա ,
և յանձնեաց եպսկ ումեք յեկեղեցւոջ առա-
ջի քնի՝ բարւոք խնամ տանել նմա , և դաս-
տիարակել 'ի հաւատս և 'ի վարս բարիս . և
նա արար զնմ , մինչև մկրտեաց զնա . և այ-
նուհետև արձակեաց յիւրմէ իբրև հաստա-
տեալ 'ի քն , անփոյթ արարեալ 'ի բազում հո-
գաբարձուէ և 'ի պահելոյ : Յայնժամ ժո-
ղովեցան առ նա սնոտիակիցքն իր , և հրապու-
րեալ 'ի թուլամորթ վարս զեղխութն արա-
րին զնա չար քան զառաջինն . մինչև լինել
աւազակ և աւազակապետ և սպանող :

Դէպ եղև յովհաննու գալ միւսանգամ 'ի
քաղաքն անդր . և ասէ ցեպսն . տուր մեզ 'ի
դուրս զաւանդն զայն , զոր ես և քն տուաք
'ի քեզ՝ առաջի վկայութե եկեղեցւոյս այ-
սորիկ՝ յորում դուդ կաս : Իսկ նա զառաջինն
զարմացաւ , եթէ արծաթ խնդրիցէ աւանդեօք ,
զոր չէ իւր առեալ . այլ իբրև ասաց յովհան-
նէս , զերիտասարդն զայն խնդրեմ , և զհո-
գի եղբօրն պահանջեմ , յոգւոց եհան եպսն
դառնապէս , և ասէր արտասուօք . նա մե-
ռաւ .

ռաւ ։ Յովհաննէս ասէ ․ զխարդ կեներր , և որով մահուամբ ։ Լուէ եղբայն , այլ մեռաւ ․ զի 'ի բաց եկաց 'ի մենէ , և աւազակ եղև չա֊րադ'են այն ․ և այժմ փոխանակ եկեղեցւոյ 'ի լերինս շրջի համադերձ այլովք՝ որ նման են նմա ։

Զայս լուեալ յովհաննու՝ ձեռն արկանէր զպարեգօտիւք իւրովք և պատառէր ․ և յոգ֊ւոց ելանելով՝ կոծէր զերեսս իւր , և ասէր ․ վա՛հ , բարւո՛ք պահապան , զոր թողի ես հոգ֊ւոյ երիտասարդին ․ վաղվաղակի ձի՛ ածէք ինձ , և այր առաջնորդ ճանապարհին ցուցա֊նելոյ ։ Առ նա այնուհետև զօմանս յեկե֊ղեցւոյ անտի և գնաց ․ և իբրև եհաս նա 'ի տեղին յայն , կալան զնա պահապանքն ա֊ւազակաց ․ իսկ նա ոչ փախեաւ և ոչ հրա֊ժարեաց , այլ աղաղակէր և ասէր ․ վ՛ս այսո֊րիկ իսկ եկեալ եմ ես ․ արդ ածէք առէք տա֊րա՛յք զիս առ գլխաւորն ձեր ։

Իսկ երիտասարդն այն կայր մնայր ուրեք սպառազինեալ ․ և իբրև մերձեցաւ և ծա֊նեաւ նա զյովհաննէս , զամօթի հարաւ , զոտս արձակեաց և փախեաւ ։ Իսկ յովհան֊նէս մոռացեալ զծերութիւն իւր , և զհետ մտեալ նի յամ զօրութե իւրմէ , աղաղակէր և ասէր ․ զի՞ փախուցեալ ես դու որդեակ ․ երկեա՞ր դու 'ի ծերունի հօրէ քումմէ ․ ողոր֊մեա՛ց ինձ որդեակ , և մի՛ երկնչիր ․ զի կա՛յ ևս քո յոյս կենաց ․ ես տաց պտնի քոի փո֊խանակ քո ․ և եթէ մեռանիլ և՛ս իցէ փոխա֊նակ Ը քո , ուրախութ և ցնծութ յանձն ա֊

առից և համբերից, զոր օրինակ և տր մեր փոխանակ մեր. փոխանակ քո տայց զանձն իմ. կա՛ց մնա՛ հանդարտիկ. և հաւատա՛ յինձ, զի տր առաքեաց զիս ։

Իսկ նա իբրև լուաւ, զառաջինն կայր գլխակեալ և 'ի խոնարհ հայէր. և ապա յետ այնորիկ ընկեց նա զզէնն իւր 'ի բաց. և սպ զգաղանի հարեալ՝ զահի հարեալ լայր գառնապէս ։ Այլ իբրև մերձեցաւ առ նա յովհաննէս, գիրկս եարկ նմ երիտասարդն, և դարձեալ արտասուօք զանձն իւր թանայր իբրև անդրոյս 'ի փրկութէ ։ Իսկ առաքեալն երաշխաւոր լինէր յայսմիկ, և երդնոյր նմա, եթէ ես թողութի խնդրեմ վն քո 'ի փրկչէն մերմէ, և քաւեսցիս դու. և բուռն հարկանէր զաջոյ աւազակապետին, և դնէր 'ի վր աչաց իւրոց և համբուրէր, իբրու թէ սրբեցաւ նա 'ի ձեռն ապաշխարութե ։

Այլ եառ վարեաց զնա, և եած ընդ իւր յեկեղեցի. և ստէպ ստէպ պաղատանս և աղօթս մատուցանէր նա փոխանակ նր. և հանապազորդ պահօք վաստակէր և ջանայր ընդ նմա. և ազգի ազգի վայելուչ բանիւք մխիթարէր զմիտս նր. և ոչ գնաց անտի, մինչև հաստատեաց զնա 'ի շնորհս տն, և աւանդեաց 'ի ձեռս եկեղեցւոյն, տուեալ օրինակ ցուցանելի վն ճշմարիտ ապաշխարութեն ։

Յետ այսորիկ գրէ եւսեբիոս յաւանդութէ սրբյն պօղիկարպոսի աշակերտին յովհաննու՝ ընդ յառաջ բերելոյ սրբյն երանոսի հետևողի առաքելոց, եթէ յովհաննէս առաքեալ և-

մուտ

մուտ երբեմն 'ի բաղանիս, որպէս զի լուացցի անդ. բայց իբրև գիտաց՝ եթէ 'ի ներքս է կերինթոս աղանդապետն, ստուեալ 'ի տեղւոջէ իւրմէ, և փախեալ 'ի դուրս. զի ոչ համբերէր նա լինել 'ի ներքոյ յարկին՝ յորում էր նա. և ասէր ցայնոսիկ՝ որ ը նմա էին. փախիցուք, գուցէ և բաղանիքս փլանիցին. զի 'ի սմա է կերինթոս թշնամի ճշմարտութեանն :

Բազում և այլ առանձին աւանդութիւնք են մեր աւետարանչին յովհաննու առ զանազան մատենագիրս. յորոց մի է և այն յիշատակեալն 'ի հերոնիմոսէ՝ միաձայն ը գրելոցն 'ի նք աւետարանի նորա և 'ի թուղթս, թէ ստէպ խրատէր զաշակերտսն առաւել քան զամ ինչ յիշել զայն պատուիրան՝ որ մեր սիրելոյ զմիմեանս. և յամ 'ի բանս երկրորդէր, որդեակք սիրեցէք զմիմեանս. զի սէր յայ է, և ած սէր է. ուստի և ինքն երանելին կոչի և է՝ սիրոյ աշակերտ, և աշակերտն այն՝ զոր սիրէրն յս : Ասէ յասել երբեմն հաւատացելոց ցնա. վարդապետ, միշտ սէր քարոզես. այլ կամիմք, զի և այլ ինչ բան խրատու թողցես մեզ յիշատակ, ետ ասեն պինի. եթէ սէր լինիցի 'ի ձեզ, շատ է այդ. և չէ ինչ այլ պիտոյ. զի ամ բան յայն պատուիրան բովանդակի :

Իսկ աւանդութիւն այն առեալ յաբդիասայ՝ 'ի հին, բայց յանվաւերականն գրչէ, թէ որճէլ իցեն յովհաննու զբաժակ մահու թունալից՝ ըմպանք 'ի հերձուածողաց, և 'ի խա-

չա-

չափեցեր մեր զբաժակն՝ խորտակեալ իցէ, կամ արբեալ մեր զայն՝ ոչինչ մնացեալ իցէ, 'ի վր այլոյ անձին գրի 'ի մետափրաստեան Ճառ-ձակ պատմութ 'ի վարս յովհաննու : Որ ասէ այր մի 'ի հեթանոսաց անկեալ է ծանր պաշտեօք դիւամոլ . սա ներդեղ 'ի պարտատեարց և ընկղմեալ յանյուսութիւն՝ գնաց խնդրել հնարս 'ի հրէէ ումեմնէ . և նա քանզի էր դեղագործ և գեղատու, ետ նմա բաժակ դեղոյ, զի արբցէ և զերծցի 'ի հոգւոյ՝ գեղամահ լինելով : Իսկ այրն երթեալ 'ի տուն իւր՝ այն ինչ բուռն առնէր անձին ըմպել զթոյնն մահաբեր, յիշեաց զսովորութիւն քրիստոնէից վն օրհնելոյ զուտելիս և զըմպելիս . և խաչակնքեալ 'ի վր բաժակին՝ էարբ զայն . և զօրութբ սբյ նշանին եղև նմա չար և ոչինչ : Իսկ յետ միւսանգամ փորձելոյ զնոյն փորձ, իբրև պատմեաց հրէին զիրսն, 'ի միտս եկն հրէայն, և գնացեալ առ եպն յովհաննէս աւետարանիչն՝ հաւատաց 'ի խաչեալն քս, և մկրտեցաւ . յայնժամ կոչեաց յովհաննէս և զայլն զայն զհեթանոս, և դարձոյց զնա եւ 'ի քս . և ասաց նմա առնուլ բուռն մի խոտ, և տալ պարտատեարց իւրոց . և դարձաւ խոտն 'ի ձեռս նր ոսկի ընտիր . և այնպէս հատոյց զպարտսն : Այլ մեք յետ աստուածագոյն ա-ւանդոյ եկեղեցւոյ, որ վն փոխման Տր աւետարանչին :

Գրեն հնախօսք առ հասարակ, թէ սբն յովհաննէս գիտացեալ զօր փոխման իւրոյ յաշխարհէ՝ յետ տալոյ աշակերտաց իւրոց զվերջին

ջին խրատս իւր և զօրհնութիւն, եւ բանալ
գերեզմանն անձին, և անդ ննջեաց իբրև 'ի
քուն. և այս ը̅արձակ գրեալ կայ յառան-
ձին ընթերցուածն՝ որոյ սկիզբն է. * Իբր ը̅
եղբարսն երանելին յովհաննէս մեծաւ ու-
րախութ̅բ 'ի տ̅ր. և կատարածն. * Եւ ա-
պա կնքեալ զտ̅մ զինքն, և ասացեալ՝ թէ
դու լեր ը̅ իս տ̅ր իմ յ̅ս ք̅ս. և կողմնեցաւ 'ի
խորափոսին, ուր զհանդերձն իւր տարա-
ծեաց: Եւ ասացեալ ցմեզ, խաղաղութիւն
ը̅ ձեզ եղբարք. և մինչդեռ մեք ուրախ էաք
և լայաք, աւանդեաց զհոգին 'ի ձեռն տ̅ն
ս̅բ առաքելոյն և աւետարանչին յովհաննէս:
Զոր յաւելուն տ̅մ վկայաբանք գրել ը̅ հին
ճառընտրին մերոյ այսպէս: * Եւ երթեալ
աշակերտացն 'ի ք̅ղ̅քն՝ պատմեցին եղբարցն,
եթէ վ̅դ̅պն մեր ննջեաց յովհաննէս: Եւ ե-
լեալ ոմանք յեղբարցն՝ բացին զտապանն, և
գտին զհողաթափս միայն, և զմարմինն ոչ
գտին. քանզի տ̅ծ վերափոխեաց զյովհան-
նէս, որպէս ինքն կամեցաւ: Որ մետափրա-
տէս 'ի վ̅ր բերէ. * և յաւելու նա յենովք
և յեղիա թեսբացի: Իսկ յայսմաւուրքն ա-
սէ. * ոչ գտին զն̅ր մարմին աւետարանչին,
զի վերափոխեալ էր առ տ̅ր կատարեալ յա-
րութ̅բ, որպէս ս̅բ կուսին մարիամու հոգևոր
մօրն իւրոյ տ̅ծածնին: Որ է հաւանելի կար-
ծիք. այլ ստոյգն է անգիտելի, և խորհրդ-
թաքուն. ը̅ որում և անթարգմանելի մնայ
բանն տ̅ն ասացեալ առ պետրոս զյովհաննէ.
* եթէ կամիմ, զի կացցէ դա, մինչև ես
գամ:

զամ ||. որ առ. առաքելովք անգամ էր ընդ-
խնդրով. և ինքն իսկ յովհաննէս 'ի մեկնել
անդ զայն բան՝ թողու անլուծանելի, այս-
պէս ասելով. * Իւ ել բանս այս յեղբարս.
և համարեցան՝ թէ աշակերտն այն ոչ մեռա-
նիցի. և ոչ ասաց նմա յս, եթէ ոչ մեռանի-
ցի, այլ թէ կամիմ ես, թէ կացցէ դա մին-
չև ես գամ || : Արդ եթէ զմիւսանգամ
գալստեննէ իմասցուք, լինի վիճակ յովհան-
նու համգոյն ենովքայ և եղիայի. ապա ե-
թէ առցուք զգալըտեան յՔսունելութն հող-
ւոյն 'ի փոխման նր, լինի վերափոխել համ-
գոյն տիրամօրն : Իւ զի ոչ գտան երբէք և
յզկնի դարս մասունք ինչ նշխարաց նր աւե-
տարանչին, յայս կարծիս հաստատեցան բա-
զումք : Այլ մեզ կարևոր քան զամ է յար-
գել և պահել զմծարան վՔպուՆ նր և զհա-
գեկեցոյց խրատս սիրոյ՝ արժանի լինել մա-
սին որբումն նորա և երկնաւոր պսակացն 'ի
քս յս 'ի տր մեր. որում փառք յաւիտեանս,
ամէն :

XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆՔ։

(1) Բանզի յընթացս պատմութե պարբերութն նշանա-
կեցաք, յորոց առաւել լինին իւրաքանչիւր աւանդութք
'ի վր վարուց որդւոցն որոտման, չէ հարկ այնուհե-
տև խոյզ և խնդիր առնել 'ի վր նոցին իրաց. թող զի
եթէ կամիցաք յերկարել զծանօթութիս ընդ այնպէս խնդ-
րոց՝ որ առ. հարս և մեկնիչս, առ. վկայաբանս և քննիչս,
ցիրաց վերաբերելոց առ. յովհաննէս կն առ. յակոբոս,

հասարակ մի լինէր սահմանին ։ Ո՛ւր թողից զայն, զի կան և ինչ ինչ անստոյգ ․ զոր ոչ միայն յետոյինք, այլև հին երևելի մատենագիրք յիշեն ․ և դժուարին է վեր 'ի վերոյ բանիւք սուզել կամ սահել զայնպիսիս ․ որպէս և 'ի դաշն Հզնին ոմանք 'ի խուզարկուաց ․ զի է սակս պատեհրաստ եղելոյն եփեսացւոց առ եւսեբեայ, թէ յովհաննէս աւետարանիչն կրէր 'ի ճակատու թիթեղն ոսկի հանգոյն քահանայապետի ․ և սակս յովհաննէս կաթողիկոսին մերոյ արտաքոյ հասարակաց կարծեաց, թէ մարմին յովհաննու աւետարանչի գտեալ իցէ յեփեսոս, և փոխադրեալ 'ի բիւզանդիա ․ զի ոչ յայսպիսեաց գտանին ճ՛ ձայնակիցք կ՛ դիմախօսք ․ ոչ նշանակէ սանոինի անորոշ բանիւք ․ թո՛ղ զի և գիրուն աւետարանին ոմանք յեփեսոս ասեն, և ոմանք 'ի պատմոս ։ Մեզ շատ լիցին գրեալքս եթէ իբրև աներկբայելի, և եթէ իբրև հաւանելի ։

Միայն մի աւանդութիւն նախնեաց, թէ առաջին Թուղթն յովհաննու գրեցաւ առ պարթևս, բերցուք զբանս միոյ 'ի նոր մեկնչաց ․ Ք. յակոբայ դիրինի, որ ունի 'ի յառաջաբանի մեկն ․ այնր Թղթոյ այսպէս ․ * Թէպէտև կաթո_
„ ղիկէ, զի ընդհանրական է Թուղթս, 'ի պէտս հաւա_
„ տացելոց՝ որ ը՛ն աշ՛ տեղիս, բայց յանուանէ առ Պար_
„ թևս ասացեալ համարին ս՛ըն օգոստինոս (յղ․ խնդ․
„ աւետ․ Բ․ 39), իդասկիոս (յղ․ Եսրէսրդ), հիւգինեա
„ պապ (Թղթ․ ա), և յովհաննէս երկրորդ (Թղթ․ առ․ առ
„ վալէր), և այլք ։ Վն զի եթէ որուն և եթէ անուն
„ պարթևաց զայնու ժամանակաւ յարձակ էր և հռչա_
„ կաւոր, և զպարսիկս ևս, և զայլ յոլովագոյն ազգս
„ յինքեան փակէր, ը՛ն մկայելոյ յուստինոսի (Պերճ․
„ խա․ և խբ), և տերտուղիանոսի (յղ․ պաշտօնէի․ Պերճ
„ Բ․ և ընդդէմ հրէից), և պլինիոսի (Զ․ 25) ։ Եւ յո_
„ լովք էին բնակեալ անդ, կէս մի 'ի հրէից՝ և կէս մի
„ 'ի հեթանոսաց դարձեալք 'ի քրիստոնէութի ․ ոչ ու_
„ նիմք խմաստասիրել 'ի գործոց առաքելոց (Բ․ 9), և
„ 'ի տերտուղիանոսէ, և 'ի յովսեպոսէ ։
„ Թո՛ղ զի անտոն կոմադրիոս գաւառապետս ընկերու_
„ թեն յնի յարևելեան հնդիկս, և միջայել բարուրոս
„ 'ի Թուղթսն գրեալս 'ի կոա՝ յամի տն 1555, ասեն,
„ թէ ցարդ ևս ոմանք 'ի պարսից՝ որք զքնակեան հա_

„ [illegible]

,, սասոս ունին, համարին ընկալեալ զայն 'ի սմին յով-
,, հաննէ առաքելոյ: Քանզի և Բարոնիոս (յամի 99),
,, և այլք ոչ սակաւք համարին, թէ սմին յովհաննէս
,, յետ մահուան սիմոնի կանանացւոյ, բարթուղիմէո-
,, սի և թովմայի՝ որք անշուշտ քարոզեցին 'ի կողմանսն
,, յայնոսիկ ըստ սոփրոնիոսի և ըստ այլոց, երթեալ իջէ
,, յՃՆ պարսից և պարթևաց, և առաքեալ զնա հաւա-
,, տոյն Քոի ||:

'Ի դնել այսր՝ ոչ սակաւ մխիթարութիւն է ազգիս հայոց, որ առ առաքելովք ունէր զանուն և զգործութիւն պարթևաց՝ սկսեալ յեդեսիոյ և 'ի մծբնայ մինչև յամ սահմանս հայոց մեծաց, ունել բաց 'ի բարթուղիմէոսէ և 'ի թադէոսէ առաքելոյ զծածկեալ աւետարանիչն յովհաննէս, և արժանի լինել ընծայութեան այնպիսի առաքելական թղթոյ, որ է բովանդակ լի հոգւով այ և սիրով այ և ընկերին: Իցէ՞ թէ ասասցէ ոռունս հայոց, թէ ասացեալ առ իս ուղղեալ է բովանդակ ձևս սիրոյ՝ սիրոյ աշակերտին. զի որդիք իմ կարօտին յոյժ խրատու սիրելոյ զմիմեանս. և եթէ զայս խրատ ևեթ շահեսցուք յընթերցուածոյ անտի թղթոյ նր, ոչ և 'ի լրոց վարուց սիրելի աշակերտին յնի, շատ է մեզ:

հատոր մի լինէր առանձին ։ Ո՞ւր թողից զայն, զի կան և ինչ ինչ անստոյգ․ զոր ոչ միայն յետինք, այլև հին երևելի մատենագիրք յիշեն․ և դժուարին է վեր ՚ի վերոյ բանիւք ստուգել կամ ստել զայնպիսիս․ որպէս և ՚ի զուր ճգնին ոմանք ՚ի խուզարկութեան․ Եփ է ասելն պողիկրատայ եպիսկոպոսին եփեսացւոց առ եւսեբեայ, թէ յովհաննէս աւետարանիչն կրէր ՚ի ճակատու թիթեղն ոսկի հանգոյն քհնյապետի․ և ասելն յովհաննէս կաթողիկոսին մերոյ արտաքոյ հասարակաց կարծեաց, թէ մարմին յովհաննու աւետարանչի գտեալ իցէ յեփեսոս, և փոխադրեալ ՚ի բիւզանդիոն․ զի ոչ յայտնեաց դատնին և հայնակիցք և դիմախօսք․ ոչ նշանակէ ատենանի անորոշ բանիւք․ Թո՛ղ զի և զգրուն աւետարանին ոմանք յեփեսոս ասեն, և ոմանք ՚ի պատմոս ։ Մեղ շատ լիցին գրեալքս եթէ իբրև անհերքելի, և եթէ իբրև հաւանելի ։

Միայն վս̄ աւանդուն նախնեաց, թէ առաջին թուղթն յովհաննու գրեցաւ առ պարթևս, բերցուք զբանս միոյ ՚ի նոր մեկնչաց․ Յ. յակոբայ դիրինի, որ ունի ՚ի յառաջաբանի մեկն․ այնր թղթոյ այսպէս․ * Թէպէտև կաթո-
,, ղիկէ, այ՟ ը̄ հանրական է թուղթս, ՚ի պէտս հաւա-
,, տացելոց՝ որ ը̄ ամ՟ տեղիս, բայց յանուանէ առ Պար-
,, թևս առաքեալ համարին սբ̄ն օգոստինոս (յղ․ խնդ․
,, աւետ․ Բ․ 39), իդակիոս (յղ․ եըըոըդ), հիւգինեոս
,, պապ (Թղթ․ Ա̄), և յովհաննէս երկրորդ (Թղթ․ Ա̄․ առ
,, վալէր), և այլք ։ Վս̄ զի եթէ ա̄րուն և եթէ անուն
,, պարթևաց զայնու ժամանակաւ ը̄արձակ էր և հռչա-
,, կաւոր, և զպարսիկս եւս, և զայլ յոլովազգյն ազգս
,, յինքեան փակէր, ը̄ վկայելոյ յուստինոսի (Գիր․
,, խա․ և խԷ), և տերտուղիանոսի (յղ․ պաղիոնի․ Գիրք
,, Է․ և ընդդէմ հրէից), և պլինիոսի (Զ․ 25) ։ Իսկ յա-
,, ղովք էին բնակեալ անդ, կէս մի ՚ի հրէից՝ և կէս մի
,, ՚ի հեթանոսաց դարձեալք ՚ի քրիստոնէութիւն․ ոչ ու-
,, նիմք իմաստասիրել ՚ի գործոց առաքելոց (Բ․ 9), և
,, ՚ի տերտուղիանոսէ, և ՚ի յովսեպոսէ ։

,, Թո՛ղ զի անտոն կոճադրիոս գաւառապետ ընկերու-
,, թե̄ն յիսուսեան հնդկաց, և միջայէլ բորուղոս
,, ՚ի թուղթսն գրեալս ՚ի կոա՝ յամի տն̄ 1555, ասեն,
,, թէ ցարդ եւս ոմանք ՚ի պարսից՝ որք զքն̄ական հա-

,, ւատս

„ սաստիս ունին, համարին ընկալեալ զայն 'ի սմին յով-
„ հաննէ առաքելոյ ։ Քանզի և բարոնիոս (յամի 99),
„ և այլք ոչ սակաւք համարին, թէ սմին յովհաննէս
„ յետ մահուան սիմոնի կանանացւոյ, բարթուղիմէո-
„ սի և թովմայի՝ որք անշուշտ քարոզեցին 'ի կողմանսն
„ յայնոսիկ ըստ ամփրանիոսի և ըստ այլոց, երթեալ իցէ
„ յերկիրն պարսից և պարթևաց, և տարածեալ զնն հաւա-
„ տոյն քնի ||։

'Ի գնիլ այսր՝ ոչ սակաւ մխիթարութիւն է ազգիս հայոց, որ առ առաքելովք ունէր զանուն և զծրութիւն պարթևաց՝ սկսեալ յեդեսիոյ և 'ի մծբնայ մինչև յամ սահմանս հայոց մեծաց, ունել բաց 'ի բարթուղիմէոսէ և 'ի թադէոսէ առաքեալ զձեռագան աւետարանիչն յովհաննէս, և արժանի լինել շնորհելու այնպիսի առաքելական թղթոյ, որ է բովանդակ լի հոգւով սիրոյ և ոգրով սիրոյ և ընկերին։ Իցէ՞ թէ ասասցէ տունս հայոց, թէ առաւել առ իս ուղղեալ է բովանդակ ճառ սիրոյ՝ սիրոյ աշակերտին. զի որդիք իմ կարօտին յոյժ խրատու սիրելոյ զմիմեանս. և եթէ զայս խրատ ևեթ շահեսցուք յընթերցուածոյ անտի թղթոյ նր, ոչ և 'ի լռոյ վարուց սիրելի աշակերտին յիսուսի, շատ է մեզ։

ՎԱՐՔ ՍՐԲՈՅՆ

Բարսղի՝ Կեսարու Հայրապետին ։

Տ. Յ. յունվար. 1 ։ Լ. յունիս. 14 ։ Ճառընտր. Ա. Հ. և Բ. խա. և Յ. ռհէ. յեղանակաւ ներա-ցուցայ ։ Բոլլանդեանն Բայերորէա. 'ի Բ հատ. յու-նիսի. էջ. 807 = 957 ։ 'Ի Գործս Բարսղի. հատ. Գ. էջ. ԼԵ = ՃՅԷ ։ Այն եկեղեց. և Գր. Նիւս. և Գր. Աստուածաբ. և Ամփիլոքիոս. և այլք 'ի Ներբող Բարսղի ։ Սոկրատ. սոզոմ. Թէոդորէտ. Իա (1) ։

ԹԱԳԱՒՈՐԱԿԱՆ անուն պանծալի՝ մեծն Բասի-լիոս կմ Վասիլիոս, որ և Բար-սեղ Կեսարացի, պայծառ ջահ կաթուղիկէ եկեղեցւոյ՝ ընդ Ճշգրիտ բանի ու-րումն 'ի նախնեաց (կմ օքն ամփիլոքիոսի), և արտափայլեաց արեգակն աւետարանական Ճշմարտութե, որ սփռեաց զՃառագայթս մծարանութե իւրոյ ընդ ամ տիեզերս. կա-տարեալ վարուք, բանիւ գերիմաստ, զօրա-ւոր գրով, և ծայրագոյն յմծայնն և յարտա-քին գիտութիւ, լի ամ առաքինութբ. սիւն եկեղեցւոյ, զարդ քհնյապետութե և դպրոց մծպաշտութե. այր այ, պատգամախօս միած-նին հօր, տնտես հաւատարիմ և գրիչ հոգ-

ւոյն

ւոյն սրբոյ ․ յորմէ սահմանեցաւ լինել ազատ արար եկեղեցւոյ յամ՟ հերձուածոց՝ որպէս երկնաւորաց շանթ ջախջախիչ հրեղէն լեզուաւ գլխոյն արիոսի, եւնոմիոսի, սաբէլի, մակեդոնի հոգեմարտին, ապողինարի, և ամ՟ աղանդաւորաց ․ և եղև վէպ ոչ միայն կեսարացւոց, այլև ամ՟ եր՟ի ․ ոչ միայն իւրում ժամանակի, այլև ամ՟ ժամանակաց ։

Ծնաւ սբն բարսեղ յաւուրս սր՟ ժողովոյն նիկիոյ, (ըս՟ ոմանց յամի 328 ․ և ըստ այլոց 317 ․) ՚ի կեսարիոյ մայրաքաղաքէ առաջին հայոց, որ և մաժակ գաւառաց կմ՟ կապադովկիոյ՝ առ արգէոս լերամբ, յազնուական և յա՟ծասէր տանէ ․ նախնիք նր՟ էին ՚ի սեբաստիոյ փոքուն հայոց, այլ հայր նր՟ համանուն բարսիլիոս կոչեցեալ էր նէոկեսարացի ՚ի պոնտոսէ, և մայրն եմմելիա ՚ի բուն ՚ի կեսարիոյ կապադովկացւոց, երկոքին ևս սբք տօնելիք ․ (այց և տօնեն ոմանք ՚ի մայիսի ․ 30) ։ Հաւն նր՟ մայրենի՝ նահատակեալ մռ՟ ՚ի քն՟ հաւատոց ՚ի հալածանս դիոկղետիանոսի և մաքսիմիանոսի ․ որպէս և քեռին գրիգոր անուն՝ ձեռնադրեալ եպս կողմանցն այնոցիկ ․ (յորմէ անուն ընկալաւ և եղբայրն բարսղի գրիգոր նիւսացի) ։ Իսկ մամն՝ նր՟ մայր մօրն՝ մակրինա կին սր՟՝ (տօնելի, ըս՟ ոմանց ՚ի 14 ․ յունվարի) էր աշակերտուհի սբյն գրիգորի սքանչելագործի ․ (յորմէ և քոյրն բարսղի ընկալաւ զանունն մակրինա) ։

Այլ էին եղբարք բարսղի երեք ․ նաւկրատիոս, որ եղև վաղամեռիկ իբ՟ ամաց ․ գրի-

զոր՝ որ եղև եպս Նիւսայ. և պետրոս կրտսե-
րագոյն 'ի զաւակս ծնողացն, որ եղև եպս
սեբաստիոյ. և քորք վեց, յորոց երեքն կու-
սանք, և երեքն ամուսնացեալք։ Բարսեղ
ետես 'ի մանկութե և 'ի պատանեկութե զհանճ
իւր զսրբուհին մակրինա, և լուաւ 'ի նմանէ
զվրդպտութիս սքանչելագործին. նոյնպէս և
մակրինա քոյր նր՝ որ եղև երևելի սրբութբ
և իմաստութբ, և մեծապէս սատար հօգևոր
դաստիարակութե եղբարց և քերց իւրոց՝ ընդ
սբյն բարսղի։

Յորդ պարծանք բոլորեցուն սոցա անդրանիկ
յեղբարս՝ մեծն բարսեղ, որ ծնաւ որպէս ըն-
սամուէլ պտուղ աղօթից 'ի նր ծնողաց, և
սնաւ 'ի ձեռս նր մր կարգօք ածպաշտութե,
դաստիարակեցաւ 'ի հօրէն նաև յուսումն նր
գրոց և արտաքին դպրութե իբրև յառաջին
վարժապետէ. յորոյ 'ի դպրոցի կային և ո-
մանք 'ի մանկանց հայոց, ընդ որս և յաթէնս
ուսումնակից եղև յետոյ բարսեղ։

Պնէպ եղև բարսղի 'ի մանկութե խօթանալ
մինչև ցմահ. և 'ի հոգալ բասիլիոսի հօր նր
տեսանէ 'ի քուն զմրն, զի երկրորդէր առ
նա զասացեալն յաւետարանի առ Թգւրազն.
Երթ, որդին քո կենդանի է. և խնդքն ևս ըղ-
նորին հաւատոց զհետ երթեալ՝ ընկալաւ
զպտուղ հաւատոցն նոյնպէս. զի ողջացաւ
բարսեղ բոլորովին, և դարձաւ յառաջին
կայտառութի իւր։

Յետ վախճանելոյ հօրն և հանւոյն՝ յորժամ
էր բարսեղ իբր վեշտասան ամաց, ետ զանձն
յա-

յառաւել ուսումնասիրութիւն ո՛չ միայն 'ի կե-
սարիա Կապադովկացւոց, այլև 'ի կեսարիա
պաղեստինացւոց՝ որ առաւել ծաղկեալ էր.
և յետ դեգերելոյ 'ի կողմանսն յայնոսիկ
լամս բազումս՝ եանց 'ի կոստանդինուպօլիս,
իբրև զի առաւել ինչ գտցէ յուսումնարանս
թագաւորեալ քաղաքի : Անդ աշակերտեցաւ ը̅
ոմանց՝ լիբանիոսի հեթանոս փիլիսոփայի,
որ էր վարժապետ անուանի. այլք ասեն՝
յանտիոք ասորւոց. և այլք յաթէնս, ուս-
տի եկեալ էր նո̅ 'ի բիւզանդիա : Այլ յոր-
ժամ չոքաւ բարսեղ 'ի մայրն իմաստութե̅
յաթէնս յամի տն̅ իբր 343, անդ գտեալ
զգաւառակից իւր և զծանօթ զգրիգոր Նա-
զիանզացի՝ յարեցաւ 'ի նա. և գործակցութ̅
միմեանց յառաջադէմ լինէին յա̅մի, թող զի
և յառաջագոյն կիրթ էին 'ի կարևոր ուս-
մունս. միանգամայն և առաքինի քաղաքա-
վարութ̅, իբրև հրեշտակք երևէին 'ի մէջ
աթենացւոց :

Եւ թէպէտ բազումք էին յայնժամ վարժա-
պետք իմաստունք յաթէնս 'ի հելլենացւոց
անտի, այլ առաւել անուանի էր բազմութ̅
աշակերտաց և պերճախօսութ̅ պառօէր կմ̅
պարոյր (ոպ̅ թուի) օրինեցի կմ̅ արծրունի,
'ի յունաց կոչեցեալ պռօէրէսիոս, սոփեստէս
քրիստոնեայ հայկազուն. զորմէ վկայէ աշա-
կերտ նո̅ հեթանոս փիլիսոփայ հելլենացի
եւնապիոս 'ի վարս փիլիսոփայից, թէ * էր
բնիկն 'ի Հայոց Տէ̅ն, ը̅ 'ի Հայաստանէ, որ
'ի խորագոյն սահմանակցութե̅ պարսից ||,

և դարձեալ՝ թէ * բաղխեալ զնա 'ի մանկութենէ 'ի հայրապետանէ յորդորեալ՝ յանապատ ձգէր, զի ոչ գերադրելով յաթէնս եկն Ա ։ Յանապատիս (ասէ) ուսեալ զճարտասանութիւն՝ եկն յաթէնս առ յուլիանոս վարժապետս ը հեփեստոսին, ընդ որում էր մի ոգի և մի մարմին ։ բայց յուլիանոսի ոչ էին առաւել 'ի կղզի պարսկաց ։ զոր զկնի վ ը ամին ընտրեցին աթէնացիք յաթոռոյ վ ը ապետ ։ Նա պատրաստեալ աշակերտեցան պանծացիք ամ և ամենահմանակից ազգք ։ ոմք և բնութանացիք, առաքեցիք, և զիրավացիք ամ, և ընթացիք ։ Մինչև նախանձեալ այլոց ուսուցչաց՝ կաշառս ետուն անթիպատոսի՝ հանել զնա յաթենայ ։ Նա և դե յաղագս աղանդելի համբաւոյ նր. կոչել զնա կոստանդեայ կայսեր 'ի գաղղիա ։ և կենաց կցորդ և սեպհականակից առնել զնա ևս ը ծիրանազգեստս 'ի պալատան ։ Մանաւանդ զի էր առաքինի և խոնարհ, առայգամանձն և գեղապանծ, և ամենայնի մի բարձր հառաջաւ քան զամ մարդ ։ Իսկ հանձարով և նրբութ և հեռատեսութ մի միայն ։ Մինչև յղել զնա կայսեր 'ի հռովմ, զի և հռովմայեցիք տեսցեն զայնպիսի այր անհամեմատ, և նր այնչափ սքանչացան ը նա, և պատուեցին, մինչև կանգնել նմա արձան պղնձի ըստ հափառ հասակի նորա՝ այսուէրիկ վերտառութի, * Թագաւորեայն հռովմ՝ Թագաւորի բանից ։ Ս. Նա ապա արձակեաց զնա կայսրն անդրէն յաթէնս յաթոռ վարժապետութեն նր., շնորհելով նմա նաև զարտաքին շուք պատուոյ՝

ռնոյ՝ զի կոչեսցի սատակման կմ իշխման բանսա-
կաց արգասիքն, առ 'ի կարօղ լինելոյ պահան-
ջել 'ի կղզեաց հարկս ցորենոյ 'ի պէտս աթե-
նացւոց : Նաև յաղագս վախճանի նորա այս-
պէս գրէ եւսեբիոս. * պարոյր վերացուէ 'ի
մարդկանէ, այսչափ և այսպիսի եղեալ, և
լցեալ իւրովք բանիւք և ձեռօք գործեզերս ‖.
որում աշակերտեցայ ասէ զամս հինգ, մինչ
* եր նա ձն ամաց, բայց ժիր և յորդառատ
բանիւ, գեղեցիկ յոյժ 'ի ծերութն ածայինն
այր. և գործք նր մեծամեծք և երկնայինք.
և զայս ոչ 'ի չնորհս վիպիս ասեմ ‖ :
Նա ահա այր այսպիսի և այսչափ՝ պարոյր
հայկազուն՝ եղև առաջին և գլխաւոր վիպ
բարոզի և գործողի յաթէնս. յետ նր լիբա-
նիոս սոփեստես, զոր վն հեթանոսութեն
նախապատւի առնէր ուրացողն յուլիանոս է
զպարոյր քրիստոնեայ, է որ դժկամակ լի-
նէին նոքին իսկ իմաստունք հելլենացւոց :
* Նմա այս եղև պարոյրայ անմահական յի-
շատակ (ասէ բայերոնիոս բոլլանդեան), զի
աշակերտք եղեն նր սրբն բարսեղ և գրիգոր.
և զի փոքր 'ի շատէ հալածանս անգամ կրեաց
'ի յուլիանոսէ. մինասուանոց թէ և ոչ յանձին
կալաւ զչնորհ ինչ նր՝ գարշելով յամպարշ-
տութէ նր. զի ոչ գրէ հերոնիմոս 'ի քրոնի-
կոնն, օրէնս եդեալ յուլիանոսի՝ զի մի քրիս-
տոնեայք վարժապետ լինիցին ազատական
արուեստից, առանձինն շնորհեաց պարոյրայ
ուսուցանել զքրիստոնեայս. իսկ նա ինքնա-
կամ եթող զդպրատունն ‖ : Նոյն 'ի թղթուն

ու-

ուրացողքն , այն՝ որ յառաջնումն ընդ բարսղի և ընդ գրիգորի վայելեալ էր յանծիմաստ վարժապետութեն արդեօք , կմ գոնէ 'ի լուր վկայութե նր . այլ յետոյ զչարէր ընդ քրիստոնէութե նր : Սոյն և յետ ժամանակաց այսպէս գրէր ոքն բարսեղ առ ուրացողն յուլիանոս . * յուշ ածեմ քեզ զփոյթ ուսմանն մերոյ , որով զՔս և զգերագոյն ուսմունս 'ի միասին ուսաք յաթէնս , և 'ի միասին մատեալք 'ի վերծանութե ածեղէն տառից || :

Պատմէ ստանաւոր ածաբանն գրիգոր , թէ կայքն յաթէնս և մանկունք հայոց ուսումնակիցք բարսղի անդստին յետ իւրեանց . և 'ի նեղ արկանել ուզեալ զբարսեղ 'ի նորքն խնդիրս իւրոց ուսմանն , 'ի վր հասեալ իմ՝ նախ իւրաւունս եւսու հայոց . և ապա ճարտարութե զկողմն կալեալ բարսղի՝ արարի զնա յաղթող . որով և ս քան զեւս փառեցաւ բարեկամութե՛ որ ընդ իս և ընդ նա :

Նոյն բարսղի տեսեալ՝ թէ ոչ եգիտ զաթէնս , ոնք յուսայր , զի սիրտ նր 'ի վերինն խոկայր . իսկ աթենացիք զերկրաւոր զիմաստն և եթ խնդրէին , և զփառս և զվայելս ծի հողայինն , տխրէր յոգի իւր , և կոչէր զաթէնս ընդունայնութե կմ սնոտի երջանկութե . իսկ գրիգոր յորդորէր զնա մն լքանել . մինչև աւարտեսցեն զընթացս ուսմանն , և ապա համամիտ և համակամ ստացեն զանձինս 'ի հոգևոր վկայութե . և այսու սփոփեալ հանդարտէր բարսեղ առ ժամանակ մի : Իսկ էր քաղաքավարութե երկոցունց նց բարսղի և

գրի

Գրիգորի՝ սքանչելի յաչս ամենեցուն ։ Հեռի
յերիտասարդական ցանկութեց և 'ի զբօսա-
նաց , և ամ̃ առաքինակրօն հանդիսիւ փայ-
լեալ ․ ծաղրելին և այպանելին զպաշտամունս
հելլենացւոց , և պանծացեալ բերկրելին յա-
նունն քի̃ ․ և քրիստոնէական առաքինութք̃
զօշոտելին զաչս աթենացւոց ։

Յետ այսորիկ յամի 355 , իբր յետ տարւոյ
միոյ 'ի գալստենէ յուլիանոսի յաթենս՝ բար-
սեղ կատարեալ զուսմունս իւր , եւ յաթե-
նայ՝ հրաժարեալ 'ի գրիգորէ , որպս̃ թէ մի
մարմին յերկուս էր բաժանեալ ․ Նոյն և գրի-
գոր ոչ յերկարեաց անդ այնուհետև ․ և յետ
ելից սց̃ մնաց աթէնք որպ̃ մարմին անհոգի ։
Արդ իբրև դարձաւ բարսեղ 'ի հայրենիս
իւր , ընկալան զնա կեսարացիք իբրև նորո-
գիչ և պահպանիչ քաղաքի իւրեանց , տե-
սեալ զնա զարդարեալ ամ̃ գիտութք̃ և ա-
ռաքինութք̃ , և հասեալ 'ի չափ կատարե-
լութե̃ ։ Իսկ քոյր նր̃ սքանչելին մակրինա
(որպ̃ գրէ եղբայր նր̃ գրիգոր նիւսացի) խի-
թացեր , զի մի արդեօք երկրաւոր իմաստու-
թք̃ փքացեր բարսղի՝ զհոգևորօքն ապախտ
առնիցէ , իսկ և իսկ արծարծէր զմիտս նր̃ 'ի
սէրն քի̃ և 'ի քրիստոնէական կատարելու-
թի̃ , որպ̃ թէ զինքնակամ ընթացող երիվար
և ես մտրակելով ․ և այնպէս առ ոտն կո-
խեր բարսղի զամ̃ փառս աշխ̃ի և զյունական գի-
տութի̃ , եւ բոլորովին զանձն յա̃ծայրին խմաս-
տութի̃ և 'ի վարս յետին խոնարհութե̃ , որպ̃
զմովսէս՝ որ առ եբրայեցւովք յոչինչ համա-
րե-

րեցաւ զմեծութի զամենեցուն եգիպտացւոց ։ Այլ զի չէ՛ յայտ, թէ երբ մկրտեցաւ բարսեղ, պատոյգ երևի՝ թէ էր սովորութե ոմանց 'ի ժամանակին՝ հանգոյն գրիգորի ածաբանի՝ յետ դարձին յաթենայ մկրտեալ իցէ . և այն՝ 'ի տիանոսէ պատուականն եպիսկոպոսէն կեսարու, յորմէ և կարգեցաւ դրակարդաց և պաշտօնեայ եկեղեցւոյ, (որպէս իմանան ոմանք 'ի բանից բարսղի անյայտից 'ի գիրսն յաղագս հոգւոյն սրբոյ) ։ Իսկ Ճառընտիրն՝ որ պատմէ մեկն բանիւ, եղադիոսի կեսարացւոյ և ըզհրաշալի օրինակ մկրտութե նորա 'ի դարձին յաթենական ուսմանց, ասէ՝ թէ մկրտեցաւ 'ի յորդանան գետ 'ի մաքսիմիանոսէ հայրապետէն եմի հանդերձ եւուղոսիւ վդպաւ իւրով . (զորմէ տես 'ի ծանօթութե) ։ Այլ այսմ հաստատութի լինի այն, զի էր ամենեցուն ասելոյ բանիւ նորին բարսղի, նա յետ դարձին յաթենայ ոչ մնաց յերկար 'ի կեսարիա, այլ բանիւ աւետարանին շարժեալ՝ թողլոյ զամ և երթալոյ զհետ քնի, դիմեաց գնաց յաղեքսանդրիա և յանապատն հարց եգիպտացւոց . շրջեցաւ և 'ի պաղեստին և 'ի ստորին ասորիս և 'ի միջագետս առ միայնակեացս . և նախանձաւոր լեալ անձուկ ճանապարհին՝ քաղեաց 'ի նոցանէ զծաղիկս ամ կրօնաւորական հանդիսի . որպէս և ասէ իսկ ինքն . * Այլ 'ի զարմանալ իմում ը նն՝ երանելի համարէի զկեանս արանցն այնոցիկ, զի գործովք յայտնի կացուցանէին յանձինս բերել զմահն յնի . և ես ցանկանայի ըստ ի-

մում

մռւմ կարի՝ հեռաւոր լինել նմա ։

Ապա իբրև դարձաւ անդրէն ՚ի կեսարիա ;
թէպէտև կամեցան ունել զնա ՚ի պաշտօն
եկեղեցւոյ , այլ նա փութայր հանդարտիլ
յառանձնութեան . և ՚ի նոյն յորդորէր գրով
զգրիգոր նազիանզացին ըստ յառաջագոյն
խորհրդոյ . այլ ոչ թողուին զնա առ ժամն
ծնօղք նր . իսկ բարսեղ քանզի ոչ ունէր այն-
պիսի խափան , առանձնացաւ ՚ի կողմն մի
պոնտոսի . մանաւանդ զի և երանելի մայր
նր եմմելիա հանդերձ մակրինաւ դստերբն
իւրով փոքր մի յառաջ մտեալ էր ՚ի վանս կու-
սանաց՝ ոչինչ հեռի ՚ի նէոկեսարիոյ ։ Յոր-
դորէին զբարսեղ նէոկեսարացիք , զի հան-
գոյն հօր իւրոյ լիցի վերակացու դպրոցի ա-
շակերտել զմանկունս՝ խոստանալով նմ բա-
զում ինչ . այլ նա ընտրեաց զառանձնութիւն
անապատի ՚ի լերին միում ՚ի մէջ անտառա-
խիտ մայրեաց , պարապեալ յաղօթս և ՚ի
պահս , ՚ի տքնութիւս և յընթերցուածս սր-
բոց գրոց , և յամ ճգնութիւս ըստ օրինի կատա-
րեալ միայնակեցաց , սպանանելով զանդամս
մարմնոյ զերկրաւորս , և կրթելով զանձն
յամ ներքին առաքինութիւս . և պարզաբար
յԱշէ հեռանալով , և մերձենալով առ Այծ .
և զայս ամ գեղեցիկ նկարագրէ ինքնին ՚ի

թուղթն առ գրիգոր ։

Անդր հասանէր առ նա և գրիգոր յամի իբր
358 . և երկոքին ամոլք հաւատոյ՝ բանիւ և
գործով յորդոր լեալ միմեանց՝ գնային զօ-
րութենէ ՚ի զօրութի , է զի յառանձին խուղս

ճգնեալ ,

Ճգնեալ, և է զի խրերայ հանգուցեալ 'ի հո-
գևոր մխիթարութի : Յայնժամ ժողովեցան
և բազմութիւք եղբարց առ մեծն բարսեղ ,
և հայր հոգւոց և վարժիչ հոգևոր կարգաց
ծանուցեալ զնա' կրօնաւորեցան ընդ ձեռամբ
նր • զորս և ամ բարեկարգութբ հրահան-
գեալ' հանդերձ գիտնաւոր վրդպութբ առ
'ի լծորդել զտեսական վարս ընդ գործնակա-
նոյն , աւանդեաց նց և գրով կանոնս գեղե-
ցիկս , և մի առ մի թարգմանեաց 'ի լսելիս
նց զմիտս կանոնաց : Այս յայնմհետէ կարգ
սբյն բարսղի և կանոնադրութի նր հաստա-
տեցաւ յայնասիկ կողմանս և յայլ բազում
տեղիս • մանաւանդ յորժամ զկնի եպսութն
իւրոյ բազմացոյց զվանորայս և զվանականս ,
և 'ի կատարեալ ձև եմոյծ զկանոնադրութիւ
իւր :

Իսկ գրիգոր յետ կալոյ առ Ժմկ մի կմ զե-
րկս ամս ընդ բարսղի' հարկեցաւ դառնալ 'ի
տուն առ ծերունի հայր իւր , և ձեռնադրիլ
'ի քհնյութի • բայց միւսանգամ եկն առ բար-
սեղ , և բռնադատեալ տարաւ զնա ընդ իւր :
Այս յաւուրսն յայնոսիկ տիանէոս արքեպսն
կեսարու 'ի դուրս մահու հասեալ' կոչեաց
առ ինքն զբարսեղ • և ծանոյց նմ երգմամբ ,
թէ ակամայ կամօք եղև սխալիլ ինձ և ստո-
րագրել հոմաձայն դաւանութեն եպսաց ա-
մանց ընդ հրամանի կոստանդեայ կայսեր , զի
մի պատուականեացն եկեղեցին • այլ թէ ոչ
ատէ , ոչ իմիք օտարացեալ եմ ես 'ի դաւա-
նութենէ երեք հարիւր ութևտասան հարց սբց
նիկ

նիկիոյ, և 'ի նոյն պատուիրեմ քեզ կալ-
մնալ հաստատուն ։ Զայս ասեր, զի մի այ-
պիսի անցից գայթակղութի տուեալ էր նա
բարսղի և այլոց յուղղափառաց ։

'Ի վախճանի տիանեայ նստաւ յաթոռ արք-
եպիսկոպոսութե կեսարու կապադովկացւոց եւ-
սեբիոս, որ ձեռնադրեաց զբարսեղ 'ի քա-
հանայութի ։ և զի տրտմեցաւ երանելին այն,
զի անարժան զանձն համարէր, միանգա-
մայն և խափան առանձնութե իւրոյ, գրեաց
առ նա ամենաբանն գրիգոր, և մխիթարեաց
զնա կամաւքն այ, բերելով և զանձն յօրինակ՝
թէ և ես 'ի նոյն ըմբռնեցայ պաշտօն վասն
հնազանդութե ։ Այլ այնուհետև ըստ հրամա-
նի եպիսկոպոսին սկսաւ սբն բարսեղ քարո-
զել յեկեղեցւոջ զբանն այ, և մեկնել ժո-
ղովրդեան զգիրս առակաց ։ Բայց ոչ եթող
և զհանգարտութի իւր, որչափ և 'ի ձեռին
իւրում էր ։ զի ըստ պարապելոյ առանձնանայր
'ի տան յաղօթս և 'ի ճգնութիս ։ և ժողո-
վեալ աշակերտս 'ի կեսարացւոց անտի՝ վար-
ժէր զնս 'ի կրօնաւորական կարգս և 'ի կա-
նոնս իւր ։

Յաւուրսն յայնոսիկ 'ի թգրել ուրացողին
յուլիանոսի զկնի կոստանդեայ, և 'ի յառ-
նել գաղտնի և յայտնի հալածանաց ընդդէմ
եկեղեցւոյն այ, անկաւ և դժուարի ըն մէջ
եւսեբի եպիսկոպոսին և բարսղի քահանայի ։
զի մարդկային ինչ կրեաց եպսն՝ ասէ ամենա-
բանն, թերևս 'ի նախանձ շարժեալ ընդ պա-
տուի նր յաչս այմ ժողովրդեան ։ Այլ զի բա-
զումք

զուարթք եղեն 'ի կողմն բարւոյն հանդերձ միայնակեցօք, երկուցեալ բարւոյն՝ զի մի աղմուկ մեծ լինիցի ը̃դդէմ եպ̃սկոպոսացն, ը̃ որում. և այլք յեպ̃սկոպոսաց ունէին ինչ ինչ դժկամակութի, հնարս խնդրեաց խաղաղութե զիւր ցանկալի անապատն, և անդ առանձնացեալ միւսանգամ, և ամենայն զբիւրս ը̃ նմա. որ և հաշտեցոյց զեպ̃սն ընդ բարւոյն. բայց տակաւին կայցէ երկուքեանն յանապատի հանդարտութե դարձեալ զանձն իւր երկա: Այլ յայնժամ միջոցի մերթ ը̃ մերթ զայր բարեկետասար լինել եկեղեցւոյն. մինչև երթալ նոսա 'ի տեղիս հեռաւորս 'ի հրամանէ եպ̃սկոպոսաց, մինչ և 'ի Քաղկեդոն և 'ի Կոստանդնուպօլիս. այլ անձնատուր լինելով 'ի մէջ նոցա ը̃ Արիանոսաց, զորս գիտէր անդէրձ 'ի չարիս. Թող զոր գրեաց ը̃դդէմ նոց̃ զօրաւոր բանիւք:

Յայսմ վայրի յաւուրս քահանայութե և միայնակեցութե նորին բարւոյն տայի լինել այն ա̃ծ անցք՝ որ անցին ը̃ նա և ը̃ Յուլիանոս ուրացողն. Թէպէտև սմանք յաւուրս եպ̃սութե նր̃ ձգեն: Ոանդղի ուրացող կայսրն՝ որ յանչափս հալածեաց զեկեղեցին, և առաւել զաստուածպաշտս և զվ̃մս, ախոյանեալ 'ի մեծէն բարւոյն՝ հնարեցաւ կեղծաւորել առ նա զանէր իբրև առ դասակից իւր յաթենս, և գրեաց առ նա թուղթ շողոքորթ բանիւք. իսկ նոյն իմացեալ զխորամանկութի նր՝ յայտնեաց նմա զչարութի որոց նր, և 'ի բաց առեալ զպատարագանսն՝ կշտամբեաց զանզգամութի նր և զապստամբութին 'ի հաւատոյ,

զոր երբեմն դաւանեցեր : Իսկ ուրացողքն հերետիկոսն գրեաց առ նա լրբաբար , թէ չեմ անգէտ կրօնից քրիստոնէութեան . ընթերցեալ է իմ ամենայն զգիրս ձեր . և զոր ընթերցայ , իմացայ . բայց յետոյ արհամարհեցի : Ո՛վ դու ծանիր ամենայն զիմ այժմու բարձր իմաստակութիւն և զարհամարհանս յանձնորդութեան յաթոռ կայսերութեան . և յղեաց առ իս հազար լիտր ոսկւոյ ՚ի պէտս պատրիարքական պատուերացն :

Ո՛ւ այս ակնկալի արար արժանի բարբառեց . * Ո՛չ ընթերցարն , չիմացար . զի թէ իմանայիր , ոչ դատապարտեալ առնէիր : Փառք իմոց են այժմու գործեալ առ ՚ի քէն քաջութիւնք . և յոբովանդակ յաղթութիւնք յարուեստ ամենայն քաղաքութեան . բայց ոչ այնչափ Տէրն ձեր , այլ ամենայն ՚ի քոյին գլուխդ : Մանկացեալ զազգամ , յորժամ զմտաւ ածեմ , թէ ծիրանեաց զգեստ արկեալ , և թագն՝ որով զարդարեն քո է պսակեալ , որովհետև առանց բարեպաշտութեան քեզ առնեն , ոչ պատուական է , այլ անարգական ընդդիմութեան ցուցանեն : Ոսկեղէն ծաղկեալ բան ղեկեղ ոչ զոր ոտնահար մինչև գայժեմ . բանզի վերացեալ և մեծացեալ՝ յայն վայր ելեր , յոր ձգեցին զքեզ դևք չարք և անօրէնք . զի ո՛ք են՝ ոչ և զոր առնէր ես պարծիլ , որք ոչ մեղուք թագաւորեալք զգլխաւորդ՝ պատկ քեզ բոլորեցին : Որք թագաւորեալ՝ սկսար ոչ միայն մեծամեծս ածեալ , այլև ՚ի վերայ նոյ բարձրանալով , և զաւուրից մնալոյն և զգայութեանն զեկեղեցւոյ թշնամանել : Իսկ առ իս ՚ի կէս արկեալ զքո ոսկին՝ պահանջես ՚ի չին-

ընէր մարդոյ լսելոյ ասելոյ հաղորդ . . . Բարձ-
համայ Թուեցի ինձ ով բանչ, ներել մեզ,
որք հաղիւ այնչափ ինչ ասացաք, զոր եթէ
պէտք իցէն ծախել, ոչ լինին աւարը ար-
մթին բաւական։ Մանզի առ հեստ խոհականութ-
թէ դադարեցէ ՚ի սան միջաւ, և զանազան
ոչ մերձեցայ յարկին. լսելն ՚ի կերպակաց՝
անեքեք բանիցբոյ ևս մեզ, հանդերձ ասկայ
հարցէ Ա. ևն։ Յայսմանիկ հայկեն ատենագրութեք
զանազան մատենագրաց և յայտմաւորաց.
զորոց լինի բան ՚ի ծանօթութիւն. այլ և զաշ-
տահմանելն յուլիանոսի ՚ի պատմութեան՝ տողաթիւք

Որյն բարգալէ և ամ հաւատացեալց։

Օ կոյր հալածանաց ուրացողին յուլիանոսի
՚ի մէջ եհաս եկեղեցւոյ հալածումն յերեւաց
փոխեալ արխուեան կայսեր. յայնժամ բազ-
մեզ և գրեալ (այլ պատմեն նաև խիղճն ամե-
բանեն), իջեն փութանակի յանապատեն պահ-
տաւք ՚ի կեռապիոս՝ ձեռն առեալ մեզ խորհուրդ
եկեղեցւոյ սէր. յայնժամ ցուցաւ մեծին բաղ-
մեզ պաշտօնաց հաւատացելոց, և աշտապարակ
հզօր յերեւաց Թշնամեացն, և հարց ծախեր
զփուշս յազգորդաց. զի ոչ միայն զաւզը-
փառս ամբարշտաց, այլ և զպատարագաւոր կարգե-
լոյց և անօթութարարաց յերանց զարդարանս, բաշ-
խեն և զբոյլ և արդեամբք ամբարշտաց կայսր

ներեալ հաւատոյ։

Սու այս եւս հերկօպէն կարծի լինել յեշխանե
բարեգքէ, բայց այլք ՚ի քաջոյանն նոր խմանան.
զանձուքն զորենսլեայցն, թէ յայնժամ բաղդատ-
ութ արհի աստուծոյ և կայսրանաց և արքայոց-
նաց,

նաց, կին առ գտանելոյ շնորհս առաջի վար-
դեսի, ձեռն դնէին հրովարտակին նորա՝ որ
էր դէմ ուղղափառութեն, բարսեղ հզօրեղա-
պէս վառեցաւ կազմեցաւ հոգւով ընդդէմ
Իմաստակալին՝ 'ի ժամանակին յորում նա ե-
կեալ 'ի Կոստանդնուպօլսոյ՝ խաղայր յա-
րեւելս, եդեալ 'ի մտի՝ թէ ոչ ոք դիմակալ
գտցի հրամանաց նորա, զի այն ինչ խորտա-
կեալ էր նա զբարբարոսս : Այլ յառաջ քան ըզ-
թիւրն՝ եպարքոսն իւրեւ 'ի պատճառս պատ-
րաստ առնելոյ զճանապարհ թիւրին՝ մտեալ
'ի քաղաքս քոյս, 'ի բաց հանէր զուղղափառ-
եպիս, եւ դնէր զչարափառս, մինչեւ 'ի գալ
նր 'ի կեսարիա կապադովկացւոց :

Նա կոչէր եպարքոսն զբարսեղ, եւ ասէր.
ընդէր արդեօք զոր ինչ արարի ես յեմ ան-
դիս՝ Է որ անցի. արդ առեմ քեզ, եթէ լսես
ինձ, տաց քեզ առնուլ 'ի թագաւորէն զմեծ-
փառս եւ զպատիւ, եւս եւ զղեկավարութիւն ե-
կեղեցւոյ. (իմա կամ զեպիսկոպոսութին, եթէ չու-
նէր, եւ կամ զհաստատութիւն միայն յաթոռ իւր՝
եթէ էր յայնժամ եպս). ապա թէ ոչ՝ տաց,
ածեմ դառնութիւնս չարաց եւ տանջանաց մահուն
քեզ : Ասէր եւ երանելին. ոչ միայն 'ի բաց
կալ արժան է ձեզ 'ի չարեաց այտի՝ զոր գոր-
ծեցիքն, այլ եւ ապաշխարել. ապա թէ ոչ՝
մեզ ինչ առնանել ոչ կարէք. զի ոչինչ 'ի բա-
րեաց մնացաւորաց կարօղ է պատրել զմտա-
ւորս, եւ ոչինչ 'ի չարեաց ահացուցանել զոր-
ակն ունին մերձաւորան յուսոյն. մինչ կարող
է ցուցել քրիստոնեայն, զի մի եւեթ մահ է

[illegible]

ւեալ 'ի սմին կղեմայ աշակերտէն պետրո-
սի, և 'ի սմին յակոբայ եղբօրէ տն, ապա
նքն բարսեղ, և զկնի ոսկեբերան, (ըստ ոմանց`
և մեծն աթանաս) 'ի համառօտութի վերա-
ծին զպատարագամատոյցն, յայտ է թէ յա-
ւելնլով և ինչ ինչ աղօթս խորհրդաւորս ըստ
դիտաւորութե բանիցն առաջնոց. և օրինակք
սոցա առաւել հանդիսացան յեկեղեցւոջ ։
Բազում ինչ գրէ ածաբանն և զաղքատսի-
րութե բարսղի, որով ձեռնտու եղև բազմաց
յաւուրս սովու. նոյնպէս և զայլ առաքինի
գործոց նր, և զզօրութե աղօթիցն. որում
'ի դէպ գան և այլ բանք աւանդեալք յայլոց ։
Իբրև փոխեցաւ 'ի կենաց եպսպետն կե-
սարու եւսեբիոս յառաջիկայութե բարսղի,
և ամենեքեան կամէին զբարսեղ կացուցա-
նել 'ի տեղի նր, փութացաւ գրեաց բարսեղ
առ ածաբանն գրիգոր` վաղվաղել գալ առ
ինքն, ոչ թէ հիւանդ իցէ. այլ կամք նորա
այն էին, զի զգրիգոր տացէ ընտրել առաջ-
նորդ կեսարիոյ. իսկ գրիգոր ելեալ 'ի ճնպհ`
իբրև լուաւ զմահ եւսեբի, 'ի միտ էառ ըզ-
հնարս բարսղի, և ոչ կամեցաւ երթալ առ
նա. այլ ինքն յորդորեաց զբազումս` զի ըզ-
բարսեղ նստուցեն 'ի հայրապետութե. որ
և եղև իսկ. և եղև գլխաւորն յեպսունն`
որք ձեռնադրեցին զբարսեղ, գրիգորիոս
ծերունի եպս` հայրն գրիգորի ածաբանի.
և այս համարի լինել յամի տն 370 ։
Իսկ թէ քանի՛ վայելուչ եղև նստիլ նմ յայն
աթոռ` յօգուտ կաթուղիկէ եկեղեցւոյ, և

թէ ո՛րպիսի հոգւով շնորհաց և իմաստութեան կատարելագործեաց զհօտ իւր, ո՞ կարէ պատմել ըս թէ ո՛չ զառաքինադիմի նեղութիւն՝ զորս կրեաց 'ի պէսպէս երկպառակութեանց ընտանեաց և օտարաց. այլ եկաց յամենայն իբրև զվէմ հաստատուն, ունելով ինքեան գործակից և խորհրդակից 'ի բազում իրս զմ̃ծաբանն. զոր և ճարտարութեամբ ձգեաց ընդէմ կամաց նր̃. յաստիճան եպիսկոպոսութեն. զի առաւել լուսաւորեսցէ լոյս նր̃ զեկեղեցի ա̃յ։

Մեծ եւս ջանն հաստատութեան մեծին բարսղի և վ̃ն արմատախիլ առնելոյ զհերձուածն արիանոսաց, որպէս և զայլ աղանդս ժամանակին. զի փոյթ նր̃ էր ոչ միայն զիւր հօտն անարատ պահել, այլ և զը̃ հանուր եկեղեցին նր̃ և անբիծ տեսանել 'ի խաղաղութե̃. և վ̃ոյ թուղթս գրէր 'ի տեղիս տեղիս, առաւել առ մեծն աթանաս աղեքսանդրացի, և առ դամասոս հռովմայ հայրապետ. և ինքն հանապազորդ աղօթիւք և հոգովք մաշէր յանձն իւր վ̃ն սոցին իրաց. և ճառս յոլովս արձանագրէր լուսաւոր և ազդու բանիւք 'ի վ̃անումն հերետիկոսաց, և 'ի հաստատութի̃ ուղղափառ վ̃դպութեան։ Միանգամայն և զերկպառակութ̃ս եկեղեցեաց ուղղափառաց բառնահնար խորհրդով ն̃ր ա̃յ 'ի միաբանութի̃ և 'ի խաղաղութի̃ յեղափոխէր, յանձն առեալ կրել զբազմապատիկ բամբասանս 'ի թշնամեաց։ Ո՛ւր զհանապազորդեան տքնութիւնս և զճգնութիւնս իւր, և զանձանձրոյթ երկայնութի̃ 'ի գրութի̃ ազգի ազգի մեկնութեանց

և

և 'ի քարոզութիւն բանին այ նաև հիւանդա-
գլխին անձամբ, և զայլ առաքինի գործս քաջ
հովուին և տիեզերալոյս վիճակին, զորս ան-
հնար է մի առ մի նշանակել ։
Այս եղև յետ միւսանգամ փոխելոյ վաղեսի
կայսեր զմեծն բարսեղ 'ի ձեռն եպարքոսին
իւրոյ մոդեստոսի, լուեալ եթէ անդրդուե-
լի կայ 'ի խորհուրդս իւր, մինչ զի ոչ սպառ-
նալեաց և ոչ ողոքանաց երեսս առնէ, և ակն
ոչ առնու իշխանին և թգրի, գովեաց զնա
վաղէս, այլ կամեցաւ և անձամբ զփորձ առ-
նուլ. առաջ եկեալ 'ի կեսարիա, ըստ գրելոյ
թէոդորիտոսի և սոզոմենսի՝ յաւուր ծնն-
դեանն քրի զնաց յեկեղեցին բազմութբ մե-
ծամեծաց. և մատոյց ընծայս նմա սեղանոյս.
Սուրանէ բայերտիոս բոլլանդեան. *Ծննդ-
եան 'ի նմին աւուր կատարիւր էր յայտնութե
յարևելս. վոյ և նազիանզացին գրէ, թէ
էր օր յայտնութե, և ժողով բազում յոյժ
յեկեղեցւոջն ։
Ընդ տեսեալ վաղեսի զկարգ և զվայելչութի
պաշտամանց եկեղեցւոյ, և զնոր հայրապետին
անշարժելի այն սիւն կացեալ 'ի պաշտօնն այ,
նոյնպէս և զպաշտօնեայս հանդերձ ժողո-
վրդեամբն, զի ոչինչ վրդովեցան ի գալուստ
թագաւորակալին, ոչ թէ ոչինչ նորութի լեալ
իցէ, յայլոյ խելս լինէր յապշուէ. և իբրև
դարձեալ ևս եանես, զի հայրապետն ոչ մերձեաց
զընծայս նմա, այլ ընկալաւ, այնուհետև ոչ-
ինչ կարաց առնել ընդ դէմ սրբյն ։ Յետ սրբյն կո-
չեալ զնա 'ի ներքս առ ինքն ի վարագուրաւ,

խօսեցաւ առ նա այնպիսի ողջոյն բանիւ, մինչ չէ ասել մարդկանց. ոչ այլ ինչ էր՝ զոր խօսեցաւ, բայց միայն բարբառ. զոր ոչ որ ըմբռնային եղեն, նոյնպէս և մեք որ 'ի միասին

մնացաք էաք՝ լուսոյ :

Յայնժամ վաղվաղակի յանդգնեցաւ [illegible] [illegible]

[illegible]

հաս 'ի տունն․ արքունի․ որդի արքային հի-
ւանդացաւ մերձ 'ի մահ, և կինն յանկար-
ծելի ցաւս ըմբռնեալ՝ տանջէր իբրև 'ի ձեռաց
դահճաց․ յաւելու սրբն եփրեմ, թէ 'ի կա-
միլ ստորագրել վճռոյ՝ երեքս բեկաւ գրիչն
'ի ձեռին վաղեսի․ մինչև հարկ եղև դադա-
րել 'ի գրելոյ ։

Սակս իբրև անյոյս եղև 'ի բժշկաց վն ման-
կանն, հարկեցաւ ապաւինիլ յաղօթս սրբյն․
և 'ի ձեռն միջնորդաց ոմանց ետ կոչել զնը
հայրապետն ։ Նա իսկ և իսկ ա̄ծ գալ նր՝ մեղ-
մացաւ ախտն․ այլ իբրև խոստացիրս գտաւ
վաղէս, և ոչ դարձաւ 'ի մոլորութենէ իւրմէ,
դարձեալ վտանգեցաւ մանուկն ։ Յայնժամ
ասէ մեծն բարսեղ ցթգւրն․ եթէ հաւատաս
ով կայսր ա̄յ իմոյս հաւատոց, և տանես միուն
եկեղեցւոյ, կեցցէ մանուկդ․ և յոչ տանուլ
նր յանձն՝ ասէ բարսեղ․ ապա ուրեմն եղի-
ցին կամքն ա̄յ 'ի վր մանկանն․ զայս ասա-
ցեալ՝ ել յերեսաց արքային․ և մանուկն
փչեաց զոգին ։

Իսկ եպարքոսն մոդեստիոս անկեալ 'ի ծանր
խօթութիւն՝ աղաչէր զմեծն բարսեղ գգնել
նմա․ և 'ի գնել նր ձեռն՝ առողջացաւ․ և
յայնմհետէ դարձաւ յուղղափառութիւն, և
եղև մի 'ի գլխաւոր բարեկամաց բարսղի․ և
վաղէս ակն ածեալ 'ի սրբյն՝ ոչ ևս կամեցաւ
հալածել զնը հայրապետն․ իսկ նա տխրէր,
զի չեղև արժանի վկայական մահուան, կմ
խոստովանողական արտասահմանութեն․ և
զայլս յեղպաց տարագրելոց քաջալերէր մխի-
թա․

Թարական թղթովք իւրովք. եւ տուաւել
զնշխն Մելիտոս անտիոքայ հայրապետն՝ ընդ
դրուժանէր սերտ բարեկամութի, եւ ընկա-
լեալ զնի 'ի նմանէ՝ ցնծայր յոգի իւր. եւ եր
յայնմ Ժմլկի բարսեղ ոչ ընդ հանուր հոգւոյն-
ամ եկեղեցեաց ուղղափառաց, որոց հովիւք
էին յաքսորս :

Ընդ այն ժամանակս՝ էր գրելոյ նիւսացւոյն
'ի վարս սբյն եփրեմի, եկեալ ծերունին ա-
ռաջնորդութեան ոչ 'ի կեսարիա կապադով-
կացւոց, անդ ետես եւ ծանեաւ զբերանն ե-
կեղեցւոյ, զոսկեղէն ասեմ զխօսունականն վար-
դապետութե զբասիլիոս, եւ որ հնարաւք ձայ-
նիւ ցնծութե սկսաւ ողջունել զնա : Ո՛ զի
կորովաբեր աչօք հոգւոյն ետես զփայլակնա-
ցեալ աղաւնին, զի յուսն նր աջոյ նստեալ՝ թե-
լադրէր նմա զիմաստութե բանս, զորս նա
բարբառէր 'ի լսելիս ժողովրդեան. եւ ինքն
իսկ բարսեղ 'ի պատուհանական աղաւնոյ անտի՝
իմա 'ի հոգւոյն սբյ՝ ուսեալ էր զ'ի տար ձե-
ղալուստ սբ աբբայիս, եւ թէ նա ինքն է եփ-
րեմ ասորին : Այս եղեւ ուրախութի եւ մխի-
թարութի մեծ երկոցունց սբցն. մինչ զի ոչ
'ի զուր եղեւ աշխատութի այնչափ ճանապար-
հին, զոր արար ծերունին : Օսոյն Էարծակ
գրէ եւ եղագրոս 'ի ճառընտիրս. եւս ճոխա-
դոյն պատմէ նա ինքն սբն եփրեմ 'ի գո-
վեստն բարսղի :

Եկաց այսուհետեւ սբն բարսեղ մինչեւ 'ի բա-
կիղքն խաղաղութե եկեղեցւոյ, եւ 'ի դարձ
ուղղափառ եպսաց յաքսորանաց, էր որում
մար

մարգարէացեալ էր և ինքն 'ի թղթին ան-
ձին Եւսեբիոս Եպս Սամոսատիոյ . զի յամի տն 378 .
վաղէս կայսր հալածիչ ուղղափառաց պար-
տեալ 'ի բարբարոսաց` 'ի յետին վտանգի կե-
նաց և թշուառութեան իւրոյ հրաման տայր յետս
դարձուցանել զեպիսկոպոսս աքսորեալս . այլ
ինքն խոցեալ նետիւ 'ի գթաց 'ի Թրակիա ,
և 'ի հիւղ մի շինականաց անկեալ` պաշարի
և այրի , անարժան գտեալ թաղման անգամ :
Իսկ 'ի յաջորդ ամի թգւրեալ ածասէրն Թէո-
դոս մեծ` դարձոյց զմնացեալ եպիսկոպոսս յաք-
սորաց հրամանաւ , և արար խաղաղութիւն կա-
թողիկէ եկեղեցւոյ :

Իսկ առհա յայնպիսի աւուրս վախճան հասա-
նէր երանելին հայրապետին բարսղի 'ի տա-
րեգլուխն ամի տն 379 , կմ 380 . 'ի յունվա-
րի . ա . նմանեալ մովսէսի առն այ . որ ետես
զպարգեւական երկիրն , և ոչ եմուտ 'ի նա .
նոյնպէս և մեծն բարսեղ կրեաց զամ տառա-
պանս և զվիշտս եկեղեցւոյ , և 'ի խաղաղու-
թեանն ոչ վայելեաց , թէ գրելոյ եղբօր նր նիւ-
սացւոյն : Իսկ զքաղցր աւանդումն հօրն
նր 'ի ձեռն հրեշտակաց , և զկոծ ամ քաղա-
քին կեսարացւոց և գաւառականաց , ոչ մի-
այն քրիստոնէից , այլև հրէից և հեթանո-
սաց ; և զխառնակ թաղումն նր , քաջ նկա-
րագրէ ցաւագին անձամբ ամոլակից նորա
ածաբանն գրիգոր` յարձանակային , զոր խօ-
սեցաւ 'ի վր նր յերրորդ ամի փոխման նո-
րա , յորժամ դարձաւ ինքն 'ի ժողովոյն և
յաթոռոյն կոստանդնուպօլսոյ յառաջին վի-
ճակ

ձակ իւր . յորմէ յայտ է թէ ժամանակ կե-
նաց սրբոյն բարսղի եղև գրեթէ միջոցն՝ որ 'ի
նր ժողովոյն նիկիոյ ցնր ժողովն կոստանդ-
նուպօլսոյ , այն է իբր ծն ամ . և առ առա-
ւելն՝ ընծայլին նմա ամք Կ , կմ Կճ . վնյ թէ-
պէտև ոչ շատ ծերացաւ , այլ խստակրօն
վարք նր և հոգք եկեղեցեաց , և անդադար
աշխատասիրութն գրաւոր՝ հանդերձ թոքա-
ցաւութն կարճեցին զցանկալի կեանս նր ։
Յայս վայր ծաղկաքաղ արարաք զընթացս վա-
րուց մեծին բարսղի՝ առաւել քն օրինի յետին
քննչաց , սոսկապէս հանեալ 'ի բանից երե-
ցունց ականատես ներբողաբանից , քն գրիգո-
րի ածաբանի , գրիգորի նիւսացւոյ , և աբբայ
եփրեմի ։ Այլ կան և բազմադիմի աւանդու-
թիք առաջնոց և յետնոց զմեծամեծ գործոց
նր և Տիաքարոզ հայրապետիս . զորս ոչ տանի
մատեանս ։ Երևելի է յայսմ կարգի պատ-
մութն նր գրեալ 'ի ճառընտիրս մեր յանուն
եղագիոսի կեսարացւոյ ; որ յայլոց ընծայի
ամփիլոքիոսի իկոնիացւոյ . ուստի առեալ է
և քաղուած յայսմաւուրաց . զորմէ ասաս-
ցուք լիով 'ի կարգի ծանօթութեց . իսկ աստ
զգլխաւոր բանս պատմութեն նշանակեմք ։
Որդ՝ քն եղագիոսի կմ քն ճառընտրաց , բար-
սեղ եօթնամեայ եղեալ՝ տուեալ լինի յու-
սումն գրոց . և կացեալ 'ի նմին զհինգ ամ
'ի կեսարիա կապադովկացւոց՝ (թող զդե-
դերանս յայլ դպրոցս) գնաց 'ի մայրն իմաս-
տութե յաթէնս . և ուսաւ զփիլիսոփայութի
(յետ ուսանելոյ զհռետորութի 'ի պարոյ-
րայ)

րայ) յեւուղոսէ վ՟ձ՟պէ հելլենացւոց ը՟ գրե-
գորի ածաբանի ・ իբրև երկոտասան ամ հան-
դարտէր յուսումն , յուլիանոս և լիճիանոս
խոտորեցան յուղիղ ճանապարհէն ・ իսկ նքն
բարսեղ սքանչելի վարուք կացեալ՝ խնդրէր
պահօք և աղօթիւք ՚ի վերին տեսչութենէն իմա-
նալ զածայինն իմաստութե զհանգամանս ։
Իսկ զհնգետասան ամ ը՟ ամ հելլենացի ի-
մաստութի ընթացեալ՝ ոչ եգիտ զոր խնդ-
րէրն ՚ի նմին զլայս , որ առաջնորդեսցէ առ
ած ։

Իսկ ՚ի տքնիլ նր ՚ի միում գիշերի՝ ծագումն
ածայինն լինէր նմ , զի թողցէ զարտաքնոցն
աղանդաւորաց զգիրս ・ և յարուցեալ էջ յե-
գիպտոս ・ ուր եգիտ զոմն յառաջնորդաց վա-
նաց պորփիւրոս անուն , որ ետ նմա զորքա-
զան գիրս ածայինն պատգամաց ・ և նր այսմ
իրի հանդիպեալ՝ գագարեաց անդ ընթեռ-
նուլ զամ մի՝ ջուր և բանջար ճաշակելով ・ և
ապա աղաչեաց զվանականն , զի արձակես-
ցէ զնա յեղէմ առ ՚ի յաղօթել և տեսանել
զսբ տեղիս ։

Իսկ դարձեալ անտի յաթէնս եկանէր՝ տես-
մանել զհաւատս քնի ՚ի մէջ փիլիսոփայից
հելլենացւոց , և առաւել դարձուցանել
զեւուղոս վրդպ իւր փոխան երախտեացն ・ և
խօսեցեալ ընդ նմա գիտնաւոր կարգօք և
ածայինն իմաստութբ՝ զարմացոյց զնա ・ մին-
չև ասել եւուղոսի ・ ով բարսիղիէ՝ երկնա-
ւոր զօրութեցն տեսօղ , վն քո՝ հաւատամ
՚ի մի ած հայր ամենակալ յարարօղն երկնի
և

սահմանեալ 'ի բնէ՝, և ինքն չկարէ բազում
անգամ մեռանիլ վն ճշմարտութե։

Զարմացաւ եպարքոսն ը̅ համարձակութի առն ո̅յ, և սկսաւ մեղմով խօսել ընդ նմա. ասէ. մի՛ թեթև ինչ գրեր զկամս մեծի ինքնակալին, որ կամի լինել 'ի ժողովրդենէ քումմէ. այլ յանձն առ լինել ընդ մեզ. և այս լինիցի, եթէ 'ի բաց բարձցես 'ի համգամանէ զհամագոյակիցն, կամ զնոյն ինքն 'ի բնութէ հօր։ Բարսեղ ասէ. ծանր է ինձ իրօք ընդունել յեկեղեցի այդ զինքնակալդ. ապաքէն մեծ իմն է կեցուցանել զհոգի, ոչ զի կայսեր է, այլ զի մարդոյ է. բայց այնչափ հեռի է յինէն՝ ինչ մի բառնալ 'ի հաւատոց կմ յաւելուլ, զի և ոչ զկարգ ձևոյ բանիցն փոփոխել առնում յանձն։ Այսուիկ հաստատութե զդէմ կալաւ մեծն Բարսեղ և նարուն իսկ վաղեսի. որ մեծաւ յոխորտանօք եկեալ 'ի կեսարիա՝ ոչինչ կարաց վճարել անդ. այլ ակամայ կամօք սէր ցուցեալ առ Բարսեղ և առ կեսարացիս՝ մեկնեցաւ անտի գլխակոր համգերձ արիանեան եպսօք, որք շրջէին ընդ նմա։

Յետ այսորիկ յիշէ ածաբանն և զպատարագամատոյցն, զոր յօրինեաց սբն Բարսեղ. զոր և ձոխագոյն նշանակէ սբն պրոկղ 'ի մատենագարանի հարց, թէ սուր առաքեալքն և աշակերտք քի պէսպէս աղօթիւք և օրհնութբ կատարէին զխորհուրդ այ պատարագին յերկար ժամս, և կրկին օրինակք հին աւանդութե նզ մնացեալ էին առ բազումս՝ առեալ

ուեալ 'ի սմին կղեմայ աշակերտէն պետրոսի , և 'ի սմին յակոբայ եղբօրէ տն , ապա նքն բարսեղ , և զկնի ոսկեբերան , (ըս ոմանց՝ և մեծն աթանաս) 'ի համառօտութի վերածին զպատարագամատոյցն , յայտ է թէ յարինելով և ինչ ինչ աղօթս խորհրդաւորս ըս դիտաւորութե բանիցն առաջնոց . և օրինակք սոցա առաւել հանդիսացան յեկեղեցւոջ ։ Բազում ինչ գրէ ածաբանն և զաղքատսիրութե բարսղի , որով ձեռնտու եղև բազմաց յաւուրս սովու . նոյնպէս և զայլ առաքինի գործոց նր , և զզօրութե աղօթիցն . որում 'ի դէպ գան և այլ բանք աւանդեալք յայլոց ։ Իբրև փոխեցաւ 'ի կենաց եպսապետն կեսարու եւսեբիոս յառաջիկայութե բարսղի , և ամենեքեան կամէին զբարսեղ կացուցանել 'ի տեղի նր , փութացաւ գրեաց բարսեղ առ ածաբանն գրիգոր՝ փաղփաղել գալ առ ինքն , որպ թէ հիւանդ իցէ . այլ կամք նորա այն էին , զի զգրիգոր տացէ ընտրել առաջնորդ կեսարիոյ . իսկ գրիգոր ելեալ 'ի ճնպհ՝ իբրև լուաւ զմահ եւսեբի , 'ի միտ էառ ըզհնարս բարսղի , և ոչ կամեցաւ երթալ առ նա . այլ ինքն յորդորեաց զբազումս՝ զի ըզբարսեղ նստուսցեն 'ի հայրապետութի . որ և եղև իսկ . և եղև գլխաւորն յեպսունս՝ որք ձեռնադրեցին զբարսեղ , գրիգորիս ծերունի եպս՝ հայրն գրիգորի ածաբանի .

և այս համարի լինել յամի տն 370 ։

Իսկ թէ քանի՛ վայելուչ եղև նստիլ նմ յայն աթոռ՝ յօգուտ կաթուղիկէ եկեղեցւոյ , և

թէ որդւոյն հօգւովն ընտրհաց և իմաստութե
կատարելագործեաց զհօտ իւր, ո՞ կարէ պատմել լի-
թոյն զբազմադիմի նորոգութիւն՝ զորս կոչեաց
՚ի պէսպէս երկրպագութեանց ընտանեաց և
օտարաց. այլ եկաց յանմի իւրև զմէմ հա-
տատուն, ունելով իւրեան գործակից և խոր-
հրդակից ՚ի բազում իրս զմծաբանն. զոր և
ձարտարութը ձգեաց ընդ իւր կամաց նր. յա-
ռաջնան եպսութե. զի առաւել լուսաւորես-
ցէ լոյս նր զեկեղեցի ա̃յ:

Մեծ եղև ջանն նահատակութե մեծին բարսղի
և վարդապետական առնելոյ զհերձուածն ա-
րիանոսաց, ոչ և զայլ ազանդս ժամանա-
կին. զի փոյթ նր էր ոչ միայն զիւր հօտն ա-
նարատ պահել, այլև զամ̃ հանուր եկեղեցին
նր և անբիծ տեսանել ՚ի խաղաղութե. և
վասն թուղթս գրէր ՚ի տեղիս տեղիս, առա-
ւել առ մեծն աթանաս աղեքսանդրացի, և
առ դամասոս հռովմայ հայրապետ. և ինքն
հանապազորդ աղօթիւք և հօգովք մաշէր
յանձն իւր վս սոցին իրաց. և ճառս յօրինե
արձանագրէր լուսաւոր և ազդու բանիւք ՚ի
վասնունց հերետիկոսաց, և ՚ի հաստատուն
ուղղափառ վրդպութեան: Միանգամայն և
զերկրպագութին եկեղեցաց ուղղափառաց բազ-
մահնար խորհրդով իւր ա̃յ ՚ի միաբանութի և
՚ի խաղաղութի յեղափոխէր, յանձն առեալ
կրել զբազմապատիկ բամբասանս ՚ի թշնա-
մեաց: Ո՞րչ զհանապազորդեան տքնութիւն
և զծգնութիւն իւր, և զանձնամերձութ երկա-
նիրութի ՚ի գրութի աղքի աղքի մեկնութեց
և

և 'ի քաղաքութեան բանին նոյ նաև Հիւանդա-
գլխն անձամբ, և զայլ առաքինի գործս քաջ
հովուին և ունկնդրաւորայս միջսպին, զորս ան-
հնար է մի առ մի նշանակել :

Այս եղև յետ միւսանգամ փորձելոյ Վաղեսի
կայսեր զմեծն բարսեղ 'ի ձեռն եպարքոսին
իւրոյ Մոդեստոսի, լուեալ եթէ անդրդուե-
լի կայ 'ի խորհուրդս իւր, մինչ զի ոչ սպառ-
նալեաց և ոչ ողոքանաց երբեք առնէ, և ամե-
ն ոչ առնու խիստանս և թերթ, գովեաց զնա
վաղէս, այլ կամեցաւ և անձամբ զփորձ առ-
նել. աղա եկեալ 'ի կեսարիա, ընդ զօրելոյ
Թէոդորետոսի և սոզոմենոսի՝ յաւուր ծնն-
դեանն քրի զնաց յեկեղեցին բազմութ ար-
ծամեծաց. և մատոյց ընծայս նոյն սեղանոյ.
Որպէս բայերդիս բոլլանդեան. * Ծնունդ-
եան 'ի նմին աւուր կատարիւր Է յայտնութե-
յարբեելս. վասն և նաղիանզացին գրէ, թէ
էր օր յայտնութե, և ժողով բազում յայծ
յեկեղեցւոջ ||.

Ընդ տեսեալ վաղեսի զկարգ և զվայելչու-
թե պաշտամանց եկեղեցւոյ, և զնոր հայրապետին
անշարժելի ողջ սրտի կացեալ 'ի պաշտօնն նոյ,
նոյնպէս և զպաշտօնեայս հանդերձ ժողո-
վրդեամբքն, զի ոչինչ միզաւեցան Է փառուա
ինքնակալին, ողջ թէ ոչինչ նորութի լեալ
իցէ, յայլոյ խելս լինէր յապշութէ. և իբրև
զայն ես տեսեալ, զի հայրապետն ոչ մերժեաց
զընծայս նր, այլ ընկալաւ, այնուհետև ոչ-
ինչ կարաց առնել Էզկեմ սէջն : Այլ սէջն կա-
շեալ զնա 'ի նեղութ առ խիղճն Է վարադուրան,

 խօ-

խօսեցաւ առ նա այնպիսի աղդու բանս, մինչ-
չև առնել ա՟ծաբանին․ ոչ այլ ինչ էր՝ զոր խօ-
սեցաւ, բայց ա՟յ բարբառ․ զոր սէ՟ր որք ընդ
կայսեր էին, նոյնպէս և մեք որ 'ի միասին
մնեալ էաք՝ լուաք :

Յայնժամ վայրի յանդգնեցաւ խոհակերապետ
արքայի՝ դեմոսթենէս անուն, զոր նաբուզար-
դան դահճապետ կոչեն ա՟ծաբանն և նիւսա-
ցին, բանալ զբերան իւր, և բանս ձգել ընդ-
դէմ մեծին բարսղի : Իսկ նր հայրապետն
ժպտեցաւ, և ասէ․ դեմոսթենէս տեսանք
հռետոր՝ անգէտ 'ի դպրութե՟ : Այլ 'ի զայ-
րանալ նր և ևս, և 'ի սպառնալ ըն՟դէմ հայրա-
պետին, ասէ ցնա սր՟ն աներկիւղ համարձա-
կութե՟․ քեզ անկ է զդահճամուտս կերակրոց
հոգալ․ և զի ականջք քո լի են աղտիւք ձեն-
ձերաց, անմարթ է քեզ լսել զա՟յ վ՟դպութիս :
Յայնժամ առաւել սքանչացեալ վաղեսի կայ-
սեր ը՟ մեծն բարսեղ՝ յակամայ կամս պատ-
ուհասիրեաց զնա․ և պարգևեաց նմա զդե-
ղեցիկ անդս արքունի՝ որ էին 'ի կողմանս կե-
սարիոյ, ծախել 'ի պէտս աղքատաց : Այս-
պէս խորտակեաց զայլս ծփանաց վաղեսի
մեծ նաւապետն բասիլիոս․ Թող և զայլ
բազմապատիկ հալածանս՝ զոր կրեաց յերե-
սաց նր՟ և գործակցաց նորին․ զի յա՟մս յաղ-
թող հանդիսացաւ ախոյեանն ուղղափա-
ռաց․ մինչ զի Թէպէտև կամեցաւ կայսրն
վճիռ տալ արտաքսման սր՟յն, այլ ա՟ծ
խափանեաց զայն․ զի 'ի նմին գիշերի՝ յո-
րում զվճիռն ունէր գրել, եհաս պատա-

հաս

հաս 'ի տունն արքունի. որդի արքային հի-
ւանդացեալ մերձ 'ի մահ, և կինն յանկար-
ծելի ցաւս ըմբռնեալ՝ տանջէր իբրև 'ի ձեռաց
դահճաց. յաւելու սուրբն եփրեմ, թէ 'ի կա-
միլ աստորագրել վճռոյ՝ երիցս բեկաւ գրիչն
'ի ձեռանն վաղէսի. մինչև հարկ եղև դադա-
րել 'ի գրելոյ ։

Նա այս իբրև անյոյս եղև 'ի բժշկաց վասն ման-
կանն, հարկեցաւ ապաւինիլ յաղօթս սրբոյն.
և 'ի ձեռն միջնորդաց ոմանց ետ կոչել զՍրբ
հայրապետն ։ Նա իսկ և իսկ ընդ գալ նորա՝ մեղ-
մացաւ ախտն. այլ իբրև խստասիրտ զտաւ
վաղէս, և ոչ դարձաւ 'ի մոլորութենէ իւրմէ,
դարձեալ վտանգեցաւ մանուկն ։ Յայնժամ
ասէ մեծն բարսեղ ցթագաւորն. եթէ հաւատաս
ով կայսր ըստ իմոյս հաւատոց, և առնես միութիւն
եկեղեցւոյ, կեցցէ մանուկդ. և յոչ առնուլ
նորա յանձն՝ ասէ բարսեղ. ապա ուրեմն եղի-
ցին կամքն Աստուծոյ 'ի վերայ մանկանն. զայս ասա-
ցեալ՝ ել յերեսաց արքայի. և մանուկն
փչեաց զոգին ։

Իսկ եպարքոսն մոդեստոս անկեալ 'ի ծանր
խօթութիւն՝ աղաչէր զմեծն բարսեղ գալ
նմա. և 'ի դնել նորա ձեռն՝ առողջացաւ. և
յայնմհետէ դարձաւ յուղղափառութիւն, և
եղև մի 'ի գլխաւոր բարեկամաց բարսղի. և
վաղէս ևս ածեալ 'ի սիրտ՝ ոչ ևս կամեցաւ
հալածել զՍրբ հայրապետն. իսկ նա տխրէր,
զի չեղև արժանի վկայական մահուան, կամ
խոստովանողական պատասահմանութեն. և
զայլս յեպսաց տարագրելոց քաջալերէր մխի-
թա.

Ճանկ իւր․ յորմէ յայտ է թէ ժամանակ կենաց սորին բարսղի եղև գրեթէ միջոցն՝ որ 'ի մէջ ժողովոյն նիկիոյ ցմեծ ժողովն կոստանդնուպօլսոյ, այն է իբր ԾՆ ամ․ և առ առաւելն՝ ընծայեն նմա ամք Կ, կմ ԿԵ․ վնյ թէպէտև ոչ շատ ծերացաւ, այլ խստակրօն վարք նր և հոգք եկեղեցեաց, և անդադար աշխատասիրութն գրաւոր՝ հանդերձ թոքացաւութն կարճեցին զցանկալի կեանս նր ։

Յայս վայր ծաղկաքաղ արարաք զմխթացս վարուց մեծին բարսղի՝ առաւել ըստ օրինի յետին քննչաց, սոսկապէս հանեալ 'ի բանից երեցունց ականատես ներբողաբանից, յս գրիգորի ածաբանի, գրիգորի նիւսացւոյ, և աբբայ եփրեմի ։ Այլ կան և բազմադիմի աւանդութիք առաջնոց և յետնոց զմեծամեծ գործոց նր և Ցսքարող հայրապետիս․ զորս ոչ տանի մատեանս ։ Արժեւելի է յայսմ կարգի պատմութի նր գրեալ 'ի ճառընտիրս մեր յանուն եղագիոսի կեսարացւոյ ; որ յայլոց ընծայի ամփիլոքիոսի իկոնիացւոյ․ ուստի առեալ է և քաղուած յայսմաւուրաց․ զորմէ ասասցուք լոկ 'ի կարգի ծանօթութեց․ իսկ աստ զգլխաւոր բանս պատմութեն նշանակեմք ։

Որդ՝ ըստ եղագիոսի կմ ըստ ճառընտրաց, բարսեղ եօթնամեայ եղեալ՝ տուեալ լինի յուսումն գրոց․ և կացեալ 'ի նմին զհինգ ամ 'ի կեսարիա կապադովկացւոց՝ (թող զդեդերանս յայլ դպրոցս) գնաց 'ի մայրն իմաստութե յաթէնս․ և ուսաւ զփիլիսոփայութ (յետ ուսանելոյ զհռետորութի 'ի պարոյրայ)

րայ) յԵւսուղոսէ վիճակէ Հելլենացւոց Ը գրե-
գորի Աստուածաբանի · իբրև երկոտասան ամ Հան-
դարտէր յուսումն , յուլիանոս և լիկիանոս
խոտորեցան յուղիղ ճանապարհէն · իսկ նորա
բարսեղ սքանչելի վարուք կացեալ՝ խնդրէր
պահօք և աղօթիւք 'ի վերին տեսչութենէն իմա-
նալ զԱստուածայինն իմաստութեան զհանգամանս :
Սա զհնգետասան ամ Ը ամ Հելլենացի ի-
մաստութիւն ընթացեալ՝ ոչ եգիտ զոր խնդ-
րէրն 'ի նմին զլոյս , որ առաջնորդեսցէ առ
Աստուած :

Սա 'ի տեսանել նորա 'ի միում գիշերի՝ ծագումն
Աստուածային լինէր նմա , զի թողցէ զարտաքնոցն
աղանդաւորաց զգիրս · և յարուցեալ էջ յԵ-
գիպտոս · ուր եգիտ զոմն յառաջնորդաց վա-
նաց պորփիւրոս անուն , որ ետ նմա զսրբա-
զան գիրս Աստուածային պատգամաց · և նորա այսմ
իբրև հանդիպեալ՝ դադարեաց անդ ընթեռ-
նուլ զամ մի՝ ջուր և բանջար ճաշակելով · և
ապա աղաչեաց զվանականսն , զի արձակես-
ցեն զնա յեհէմ առ 'ի յաղօթել և տեսանել
զսուրբ տեղիս :

Սա դարձեալ անտի յաթէնս եկեալ՝ սեր-
մանել զհաւատս Քրիստոսի 'ի մէջ փիլիսոփայից
հելլենացւոց , և առաւել դարձուցանել
զեւսուղոս վիճակ իւր փոխան երախտեացն · և
խօսեցեալ ընդ նմա գիտնաւոր կարգօք և
Աստուածային իմաստութեամբ՝ զարմացոյց զնա · մին-
չև առնել Եւսուղոսի · ով բարսիղիէ՝ երկնա-
ւոր զօրութեացն տեսօղ , վասն քո՝ հաւատամ
'ի մի Աստուած հայր ամենակալ յարարօղն երկնի

և

է երկրի , և որ ինչ 'ի կարգին է . ակն ու-
նիմ յարութեն մեռելոց , և կենացն անվախ-
ճանից յաւիտենից : Յայնժամ միաբան խոր-
հրդով վաճառեալ զինչս իւրեանց՝ բաշխե-
ցին աղքատաց . և դէմ եդեալ գնալ յեհէմ ,
եկին նախ յանտառք ասորւոց . ուր տեսեալ
բարողի 'ի պանդոկի զորդի փելլիքսիանոսի
պանդոկապետին , զի դաս առեալ 'ի լիճանե-
եայ փիլիսոփայէ տունս ինչ քերականական՝
մեկնել հաւատորաբար , փորձեր յոյժ պա-
տանին , գրեաց զմեկնութիւն նշ երրեակ օ-
րինակաւ . և իբրև ետես վճիպն նորա լիմա-
նիոս , զարմացաւ , և հարցանէր՝ թէ ո՞ գրեաց
զլուծումն բանիցս : Նա ասաց եղև կոչել նմ
զբարսեղ 'ի տուն իւր , և առաջի առնել նմ
զայլ խնդիրս իմաստասիրականս . և նա ա-
ռաջի եդ բանս մն որ 'ի քն հաւատոց . խո-
տեցաւ և առ աշակերտեալ մանկունս զայնս
սիկ կարևոր խորասս :

Աւարտուք ամէ հոգւոց մաքրութի , և անախ-
տութի մարմնոց . գնայք հեզութե , ձայն չա-
փաւոր , և խօսք բաւականս . կերակուր և ըմ-
պելի անխտրով . առաջի ծերոց լռութի , ա-
ռաջի իմաստնոց ունկնդրութի . առ մերա-
կացուս հնազանդութի , առ ընկերակիցս սէր .
առ կրսերս անկեղծաւորութի . սակաւ խօ-
սել , և յոլով իմանալ . մի յաճախել 'ի բանս .
մի յանդգնել 'ի խօսս ծաղու . ամօթխածութ
զարդարիլ . ընդ անպարկեշտ կանայս ամե-
նևին մի խօսել . 'ի վայր ունելով զաչս , և
'ի մեր զմիտսն՝ փախչել 'ի հակառակութէ .
մի

մի՛ իշխանաւորաց ուսուցանել. մի՛ ընդունել հեշտաւորաց յամենեցուն պատիւ. և որ կարօղն է 'ի ձեռն ընկերին փոխ տալ, մի՛ դարձեալ պահանջեսցէ զկշիռն. այլ ոչ վարձուցն ակն ունել, և զյաւիտենականն կենացն հատուցումն ընդունել 'ի Քէ ։

Օայս առաքեաց բարեխիղճս ցաշակերտսն ըն-Հանեայ, և հրաժարեալ զնոցա զՏրն իւր հանդերձ եւուղաւ. և իբրև հասին յԵսեմ, եկին 'ի տեսութի Մաքսիմինոսի եպիսի քաղաքին. և անկեալ առաջի նորա աղաչէին արժանի լինել վերստին ծննդեանն 'ի յորդանան գետ. և իբրև մկրտեցան, նոյնժամայն սրբեալ հրեղէն եկաց 'ի վր նց. և ելեալ աղաւնի մի 'ի լուսոյն՝ էջ 'ի յորդանան և խառնեաց զջուրսն, և վերացաւ յերկինս. և զարմացեալ եպիսին ը սէրն Բարսղի՝ որ առ ած, զգեցոյց նմա զքահ վարշամակին. և օծեալ զնա ոք մեռոնաւն, ընդ նմին և զԵւսեբեայ, տայր նց 'ի կենդանարար հաղորդութենէն ։

Իսկ չոգեալ Բարսղի ը Եւսեբեայ ը Անտիոքոն՝ զկնի ամի միոյ կամ երկ. նց դառնալ յԱնտիոքայ. ուր առաջի եպիսին ընթերցողս բարձեալ և մեկներ զառակացն բանս ; մինչև զարմանալ ամենեցուն. առեալ զկնի բազում ժմնչ աւուրց զկէմ երդեալ զայլեն յԱնն կապադովկացւոց. Իսկ 'ի մերձենալ նց 'ի դուռն կեսարացւոց քաղաքին՝ յայտնեցաւ 'ի տեսլեան զիշերոյ Եւսեբիոսի եպիսի տեղւոյն, թէ ահա գայ Բարսեղիոս՝ որ հանդերձեալ է ունել զկնի քո զաթոռ եպիսկոպոսութեան. վաղ-

կաց

եւ առ եպսն զնա առ իւր. մինչեւ փոխեցաւ ըս-նէր յԵհս Տր եպսն. եւ յայնժամ ձեռնադրե-ցաւ 'ի տեղի նր բարեփառս գործակցութե Հոգւոյն Սրբոյ :

Էր յաւուրն եօթնեկրորդի 'ի մատուցանել բարոզի Հայրապետութին զՍբ պատարագն՝ լցաւ Հոգւովս Սբվ. եւ զկնի սակաւ ինչ աւուրց հաւատովք եւ աղօթիւք բազմօք կամէր սկիզբն առնել եւ գրել իւրովք ձեռօքն զպատարագին խորհուրդն : Եւ 'ի գիշերին յայնմիկ երեւեցաւ նմա Տր հանդերձ Սբ առաքելովքն, եւ ասէ ցնա. Զի խնդրուածոց քոյ լցցի բերանդ քո գոհութե. որպէս զի քո կարգաւորութեամբ մատուցեն ինձ անարիւն պատարագ. եւ յաւրացեն՝ սկսանէր երանելին գրել 'ի քարտէսն այսպէս. Լցցի բերան իմ գոհութե, որպէս զի օրհնեցից զփառս քո. Տր Այծ մեր՝ որ ստացար զմեզ եւ ածեր 'ի կենդանութիւն յայսսմիկ եւ զայլ աղօթանի Սբյ պատարագին : Եւ 'ի մատուցանել զՍբ խորհուրդն Զի այսմ կարգաւորութե, իբրեւ վերացայց՝ ասելով, Օրհնութիւնք սոցին. եւ ժողովուրդքն ասէին, միայն Սբ, միայն Տր, միայն յՍ Քս 'ի փառս Այ Հօր, տեսանէին ամենեքին հանդերձ եւս-ղեսա իմանալի լոյս 'ի խորանին, եւ զառաքեալսն 'ի մէջ հրեշտակաց սպիտակազգեստից : Իսկ Սբ Հայրապետն 'ի Ճաշակել անդ զՍբ հաղորդն՝ եթող եւ մատունս երկու. յորոց զմին պահեաց, զի թաղեսցի Ընդ նմա ('ի նշանակ հաւատոց յարութե, Զի բանին Տն՝ թէ որ ուտէ զիս, եւ նա կեցցէ վս իմ. եւ թէ՝ յարու-

ցից զնա յաւուրն յետնում. զայս արարին և ամենք յառաջնոց. այլ յետոյ արգելլին ժողովք) . և կոչեցեալ առ ինքն ոսկեգործ՝ հրամայեաց առնել աղաւնի յոսկւոյ սր̃յ. և յայնմ եդեալ զերրորդ մասն խորհրդոյն՝ կախեաց 'ի վր̃ սր̃յ սեղանոյն. (յայտ է թէ 'ի պէտս հաղորդելոցն արտաքոյ պատարագի, որք և 'ի պէտս հիւանդաց) ։

Իսկ յաւուր միում հրէայ ոմն միաբանեալ ը̃ ժողովս քրիստոնէից՝ եկն յեկեղեցի դիտել զկարգ պատարագին և զհաղորդութին սր̃ խորհրդոյն. և տեսանէր հրէայն, զի մանուկ յօշէր ձեռօք իւրովք բարսխղիոս. և 'ի հաղորդիլ ամենեցուն՝ ընկալաւ և հրէայն ոմն ճշմարտանմանս միս և արիւն. և մասն ինչ տարեալ 'ի տուն իւր՝ եցոյց զուգակցին իւրում. և ապա եկեալ առ սր̃ հայրապետն՝ մկրտեցաւ ա̃մ տամբ իւրով ։

Այլն մի ննջեալ վր̃ պարտուց հարկին՝ եկն առ մեծն բարսեղ՝ օգնել նմ̃. և նա գրեաց առ իշխանն հարկապահանջ. վր̃ մեր՝ որչափ կարող ես, օգնեա՛ դմա. իսկ իշխանն արար պինի. վր̃ քո ո՛վ հայր սր̃ կամեցայ թողուլ կէսոջդ, այլ ո՛չ կարացի. վր̃ զի զհարկս թագաւորի պարտի ։ Այլ նա դարձեալ գրէ. եթէ կամեցար և ո՛չ կարացեր, թողցի քեզ. ապա եթէ կարող էիր, և ոչ կամեցար, ածցէ զքեզ ա̃ծ յայլ պատշաճ ժամու յայնպիսի վիճակ, զի յորժամ կամիցիս՝ յայնժամ ոչ կարասցես ։ Այլ առժամայն եղեն նմ̃ իրքն. զի իշխանն պարտաւոր գտեալ՝ արգելաւ 'ի

քանտ արքունի կապանօք. և յայնժամ ա-
ռաքէր եղկելին աղաչաւորս առ սբ. Հայրա-
պետն միջնորդ լինել առ Թգ.րն՝ ներել նմ.
և այնպէս ազատացեալ՝ ողորմեցաւ և ինքն
տառապեալ կնոջն։

Կամեցաւ Տր. Հայրապետն 'ի միում յաւուրց
ելանել արտաքոյ քաղաքին, և ասէ ցմեզ
(ասէ եղագիրս). որդեակք իմ եկայք զկնի
իմ, զի տեսջիք զփառսն այ հանդերձ լինել.
և ելեալ 'ի քաղաքէն մերձ գնացաք։ Եւ
ապա պատմէ յերկար, թէ որպէս յայտնե-
ցաւ առաքինութիւն սբ. քահանային անտա-
տասաց՝ որ էր երեց գեղջ միոյ, և Տր. կնօջ
նորա Թէոդնեայ, որ անուամբ էր կին,
իսկ գործովք քոյր, և կոյս պարկեշտ. և էր
նց զքառասուն ամ կացեալ տնակյութբ, և
պահեալ զառաքինի սրբութի իւրեանց՝ պատ-
ճառելով զամլութի. և զօրհանապազ պա-
հովք կատարէին, ոչինչ ճաշակեալ՝ բայց մի-
այն հաց և ջուր։ Եւ իբրև հրամայեաց Հայ-
րապետն քհնյին, զի մատուսցէ զպատա-
րագ, նա ասէր. Տր. այ, ոչ ուսուցանես,
նուաղն 'ի լուսէն օրհնեսցի։ Ասէ ցնա եր-
ջանիկ Հայրն մեր. զկնի ամ առաքինի վա-
րուց քոց կալ ջեր և զլսողութի. և յունկնդիր
լինել նր՝ ետես սբն բարսեղ և արժանա-
ւորքն է նմա զամենապսբ հոգին 'ի նմանութի
լուսոյ շրջապատեալ զխորանաւն և զքահա-
նայիւքն։ Ապա եկաք 'ի տուն քահանային.
և յետ ճաշելոյ ասէ ցնա աբբէ՛մյն. պատմեա՛
ինձ, ուստի՞ է զանձդ քո այդ, և զի՞նչ են
վարք

վարք քո ։

Ասէ ցնա երէցն . մարդ եմ մեղաւոր՝ հնա-
զանդեալ դիմոսական հարկի . ունիմ լուծս
երկուս եզանց . զմին ես վարեմ, և զմիւսն
վարձկան ունիմ . և զոր ինչ տայ մեզ ա̃ծ ,
առնեմք երկուս մասունս . զմինն առնեմք 'ի
պէտս օտարսիրութե̃, և զմիւսն 'ի պէտս հար-
կահանաց ։ Եւ իբրև լուեալ զայլ գործս իւր ,
առեալ սր̃յն բարսղի զձեռանէ երիցուն՝ ե-
բեր 'ի խուց մի̃նռ , և ասէ . բաց մեզ զդուրս .
և յոչ կամիլ նր̃՝ սղնաքն ինքնին բացան . և
մտեալ 'ի ներքս՝ տեսաք այր մի գողի՝ ոչ ու-
նելով ամենևին ողջ տեղի . և ոչ ոք գիտէր՝
եթէ անկեալ դնի անդ . բայց միայն քահա-
նայն և զուգակիցն իւր , որք սպասաւորէին
նմա ։ Ասէ սր̃ն ցերէցն . վ̃ռ էր կամեցար թա-
քուցանել զգանձս զայս . յայնժամ յաղօթս
եկաց ս̃ռ հայրապետն , և բժշկեաց զնա . և
դարձաք 'ի քաղաքն՝ ցնծութ̃բ օրհնելով զա̃ծ ։
Յետ այսորիկ պատմէ եղադիոս զգալուստ
սր̃յն եփրեմի առ ս̃րն բարսեղ , և զտեսա-
նելն նց̃ 'ի վ̃ր միմեանց զշնորհսն ա̃յ . զորմէ
երկար լինի գրել ։ Գրէ զկնի Ճոխագոյն և
վ̃ռ այրի կնոջն մեղաւորի , որոյ ընջեցաւ ձե-
ռագիր յանցանաց աղօթիւք բարսղի և եփ-
րեմի ։ Եւ ապա վ̃ռ յովսեփայ հրէի և բժշ-
կի . զոր սիրէր ս̃րն բարսեղ և ստէպ յորդո-
րէր դառնալ 'ի ք̃ս . այլ նա ոչ առնոյր յանձն ,
մինչև մերձեցան աւուրք փոխման սր̃յն . և
իբրև եկն յովսէփ , և սրտցաւութ̃բ ծանոյց
թէ վախճանի այն օր , ասէ ցնա մեծն բար-

սեղ. ոչ գիտես՝ զի՞նչ ասես. ասէ ցնա Հրեայն յովսէփ այլաբանօրէն. հաւատամ տր, զի արեգակն ընդ արեւմուտս է այսօր : Ասէ ցնա նքն. Իսկ եթէ ապրիմ մինչեւ ցայգուցն 'ի վեցերորդ ժամն, զի՞նչ առնես : Եւ նա ասէ. Ես մեռայց : Ասէ ցնա նքն. այո մեռանիցիս մեղացն, եւ կենդանասցիս քնին իմոյ : Յայնժամ երդուաւ Հրեայն մկրտիլ, եթէ

լինիցի բան սրբյն :

Ի վաղիւն անդր տեսեալ յովսէփայ զբարսեղ կենդանի՝ զահի հարաւ. անկաւ յոտս նր, եւ խոստովան եղեւ զքս. ասէ. հրամայեա այսուհետեւ տալ ինձ զկնիքն որ մկրտութեն եւ ամ տան իմոյ : Ասէ ցնա սրբն 'ի մահճէ անետի. Ես ձեռօք իմովք մկրտեմ զքեզ հանդերձ տամբ քո : Իսկ բժիշկն զննեալ զերակս նր՝ ասէ. անկար 'ի զօրութենէ քումմէ հայր որ, եւ բնութի քո խափան նուաղեալ է : Ասէ ցնա սրբն. ունիմ զհրաշագործօղն բնութեա՝ որ զօրացուցանէ : Եւ զայս ասացեալ յանկարծակի յարեաւ եկն յեկեղեցին, եւ մկրտեաց զնա եւ զտունն նորա առաջի ամ ժողովրդեանն. եւ կոչեաց զանունն յովսեփայ՝ յովհաննէս. եւ այնուհետեւ այլեւս յերկարեաց զպաշտամունս եւ զքարոզութի բանին այ. եւ ը երեկս աւուրն բազմեալ 'ի վէր մահճաց՝ աւանդեաց զոգին 'ի ձեռս այ ուրախութբ. եւ թաղեցին զնա երկոտասան եպսունք հանդերձ ամ բազմութբ 'ի տապանի, ուր էին նշխարքն որ հայրապետին ղեւոնդի, 'ի վկայաբանին սրբյն սիւքիանոսի : Հանգեաւ՝ որ հրեշ-

տա-

տանկական վարուք 'ի յերկրի քաղաքավա-
րեաց՝ երանելի հայրապետն Ներսն բասիլիոս,
յամսեանն յունվարի, որ օր մի էր ամսոյն՝
յաւուր հինգշաբաթոջ, 'ի թվրութեն վա-
ղեննտիանոսի երկրորդի, և 'ի վերջին ամի վա-
ղեսի, յիշատակ բարի թողեալ յեկեղեցւոջ
'ի փառս ք̃ի :

Այս ա̃մ գեղեցիկ միաբանի Ը̃ գրելոցն 'ի
ներբողեանս բարսղի յա̃ծաբանէն, 'ի Նիւ-
սացւոյն, և յեփրեմայ, հանդերձ աւանդու-
թե̃ք այլոց 'ի մատենագրաց. և որ մեծն է՝
յայտնապէս յիշէ ա̃ծաբանն զվերջին աքսո-
չելիս սր̃յն, զդառնալն 'ի մահճաց և զգնալն
յեկեղեցի յաւուր հոգեվարի. մինչև յայտ
առնել՝ թէ ձեռնադրութի և ս արար. քան-
դի ասէ. * Այնուհետև զընթացսն կատա-
րեալ, և զհաւատսն պահեալ, ցանկայ լու-
ծանիլ, և պսակացն 'ի վե̃ր կայ ժամանակ :
Այլ ոչ զայն լռեա. (ըս̃ մովսեսի), եթէ ել
'ի լեառն, և վախճանեցաւ, այլ թէ վախճա-
նեցաւ և ել առ մեզ (յերկինս) : Հրաշագոր-
ծէ ինչ մի և աստանօր՝ քան զյառաջասացեալս
ոչ փոքր : Ո ի այն ինչ մեռեալ գոլով գոգ-
ցես, և անշունչ, և զկենաց զաւռաւելն լքեալ,
քաջահնչող եղանի 'ի վերջինս 'ի բանիցն.
որպ̃ զի զոյգ Ը̃ բարեպաշտութե̃ն աստացուածոց
չուեսցէ յաստեացս. և ձեռնադրութե̃ք պաշ-
տելով զմտերիմս իւր՝ զձեռն և զհոգին տա-
ցէ նց. զի մի լիցի 'ի բեմէն պակասիլ աշա-
կերտաց իւրոց և պաշտօնակցաց 'ի քահանայ-
ութե̃. . . . Այնուհետև անկեղծ դնէր այրն՝

Թարգմանն Թղթոյն իւրովք . Եւ տեսանել զնորին Մելիտոս Անտիոքայ հայրապետն՝ ընդ-րուամունէր սերտ բարեկամութի, և ընկալեալ գիրս ՚ի նմանէ՝ ցնծայր յոգի իւր . և էր յայնմ ժմկի բարսեղ ոչ ընդհանուր հովիւ ամ եկեղեցեաց ուղղափառաց, որոց հովիւք էին յաքսորս :

Ընդ այն ժամանակս՝ ը գրլոյ նիւսացւոյն ՚ի վարս սբյն եփրեմի, եկեալ ծերունին առաջնորդութեամբ նոյ ՚ի կեսարիա կապադովկացւոց, անդ եսես և ծանեաւ զբերանն եկեղեցւոյ, զոսկեղէն ասեմ զխօսնակն վարդապետութե զբասիլիոս, և օրհնաւաք ձայնիւ ցնծութե սկսաւ ողջունել զնա : Սն զի կորովամտիւ աչօք հոգւոյն եսես զփայլակնացեալ աղաւնին, զի յուս նր աջոյ նստեալ՝ թելադրէր նմա զիմաստութե բանս, զորս նա բարբառէր ՚ի լսելիս ժողովրդեանն . և ինքն իսկ բարսեղ ՚ի պատուական աղաւնոյ անտի՝ իմն ՚ի հոգւոյն սբյ՝ ուսեալ էր զ՚ի տար դէգալուստ սբ աբբայիս, և թէ նա ինքն է եփրեմ ասորին : Այլ եղև ուրախութիւն և մխիթարութիւն մեծ երկոցունց սոցին . մինչ զի ոչ ՚ի զուր եղև աշխատութի այնչափ ճանապարհին, զոր արար ծերունին : Ի սոյն ժամանակ գրէ և եղագիրս ՚ի ճառընտիրս . Եւ ճոխագոյն պատմէ նա ինքն սբն եփրեմ ՚ի գովեստն բարսղի :

Ապրեաց այնուհետև սբն բարսեղ մինչև ՚ի սկիզբն խաղաղութե եկեղեցւոյ, և ՚ի դարձ ուղղափառ եպսաց յաքսորանաց, ը որում մաւ

մերձաւորեցեալ էր և ինքն 'ի Թուղթն ա- եւսեբիոս եպս սամոսատիոյ . զի յամի տն 378 . վաղէս կայսր հալածիչ ուղղափառաց պարտեալ 'ի բարբարոսաց՝ 'ի յետին վտանգի կենաց և թշուառութեան իւրոյ հրամանն տայր յետս դարձուցանել զեպիսկոպոսն աքսորեալս . այլ ինքն խոցեալ նետիւ 'ի գթաց 'ի Թրակիա, և 'ի հիւղ մի չինականաց անկեալ՝ պաշարի և այրի, անարժան գտեալ թաղմանն անգամ : Այլ 'ի յաջորդ ամի թգւորեալ ածասէրն Թէոդոս մեծ՝ դարձոյց զմնացեալ եպսունս յարտասահմանութէ, և արար խաղաղութիւն կաթուղիկէ եկեղեցւոյ :

Այլ ահա յայնպիսի աւուրս վախճանի հասանէր երանելի հայրապետին բարսղի 'ի սարեգլուխն ամի տն 379, կմ 380 . 'ի յունվարի . ա . նմանեալ մովսեսի առն այ . որ ետես զպարգևական երկիրն, և ոչ եմուտ 'ի նա . նոյնպէս և մեծն բարսեղ կրեաց զժմ տառապանս և զվիշտս եկեղեցւոյ, և 'ի խաղաղութեան ոչ վայելեաց, թէ գրելոյ եղբօր նր նիւսացւոյն : Իսկ զքաղցր աւանդութիւն հոգւոյ նր 'ի ձեռն հրեշտակաց, և զկոծ ժմ քաղաքին կեսարացւոց և գաւառականաց, ոչ միայն քրիստոնէից, այլև հրէից և հեթանոսաց ; և զփառաւոր թաղումն նր, քաջ նկարագրէ ցաւագին անձամբ ամոլակից նորա ածաբանն գրիգոր՝ յարձանականն, զոր խօսեցաւ 'ի մի նր յեռորդ ամի փոխման նորան, յորժամ դարձաւ ինքն 'ի ժողովոյն և յաթոռոյն կոստանդնուպօլսոյ յաւաջին մե-

ձակ

ձակ իւր. յորմէ յայտ է թէ ժամանակ կե-
նաց սրբոյն բարւոք եղև դրեթէ միջոցն՝ որ ՚ի
մջ ժողովոյն նիկիոյ ցմեծ ժողովն կոստանդ-
նուպօլսոյ, այն է իբր ԾԵ ամ. և առ առա-
ւելն՝ ընծայլին նմա ամք Կ, կմ ԿԵ. վնզ թէ-
պէտև ոչ շատ ծերացաւ, այլ խստակրօն
վարք նր և հոգք եկեղեցեաց, և անդադար
աշխատասիրութն դրաւոր՝ հանդերձ թոքա-
ցաւութն կարճեցին զցանկալի կեանս նր։
Յայս վայր ծաղկաքաղ արարաք զընթացս վա-
րուց մեծին բարսղի՝ առաւել զի օրինի յետին
քննչաց, սոսկապէս հանեալ ՚ի բանից երե-
ցունց ականատես ներբողաբանից, զն գրիգո-
րի ածաբանի, գրիգորի նիւսացւոյ, և աբբայ
եփրեմի։ Այլ կան և բազմադիմի աւանդու-
թիք առաջնոց և յետնոց զմեծամեծ գործոց
նր և ջաքարոզ հայրապետին. զորս ոչ տանի
մատեանս։ Արժելի է յայսմ կարգի պատ-
մութն նր գրեալ ՚ի ճառընտիրս մեր յանուն
եղադիոսի կեսարացւոյ, որ յայլոց ընծայի
ամփիլոքիոսի իկոնիացւոյ. ուստի առեալ է
և քաղուած յայսմաւուրաց. զորմէ ասաս-
ցուք լոկ ՚ի կարգի ծանօթութեց. իսկ աստ
զգլխաւոր բանս պատմութեն նշանակեմք։
Արդ՝ զի եղադիոսի կմ զի ճառընտրաց, բար-
սեղ եօթնամեայ եղեալ՝ տուեալ լինի յու-
սումն դրոց. և կացեալ ՚ի նմին զհինգ ամ
՚ի կեսարիա կապադովկացւոց՝ (թող զդե-
դերանս յայլ դպրոցս) գնաց ՚ի մայրն իմաս-
տութե յաթէնս. և ուսաւ զփիլիսոփայութի
(յետ ուսանելոյ զհռետորութի ՚ի պարոյ-
րայ)

րայ) յեւսողոսէ վճռպէ հելլենացւոց ՟Է գրե-
գորի ածաբանի . իբրև երկոտասան ամ հան-
դարտէր յուսումն , յուլիանոս և լիճիանոս
խոտորեցան յուղւոյ Ճանապարհէն . իսկ սա
բարեեդ սքանչելի վարուք կացեալ՝ խնդրէր
պահօք և աղօթիւք 'ի վերուստ ուսուցանէն իմա-
նալ զածայինն իմաստութիւն զհանգամանս ։
Նաև զհնգետասան ամ ՟Է ամ հելլենացի ի-
մաստութիւն ընթացեալ՝ ոչ եգիտ զոր խնդ-
րէրն 'ի նմին զլոյս , որ առաջնորդեսցէ առ
ած ։

Նաև 'ի տեսանել նր 'ի միում գիշերի՝ ծագումն
ածայինն լինէր նմ , զի թողցէ զարտաքնոցն
աղանդաւորաց զգիրս . և յարուցեալ էջ յե-
գիպտոս . ուր եգիտ զոմն յառաջնորդաց վա-
նաց պորփիւրոս անուն , որ ետ նմա զորբա-
զան գիրս ածային պատգամաց . և նր այսմ
իրք հանդիպեալ՝ գագարեաց անդ ընթեռ-
նուլ զամ մի՝ ջուր և բանջար Ճաշակելով . և
ապա աղաչեաց զվանականն , զի արձակես-
ցէ զնա յեւէմ առ 'ի յաղօթել և տեսանել
զնր տեղիս ։

Նաև դարձեալ անտի յաթէնս եկանէր՝ սեր-
մանել զհաւատս քն 'ի մէջ փիլիսոփայից
հելլենացւոց , և ս առաւել դարձուցանել
զեւսողոս վճռպ իւր փոխան երախտեացն . և
խօսեցեալ ընդ նմա զիտնաւոր կարգօք և
ածային իմաստութբ՝ զարմացոյց զնա . մին-
չև ասել եւսողոսի . ով բարունչին՝ երկնա-
ւոր զօրութեցն տեսող , մ՞ քո՝ հաւատամ
'ի մի ած հայր ամենակալ յարարողն երկնի
և

և երկրի, և որ ինչ 'ի կարգին է. ամէն ու-
նիմ յարութեան մեռելոց, և կենացն անվախ-
ճանից յաւիտենից: Յայնժամ միաբան խոր-
հրդով վաճառեալ զինչս իւրեանց՝ բաշխե-
ցին աղքատաց. և դէմ եդեալ գնալ յԵրուսաղէմ,
եկին նախ յանտառիք սորուոց. ուր տեսեալ
բարոզի 'ի պանդուխտի զորդի փելիքսիանոսի
պանդոկապետին, զի դաս առեալ 'ի լրմա-
եայ փիլիսոփայէ տուն ինչ քերականականն՝
մեկնել հռետորաբար, փարանէր յոյժ պա-
տանին, դրեաց զմեկնութիս նմ երբեակ օ-
րինակաւ. և իբրև ետես վարժն նորա լինմա-
նիսս, զարմացաւ, և հարցանէր՝ թէ ո՞ գրեաց
զլուծումն բանիցս: Իսկ սա տայր երև կոչել նմ
զբարսեղ 'ի տուն իւր, և առաջի առնել նմ
զայլ խնդիրս իմաստասիրականս. և նա ա-
ռաջի եդ բանս մի որ 'ի քն հաւատոց. խո-
ստացաւ և առ աշակերտեալ մանկունս զայսու
սիկ կարևոր խրատս:

Սատարանք անէ հոգւոց մաքրութի, և անախ-
տութի մարմնոց. զնայցք հեզութե, ծաղիկ չա-
փաւոր, և խուշ բաւականն. կերակուր և ըմ-
պելի անխտով. առաջի ծերոց լռութի, ա-
ռաջի իմաստնոց ունկնդրութի. առ վերա-
կացուս հնազանդութի, առ ընկերակիցս սէր.
առ կրսերս անկեղծաւորութի. սակաւ խօ-
սել, և յոլով իմանալ. մի յաճախել 'ի բանս,
մի յանդգնել 'ի խօսս ծաղու. ամօթխածութե
զարդարիլ. ընդ անպարկեշտ կանանցս ամե-
նեւին մի խօսել. 'ի վայր ունելով զաչս, և
'ի վեր զմիտսն՝ փախչել 'ի հակառակութէ.
մի

մի՛ իշխանաւորաց ուսուցանել. մի՛ ընդունել հեշ-
տաբար յամենեցուն պատիւ. և որ կարօղն
է 'ի ձեռնն ընկերացն փոխ տալ, մի՛ դարձեալ
պահանջեսցէ զկշիռն. այլ ըստ վարձուցն ակն
ունել, և զյաւիտենականն կենացն հատու-
ցումն ընդունել 'ի Քէ ։

Ո՛ այս ասացեալ բարերկրիս ցաշակերտսն ըն-
ծանեաց, և հրաժարեալ զնոսա զԱծոյ իւր
հանդերձ եւուղաւ. և իբրև հասին յերկիր,
եկին 'ի տեսութի մարգարէութեան եկեղեց քաղա-
քին. և անկեալ առաջի նորա աղաչէին ար-
ժանի լինել վերստին ծննդեանն 'ի յորդա-
նանն գետ. և իբրև մկրտեցան, նոյնժամայն
ետեսն հրեղէն եկաց 'ի վերայ նոցա. և երևեալ ա-
ղաւնի մի 'ի լուսոյն՝ էջ 'ի յորդանանն և խառ-
նեաց զջուրսն, և վերացաւ յերկինս. և զար-
մացեալ եպիսկոպոսն ընդ սէրն բարւոքի՝ որ առ Այ,
զգեցոյց նոսա զքմի վարշամակս. և օծեալ
զնոսա սրբ մեռոնաւն, ընդ նմին և զեւուղաւ,
տայր նոցա 'ի կենդանաբար հաղորդութեն ։

Այս շրջեալ բարսղի Այ եւուղեայ Այ նորա ան-
դրիսն՝ զկնի ամի միոյ կամ երկու նոցա դառնալ
յանտառս. ուր առաջի եպիսկոպոսին ընթեռնույր
բարբառս և մեկնէր զաստուածայցն բանս, մինչև
զարմանալ ամենեցուն. այսպէս զկնի բազում
ժամանակաց զէմ եղեալ գային յԱնն կապա-
դովկացւոց. Այս 'ի մերձենալ նոցա 'ի դրունս
կեսարացւոց քաղաքին՝ յայտնեցաւ 'ի տես-
լեան զերշերոյ եւսեբիոսի եպիսկոպոսի տեղւոյն,
թէ ահա գայ բարսեղիոս՝ որ հանդերձեալ
է ունել զկնի քո զաթոռ եպիսկոպոսութեանդ. վասն
կայո

կեալ եղիցի զնա առ իւր. մինչև փոխեալ լի-
նէր յԵդէս ուր եղիցին. և յայնժամ ձեռնադրես-
ցուք 'ի տեղի նմա բարեխօսս գործակցութեան
հոգւոյն նորա:

Իսկ յաւուրն եօթներորդի 'ի մատուցանել
Բարսեղի հայրապետականն զնոր պատարագն՝ լցաւ
հոգւով սրբով. և զկնի սակաւ ինչ աւուրց հա-
ւատովք և աղօթիւք բազմօք կամէր սկիզբն
առնել և գրել իւրովք ձեռօքն զպատարա-
գին խորհուրդն: Իսկ 'ի գիշերին յայնմիկ
երևեցաւ նմա տէր հանդերձ նոր առաքելովքն,
և ասէ ցնա. Ըստ խնդրուածոց քոց լցցի բերան
քո գոհութեամբ. որպէս զի քո կարգաւորութեամբ
մատուցեսցեն ինձ անարիւն պատարագ. և յա-
րուցեալ սկսանէր երանելին գրել 'ի քարտէ-
սի այսպէս. Լցցի զբերան իմ գոհութեամբ, որ-
պէս զի օրհնեսցից զփառս քո. Տէր Աստուած մեր՝ որ
ստացար զմեզ և ածեր 'ի կենդանութիւնս յայս-
սոսիկ և զայլ աղօթանսն նորա պատարագին:
Իսկ 'ի մատուցանել զնոր խորհուրդն ըստ այսմ
կարգաւորութեան, իբրև մերձեցոյց՝ ասելով,
սրբութիւնք սրբոց. և ժողովուրդքն ասէին, մի-
այն սուրբ, միայն տէր, միայն յիսուս քրիստոս 'ի փառս աստուծոյ
հօր, տեսանէին ամենեքին հանդերձ եւա-
ղեաւ իմանալի լոյս 'ի խորանին, և զառաքեալսն
'ի մէջ հրեշտակաց սպիտակազգեստից: Իսկ
սուրբ հայրապետն 'ի ճաշակել անդ զսուրբ հացն՝
եթող և մասունս երկու. յորոց զմին պա-
հեաց, զի թաղեսցի ընդ նմա ('ի նշանակ հա-
ւատոց յարութեան, ընդ բանին տեառն՝ թէ որ ու-
տէ զիս, և նա կեցցէ վասն իմ. և թէ՝ յարու-

ցից զնա յաւուրն յետնում . զայս արարին և ամենք յառաջնոց . այլ յետոյ արգելին ժողովք) . և կոչեցեալ առ ինքն ոսկեգործ՝ հրամայեաց առնել աղաւնի յոսկւոյ ս̃բյ . և յայնմ եդեալ զերրորդ մասն խորհրդոյն՝ կախեաց 'ի վ̃ր ս̃բյ սեղանոյն . (յայտ է թէ 'ի պէտս հաղորդելոցն արտաքոյ պատարագի , որ և 'ի պէտս հիւանդաց) :

Եւ յաւուր միում հրեայ ոմն միաբանեալ ը̃ն ժողովս քրիստոնէից՝ եկն յեկեղեցի դիտել զկարգ պատարագին և զհաղորդութիւն խորհրդոյն . և տեսանէր հրեայն , զի մանուկ յօշէր ձեռօք իւրովք բարսիղիոս . և 'ի հաղորդիլ ամենեցուն՝ ընկալաւ և հրեայն ոմ̃ն ճշմարտապէս միս և արիւն . և մասն ինչ տարեալ 'ի տուն իւր՝ եցոյց զուգակցին իւրում . և ապա եկեալ առ ս̃բ հայրապետն՝ մկրտեցաւ ա̃մ տամբ իւրով :

Այլ ևս մի նենգեալ վ̃ն պարտուց հարկին՝ եկն առ մեծն բարսեղ՝ օգնել նմ̃ . և նա գրեաց առ իշխանն հարկապահանջ . վ̃ն մեր՝ ո՛րչափ կարող ես , օգնեա՛ դմա . իսկ իշխանն արար պխինի . վ̃ն քո ո՛վ հայր ս̃բ կամեցայ թողուլ կէսոյդ , այլ ո՛չ կարացի . վ̃ն զի զհարկս թագաւորի պարտիմ : Եւ նա դարձեալ գրէ . եթէ կամեցար և ո՛չ կարացեր , թողցի քեզ . ապա եթէ կարօղ էիր , և ոչ կամեցար , առցէ զքեզ ա̃ծ յայլ պատուհաս ժամու յայնպիսի միջակ , զի յորժամ կամիցիս՝ յայնժամ ոչ կարասցես : Եւ առժամայն եղեն նմ̃ իրքն . զի իշխանն պարտաւոր գտեալ՝ արգելաւ 'ի

բանտ արքունի կապանօք • և յայնժամ ա-
ռաքէր եղկելին աղաչաւորս առ ս̄ր Հայրա-
պետն միջնորդ լինել առ Թ̄գրն՝ ներել նմ •
և այնպէս ազատացեալ՝ ողորմեցաւ և ինքն
տառապեալ կնոջն ։

Կամեցաւ Տէր Հայրապետն 'ի միում յաւուրց
ելանել արտաքոյ քաղաքին , և ասէ ցմեզ
(ասէ եղագիոս) • որդեա՛կք իմ եկա՛յք զկնի
իմ , զի տեսջիք զփառսն ա̄յ հանդերձ̃ լինել •
և ելեալ 'ի քաղաքէն մերմէ գնացաք ։ Եւ
ապա պատմէ յերկար , թէ որպէս յայտնե-
ցաւ առաքինութիւն ս̄ր քահանային անսա-
տառայ՝ որ էր երէց գեղջ միոյ , և Տէր կնոջ
նորա Թէոգնեայ , որ անուա՛մբ էր կին ,
իսկ գործովք քոյր , և կոյս պարկեշտ • և էր
ն̄դ զքառասուն ամ կացեալ անակցութ̄բ , և
պահեալ զառաքինի սրբութ̄ի իւրեանց՝ պատ-
ճառելով զամլութ̄ի • և զօրհանապազ պա-
հովք կատարէին , ոչինչ ճաշակեալ՝ բայց մի-
այն հաց և ջուր ։ Եւ իբրև հրամայեաց Հայ-
րապետն ք̄հնյին , զի մատուսցէ զպատա-
րագ , նա ասէր • Տէրդ ա̄յ , ո՞չ ուսուցաներ ,
նուա՛ղն 'ի լուսէն օրհնեսցի ։ Ասէ ցնա եր-
ջանիկ Հայրն մեր • զկնի ա̄մ առաքինի վա-
րուց քոց կալ ջի՛ր և զլռութ̄ի • և յունկնդիր
լինել ն̄ր՝ ետես ս̄րն բարսեղ և արժանա-
ւորքն ը̄ նմա զամենաս̄ր Հոգւոյն 'ի նմանութ̄
լուսոյ շրջապատեալ զխորանաւն և զքահա-
նայիւն ։ Ապա եկաք 'ի տուն քահանային •
և յետ ճաշելոյ ասէ ցնա արքեպ̄սն • պատմեա՛
ինձ , ուստի՞ է զանձդ քոյ այդ , և զի՞նչ են
վարք

վարք քո :

Ասէ ցնա երէցն . մարդ եմ մեղաւոր՝ հնա-
զանդեալ դիմօսականն հարկի . ունիմ լուծս
երկուս եզանց . զմին ես վարեմ, և զմիւսն
վարձկանն ունիմ . և զոր ինչ տայ մեզ ա՟ծ,
առնեմք երկուս մասունս . զմինն առնեմք 'ի
պէտս օտարսիրուէ, և զմիւսն 'ի պէտս հար-
կահանաց : Եւ իբրև լուեալ զայլ գործս իւր,
առեալ սրբոյն բարսղի զձեռանէ երիցուն՝ ե-
բեր 'ի խուց մինչ, և ասէ . բաց մեզ զդուրս .
և յոչ կամիլ նոր՝ սողոքն ինքնին բացան . և
մտեալ 'ի ներքս՝ տեսաք այր մի գողի՝ ոչ ու-
նելով ամենևին ողջ տեղի . և ոչ ոք գիտէր՝
եթէ անկեալ դնի անդ . բայց միայն քահա-
նայն և զուգակիցն իւր, որք սպասաւորէին
նմա : Ասէ սրբն ցերէցն . վ՟ն էր կամեցար թա-
քուցանել զգանձս զայս . յայնժամ յաղօթս
եկաց ս՟բ հայրապետն, և բժշկեաց զնա . և
դարձաք 'ի քաղաքն՝ ցնծութ՟բ օրհնելով զա՟ծ :
Յետ այսորիկ պատմէ եղադիոս զգալուստ
սրբոյն եփրեմի առ ս՟բն բարսեղ, և զտեսա-
նելն նշ՟ 'ի վ՟ր միմեանց զշնորհսն ա՟յ . զորմէ
երկար լինի գրել : Գրէ զկնի Ձոխագոյն և
վ՟ն այրի կնոջն մեղաւորի, որոյ ընջեցաւ ձե-
ռագիր յանցանաց աղօթիւք բարսղի և եփ-
րեմի : Եւ ապա վ՟ն յովսեփայ հրէի և բժշ-
կի . զոր սիրէր ս՟բն բարսեղ և ստէպ յորդո-
րէր դառնալ 'ի ք՟ս . այլ նա ոչ առնոյր յանձն,
մինչև մերձեցան աւուրք փոխման սրբոյն . և
իբրև եկն յովսէփ, և սրտցաւութ՟բ ծանոյց
թէ վախճանի այն օր, ասէ ցնա մեծն բար-

սեղ. ոչ գիտես՝ զի՞նչ ասես. ասէ ցնա Հրեայն յովսէփ այլաբանօրէն. Հաւատամ տր, զի արեգակն ընդ արեւմուտս է այսօր: Ասէ ցնա տրն. Իսկ եթէ ապրիմ մինչեւ ցայգուցն 'ի վեցերորդ ժամն, զի՞նչ առնես: Եւ նա ասէ. Ես մեռայց: Ասէ ցնա տրն. այո մեռանիցիս մեղացն, եւ կենդանասցիս քովին իմոյ: Յայնժամ երդուաւ Հրեայն մկրտիլ, եթէ

լինիցի բան սբյն:

Ի վաղիւն անդր տեսեալ յովսեփայ զբարսեղ կենդանի՝ զահի հարաւ. անկաւ յոտս նր, եւ խոստովան եղեւ զքս. ասէ. Հրամայեա՛ այսուհետեւ տալ ինձ զկնիք սբ մկրտութեան եւ ամ տան իմոյ: Ասէ ցնա սբն 'ի մահճէ անտի. Ես ձեռօք իմովք մկրտեմ զքեզ հանդերձ տամբ քո: Իսկ բժիշկն զննեալ զերակս նր՝ ասէ. անկար 'ի զօրութէ քումմէ հայր նր, եւ բնութի քո իսպառ նուաղեալ է: Ասէ ցնա սբն. ունիմ զՀրաշագործօղն բնութեան՝ որ զօրացուցանէ: Եւ զայս ասացեալ յանկարծակի յարեաւ եկն յեկեղեցին, եւ մկրտեաց զնա եւ զտուն նորա առաջի ամ ժողովրդեանն. եւ կոչեաց զանուն յովսեփայ՝ յովհաննէս. եւ այնուհետեւ այլեւս յերկարեաց զպաշտամունս եւ զքարոզութի բանին այ. եւ Ը երեկս աւուրն բազմեալ 'ի վր մահճաց՝ աւանդեաց զոգին 'ի ձեռս այ ուրախութբ. եւ թաղեցին զնա երկոտասան եպսունք հանդերձ ամ բազմութբ 'ի տապանի, ուր էին նշխարք սբ հայրապետին ղեւոնդի, 'ի վկայարանին սբյն սուքիանոսի: Հանգեաւ՝ որ հրեշ-

տա

ծանկական վարուք 'ի յերկրի քաղաքավարեաց՝ երանելի հայրապետին Ներսէսի բասիլոս , յամենայնն յունուարի , որ օր մի էր ամսոյն՝ յաւուր հինգշաբաթոջ , 'ի թագաւորութեան վաղենտիանոսի երկրորդի , և 'ի վերջին ամի վաղեսի , յիշատակ բարի թողեալ յեկեղեցւոջ 'ի փառս քրիստոսի ։

Այս նոյն գեղեցիկ միաբանի ընդ գրելոցն 'ի ներբողեանս բարսղի յամենաբանեէն , 'ի նիւսացւոյն , և յեփրեմայ , հանդերձ աւանդութեամբ այլոց 'ի մատենագրաց . և որ մեծն է՝ յայտնապէս յիշէ ամենաբանն զվերջին սքանչելիս սորին , զյառնելն 'ի մահճաց և զգնալն յեկեղեցի յաւուր հոգեվարի . մինչև յայտ առնել՝ թէ ձեռնադրութիւն ևս արար . քանզի ասէ . * Այնուհետև զընթացսն կատարեալ , և զհաւատսն պահեալ , ցանկայր լուծանիլ , և պսակացն 'ի վերայ կայր ժամանակ ։ Այլ ոչ զայն լռեաւ (ընդ մովսեսի) , եթէ եղ 'ի լեառն , և վախճանեցաւ , այլ թէ վախճանեցաւ և եղ առ մեզ (յերկիրս) ։ Հրաշագործէ ինչ մի և աստանօր՝ քան զյառաջասացեալսն ոչ փոքր ։ Ոչ 'ի այն ինչ մեռեալ գոլով գոգցես , և անշունչ , և զկենաց զառաւելն լքեալ , քաջահնչօղ եղանի 'ի վերջինս 'ի բանիցն . որպէս զի զոյգ ընդ բարեպաշտութեան ասացուածոց չուեսցէ յաստեացս . և ձեռնադրութեամբ պաշտելով զմտերիմս իւր՝ զձեռն և զհոգին տացէ նոցա . զի մի լիցի 'ի բեմէն պակասիլ աշակերտաց իւրոց և պաշտօնակցաց 'ի քահանայութեան .... Այնուհետև անկեալ դնէր այրն՝

չնչելով զշունչ յետին, խնդրելն 'ի մերմէ պարաւորութե, յոր 'ի բազմաց հետոն մերակ-նէր.... և՝ 'ի ձեռս քո աւանդեմ զհոգի իմ, 'ի վախճանի ասելով, որոց տանէին զնա հրեշ-տակաց, ոչ վաղագոյն համնէր զոգին, եթէ ոչ նախ զմերձակայսն խորհրդաւորել, (կմ կատարողապետեալ, մը օրհնեալ և ՚նը խրա-տուք հաստատեալ), և լաւագոյնս զնն ներ-գործեալ այցելութքն...... և այնպէս գերեզմանի հարցն առանդի, յաւելեալ 'ի քահանայսն քննյապետն, 'ի քարոզս (բա-նին՝) մեծ ձայնն, և յիմ ունկն հնչեցող. և մկայն 'ի մկայս: Այլ արդ՝ այժմնա յերկինս է, անդ եւս զմն մեր՝ ոչ ինձ թողլի, մատու-ցանելով զպատարագս, և մն ժողովրդեանն աղօթելով. զի ոչ իսկ եթող զմեզ՝ իսպառ-թողեալ լքեալ: Այլ ես կիսամեռս գրիչօք և կիսակտուր՝ 'ի մեծէ անտի խզեալ ամո-լուկցէ... ցարդ եւս աղդեցութե խլատիմ. 'ի նմանէ, և 'ի զգաստութե յորդորիմ գրիչե-րայլին տեսլեամբքս, եթէ երբեք 'ի կարև-րացն արտաքս անկանիմ՚՚:

Սո պատուական նշխարաց նըյն չկքինչ յետ թաղմանն յիշատակութի փոխադրութե ոչ առ նախնիս և ոչ առ յետինս. բայց ասի, թէ 'ի հաւոմ կայցէ գլուխ և աջ նըյն և կողն. և մասն ինչ յոսկերաց 'ի Բրուգ քղքի Փլամ-դրացւոց 'ի հին եկեղեցին շինեալ յանուն նը 'ի ժմն դարու: 'Ի նմին դարու յաւուրս Ա-լեքսի Կոմնենոսի կայսեր յունաց սկսաւ առ-նա երկրորդութեն տօնի սըյն Բարսղի յերես-

նե-

Ներքոյդ աւուր յոռնկնալարի՝ զոյգ ընդ Գրիգորի ա̅ծաբանի և յովհաննու ոսկեբերանի . զի 'ի լինել վիճմանց առ ոգէսս և առ գիտնաւորս , թէ ո՛ մեծ իցէ յերից սոսա վրդպաց , և 'ի մեծարացուցանել ա̅ծ քմաց զոմն քան զոմն 'ի սոցս , երեւեա ասեն 'ի տեսլեան յովհաննէս մետրապօլիտ եւխայիտայ զերեսին նոքա փառաւորեալքս՝ ուրոյն ուրոյն և միանգամայն , որք ասէին . * Մեք մի եմք , ոչ տեսանես , առ ա̅յ . և չի՛ք ինչ հերձուածի և կռիւ 'ի միջի մերում . այլ իւրաքանչիւր յիւրում ժամանակի ա̅ծային հոգւով շարժեալ՝ շարադրեցաք զառ 'ի փրկութիւն մարդկան զվ̅դպութիս . և զոր ընկալաք յա̅յ՝ զայն մատակարարեցաք . և առաջին և երկրորդ 'ի մեզ չի՛ք . եթէ զմին ասիցես , երկուքն առընթեր կան . . . սմին իրի և 'ի մի օր վերածեա՛ զմեզ 'ի հանդէս տօնի , և այնպէս յայտնի կացո՛ , թէ մեք մի եմք ա̅յ || : Օ այս ա̅մ Ի̅արձակ աւանդեն ժամագիրք յունաց :

Կան և 'ի յայսմաւուրս հայոց զանազան աւանդութիւնք ածանցեալք 'ի յունաց՝ մանաւանդ 'ի բանից եղադիոսի՝ վ̅ս մեծին բարսղի . զորս մարթ է տեսանել անդ՝ որոց կամք իցեն . այլ առաւել հանդիսացեալ է այն , որ յԻ̅արձակ գրուէ եղադիոսի ա̅ ճառընտրաց առեալ , ասի՝ թէ երեւեալ նմա ա̅մենասրբ ա̅ծածինն՝ ասաց . ասա՛ , խնայեա՛ , կի՛ր գրեա՛ գրեա՛ , խնայեա՛ խնայեա՛ . զի էր ս՛րբն բարսեղ տնդամար 'ի գրութիւն՝ դողով մերձ 'ի ծերութի և խօթագին լեբդացաւ : Նաև գիրք

Որք ամբարշտեալք 'ի գանձն եկեղեցւոյ՝ յայտնի
են ամենեցուն:

Չէ՛ առանց հիման և այն աւանդութիւն, թէ ուրախութիւն որ լինի 'ի տարեգլուխն կաղանդ կոչեցեալ, առաւել հանդիսացաւ 'ի ձեռն նորին բարսղի, ոչ միայն վասն լինելոյ յայն օր փոխման նորա հայրապետին՝ յորում և տօնենն իսկ զնա յոյնք, ուր և մեք մօտ յօրն յայն 'ի շաբաթու պահոց յայտնութեան, այլև վասն կարգելոյ սրբոյն բարսղի տօն ուրախութեան վասն ազատելոյ եկեղեցւոյ 'ի հալածանաց յուլիանոսի՝ յորժամ սքանչելեօք նորա տնօրինօք 'ի ձեռն սրբոյն մերկերիոսի սատակեցաւ ուրացող կայսրն 'ի պարսս:

Ոչ այս ոչ միայն յայսմաւուրք գրեն, այլև ճառընտիրք ճոխագոյն իսկ և 'ի պատմութեն եղադիոսի. զոր և 'ի ստորև օրինակաց նորոյն առեալ՝ այսպէս համառօտէ սմին յովհան դամասկացի 'ի գիրսն յաղագս պատկերաց. ճառ. գ. նօթ 'ի վերջն. * Իսկ թէ՝ ոչ նոր ինչ է գիւտ պատկերաց (ասէ), այլ՝ վաղնջուց, և նա և պանծալի հարց ծանօթագոյն և սովորական, լուր: Գրեալ է 'ի վարս երանելւոյն բարսղի՝ յեղադիոսէ 'ի նորուն աշակերտէ և 'ի յաջորդէ քհնյապետութեան նորա, թէ որպէս եկաց սրբոյն առաջի պատկերի տիրուհւոյն, յորում նկարեալ կայր և ձև մերկուրիոսի քաջայաղթ վկայի. և կայր խնդրելով զյուլիանոսի անօրէն և ուրացող բռնաւորին զբարձումն. և 'ի պատկերէ անտի ուսաւ զայս յայտնութիւն. քանզի տեսանէր ա-

խուն

խաւն մի անհերեւոյթ լեալ զվկայն , և յետ ոչ բազմաց , զի ունէր զգեղարդն արեամբ ներկեալ ‖ :

Որք ոչ դամասկացին 'ի պէտս առաջիկայ նպատակին իւրոյ զիրս պատկերին և եթ քաղէ յեղագիրսն , նոյնպէս և այլ օրինակագիրք եղագիրսն յայլ համազամանս պատմութեան պարապեալ՝ յիշէն զտաճար և զտեսիլ ճճաճնի՝ առանց 'ի մէջ բերելոյ զպատկերն , զոր տան զօրութն իմանալ . ըստ նմին և յայտմասունքն ինչ ինչ 'ի պարագայից զանց առնէ , և ինչ ինչ այլուստ յաւելու . և է սովորական պատմութեն ըստ օրինակիս ըստ այսմիկ : 'Ի գնալ յուլիանոսի 'ի պատերազմ ընդդէմ պարսից՝ յորժամ անցանէր ընդ կեսարիա , ելին ընդ առաջ նորա քաղաքացիք . և սրբն բարսեղ՝ որ ըստ ոմանց էր յայնժամ եպիսկ , այլ ըստ ստուգագոյն կարծեաց՝ քահանայ և օգնական եպիսկ տեղւոյն եւսեբիոսի , մատոյց թգրին՝ որ երբեմն ուսումնակից էր իւր յաթէնս , հաց՝ երիս նկանակս . (Թերեւս առ 'ի յիշեցուցանել նմա զքրիստոնէութի իւր , և զլինել պաշտօնեայ ճշմարտին այ) . և նա կեղծաւորութ ընկալեալ՝ հրամայեաց տալ փոխարէն երիս որըցակս խոտոյ . յայնժամ ասէ սրբն բարսեղ . մեք՝ յորմէ ուտեմք , մատուցաք քեզ . և դու յորմէ ուտես՝ ետուր մեզ : Ընդ որ ցասուցեալ բռնաւորին , որ և ունէր յառաջագոյն թշնամութի ընդ կեսարացիս վն կործանելոյ նցա զպատկեր կռոց , սպառնացաւ 'ի դարձի իւրում 'ի սուր սուսերի մաշել զքաղաքն : Նո-

րև

րեւ մեկնեցաւ նա անտի, ժողովեաց սբն բարե-
սեր զանձ բզմ 'ի քաղաքացւոց. եւ պահեաց
'ի գանձատան եկեղեցւոյ, զի 'ի դառնալ
կայսեր Թերեւս գանձուք դարձուսցեն զքա-
պատնեալքն նշն 'ի քաղցրութի. միանգամայն
եւ յաղօթս եւ 'ի պահս յորդորեալ զժողովուրդն՝
ել նոքօք յերկուշտորեակ լեառն (ըստ յունաց՝
տիխոտիմոս) մերձ կեսարու յեկեղեցի անուա-
նբրսուհւոյ Ածածնին, եւ հոկէր մեծաւ պա-
ղատանօք՝ անցուցանել զբարկութի անօրէն
արքային։
Այլ 'ի գիշերի միում տեսանէ յանուրջս ըզ-
բազմութի զօրաց երկնաւորաց, եւ 'ի մէջն նց
զամենօրհնեալ Ածածինն, որ ձայնեաց առ
սբն վկայն մերկեուրիոս (որ 'ի պատկերի անդ
նկր), եւ ասէ. երթիջիր 'ի պարսս, եւ սպան
զյուլիանոս զհայհոյիչ որդւոյն իմոյ. զնոյն
տեսիլ ետես եւ ոմն 'ի զօրականէն 'ի բանակն
արքունի. (զոր ոմանք ասեն լինել յօգնական
կեսար, եւ այլք լիբանիոս սոփեստէս, կմ ոմն
'ի մերձաւորաց յուլիանոսի)։ Այլ զարթու-
ցեալ սբյն բարսղի՝ ետես, զի ոչ երեւէր սբն
մերկեուրիոս յեկեղեցւոջ. խմն 'ի պատկերի
խորում՝ որ անդ. կմ ըստ այլոց՝ իջեալ 'ի քա-
ղաքն գնաց յեկեղեցի սբյն մերկեուրիոսի, եւ
ոչ եգիտ անդ զնշխարս եւ զզէնս սբյ վկային.
եւ յետ պահու միոյ ետես 'ի տեղւոջ խորում
ներկեալ զինուք. եւ աւետիս ետ ժողովըր-
դեանն վս սատակմանն յուլիանոսի։
Այլ յետ սակաւ աւուրց դարձաւ 'ի պարսից
զօրականն՝ որ ետես զնոյն տեսիլ, եւ ակա-
նա-

նատես եղև եղելոցն. և պատմեաց այսպէս. մինչդեռ կայաք առ 'ի մէջ խմբից պատերազմացն, ել 'ի զօրաց մերոց երիտասարդ մի խարտեշամօրուս՝ սպիտակ երիվարաւ և զինուք, և եհար գեղարդեամբ զկողն յուլիանոսի. և ել 'ի խոցմանէն արիւն բազում. զոր առեալ հայհոյչին 'ի ձեռս՝ ցանեաց յերկինս 'ի վեր, և ասաց. յաղթեցեր Նազովրեցի. ով որդի Մարիամայ 'ի վ̃ր ա̃ծութե̃դ քո և 'զթագաւորութիս իմ ։

Իսկ իբրև ստուգեցաւ և օրն նոյն լինել ընդ մեռելեանն բարսղի, միաբան գոհացան զա̃յ. յայնժամ կոչեաց սբ̃ն զտեարս գանձուցն, զի յետս առնուցուն զինչս իւրեանց. և նք̃ ոչ կամեցան. և սբ̃ն բարսեղ զկէսն բաշխեաց աղքատաց յաւուրս տարեմտի, և ետ առնել տօնահանդէս ուրախութե̃ մեծ, ասելով. շնորհաւոր տարի, և բարի կաղանդ 'ի վ̃ր ձեր. և զկէսն ծախեաց 'ի պէտս եկեղեցւոյ՝ տալով շինել անօթս եկեղեցւոյ 'ի յիշատակ ։

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆՔ ։

(1) Որպէս ծանուցաք յընթացս պատմութե̃ն, վարք մեծին բարսղի յերկուց բոլորական բաղկանայ մասանց ։ Առաջինն է այն՝ որ ինչ միանգամ քաղի 'ի գովեստից, զոր գրեցին 'ի վ̃ր նր̃ գրիգոր ածաբան, գրիգոր նիւսացին, և աբբայ եփրեմ. և երկրորդն՝ այն, զոր աւանդէ եղագիոս (կմ̃ հելլադիոս) կեսարացի յաջորդ մբ̃յն՝ պատմողաբար, նշանակելով 'ի սկզբան զներբողեանս երեցունց այն հարց, և 'ի վերայ բերելով թէ

կամք

կամք եղեն մեզ լինել պատասխանատու պահպանութեան նոցա , և գրել զերկուերլի դըրանչելիս նոյն , որոց էր և ինքն ակա-նատես կամ ականջալուր :

Արդ քննիչք շատացեալ աստիճանիւ՝ հաստատակօրէն անը-փոյթ առնեն զերկրորդն . և ունին իրաւունս՝ հայե-լով յօրինակս իւրեանց , յորս չիք անուն հեղինակի . մանաւանդ զի սա է մի այլևայլ օրինակագրաց՝ ըստ ամե պակասութե և յաւելուածով 'ի լոյս ընծայել 'ի զանազա-նից . Թող և զայսպիսի սխալանս ինչ և զանազան պատմա-ութիւն բանից : Մեծագոյն կամբեփիր աշխատասիրեալ ի կարի 'ի սուտ զրուցելն մերժել զայն գործ խաւսնակ՝ ուղիղ մակաբերելով , թէ բնաւ ինչ 'ի գրչաց է այլայլեալ . և թէ՝ հեղինակն ոչ պահէ զկարգ ժամանակաց . և թէ՝ մի յարգին չէ արժան մերժել և զգործեանն : Ընդ հա-կառակն՝ բազերախոս բոլլանդեանն Հենսենս 'ի սուտ համել զմին , այլ 'ի զուր . զի սատանց աստիճանպրութեն ընտիր օրինակի չէ մարթ ոչ ստուգել և ոչ սատել զխառ-նակ օրինակս : Եթէ 'ի ձեռին ունէին քննիչք զօրինակ Ժամանակագրաց մերոց՝ ոչ խառնեին ծայրայեղ , այլ գտ-ցեն ընթանայիւն Ժաղհ . և կարծէին զպատմութիւն մանաւանդ 'ի մի հեղինակի գործոյն , զոր կոմբեփիր վայրապար ընծայեալ անփոփոխելիւ . և բազերախոս մայր Յդնեցաւ ցուցանել՝ թէ չէ նա , կամ այլոյ ուրուք ժամանակի :

Այս ունելով մեր 'ի ձեռին զլաւագոյն օրինակ յերկս Ժամանակագրս մեր՝ մի անուամբ եղծագիրս 'ի խորագրի անդ , և համեմատելով ընդ լատին օրինակին , յայտնի առ-նեմք՝ զի հեղինակն լատինականին է մի օրինակօղ բանից եղծագրին , ոչ և յանուանէ յիշէ զնա յընթացս , բայց հանդերձ նշանօք անհաւատարմութե և յաւելուածով ամբողջ բանից . իսկ մերս կամ է հարազատ բան եղծ-գրին , և կամ սակաւ փոփոխութե ներքոյ անկեալ . մինչ զի մեծ Ժամանակագրն Ա. պահեալ է և գլխաւորական հեղինակին՝ 'ի վախճան գլխոյ , որ մի ստորակման յաւ-լեաննար . * Ես եղծագիրս գրեցի գլխաւորակ դըրանչելեաց

,, մեծ հայրապետին բարսղի , որում ականատես և ատա-
,, սաւոր էի . որ և յետ փոխելոյ յայս երանելւ քահա-
,, նայապետին՝ ես կալայ զաթոռ եպիսկոպոսութե զթութե
,, նոյ , և աղօթիւք միածնին նորա ամ մերոյ յիսուսի , և նե

,, րա-

,, ըողոււք հոգւոյն սրբոյ • որում ընդ փառք և պատիւ յաւ
,, իտեանս • ամէն || ։

Արդ որչափ տարբերի եղանակաւ մեր 'ի սուտ անհի_ րքնութ լատին օրինակին, ոչ կարծեմք թէ և մերս ե_ ղանակս տարբերիցի շատ 'ի յունականն օրինակէն՝ զոր 'յիշէ դաւանակացին • զի թէպէտև դաւանակացին միայն թէ ինքն ընթեռնոյր 'ի յունականն զպարագայս պատ_ կերի ածածնի և մերկեւոխոսի՝ որ չէք յայտնապէս 'ի մերումս կամ 'ի լատին օրինակի, բայց այսմ կրկին պատ_ ճառ մարթ է տալ • նախ՝ զի դաւանակացին ոչ է՛ր չարա_ գրութեան բերէ զբանն, այլ ը խմաստից քաղեալ • որ և ը խմաստից փակի 'ի մեր օրինակն • և երկրորդ՝ զի մարթի լինել, թէ յաւուրս պատկերամարտից օրինակք ինչ եղանակաւ այլափոխեալ իցեն 'ի յունականն, և այնպէս թարգմանեալ 'ի լատին և 'ի հայ • ուր դաւանակացին 'ի տոյգ օրինակաց հանեալ է զայն հատուած ։ Որպէս և իցէ՝ վկայութ դաւանակացւոյն անհետ առնէ զբազմա_ պատիկ տարակուսանս ոմանց 'ի քննչաց, որք ոչ կամէին յանձն առնուլ ոչ զայնպիսի անցս հրաշալիս, և ոչ զայն՝ թէ սրբն բարսեղ առ յուլիանոսիւ իցէ օգնական եպիսկոպին կեսարիոյ • և եթէ արժան իցէ յեղինակել զա_ ռիւծ գուշակել, յայտ առնէ դաւանակացին՝ թէ 'ի պատ_ մութե եղանակաւ կային այն ամ սքանչելիք, զորս մեք ընթեռնումք այժմ 'ի ճառընտիրն մեր • թող այլք զօրի_ նակս բերեալց տեսցեն ։

Այս անաչառ խօսելով, թէպէտև քաջ գտան քննիչք 'ի քաղել զվարս սրբոյն բարսղի 'ի ներբողաբանից նորա, և 'ի թղթոց նորին ևս հօրն, մանաւանդ բեներիկեանեանք 'ի կարգի գործոց բարսղի, և բոլլանդեանք 'ի քննութե վարուց նորա, բայց ունին և սակաւ մի մեղադրութ առ_ ղի՝ վն չկամելոյ ընդունել ինչ արտաքոյ • ուր և ինքեանք խոստովան լինին, թէ ներբողաբանք ոչ ընծայեն մեզ զկատարեալ վարս ոչ մեծին բարսղի, և ոչ այլոյ ուրուք 'ի սրբց ։ Ուր թողեն զայն, զի 'ի կարգ գովեստից ինչ ինչ 'ի վերացեալն ասացեալք՝ ենթադրեն զերևելի երևելի գործ եղեալ 'ի թանձրացեալն • մի ածաբանն՝ յորժամ ասէ զբարսղէ 'ի վերջաբանութեան իւրում •
* թուէին ինձ և այլքն գովել զվերակացուն, և որբք
,, զհայրն, և աղքատք զաղքատասէրն, և օտարք զօտա_

,, րա_

,, բնաւերն , և եղբարք զեղբայրասէրն , հիմնադրեցէ՛ք
,, զբժիշկն , զոր և կամիս հիմնադրուել և բժշկուել . ա-
,, ռողջացեալքն զպահպանիչն առողջութեան . ամենեքին
,, զՏ̃ր ամի ամ եղեալն , զի շահեսցի զամենեսին կե՛ ը-
,, լաւագոյնս || . ոչ ապաքէն յայսպիսի բանս բովանդա-
կին ամ սքանչելի գործք Ս. Հ̃րն առաւել քան զգրեալսն
յեղափոխեալ և յայլոց :

Գիտեմ, զի դժուարութիւնք յառաջ եկանեն ՚ի պատմա-
կան գրութիւնս , եթէ ՚ի պատճառս հանգամանաց հնու-
թեան՝ զորս չափել կամիմք ըստ մերումս յետին վիճակի , և
եթէ ՚ի պատճառս մթութեան բանից հեղինակաց . թող և
զխառնակութիւն գրչաց և զպակասութիւն օրինակաց . և մի-
թէ ոչ հանդիպին նոյնպիսի դժուարութիւնք և յանորոշ
բանս ներբողականս . գուցէ և ես առաւել . ընթա՛ ա-
քննիչս , և տեսցես՝ թէ որչափ երկդիմութիւնս հանեն և
՚ի բանից ածաբանին և Նիւսացւոյն և եփրեմի . թողից
զայն՝ զի բազում ինչ տեսանեն յիշատակեալ ՚ի միոյն ,
զորով միւսն զանց առնէ . (մինչև զարմանալ կրկնակաց
և ասել , թէ զիա՞րդ զայսպիսի նշանաւոր բան չյիշէ
սա՝ կամ նա .) բազում այն է՝ զի ոչ ընդ միմեանս կարեն
միաբանել , և ոչ զմին առանձին յանքոյթ նաւահան-
գիստ հանել . մինչ զի ՚ի զանազան կարծիս բերեալ և
քննչաց՝ այլ զարամք եկանեն , և թողեալ զգրիչն՝ ընդ
միմեանս կռուին . և ՚ի ձգել զբանս նախնեաց յայսկոյս
և յայնկոյս՝ նք̃ անշարժ մնան , և ինքեանք կան մնան ՚ի
ծուփս . է զի և խլեն զկապանս դժուարութեանց առ չկա-
րելոյ լուծանել զկնճիռն . մ̃ր զի աւելորդ հետաքր-
քրութբ̃ համարձակին խօսել , զոր ոչն գիտեն . այլ է որ
զբարսեղ համարի առանց ձեռնադրութեան սարկաւագութե̃ն
քահանայացեալ , զի ածաբանն ոչ յիշէ զսարկաւագ լի-
նելն նր̃ . է որ զածաբանն կարծէ ծնեալ յեպ̃սութե̃ն
հօրն՝ չարաչար խմանալով զուղիղ գրեալսն ՚ի նմանէ (տե̃ս
ասացաք ՚ի ծան. վարուց նր̃) . և յայլ ևս անհեթեթ
կարծիս խարդաւանին , և նստին դատաւորք թեթև-
սխալանաց այլոց , և քննիչ զքննիչ դատապարտ առնէ :
Իսկ որ մեծն է՝ ՚ի կամիլն ընտրել զԾ̃Ր քննաց կարծիս
երբեմն և ՚ի հակառակս անկանին . մ̃ր բարոնիոս բաղ-
դատեան սիրով Յ̃ունի և հաստատէ , թէ ամփիլոքեա՛
նի իցէ այն ճառ՝ յորում գրի , թէ ս̃րն բարսեղ վախ-

ճա-

Ճանեալ եղեւ յառաջ Թլփատութեան ․ վն զի 'ի գեղ գայ այժմու ուղղութեան յունաց և արեւմտեայց ․ Ի որում ամն բարսեղ մեռաւ 'ի յունուարի 1 ․ և սակայն ինքն եւս վկայէ, թէ արեւելեայք զծնունդն. և զյայտնութիւն 'ի միասին կատարէին յայնժամ ․ յթ 'ի յունուարի 6 ․ և զհամբր-ւօր Թլփատութե անկանէր վախճան բարսղի ․ ապա ու-նէր ասել, թէ ոչ է այն ճառ ամփիլոքեայ, այլ այլոյ ուրումն 'ի յունաց յետնոց պատահմամբ 'ի մի բանից ամ-փիլոքեայ ․ ոնց և բեններդիկտեանք համարեան յանձն՝ թէ ամփիլոքեայ իցէ հեղինակ այնր ճառի :

Որ Թողից զժամկագրական գծաճառութես, յորս բազ-մաց տարժանին ամ քննիչք ․ և սակայն իւրաքանչիւրն 'ի նմ բացարձակ վճռէ զիւր կարծիս՝ մերժելով զայ-լոցն ․ յթ զծննդ բարսղի դնեն ոմանք յամի 329, կամ 328 ․ որով լինի վախճանեալ իբր յխնամեայ ․ և այլք յամի 317 ․ որով լինի վախճանեալ իբր վաթսնամեայ : Սովորաբար զգրեգոր նծազանզն ․ Ի ամ ասեն կացեալ յաթոռն կոստանդնուպօլսոյ ․ բայց կան ոմանք յառաջ-նոց՝ որք ժը ասեն ․ դարձեալ սովորական կարծիք է՝ թէ բարսեղ եկաց յեպսու ամս Ը, կամ Է, և սակայն կան՝ որք ժԸ, կմ ժԷ գրեն, ոնց և 'ի Հ․ ընթեռնումք ․ որովք ունիս իմանալ՝ թէ Ի այլեայլ գրութեց ժամա-նակաց՝ լինի և յետեւառաջութի պատմութեց ․ այլ ոչ եթէ սուտ խաղաւ՝ որ ինչ եղեւն իրօք : Եւ այս գծաճա-րութի տասնամեայ երկարութե կմ կարճութե ժամանակի (որում ոչ քաջ միտ դնեն քննիչք, կարծելով այլուստ զառոյգն գիտել,) կայ յամ պատմական անցս չորեքարգ-դարուն ․ ոնց է տեսանել և 'ի ծանօթութիւ պատմութե Հայոց :

Ցայսպիսի գծաճառութե ծագի և դնելն սոկրատայ (ո-րում ոչ սակաւք հետեւեցան), թէ սբն բարսեղ էր մտերիմ սիրելի սոկրատեանին, և թէ բարսեղ ձեռնադ-րեցաւ 'ի սբյն մելիտոսէ անտիոքայ հայրապետէ : Ըն-դունիմք, թէ սոկրատ շփոթեալ իցէ զբարսեղ կեսա-րացի Ի բասիլիոսէ խաւրացւոյ, ոնց միաբան հաստա-տեն քննիչք, բայց տեսանեմք՝ զի ոչ ոք 'ի քննչաց տայ զբաւական պատճառ սերտ բարեկամութե, որ 'ի մէջ սբյն բարսղի և սբյն մելիտոսի, ոնց յայտ է 'ի թղթակ-ցութեց և 'ի գործոց նց : Զայսոսիկ օրինակի վն եւթ

յուշ

յուշ արարաք, զի մի՛ ոք՝ որ զմիոյ կմ զերկուց 'ի կրի-
տիսաց զբանս վերծանէ, կարծիցէ խեւահաս լինել ամ-
ստուգութե իրաց. զի կան մնան և այլ բզմ գիտելիք ծած-
կեալք և 'ի քննչաց. մեզ չա՛ռ լիցի զոր միանգամ եդաք
վկայութե այսր և այնր անձին 'ի հին մատենագրաց:
Գիտեն քննիչք զանուն փաւստոսի կմ փոստոսի, որ յի-
շի 'ի կարգս Թղթոյ սբյն բարսղի իբրև մի յեպսպսաց փո-
քուն հայոց. բայց թէ գիտէին՝ եթէ նա է փոստոս
բիւզանդային, որ բուզանդ պատմիչ կոչի, չգիտեմ
զինչպիսի դատաստան առնէին զպատմութէ նր. մեք գի-
տեմք, զի է շատախօս և երկարապատում, միանգա-
մայն և կրազապատում. բայց ք՟զի է ժամանակակից մե-
ծին բարսղի, անգիտանամք՝ զինչ ասասցուք զգրելոց
նր վասն բարսղի. զի 'ի պատմել զձեռնադրութե սբյն
ներսէսի մեծի 'ի կեսարիա, ունի այսպէս. դպր. դ. գլ.
4. * Ժողովէր առ ինքն մեծ եպիսկոպոսն եւսեբիոս
,, զբազմութե եպսացն սբց թ առաքելական օրինացն,
,, զի ձեռնադրեսցեն զսբն ներսէս լինել եպսպետ
,, հայոց մեծաց. և եղեն մեծ սքանչելիք. զի մինչդեռ
,, այն ինչ մտեալ էին յեկեղեցին, էջ աղաւնի սպիտակ
,, 'ի վր սեղանոյն յանդիման քհնյութեն և ամ ժողովր-
,, դեանն. և իբրև եմուտ եւսեբիոս արքեպսպետն և
,, երիցունքն ը նմա, և երիցապետ մի նք՝ որում ա-
,, նուն բարսիլիոս կոչէր, թռեաւ աղաւնին 'ի սեղա-
,, նոյն, և հանգեաւ 'ի վր նր. և յամեաց բզմ ժամս:
,, Իսկ իբրև եհաս ժամ, յորժամ կամեցան զներսէս
,, ձեռնադրել, վերացաւ աղաւնին 'ի սբյն բարսեղէ,
,, և նստաւ 'ի վր գլխոյն ներսեսի ||:
Ուր երիցապետ կոչումն բարսղի՝ գեղեցիկ միաբանի ը
ստոյգ պատմութեց, թէ յայնժամ նա չէր եպս, բայց
գլխաւոր յերիցունս իբրև գործակից եւսեբի եպսի.
և աղաւնակերպ երեւումն հոգւոյն սբյ 'ի վր նր՝ 'ի դէպ
դայ գրելոցն յեղագիոսէ, թէ նաև 'ի ժամ մկրտութե
նր, սոյն և 'ի ձեռնադրութեն՝ եղեն նոյն սքանչելիք 'ի
վր նր. զոր չփոթեալ յայսմաւուրք հայոց ը առաջի-
կայ բանից բուզանդայ՝ համարի, թէ միանգամայն ձեռ-
նադրեալ իցեն յեպսութե բարսեղ և ներսէս. այլ յայտ
է թէ բարսեղ յետ մահուն եւսեբի ձեռնադրեցաւ 'ի
տեղի նր 'ի ձեռն գրիգորիսի հօրն գրիգորի ածաբանի:

ՎԱՐՔ ՍՐԲՈՅՆ

Գրիգորի Նիւսացւոյ։

Ըստ Յ. յունվար. 10։ Լ. մարտ. 9։ Ըստ Տօնա-
ցուցի. 'ի Է շաբ. մարտի. էջ. 4 = 10։ Գ կիրա-
կէ. հոկտ. 14. կմ նոյեմբ. 22։

ԳԱՆԾԱԼԻ ԵՂԲԱՅՐ մեծին Բարսղի՝ Գրիգոր Նիւսացի, կրտսեր քան զԲարսեղ, և երէց քան զՊետրոս, եղև մի 'ի լուսաւոր վիճակաց եկեղեցւոյ, սուրբ հաւատոյ, և զօրեղ ախոյեան ընդդէմ հերձուածողաց, առաւելապէս ընդդէմ արիանոսաց և մակեդոնեանց և եւնոմեանց. քանզի բանիբուն և գիտնաւոր, գեղեցկախօս և պերճաբան բանիւ և գրով. և աջակից եղբօր իւրում յա̃մի. Մինչև ա̃ծաբանին կոչել զԲարսեղ Մովսէս, և զԳրիգոր Ահարոն. որպէս և առ նա ինքն գրելով զկնի փոխման եղբօրն՝ ասէ. զքեզ եթող երանելին այն զկնի իւր փոխան ա̃ձի, զի զնիշ առաքինութեան 'ի քեզ տեսանելով իբրև 'ի գեղեցիկ և 'ի պայծառ հայելւոջ՝ զնա ինքն համարեսցուք ը̃ մեզ լինել։

Ի մանկութե̃ սնաւ Գրիգոր 'ի ձեռս ծնողաց իւրոց բասիլիոսի և եմմեղիայ, և ը̃ հո-

զարդարձութիւն որ հաւաղաստացելոց՝ բարբա-
ռի անդրանկի յեղանակս, և մանկունս ան-
դրանկի 'ի քաղս, զարդացեալ յառաքինութիւնս
և յուսմունս: Այս յորդորանս հանեալ՝ եմուտ
'ի կարգ [illegible] ուխտից, առեալ 'ի կնութիւն
շարակնոցս և զառաքինսն թշնամեաց. որպէս
դրոշմս անուանն մանուկութեան թագաւորին,
նախանձու և կեանքն եր արդանշելի. զոր մեծա-
բանեն անհամեմատ զօրութիւն մեծացուցանէ՝
կոչելով փայլմանն եկեղեցւոյ, զարդ քեզ,
և մերոյս զարդու օգտակար բազմօք:
Յետ այսորիկ ընտրեցաւ գլխաւոր մեծ խորոյ
իշխանութեան և իմաստութեան 'ի կարգ եպիսկոպ.
և ընծայեցան՝ առ առաջնորդութեան անդրանկա
բարեացն քան զնախանձ և զաւետիս օրհնական
եր ամեն խորամ. և երկոտասան օրինակ բա-
րի առնեցան: Իսկ իբրև փոխեցաւ յառա-
ջնորդն երանելին Թէոդոսիոս, բանադատե-
ցին զմեր գրիգոր, և ձեռնադրեցին յետոյ
Նոյին քաղաքի, որ անուանեն զքահանայութ.
Նեոկեսարիոյ առաջին հայոց, որ և Նոր-
սոս կոչի՝ որպէս 'ի Նեոկեսարիոյ կապադով-
կացւոց, իբր եւսեբեայ Հայհաս հեռի 'ի կե-
սարիոյ քաղաքէ, և 'ի սեբաստիոյ նոյնպէս.
իսկ 'ի սեբաստիա երբ զինքն եպս՝ կրօնք
եղբայրն որ պետրոս. առ և մեծն բարսեղ 'ի
կեսարիա, փոքր մի յառաջ կամ զինքն քան
զեպսութիւն գրիգորի:

Այս 'ի հալածել վաղեսի կայսեր զեպսունս
ուղղափառաց՝ Թէպէտև ոչ իշխեաց ձեռն
արկանել 'ի բարսեղ, այլ արտաքսմամբ ա-

բար

րար զեղբայր նորա զգրիգոր վն համարձակ յաղթահարելոյ նր զարիանոսս. այլ 'ի վերջին ամի վաղեսի դարձաւ յաքսորանաց, և առաջինկայ գտաւ փոխմանն մեծին բարսղի. զոր և կոչէ գրիգոր՝ հայր մեր և վդպ, ոպ և զքոյր իւր մակրինա՝ վդպուհի։ Յետ այսորիկ գնաց 'ի ժողովն անտիոքայ, ուր վճռեցաւ, զի դքն մելիտոս և պաւղինոս կալցին զվիճակս իւրեանց 'ի նմին քաղաքի. և որ կենդանի մնասցէ յետ վախճանի միւսոյն, նա լիցի ընդհանուր պատրիարգ վիճակին անտիոքայ։

Ի դառնալն իւրում անտի կամեցաւ գնալ 'ի տես քեռն իւրոյ մակրինայ առանձնացելոյ իբրև միանձնուհի 'ի տան. և 'ի մերձենալն իւրում իբրև աւուր միոյ ճանապարհաւ՝ տեսանէ յանուրջս, որպս ինքն պատմէ, ունել 'ի ձեռին զնշխարս սրբց, յորոց լոյս փայլատակէր իբրև 'ի ցոլացմանէ հայելւոյ՝ յոր հարկանիցի արև, մինչև խաւարիլ աչաց նր. և զայս ետես երիցս 'ի նմին գիշերի։ Իսկ 'ի զարմացման եղեալ՝ ոչ գիտէր զխորհուրդ տեսլեանն. մինչև եկեալ իմացաւ և ետես զսրբուհին մակրինա հիւանդագին. որ փութայր հասանել զկնի եղբօր իւրոյ բարսղի. ոպ և եղև իսկ. զի 'ի նմին ամի փոխման նր՝ մինչչև լցեալ էր տարւոյն, գնաց և մակրինա առ անձկալին իւր քս։ Ընդ սմին մակրինայի խօսելով՝ հանդերձ խորհմաց աստուածովք նորա գրեաց նիւսացին զգիրս, որ յաղագս հոգւոյ։

Յետ այսորիկ գնաց Սբ Կիւրղն 'ի Սբ ժողովն կոստանդնուպօլսոյ՝ գումարեալ առ մեծն Թէոդոսիւ՝ յամի Տն 381 . Ընդդէմ հոգեմարտից և եւնոմեանց, տարեալ ընդ իւր և զգիրս իւր՝ զոր գրեալ էր ընդդէմ եւնոմիոսի . զոր և ընթերցաւ առաջի գրիգորի Աստուածաբանին՝ խնձ լուիլու, ասէ հերոնիմոս : Եւ յորժամ հաստատեաց Սբ ժողովն զԱստուածաբանն 'ի հայրապետութի Թագաւորական քաղաքին, խօսեցաւ Նիւսացին ձառ ուրախակցութե յատենի անդ . որպէս ինքն նշանակէ . Թէպէտև Աստուածաբանն յետոյ հրաժարեցաւ : Նոյն 'ի վախճանիլ սրբոյն Մելիտոսի անտիոքայ հայրապետի անդ 'ի կոստանդնուպօլիս, խօսեցաւ արժանական ձառ պանծալի 'ի վր նր Նիւսացին, և այլ ևս բազում իրօք սքանչելի ցուցաւ 'ի մէջ հարց ժողովոյն : Նորա յետ երից ամաց և զարժանականն փղակիղայ Թագուհւոյ՝ տիկնոջն Թէոդոսի, և մօր արկադեայ և ոնորիոսի . զի էր հռետոր կատարեալ . մինչև ազդել նմա Աստուածաբանին ընտանի օրինակ մի՛ շատ պարապել 'ի գիրս արտաքին հռետորաց :

Եւ զի մեծ էր անուն գրիգորի Նիւսացւոյ՝ իբր հաւասար բարսղի և Աստուածաբանի, նմանեալ արդեօք երևէր առ նովաւ և եպիսկոպոսն կեսարու եղագիոս յաջորդն բարսղի . մինչ զի որպէս զեւսեբիոս եպիսկոպոսն շարժեցին երբեմն բանսարկուք ընդդէմ բարսղի, նոյնպէս և զեղագիոս ընդդէմ Նիւսացւոյն . և իբրև զայրացաւ քսուն չարալեզու արանց, հարկ համարեցաւ Նիւսացին երթալ խոնարհութ

յատո

յոյսս նմ, և բժշկել զմիտս նմ․ ոչ յերկար պատմէ 'ի Թուղթն առ Փլաբիանոս ։ Արդ․ Թէպէտև առ ժամն ոչինչ օգտեաց, այլ զկնի եղագդիոս ինքնին 'ի վր հասեալ՝ թէ օտարաց սերմանացանութիւն է պատճառ ամ չարեաց, յետս եկաց 'ի սնոտի կասկածանաց իւրոց, և ձանաչէր զգրիգոր ոչինչ ընդհատ 'ի վճռպէն իւրմէ բարոզէ և յանձաբանէ․ ոչ և ինքն և հաւատար նց պատուով յեղէ 'ի վարս սրբյն քաղաքի ։

Շրջեցաւ սրբն գրիգոր նիւսացի և 'ի կողմանս հայոց՝ ըստ տարածութե մաւրին վիճակի իւրոյ և յայլ քաղաքս տեղիս, յանմի զօգուտն եկեղեցեաց տնտեսելով․ թող զի ուր ուրեք դժուարին ինչ հանդիպեր, զնա յորդորէին եպսկոպոսք հնարս գտանել քարեկարգութե․ և նա ամ 'ի գլուխ տանէր զամ ։ Գնաց և յեմ, և շրջեցաւ 'ի տնօրինական տեղիս նովին հոգւով՝ որով արժանն է տեսանել զայնպիսի նք ուխտատեղիս․ մինչև ասել նմ, թէ 'ի սիրտ ածանէր ուխտաւորին մնան մերձ բեթղեհեմ, լեառն ձիթենեաց, գողգոթա, և յարութի ։

Նա այսպէս ոչ զարեգական փայլեալ 'ի մէջ եկեղեցւոյ երանելին գրիգոր զկնի եղբօր իւրոյ բարսղի՝ զբազումս լուսաւորեաց․ և հասեալ 'ի վայելուչ ծերութի՝ հանգեաւ խաղաղութ յանմահական կեանսն՝ յամի տն իբր 396․ 'ի հասակի իբրու եօթանասուն ամաց, թողեալ զբազմապատիկ ճառս և մատեանս եկեղեցականս և իմաստասիրականս․

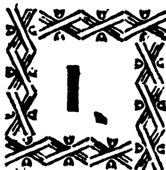
յորոց զոչ սակաւս արար 'ի խնդրոյ եղբօր իւրոյ պետրոսի եպիսկոպոսին սեբաստիոյ. իսկ ըզ մեկնութի երգոց երգոյն սողոմոնի արար մե խափանելոյ զպաշտամականն զուսանս և փոխ ձակս 'ի նուագելոյ զայն որպէս երգ. Յակեան, յայտ արարեալ՝ թէ այն է հոգեղէն նուագ հոգւոյն սրբոյ՝ խորհրդովք լի, 'ի նշանակ երկ-նաւոր սիրոյ անախտ փեսային և անարատ հարսին. որպ. յիշէ և սբն գրիգոր նարեկացի 'ի մեկնութեն իւրում։

ՎԱՐՔ ՍՐԲՈՑ

Սեղբեստրոսի հռովմայ հայրապետի ։

Տ. ՅԴ. յունվար. 2 ։ Ն. դեկտ. 31 ։ Գործք սեղբեստր. 'ի Է դար. սկանդոր ։ Իսորբէն ։ Սոկրատ. հդ ։ Անաստաս Գրապետ ։ Մետափր. - սա սուրբե-ան ։ Բարոնիոս. և այլք 'ի հին և 'ի նոր ժամանակագրաց ։ (1)

ԼՈՒՍԱՒՈՐԻՉՆ ԱՐԵՒ-մտեայց, և ժամանակակից նը լուսաւորչին մերոյ՝ սբն Սեղբեստրոս հռովմայ հայրապետ, հովիւ քաջ և բազմարդիւն՝ երկնից տնօ-րինի 'ի մեզ. այլ սեպհական տեղին է այս մի.

Միջոց շաբաթու պահոց յայտնութ . եւ որում վախճան նր համարի լինել 'ի վերջ տարւոյն , և կատարի տօնն նր եւ հռովմայեցւոց 'ի դեկտեմբերի 31 . որ և 'ի յայսմաւուրս յունաց և հայոց դնի 'ի սկիզբն տարւոյն՝ 'ի յունվարի 2 . միով աւուրբ զկնի տօնի մեծին բարսղի . իսկ տօնացոյցն մեր վայելչապէս կարգեալ է 'ի միում աւուր ընդ բարսեղեանս . Թող զերկրորդումն տօնին անպատճառ քանի մի աւուրբք զկնի 'ի միջոցս ապայից՝ հանդերձ յիշատակաւ դարձին կոստանդիանոսի . զոր արոյն տօնեմք ընդ հեղինեայ զկնի պենտեկոստէի :

Արդ կամեցեալ աստանօր բուռն հարկանել զվարուց սորին սեղբեստրոսի տիեզերաքարոզ նր հայրապետի՝ առաջի առնեմք զայն ըստ հին և միաբան աւանդութե հռովմայեցւոց , յունաց և հայոց , ոչինչ հայեցեալ 'ի զանազանեալ կարծիս յետնոց՝ որք յայլ հնութեց ձեռնարկեն այլազգագոյնս ճառել . զի զայս ունիմք հաստատել 'ի կարգի ծանօթութեց : Այս ունի հին և հասարակ աւանդութիւնն այսպէս :

Սեղբեստրոս՝ եւ յունաց սիլվեստրոս , որ 'ի բարբառ լատինացւոց սիլվեստրէս ասի , և Թարգմանի անտառային , նոյն և եւսեբիոս մականուանեալ յունարէն՝ այն իսկ է բարեպաշտ , էր ազգաւ իտալացի , և ծննդեամբ հռովմայեցի , որդի հռուփինոսի և յուստայ բարեստոհմիկ և հաւատացեալ ծնողաց : Այս 'ի մանուկ նր որբ 'ի հօրէն՝ այրիացեալ մայրն

ննայց զսեղմետարան 'ի բարձր վայրս և 'ի քրիս-
տոնէական ուսմունս էր զաստիարակուէ ա-
ռաքինի երիցուն Կեւրինոսի՝ կամ Կարինոսի ,
որ յետոյ նահատակեցաւ վն 'ի քն հաւատոյ ։
Սարգացեալ սեղմետարանի՝ կարգեցաւ 'ի
պաշտօն եկեղեցւոյ անարատ վարուք . եղև
և յոյժ աղքատասէր և հիւրասէր , ընդու-
նելով զօտարս և զպանդուխտս՝ որք գային
յուխտ գերեզմանի սրբց առաքելոցն պետրո-
սի և պօղոսի . էր որս հիւրընկալաւ և զտի-
մոթէոս անձն անտիոքացի (կարծեցեալ յո-
մանց՝ անտիոքայ հայրապետ) , այր լի հա-
ւատով և աներկիւղ 'ի քարոզութի աւետա-
րանին , որ եկեալ էր յուխտ առաքելոց և 'ի
պատուել զնշխարս մկայից . և 'ի նահատա-
կել զնա տարկուինոսի պերոպեննայ եպար-
քոսին հռովմայ՝ վն դարձուցանելոյ զբա-
զումս 'ի կռապաշտից , թաղեցաւ 'ի գիշերի
զպատուական մարմին նր սեղմետարան . և
տարեալ 'ի տուն իւր՝ աղք . արար մարկեղի-
նոսի հայրապետի քաղաքին . և նորա հրա-
մանաւ եա ամփոփել 'ի պարտէզի թէոդո-
րայ բարեպաշտ տիկնոջ՝ մերձ 'ի հանգստա-
րան սրբյն պօղոսի 'ի ճանապարհին ոստեայ ։
Եւ 'ի խնդիր առնել եպարքոսին՝ թէ ու-
րում ազատներ տիմոթէոս , ըմբռնեցաւ սեղ-
մետարան , և ածաւ յատեան . առէ ցնա տար-
կուինոս . զիա՞րդ իշխես դու աւազանական լի-
նել քրիստոնէից օտարաց . արդ գիտեմ ես՝
զի ընդ խնչք կան առ քեզ . և եթէ ոչ տա-
ցես զինչս պղծոյն տիմոթէոսի , ընդ նմին սպա-
նա

նոքի կորիցես : Պինի եա սեղբեստրոս . փո-
խանակ . զի պիղծ անուանեցեր զնս մկրտեալս
քի , և կարծեցեր զիս ագահել յինչս նորա
Է քումդ արծաթսիրութե , կատարեսցի 'ի
քեզ բան աւետարանին . անմիտ , յայսմ գի-
շերի զոգիդ 'ի քէն 'ի բաց պահանջեսցեն :
Սրտմտեալ դատաւորին՝ հրաման ետ 'ի ժա-
մուն արկանել զնա 'ի բանտ , և զօտս նորա
պնդել 'ի կոճեղս . զի առ վաղիւն դատեսցի
զնա հրապարակաւ : Եւ ահա 'ի ժամ ընթ-
րեաց ոսկր մի 'ի փշոց ձկանն կուռեալ 'ի
փողս բռնաւորին՝ հեղձամահ արար զնա . և
սեղբեստրոս ազատեցաւ 'ի բանտէն :
Եւ շնորհ առեալ յԱյ սեղբեստրոսի՝ փրկա-
կան բանիւ ածել զբազումս յանհաւատից 'ի
նր հաւատս . մինչ մարկեղինոս հայրապետն ,
կամ յաջորդ նորա մարկեղոս՝ ձեռնադրեաց
զսեղբեստրոս 'ի քահանայութի . որ և յամի սքան-
չելի երևեալ՝ բազում իրաց նպաստ մատու-
ցանէր եկեղեցւոյ , և էր ակնածելի յաչս մե-
ծի և փոքու , հրէից և հեթանոսաց . և յաղ-
թահարէր զդանատեան հերձուածօղս . որոց
զչարեալ Է նա՝ հնարէին աղարտել զանուն
նր , ոչ և զքահանայապետին , բամբասե-
լով զնա իբրև մատնիչս հաւատոյ , ոչ թէ
տուեալ իցէ նր 'ի ձեռս հեթանոսաց զգիրս
սրբս . այլ չարախօսութիւք նր 'ի դերև ելին՝
որպէս շամանդաղք հալածեալք յերեսաց
արևու :
Եւ յետ բազում հանդիսից առաքինութե՝
զկնի սակաւամեայ աթոռակալութե . մար-
կե-

կեղոյ և Եւսեբիոյ և մելքիադեայ կամ-
մեղքիադես պապին՝ ընտրեցաւ սբն սեղբես-
տրոս Եւսեբիոս յաթոռ Սր առաքելոյն պետ-
րոսի յամի Տն 314. և այնուհետև ևս քան-
զևս փայլեաց լուսաւոր վկայութբ, և լու-
սաւորեաց զաշխարհս բանիւն և գրով՝ հան-
դերձ նշանօք և զօրութբ, զոր առնէր Տր 'ի
ձեռն նր. որ և հրամանն առեալ 'ի տեսլեանն
'ի սբյն պետրոսէ առաքելոյ՝ անհետ արար
'ի հռովմայ զմահահոտ վիշապ մի ահագին.
որում զոհէին բազումք. և սովին յաւելաւ
ժողովուրդ բազում 'ի Տր :

Օ այնու ժամանակաւ զօրացեալ էր մեծն
կոստանդիանոս ինքնակալ հռովմայեցւոց,
և տեսլեամբ հրաշալի նշանի խաչին յօդս՝
ծանուցեալ զՔս, և զփորձ առեալ զօրութե
նորա խաչին Քի. զի այնու նշանաւ յաղթեաց
բռնակալաց, և հաստատեցաւ 'ի Թագաւորութե
իւրում. ոչ պատմեցաք 'ի վարս նր. այլ Է
գրեալ մեր անդանօր բանիւք խորենացւոյն,
որում ձայնակցին և հռովմայեցւոցն աւան-
դութիւնք, գրգռեալ նորահաւատ արքային
'ի հեթանոս կնոջէ իւրմէ՝ յարոյց ոչ զնա-
խորդս իւր՝ հալածանս 'ի վր քրիստոնէից.
մինչև փախստեայ անկանիլ և սբյ հայրապե-
տին սեղբեստրոսի 'ի լեառն՝ որ կոչիւր սե-
րապտիան կմ սորակտէ, որ այժմ յանուն նր
վերաձայնի լեառն սբյն սեղբեստրոսի. ուր
և կայր մնացուածս նորա 'ի փապարս աւուսկա-
ղեայ :

Իսկ Տր եհար զԹագաւորն ելեփանդիական-
բա

ձորութեանն. որում ոչինչ օգտեցին բժիշկք և կախարդք հռովմայեցւոց. մինչև առաքել կոստանդնուպօլսոյ պատգամաւորս առ վաղեմի բարեկամն իւր տրդատ արքայ հայոց մեծաց՝ առաքել նմա մոգս յՑէհն պարսից ։ Ապա խրատ ետուն քուրմք ըստ հրապուրանաց դիւաց 'ի կիր արկանել զայն գժոխային դեղ, զոր յիշէ պլինիոս 'ի խօսելն զելեփանդական ախտէ (Գիրք. ԻԶ. Գլ. I.) բաղնիւքս այսողքիւք. * Եգիպտոսի տեղական էր այս ախտ չար. և յորժամ 'ի մէջ Թագաւորաց հասանէր, աղէտք սգալից պատէր զժողովրդեամբ. վասն զի 'ի բաղանիս մարդկային արեամբ բերխառնէին աւազանք՝ առ 'ի դեղ դարմանոյ այնր ախտի || ։ Իսկ իբրև Կն այնմ օրինակի առնել հրաման ելանէր առ կոստանդիանոսի, ժողովեցին ստնդիաց մանկտի բազում՝ յափշտակելով 'ի գրկաց մարցն, զենուլ զնս յաւազան բաղանեաց ։ Այլ լուէն քրիստոնէականին զձայն կոծոյ և աշխարանաց՝ ասէ. լաւ է ինձ մեռանիլ՝ քան արեամբ անմեղաց բժշկիլ, և 'ի սուգ նստուցանել զծնօղս նոցա. և ետ արձակել զիւրաքանչիւր յիւր տեղի ։

'Ի գիշերին յայնմիկ երևեցան Թագաւորին Սբ առաքեալքն պետրոս և պօղոս, և ասեն. Քս Ած մեր՝ որ զօրացոյց զքեզ խաչիւ իւրով ընդդէմ թշնամեաց, նա առաքեաց զմեզ ցուցանել զողորմութիւն իւր առ քեզ վասն գթալոյ քո 'ի մատաղ մանկունս. արդ առաքեա՛ կոչեա՛ զվերատեսուչն հռովմայ զսեղբեստրոս. և նա եկեալ

կեալ խոստացեալ ընդ ձեզ բանս փրկութեան, և [illegible] Հոգւոյ և մարմնոյ:
Այլ [illegible] ՚ի ձեռն [illegible], և [illegible]. և [illegible], [illegible]. և Հարցանէր [illegible], եթէ [illegible] և [illegible]: Սա [illegible]. ոչ [illegible], այլ՝ [illegible], [illegible], [illegible] և [illegible]. [illegible] և [illegible] և [illegible]. [illegible] ՚ի [illegible] և [illegible] Հոգ [illegible], և [illegible], և Հոգւոյն [illegible]՝
որ ՚ի նոցունց յէութէ:

Այլ ՚ի [illegible] [illegible] և [illegible]՝ [illegible] ՚ի [illegible]. [illegible] և [illegible], և [illegible]. [illegible]. [illegible] ՚ի [illegible], և ՚ի [illegible] Հոգւոյ և մարմնոյ. աՀա
[illegible]:

Զայսոսիկ [illegible] Հայրապետն. [illegible], [illegible], և [illegible] և [illegible]. և [illegible]. և ՚ի [illegible] և [illegible]. և [illegible]
[illegible]

ցիս սրբութբ աւազանին՝ հանդերձ բազմու-
թեամբ ։ Այլ արար թգրն զամ հաւատով և յօ-
ժարութբ ․ ապա 'ի միաշաբաթոջ աւուրն գայ
'ի մկրտութիւն ․ և ելեալ 'ի ջրոյն անարատ
մարմնով և հոգւով՝ ծանէր նա իւ զոմն , և
սպիտակազգեստ լինէր ․ և զամենեցուն լե-
զուս շարժէր յօրհնութիւն տն այ ․ ընդ նմին
մկրտեցան 'ի սբյն սեղբեստրոսէ և 'ի պաշ-
տօնէից նր և այլ բազմութիւնք 'ի մեծամե-
ծաց և 'ի փոքունց՝ 'ի քաղաքէ անտի հռով-
մայեցւոց ։

Յետ այսորիկ մատոյց նա հայրապետն զա-
նարիւն պատարագն , և հաղորդեցոյց զթա-
գաւորն և զամ լուսաւորեալսն սարսափելի և
փրկական խորհրդոյն , և օրհնեաց զամենե-
սին ․ և եղև ուրախութիւն մեծ ։ Յայնուհե-
տև եռայլին սիրտք հաւատացելոց հաւանե-
ցուցանել զկոստանդիանոս , զի որք մնան 'ի
հեթանոսութե , ելցեն 'ի հռովմայ , և անկ-
ցին Է պէսպէս տուգանօք ։ Իսկ սբն սեղ-
բեստրոս ոչ առնէր արքայի , մի զոք խոշ-
տանգանօք ածել 'ի քրիստոնէութիւն , այլ
հոգևոր վրդպութբ և սիրով քսի ․ զի մի 'ի
հարկէ կամ առ ահի եկեսցեն 'ի հաւատս ,
այլ՝ 'ի կամաց ․ և այնպէս մեծանայր անուն
տն 'ի հռովմ և յամ սահմանս նր ․ և օր քան
զօր բազմանայլին հաւատացեալք և զարդա-
րելին եկեղեցիք ․ շինեցան և բզմ նորանոր
տաճարք և վկայարանք ։

Գրէ ոսկեբերան ('ի ճառն Ի․ ընդդէմ հրէից) ,
թէ կոստանդիանոս նուաճեաց զապստամ-

բու-

զաբարձութե՟ն որ հարազատացն իւրոց՝ բարա-
ղի անդրանիկի յեղբարս, և մակրինայ ան-
դրանիկի 'ի քորս, զարգացեալ յառաքինութիւն
և յուսմունս։ Սա յարբունս հասեալ՝ եմուտ
'ի կարգ Տե՟ր ՟Է օրինաց, առեալ 'ի կնութի
զպարկեշտ և զառաքինին Թէոսեվիա. որոյ
որպէս անունն ա՟ծպաշտութի Թարգմանի,
նոյնպէս և կեանքն էր սքանչելի. զոր ա՟ծա-
բանն անհամեմատ գովութե՟ մեծացուցանէ՝
կոչելով վայելչութի եկեղեցւոյ, զարդ ք՟ի,
և մերումս դարու օգտակար բազմօք։
Յետ այսորիկ ընտրեցաւ գրիգոր ընդ իւրոյ
սրբութե և իմաստութե 'ի կարգ երիցուն.
և ընծայեցն նր՝ ոչ սարկաւագուհի անարատ
պահուել քան զկուսանս և զայրիս օգնական
էր առն իւրում. և երկոքեանն օրինակ բա-
րի ամենեցուն։ Իսկ իբրև փոխեցաւ յաս-
տեացս երանելին Թէոսեվիա, բռնադատե-
ցին զՏր գրիգոր, և ձեռնադրեցին յեպսութի
նորին քաղաքի, ուր առնէր զքահանայութի.
Տր նեոկեսարիոյ առաջին հայոց, որ և նիւ-
սա կոչի՝ որոշ 'ի նեոկեսարիոյ կապադով-
կացւոց, իբր եռօրեայ ճ՟պհաւ հեռի 'ի կե-
սարիայ քաղաքէ, և 'ի սեբաստիոյ նոյնչափ.
իսկ 'ի սեբաստիա եղև զկնի եպս՝ կրտսեր
եղբայրն նր պետրոս. ոչ և մեծն բարսեղ 'ի
կեսարիա, փոքր մի յառաջ կամ զկնի քան
զեպսութին գրիգորի։
Սա 'ի հալածել վաղեսի կայսեր զեպսունս
ուղղափառաց՝ Թէպէտև ոչ իշխեաց ձեռն
արկանել 'ի բարսեղ, այլ արտասահման ա-
րար

րար զեղբայր նորա զԳրիգոր վն համարձակ յաղթահարելոյ նր զարիանոսս . այլ 'ի վերջին ամի վաղեսի դարձաւ յաքսորանաց , և առաջիկայ գտաւ փոխմանն մեծին բարսղի . զոր և կոչէ գրիգոր՝ հայր մեր և վդպ , ոպ և զքոյր իւր մակրինա՝ վդպուհի ։ Յետ այսորիկ գնաց 'ի ժողովն անտիոքայ , ուր վճռեցաւ , զի Ոբն մելիտոս և պաւլինոս կալցեն զվիճակս իւրեանց 'ի նմին քաղաքի . և որ կենդանի մնացէ յետ վախճանի միւսոյն , նա լիցի ըհանուր պատրիարգ վիճակին անտիոքայ ։

Ի դառնալ իւրում անտի կամեցաւ գնալ 'ի տես քեռն իւրոյ մակրինայ առանձնացելոյ իբրև միանձնուհի 'ի տան . և 'ի մերձենալ իւրում իբրև աւուր միոյ ճանապարհաւ՝ տեսանէ յանուրջս , որպս ինքն պատմէ , ունել 'ի ձեռին զնշխարս սրբց , յորոց լոյս փայլատակէր իբրև 'ի ցոլացմանէ հայելւոյ՝ յոր հարկանիցի արև , մինչև խաւարիլ աչաց նր . և զայս ետես երիցս 'ի նմին գիշերի ։ Այլ 'ի զարմացման եղեալ՝ ոչ գիտէր զխորհուրդ տեսլեանն . մինչև եկեալ իմացաւ և ետես զսքբուհին մակրինա հիւանդագին . որ փութայր հասանել զկնի եղբօր իւրոյ բարսղի . ոպ և եղև իսկ . զի 'ի նմին ամի փոխման նր՝ մինչչև լցեալ էր տարւոյն , գնաց և մակրինա առ անձկալին իւր քս ։ Ընդ սմին մակրինայի խօսելով՝ հանդերձ խորհմաց ասացուածծովք նորա գրեաց նիւսացին զգիրս , որ յաղագս հոգւոյ ։

Զհետ այսորիկ գնաց սբ Կիւրղ 'ի սբ ժողովն կոստանդնուպօլսոյ՝ գումարեալ առ Մեծն Թէոդոսիւ՛ յամի տն 381. ընդդէմ հոգեմարտից եւ եւնոմեանց, տարեալ ընդ իւր եւ զգիրս իւր՝ զոր գրեալ էր ընդդէմ եւնոմիոսի. զոր եւ ընթերցաւ առաջի գրիգորի աստուածաբանի՝ իմն լուիլու, ասէ հերոնիմոս։ Նա յորժամ հաստատեաց սբ ժողովն զաստուածաբանն 'ի հայրապետութին Թգրական քաղաքին, խօսեցաւ նիւսացին ձառ ուրախակցութե յատենի անդ. որպ ինքն նշանակէ. Թէպէտեւ աստուածաբանն յետոյ հրաժարեցաւ։ Նա պա 'ի փախչանիլ սբյն մելիտոսի անտիոքայ հայրապետի անդ 'ի կոստանդինուպօլիս, խօսեցաւ արժանական ձառ պանծալի 'ի վրն նր նիւսացին, եւ այլ եւս բազում իրօք սքանչելի ցուցաւ 'ի մէջ հարց ժողովոյն։ Նոր յետ երից ամաց եւ զարժանականն փղակիղայ Թագուհւոյ՝ տիկնոջն Թէոդոսի, եւ մօր արկադեայ եւ ոնորիոսի. զի էր հռետոր կատարեալ. մինչեւ ազդել նմա աստուածաբանին ընտանի թղթով մի՛ շատ պարապիլ 'ի գիրս արտաքին հռետորաց։

Նա զի մեծ էր անուն գրիգորի նիւսացւոյ՝ իբր հաւատար քարոզի եւ աստուածաբանի, նաեւ մանաւ արդեօք երեւէր առ նովաւ եւ եպիսկոպոսն կեսարու եղադիոս յաջորդն բարսղի. մինչ զի ոչ զեւսեբիոս եպիսկոպոսն շարժեցին երբեմն բանսարկուք ընդդէմ բարսղի, նոյնպէս եւ զեղադիոս ընդդէմ նիւսացւոյն. եւ իբրեւ զայրացաւ քսուն չարալեզու արանց, հարկ համարեցաւ նիւսացին երթալ խոնարհութ

յատ

յոտս նր, և բժշկել զմիտս նր. ոչ յերկար պատմէ 'ի Թուղթն առ Փլաբիանոս ։ Եւ որդ·թեպէտև առ ժամն ոչինչ օգտեաց, այլ զկնի Եղադիոս ինքնին 'ի վր հասեալ՝ թէ ստա-րաց սերմանացանութիւն է պատճառ ամ չա-րեաց, յետս եկաց 'ի սնոտի կասկածանաց իւրոց, և ճանաչէր զգրիգոր ոչինչ ընհատ 'ի վիճակէն իւրմէ քաղաքէ և յմծաքանէ. ոչ և իբրև հաւասար նմ պատուով յեղէ 'ի վերա սմին քաղաքի ։

Շրջեցաւ սրբն գրիգոր Նիւսացի և 'ի կող-մանս հայոց՝ ընդ տարածութե մասին վիճակի իւրոյ և յայլ քաղաքս տեղիս, յոլովի զօգուտն եկեղեցեաց տնտեսելով. թող զի ուր ուրեք դժուարին ինչ հանդիպէր, զնա յորդորէին եպիսկոպոսք հնարս գտանել բարեկարգութե. և նա յօժ 'ի գլուխ տանէր զամ ։ Գնաց և յերէմ, և շրջեցաւ 'ի տնօրինական տեղիս նովին հոգւով՝ որով արժան է տեսանել զայնպիսի նշխ ուխտատեղիս. մինչև ասել նմ, թէ 'ի սիրտ ածանէր ուխտաւորին միանն միշտ բեթղեհէմ, լեառն ձիթենեաց, գողգոթա, և յարութի ։

Եւ այսպէս ոչ զարեգակն փայլեալ 'ի մէջ եկեղեցւոյ երանելին գրիգոր զկնի եղբօր իւրոյ բարսղի՝ զբազումս լուսաւորեաց. և հասեալ 'ի վայելուչ ծերութի՝ հանգեաւ խաղաղութե յանմահական կեանսն՝ յամի տն իբր 396. 'ի հասակի իբրու եօթանասուն ա-մաց, թողեալ զբազմապատիկ ճառս և մա-տեանս եկեղեցականս և իմաստասիրականս.

յորոց զօչ սակաւս արար 'ի խնդրոյ եղբօր իւրոյ պետրոսի եպիսկոպոսի սեբաստացւոյ . իսկ ըստ մեկնութի երգոց երգոյն սողոմոնի արար մի խափանելոյ զպաղատական գուսանս և վարձակս 'ի նուագելոյ զայն որպէս երգ ցանկանս , յայտ արարեալ՝ թէ այն է հոգեղէն նուագ հոգւոյն սրբոյ՝ խորհրդով լի , 'ի նշանակ երկնաւոր սիրոյ անախտ փեսային և անարատ հարսին . որպ յիշէ և սրբն գրիգոր նարեկացի 'ի մեկնութե իւրում :

ՎԱՐՔ ՍՐԲՈՅՆ

Սեղբեստրոսի հռովմայ հայրապետի :

Ն . Յ . յունվար . 2 : Լ . դեկտ . 31 : Վարժ-
սեղբեստր . 'ի Է դար . սրբանոց : Խորենն : Մեծնոր .
կայ : Ն. [illegible] գրոցներ : Մ՝ [illegible] . [illegible] [illegible]-
ակ : Ն[illegible] . և այլք 'ի հին և 'ի նոր ճառըն-
տրոց : (1)

ԼՈՒՍԱՒՈՐԻՉՆ ԱՐԵԳԱ-կնեայց , և ժամանակակից նը-լուսաւորչին մերոյ՝ սուրբն Սեղբեստրոս հռովմայ հայրապետ , հովիւ քաջ և բազմարդիւն՝ երկիցս տօնախմբի 'ի մեզ . այլ սեպհական տեղին է այս մի.

միջոց շաբաթու պահոց յայտնուի . ը որում
վախճանի նր հանգոյն լինել 'ի վերջ տարւոյն ,
և կատարի տօն նր ը հռովմայեցւոց 'ի դեկ-
տեմբերի 31 . որ և 'ի յայսմաւուրս յունաց
և հայոց դնի 'ի սկիզբն տարւոյն` 'ի յունվա-
րի 2 . միով աւուրբ զկնի տօնի մեծին բարսղի .
իսկ տօնացուցն մեր վայելչապէս կարգեալ
է 'ի միում աւուր ը բարսեղեանս . Թող զերկ-
րորդումն տօնին անպատճառ քանի մի ա-
ւուրբք զկնի 'ի միջոցս ապայից` հանդերձ յի-
շատակաւ դարձին կոստանդիանոսի . զոր ու-
րոյն տօնեմք ը հեղինեայ զկնի պենտեկոս-
տէի ։

Որդ կամեցեալ աստանօր բուռն հարկանել
զվարուց սրյն սեղբեստրոսի տիեզերաքարոզ
նր հայրապետի` առաջի առնեմք զայն ըստ
հինն և միաբան աւանդութէ հռովմայեցւոց ,
յունաց և հայոց , ոչինչ հայեցեալ 'ի զանա-
զանեալ կարծիս յետնոց` որք յայլ հնութեց
ձեռնարկեն այլադգաւորս ճառել . զի զայս
առնիմք հետաքօտել 'ի կարգի ծանօթութեց ։
Այլ ունի հին և հասարակ աւանդութիւնն
այսպէս ։

Սեղբեստրոս` ը յունաց սիլվեստրոս , որ 'ի
բարբառ լատինացւոց սիլվեստրէս ասի , և
թարգմանի անտառային , նոյն և եւսեբիոս
մականուանեալ յունարէն` այն իսկ է բա-
րեպաշտ , էր ազգաւ իտալացի , և ծննդեամբ
հռովմայեցի , որդի հռուփինոսի և յուստայ
բարեպաշտօնի և հաւատացեալ ծնողաց ։ Այս
'ի ժամ նր որք 'ի հօրէն` այրիացեալ մայրն

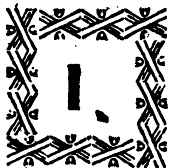
յորոց զոչ սակաւ՛ արար 'ի խնդրոյ եղբօր իւրոյ պետրոսի եպսին սեբաստիոյ . իսկ ըստ մեկնութի երգոց երգոյն սողոմոնի արար մի խափանելոյ զպաղատական գուսանս և փարձակս 'ի նուագելոյ զայն որպէս երգ ցանկան , յայտ արարեալ՝ Թէ այն է հոգեղէն նուագ. հոգւոյն սբյ՝ խորհրդով լի , 'ի նշանակ երկնաւոր սիրոյ անախտ փեսային և անարատ հարսին . ով յիշէ և սբն գրիգոր նարեկացի 'ի մեկնութեն իւրում :

ՎԱՐՔ ՍՐԲՈՑՆ

Սեղբեստրոսի հռովմայ հայրապետի :

Դ . Յ . յունվար . 2 : Լ . դեկտ . 31 : Վարժ. սեղբեստր . 'ի Ը հաս . սխանձոր : Խորեն : Սոկրատ . հյ : Ն. հանդրաս գրագետ : Մ. Նորատիր . ա. անուրէն- ակ : Բարդեղիոս . և այլք 'ի հին և 'ի նոր ճառընտ- գրոց : (1)

ԼՈՒՍԱՒՈՐԻՉՆ ԱՐԵՒ-մտեայց , և ժամանակակից ոգ- լուսաւորչին մերոյ՝ սբն Սեղ- բեստրոս հռովմայ հայրապետ , հովիւ քաջ և քաղմարդիւն՝ երկիցս տօնախմբի 'ի մեզ . այլ սեպհական տօնելին է այս մի.

միջոց շաբաթու պահոց յայտնուի ․ զի որում վախճանն նր հասանէր լինել 'ի վերջ տարւոյն , և կատարի տօն նր եւ հռովմայեցւոց 'ի դեկտեմբերի 31 ․ որ և 'ի յայսմաւուրս յունաց և հայոց դնի 'ի սկիզբն տարւոյն՝ 'ի յունվարի 2 ․ միով աւուրբ զկնի տօնի մեծին բարսղի ․ իսկ տօնացոյցն մեր վայելչապէս կարգեալ է 'ի միում աւուր ընդ բարսեղեանս ․ Թող զերկրորդումն տօնին անպատճառ քանի մի աւուրբք զկնի 'ի միջոցս ապայից՝ հանդերձ յիշատակաւ դարձին կոստանդիանոսի ․ զոր ուրոյն տօնեմք ընդ հեղինեայ զկնի պենտեկոստէի ։

Արդ կամեցեալ աստանօր բուռն հարկանել զվարուց սրբոյն սեղբեստրոսի տիեզերաքարոզ Եր հայրապետի՝ առաջի առնեմք զայն ըստ հին և միաբան աւանդութեան հռովմայեցւոց , յունաց և հայոց , ուստի հայեցեալ 'ի զանազանեալ կարծիս յետնոց՝ որք յայլ հնութեանց ձեռնարկեն այլապէս պատմել ․ զի զայս առնումք հետագօտել 'ի կարգի ծանօթութեանց ։ Այլ ունի հին և հասարակ աւանդութիւնն այսպէս ։

Սեղբեստրոս՝ Եւ յունաց սիլվեստրոս , որ 'ի բարբառ լատինացւոց սիլվեստրէս ասի , և թարգմանի անտառային , նոյն և եւսեբիոս մականուանեալ յունարէն՝ այն իսկ է բարեպաշտ , էր ազգաւ իտալացի , և ծննդեամբ հռոմայեցի , որդի հռուփինոսի և յուստայ բարեպաշտուհւոյ և հաւատացեալ ծնողաց ։ Այս 'ի մնալ նր որբ 'ի հօրէն՝ այրիացեալ մայրն

մնոյց զսեղբեստրոս 'ի բարի վարս և 'ի քրիս-
տոնէական ուսմունս Ը̄ դաստիարակութ̄ ա-
ռաքինի երիցուն կիւրինոսի՝ կմ̄ կարինոսի,
որ յետոյ նահատակեցաւ վ̄ն 'ի ք̄ն հաւատոց:
Զարգացեալ սեղբեստրոսի՝ կարգեցաւ 'ի
պաշտօն եկեղեցւոյ անարատ վարուք. եղև
և յոյժ աղքատասէր և հիւրասէր, ընդու-
նելով զօտարս և զպանդուխտս՝ որք գային
յուխտ գերեզմանի ս̄րց առաքելոցն պետրո-
սի և պօղոսի. Ը̄ որս հիւրընկալաւ և զտի-
մոթէոս ոմն անտիոքացի (կարծեցեալ յո-
մանց՝ անտիոքայ հայրապետ), այր լի հա-
ւատով և աներկիւղ 'ի քարոզութ̄ի աւետա-
րանին, որ եկեալ էր յուխտ առաքելոց և 'ի
պատուել զնշխարս վկայից. և 'ի նահատա-
կել զնա տարկուինոսի պերպետնայ եպար-
քոսին հռովմայ՝ վ̄ն դարձուցանելոյ զբա-
զումս 'ի կռապաշտից, գողացաւ 'ի գիշերի
զպատուական մարմին նր̄ սեղբեստրոս. և
տարեալ 'ի տուն իւր՝ ազգ արար մարկեղի-
նոսի հայրապետի քաղաքին. և նորա հրա-
մանաւ ետ ամփոփել 'ի պարտիզի թէոդո-
րայ բարեպաշտ տիկնոջ՝ մերձ 'ի հանգստա-
րան ս̄րյն պօղոսի 'ի ճանապարհին ոստեայ:
Իսկ 'ի խնդիր առնել եպարքոսին՝ թէ առ
ձեռն ագանէր տիմոթէոս, ըմբռնեցաւ սեղ-
բեստրոս, և ածաւ յատեան. ասէ ցնա տար-
կուինոս. զիա՞րդ իշխես դու ասպնջական լի-
նել քրիստոնէից օտարաց. արդ գիտեմ ես՝
զի բզմ̄ ինչք կան առ քեզ. և եթէ ոչ տա-
ցես զինչս պղծոյն տիմոթէի, ըստ նմին օրի-
նաւ

նուէր կոչեցես ։ Պծնի եւ սեղբեստրոս ․ փա-
խանական ․ զի պիղծ անօրէնանեցեր զնք մկայս
քնի , և կարծեցեր զխօ ածահել յինչս նորա
ԺԲ քսանց արծաթսիրութե , կատարեցն ՚ի
քեզ բան աւետարանին ․ անմիտ , յայսմ գի-
շերի զոգիդ ՚ի քէն ՚ի բաց պահանջեսցեն ։
Արամնեալ դատաւորին՝ հրաման ետ ՚ի ժա-
մուն արկանել զնա ՚ի բանտ , և զօտս նորա
պնդել ՚ի կոճեղս ․ զի առ փաղիճն զատեսցի
զնա հրապարակաւ ։ Նա ահա ՚ի ժամ ընթ-
րեաց ոսկր մի ՚ի փչոց ձկանն կուռեալ ՚ի
փողս բանաւորին՝ հեղձամահ արար զնա ․ և
սեղբեստրոս ազատեցաւ ՚ի բանտէն ։

Նա շնորհ առեալ յԱյ սեղբեստրոսի՝ փրկա-
կան բանիւ ածել զբազումս յանհաւատից ՚ի
Քս հաւատս ․ մինչ մարկեղինոս հայրապետն ,
կամ յաջորդ նորա մարկեղոս՝ ձեռնադրեաց
զսեղբեստրոս ՚ի քահանայութի ․ որ և յամի սքան-
չելի երևեալ՝ բազում իրօք նպաստ մատու-
ցանէր եկեղեցւոյ , և էր ակնածելի յաչս մե-
ծի և փոքու , հրէից և հեթանոսաց ․ և յաղ-
թահարէր զգօնատեան հերձուածօղս ․ որոց
զչարեալ ԺԲ նա՝ հնարէին աղարտել զանուն
նը , ոչ և զքահանայապետին , բամբասե-
լով զնա իբրև մատնիչս հաւատոյ , ոչ թէ
տուեալ իցէ նը ՚ի ձեռս հեթանոսաց զգիրս
սրբս ․ այլ չարախօսութիք նը ՚ի գերև ելին՝
որպէս շամանդաղք հալածեալք յերեսաց
արևու ։

Նա յետ բազում հանդիսից առաքինութե
զկնի սակաւամեայ աթոռակալութե մար-
կե-

կեղոսի և եւսեբիոսի և մելտիադէսի համ-
մեղքիադես պապին՝ ընտրեցաւ սրբն սեղբեստ-
րոս եւսեբիոս յաթոռ տր առաքելոյն պետ-
րոսի յամի տն 314. և այնուհետև ևս քան-
զևս փայլեաց լուսաւոր վրդպութբ, և լու-
սաւորեաց զաշխարհս բանիւ և գրով՝ հան-
դերձ նշանօք և զօրութբ, զոր առնէր տր 'ի
ձեռն նր. որ և հրամանաւ առեալ 'ի տեսլեան
'ի սրբոյն պետրոսէ առաքելոյ՝ անհետ արար
'ի հռովմայ զմահահոտ վիշապն մի ահագին,
որում զոհէին բազումք. և սովին յաւելաւ
ժողովուրդ բազում 'ի տր:

Օ այնու ժամանակաւ զօրացեալ էր մեծն
կոստանդիանոս ինքնակալ հռովմայեցւոց,
և տեսլեամբ հրաշալի նշանի խաչին յօդս՝
ծանուցեալ զքս, և զփորձ առեալ զօրութեն
նշյ խաչին քնի. զի այնու նշանաւ յաղթեաց
բռնակալաց, և հաստատեցաւ 'ի թգրութեն
իւրում. ոչ պատմեցաք 'ի վարս նր. այլ թէ
գրելոյ մեր անգանօր բանիւ խորհրդոցն,
որում ձայնակցէին և հռովմայեցւոցն աւան-
դութիւնք, դրդեալ նորահաւատ արքային
'ի հեթանոս կնոջէ իւրմէ՝ յարոյց ոչ զնա-
խորդս իւր՝ հալածանս 'ի վր քրիստոնէից.
մինչև փախստեայ անկանիլ և սրբոյ հայրապե-
տին սեղբեստրոսի 'ի լեառն՝ որ կոչիւր սե-
րապտիոն կմ սորակտէ, որ այժմ յանուն նր
վերաձայնի լեառն սրբոյն սեղբեստրոսի. ուր
և կայր մնացուած նորա 'ի փապարս առաւսկա-
ղեայ:

Եւ տէր եհար զթագաւորն ելեփանդիական

բա

քրիստոնէութին ․ որում ոչինչ օգտեցին բժիշկք և կախարդք հռովմայեցւոց ․ մինչև առաքել Կոստանդիանոսի պատգամաւորս առ վաղեմի բարեկամն իւր Տրդատ արքայ Հայոց մեծաց՝ առաքել նմա մոգս յԾէն պարսից ։ Ապա խրատ ետուն քուրմք ըստ հրապուրանաց դիւաց 'ի կիր արկանել զայն գծոխային դեղ , զոր յիշէ Պլինիոս 'ի խօսելն զելեփանդական ախտէ (Գիրք ․ ԻԶ ․ Գլ ․ 1 ․) բանիւքս այսոքիւք ․ * Եգիպտոսի սեպհական էր այս ախտ չար ․ և յորժամ 'ի վն Թգրաց հասանէր, աղէտք սգալից պատէր զժողովրդեամբ ․ վն զի 'ի բաղանիս մարդկայնին արեամբ ընդխառնելին լուացանք՝ առ 'ի դեղ դարմանոյ այնր ախտի ‖ ։ Եւ իբրև ըստ այնմ օրինակի առնել հրաման ելանէր առ Կոստանդիանոսի , ժողովեցին ստնդիաց մանկտի բազում՝ յափշտակելով 'ի գրկաց մարցն , զենուլ զնս յաւազան բաղանեաց ։ Այլ լուեալ ինքնակալին զձայն կոծոյ և աշխարանաց՝ ասէ ․ լաւ է ինձ մեռանիլ՝ քան արեամբ անմեղաց բժշկիլ , և 'ի սուգ նստուցանել զծնօղս նոցա ․ և ետ արձակել զիւրաքանչիւր յիւր տեղի ։

'Ի գիշերին յայնմիկ երևեցան Թգրին Ոբ առաքեալքն Պետրոս և Պօղոս , և ասեն ․ Քս Ած մեր՝ որ զօրացոյց զքեզ խաչիւ իւրով ընդդէմ Թշնամեաց , նա առաքեաց զմեզ ցուցանել զողորմութին իւր առ քեզ վն գԹալոյ քո 'ի մատաղ մանկունս ․ արդ առաքեա կոչեա զեպիսկոպոսն Հռովմայ զՍեղբեստրոս ․ և նա ե-

կեալ

կեալ խօսեցայ ընդ քեզ բանս փրկութեան , և բժշկեսցէ զքեզ յախտից հոգւոյ և մարմնոյ ։ Նա զարթուցեալ արքայի՝ ետ գտանել 'ի ձեռն խնդրակաց զսեղբեստրոս , և բերել առ ինքն . և իբրև եկն , պատմեաց նմ զտեսիլն . և հարցանէր երդմամբ , եթէ պետրոս և պօղոս աստուածք իցեն ։ Նա ետ հայրապետն . ոչ ածք , այլ՝ մարդիկ սրբեալք ճըշմարտութե , ծառայք այ բարձրելոյն , որք պատմեցին զածգիտութի և զարդարութի . քարոզք և առաքեալք և լուսաւորիչք քի . որոց տարածեալ զաւետարանն փրկութե ը ամ տիեզերս՝ 'ի քաղաքի աստ յայսմիկ վկայեցին և մեռան վս անուանն այ հօր ամենակալի , և որդւոյ նր միածնի , և հոգւոյն սբյ՝ որ 'ի նոցունց յէութէ ։

Նա 'ի խնդրել թգրին տեսանել զնմանութի ինչ պատկերաց պետրոսի և պօղոսի՝ եհան նրն սեղբեստրոս 'ի ծոցոյ իւրմէ պատկերս փոքունս զսրց առաքելոցն . զոր առեալ ետես արքայ , և ուրախ եղև յոյժ . ասէ . արդարև սոցա նմանութք երևեցան ինձ 'ի տեսլեան , և 'ի ձեռաց քոց հրամայեցին ընդունել ինձ զառողջութի հոգւոյ և մարմնոյ . ահաւասիկ կամ առաջի քո հայր ։

Յայնժամ ասէ նա հայրապետն . արդ տուր հրաման , զի փակեսցին մեհեանք , և զոհք կռոց և պաշտամունք դիւաց խափանեսցին . և քարոզեսցի քն ած յամ թգրութե քում . և 'ի վր այսր ամի աղօթք և պահք ժողովրդեան լիցին որպէս նինուէացւոցն . և ապա սրբես-

ցիս

ցիս սրբութ՟ե աւազանին՝ հանդերձ բազմու-
թ՟ե ։ Եւ արար թ՟գրն զի՟մ հաւատով և յօ-
ժարութ՟բ ․ ապա ՚ի միաշաբաթոջ աւուրն գայ
՚ի մկրտութիւն ․ և ելեալ ՚ի ջրոյն անարատ
մարմնով և հոգւով՝ օծանէր ն՟ք իւղոյն , և
սպիտակազգեստ լինէր ․ և զամենեցուն լե-
զուս շարժէր յօրհնութի տ՟ն ա՟յ ․ ընդ նմին
մկրտեցան ՚ի նմին սեղբեստրոսէ և ՚ի պաշ-
տօնէից նո՟ր և այլ բազմութիւք ՚ի մեծամե-
ծաց և ՚ի փոքունց՝ ՚ի քաղաքէ անտի հռով-
մայեցւոց ։

Յետ այսորիկ մատոյց ն՟ք հայրապետն զա-
նարիւն պատարագն , և հաղորդեցոյց զթա-
գաւորն և զի՟մ լուսաւորեալն սարսափելի և
փրկական խորհրդոյն , և օրհնեաց զամենե-
սեան ․ և եղև ուրախութի մեծ ։ Յայնուհե-
տև եռային սիրտք հաւատացելոց հաւանե-
ցուցանել զկոստանդիանոս , զի որք միան ՚ի
հեթանոսութե , ելցեն ՚ի հռովմայ , և անկ-
ցին ը՟ պէսպէս տուգանօք ։ Իսկ նմին սեղ-
բեստրոս ա՟զդ առնէր արքայի , մի զոք խոշ-
տանգանօք ածել ՚ի քրիստոնէութի , այլ
հոգևոր վճպութ՟ե և սիրոյն ք՟ի ․ զի մի ՚ի
հարկէ կամ առ ահի եկեսցեն ՚ի հաւատս ,
այլ՝ ՚ի կամաց ․ և այնպէս մեծանայր անուն
ա՟ն ՚ի հռովմ և յա՟մ սահմանս ն՟ր ․ և օր քան
զօր բազմանային հաւատացեալք և զարդա-
րէին եկեղեցիք ․ շինեցան և բ՟զմ նորանոր
տաճարք և վկայարանք ։

Գրէ ոսկեբերան (՚ի ճառն Ը․ ընդդէմ հրէից) ,
թէ կոստանդիանոս նուաճեաց զապստամ-
բու-

բութեան հրէից պէսպէս իրաց յաւուրսն յայ-
նոսիկ։ Այլ քանզի մեք ծանուցաք բանիւ եւ-
սեբեայ 'ի վերս կոստանդիանոսի, նա եւս
պատճառ հաւատալոյ նաեւ մօր նորա հեղինեայ
'ի քս, նմին իրի չէ ինչ անկարծելի եւ այն՝
զոր այլք գրեն, թէ հրեայք հնարեցան շըր-
ջել զմիտս դշխոյին 'ի քսէ, ասելով՝ թէ լաւ
է թողուլ զկուռս, այլ ոչ պաշտել զխաչե-
լեալն. եւ մինչ եւս հանդիսական վիճաբա-
նութի 'ի հաւաքման առաջի կոստանդիանոսի եւ հե-
ղինեայ՝ ընդ գլխաւորս քրիստոնէից եւ հրէից.
եւ սրբն սեղբեստրոս բանիւ այ եւ զօրութե
յամօթ արար զթշնամիս խաչին քսի. մինչեւ
հաստատութե հաւատալ եւ դշխոյին եւ միա-
բանել, եւ լինել ջերմագոյն յածպաշտութե քան
զորդի իւր. որ մն եւս. կարծել ոմանց՝ թէ
նա յառաջնմէ իսկ հաւատացեալ էր։ Օա-
ամ այցելութեն ածն առ հռովմայեցիս լուեալ
արքայէին մերոյ տրդատայ՝ որ բազմօք յառաջ
էր լուսաւորեալ 'ի ձեռն սրբոյն գրիգորի, եւս
ընդ իւր զմեզ լուսաւորիչն մեր, եւ եկն յողջոյն
կոստանդիանոսի եւ սրբոյն սեղբեստրոսի։

Յետ այսոր ամի մեծն կոստանդիանոս կամե-
ցեալ զարքունիս փոխադրել 'ի բիւզանդիոն,
զոր նորոգ իւրն յօրինեալ՝ նոր հռովմ կոչեաց,
եւ ժողովուրդն կոստանդինուպօլիս անուա-
նեաց, բազում երեւելի ապարանք եւ շարժուն
եւ անշարժ ստացուածք մեծարեաց զսրբն սեղ-
բեստրոս հայրապետն հնոյն հռովմայ. եւ
այնպէս մրչափ անշքացաւ այն քաղաք ակն
տիեզերաց կոչեցեալ՝ ընդ մայրենաւորին հեռ-

պհեստէ , նոյնչափ և ըստ հոգևորին ևս քան զևս Ճոխացաւ և պայծառացաւ , և եղև առ-քասպես ակն տիեզերաց : Եւ ոչ՞ն սեղբես-տրոս զառաքելական իշխանութիւն 'ի կէս ար-կեալ համարձակութբ՝ բազմօրինակ ձեռնտու լինէր տմ եկեղեցեաց քրիստոնէից՝ տմ արթ-նութբ հակոմ հաւուն :

Յառաջին ամս քհնյապետութեն իւրոյ ետ առնել ժողով եպիսկոպոսաց արևմտից յա-րելատ քղքի գաղղիացւոց՝ առաքելով փո-խանորդս 'ի դիմաց իւրոց , և մաքրեաց զե-կեղեցին յաղանդոյ դոնատեանց . նոյնպէս և 'ի հռոմ , արար զանազան ժողովս վն բարե-կարգութեն եկեղեցւոյ : Եւ յերկոտասա-ներորդ ամի հայրապետութեն սրբյն սեղբես-տրոսի՝ գումարեցաւ ձեռնարկութբ նորա և օժանդակութբ տծասէր թգւրին կոստանդիա-նոսի՝ առաջին և մեծ տիեզերական նա ժո-ղովն նիկիոյ . ուր էին և փոխանորդք սեղ-բեստրոսի՝ գահագլուխք սիւնհոդոսին . և յայս մին գրէ Ճառընտիրն մեր , թէ սրբն սեղբեստրոս * եղև գլուխ յժը եպսացն , որ ժողովեցան 'ի նիկիա յառաջին սիւնհոդո-սին ‖ : Եւ էին հրեշտակք նորա՝ երիցունք հռոմայ բեկենտ և բեկտոր (որ և վինչէն-ցիուս և վիգթօռիուս) , ընդ մեծին ովսիոսի եպսին կորդուբայ 'ի սպանիոյ : Եւ իսկ կատարեցաւ ժողովն նիկիական , ուր հեր-քեցաւ աղանդն արիոսի , և հաստատեցաւ օր զատկի միօրինակ կատարել յամ եկեղե-ցիս , հանդերձ այլ ևս քան կանոնք բարե-

կար-

կարգութեան , 'ի գալ ժողովական նամակաց
'ի դիմաց սրբոց Հայրապետաց ժողովոյն առ
սրբոյն սեղբեստրոս՝ արար և նա առանձին ժո-
ղով մեծ 'ի Հռովմ յերկերիւր ութսուն և
չորս եպիսկոպոսաց արեւմտից . և հաստատեաց ըզ-
սահմանսն նիկիականս :

Բազում և այլ սքանչելիս գործովք փայլեալ
յետ 'իբ Հայրապետեան , և Հասեալ 'ի բարուոք
ծերութեան՝ Հանգեաւ խաղաղութ 'ի քս յա-
մի տն 335 . 'ի վերջին աւուր դեկտեմբերի ,
կացեալ յաթոռ սրբոյն պետրոսի ամս իբ . և
թաղեցաւ 'ի գամբարանն պրիսկիղեայ 'ի
Ճանապարհն սաղարեայ :

Գրի 'ի Հռովմէական ժամագիրս վն սրբոյն
սեղբեստրոսի , թէ * բազմապատիկ վճիռս
արար եկեղեցւոյ սբյ օգտակարս . յորս են և
սոքին . զի յեպսէ և եթ մեռոնն օրհնեսցի .
զի քահանայն մեռոնաւ օծցէ զծայր գագա-
թան մկրտելոյն . զի սարկաւագունք 'ի կիր
արկանիցեն յեկեղեցւոջ զնափորտ փոքր ,
և բազպանս յահեակ բազկի . և զի կտա-
ւեղէն սպասուք եւեթ խորհուրդ սեղանոյն
կատարեսցի : Սահմանեաց ժամանակս ամե-
նեցուն՝ որոց ընդունին զկարգս , վարել զիւ-
րաքանչիւր պաշտօն յեկեղեցւոջ՝ մինչև ե-
լեալ իցէ 'ի վերագոյն աստիճան կարգի . . .
Պահեալ զանուն աւուրն շաբաթու և կիւ-
րակէի՝ զայլ աւուրս եօթնեկին Հրամայեաց
կոչել որոշ անուամբք զկնի միաշաբաթի (յա
երկուշաբաթի , երեքշաբաթի ևն), որպէս և
յառաջնումն սկսեալ էր կոչիլ յեկեղեցւոջ Ա-

Ըստ որում յիշատակէ Տերտուղիանոս : Նրա-
յայտ է թէ զայս սովորութիւն հաստատեաց
նքն Սեղբեստրոս առ 'ի խափանել զհեթա-
նոսական սովորութիւն · զի հռովմայեցիքն ք̅
անուանց եօթն մոլորակաց ըստ գիրց՝ կոչէին
զաւուրս եօթնեկին · զմիաշաբաթին՝ որ ա-
րեգական · զերկուշաբաթին որ լուսնի եւ̅ ·
Եւ այս սովորութիւն բարձաւ յեկեղեցական
գրեանց նորա յայնմհետէ · բայց 'ի ռամկական
լեզուն մնաց և առաջինն, պահելով միայն
զանունն կիրակէի և շաբաթու :

XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆՔ

(1) Մի 'ի դժուարին խնդրոց եկեղեցական պատմու-
թեանց 'ի սկզբանէ և այսր անկեալ է̅ հակառակութ̅ դէմ
ընդդէմ վիճողաց, է գլխաւոր հանդէս վարուց ս̅ր̅յն
Սեղբեստրոսի · հանդէս ասեմ, ը̅ որում գործ երևելի
եղեալ 'ի ձեռն նր̅, ք̅ մկրտութ̅ Կոստանդիանոսի Թա-
գաւորի · զոր եթէ 'ի բաց հանցես ը̅ ոմանց, բառնին
և այլ հանգամանք վարուց Սեղբեստրոսի բազում մա-
սամբ : Այլ թէ արժան իցէ բառնալ կմ̅ ոչ, յերկուց
կողմանց կան անհրաժեշտ պատճառք · զոր և մեզ հարկ
է փոքր 'ի շատէ հետազննել :

Հիմն սմ դժուարութ̅ է բան Եւսեբի Կեսարացւոյ, որ
'ի վարս Կոստանդիանոսի յետ պատմելոյ զառաջին դարձ
նր̅ առ աւետարանն նշանի ս̅ր̅յ խաչին յօդս՝ ոչինչ որոշակի 'ի
վր̅ բերէ զեղանակէ տիրապէս հաւատալոյ նր̅ 'ի ք̅ս,
թող թէ զմկրտութէն · այլ յայնմ հետէ խօսի զնմանէ
իբրև զհաւատացեալ թ̅գ̅րէ, մինչև զամ բան յանկաւոր
կատարեալ քրիստոնէի մկրտելոյ՝ պատմել զնմանէ ·
զոր օրինակ է առաւելապէս՝ նստիլն նր̅ 'ի մէջ եպիսկոպոսաց
'ի ս̅ր̅ ժողովն Նիկիոյ, առնել նաւակատիս տաճարի շի-
նելոյ յԵրուսաղէմ յեզմ բազմութ̅ եպ̅սաց, են : Եւ սակայն

յայսր ամի վ՟ր՝ 'ի պատմել անդ զխաչան նը՟՝ զուգա-
նէ, թէ 'ի վերջին հիմանգուն իւրում մերձեալ էցէ ·
և զի մթին են ձևք բանիցն, ըստ զգրեալսն 'ի նմանէ
բառ առ բառ 'ի յունարէնն · (Գիրք. Է. Գլ 61 ·)

* Լինի նմա զառաջինն այլայլումն ինչ մարմնոյ · և ապա
„ խօթութն 'ի վերայ հասանէ · վո՟յ գնաց 'ի լուացումն
„ ջերմ ջրոց քաղաքին իւրոյ (զի կոստանդնուպօլսոյ ·
կմ՟ 'ի քաղաքէ իւրմէ գնաց 'ի ջերմաջուրս, թերևս 'ի
պրուսա բիւթանիոյ · ո՟ր պահանջէ յաջորդ բանն · զի
ասէ ·) և անտի անցեալ 'ի քաղաքն՝ որ յանուն մօր իւ-
„ րոյ կոչէր (այն է հեղինուպօլիս 'ի բիւթանիա) · և
„ անդ 'ի տաճարի վկայից դեգերեալ՝ աղօթս և պաղա-
„ տանս մատուցանէր ա՟յ : Այս 'ի միտ առեալ՝ եթէ
„ հասեալ է կենացն վախճան, դիւրօք ժամ համարեցաւ
„ ժամանեալ լինելոյ՝ առ 'ի քաւելոյ զյանցուածս բո-
„ վանդակ կենացն, հաւատացեալ մաքրել յանձնէ՝ զոր
„ ինչ մարդկօրէն յանցուցեալ էր, բանից անճառից զօ-
„ րութ՟բ, և փրկական բանիւ լուացմանն : Եւ զայս
„ խորհուրդ եդեալ 'ի մտի՝ ծունր խոնարհեալ 'ի գե-
„ տին՝ թողութն խնդրէր յա՟յ, 'ի վկայարանին անդ խոս-
„ տովան լինելով · անդ և զառաջինն՝ աղօթից ձեռ-
„ նադրութն արժանացաւ :

„ Եւ փոխեալ անտի՝ գայ յարուարձանս Նիկոմիդեայ ·
„ և անդ առ ինքն կոչեալ զեպիսկոպոսն՝ զայս օրինակ խօ-
„ սէր ը՟ նս : (Գլ. 62 ·) Այս էր ժամանակն ակնկա-
„ լեալ, որում 'ի վաղուց հետէ ծարաւէի, և աղօթս
„ առնէի՝ հանդիպել փրկութն որ յա՟ծ · ժամ է և մեզ
„ ը՟ունել զանմահարար կնիքն · ժամ է հաղորդ լինել
„ կնքոյն փրկութն · խորհեալ էր իմ 'ի հոսանս յորդա-
„ նան գետոյ երբեմն զայս առնել, ուրանօր և փրկիչն
„ մեր յօրինակ մեր զլուացումն ընկալեալ յիշատակի ·
„ այլ ա՟ծ՝ որ զօգտակարագոյնն ճանաչէ, աստանօր ըն-
„ նոյն մեզ արժանի վարկանի : Եւ արդ մի՟ այլ այսու-
„ հետև երկբայութն ինչ լինիցի · զի թէ միւսանգամ
„ կեալ մեզ՝ կենաց և մահու տէրն կամիցի, և
„ այնուհետև խառնել զիս յայսմհետէ ը՟ ա՟յ ժողովրդեանն,
„ և աղօթից համ եկեղեցւոյ կցորդ զիս առնել, խոս-
„ տանամ զա՟յ վայելչական վարս կենաց :

„ Արդ նա զայս ասէր · իսկ որք կատարօղքն էին օրհ-

նաց

„ ՚նաց, լցին ՚ի նմա զամենայն կարգս, և անձնաւորացն հաւ-
„ զորդ արարին՝ որ ինչ միանգամ հարկաւորքն էին :
„ Եւ ահա միայնակ ՚ի գարուց անտի ինքնակալաց կոս-
„ տանդիանոս ՚ի մկրտարանս քնոյ մերձեցեալ կատա-
„ րեցաւ. և ամենեղէն կենդանի արժանի եղեալ՝ զուար-
„ Թացաւ հոգւով, և վերանորոգեցաւ, և լուսով լցաւ
„ ամենայնիւ, ցնծացեալ յանձն իւր վասն գերապանծ
„ բարձրութեան հաւատոց, և պահուեցեալ զարմանցմանն
„ մեծաւ ՚ի ամենայն զօրութեան : Եւ իբրև լցան՝ որ ինչ
„ պէտք էին, զպայծառ և զԹագաւորական զգեստս լուսա-
„ փայլս (՚ի սպիտակս) զանձամբ արկանէր, ոչ ևս կամ-
„ մեցեալ մերձենալ ՚ի ծիրանիս :
„ (Գլ. 63.) Յետ այսորիկ համբարձեալ զձայնն՝ զգո-
„ հացողականն վերառաքէր Այ աղօթս. և զկնի այնո-
„ րիկ ՚ի վր բերէր՝ ասելով. այժմ ստոյգ բանիւ երա-
„ նելի զանձն իմ գիտեմ, այժմ անմահական կենաց
„ արժանաւոր լինել, այժմ ամենայնոյն կցորդ լինել լու-
„ սոյ հաւատացի. այլ և եղուկս և Թշուառականս ա-
„ սէր զնս լինել՝ զաւ ՚ի յայսպիսեաց բարեաց զրկեալս || :
Այս նկարագրէ զվախճանն և զփառաւոր Թաղումն :
Այսպէս այս բանք կեսարացւոյն եւսեբի ՚ի առաջին և հաստատուն տեսուեան՝ ամ ամբողջ ցուցանեն, Թէ կոստանդիանոս չև էր մկրտեալ, և անմիջապէս յառաջ քան զմահն մկրտեցաւ ՚ի նիկոմիդիա. և այսպէս խոստացան և բացատրեցին զնոյն եւսեբիոսի երեքին համառօտիչք բանից նր՝ Թէոդորետոս, սոզոմենոս, և սոկրատ ՚ի հատորակ օրինակաց. ՚ի նոյն միտս երևի խօսել ամբրոսիոս յարձանականն Թէոդոսի. ոմ և ժողովն արիմինոյ առ կոստանդեան. իսկ հերոնիմոս և իսիդորոս ենԹադրեալ զայս կարծիս՝ հետևեցուցանեն և զյայտանի բամբասանս ՚ի վր ամենայն և սր Թղթոյն, Թէ ուրեմն յեւսեբեայ նիկոմիդացւոյ մկրտեալ՝ որ էր դրօշակակիր արիանոսաց, յարիոսական կողմն միաեցաւ : Եւ յայսպիսի զօրաւոր վկայս յեցեալ և որդի քննչաց՝ պնդեցին, Թէ ուրեմն սուտ է աւանդուԹիւն մկրտելոյ գոլոյ կոստանդիանոսի ՚ի սրբոյն սեղբեստրոսէ ՚ի հռոմէ հանդերձ հետևանօքն :
Զայսոսիկ ծանուցեալ՝ մնայ պարտական ծանուցանել և զայն անաչառ, Թէ կամ անլուծանելի մնայ այս

կնքիւ ցկատարած Դի, և կէս խարքին հետևօղք Եւսե-
բեայ յայսմ մասին : Նախ՝ զի առաւել են վկայք մկր-
տութեն կոստանդիանոսի 'ի սեղբեստրոսէ, և հաւաստա-
րիմք քան զԵւսեբիոս, զոր մեծ քննիչք գիտեն և խոս-
տովանին գոլ կասկածելի յերս անդ՝ ուր խօսի զկարգու-
Թէ արիանոսաց և ուղղափառաց . զի ինքն միշտ երկդի-
մի խօսեցաւ յայս նիւԹ, և կուսակից երևեցաւ արիա-
նոսաց : Զի առ հռովմ 'ի սկզբանէ և այսր ունի զժո-
ղովական գործս սեղբեստրոսի, և զդաստակարգութիւն
հայրապետաց իւրոց Ծ ընտիր օրինակին գանձատան, և
վայլ բազում յիշատակագիրս, յորս առ հասարակ գրի,
Թէ սրբն սեղբեստրոս մկրտեաց զկոստանդիանոս 'ի
հռովմ : Զնոյն և մեծ քահանայապետք յնմ ժամանակս
նշանակեցին 'ի խօսելն զկոստանդիանոսէ : Եւ որ մեծն
է, զնոյն հաստատէ գանգատանօք զոսիմոս հեԹանոս՝
ոչինչ հեռի ժամու : Եւ յայնք՝ որք 'ի ձեռին ունէին
զգիրս Եւսեբի և այլոց հեղինակաց իւրեանց, առաւել
'ի հռովմայեցւոյն աւանդութե հաստատեալ կացին յնմ
դարու : Որ ոք կամի, տեսցէ 'ի Է հատ. Սիւնհոդ. յամի Տն
324 . զգործս ժողովոյն հռովմայ, և զհամառօտ վարս
սեղբեստրոսի 'ի քրիստոնէական գրոց . և զվկայութե
դելասիոսի պապին, և ադրիանոսի Ա . Եւն : որպէս և
զվկայութիւս յոյն մատենագրաց, Թէոփանեսի, զոնա-
րայ, կեդրենոսի, նիկեփորոսի Եւն, որք առայօղ հա-
մարին և գործ Թշնամւոյ զնախագրեալ բանս գտանելս
'ի գիրս Եւսեբեայ :

Երկրորդ՝ վս մեր է ապացոյց անժխտելի՝ վկայութ խորե-
նացւոյն զոյգ ը ագաԹանգեղոսի, Թէ երազ են այն
բանք Եւսեբեայ . զի Թողեալ զԹուղԹն դաշանց՝ յո-
բում մեկն գրի մկրտիլն կոստանդիանոսի 'ի սեղբես-
տրոսէ, և արբիլն 'ի բորոտութէ, ուր Թողից՝ զի զնոյն
պարզ և մեկն աւանդէ խորենացին, որ էր ժամակից
Թէոդորետոսի, սոկրատայ և սոզոմենոսի . և վկայ կո-
չէ զագաԹանգեղոս՝ որ էր ժամակից Եւսեբեայ և կոս-
տանդիանոսի, և երԹեալ ես էր ը արքայայ 'ի հռովմ,
և տեսեալ զմեծապաշտութիւն կոստանդիանոսի, և լուեալ
ես զանսիլ հրեշտակաց՝ որք պատմաւորէին նմա :

Խորենացւոյն վկայութի է մեծագոր . զի գիտէր՝ զինչ
գրեաց կէս ոչ՝ Եւսեբիոս . գիտէր՝ զինչ խօսէին առ իւ-

րև

րէ յոյժ և համեմայեցիք. գիտէր և զազգայինն անցս անվրէպ յառաջուց տրդատայ և այսր. և 'ի վ՟ր այսր նմի՝ բացարձակ պատմելն Նր տուանց Է բանս ինչ ածելոյ՝ զմկրտութն կոստանդիանոսի 'ի սեղբեստրոսէ, յայտ առնէ՝ թէ եւսեբեան բանն հակառակ կարծեցեալ՝ կամ է կեղծ, և կամ չէ՛ հիմն : Եւ թէ որպէս լինի այս, ատասցուք :

Եթէ՝ եւսեբիոս ինքնին վկայէ 'ի գիրսն յաղագս եբրայականն ակղեաց, թէ գոյր սովորութն հաւատացելոց ոչ միայն մկրտիլ 'ի յորդանան, այլև յետ մկրտելոյ գոլոյ երթալ լուանալ զանձինս 'ի յորդանան իբրև 'ի տեղի ուխտի. զնոյն գրէն և այլք, թէ երկրուկ անգամ լուացեալ լինէին անդ : Արդ քանզի զայս փափաք ջերմեռանդութեան ունէր և կոստանդիանոս, կամեցաւ որ գէտք, զի նովին մտօք լուացեն զինքն 'ի վերջին հիւանդութեան իւրում երկրուկ հանդերձ խորհրդական աղօթիւք, մատակարարելով և զայլ խորհուրդս՝ որ 'ի պէտս մերձեցելոց 'ի մահ. և յայս ակնարկէ մ թին նկարագրութեն եւսեբի, եթէ չիցեն զնա՝ կամ զբանս Նր՝ և եւ մ թացուցել արխանաց, զի համարեցի կոստանդիանոս 'ի հաւատս նց մտանել : Բայց 'ի զուր. զի համբէ տաքանի մի եւեթ անձինս զամս քանի մի տարածեցաւ այն կարծիք. ուր նմ տխեղերք յնմ զարս՝ սկսել յառաջ տեառն գոլոյ կոստանդիանոսի տակաւին յարեմուտս, գիտէին՝ թէ յառաջնմ մկրտեալ էր նա 'ի հռոմ հանդերձ մարքն և բազմութբ աւագանւոյն հռովմայեցւոց :

Ապա չէ՟ք՝ 'ի գնիլ եւսեբեան կարծեաց՝ բազում անուանութիւք հետևեին, զորս թ մասին 'ի զուր ջանան ջնջել քննիչք, և թ մասին անջնջելի խոստովանելին. ոնպ է սեւանել յերկարապատում յոյժս խնդրոց, զոր տեսարեն որք անուանիք Էդէմ իրերաց : Տես զԷաբձակ քննութն Նատաղեայ աղեքսանդրի՝ որ պնդէ զկողմն եւսեբեայ, և զայլգու բանս սեբերինոսի բիննիոսի 'ի կողմն աւանդութեն հռովմայեցւոց : Այլ ես զմի զայս յիշեցուցից, զոր ոչ գտանեմ առ այլս մեկն տասցեալ : Ասացէն նմ հնագէտք գիտեն, թէ գոյր սովորութն առ ոմանս յառաջնոց յամեցուցանել զմկրտութիւն ցկատարել չափ հասակի՝ պէսպէս պատճառանօք, յորոց մի էր և կամիլն մկրտիլ 'ի յորդանան. բայց և զայն գիտեն, թէ

այս տօնորութիւն էր ՚ի մէջ զաւակաց քրիստոնէից եւեթ . և ոչ բնաւ ՚ի մէջ այնոցիկ՝ որք զատանային ՚ի հեթանոսութենէ . պատճառն է յայտնի , զի որքա առդէն չափահասք էին . և Է զատանալն ՚ի քէն՝ եթէ ոչ խնդրէին մկրտել , այլ ձգէին առաւօտէ ՚ի աւուրս , յայս է եթէ և ոչ ՚ի կարգ երախայից մտանէին . այլ հեթանոս կատարեալ համարել լինէին , որպէս և էին իսկ . զի զի՞նչ օգուտ՝ եթէ այլազգի ոք յաւուր յայսմիկ կամիցի քրիստոնեայ լինել , բայց ոչ մկրտել , եթէ ոչ՝ եւս և կամեսցի և նուր և կամիցի . զի ցորչափ յայս վիճակի կայ , է հեթանոս . և ո՞ կարէ ասել , թէ այսպիսի էր բարեպաշտա՚ողջոյն կատեքումենոս մինչև ցաւուրս վախճանի իւրոյ . զի զայդ առնէ բովանդակ կեանս նր և վարք գրեթէ յեւսեբեայ , և ամ գործք ժողովոյն Նիկիոյ , և ամենայն գրեանք հարց :

Եւ դարձեալ՝ դարձ կոստանդիանոսի ոչ եղև յանկեանն ուրեք տանանձին , այլ հրապարակաւ . և ոչ եթէ ինքն միայն դարձաւ , այլև աւազանի զրաւն նր մեծաւ մասամբ , և պարզապէս՝ հեթանոս հռովմայեցիք եղեն քրիստոնեայք , և անուն թագաւորութեն եղև ամբապաշտ . և զիա՞րդ լինէր այս , եթէ ոչ էր մկրտեալ թէ՞րն դայդ Է ժողովրդեան իւրում ընդ զմերս արդար Է հայաստանեայց :

Զայն հաստատէ և Յանուշումն հռովմայեցւոց և ամ ազգաց , թէ սէրն սեղբերարու եղև լուսաւորիչ թագաւորութեն հռովմայեցւոց . և յայտնի է յամ արտաքին և յեկեղեցական մատենագրաց , թէ մինչև ցսեղբեստրոսս՝ ՚ի հռովմ և յամ Ծ (ին մասին էր մուտէ՝ Ը լաւ) սակաւաւորք էին քրիստոնեայք , և բազմագոյն հեթանոսք . իսկ առ նովաւ ծաղկեցաւ և ծաւալեցաւ քրիստոնէութիւն ՚ի հռովմ և Է ամ տիեզերս . յայս է թէ՝ զի դարձաւ և մկրտեցաւ ինքնակալն հռովմայ , որ տիրէր բազում մասանց Ծի :

Առ սոսացոյց և ՚ի հակառակէն , զի որք ժխտեն զայսպիսի մեծահանդէս գործ եղեալ ՚ի ձեռն սրբոյն սեղբեստրոսի , ոչ զատանեն՝ թէ իւ և ուստի հաստատեալ է յամ եկեղեցիս անուն սէրն հայրապետական : զի ՚ի կաղատել ՚ի նմանէ զայս պատիկ պարծանաց , հարկին ՚ի սուտ հանել զկոստանդիանի վարս նր՝ որ կախեալ է սասանելը

զդարձ

դգարծմանն կրօնաւորականութ : Զի՞նչ ասեմ . այսպիսի ինչ գիտեմք սուտն, զի էր երևելի ած. հայրապետս, սա պրով երկ. ժողովն նիկիոյ . և զի գլխմ կալեալ գոնասեանց և արիանոսաց . և չէր սարսափեալ՝ Թէ փորձութեամբ լոյծ զնախանձասորութեն կրօնաւորականութ (ոչ 'ի միջակէ և 'ի լինել քրիստոնեայ , այլ՝) 'ի նախասս քրիստոնէական կրօնի : Այսպէս անուեր բանիւք խօսի մասսանի նոր հերձինակ . և ոչ աւելի ինչ կարեն ասել՝ զնա 'ի կարծիս նր լոյծն . որոց չէ արժան ասել ալնի առ 'ի միոյ . չափ լոյծ՝ զոր սոսկ ընդդէմ մասսինեայ այլ ամե կարգակից նր 'ի միաբանութէ աղօթականնից . * Հաւա_

,, նութենն՝ զոր եա գերաստես պապ՝ գրուածոց , յորս
,, պատասխն գործք սէյն սերվետսորսա , նոյնպէս և ար_
,, րիանոսս պապ , և բազմութէ յոյժ անուանի հերձինա_
,, կաց՝ երեէ յունաց և երեէ լատինացւոց (յաւել , և
,, հայոց , և համ ազգաց առ. հերկ) , և աստուածութիւնն
,, անկանծելի՝ որում զհետ երեւոյ եկեղեցւոյ յաւուր պաշտ_
,, տաման տոբին սէյ մինչև ցայսօր , բաւական էին թը_
,, ւէին արժանահաւատ կացուցանել զայն , զոր սակաւք
,, անանք յարգեացս էջեցին ժխտել համարձակութե
,, խորհրդ ||:

Այլ կարևոր է գիտել , Թէ ո՞ր այն լոյծն գործք սերվետսորսա յեշատակեալք 'ի գերաստանէ պապէն՝ որ ժամանակակից զատեաց խորհրդոյն միոյ . զի այդ գործք են՝ որք ասաւել ճշմարտութեանն զերիտեա՝ այլևայլ խորհրդով է սեպհական հայել յաւանդութեն համաձայնեցւոց : Արդ ծանիր , զի որպէս 'ի միջ՝ բազց 'ի հայրապետաց պատմութէ աղօթանդակոսի կայ և Թուղթ գաշանց , որ 'ի մէջ նոյն հիմանն կառուցեալ առաւելի չափաւորանց բանիւք , նոյնպէս և առ. լատինս՝ բազց 'ի հատորնեանն յիշատակարանաց քահանայապետական դրոց և այլոց ժամանակագրութեց համաձայնեցւոց , որք անմերժելոյ ասեն զնն զմիջաւորեն կրօնաւորականութ 'ի սերվետսորսայ , կայ և այլ մեծատեան ճառգիրկ կառուցեալ 'ի մէջ նոյն հիմանն չափաւորանց բանիւք . յորում կարգի է՝ և հրովարտակ կրօնաւորականութ մեր սրբոյ և պատրիարքաց ասէեալց 'ի նոյնանէ աթոռայն համաձայն , յարևմտեան ազգաց Թղթայն . և անս մեր այնոր մասսեանն, այսպէս խօսի ժողովն գերապատու . * Գործք երանելւոյն սերվետսորսայ՝ ասացեալ

,, Լուկան ամբարոյն առաջնորդի, թէպէտև անծանօթ
,, է անուն դորին, այլ ծանեաք՝ զի ՚ի բազմաց յաղթա-
,, փառաց վերծանեն ՚ի քաղաքս հռովմ (իբրև մատեան
,, եկեղեցական և ընթերցուած սրբազան), և մի մա-
,, զեամբ գործածութեան բազում եկեղեցիք զնէա երթան
,, նոցին ¶ :

Ուր կրկնեմք փոխանակ ձեռնարկելոյ՝ թէ ուրեմն այն-չափ հանդիսացեալ էին այն անձինք, որք եղեն առ սեբ-բեստոսին և առ կոստանդիանոսին, մինչև իշխել ո-մանց ՚ի սկզբանն անուն այնպիսի մեծամեծ գործոյք պաշտօնէլ պիղան, (որ մեք առնեմք մի գաւառաց թղթոյն,) զուն գործեն խորա սահել զայն գործ՝ կարծելով ըն-չենաւոյն և զհիմն տապալել. որում անմարթ է լի-նել. զի հիմն նր ոչ է ՚ի մի տարոյ, այլ ՚ի մի մեծ հաստատնոյ:

Եւ այնչափ առաւել զայրանամ քննիչք, որչափ տեսա-նեն յայն գործ զիրս անակնունելիս. մանաւանդ զի ՚ի բազում ձեռագիրս վերնագիրն ունի զանուն Եւսեբի կեսարացւոյ. որում ոչ ոք կարէ առնել, ուր բանն է ամենեւին օտար յեւսեբեայ. բայց մեք ոչինչ զարմա-նամք. զի ահա և ՚ի մեզ կայ ճառձակ վարք սեբեստո-սի և զարձ կոստանդիանոսի յանուն սոկրատայ՝ տարա-քոյ սովորական օրինակաց նորուն: Եւ զինչ պարտ է առնել. ոչ սոսկ պատմութիւն՝ որոյ վերնագիրն իցէ սխալ, այլ այլուստ պարտ է խնդրել, թէ անհիմն իցէ՝ եթէ հիմնական. և զի ոչ ոք կարէ խափանել զհիմն պատմու-թեան, առաւ հարկ է առնել՝ թէ առ չգիտելոյ զանուն հեղինակին (որպէս խոստովան լինի և գելասիոս,) ըն-ծայեալ են գրիչք ումեմն յեւսեբեայ տարանց եղելոց ՚ի ժամանակն յայնմիկ:

Բայց դու տես ինձ զգեղեցիկ հանդէս կրկնակաց, որք յայլեւայլ ոգւոյ շարժեալ, են որ համարին՝ թէ ՚ի հռովմայեցւոյ ումեմն իցէ յօդեալ այն գործք սեբես-տոսի, զի կան ՚ի նմա մեծամեծ իրք մի մեծութեան փա-ռաց և իշխանութեան գահին հռովմայ. և են՝ որ ՚ի յունէ ումեմն յարմարեալ ասեն, զի կան և իրք պանծա-լիք մի հռոմոց, ըստ որում կոստանդիանոս որչափ մե-ծացոյց զպատիւ աթոռոյն հռովմայ, նոյնչափ և մեծ պատիւ արար աթոռն յունաց՝ փոխելով զարքունիս ՚ի բիւ-

՚ի

՚ի խնդրանդիս, և նոր հռովմ կոչելով։ Առ. որս՛ ասելի է. զնոյն կրէ հակառակութի և թուղթ դաշանց յաղգե միրուն. զի. հայեցեալ ՚ի պատիւ փառաց սրբոյն սեղբեստրոսի և ՚ի տիեզերական իշխանութի նր̄՝ կարծի գործառն հռովմայեցւոյ. այլ հայեցեալ ՚ի մեծութի պատուոյն՝ որով ասի վերապատուեալ սր̄ լուսաւորիչն մեր ՚ի գահէն հռովմայ, կարծի յարմարեալ ՚ի հայկազինս ։ Եւ զի՞նչ. ոչ ապաքէն երկաքանչիւր դատաստանն է սխալական. ոչ ապաքէն սոյն. եւս է ասել, թէ որպէս մեզ է իբր միանգամայն գրեալ միաբանական ոգւով երկուց ազգաց, նոյնպէս և առաջինն միաբան կամօք կոստանդիանոսի և սեղբեստրոսի հրապարակեալ, եթէ ոչ ըստ ժամ բանի և ոճոյ՝ որ գտանի յայժմու օրինակս, գէթ ըստ գոյացութե իրացն։ Արդ թէ ոչ՝ սքանչելիք մեծ լինէին, զի նոյն հոգի ազդեսցէ հայոց շինել զայնպիսի գիր դաշանց ը̄ հռովմայեցիս, և հռովմայեցւոց շինել զայնպիսի գիր ՚ի մէջ կոստանդիանոսի և սեղբեստրոսի։ Զայսոսիկ ՚ի կարճոյ և ը̄հանրապէս նշանակեցաք, զի մի՛ ոք ՚ի ոդխոաց կարծեսցէ՝ թէ քննիչք գտեալ իցեն զելս իրացս, կամ սուեալ իցեն զհին աւանդութիս՝ որ զմարուց սեղբեստրոսի։ Բաղում ինչ հաւաքեալ էր մեր ՚ի բանից կրիտիկաց դէմընդդէմ խօսելեաց. բայց աւելորդ համարեցաք ՚ի պէտս ազգին մերոյ. որ կայ միայ իրաւամբք յիւր աւանդութիս՝ որոց միաձայն տեսանէ և զհնութիս հռովմայեցւոց։

ԿԱՐԳ.

ՎԱՐՔ ՍՐԲՈՅՆ

Սրբոյ Եփրեմի ասորւոյ ։

Հ. Յ. յունուար. 28 ։ Լ. փետր. 1 ։ Ճառընտ. Ա. ՃԿԷ = ՅԷ ։ Եփրեմ 'ի գործս իւր, և յենթա- պատմ. վարս, և 'ի նկարն ։ Գրր. նիւսացի 'ի ներբող- նեանն ։ Ամփիլոքիոս 'ի վարս Բարսղի ։ Ս. Հ. ատր. ատ տասնեհան օրմ. և հատր ։ Սոզոմ. Գ. 13 ։ Ս. Ն. պատկր. և այլք ։ Բոլլանդեանք յաճախանեան. 'ի ա հատ. փետր. էջ. 49 = 78 ։ (1)

ԵՓՐԵՄ ՍՈՒՐԲ ՀԱՅՐՆ և վարդապետն տիեզերաց՝ այսպիսի պանծալի գովութբ նշանակի 'ի մէջ ոսկեբերանին . * Մեծն այն Եփրեմ ասորին, զարթուցիչ թմբրեցելոց, մխիթար տառապելոց, երիտասարդաց խրատ և հրահանգ, հայելի միայնակեցաց, առաջնորդ ապաշխարողաց, սէգ և նիզակ յաչս հերետիկոսաց, ամբողջական առաքինութեց, և բնակարան և օթեւան հոգւոյն սրբոյ ։ Իսկ նիւսացին սբ գրիգոր՝ որ ներբողական ճառիւ գրեաց զպատմութին մեծին Եփրեմի, ասէ, թէ նիւթ վարուց և գովութե նորա այս են . * գործնականն և տեսականն, որոց հետևելին առաքինութեց հոյլք, հա-

հաւատք, յոյս, սէր, առ ած բարեպաշտու-
թիւն, մտածութիւն ածային տառից, մաքրութիւն
հոգւոյ և մարմնոյ, համապազորդեան բըղ-
խումն արտասուաց, առանձնակեցութիւն, և
տեղւոջէ 'ի տեղի փոփոխումն, փախուստ 'ի
չարաց, անդադար վճպութիւն, աղօթք ան-
ձանձրոյթ, պահք և տքնութիւն անչափ, գետ-
նախշտութիւն, և խոստամբերութիւն անհաւա-
տալի գոգցես, կամաւոր աղքատութիւն ան-
համեմատ խոնարհութիւնք, գորովագթութիւն
գերամարդկային, և ածային նախանձաւո-
րութիւն ընդդէմ կատաղելոցն հակառակ
ածպաշտութեն և կրօնի. և պարզաբար՝ ամն,
որովք միանգամ մարդն կերպարանի 'ի պատ-
կեր այ. այսպիսեօք զարդարի հայրս մեր
գովութիւնք ||:

Արդ սքանչելին Եփրեմ՝ խորին ասորի ասա-
ցեալ 'ի մեզ, այն է ըստ ասորւոց բարբառոյ՝
քուէ, և ըստ արաբացւոց խաձաւ կմ ձուի, ըստ
վերծանող կմ ընթերցող, էր որդի ծնողաց
ասորւոց. հայր նորա 'ի մծբնայ, և մայրն
յամդայ, այլ ինքն յեդեսիա ծնեալ, և 'ի
մծբին սնեալ. ծնունդն եղև նախ քան զըս-
կիզբն և կմ՝ 'ի սկզբան թգրութեն մեծին կոս-
տանդիանոսի, և յերկարեաց 'ի կեանս մին-
չև 'ի սկիզբն տրութեն մեծին թէոդոսի:

Այլ թէ որպիսի ոք ունէր լինել՝ յայտնեաց
ած նախագուշակ տեսլեամբ, զոր ոմանք
հանգոյն յայսմաւուրաց ասեն երևեալ ծնո-
ղաց նր 'ի տղայութեն նր. իսկ այլք նմին իսկ
եփրեմի երևեալ ասեն, յայտ է. թէ 'ի պա-
տա-

տանեկուն, առեալ 'ի Նիւսացւոյն՝ որ գրէ այսպէս. * Պատմի, թէ ինքնին պատմեալ իցէ զանձնէ, թէ այն ինչ 'ի մատաղ հասակէ մանկութեան 'ի վեր ելի, խորհուրդ մի գաղտնի պատահեաց ինձ. քանզի թուէր ինձ, եթէ ծնանէր առ լեզուաւ իմում բարունակ որթոյ պտղալից. և այնչափ ծաւալէր, մինչև լնուլ զերեսս երկրի. և ամ͞ թռչունք երկնից գային, և ուտէին 'ի պտղոյ նր͞. բայց բարունակն՝ որչափ և քաղէին թռչունք ըզպտուղս նր͞, այնչափ առաւել ողկուզալից լինէր ‖։

Եղև և այլ տեսիլ վս͞ նր͞ առ ոմն յանապատաւորաց ա͞յ պատուելոյ ամ͞ցն. զոր և Նիւսացին յառաջ բերէ օրինակ զայս. * Վկայեաց և ոմն կրօնաւորք, եթէ տեսի տեսիլ այսպիսի 'ի վ͞ր Եփրեմի. բազմութիւնք հրեշտակաց իջեալ յերկնից՝ ունէին 'ի ձեռս մատեան գրեալ ներքոյ և արտաքոյ. և ասէին նք͞ զուարթունքն ընկեր ցընկեր. ո՞վ է կարող առնուլ զայս տումարս. և ասէր ոմն զայս ոք, և ոմն զայն ոք յերևելի աբանց ժամանակին. և եղև առ նմ͞ ձայն՝ որ ասէր. դոքա՝ զորս ասէքդ, են են սբ͞ք և պաշտօնեայք ա͞յ, այլ զտումարդ զայդ չկարեն առնուլ 'ի ձեռս ... մինչև միաբանեցան ասել (զոյգ ը͞ երկնաւոր ձայնիւն), ոչ ոք կարէ առնուլ զայդ մատեան, բայց միայն Եփրեմ ասորին։ Եւ յայն ժամ տեսեալ, զի երկնաւոր հրեշտակքն ետուն զայն Եփրեմի ‖. կամ ա͞յ այլոց՝ հրեշտակն էարկ զտումարն 'ի բերանն Եփրեմի.

և

և նա եկուլ, և բղխեցին այնուհետև 'ի բե-
րանոյ նո՛ր գետորէն շնորհք հոգւոյն սրբ՛յ :
Իսկ օրինակ չարձի երանելւոյն 'ի տտահա-
կութէ՛ 'ի լաւագոյն կեանս զգաստութե՛ և
կրօնաւորութե՛՝ պատմի 'ի նմանէ Ճոխագոյն
'ի գիրս խոստովանութե՛ և կշտամբութե՛ ան-
ձին իւրոյ . զոր և պատմեաց առաւել պար-
զագոյնս առաջի եղբարց վ՛ օգտի նո՛ց օրինակ
զայս : Մինչդեռ մանուկ էի ասէ՝ անհան-
դարտ բարուք, առաքեալ 'ի ծնողաց իմոց
'ի սպասաւորութի՛ արտաքոյ քան զքաղաքն՝
տեսի երինջ մի յղի մերձ 'ի ծննդեա , զի ա-
րածէր յանտառի . և զհետ եղեալ նո՛ր քա-
րաձգութե՛ վարեցի 'ի ներքսակողմն . և այն-
չափ հարի զանասունն , և յայսկոյս յայնկոյս
ետու ընթանալ , մինչև անկաւ յերկիր կի-
սամահ , և 'ի գիշերի եղև կերակուր գազա-
նաց : Իսկ տէր երինջոյն աղքատ հարցանէր
զիս , եթէ տեսե՞ր արդեօք ուրեք զնա . այլ
ես փոխանակ ապխնւոյ թշնամանեցի զնա չա-
րաչար բանիւք :

Անցին 'ի վ՛ աւուրք ամսոյ միոյ , և դար-
ձեալ առաքեցայ 'ի գործ յարուճարձանս քա-
ղաքին . և իմ դեգերեալ 'ի բացի՝ ոչ կարա-
ցի դառնալ 'ի տուն , զի երեկոյացեալ էր
ժամն , և հովիւք բռնադատեցին զիս ագա-
նիլ առ նո՛ յանտառի . և ահա 'ի մէջ գիշերի
դիմեալ գայլոց կի՛ գազանաց վայրի 'ի դա-
դարս խաշանց՝ օգտեցին և վարատեցին ըզ-
հօտն : Եւ իբրև զարթեան հովիւքն , կա-
լան զիս , և ասեն . ո՞ արար զայդ չարս , բայց
դու .

դաւ . զի բանս եղեալ է գողոց՝ ետուր զգա-
ղանդ զխաչին մեր . և ես երդուեալ նոցա ,
թէ չիք իմ մեղ . այլ ոչ կամեցեալ նոցա հաւա-
տալ բանից իմոց՝ կապեցին և ածին մատնե-
ցին դատաւորի քաղաքին . և արկին զիս 'ի
բանտ , ուր կային արք երկու արգելեալք ,
մին ոմն մարդասպան , և միւսն ոմն շուն :
Այլ եղև յետ կալոյ իմոյ ը նոսա 'ի բանտի
զեօթնեակ մի (ըստ այլ օրինակի՝ զաւուրս քա-
ռասուն) , տեսի՝ զի եկաց առ իս 'ի քուն զի-
շերոյ երիտասարդ մի ահաւոր , և ասէ ցիս
հեզ բարբառով . նկարեմ զի՞ կայ քո 'ի բան-
տի աստ . և կրկև զահի հարայ յերեսաց նր ,
ասէ . մի երկնչիր , այլ պատմեա ինձ զպատ-
ճառս բանտարկութեն քո : Այլ ես պատմեցի
նմա՝ զոր ինչ եղեն . և ասեմ . անպարտ եմ
ես տէր , և անիրաւ զրպարտանօք հոլովեալ
կամ 'ի կապանս յայսոսիկ : Իսկ նա ժպտե-
ցաւ և ասէ . գիտեմ , զի անպարտ ես 'ի բա-
նեդ յայդմանէ . բայց գիտեմ և զոր յառա-
ջագոյն արարեր ը երինջ աղքատին այնո-
րիկ . և արդ 'ի մէտ առ , զի չիք անիրաւութի
առ մյ , այլ՝ դատաստանք տն են խորք բա-
զում : Զայդ տեսցես և 'ի վերայ արանցդ՝ որ
են ը քեզ 'ի բանտիդ . հարց 'ի նոցանէ , և
իմասցիս : Զայս ասացեալ՝ եղև տեսիլն
աներևոյթ :
Այլ ես 'ի լուսանալ աւուրն հարցի ցպատ-
ճառսն զմիասս նց . իսկ նք ասեն . սուս
զրպարտութեբ արկին զմեզ 'ի բանտ . և աղ-
դարև չէր նց գործեալ զյանցանսն՝ որք վն
ըմ

ըմբռնեցան ։ Ս. ասեմ ցնասա ․ չիցե՞ն արդեօք
ձեր այլ յանցուածք յառաջագոյն ։ Յայն-
ժամ նա՝ որ օձն մարդասպան էր ըմբռնեալ,
ասէ ․ զայս գիտեմ, զի ասացիք յառաջ՝ տե-
սեալ իմ զանձն, զոր ընկեր նորա չարութեամբ ըն-
կեց 'ի կամրջաց 'ի վայր 'ի գետն, կարող էի
ձեռն տալ նմա և ազատել ․ և զանց արարի ։
Այլ միւսն ասէ ․ յիշեմ և ես զյանցանս իմ,
զոր գործեցի երկու ամօք յառաջ ․ զի 'ի կա-
մել երկուց եղբարց զրկել զքոյր իւրեանց 'ի
ժառանգութենէ ծնողաց՝ խոստացան տալ ինձ
յիսուն նոմիսմա, զի վկայեցից՝ թէ քոյր նոցա
է պոռնկեալ ․ և ես սուտ վկայեցի, և եղև
անիրաւութիւն յոյժ ։ Հարցին և նոքա զինէն ․
և ես նոյնպէս պատմեցի նոցա զյանցանս իմ
զառաջին ։

'Ի վաղիւն անդր քննեաց դատաւորն զերկո-
սին զնոսա, և ազատեաց ․ այլ ես մնացի 'ի բան-
տի աւուրս քառասուն միայնիկ ․ մինչև եկին
և այլ երեք պատժաւորք ․ և սոցա ևս եղե
բանտարկեցց աւուրս երեսուն ։ Յաւուրսն յայ-
նոսիկ դարձեալ երևեցաւ ինձ 'ի ժամ քնոյ՝
երիտասարդն, որ յառաջինն տեսեալ էր ․ և ա-
սէ ցիս ․ գիտիցես, եթէ ո՞յք են երեքին
այդքն պատժակիցք քո ․ արդ 'ի միջոյ առ և 'ի
մէջ սոցա զմի դատաստան ․ զի երկուքն 'ի նոցա
այն եղբարքն են, որք չարախօս եղեն զքե-
ռանն իւրեանց առ 'ի զրկել զնա 'ի ժառան-
գութենէ ․ և երրորդն այն է՝ որ ընկեց զըն-
կերն 'ի գետն, և դարձեալ սպան զայլ ոք ։
Այս իբրև զարթեայ, հարցի կապեալսն ընդ-

մեաս

ձեռս նոցա . և նոքա պատմեցին նմա զպարծս իւ-
րեանց . և նա զխմն նոցա . և ասէն . մի է Տր ,
որ առնէ ողորմեցելոյս . և սիրովք լաւ, և մեծայաւք
կատարածի :

Ըստ այս խորհել եղև քննութիւն մեր նոցա , և ըն-
կալան զպատուհաս մահու , զի երկեղացելոց
եղբարց հատան աջ ձեռն , և զինքն եղին
'ի կախաղան , և երրորդին հատան երկոքին
ձեռքն , և նա եւս եղ 'ի կախաղան , այնու-
հետև տարան և զնա գահէժ յատեան . և
զերծեալ յինէն զհանդերձս իմ՝ արկին զի-
նև պղնձեաս , և այնպէս մերկ կացուցին ա-
ռաջի դատաւորին : Իսկ ես լալի գանձա-
դէս , և սա Տէր կարդայր՝ ասելով . Տէ՛ր ա-
մենակալ փրկեա զիս 'ի մշտաց վտանգէս .
և ես լինիմ միայնակեաց , զի արժանի եղէց
ծառայել քեզ : Նաև խորհել հրամայեաց դա-
տաւորն արկել զիս 'ի չորից կողմանց , և
հարկանել արջառաջլոք , այդ արարին նմա
դահել զիս յայլ օր առնել . քանզի և ջա-
ջախեալ իսկ էր . և այնպէս մնացեալ ար-
կին զիս շղթայակապ 'ի բանտ . և թողին
այլ եւս աւուրս քսան և հինգ :

Յայնժամ երրորդ անգամ երևեցաւ ինձ
տեսիլն , և ասէ . ասէ՞ր 'ի միա զարդարդ դա-
տաւորութիւնն այս . և ես ասեմ արդարանալոց ,
այո՛ Տէր . այլ աղաչեմ զքեզ՝ որ արժանի ա-
րարեր այս երրից անգամ յայց ելանել ինձ ,
ազատեա զիս , զի արժանի եղէց կրօնաւո-
րել և ծառայել քո : Իսկ նա ասէ ժպտելով .
պարտ էր քեզ զգօն լինել , և ոչ մտանել 'ի
բանտ .

բանս ․ որդ դու քեզէն ստահակութ՟բ քով մտեր այսր ․ և ես զի՞նչ արարից քեզ ․ այլ մի՛ երկնչիր , փութով լիցի ազատութի՟ քեզ ։ Իսկ եղև 'ի վ՟ր այսոց բանից անցին աւուրք հինգ , և եկն այլ դատաւոր ծանօթ տան մերում ․ և նա յաւուրն ութերորդի քննել զամբաստանութի՟ն՝ որ եղև զինեէն , արձակեաց որպէս զանպարտ ։ Իսկ ես նոյնժամայն դիմեցի 'ի լեառն առ սոս ծերոյ ․ և կամեցայ կրօնաւոր լինել ։ Օ այս ամ՟ պատմեաց զամենայն երանելին եփրեմ 'ի լուր եղբարց ․ զոր և հանդերձ այլ ևս հանգամանօք ընթեռնումք 'ի գիրս խոստովանութե՟ն նր՟ ։

Այլ արժա՛ն է լսել զխոնարհ և զանկեղծ խոստովանութի՟ սր՟ին , յորում է շահ հոգւոյ բզմ ․ զի նախ ասէ , թէ * Մինչդեռ տակաւին յ՟ծի դեգերէի , պատերազմեցաւ ը՟ իս թշնամին 'ի մանկութե՟ իմում՝ տա՛լով ինձ դնել ի՟մն 'ի միտ , թէ որ ինչ անցք անցանեն 'ի կենցաղումս , ը՟ բախտի և ը՟ դիպուածոյ լինին ․ և պատահեաց ինձ այն , որ ինչ լինի անդէակ նաւու՝ թէպէտև զեկավարն 'ի խելս անդ անցեալ նստցի ․ զի կա՛մ յետս դառնայ , և կա՛մ ոչ խաղայ յառաջ ․ կա՛մ թէ կործանի իսկ , եթէ ոչ հասցէ նմա օգնութի՟ և այցելութի՟ 'ի մարդոյ կա՛մ 'ի հրեշտակէ ॥ ։

Իսկ յետ պատմելոյ՝ թէ զիա՞րդ ազատեցաւ 'ի բանտէ այցելութ՟բ հրեշտակի ա՟յ , 'ի վ՟ր բերէ ։ * Տեսլեամբք ո՛չ բարձրամտիմ , այլ անօրէն խորհրդովք իմովք տանջիմ և վշտանամ ․ երևեցաւ և փառաւոր հրեշտակ՝ որ

զհանդերձեալսն դաւշակէր , բայց մարդա-
րէութեինն ոչ փոխեաց զմիտս և զխորհուրդս
նոյ . առէ և քո՛ որոց մարգարէացանն յանուն
նոյ , ո՛չ գիտեմ զձեզ մշակքդ անիրաւութե
..... վայ ե՛ղբարք յիմ կողմանց տագնա-
պիմ , և 'ի խիղճ մտաց իմոց դարձ առնեմ.
եթէ միւսանգամ ամպարշտեցայց , վա՛յ է
ինձ .... Ո՛րդէն իսկ հազորդ էի շնորհաց .
դաստիարակեալ էի 'ի քս 'ի հարանց . և
ծնօղքն իմ ըստ մարմնոյ՝ զերկիւղ տն աւան-
դեցին ինձ . տեսեալ էր իմ զմերձաւորս
փոյթս յածպաշտութի . լուեալ էր իմ , ե-
թէ յոլովք չարչարեցան վս քսի զանազան
կրիւք . ծնօղք իմ յատենի դատաւորին խոս-
տովան եղեն զքս . վկայից արեամբ եմ զօ-
դեալ . չունիմ ինչ պաշտպանութի յանձինս
օժանդակութի , (եթէ ես վատթարացայց)
.... Նախնիքն իմ նժդեհք էին , արհես-
տիւ և ձեռօք հայթհայթօղք զաւուրն պա-
րէնս . հաւուց իմոց բարեյաջողութի՝ էր հա-
ղագործութբ կեալ . և ծնօղք իմ 'ի նոյն
գեգերեալ՝ 'ի նուաստ վիճակէ էին և յազ-
գէ . և արդ ի՞նչ իւիք պարծեցայց ... Ոչ էին
ինձ կամք յիշատակել զմանկութիս իմ խեռ ,
զի մի՛ եղէց յաչս ձեր զզուելի .... Ո՛չ
վս ամի այսորիկ՝ գիտեմ , զի ողորմութիւն
գտի առաջի բեմին ('ի ձեռն մկրտութե) .
այլ ո՛չ այդպէս է վս յետոյ գործեցելոցս
զկնի գիտութե ճշմարտութե ։

'Ի բանից սոտի սբյն յայտնի է , թէ ինքն
'ի մանկութէ սնեալ 'ի հաւատս քրիստոնէութե .

վայ

վերայ եթէ ճշմարիտ իցէ գրեալն յընդարձակ վարս նորա 'ի Ճառընտիրս ասորւոց և հայոց՝ թէ ծնօղք նորա կռապաշտ էին, պարտ է իմանալ՝ թէ զկնի եղեն քրիստոնեայ, և խոստովանողական հանդիսիւ կատարեցան. և ինքն Եփրեմ կամ 'ի տղայութեան, կամ ընդ այլոց 'ի պատանեկութեան մկրտեցաւ. և այն՝ որպէս ասոյգ երևի՝ ըստ աւանդելոյ յայսմաւուրացն զփոտոց, 'ի սրբոյն յակոբայ մծբնայ հայրապետէ. որում աշակերտեցաւ զամենայն ժամանակս նորա ըստ վկայելոյ ամենեցուն. և ընդ նմա գնաց 'ի ժողովն նիկիոյ. այլ ոչ բարւոք ասէ յայսմաւուրքն մեր, ոչ համարեցաւ 'ի թիւս հարց. յայտ է թէ զի էր լոկ վերծանօղ և պաշտօնեայ սրբոյն յակոբայ, և ոչ իսկ էր սարկաւագ, այլ սոսկ աբեղայ: Իսկ ծերն՝ որում աշակերտեցաւ զառաջինն կրօնաւորութիւն 'ի լերինս մծբնայ, կամ էր սրբոյն մարուգէ, և կամ մին 'ի գործակցաց նորա: Սորիք՝ աղօթից սրբոյն եփրեմի ընծայեն և զաքանչելիս ազատութեան քաղաքին մծբնայ յերեսաց շապհոյ արքայի. զորմէ գրեցաք 'ի վարս սրբոյն յակոբայ. իմա, ըստ որում էր աղօթակից նմին, և գործակից յամենայն իրս կարևորս:

Մախացեալ բանսարկուին ընդ յառաջադիմութիւն սրբոյն եփրեմի՝ յարոյց 'ի վերայ նորա զրպարտութիւն չար. քանզի համանուն եփրեմ ոմն սարկաւագապետ կամ եկեղեցեպան 'ի մծբին՝ աման չարին գտեալ՝ անկաւ ընդ դատեր իշխանի ուրումն. և եդ բանս 'ի բերան նորա, զի յորժամ իմասցի հայր նորա, ասասցէ՝ թէ

Եփրեմ խորին , թ̃ ընթերցողն՝ գործեաց
զայս չարիս Է̃ իս . և նա առար ըստ անօրէն
խորհրդոց նր̃ : Իսկ 'ի լսել զայս ս̃բյ Եպիփանն
յակոբայ՝ խռովեցաւ յոյժ զարմացմամբ մե-
ծաւ . մանաւանդ զի յայնմ ժամ տեսանէր
հոգւովն՝ զոր ինչ լինելոց էր , և այս խոր-
հուրդ ծածկեցաւ 'ի նմանէ : Ս̃յ սկսաւ
մեղադրել նմա . և Եփրեմ առ խոնարհութե
իւրոյ յանձն էառ զյանդիմանութի և զապաշ-
խարութի . յորմէ իրազեկ եղև ս̃ն յակոբ
անմեղութե նր̃ , զի ոչինչ խռովեցաւ Եփրեմ .
և ո̃ր յայտնեաց զիրսն այսպէս :
Իբրև ծնաւ աղջիկն զմանուկն , առեալ
հօր աղջկանն զմանուկն երեքօրեայ՝ եբեր
առ Եփրեմ յեկեղեցին , և ասէ . ա՛ռ զորդիդ
քո , և տա՛ր սնո . զոր իբրև տեսին ոմանք 'ի
պարզամտացն՝ գայթակղէին 'ի նա . իսկ
ս̃յն շարժեալ 'ի հոգւոյն ս̃յ՝ բառնալ 'ի բաց
զգայթակղութին , էառ զերեխայն 'ի գիրկս
իւր , և ասէ ցնա առաջի եկեղեցւոյն . մա-
նուկ դու , քե՛զ ասեմ յանուն ս̃ն մերոյ յս̃ի
ք̃ի , բա՛ց զբերան քո , և ասա՛ , թէ ո՞վ է հայր
քո . և առժամայն բացաւ բերան երեխայ-
յին . ետ պ̃նի բարձր բարբառով և ասէ . Եփ-
րեմ է հայր իմ , այլ ո՛չ որ բարձեալ ունի
զիս . զայս վկայութիւն տուեալ մանկանն՝
և անդէն իսկ մեռանէր : Յայնժամ եկեալ
հայր աղջկանն՝ անկանէր յոտս ս̃յն , և
խնդրէր թողութի 'ի նմանէ այլովքն հան-
դերձ . իսկ նա խոնարհութբ զամենեսեան
օրհնէր՝ ոչինչ յիշելով ամենևին զյանցանս

ու

ուրուք . իսկ սարկաւագապետն փախեաւ 'ի
քաղաքէն . զի յայտնի եղև անզգամութիւն
նորա . զոր խոստովան եղև և աղջիկն :

Այս եղև իբրև կատարեաց զընթացս իւր նա
հայրապետն յակոբ , և փոխեցաւ առ քս լի
ամ արդարութբ և առաքինութբ , տրտմե-
ցաւ յոյժ սբն Եփրեմ . և առեալ զմարմին
նր հանդերձ քահանայական դասուք՝ սաղ-
մոսիւք և օրհնութբ եդ յարժանաւոր տեղ-
ւոջ : Իսկ յորժամ եղև հաշտութիւն ը յոյնս
և ընդ պարսիկս 'ի սատակման յուլիանոսի ,
յաջորդ նր յոբիանոս կայսր եկեալ 'ի մծբին
քաղաք՝ հրամայեաց բնակչաց ելանել ան-
տի . և իբրև ելին , ետ զքաղաքն 'ի ձեռս
պարսից . քանզի այնպէս ուխտ և դաշինս
արարեալ էր ը արքային պարսից :

Յայնժամ երանելին Եփրեմ գնաց յամիդ
քաղաք . և կացեալ անդ զտարի մի՝ եկն յե-
դեսիա , որ և ուրհա քաղաք միջագետաց ,
եդեալ 'ի մտի՝ անդ բնակել մինչև յօր կա-
տարման իւրոյ . և 'ի մտանելն 'ի քաղաքն՝
յորժամ էր նա յեզր գետոյն , որ կոչի դայ-
սան , ետես անդ զկանայս՝ որ լուանային
զհանդերձս . և մի ումն 'ի նոցանէ (զոր նիւ-
սացին՝ պոռնիկ կոչէ ,) հարուստ մի ժամ
պշուցեալ հայէր ը երեսս նր : Իսկ սբն սաստ-
եաց նմ , և ասէ . ոչ ամաչես այդպս նայել
ը իս , և ընդէ՞ր ոչ հայիս ը երկիր : Նա պա-
տասխանի ետ , և ասէ . քե՛զ պարտ է նայել
ը երկիր , յորմէ և եղ իսկ դու . այլ ինձ
անկ է 'ի քեզ նայել , զի 'ի քէն եմ առած :

Իբրև լուաւ զայս, զարմացաւ ընդ իմաստութեան կնոջն հանդոյն խորագէտ օձի. և ասէր ընդ միտս իւր. եթէ կանայք քաղաքիս այսպէս իմաստունք են, որչափ ևս առաւել արք կատարեալք։ Նա այս ընտրեաց ագանիլ առ ոմանս 'ի տխմարաց՝ զի շահեսցի զնոսա. և զի ոչ գիտէր ձեռագործս արուեստի իւիք, յարեցաւ 'ի բաղանեպանի մի. և ետ զինքն 'ի մշակութիւն նմա. և անտի կերակրեալ լինէր. և զցայգ և զցերեկ խօսէր զբանն այ՝ որոց և պատահէր. որով ձգեաց զբազումս 'ի ճանապարհ այն։

Ասէն կին ոմն պոռնիկ տեսեալ զԵփրեմ ընդպատուհանն 'ի վայր՝ ասէ ցնա. զի՞նչ պիտոյ է քեզ աբեղայ, զի բերից քեզ կերակուր։ Ասէ Եփրեմ. երեք քար, և սակաւ մի ցեխ, զի ծեփեցից զպատուհանդ։ Իսկ յաւել լիրբ կնոջն, եկ առ իս 'ի ննջել, ասէ սրբոյն. Եկ 'ի հրապարակամիջի անդ ննջեսցուք. ասէ կինն. և չիցէ՞ ամօթ. սրբն ասէ. եթէ 'ի մարդկանէ ամաչես պատրուիմք, որչափ ևս յայ՝ որ գիտակն է գաղտնեաց մարդկան։ Յայնժամ զղջացաւ պոռնիկն 'ի վերայ բանի սրբոյն. և թողեալ զգործս մեղաց՝ եմուտ 'ի վանս կանանց, և անցոյց զկեանս իւր ապաշխարութեամբ։ Զայս պատմէ հանգերձ այլովք և Նիւսացին։

Իսկ իբրև յայտնի եղև անուն սրբոյն 'ի մէջ եղեսացւոց, փախեաւ 'ի մերձակայ անապատ. և անդ կեայր 'ի հանդարտութեան՝ ճգնել յաղօթս և 'ի պահս, յընթերցուածս

և

և 'ի գթութիւն լի հոգւով այ ։ Գնաց երա-
նելին Եփրեմ և յեգիպտոսի անապատն 'ի
սկիտէ , ուր 'որ հարքն բնակէին . և գտեալ
անդ խուց մի գտաւորկ՝ մտեալ բնակեցաւ
անդ թարգմանաւ իւրով . մինչև եւ նմա
ած շնորհս խօսելոյ և 'ի լեզու եգիպտացւ
է 'որ հարս . և արար անդ ամս ութ մեծաւ
ժուժկալութբ , պարապեալ միանգամայն
և 'ի գրել աղօթս բազումս և այլ մատեանս
հոգևորս . և զեկեղն առ նա շահէր ածայ-
յին իմաստութբ . դարձոյց և զբազումս 'ի
հեթանոսութենէ և յաղանդոյն արիոսի ,
կրելով և հալածանս և նեղութիւս 'ի թշնա-
մեաց ճշմարտութե . արար և նշանս բժշկութե
'ի վր հիւանդաց և դիւահարաց ։ Նա իս-
րև յայտնի եղև առաքինութի նր , խօսս եւ
յեգիպտոսէ . և Ճանապարհ արարեալ գնաց
'ի տես մեծին բարսղի հայրապետին կեսա-
րու կապադովկացւոց . զորմէ ըարձակ գրեն
ամ մատենագիրք . այլ արժան է լսել զխո-
նարհ ձև բանից , որով պատմէ զիրսն ինքնին
որ հայրն եփրեմ 'ի ներբողեանն՝ զոր արար
'ի վր սբյն բարսղի ։

* Նա եղև (ասէ) 'ի վր իմ ողորմուե գթու-
թե ան 'ի քաղաքի միում , և լուայ ձայն՝ որ
ասէր ցիս . արի եփրեմ , և կեր զիմաստս և
զխորհուրդս ։ Նա ես 'ի վարանս անկեալ՝ ա-
սեմ . և ուստի՞ կերայց տր իմ ։ Նա ասէ ցիս .
ահա 'ի տան իմում կայ անօթ պայծառ և
մեծաշէն , որ մատակարարեսցէ քեզ կերա-
կուր ։ Նա լցեալ զարմացմամբ 'ի վր բանիցն՝

յարեայ գնացի 'ի տաճար բարձրելոյն . և մեղմով մտեալ 'ի սրահս նր̃. , և անձկանօք' ը̃ մուտս նայեցեալ' տեսի 'ի սրբութե̃ սր̃ց զանօթն ընտրութե̃' պարզեալ գեղեցիկ առաջի խաչին սրբոյ , և մեծավայելուչ բանիւք հանդերձեալ և պատրաստեալ . և աչք ամենեցուն 'ի նա հայէին . տեսի զտաճարն հոգւով ծոխացեալ 'ի նմանէ , և զառաւել խնամս նորա 'ի վե̃ որբոց և այրեաց . տեսի անդ առ նմին զհոսանս արտասուաց իւրեղգետ , և զգեղմն կենաց' զի ո̃չ ոսկեղէն ճառագայթս սփռէր յամենեսին . և զնոյն ինքն զհովիւն , զի Թևօք հոգւոյն 'ի վե̃ր համբառնայր աղօթս վ̃ն մեր , և հիւսէր գեղեցիկ զԹելս բանին . տեսի բղխեալ առ 'ի նմանէ զպօղոսին վ̃պութ̃ի , զօրէնս աւետարանին , և զխորհուրդս ահաւորս ....

Եւ 'ի կատարիլ լոյ բանիցն' ը̃ յայտնութե̃ հոգւոյն ս̃բյ գիտաց , զի և ես անդ եմ . և փութով խնամոց առ ինքն կոչեալ զիմս նուաստութի̃ հարցանէր ցիս Թարգմանաւ , և ասէր . դո̃ւ իցես եփրեմ , որ զգեղեցիկ պսաւանոցդ խոնարհեալ ներքոյ արկեր լծոյ փրկական բանին : Ասաու պխնի , և ասեմ . ես եմ եփրեմ վերջայեղ յերկնաւոր ընԹացից : Ապա բուռն հարեալ զինէն' ողջունեաց զիս 'ի համբոյր սրբուե̃ իւրոյ . և կազմեաց սեղան բարելից' իմաստուն և ն̃բ ճաշակօք հաւատարիմ հոգւոյ իւրոյ , ո՛չ ապականացու խորտկօք , այլ անմահական իմաստիւք լի!! : Այսպէս յայտնէ ս̃ն եփրեմ զառաքենու-

նութեն եղբօր իւրոյ՝ ծածկելով զիւրն ։
Այլ ոմն այլք դրեն 'ի վարս նորանն Եփրեմի
և բարսղի՝ յայտնեաց և մեծն բարսեղ զա-
ռաքինութիւն Եփրեմի ․ և նախ ասէ սբն բա-
սիլիոս ցերանելին եփրեմ ծերունի ․ բարւո՛ք
եկիր հայրդ անապատի , բարւո՛ք եկիր , որ
բազմացուցեր յանապատի զաշակերտսն քսի,
և հալածեցեր զդևս ․ վն ո՞ւմ արդեաք աշ-
խատեցար այդպէս , կմ զո՞վ արդեօք եկիր
'ի տեսանել՝ զայր մեղաւոր ․ հատուսցէ քեզ
ած զվարձս աշխատութեն քո ։ Եւ յետ բա-
զում բանից և պատուասիրութեն , ասէ բա-
սիլիոս ցեփրեմ , ասա՛ ինձ հա՛յր մր , զիա՞րդ
դու՝ որ ասորի ես , և յոյն լեզու ոչ գիտես ,
'ի քարոզելն իմում գովէիր երեցս անգամ ։
Եփրեմ ասէ ․ զհոգին մր գովէի , որ խօսէր
'ի բերանոյ քումմէ ։ Անկաւ բարսեղ առա-
ջի նր , և ասէ ․ Թողութի՛ արա ինձ ․ և ո՞
տայր ինձ լինել արդեօք եփրեմ , և քեզ՝ ե-
թէ յանձն առնուիր՝ լինել բասիլ ։ Եւ արդ
խնդրեմ 'ի քէն սիրելի՛ եղբայր , մի՛ արդե-
լուր 'ի մէնջ զածային պարգևսդ՝ զոր շնոր-
հեաց քեզ ած ․ այլ ուրա՛խ արա զմեզ վար-
դապետութբ քով ։
Ասէ եփրեմ ցբասիլիոս ․ և ես ունիմ խնդ-
րել ինչ 'ի քէն ։ Եւ նա ասէ ․ հրամայեա՛
զոր ինչ պիտոյ իցէ ․ վն զի պարտապան եմ
քեզ՝ և առաւել վն աշխատութե քո ։ Ասէ
նր աբբայն եփրեմ ․ գիտեմ զքեզ սբդ այ ,
զի զոր ինչ և խնդրեսցես յայ՝ տացէ քեզ ․
արդ աղօթեա՛ առ տր , զի տացէ ինձ խօսել
'ի

'ի յունարէն լեզու ։ Բասիլիոս ասէ . Ով հայր իմ պատուական , խնդրեսցուք 'ի մէնջ ; և նա կատարեսցէ զկամս քո . վն զի գրեալ է , զկամս երկիւղածաց իւրոց առնէ տր , և աղօթից նց լսէ . և ոչինչ է նմ անհնարին ։ Եւ յետ յաղօթս կալոյ՝ ասէ Բասիլիոս ցեփրեմ . Ընդէ՞ր ոչ ընդունիս զձեռնադրութիւն քահանայութե . վն զի բարիոք վայելէ քեզ ։ Ասինքն եւ եփրեմ թարգմանաւն , և ասէ . ո՛վ տր հայրապետ , վն զի մեղաւոր եմ ։ Ասէ տր եկեսցէ . երանի՞ թէ եւ իբրև զքեզ էի մեղաւոր . և անդէն խոնարհեցուցեալ զնա 'ի ծունր կրկնել՝ եդ զձեռն 'ի վր նր , և ընթերցաւ զաղօթս սարկաւագութեն . և ապա ասէ ցնա . հրամայեա՛ կանգնեա՛ ։ Եւ իբրև կանգնեցաւ , զօրացաւ լեզու նր , և խօսէր 'ի բարբառն յունական . անտիլա՛բու , սօ՛սօն , էլէ՛իսօն , կէ դիաֆիլա՛քսօն իմա՛ս . տր ընկա՛լ ներո՛ և ողորմեա՛ , և պահեա՛ զմեզ . և որ 'ի կարգին , ոպ զմի 'ի յոյն սարկաւագաց . և զարմացան ամենեքեան՝ որք լուանն զայս . և յայնմ հետէ համարձակ խօսէր 'ի յոյն լեզու . մինչև կարծել ոմանց՝ թէ ինչ ինչ և յունարէն գրեալ իցէ ։

Յայնժամ սրբն Բասիլիոս ընտանի խօսակցութբ սկսաւ հարկաւորել զերանելին եփրեմ վն երիցութե . յորմէ և ել համբաւ առ ոմանս՝ թէ քահանայ իսկ ձեռնադրեալ իցէ . այլ սակայն պատմութին 'ի վր բերէ , թէ եփրեմ աղաչէր զԲասիլիոս . և ասէր , մի բռնադատեր զիս , զի չեմ բաւական այնմ .

ա

տալս ձեռնադրեաց զթարգմանիչն նր երեց ։ Սա այսպէս հոգեւոր սիրով բերկրեալք ՟Ը միմեանք՝ ուրախացան յոյժ ․ եւ կացեալ ն՟ց առ միմեանս իբրեւ շաբաթս երկուս՝ խօսեցան 'ի դրոց ․ եւ բազում իրս ընկալաւ մեծն Բարսեղ 'ի սրբոյն եփրեմայ՝ առաւել վս ձաւի ՟ածայինն տառից ՟ը եբրայական աւանդութե, յորմէ չէ ինչ ընդհատ առողի բարբառ ․ վ՟ս եւ 'ի գիրս վեցօրէից նշանակէ զ՟ոք ծերին անորի, թէ որպէս ուսոյց նա զիմաստ բանին, հոգի ՟այ շրջէր 'ի վ՟ր ջրոց ․ իբր զի տայ իմանալ զջերթեւեկելն հոգւոյն ՟ը օրհնակի հաւու որձու գրգալով եւ թխելով՝ առ 'ի տալ ջրոց ծնանել զ՟ամ շունչ կենդանի ՟ը ազգք իւրում ․ որով ճանաչի արարչագործ զօրութն հոգւոյն սրբոյ՝ արարչակից գոլով եւ էակից հօր եւ որդւոյ ։ Յերկար գրէ եւ եղագիրս, թէ ո՟չ յետ մեկնելոյ սրբոյն եփրեմի 'ի սրբոյն Բարսղէ՝ խոնարհ հոգիք սրբոց առ միմեանս յղէին զանձն կարօտեալ սքանչելեացն ՟այ ․ վ՟ս զկինն մեղաւոր, որոյ մեղքն գրեալ 'ի քարտիսի կնքելոյ՝ 'ի վախճանի ջնջեցաւ աղօթիւք երկոցունց սրբոցն ։

'Ի դառնալ եփրեմի ծերունւոյ 'ի կեսարիոյ յուռհա՝ յորժամ անցանէր ՟ը սամոսատիա, ապտակեաց զնա ոմն 'ի մանկանց իշխանի միոյ՝ որ էր յայլադաւանից ․ եւ յետ անցանելոյ սրբոյն՝ եհար քարբ մի զպատանին, եւ նոյն ժամայն ո՟չ հրով վառեալ մեռանէր ․ եւ ընթացեալ իշխանին զհետ սրբոյն՝ անկաւ յոտս նր, եւ պատմեաց զեղեալսն ․ եւ նա եկեալ

առ

ռա մեռեալն , և ծունր կրկնեալ եկաց յա-
ղօթս առ ած լի հառաչանօք . և ապա կա-
լեալ զձեռանէ նորա՝ յարոյց զնա . զոր տե-
սեալ աղանդաւորաց՝ դարձան յուղղափա-
ռութիւն : Սոյնպէս դարձոյց և զայլ բազմու-
թիւն՝ որ կային 'ի սահմանս եղեսացւոց կամ
միջագետաց՝ 'ի հերձուածոյն բարդեծանայ
մոլորեցուցչի , և 'ի մոլորութենէ մանիքեցւոց
և մարկիոնացւոց . ոչ ձոխ աւանդեն ձա-
ռընտիրք . ուր և ասի , թէ արար սրն եփրեմ
բազում երգս հոգևորս 'ի խափանումն մո-
լար երգոց , զորս յօրինեալ էին բարդեծան
ասորի և հերմինոս որդի նորա հարիւր յի-
սուն թուով՝ հակառակ ածային սաղմոսացն
դաւթի :

Իսկ իբրև ետես երանելին եփրեմ զքաղաքն
եղեսիա հանդարտեալ 'ի խոր խաղաղութեան ,
և մաքրեալ 'ի մոլար վրդպութեանց , և փայլեալ
ուղղափառութբ և ածպաշտութբ , թողեալ
զքաղաքն՝ ել և գնաց 'ի լեառն յառաջին
բնակութիւն իւր . և առաջնորդէր բազմութեն
եղբարց՝ որք էին կրօնաւորեալ ըն ձեռամբ
նորա . որոց և աւանդեաց կանոնս լուսաւորս
նր աբբայն եփրեմ , և ստացաւ բազում աշա-
կերտս ընտրեալս :

Եւ յե 'ի լինել սովու յեղեսիա՝ էջ 'ի քա-
ղաքն , և ժողովեալ զմեծատունս՝ յորդորեաց
զնո օգնական լինել աղքատաց և տնանկաց .
յայնժամ ամենեքեան տային 'ի նա ըն կարի
զինչս . ոմանք հաց , և ոմանք ոսկի և ար-
ծաթ . և սբ հայրն եփրեմ ըն նմանութեն սրբյն
ստե-

ստեփաննոսի դարմանէր զամ կարօտեալս հոգևոր և մարմնաւոր հայցին․ և բազմուԹ աշակերտաց սպասաւորէր աղքատաց․ շինեաց և երեքհարիւր մահիճս վասն հիւանդաց, և եդ ’ի պատշաճ տեղւոջ առ ’ի հանգիստ նոցունց․ զմեռեալսն բարիոք յուղարկէր, և զկենդանիսն հանգուցանէր ։ Արար և զայլ մեծամեծ գործս սքանչելիս, զորս անմարԹ է գրով բովանդակել․ և հազիւ զսակաւս ’ի բազմաց գրեցին մատենագիրք․ յորոց քաղեցան և դուզնաքեայ գրեալքս մեր ։

Նոյնպէս և բազմապատիկ մատենիւք եԹող զյիշատակ իւր յեկեղեցւոջ սորին հյ, որոյ նման ոչ ոք եղև այլ յաւուրս․ և սակաւք ’ի վրդպաց այլոց եկեղեցեաց հաւասարեցան նմա․ մինչև իրաւամբք դասիլ սորին եփրեմի ընդ երկոտասան վրդպս կաԹողիկէ եկեղեցւոյ, և գեղեցիկ խորհրդով տնօրինել ’ի մէջ ընդ երիս գլխաւորս, այս ընդ սեղբեստրոսի, բարսղի, և նիւսացւոյ․ որոց և էր ժամանակակից ։

Վախճանեցաւ նա աբբայն եփրեմ ’ի խոր ծերուԹեան իւր եօԹանասուն և հինգ, կամ ուԹսուն ամաց, փոքր ինչ զկնի փոխման սորին բարսղի, յամի տն 379, կմ 380․ Թողեալ կտակ գրաւոր, զի մի ոք իշխեսցէ զնա պատուով Թաղել ’ի փառաւոր շիրմի, կամ այլ կտաւով պատել․ այլ Թաղեսցեն զիս ասէ իմովս կրօնաւորական ձևով ընդ աղքատ ոք ’ի կարգի օտարաց ։ Իսկ եղբարքն սրբոյ հրամա

մանի նորա զօպեցին զնա իւրով կարկատուն
պարեգօտկողն , որ պատուականագոյն էր
քան զԹիւրական ծիրանիսն . և այնու եղին
զնա ՚ի գերեզմանի տազմոսիք և օրհնութ
հանդերձ ամ բազմութ քաղաքին եղեսաց-
ւոց ։ Որ յետ սակաւ ժամանակի (ամէ Ճա-
ւընտիրն) հանեալ զմարմին սբյն՝ փոխե-
ցին յայլուր անդ , ուր գերեզմանք եպսացն
էր . և անդ փառաւորի և պատուի ՚ի նը մար-
մինն յամ բազմութենէ հաւատացելոցն ։
Նիւսացին սբ գրիգոր ՚ի կարգի մեծամեծ
գովութեց , զոր տայ աբբայ եփրեմի , գրէ և
զայսոսիկ բանս յաւերժական յիշատակաց ար-
ժանիս . * Ո՛վ ի եթէ (ասէ) յամ առաքինու-
թես գերագոյն հանդիսանայ սէրն , զոր այն-
պէս պաշտեաց մերս եփրեմ , մինչ զի ոչ ոք
այլ ՚ի հարց առաւել . . . Ոչ այս ասեմ ոչ ՚ի
կշիռ դնել զհարս ընդ հարանց , զի իւրաքան-
չիւր զիւրոց գործոց արժանի վարձս առնու-
ցու , այլ զի յայտնագոյն ծանիցի ժողովըր-
դոց , թէ մերս , կամ Ճշմարտագոյնս ասել
ընդ հանրական եկեղեցւոյ վրդպն սբն եփրեմ
՚ի վերագոյն եհաս յաշտիճան ՚ի հոգևոր սան-
դուղս առաքինութեց ։ Իսկ զբարեպաշտութի և
զկրօն ստացաւ Ճշմարիտ ժառանգութեամբ իմաս-
տութե , ըստ այնմ բանի յոբայ . ահա աստծպաշտութի
է իմաստութի . . . Սէրն վառեալ զնա հրով երկ-
նայնոյն խոկման , արծարծէր ՚ի նմա զբորբոք
վերնոց . զի և զամ հին և նոր կտակարանս
յեղյեղեր , և ոչ ոչ ոք այլ , ՚ի տեսութի նոցին
պարապեալ , զբովանդակն անվրէպ թարգ-
մա-

մանկանց . . . լուսաւորութ̅ հոգւոյն ամ̅յ . . . . Իսկ մաքրութեան հոգւոյ և մարմնոյ՝ ո̅չ կարէ մարդոյ , տե՛սա և 'ի վեր ջ̅ զպայման մարդ-կերպէն բնութ̅ 'ի պարգևաց շնորհաց գերա-զանցեալ . . . . . Իսկ ը̅ հոսանս արտասուաց նր̅ չէ՛ մարթ առանց արտասուաց անցանել . զի ով 'ոմ մարդոյ է սերպհական անդադար ողի առնուլ , նոյնպէս երանելոյն Եփրեմի անդադար հեղուլ զարտօսր բնաւորեալ իմն տեսանիւք . . . . և զայս 'ի միտ առնու՝ որ միանգամ և զշիրս նորա վերծանէ . . . Որ այն սիրտ իցէ այնչափ խիստ և անդամանդ-դեայ , որ 'ի լուր բանից նր̅ ոչ մեղմացի . . . մինչ զի զառածն՝ որ յօրինակ անհնարից ա-սացեր , միթէ զքա՞ր կակղիցես , մեք սովո-հնարաւոր տեսաք լինել 'ի փորձոյ . . . .

Մ.ասապէս տօնաւ սր̅ ծերոյս 'ի քնէ տա-զանդ բանին . զոր 'ի սեղանս սրտից բազմաց սեղանաւորէր . և նովին իսկ առաւելապէս քնքն շահէր . . . . . Մ.յնչափ առատութ̅ իմաս-տութ̅ ետ նմա ա̅ծ , զի թէպէտև մշտաբուղխ գոգցես աղբիւրք բանից յորդէին 'ի նմանէ , անմարթ էր 'ի սպառուած հասանել իւրացն մեկնութ̅ . . . վա̅յ մեծ ծերոյն այսպիսի առնէր մաղթանս . Թո՛ղ տր̅ զշնորհացդ հոսանս ∥ ։

Ըստ սոցին պակի յանդիմանս առնէ և զխրա-տամբէր վարս ս̅րբն , զպահեցողութ̅ , զորք-նութ̅ , զզեստնախշտութ̅ , զաղքատութ̅ , զխո-նարհութ̅ , զխորշումն 'ի գովութ̅ , մինչև պատ-ճիրել զայն և 'ի կտակի իւրում . զմարդա-սիրութ̅ , զողորմածութ̅ , և զմարդաշահու-թ̅ի .

թն . զի ոչ միայն բանքն , այլև սոսկ տեսիլ նր հրեշտակային բաւական էր ամոքել զնմ վայրենիս և զոմանց գիս բարուք . անկեղծ պարզուի նր և հեզուի և անստգիւտ քաղաքավարութի պատկառեցուցանէր զնմ տեսողս . և նախանձ փառացն նյ Ձշմարտութե զգազանամիտ թշնամիսն ահացուցանէր . զի որ առ ամենեսին հեզ էր խրրե զգառն՝ ոչ հայրն և վիշպն եփրեմ , առ հակառակորդս ոչ հաւատոյ ոպ առիւծ ահաւոր ցուցնէր լի-նէր :

՚Ի ձեռս բերեալ հնարիւք ՚ի ձեռաց ուրուք և զինքնագիր մատեանս մոլորութեն ապողինարի ծերոյ խրրե ՚ի պէտս վերծանելոյ՝ մածոյց զնմ թուղթս ընդ միմեանս սոսնձով ձկան , և եա անդրէն յեւստ ամբողջ . որ եղև յայնմ հետէ անպիտան և նն իւրում , և առւթ խայտառակութե նր . վոյ իրաւամբք նմանեցուցանէ նիւսացին զեփրեմ յակոբայ , և զապողինար եսաւայ՝ որ խաբեցաւ ՚ի յակոբայ : Այլ եւ բազմադիմի հանդիսից առաքինուե նմանեցուցանէ զնա հայրն եփրեմ միոյ միոյ ՚ի սրբց նահապետաց՝ սկսեալ յաբելէ արդարոյ մինչև ՚ի յովսէփ , ոպ և մարգարէից՝ ՚ի մովսիսէ. մինչև ՚ի մկրտիչն յովհաննէս . և յառաքեալս՝ անօթոյն ընտրութե պօղոսի :

՚Ի մերձենալ աւուր աւուրց սրբյն հրաժարել յաշխ՝ յորժամ պատուէրէր , զի մի՛ ոք իշխեսցէ պատել զինքն ազնիւ զգեստուք , այլ որ ունիցի զայն միոս՝ աղքատաց տայէ , ումն յիշխա-

 խա-

իմանաւորաց՝ որոյ պատրաստեալ էր մեծ սրբոյն մեծագին հանդերձս, ոչ յօժարեցաւ առնուլ զայն աղքատաց. մինչ յանկարծակի լինել ՚ի դիւէն՝ չարաչար տանջեցաւ. զոր իբրև բերին առաջի մահճաց սրբոյն՝ սաստեաց դիւին, և հրամայեաց ասել զպատճառս լլկանացն. և ՚ի խոստովան լինել առն՝ եդ ձեռն ՚ի վերայ նորա, և աղօթս կատարեալ՝ բժշկեաց. և ասէ ցնա. Երթ այր դու, և կատարեա՛ ըզ-խոստումն քո ։

Իսկ յետ փոխմանն եղև և այլ սքանչելիք ՚ի վերայ առն միոյ Եփրեմ կոչեցելոյ իւ անուան սրբոյն՝ աղօթիւք նորա. և առաւել ՚ի խնդրոյ նորուն եկի ասէ նուաստս ՚ի գրել զայս ճառ ՚ի վերայ առն Աստուծոյ, խօսելով ընդ սրբոյն օրինակ զայս. * Մ.յոռքիկ եմ, զորս քեզ՝ ով պատուական ՚ի հարս, և տիեզերաց վարդապետ գերապայծառ, ներբողանի սակաւամասնեայ իբրև զոյզն ընծայ մատուցանէ յանդուգն իմ լեզու ... Այլ յայս եկաւորեցայ բան զովեստից զուարթագոյնս, թող զայլ պատճառս ազգի ազգի, ոչ միայն մեծ համբաւոյ փառուց և վարդապետութե քո ընդ համօրէն ... հռչակելոյ, այլև ՚ի սակս խնամոց՝ զոր ցուցեր ազատութե յանուանակիցդ քո. մանաւանդ զի նա՛ հարկեցոյց զմեզ յայս երկասիրութի, որ յիսմայէլացւոց անտի գերի վարեալ ՚ի պատերազմի, և տարաժամ եղեալ ՚ի հայրենեաց ընդ երկար, այն ինչ իւզծ լինէր ՚ի դառնալ, և անպիտանայր եւլի աղագս դատանել, առաջին քո օգնականութե եգիտ զբարեպատեհ

հնարս փրկութեան, և եհաս վաղեմի փափաքանաց իւրոց ։ Մինչ զի ՚ի յետին վիշտս անկեալ վտանգի, ուր ամ Ճանապարհք փակեալ էին զօրօք բարբարոսաց, զքեզ միայն կարդայց յանուանէ, ասելով ․ սրբդ. Եփրեմ հաս ինձ ՚ի թիկունս ․ և այնպէս անվեհեր Ճողոպրեալ ՚ի հաղբից, և ընդունեալ զմահու երկիւղ, յանակնկալն եհաս ազատութի, քոյով ամրացեալ հովանաւորութ՝ պատսպարելով առանց իրիք յուսոյ ՚ի հայրենիս անդր ։

Այս արդ ժամ է կնքել զպատմութիւն սրբյն Եփրեմի՝ զոյգ ընդ բովանդակ գործոյս լրակատար վարուց և վկայաբանութե սրբց եղելոց ՚ի տօնացուցի հայաստանեայց եկեղեցւոյ, բանիւ նորին սրբյն գրիգորի նիւսացւոյ՝ ՚ի վերջաբանութի գովեստի տօնակցին իւրոյ սրբյն Եփրեմի՝ համդերձ գեղեցիկ յիշատակաւ ամ սրբցն ․ զի ասէ ․ * Արդ յերկնային բազմի խորանս հոգի նր, ուր հրեշտակացն են դասակարգութիւնք, ուր Նահապետացն երամք, ուր Մարգարէիցն պարք, ուր Առաքելոցն աթոռք, ուր Մարտիրոսացն խնդութիւնք, ուր Արդարոցն ցնծութիւնք, ուր Մ[illegible]ացն պայծառութիւնք ․․․ Այն վայր սրբութեանց ժամանեաց բազմերջանիկ հոգի երանելւոյ և պանծալի աբբային Եփրեմայ ։ Ինձ այսպէս թուի, եթէ յելս անդ նր ՚ի վեր յերկինս, յառաջընթաց եղեն իւրաքանչիւր առաքինութիւնք նր ՚ի կենցաղումս գործեցեալք, և յայտ յանդիման ցուցին նմ

զիւրան

զիրումն զայն զգաղտնիս և չնաշխարհիկս գե-
ղեցկութե̄, որոց անհնար է ը̄ մահկանա-
ցու աչօք անկանիլ. և գերահրաշն ք̄ զա̄մ՝
սէր, մատուցեալ առ նա՝ զայս արդեօք ա-
սէր. հայեաց ո՛վ սիրունդ հոգի ՚ի գեղեց-
կութին, զոր քեզ պատրաստեցի. միանգա-
մայն և զվայելս փափկութե̄ն ցուցանէր :
Առ նմին և խոնարհութին ը̄առաջ եղեալ՝
այսպէս զնա հրաւիրէր. տե՛ս սիրեցեա՛լդ
յիմ հոգի, ո՛րպիսի տեղի հանգստեան՝ ես
քեզ զարդարեալ կազմեցի : Սոյնգունակ և
այլքն ա̄մ յառաքինութեց մի առ մի ՚ի հա-
մար արկանեն և յայտ առնեն զվարձս՝ զորս
հոգւոյն մինչդեռ ՚ի մարմնի աստ էր՝ պատրաս-
տեաց աշխատութե̄ իւրով վ̄ն հանդերձելոյն :
Ո՛վ փոփոխումն գերահռչակելի և ուղեկցութե̄
արժանի. ո՛վ մահ անկարօտ արտասուաց.
ո՛վ անջատումն, որ զցանկալին առնէ ընկե-
րութի̄. ո՛վ անցիցս, ը̄ որ ո՛չ է զղջանալ ան-
ցանողին. ո՛վ յուղարկաւորութեան՝ որ ան-
բաժ է յա̄մ ցաւոց և ՚ի թախծութեց. զի
յորժամ ՚ի վարս նորա ակնարկեմք, սփո-
փանս առաւել անտի ը̄ունիմք : Վա՛հ այլոց
՚ի մարդկանէ՝ պատճառս տայ արտասուե-
լոյ աստ մնացելոցն. իսկ Սե̄ցն՝ ուրախութի̄
մեզ առնէ և տօնախմբութի̄. սմին իրի ո՛չ
մահ է ասելի, այլ մանաւանդ անցումն, և
՚ի լաւագոյն կեանս փոխումն յաստեացս ‖ :

xxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxx

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆՔ:

(1) Գեղեցիկ բովանդակեալ տեսանեմք 'ի շարականս սրբոյն եփրեմի զվարս նր (ոչ և յայլոց սրբոց շարականս՝ զիւրաքանչիւր վարս), տառաւք ըստ ստուգագոյն աւանդութե նիւսացւոյն. վասն և մեք զնոյն մեզ առաջնորդ կալցուք 'ի բովանդակ ընթացս պատմութեանս. զի թէպէտև ճառօրէն խօսեցաւ, այլ զգլխաւոր անցս նր մի ըստ միոջէ նշանակեաց: Ինչ ինչ առաք և 'ի բանից նորին սբ առաքելին եփրեմայ, ոչ տեսանես. որ թէպէտև խոնարհութբ ծածկէ զառաքինութիւս իւր, և զմանկութե իւրոյ զմեղս բացածանուցանէ, այլ նովին իսկ հանդիմանայ կատարեալ սրբութի առն այդ. զի քաջ ձեռնարկէ նիւսացին 'ի պատուիրելոյ նր 'ի կտակի, զի մի որ գովեսցէ զնա երբէք կամ գովեստ ինչ յօրինեսցէ 'ի վր իւր. թէ գովլին իսկ առաւել գովութն է արժանի յայս և 'ի մարդկանէ. ըստ որում ասէ՝ և առաքելոյն վկայելով զանձնէ, թէ չէմ իսկ արժանի՝ թէ կոչեցայց առաքեալ, պանծալի գտանի յառաքելոյ:

Արդ բաց յերկուց ասոր անժխտելի վկայից՝ են և երկու այլք հին օրինակագրաց վարուց սբյն եփրեմի. մին համառօտ, զոր բերէ բոլլանդ 'ի յունականէ՝ լատին թարգմանութբ գերարդոսի վոսսիոսի. այն իսկ է եդեալն 'ի մեր յայսմաւուրս՝ Ժ Գ. ճառընտրի. յոր հային և գրեալքն 'ի մետափրաստէ՝ ի լայնմամբ 'ի բանից նիւսացւոյն են: Եւ միւսն ընդարձակ, որ չէ՛ անկեալ 'ի ձեռս բոլլանդեայ. զի յետ աւուրց նր 'ի վեր ել յասորի մատենից 'ի ձեռն երկուց ասսեմանից մարոնեայց՝ սիմոնի և եւոդիոսի. սիմոն յոգնաջան քաղեաց զայն ծանօթաբանութբ յարևելեան մատենադարանի իւրում 'ի խօսելն զսբյն եփրեմայ. և եւոդիոս տպագրեաց ամբողջ նիւթաւէս զասորերէնն հանդերձ լատին թարգմանութբ 'ի սկիզբն Գ. հատորոյ. ասոր. և լատ. գործոց սբյն:

Արդ որչափ ցնծան երկոքին ասսեմանք վս այսր օրինակի, զոր զառաջինն ինքեանք 'ի լոյս ընծայեցին 'ի կարի հին կոչեցեալ ձեռագրէ անապատին նիտրիոյ, նոյն-

Դոյնչափ և մեք խնդամք, զի ունիմք զընտիր օրինակ նորուն հարազատ թարգմանութեան ՚ի մեծ Հարանցն մեր Ա. որ ոչ միայն բառ առ բառ նոյն է ընդ ասորի օրինակի իւրեանց, այլև կարող է ուղղագրել զնոյն, և լրացուցանել զպակասութիւնս նորուն. յայտ է ՚ի սկզբնաւորութենէն, որ ունի ՚ի մեզ զսեպհական յառաջաբանութիւն՝ պակասեալ առ նա. յայտ է և ՚ի պէսպէս ընթերցուածոց՝ որ յընթացս. օրինակ իմն, ուր յասորի օրինակին ընթեռնունք՝ թէ եփրեմ միրոնեալ լցէ յետոյ ժամանակաւ իբր ի ամաց, ապաժամանի աստեմանն սրբոյն՝ թէ պարտի լինել սխալ ինչ կամ յետևառաջութիւն պատմութեան. և սակայն ՚ի մեր օրինակն ոչ առ՝ թէ յայնժամ միրոնեցաւ, այլ թէ յայնժամ եկն ՚ի տեղի մի՝ ուր ՚ի մանկութեան ընկալեալ էր նա զմկրտութիւն. սոյնպէս նշանեմ և զայլ բանս ինչ. միայն պակասի ՚ի մեզ թուղթ մի կամ երկու. զոր պէտք են լնուլ յայլմէ օրինակէ։

Ո՛րպէս և իցէ՝ սակաւ ինչ առաք յայսմ օրինակագրէ. մի՝ զի կարի Հատուածական է, զոր և քաղեալն անգամ ձանձրոյթ արկանէ. և երկդ՝ զի թէպէտև յընթացս հեղինակին ցուցանէ զանձն Ժամակից, բայց բազմօք յայտ առնէ՝ թէ ոչ ինքն է Ժամակից, այլ հաւաքեալ յայլմէ և ՚ի զանազանից. և այն՝ ոմն ինձ թուէր, զկարևորսն թօթափելով, և զոչ կարևորսն առաւել հաւաքելով յաւանդութենէ. վասնզի և երրդ՝ յերս իւր ոչ միաբանի, այլ տարաձայն ՚ի բանից նիւսացւոյն և եփրեմի միաբանանոյն. և զի մեզ անմարթ էր արտաքոյ ելանել բանից սոցա, վասնզի ոչ կամեցաք միջամուխ լինել այնչափ ՚ի շաւիղս բանից ասորի գրչի։ Օրինակ լիցի նոյն իսկ մուտն վարուց սրբոյն. զի ուր ինքնին սրբն եփրեմ վկայեաց մեզ, թէ ծնօղք և նախնիք իւր էին ծանաւէր քրիստոնեայք արուեստիւ հողագործք, և ՚ի նոցանէ ոմանք զերկիւղին- ծոյ էն; ասորին այն պատմիչ երկարաբան՝ հիմն արկանէ այսպէս. ծնօղք նր ասէ էին հեթանոսք, և հայրն քուրմ կուոց. և թէ՝ հայրն խնացել ՚ի պատարագաւոց դից՝ թէ եփրեմ ունի ատնհարու լինել կուոց, մերժեաց զնա ՚ի տանէ, և այնպէս ելեալ գնաց մանուկն, և աշակերտեցաւ սրբոյն յակոբայ։

Այլ՝ թէպէտև կամեցաք միաբանել զայսոսիկ ընդ բանից եփրեմայ՝ առնելով ընդ առանձինս, թէ գուցէ ծնօղքն

յա-

յառաջնմէ կատարաչափք էին, և առաւել քրիստոնեայ եղեն, այդ ոչ միայն է բանաբարութիւն հակառակաց ոչ միաբանից, այլև է յանդիմանութիւն մեծ՝ ասորի մատենագրի վարուց սրբոյն. զի թէ գիտաց զառաջինն հեթանոսութիւն ծնողաց սրբոյն (որ երևի սուտ), զիարդ ոչ գիտաց և ոչ նշանակեաց ինչ և զքրիստոնէութիւն նց երբեք, և ըզխոստովանողական վկայութիւն, որ է անստելի. զի ինքն իսկ սրբն եփրեմ պատմէ ։ Սոյնպէս և զայլ համանմանս պատմութիւն այնր ասորի գրչի ինչ ինչ օտար տեսանք 'ի Ճշմարտութէ, և ինչ մեծաբան. վասն թէպէտև բազում ինչ կարեմք քաղել 'ի նմանէ, այլ մեք հազիւ զսակաւն քաղեցաք, ցորչափ միաձայն երևէր ը այլոն ։

Եւ արդ վախճան առնեմք տվ լրութե գործոյս և ծանօթութեց, յոր սկիզբն արկաք իբր քսան ամօք յառաջ, և ըշհատուէ ժամանակի եօթնամեայ քարոզութեն անազանեալ, յետոյ ուրեմն յանդ հանել մարթացաք՝ բարեխօսութ սրց, զորոց են բանք մեր ։

Գրեցաք փոքր 'ի շատէ, իցէ՞ թէ և գործեսցուք ըստ գրելոցն՝ գէթ փոքր 'ի շատէ. չեմք նախահարք սրբք, այլ զաւակք եմք նց. չեմք մարգարէք տծախօսք, այլ ընտանիք նց. չեմք առաքեալք տծազգեացք, այլ աշակերտք եմք նոցա. չեմք մարտիրոսք արեամբ նահատակեալք, և ոչ ճգնաւորք մեռեալք ծի, կամ 'ի մասին այլոց մեծամեծ սրց ռնելեաց, այլ սակայն նոցին եմք հետեւողք և ուղեկիցք 'ի նոյն օթևանս մշտնջենաւոր հայրենեաց մերոց ։ Հա՛պա զօրացեալք տէրամբ 'ի լրոյ վարուց և վկայաբանութե նց, մի՛ վերջասցուք 'ի ցանկալի հետոց նց, մանաւանդ թէ՝ և առաջնորդի նոցա և մեր՝ զօրագլխին հաւատոց՝ տն մերոյ և այ մարդացելոյ, այլ խաչակցութբ կենարարին մերոյ՝ զընթացս մեր կատարեսցուք նորին ամենազօր օգնականութբ, և բարեխօսութբ սոմ ընտրելոց նր, զհաւատսն պահել, 'ի յոյսն ամրացեալ, 'ի սէր բորբոքեալ, և յամ բարեգործութիս անխոնջ վաստակեալ. զի հասցուք՝ ուր ամ սրք նր հասին 'ի նաւահանգիստն կենաց և փրկութե, շնորհօք և մարդասիրութ տն մերոյ և փրկչին յսի քսի. որում և ը որում հօր ամենակալի և աղբիւր սրբ հոգւոյն վայելէ փառք, իշխանութի և պատիւ, այժմ և միշտ և յաւիտեանս յաւիտենից. ամէն ։

ՑԱՆԿ
ՎԱՐՈՒՑ ՍՐԲՈՑ
որ 'ի հատորս. Ժ.

ժե.

մանի նորա զապեցին զնա իւրով կարկատուն պարեգօտկովն, որ պատուականագոյն էր քան զթագաւորականն ծիրանիսն. և այնու եդին զնա ՚ի գերեզմանի սաղմոսիւք և օրհնութ̄ հանդերձ ամ̄ բազմութ̄ քաղաքին եդեսացւոց: Օր յետ սակաւ ժամանակի (ասէ Ճառընտիրն) հանեալ զմարմին օձին՝ փոխեցին յայրի անդ, ուր գերեզմանք եպսացն էր. և անդ փառաւորի և պատուի նր մարմինն նր յամ̄ բազմութեց հաւատացելոցն:

Ասիւսացին օձ̄ գրիգոր ՚ի կարգի մեծամեծ գովութեց, զոր տայ արքայ եփրեմի, գրէ և զայսոսիկ բանս յաւերժական յիշատակաց արժանիս. * Ո ի եթէ (ասէ) յամ̄ առաքինութեն գերագոյն հանդիսանայ սէրն, զսա այնպէս պաշտեաց մերս եփրեմ, մինչ զի ոչ ոք այլ ՚ի հարց առաւել... Ոչ այս ասեմ ոչ ՚ի կշիռ դնել զհարս ընդ հարանց, զի իւրաքանչիւր զիւրոց գործոց արժանի վարձս առնուցու, այլ զի յայտնագոյն ծանիցի ժողովրդոց, թէ մերս, կամ ճշմարտագոյնս ասել ընդհանրական եկեղեցւոյ վրդպն սրբն եփրեմ ՚ի վերագոյն եհաս յաշտիճանն ՚ի հոգևոր սանդուղս առաքինութեց: Իսկ զբարեպաշտութի և զկրօն սոսացաւ ճշմարիտ ժառանգութ̄ իմաստութե, ընդ այնմ բանի յոբայ. ահա ած̄ պաշտութի է իմաստութի... Սէրն վառեալ զնա հրով երկնային խոկման, արծարծէր ՚ի նմա զբորբոք վերնոց. զի և զամ̄ հին և նոր կտակարանս յեղյեղել, և ոմ̄ ոչ ոք այլ, ՚ի տեսութի նոցին պարապեալ, զբովանդակն անվրէպ Թարգմա-

մա

մանկանց․․․ լուսաւորութ՟ հոգւոյն ա՟յ․․․․ Իսկ մաքրութի հոգւոյ և մարմնոյ՝ ա՟ծ կարէ մարդոյ, տո՛նա և 'ի վեր քա՟ զպայման մարդկեղէն բնութ՟ 'ի պարգևաց շնորհաց դերազանցեալ․․․․․ Իսկ զ՟ հոսանս արտասուաց նր՟ չէ մարթ առանց արտասուաց անցանել․ զի ոգ՟ ոմ մարդոյ է սեպհական անդադար ոգի առնուլ, նոյնպէս երանելւոյն եփրեմի անդադար հեղուլ զարտօսր բնաւորեալ իմն տեսանիւք․․․․ և զայս 'ի միտ առնու՝ որ միանգամ և զգիրս նորա վերծանէ․․․ Ո՞ր այն սիրտ իցէ այնչափ խիստ և անգամանդեայ, որ 'ի լուր բանից նր՟ ոչ մեղմասցի․․․ մինչ զի զառածն՝ որ յօրինակ անհնարից ասացեալ, միթէ զքա՞ր կակղիցես, մեք սովոր հնարաւոր տեսաք լինել 'ի փորձոյ․․․․․․

Առատապէս տուաւ ս՟բ ծերոյս 'ի քն՟է տազանդ բանին․ զոր 'ի սեղանս սրտից բազմաց սեղանաւորէր․ և նոյն իսկ առաւելապէս քնքն շահէր․․․․․ Այնչափ առատութի իմաստութե՟ ետ նմա ա՟ծ, զի թէպէտև մշտաբուղխ դոգցես աղբիւրք բանից յորդէին 'ի նմանէ, անմարթ էր 'ի սպառուած հասանել խորացն միտնուն․․․ վ՞յ մեծ ծերն այսպիսի առնէր մաղթանս․ Թո՛ղ տր զշնորհացդ հոսանս ||։

Ըստ սոցին սակի յանդիմանն առնէ և զխրատամբքեր վարս ս՟ն, զպահեցողութի, զորքնուի, զգետնախշտուի, զաղքատութի, զխոնարհութի, զխորշումն 'ի գովութէ, մինչև պատուհրել զայն և 'ի կտակի իւրում․ զմարդասիրութի, զողորմածութի, և զմարդաշահութի․

թն. զի ոչ միայն բանքն, այլեւ սոսկ տեսիլ նր հրեշտակային բաւական էր ամոքել զնմ վայրենիս եւ զմոլորդիս բարուք. անկեղծ պարզութիւն նր եւ հեզութիւն եւ անստգիւտ քաղաքավարութիւն պատկառեցուցանէր զնմ տեսողս. եւ նախանձ փառացն այ ճշմարտութեն զգազանամիտ թշնամիսն ահացուցանէր. զի որ առ ամենեսին հեզ էր իբրեւ զգառն՝ նր հայրն եւ վրդպն եփրեմ, առ հակառակորդս նր հաւատոյ ոչ առիւծ ահաւոր ցուցել լինէր։

Ի ձեռս բերեալ հնարիւք ի ձեռաց ուրուք եւ զինքնագիր մատեանս մոլորութեն ապողինարի ծերոյ իբրեւ ի պէտս վերծանելոյ՝ մածոյց զնմ թուղթս ընդ միմեանս սոսնձով ձկան, եւ ետ անդրէն յետս ամբողջ. որ եղեւ յայնմհետէ անպիտան եւ նմն իւրում, եւ առիթ խայտառակութե նր. վսյ իրաւամբք նմանեցուցանէ նիւսացին զեփրեմ յակոբայ, եւ զապողինար եսաւայ՝ որ խաբեցաւ ի յակոբայ։ Նոյն ա̅ բազմադիմի հանդիսից առաքինութե նմանեցուցանէ զնք հայրն եփրեմ միոյ միոյ ի սրբց նահապետաց՝ սկսեալ յաբելէ արդարոյ մինչեւ ի յովսէփ, ոչ եւ մարգարէից՝ ի մովսիսէ մինչեւ ի մկրտիչն յովհաննէս. եւ յառաքելոց՝ անօթոյն ընտրութե պօղոսի։

Ի մերձենալ աւուր աւուրց սրբյն հրաժարել յշխէ՝ յորժամ պատուիրէր, զի մի ոք իշխեսցէ պատել զինքն ազնիւ զգեստուք, այլ որ ունիցի զայն միայն՝ աղքատաց տայցէ, ոմն յիշ-

խանձաւորաց՝ որոյ պատրաստեալ էր վն սրբյն մեծագին հանդերձս, ոչ յօժարեցաւ առնուլ զայն աղքատաց. վն յանկարծակի լլկեալ 'ի դիւէն՝ չարաչար տանջեցաւ. զոր իբրև բերին առաջի մահճաց սրբյն՝ սատանեաց դի-ւին, և հրամայեաց առնել զպատճառս լլկանացն. և 'ի խոստովան լինել առն՝ եդ ձեռն 'ի վը նր, և աղօթս արարեալ՝ բժշկեաց. և առէ ցնա. Երթ այր դու, և կատարեա՛ ըզ-խոստումն քո ։

Իսկ յետ փոխմանն եղև և այլ սքանչելիք 'ի վը առն միոյ եփրեմ կոչեցելոյ ընդ անուան սրբյն՝ աղօթիւք նր. և առաւել 'ի խնդրոյ նորուն եկի առէ նիւսացին 'ի գրել զայս ճառ 'ի վերայ առն այյ; խօսելով ըզ սրբյն օրինակ զայս. * Սյոռքիկ են, զորս քեզ՝ ո՛վ պատուական 'ի հայրս, և տիեզերաց վդպ գերապայծառ, ներբողանի սակաւամամանեաց իբրև գոյգն ընծայ մատուցանէ յանդուգն իմ լեզու ... Լու յայս եկաւորեցայ բան գովեստից զուա՛րթագոյնս, թո՛ղ զայլ պատճառս ազգի ազգի, ո՛չ միայն վն համբաւոյ փառուց և վդպութե քո ըզ համօրէն ... հռչակելոյ, այլև 'ի սակս խնամոյ՝ զոր ցուցեր ազատութե յանուանակիցդ քո. վն զի նա հարկեցոյց զմեզ յայս երկասիրութի, որ յիսմայէլացւոց անտի գերի վարեալ 'ի պատերազմի, և տարժիկ եղեալ 'ի հայրենեաց ըզերկար, այն խնչ իղձ լինէր 'ի դառնալ, և անզիտանայր ելի աղագս դառնալ, առանձին քո օգնականութե եգիտ զարեպատեհ

[illegible]

զիրսն զայն զգաղտնիս և չնաշխարհիկս գե-
ղեցկութե՛ն, որոց անհնար է ըէ մահկանա-
ցու աչօք անկանիլ. և գերահրաշն ք՟ զմ՟
ներ, մատուցեալ առ նա՝ զայս արդեօք ա-
սէր. հայեաց ո՛վ սիրելիդ հոգի 'ի գեղեց-
կութի՛ն, զոր քեզ պատրաստեցի. միանգա-
մայն և զվայելս փափկութեան ցուցանէր ։
Մա նմին և խոնարհութիւն ըառաջ եղեալ՝
այսպէս զնա հրաւիրէր. տե՛ս սիրեցեալդ
յիմ հոգի, որպիսի տեղի հանգստեան՝ ես
քեզ զարդարեալ կազմեցի ։ Սոյնգունակ և
այլքն ամ՟ յառաքինութեանց մի առ մի 'ի հա-
մար արկանէին և յայտ առնէին զվարձս՝ զորս
հոգին մինչդեռ 'ի մարմնի աստ էր՝ պատրաս-
տեաց աշխատութ՟ իւրով վ՟ հանդերձելոյն ։
Ո՛վ փոխումն գերահռչակելի և ուղեկցութե
արժանի. ո՛վ մահ անկարօտ արտասուաց.
ո՛վ անջատումն, որ զցանկալին առնէ ընկե-
րութի. ո՛վ անցիցս, ըն որ ոչ է զղջանալ ան-
ցանողին. ո՛վ յուղարկաւորութեան՝ որ ան-
բաժ է յամ՟ ցաւոց և 'ի թախծութեանց. զի
յորժամ 'ի վարս նորա ակնարկեմք, սփո-
փանս առաւել անորի ըունիմք ։ Մահ այլոց
'ի մարդկանէ՝ պատճառս տայ արտասուե-
լոյ աստ մնացելոցն. իսկ Սբցն՝ ուրախութի
մեզ առթէ և տօնախմբութի. սմին իրի ոչ
մահ է ասելի, այլ մանաւանդ անցումն, և
'ի լաւագոյն կեանս փոխումն յաստեացս ॥ ։

Դոյնչափ և մեք խնդամք, զի ունիմք զբնագիր օրինակ նորուն հարազատ թարգմանութեամբ 'ի մեծ Ճառընտիրն մեր Ա: որ ոչ միայն բառ առ բառ նոյն է ընդ ասորի օրինակի իւրեանց, այլև կարօղ է ուղղագրել զնոյն, և լրացուցանել զպակասութիւնս նորուն. յայտ է 'ի սկզբնաւորութենէն, որ ունի 'ի մեզ զսեպհական յառաջաբանութիւն՝ պակասեալ առ նմ. յայտ է և 'ի պէսպէս ընթերցուածոց՝ որ յընթացս. օրինակ իմն, ուր յասորի օրինակին ընթեռնուն նջ՝ թէ եփրեմ մերժեալ էջէ յերդոյ ժամանակաւ իբր իը ամաց, ապարժանի աստեման սրբոյն՝ թէ պարտի լինել սխալ ինչ կամ յետաառաջութիւն պատամութեան. և առակայն 'ի մեր օրինակին ոչ ասի՝ թէ յայնժամ մերժեցաւ, այլ թէ յայնժամ եկն 'ի սեղի մի՝ ուր 'ի մենկութեան ընկալեալ էր նա զմկրտութիւն. սոյնպէս կշռեամ և զայլ բանս ինչ. միայն պակասի 'ի մեզ թուղթ մի կամ երկու. զոր պէտք են լնուլ յայլմէ օրինակէ :

Ո'րպէս և էջէ՝ սակաւ ինչ առաջ յայսմ օրինակագրէ. մի՝ զի կարի համարձակ է, զոր և քաղելն անգամ ձանձրոյթ արկանէ. և երկրորդ՝ զի թէպէտև յընթացս հեղինակն ցուցանէ զանձն ժամակից, բայց բազմօք յայտ առնէ՝ թէ ոչ ինքն է ժամակից, այլ հաւաքեալ յայլմէ և 'ի զանազանից. և այն՝ ոճն իսկ թուի, զկարեւորսն թօթափելով, և զոչ կարեւորսն առաւել հաւաքելով յաւանդութէ. վասն և երրորդ՝ յիւրս իւրս ոչ միաբանի, այլ տարաբանայ 'ի բանից Նիւսացւոյն և եփրեմի միանգամայն. և զի մեզ անմարթ էր արտաքոյ ելանել բանից սոցա, վասն ոչ կամեցաք միջամտուխ լինել այնչափ 'ի շաափղս բանից ասորի գրչի: Օրինակ լեցի նոյն իսկ մուտն վարուց սոյն. զի ուր ինքնին սրբն եփրեմ վկայեաց մեզ, թէ ծնօղք և նախնիք իւր էին ծնեալք քրիստոնեայք արտօնեալ հողագործք, և 'ի նոցանէ ուսաւ զերկիւղն այ էն; ասորին այն պատմիչ երկարաբան՝ հիմն արկանէ այսպէս. ծնօղք նր՝ ասէ էին հեթանոսք, և հայրն քուրմ կռոց. և թէ՝ հայրն իմացեալ 'ի պատգամաց դից՝ թէ եփրեմ ունի առնհարոս լինել կռոց, մերժեաց զնա 'ի տանէ, և այնպէս ելեալ գնաց մանուկն, և աշակերտեցաւ սրբյն յակոբայ :

Արդ՝ թէպէտև կամեցաք միաբանել զայսոսիկ ընդ բանից եփրեմայ՝ առելով ընդ ասուեմանս, թէ զուցէ ծնօղքն

յա_

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆՔ:

(1) Պետեցիկ բովանդակեալ տեսանեմք 'ի շարականս սբյն եփրեմի զվարս նր (ոչ և յայլոց սբց շարականս՝ զերպարքանչիւր վարս), առաւել ըստ ստուգագոյն աւանդութե Նիւսացւոյն. վասն և մեք զնոյն մեզ առաջնորդ կալեալ 'ի բովանդակ ընթացս պատմութեանս. զի թէպէտև ճառօրէն խօսեցաւ, այլ զգլխաւոր անցս նր մի ըստ միոջէ նշանակեաց: Ինչ ինչ տառք և 'ի բանից նորին սբ արքային եփրեմայ, ոչ տեսանես. որ թէպէտև խոնարհութբ ծածկէ զառաքինութիւնս իւր, և զմանկութ իւրոյ զմեղս բացածանուցանէ, այլ նովին իսկ հանդիսանայ կատարեալ սրբութի առն այ. զի քաջ ձեռնարկէ Նիւսացին 'ի պատուիրելոյ նր 'ի կտակի, զի մի որ գովեսցէ զնա երբէք կմ գովեսս ինչ յօրինեսցէ 'ի վր իւր. թէ գովլին իսկ առաւել գովութե է արժանի յայ և 'ի մարդկանէ. ըստ որում ասէ՝ և առաքեալն վկայելով զանձնէ, թէ չէմ իսկ արժանի՝ թէ կոչեցայց առաքեալ, պանծալի գտանի յառաքեալս:

Արդ բաց յերկուց աստի անժխտելի վկայից՝ են և երկու այլք հին օրինակագրաց վարուց սբյն եփրեմի. մին համառօտ, զոր բերէ բոլլանդ. 'ի յունականէ՝ լատին թարգմանութբ գերարդոսի վոսսիոսի. այն իսկ է եդեալն 'ի մեր յայսմաւուրս՝ Է Գ. ճառընտրի. յոր հային և գրեալքն 'ի մետափրաստեայ՝ ի լայնմամբ 'ի բանից նիւսացւոյն են: Եւ միւսն ընդարձակ, որ չէ անկեալ 'ի ձեռս բոլլանդեայ. զի յետ աւուրց նր 'ի վեր եւ յասորի մատենից 'ի ձեռն երկուց ասսեմանից մառոնեաց՝ սիմոնի և եւոդիոսի. սիմոն յովսէփն քաղեաց զայն ծանօթաբանութբ յարևելեան մատենադարանի իւրում 'ի խօսելն զսբյն եփրեմայ. և եւոդիոս տպագրեաց ամբողջ նիւթապէս զասորերէնն հանդերձ լատին թարգմանութբ 'ի սկիզբն Գ. հատորոյ. ասոր. և լտ. գործոց սբյն:

Արդ որչափ ցնծան երկոքին ասսեմանք վս այսր օրինակի, զոր զառաջինն ինքեանք 'ի լոյս ընծայեցին 'ի կարի հին կոչեցեալ ձեռագրէ անապատին նիտրիոյ, նոյն_

Դոյնչափ և մեք խնդամք, զի ունիմք զընտիր օրինակ
նորուն հարազատ Թարգմանութե՟ 'ի մեծ Ճառընտիրն
մեր Ա. որ ոչ միայն բառ առ բառ նոյն է ը̅ տողի օրինա-
կի խաբեանց, այլև կարող է ուղղագրել զնոյն, և լրա-
ցուցանել զպակասութիս նորուն. յայտ է 'ի սկզբնաւո-
րութենէն, որ ունի 'ի մեզ զանպիտական յառաջաբանութե՟
պակասեալ առ նմ. յայտ է և 'ի պէսպէս ընթերցուա-
ծոց՝ որ յընթացս. օրինակ իմն, ուր յառողի օրինակին
ընթեռնուն նք՝ Թէ եփրեմ մկրտեալ եղէ յետոյ ժա-
մանակաւ իբր իը̅ ամաց, տարժանի աստեման սխմ̅ն՝
Թէ պարտի լինել սխալ ինչ կմ̅ յետառաջութե պատա-
մութե. և առակայն 'ի մեր օրինակն ոչ առի՝ Թէ յայնժամ
մկրտեցաւ, այլ Թէ յայնժամ եկն 'ի տեղի մի՝ ուր 'ի
մանկութե ընկալեալ էր նմ զմկրտութե. այսպէս հշւեմ
և զայլ բանս ինչ. միայն պակասի 'ի մեզ Թուղթ մի կմ̅
երկու. զոր պէտք են լնուլ յայլմէ օրինակէ:

Ո'րպէս և իցէ՝ սակաւ ինչ տարք յայսմ օրինակագրէ.
մի՝ զի կարի Ճշմարտեալ է, զոր և քաղելն անգամ ձանձ-
րոյթ արկանէ. և երկր՝ զի Թէպէտև յընթացս հեղե-
նակն ցուցանէ զանձն Ժամանակից, բայց բազմօք յայտ
առնէ՝ Թէ ոչ ինքն է Ժամակից, այլ հաւաքեալ յայլմէ
և 'ի զանազանից. և այն՝ ոմ̅ն ինձ Թուի, զկարևորսն
Քօթափելով, և զոչ կարևորսն տուեալ հաւաքելով
յառանգութե. վս̅յ և երր̅դ՝ յիրս իրս ոչ միաբանի, այլ
տարաբանեալ 'ի բանից նիւսացւոյն և եփրեմի միաբանա-
մայն. և զի մեզ անմարթ էր արտաքոյ եղանել բանից
տոցա, վս̅յ ոչ կամեցաք միջամուխ լինել այնչափ 'ի շա-
ռիղս բանից առողի գրչի: Օրինակ լիցի նոյն իսկ մուտն
վարուց սր̅յն. զի ուր ինքնին սր̅ն եփրեմ վկայեաց մեզ,
Թէ ծնօղք և նախնիք իւր էին ծառայք քրիստոնեայք
արուեստիւ հողագործք, և 'ի նոցանէ ուսաւ զերկիւղն
ա̅յ էն; առողին այն պատմիչ երկարաբան՝ հիմն արկա-
նէ այսպէս. ծնօղք նր̅ա էին հեԹանոսք, և հայրն
քուրմ կռոց. և Թէ՝ հայրն իմացեալ 'ի պատրանաց դից՝
Թէ եփրեմ ունի ոտնհարու լինել կռոց, մերժեաց զնա
'ի տանէ, և այնպէս եղեալ գնաց մանուկն, և աշակեր-
տեցաւ սրբոյն յակովբայ:

Արդ՝ Թէպէտև կամեցաք միաբանել զպատմիկ ը̅ բա-
նից եփրեմայ՝ առեալ ը̅ ատեմանից, Թէ զուցէ ծնօղքն

դա-

յառաջնմէ կատարաշուք էին, և առաւել քրիստոնէայ եղեն, այդ ոչ միայն է բանաւորութ հակառակաց ոչ միաբանից, այլև է յանդիմանութիւն մեծ՝ առոր մատենագրի վարուց սորին. զի թէ գիտաց զառաջին հեթանոսութիւն ծնողաց սորին (որ երևի սուտ), զիարդ ոչ գիտաց և ոչ նշանակեաց ինչ և զքրիստոնէութիւն նց երբեք, և ըղխոստովանողական վկայութիւն, որ է անստելի. զի ինքն իսկ սրն եփրեմ պատմէ ։ Սոյնպէս և զայլ համդամանս պատմութեան այնր առոր գրչի ինչ ինչ օտար տեսաք 'ի Չամչեանէ, և ինչ մեծաբան. վսյ թէպէտև բազում ինչ կարէաք քաղել 'ի նմանէ, այլ մեք համիմ զաւակաւն
քաղեցաք, յորչափ միաձայն երևէր ընդ այլսն ։

Եւ արդ վախճան առնեմք աւ լրութ գործոյս և ծանօթութեց, յոր սկիզբն արկաք իբր քսան ամօք յառաջ, և ընդհատութ ժամանակի եօթնամեայ քարոզութեան անագանեալ, յետոյ ուրեմն յանդ. հանեալ մարթացաք՝ բարեխօսութ սբց, զորոց են բանք մեր ։

Գրեցաք փոքր 'ի շատէ, իցէ՞ թէ և գործեցուք ըստ գրելոցն՝ գէթ փոքր 'ի շատէ. չեմք նախահարբ սբք, այլ զաւակք եմք նց. չեմք մարգարէք ածախօսք, այլ ընտանիք նց. չեմք առաքեալք ածաղգեացք, այլ աշակերտք եմք նոցա. չեմք մարտիրոսք արեամբ նահատակեալք, և ոչ ճգնաւորք մեռեալք Քի, կամ 'ի մասին այլոց մեծամեծ սբց տօնելեաց, այլ սակայն նոցին եմք հետևօղք և ուղեկիցք 'ի նոյն օթևանս մշտնջենաւոր հայրենեաց մերոց ։ Հայցս զօրացելք տերամբ 'ի լրոյ վարուց և վկայաբանութ նց, մի վերջասցուք 'ի ցանկալի հետոց նց, մանաւանդ թէ՝ և առաջնորդի նոցա և մեր՝ զօրագլխին հաւատոց՝ տն մերոյ և այ մարգարեցելոյ, այլ խաչակցութբ կենարարին մերոյ՝ զընթացս մեր կատարեսցուք նորին ամենազօր օգնականութբ, և բարեխօսութբ աւմ ընտրելոց նր, զհաւատոն պահել, 'ի յոյսն ամրացեալ, 'ի սէր բորբոքեալ, և յամ բարեգործութիւն անխոնջ վաստակեալ. զի հասցուք՝ ուր աւմ սբք նր հասին 'ի նաւահանգիստն կենաց և փրկութ, շնորհօք և մարդասիրութբ տն մերոյ և փրկչին յսի քսի. որում և ընդ որում հօր ամենակալի և աղատիչ սբ հոգւոյն վայելէ փառք, իշխանութ և պատիւ, այժմ և միշտ և յաւիտեանս յաւիտենից. ամէն ։

ՑԱՆԿ

ՑԱՆԿ
ՎԱՐՈՒՑ ՍՐԲՈՑ
որ 'ի հատորն . Ժ .

ժե̃ .

ՎՐԻՊԱԿ

Հատորիս ։

հնարս փրկութեան, և եհաս վաղեմի փափա-
քանաց իւրոց ։ Մի՛ զի 'ի յետին միջոս ան-
կեալ վտանգի, ուր ամ̃ ճանապարհք փա-
կեալ էին զօրօք բարբարոսաց, զքեզ միայն
կարգաց յանուանէ, ասելով. սրբդ. եփրեմ
հաս ինձ 'ի թիկունս. և այնպէս անվնասեր
ճողոպրեալ 'ի հաղբից, և ընդունեալ զմա-
հու երկիւղ, յանակնկալն եհաս ազատու-
թին, քոյով ամրացեալ հովանաւորութե՛՝ պա-
տսպարելով առանց խրխք յուսոյ 'ի հայրենիս
անդր ։

Այլ արդ ժամ է կնքել զպատմութի սրբյն
եփրեմի՝ զոյգ ընդ բովանդակ գործոյս լիա-
կատար վարուց և վկայաբանութե սրբց եղե-
լոց 'ի տօնացուցի հայաստանեայց եկեղեց-
ւոյ, բանիւ՛ նորին սրբյն գրիգորի նիւսացւոյ՝
'ի վերջաբանութին գովեստի տօնակցին իւ-
րոյ սրբյն եփրեմի՝ հանդերձ գեղեցիկ յիշա-
տակաւ ամ̃ սրբցն. զի ասէ. * Արդ յերկնայ-
ին բազմի խորանս հոգի նր, ուր Հրեշտա-
կացն են դասակարգութիք, ուր Նահապե-
տացն երամք, ուր Մարգարէիցն պարք,
ուր Առաքելոցն աթոռք, ուր Մարտիրո-
սացն խնդութիք, ուր Արդարոցն ցնծութիք,
ուր Կուսացն պայծառութիք ... Յայն վայր
սրբութեց ժամանեաց բազմերջանիկ հոգի
երանելի և պանծալի աբբային եփրեմայ ։
Ինձ այսպէս թուի, եթէ յելս անդ նր 'ի
վեր յերկինս, յառաջընթաց եղեն իւրա-
քանչիւր առաքինութիք նր 'ի կենցաղումս
գործեցելք, և յայտ յանդիման ցուցին նմ
զիրսն

զիրուն զայն զգաղտնիս և չնաշխարհիկս գե-
ղեցկութե̅ն , որոց անհնար է ը̅ մահկանա-
ցու աչօք անկանիլ . և գերահրաշն ք̅ զա̅մ՝
սէր , մատուցեալ առ նա՝ զայս արդեօք ա-
սէր . հայեա՛ց ո՜վ սիրունդ հոգի 'ի գեղեց-
կութի̅ն , զոր քեզ պատրաստեցի . միանգա-
մայն և զվայելս փափկութե̅ն ցուցանէր :
Մ.ա նմին և խոնարհութի̅ն ը̅առաջ եկեալ՝
այսպէս զնա հրաւիրէր . տե՜ս սիրեցեա՛լդ
յի̅մ հոգի , որպիսի տեղի հանգստեան՝ ես
քեզ զարդարեալ կազմեցի : Նոյնգունակ և
այլքն ա̅մ յառաքինութե̅ց մի առ մի 'ի հա-
մար արկանէին և յայտ առնէին զվարձս՝ զորս
հոգին մինչդեռ 'ի մարմնի աստ էր՝ պատրաս-
տեաց աշխատութ̅բ իւրով վ̅ս հանդերձելոյն :
Ո՛վ փոխումն գերահռչակելի և ուղեկցութե
արժանի . ո՜վ մահ անկարօտ արտասուաց .
ո՜վ անջատումն , որ զցանկալին առթէ ընկե-
րութի̅ . ո՜վ անցիցս , ը̅ որ ոչ է զղջանալ ան-
ցանողին . ո՜վ յուղարկաւորութե̅ս՝ որ ան-
բաժ է յա̅մ ցաւոց և 'ի թախծութե̅ց . զի
յորժամ 'ի վարս նորա ակնարկեմք , սփո-
փանս առաւել անստի ը̅ունիմք : Վա՛հ այլոց
'ի մարդկանէ՝ պատճառս տայ արտասուե-
լոյ աստ մնացելոցն . իսկ Ա̅ծ՝ ուրախութի̅
մեզ առթէ և տօնախմբութի̅ . սմին իրի ոչ
մահ է ասելի , այլ մանաւանդ անցումն , և
'ի լաւագոյն կեանս փոխումն յաստեացս ‖ :

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆՔ:

(1) Գեղեցիկ բովանդակեալ տեսանեմք 'ի շարականն սրբոյն Եփրեմի զվարս նր̃ (որ̃ և յայլոց սր̃ց շարականս՝ զիւրաքանչիւր վարս), տեսանել ըս̃ ստուգագոյն աւանդութե Նիւսացւոյն. վ̃զի և մեք զնոյն մեզ առաջնորդ կալեալ 'ի բովանդակ ընթացս պատմութեանս. զի թէպէտև Ճառօրէն խօսեցաւ, այլ զգլխաւոր անցս նր̃ մի ըս̃ միոջէ նշանակեաց: Ինչ ինչ առաք և 'ի բանից նորին սբ̃ առ բայլին Եփրեմայ, որ̃ տեսանես. որ թէպէտև խոնարհութբ̃ ծածկէ զառաքինութիւս իւր, և զմանկութե իւրոյ զմեղս բացածանուցանէ, այլ նովին իսկ հանդիսանայ կատարեալ սրբութե առն այ̃. զի̃ քաջ ձեռնարկէ նիւթոցին 'ի պատուհրելոյ նր̃ 'ի կտակի, զի մի որ գովեսցէ զնա երբէք կմ̃ գովեսս ինչ յօրինեսցէ 'ի վր̃ իւր, թէ գովլին իսկ առաւել գովութե է արժանի յայ̃ և 'ի մարդկանէ. ըստ որում ասէ՝ և առաքեալն վկայելով զանձնէ, թէ չէմ իսկ արժանի՝ թէ կոչեցայց առաքեալ, պանծալի գոանի յառաքեալս:

Արդ բաց յերկուց ասաց անժխտելի վկայից՝ են և երկու այլք հին օրինակագրաց վարուց սբ̃յն Եփրեմի. մին համառօտ, զոր բերէ բոլլանդ. 'ի յունականէ՝ լատին թարգմանութբ̃ գերարդօսի վոսսիոսի. այն իսկ է եդեալն 'ի մեր յայսմաւուրս՝ Ժ̃ Ի. Ճառընտրի. յոր հային և գրեալքն 'ի մետափրաստեսէ՝ ը̃ լայնմամբ 'ի բանից նիւսացւոյն են: Իսկ միւսն ընդարձակ, որ չէ անկեալ 'ի ձեռս բոլլանդեայ. զի յետ աւուրց նր̃ 'ի վեր եհ յասորի մատենից 'ի ձեռն երկուց ասսեմանեաց մարոնեաց՝ սիմոնի և եւոդիոսի. սիմոն յովսէփն քաղեաց զայն ծանօթաբանութբ̃ յարևելեան մատենադարանի իւրում 'ի խօսելն զսբ̃յն Եփրեմայ. և եւոդիոս տպագրեաց ամբողջ նիւթապէս զասորերէնն հանդերձ լատին թարգմանութբ̃ 'ի սկիզբն Գ̃. հատորոյ. ասոր. և լատ. գործոց սբ̃յն:

Արդ որչափ ցնծան երկոքին ասսեմանք վս̃ այսր օրինակի, զոր զառաջինն ինքեանք 'ի լոյս ընծայեցին 'ի կարի հին կոչեցեալ ձեռագրէ անապատին նիտրիոյ,

նոյն

զայնչափ և մեք խնդամք, զի ունիմք զընտիր օրինակ նորուն հարազատ թարգմանութեան 'ի մեծ Ճառընտիրն մեր Ա․ որ ոչ միայն բառ առ բառ նոյն է ընդ ասորի օրինակի իւրեանց, այլև կարող է ուղղագրել զնոյն, և լրացուցանել զպակասութիւն նորուն․ յայտ է 'ի սկզբնաւորութենէն, որ ունի 'ի մեզ զանաղճական յառաջաբանութեն՝ պակասեալ առ նա․ յայտ է և 'ի պէսպէս ընթերցուածոց՝ որ յընթացս․ օրինակ իմն, ուր յասորի օրինակին ընթեռնուն նէ՝ թէ եփրեմ միաբանեալ իցէ յետոյ ժամանակաւ իբր իը ամաց, ասարժանի ասատձման սխմնին՝ թէ պարտի լինել սիրոլ ինչ կմ յետևառաջութիւն պատմութեն․ և առկայն 'ի մեր օրինակին ոչ ասի՝ թէ յայնժամ միաբանեցաւ, այլ թէ յայնժամ եկն 'ի տեղի մի՝ ուր 'ի մանկութե ընկալեալ էր նա զմկրտութիւն․ այսպէս եղանի և զայլ բանս ինչ․ միայն պակասի 'ի մեզ թուղթ մի կմ երկու․ զոր պէտք են լնուլ յայլմէ օրինակէ ։

Որպէս և իցէ՝ սակաւ ինչ առաք յայսմ օրինակագրէ․ մի՝ զի կարի ընդարձակ է, զոր և քաղելն անդամ ձանձրոյթ արկանէ․ և երկդ՝ զի թէպէտև յընթացս հեղինակին ցուցանէ զանձն ժամակէց, բայց բազմօք յայտ առնէ՝ թէ ոչ ինքն է ժամակից, այլ հաւաքեալ յայլմէ և 'ի զանազանից․ և այն՝ որպ ինձ թուէր, զկարևորան թօթափելով, և զոչ կարևորան առաւել հաւաքելով յաւանդութէ․ վսյ և երրդ՝ յիրս իրս ոչ միաբանի, այլ ասարանայ 'ի բանից նիւսացւոյն և եփրեմի միանգամայն․ և զի մեզ անմարթ էր արտաքոյ ելանել բանից սոցա, վսյ ոչ կամեցաք միջամուխ լինել այնչափ 'ի շաւիղս բանից ասորի գրչի ։ Օրինակ լիցի նոյն իսկ մուտն վարուց սբյն․ զի ուր ինքնին սբն եփրեմ վկայեաց մեզ, թէ ծնօղք և նախնիք իւր էին ծառայք քրիստոնէայք արուեստիւ հողագործք, և 'ի նոցանէ ուսաւ զերկիւղն այ եւն; ասորին այն պատմիչ երկարաբան՝ հիմն արկանէ այսպէս․ ծնօղք նր սաէ էին հեթանոսք, և հայրն քուրմ կռոց․ և թէ՝ հայրն իմացեալ 'ի պատգամաց դիցն՝ թէ եփրեմ ունի առնհարու լինել կռոց, մերժեաց զնա 'ի տանէ, և այնպէս ելեալ գնաց մանուկն, և աշակերտեցաւ սբյն յակովբայ ։

Արդ՝ թէպէտև կամեցաք միաբանել զպատմին ընդ բանից եփրեմայ՝ առելով ընդ ասանմանս, թէ զուցէ ծնօղքն

յա֊

յառաջնմէ կռապաշտք էին, և ապա քրիստոնեայ եղեն, այդ ո՛չ միայն է բռնաբարութիւն հակառակաց ո՛չ միաբանից, այլև է յանդիմանութիւն մեծ՝ սորին մատենագրի վարուց սմին. զի թէ գիտաց զառաջին հեթանոսութիւն ծնողաց սմին (որ երևի սուտ), զիա՞րդ ոչ գիտաց և ոչ նշանակեաց ինքն և զքրիստոնէութիւն ն̅ց երբեք, և ըզ-խոստովանողական վկայութիւն, որ է անստելի. զի ինքն իսկ ս̅է̅ն եփրեմ պատմէ : Սոյնպէս և զայլ հանգամանս պատմութեան այնր սորին գրչի ինքն ինքն օտար տեսաք 'ի ճշմարտութէ, և ինքն մեծաբան. վա՞յ թէպէտև բազում ինչ կարէաք քաղել 'ի նմանէ, այլ մեք հազիւ զսակաւն քաղեցաք, ցորչափ միաձայն երևէր ը̅ այլսն :

Եւ արդ վախճան առնեմք ա̅մ լրութե̅ գործոյս և ծանօթութեց, յոր սկիզբն արկաք իբր քսան ամօք յառաջ, և ը̅ հաստութ̅ ժամանակի եօթնամեայ քարոզութե̅ անագանեալ, յետոյ ուրեմն յանդ. հանել մարթացաք՝ բարեխօսութ̅ ս̅ր̅ց, զորոց են բանք մեր :

Գրեցաք փոքր 'ի շատէ, իցէ՞ թէ և գործեսցուք ըստ գրելոցն՝ գէթ փոքր 'ի շատէ. չեմք նախահարքն ս̅ր̅ք, այլ զաւակք եմք ն̅ց. չեմք մարգարէք ա̅ծախօսք, այլ ընտանիք ն̅ց. չեմք առաքեալք ա̅ծազգեացք, այլ աշակերտք եմք նոցա. չեմք մարտիրոսք արեամբ նահատակեալք, և ո՛չ ճգնաւորք մեռեալք Ք̅ի, կամ 'ի մասին այլոց մեծամեծ ս̅ր̅ց տօնելեաց, այլ սակայն նոցին եմք հետևօղք և ուղեկիցք 'ի նոյն օթևանս մշտնջենաւոր հայրենեաց մերոց : Հա՛պա զօրացեալք տերամբ 'ի լրոյ վարուց և վկայաբանութե̅ ն̅ց, մի՛ վերջասցուք 'ի ցանկալի հետոց ն̅ց, մանաւանդ թէ՝ և առաջնորդի նոցա և մեր՝ զօրագլխին հաւատոց՝ տ̅ն̅ մերոյ և ա̅յ մարդացելոյ, այլ խաչակցութ̅ կենարարին մերոյ՝ զընթացս մեր կատարեսցուք նորին ամենազօր օգնականութ̅, և բարեխօսութ̅ ա̅մ ընտրելոց ն̅ր̅, զհաւատսն պահել, 'ի յոյսն ամրացեալ, 'ի սէր բորբոքեալ, և յա̅մ բարեգործութիս անխոնջ վաստակեալ. զի հասցուք՝ ուր ա̅մ ս̅ր̅ք ն̅ր̅ հասին 'ի նաւահանգիստն կենաց և փրկութե̅, շնորհօք և մարդասիրութ̅ տ̅ն̅ մերոյ և փրկչին յ̅ս̅ի ք̅ս̅ի. որում և ը̅ որում հօր ամենակալի և ազատիչ ս̅ր̅ հոգւոյն վայելէ փառք, իշխանութի և պատիւ, այժմ և միշտ և յաւիտեանս յաւիտենից. ամէն :

ՑԱՆԿ

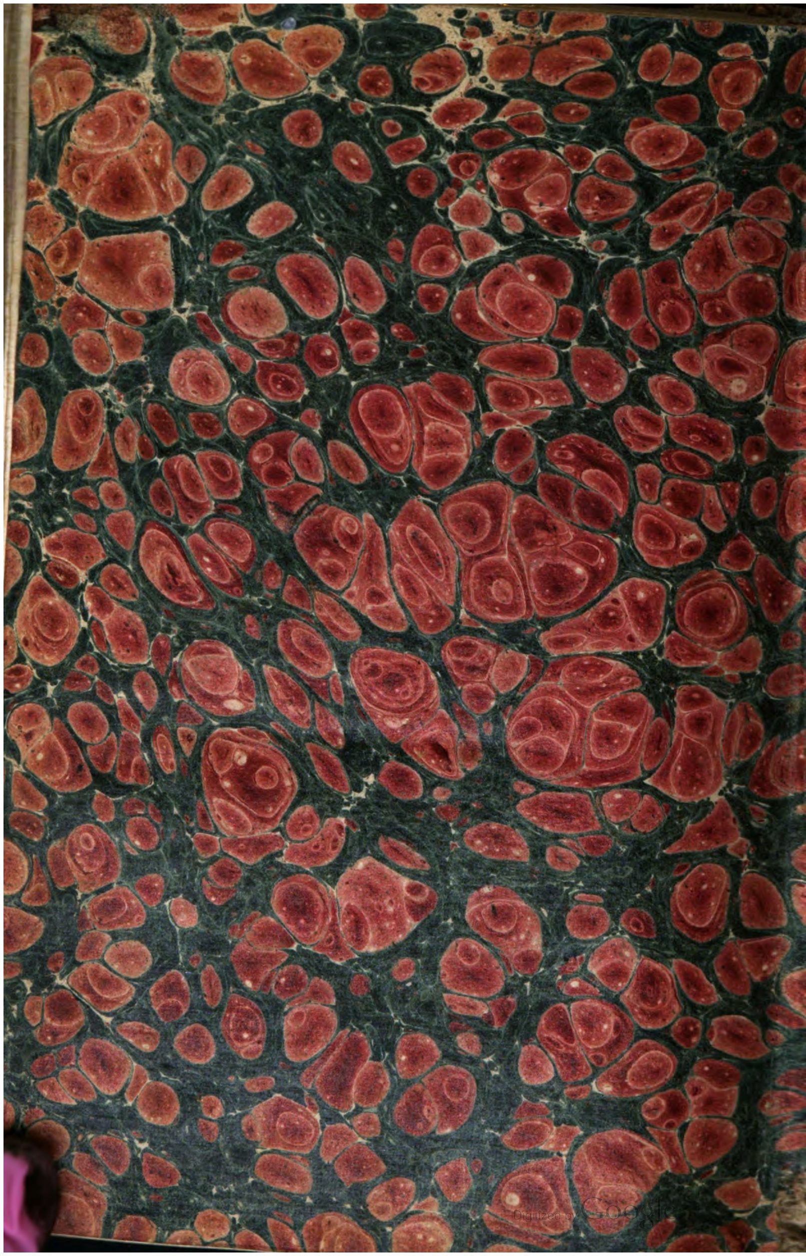
ՎԱՐՈՒՑ ՍՐԲՈՑ

որ 'ի հատորս. Ժ.

ժե.

ՎԱԽՃԱՆ

հատորիս ։

UNIVERSITY OF MICHIGAN
3 9015 04146 2469

